

EDITORIAL

Rok 2018 je přesycen jubilei a nejde jen o jubilea politická s jejich pozitivními nebo – a to zejména – negativními významy a asociacemi: o sto let uplynulých od vzniku republiky, o osmdesát let od Mnichova, o sedmdesát let, jenž nás dělí od Února, a o padesát let od Srpná. S tím, jak je jubilejních osmiček mnohem, mnohem více, vyvstává do popředí skutečnost, jak se s generační směnou měnily preference, co slavit, co či koho připomínat, nebo naopak na co zapomenout, co potlačit, co přejít mlčením.

Lidé druhé poloviny 19. a počátku 20. století si s osmičkovými letopočty spojovali jubilea panování Františka Josefa I.; česká vlastenecká publicistika a historikové nadto vzpomínali roku 1618 jako počátku stavovského povstání, stejně jako s rokem 1898 spojili připomínku sta let od narození Františka Palackého. Pro demokraty byl připomínky hoden rok 1848, naproti tomu rok 1868 posvětilo pro budoucnost položení základních kamenů k Národnímu divadlu v Praze. Ale ať tomu bylo jakkoliv, císařská jubilea byla připomínána nejčastěji a nejživěji: byly to jubilejní nadace, jubilejní výstavy, jubilejní průvody, jubilejní finanční sbírky, stejně jako jubilejní školy. A nejen to, dvě vesnice na Opavsku – Stěbořice a Jezdkovice – ode dne 2. června 1908 spojovala „*silnice, vystavěná na oslavu šedesátiletého jubilea Jeho Veličenstva. Na paměť toho jest vystavěn přes tři metry vysoký kamenný jehlan s nápisem 1848–1908. Jubilejní silnice šedesátiletého panování J. V. císaře a krále Františka Josefa I.*“, jak napsal *Opavský týdeník*.

Současníci vzniku a počátku Československé republiky brali jako docela samozřejmé oslavy výročí státu a spontánně je spojovali s četnými jubilejními akcemi, s pořádáním výstav v čele s *Výstavou soudobé kultury v Československu* na brněnském výstavišti (1928), se zakládáním památníků a muzeí i s otevřením veřejně prospěšných ústavů – a tak nepřekvapí, že se letopočet s osmičkou na konci objevuje na počátku jejich historie, vesměs nedlouhé, násilně přerušené na podzim 1938. Jde tedy o parciální tradice první republiky, a tak se tato mnohá drobná výročí k velkému výročí československé samostatnosti volně připojují, takže když připomínáme století republiky, připomínáme i jiná kulatá výročí, jež se s ní pojí, což platí například o legionářských muzeích v Brně a Opavě, veřejnosti otevřených před devadesáti lety v roce 1928.

To vše a mnohé další jakoby stvrzovalo euforické zvolání *Národních listů* z listopadu 1918: „*Ode dne 28. října žijí v Čechách úplně noví lidé. Už to nejsou lidé shrbení stáletou porobou a násilím, už to nebudou vyhladovělé mátohy, stíny bez páteře nebo páteří zkrivených. Od konce letošního desátého měsíce chodí u nás každý člověk zpříma, rovně a hrdě. Tisíce a miliony českých lidí se narovnaly jako nejztepilejší sosny.*“ Pro mladší generace lidí, kteří zažili meziválečné dvacetiletí v dětském věku nebo se narodili až po válce, se s osmičkovými letopočty nespojoval heroismus legií a étos Masarykovy republiky, ale nová politická kvalita symbolizovaná periodickým připomínáním Února. S ní se prosazoval koncept *nového socialistického člověka*; s perspektivismem doby se pojila hluboká důvěra v Sovětský svaz. Rok 1958 byl nejen rokem desátého výročí únorového Vítězství československého pracujícího lidu, ale především rokem stvrzení platnosti československé cesty moderní výtvarné kultury jejím triumfem na výstavě EXPO v Bruselu. O deset let později se Srpnem cesta humanizace socialismu, kulminující Pražským jarem, definitivně uzavřela; následoval návrat k Únoru jako klíčovému svátku, jenž do ústraní zatlačil rok 1918 a tím spíše připomínky jiných událostí, například v roce 1978 se nepřipomínalo padesáté výročí zániku samosprávné Země slezské,

nýbrž veřejnost oprávněně vzrušovala cesta prvního československého kosmonauta do vesmíru. Ale ani ta nebyla prostá „memoriálního potenciálu“, jelikož měla přehlušit pachut' z desátého výročí srpnové okupace: „*Tragédie roku 1968 byla demonstrativně překryta mystériem družné atmosféry jedné velké rodiny, k ní patří všechny socialistické státy se Sovětským svazem v čele, všichni sovětské lidé, Vladimír Remek a my všichni spolu s ním.*“ (Vladimír Macura).

Jak vidno, výročí lze všemožně kombinovat a spojovat podle momentální potřeby. Když se 28. října 1928 na kopci zvaném Černá zem u Sedlišť z iniciativy Joži Vochaly organizovalo nasypání dodnes existující *Mohyly svobody*, dělo se tak nejen s vědomím desetiletého jubilea republiky, ale také s připomínkou osmdesáti let od zrušení roboty. Spojování výročí událostí minulých s anticipací významově kompatibilních výročí událostí a dějů naší současnosti následně tvoří základ hry s jubilei, letopočty a s jejich významy. Právě ta je obsažena v lokálním počínání Joži Vochaly v roce 1928, ale je přítomna i v marketingové strategii letu Vladimíra Remka do vesmíru v roce 1978: událostí naší současnosti vytvořit pro budoucnost závazek oslavy jubilea této události a jím buďto určitou skutečnost, jež stojí v pozadí, znovu zpřítomnit, nebo od ní odvést pozornost. Obdobných případů bychom našli bezpočet a uveďme jeden příklad za mnohé jiné, jenž se týká muzejního prostředí: pokud budeme připomínat jubileum výročí stavby výstavní budovy Slezského zemského muzea, těžko dnes v této připomínce připomeneme vazbu k jubileu 40. výročí vlády Františka Josefa, což byla ona vnější, formální příležitost, kdy se v roce 1888 rozhodlo o její realizaci, jak ostatně dodnes dosvědčuje pamětní deska, původně umístěná na schodišti muzejní budovy.

Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické připomíná ve svém trojčísle některé z jubileí s regionálními souvislostmi jakoby oklikou a s pokusem o širší pohled na problematiku, jak ji určují disciplíny, které se s historickým materiálem vyrovnávají po svém, ať už jde o pomocné vědy historické, o etnografii, o dějiny umění, o dějiny žurnalistiky, o historickou muzeologii. Jubilea přece nejsou jen příležitostí k oslavným projevům, k slavnostem, k jubilejním frázím; jsou pro nás především příležitostí nového pohledu na věci známé a současně možností, jak prezentovat nové skutečnosti a nová fakta, jakkoliv spjatá s osmičkami v letopočtech, kterých se týkají.

Pavel Šopák

Ondřej K o l á ř

PRVNÍ MEZI ROVNÝMI: SEBEPREZENTACE PĚŠÍHO PLUKU Č. 1 „KAISER UND KÖNIG FRANZ JOSEPH I.“ 1914–1918*

Abstract

The article focuses on the representation of the Opava Infantry Regiment in the years of the Great War. Attention is concentrated on various forms of self-presentation, whether official events (publications, exhibitions, commemorative badges, regimental jubilee) or ordinary soldiers' initiatives. The research also includes support and promotional activities in the background (articles in the press, collections, building of monuments).

Keywords: Army, Austria-Hungary, Franz Conrad von Hötzendorf, Infantry Regiment 1, Opava

Tzv. kolektivní paměť jakožto prostředek vnímání a interpretování minulosti, jejímž prostřednictvím se spoluutváří hodnotový systém společnosti, je fenoménem, který se v posledních dekádách těší značné pozornosti badatelů.¹ Předmětem výzkumu se však stává zejména „společnost“, resp. „národ“, případně se odborníci zaměřují na problematiku rodinné paměti. Již méně je zkoumána paměť konkrétních profesních skupin, k nimž patří i vojáci. Tuzemské studie týkající se kolektivní paměti ve vztahu k vojenství zkoumají především náhled občanské společnosti na historické válečné události či významné figury,² poněkud stranou pozornosti zůstává otázka, jak se vnímali samotní vojáci a jak se představitelé armády snažili prezentovat obraz vojska směrem k veřejnosti formou publikací, pomníků, výstav, plukovních oslav apod.

Tento fenomén se pokusíme nastínit na příkladu rakousko-uherského pěšího pluku č. 1. Útvar, jehož počátky spadají do roku 1715, nebyl nejstarším z habsburských pluků, pořadové číslo získané v tereziánské éře mu však propůjčovalo jistou výlučnost. Tu ještě zvýraznil fakt, že při zavádění instituce „čestných majitelů“ vojenských jednotek v 70. letech 19. století se symbolickým vlastníkem pluku stál sám císař.³ Ačkoliv byl „Einser“ či „Kaiser“, jak se pluku přezdívalo, v posledních dekádách „dlouhého 19. století“ dislokován spíše v periferních oblastech monarchie (Opava, Krakov, Mostar), byl považován za prestižní jednotku.⁴

* Studie vznikla za podpory Ministerstva kultury ČR v rámci programu Národní a kulturní identity (NAKI) II, projekt DG18P02OVV064 *Právní, historické a společenskovední aspekty nových a tradičních menšin v České republice*.

1 Ke konceptu kolektivní paměti viz Maurice HALBWACHS a kol., *Kolektivní paměť*, Praha 2009; Nicolas MASLOWSKI a kol., *Kolektivní paměť: K teoretickým otázkám*, Praha 2014.

2 Srov. Marie KOLDINSKÁ – Ivan ŠEDIVÝ, *Válka v českých dějinách: Sociohistorické črty*, Praha 2008; Vojtěch KESSLER, *Paměť v kameni: Druhý život válečných pomníků*, Praha 2017.

3 Pro nastín historie útvaru viz Jaromír INDRA, *Pomníky padlých, zemřelých a neznámých z I. světové války na severní Moravě a ve Slezsku na stránkách dobového tisku*, Časopis Slezského zemského muzea: série B – vědy historické 61/2, 2012, s. 153–182; TÝŽ, *Upomínky válečné historie slezského pěšího pluku č. 1 Kaiser (I. část)*, Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy (dále VL) 1, 2012, s. 9–13; 2. část VL 2, 2012, s. 6–10; Cajetan PIZZIGHELLI, *Geschichte des k.k. Infanterie-regimentes Kaiser Franz Josef, no.1, 1716–1881*, Troppau 1881.

4 *Das Hausregiment von Troppau*, Troppauer Heimat Chronik (dále THCh) 42, 1953, s. 2; Egon BAROCKA, *Im Kampfgebiet des I. Bataillons der „Einser“*, THCh 254, 1971, s. 53–64.

Kult „císařova pluku“ ještě posílilo spojení s osobností Franze Conrada von Hötzendorf, velitele pluku v 90. letech 19. století a pozdějšího náčelníka generálního štábu.⁵

Do Velké války roku 1914 „Kaiser“ vstupoval jako útvar s rozvinutou plukovní tradicí. V Opavě, která byla centrem jeho doplňovacího obvodu, na historii a význam pluku upomínala pamětní deska v chrámu Nanebevzetí Panny Marie a částečně též památník obětí války roku 1866 odhalený roku 1912.⁶ Některé kapitoly z dějin jednotky připomínaly další pomníky v různých částech monarchie. Pozoruhodnou součástí plukovní tradice byl slavnostní pochod *Trautenuer-Gefechtsmarsch* od Ferdinanda Preise pojmenovaný na počest účasti pluku v bitvě u Trutnova roku 1866.⁷ Odkazy na šestašedesátý rok, pro monarchii dosti neblahý, nebyly v oficiálních tradicích jednotek příliš časté, ostatně s ohledem na politické sblížení s Německem se zdůrazňování někdejšího konfliktu příliš nehodilo.⁸

Vypuknutí světového konfliktu v létě 1914 vyvolalo potřebu celospolečenské mobilizace pro válečné úsilí. „Správný“ postoj obyvatelstva bylo třeba ideově podporovat, mimo jiné patričním prezentováním „heroického zápasu“ armády v poli. První pluk, bojující na ruské i italské frontě (zde byl nasazen 1. prapor), se díky svým vazbám na osobu císaře i náčelníka generálního štábu jevil jako nanejvýš vhodný prostředek. Navíc vzhledem k převaze etnických Němců v řadách mužstva (82 % v době vypuknutí války) byl pluk ušetřen výraznějších nacionálních konfliktů či potenciálního nařčení z nedostatku loajality, s nimiž se potýkaly většinou české jednotky.⁹

Plukovní jubilea a tradice

Známé úsloví říká, že stratégové se snaží vyhrát probíhající války opakováním válek minulých. Totéž lze s určitou mírou nadsázky říci o propagandistech. Také oni k mobilizaci davů používají zkušenosti a motivy z historie, byť vybírané selektivně a interpretované účelově. V rakousko-uherském prostředí propaganda v letech 1914–1918 pracovala zejména s motivem napoleonských válek, jež v zásadě splňovaly požadavek na ideu „vítězného“ boje proti státu, který byl zároveň protivníkem v aktuálním konfliktu, a současně do příběhu bylo

5 Als Conrad von Hötzendorf Oberst der „Einser“ war, THCh 35, 1952, s. 13–14; Jiří ŠÍL a kol, *Země a její muzeum*, Opava 2014, s. 143.

6 J. INDRA, *Upomínky (část 2)*; Jiří JEMELKA, *Odhalení pomníku padlých bojovníků v Opavě*, *Bellum 1866* 1, 2011, s. 99–104.

7 Otto KLETZL, *Einser-Marsch demnächst auf Schallplatte*, THCh 155, 1962, s. 298–299. Nezaměňovat se skladbou Trautenuer-Marsch od Hanse Pavlise.

8 Zmíněnou okolnost dokládá i zmíněný opavský pomník z roku 1912, který byl věnován společně rakouským i německým obětem války. Ondřej KOLÁŘ, *Začátek konce: vnímání a připomínání války roku 1866 na Opavsku*, *Dějiny a současnost* 38, 2016, č. 6, s. 14–16.

9 Srov. Richard LEIN, *Pflichterfüllung oder Hochverrat?: die tschechischen Soldaten Österreich-Ungarns im Ersten Weltkrieg*, Wien 2011; Jiří HUTEČKA, *Muži proti ohni: motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914–1918*, Praha 2016.

možno zakomponovat prvek občanské iniciativy na obranu vlasti, reprezentovaný zejména tyrolskými povstalci z roku 1809.¹⁰

Mimo celospolečensky recipovaných tradic hrály v procesu formování a udržování lojalistických postojů důležitou roli také tradice plukovní a regionální, apelující na vztah vojáka k útvaru a na vztah příslušného doplňovacího obvodu ke „svému“ pluku. Hrdost na daný „Hausregiment“ tak měla posilovat oddanost a odvahu vojáků v poli a také ponoukat civilisty v zázemí k podpůrným iniciativám. V širší rovině pak kladný vztah k armádě coby celostátní a nadnárodní instituci měl sloužit k podpoře státní celistvosti a k otupení nacionálních frkcií.¹¹

Plukovní jubilea, ať již se jednalo o výročí založení útvaru či o připomínku slavné bitvy, se velkolepě slavila i v době míru, a to za nemalé účasti občanských kruhů. Válka sice limitovala možnosti tradičních festivit, na druhou stranu naléhavost a dramatickost situace vyvolávala organizované i spontánní snahy daná jubilea různými formami připomínat.

V případě 1. pluku hrálo kruciální úlohu jubileum dvou století od založení jednotky trevírským biskupem (1715) a od jejího vstupu do služeb Habsburků (1716). V souvislosti s nadcházejícími výročími bylo již před vypuknutím války rozhodnuto o zřízení jubilejní nadace, jejíž iniciátoři prostřednictvím tisku apelovali i na bývalé příslušníky jednotky, aby splnili svou „čestnou povinnost“ formou peněžního daru.¹² Zamýšlené oslavy „císařova“ pluku měly nemalý nadregionální ohlas. Shodou okolností v den sarajevského atentátu o blížícím se jubileu informoval např. Salzburger Volksblatt.¹³

Dvousté výročí působení pluku v habsburských službách však nakonec proběhlo bez oficiální slavnosti. Ta byla původně plánována na 27. duben 1916, s ohledem na válečné operace však musela být zrušena. Poručík 1. pluku sochař Engelbert Kaps při té příležitosti zhotovil pamětní plaketu zdobenou portréty císařů Karla VI., za jehož vlády útvar vznikl, a Františka Josefa I. jako současného majitele pluku a vrchního velitele branné moci.¹⁴ Na aversu byl zobrazen voják v bojovém postoji s puškou napřaženou k úderu. U stejné příležitosti sochařka Helena Scholzová vytvořila pečetní prsten pro důstojníky. Po jednom exempláři plakety a prstenu nechalo velitelství pluku v dubnu 1917 zaslat císaři Karlu I. Zisk z prodeje plaket byl věnován na podporu pozůstalých po padlých příslušnících pluku. Z výtěžku nadačního fondu, zřízeného za tímto účelem, se vyplácely podpory ještě koncem 30. let.¹⁵ V souvislosti s výročím vyšly také dvě brožury nadporučíka Adlofa Watzkeho, z nichž první shrnovala historii jednotky a druhá byla v tisku prezentována jako vzpomínky „starých pánů“ pluku pro poučení a pobavení

10 Jozo DŽAMBO, *Musen an die Front!: Schriftsteller und Künstler im Dienst der k.u.k. Kriegspropaganda 1914–1918*, München 2003; Gerard MUMELTER, *Andreas Hofer abseits der Mythologie*, 2015 [online], <https://www.salto.bz/de/article/19022015/andreas-hofer-abseits-der-mythologie> [citováno dne 11. 10. 2017]; Jiří RAK, *Zapomenuté vítězství, zapomenutý maršál: druhý život „bitvy národů“ u Lipska*, in: Martin Gaží (ed.), *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008, s. 403–414.

11 Srov. István DEÁK, *Beyond nationalism: a social and political history of the Habsburg officer corps, 1848–1918*, New York 1990; M. KOLDINSKÁ – I. ŠEDIVÝ, *Válka*.

12 *Jubiläumstiftung für das Infanterie-Regiment Kaiser Nr. 1*, *Fremden-Blatt*, 15. 4. 1914, s. 32.

13 *Regimentsjubiläum*, *Salzburger Volksblatt*, 28. 6. 1914, s. 11.

14 A. K. LASSMANN, *Engelbert Kaps 75 Jahre – Der Schöpfer des Troppau-Gedenksteins*, THCh 159, 1963, s. 83–85; Dieter REHHMANN, *Akad. Bildhauer Engelbert Kaps*, THCh 718, 2009, s. 195–200; Bohumila TINZOVÁ, *Pomníky obětem 1. světové války na okrese Jeseník*, in: Květoslav Growka – Jarmila Peňázová (ed.), *XIV. svatováclavské setkání v Jeseníku: rozkvět Jesenícka v letech 1848–1918: sborník referátů*, Opava 2014, s. 91–109.

15 J. INDRA, *Upomínky (část 2)*.

současným příslušníkům útvaru.¹⁶ Tato informace neodpovídala realitě, druhá z Watzkeho publikací se týkala hrdinských činů příslušníků druhého praporu v probíhající válce.¹⁷ Jubileum připomínala také pohlednice s motivem tří vojáků v uniformách z různých historických epoch nesoucích společně císařskou vlajku.

Snad právě pod dojmem plukovního jubilea se zrodila myšlenka na zbudování pomníku v Horním Benešově, kde sídlil doplňovací prapor pluku. Dodnes dochovaný monument zhotovil na zakázku městské rady šikovatel Hans Fickert, profesí architekt původem z Karlových Varů. Prostředky byly získány sbírkou mezi obyvatelstvem.¹⁸ Úspěšná realizace pomníku svědčí o tom, že snahy o prezentaci „císařova pluku“ a obecně válečného úsilí nacházely u obyvatel regionu příznivou odezvu, jelikož lidé navzdory potížím plynoucím z militarizace ekonomiky byli ochotni na stavbu přispívat. Tento fakt vyniká zvláště v kontrastu se skutečností, že snahy o zbudování plukovního památníku v Opavě v měsících před vypuknutím války narážely na nedostatek financí a nezájem oslovených umělců. Zatímco před válkou se idea plukovního pomníku dočkala toliko limitované podpory zemského sněmu a mocenských elit, za války se s ní patrně ztotožnila nemalá část populace, byť počty a sociální skladbu přispěvatelů bohužel podrobněji neznáme.¹⁹

Originální ukázkou sebeprezentace pluku a propojení tradic útvaru s neradostnou soudobou realitou představuje plukovní slavnost v Trutnově 27. června 1917 spojená s 51. výročím bitvy z roku 1866. Součástí akce se stalo ceremoniální předání čepicových odznaků, které zhotovil akademický sochař a poručík pluku Engelbert Kaps.²⁰

Další reprezentativní akce

Stěžejní akcí, která propojovala historii a současnost útvaru, se stala výstava v opavském umělecko-průmyslovém muzeu konaná na podzim 1918.²¹ Ambiciózní prezentační projekt zahrnoval kromě artefaktů dokumentujících dějiny útvaru a vojenské tradice monarchie také moderní uměleckou tvorbu inspirovanou válečným konfliktem. Engelbert Kaps, jenž se stal nejvýraznějším „uměleckým propagandistou“ pluku, pro výstavu zhotovil sochu válečníka zjevně inspirovanou antickými vzory, ale také méně známou, leč dobovou realitu lépe vystihující bustu umírajícího vojáka s tváří zkřivenou bolestí.²² Vedle Kapse zde z významných regionálních umělců vystavoval také Friz Quidenus, který kromě portrétů některých příslušníků útvaru, mezi nimi níže zmíněného Josefa Onderky, zhotovil také ústřední obraz vojáků nastupujících do útoku pod císařským praporem (tzv. Fahnenbild).²³ Mezi dalšími umělci nacházíme také

16 200 Jahre „Kaiserinfanterie“, Mährisch-Schlesische Presse (dále MSP), 21. 7. 1917, s. 5.

17 Adolf WATZKE, *Kaiser-Infanterie: 1. Bändchen: zwei Jahrhunderte: ein kurzer geschichtlicher Abriss*, Troppau 1917; TÝŽ, *Kaiser-Infanterie: 2. Bändchen: Brave Einser: kleine Gedenkblätter*, Troppau 1917.

18 J. INDRA, *Upomínky (část 2)*.

19 J. INDRA, *Upomínky (část 2); Troppau (Das Denkmal der Kaiser-Infanterie)*, Fremden-Blatt, 4. 4. 1914, s. 42.

20 Trautenau – Feier der „Einser“, MSP, 7. 7. 1917, s. 3.

21 Srov. Pavel ŠOPÁK, *Město muzeí (Opava 1814–1989)*, Opava 2016.

22 *Erinnerungs- und Kunstausstellung des Inf.-Reg. „Kaiser und König Franz Joseph I.“ Nr. 1 in Troppau*, Österreichische Illustrierte Zeitung, 27. 10. 1918, s. 66.

23 J. ŠÍL a kol., *Země*, s. 143.

Adolfa Zdrázilu, Helenu Scholzovou, Carryho Hausera a v neposlední řadě poručíka 1. pluku Helmuta Krommera.²⁴ Výstavu mezi jinými poctil návštěvou arcivévoda Evžen.²⁵

Mimo této dočasné výstavy v Opavě existovalo i plukovní muzeum v Krnovské ulici, do něhož podle všeho přešla i část z výše uvedených exponátů včetně Fahnenbildu. Muzeum díky péči veteránů fungovalo i po válce a zaniklo zřejmě až za nacistické okupace v rámci německé centralizace muzejnictví. Podobu expozice dokumentuje několik dochovaných fotografií a inventář sepsaný v době nacistické okupace. Ten obsahuje přes 900 položek, mezi nimiž vyjma dokladů starší historie pluku a uměleckých děl s vojenskou tematikou nacházíme také kořistní italskou a ruskou výzbroj a výstroj z let Velké války.²⁶

Jistů formu sebezprezentace lze spatřovat také ve veřejném vystupování příslušníků útvaru. Kupříkladu o Vánocích roku 1916 velitel pluku Gustav Atemer zaslal zdravici slezskému zemskému hejtmanovi hraběti Larisch-Mönichovi a jeho prostřednictvím slezskému lidu.²⁷ Slezské a severomoravské noviny také připomínaly inspekce vojenských a politických špiček u pluku, k nimž patřila kupříkladu návštěva arcivévod Josefa v srpnu 1918.²⁸

Hrdinové Velké války

Klíčovým fenoménem prezentace pluku na stránkách dobového tisku byly zejména bojové zásluhy jeho příslušníků. Již 12. ledna 1915 proběhla na východní frontě plukovní slavnost spojená s udělováním vyznamenání. Vyjma rakousko-uherských řádů několik vojáků obdrželo i německá vyznamenání, jež předal osobně maršál Paul von Hindenburg. Obsáhlý novinový článek věnovaný této události připomněl, že pluk od začátku války získal přes 400 zajatců. O vlastních ztrátách přirozeně nepadlo ani slovo.²⁹

Ačkoliv tisk z důvodů utajení zpravidla blíže nereféroval o nasazení konkrétních jednotek,³⁰ první pluk při několika příležitostech pronikl do zpravodajství. Šlo např. o účast pluku v bojích severozápadně od Tarnopolu v únoru 1916.³¹ „Osvědčený slezský pěší pluk“ („*Das bewährte schlesische Infanterie-Regiment*“) je výslovně zmíněn také v souvislosti s boji u Solotvinska a Hutý počátkem července 1917.³² Při jiné příležitosti si tisk povšiml podílu pluku na obraně Stanislavi.³³ Nedílnou součástí zpravodajství pak (vedle seznamů ztrát) pochopitelně tvořily

24 *Katalog der einser Ausstellung*, Troppau 1918; Erwin WEISER, *Fritz Quidenus*, Deutschmährische Heimat 22/1–2, 1936, s. 20–22. Ještě v roce 1936 se několik Quidenových obrazů včetně Onderkova portrétu nacházelo ve sbírkách plukovního muzea.

25 *Grösnung des Kriegs – und Erinnerungsausstellung der Einser in Troppau*, Das interessante Blatt, 3. 10. 1918, s. 6.

26 Zemský archiv Opava, fond Říšské župní muzeum Opava, kart. 8, inv. č. 233.

27 *Weihnachts – und Neujahrgrüsse des Kaiser-Infanterie-Regiments Nr. 1 an die Schlesier*, Fremden-Blatt, 9. 1. 1917, s. 7.

28 *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 11. 8. 1918, s. 3.

29 *Dekorierungsfeier unseres Kaiser-Regimentes im Felde*, MSP, 30. 1. 1915, s. 6.

30 Např. z novinové zprávy o smrti dvacetiletého poddůstojníka Rudolfa Faltinka bylo místo úmrtí na zásah cenzora vypuštěno. *Ueberführung einer Heldenleiche nach Hall*, Allgemeiner Tiroler Anzeiger, 31. 1. 1917, s. 5.

31 *Die Berichte der feindlichen Generalstäbe*, Grazer Tagblatt, 15. 2. 1916, s. 8.

32 *Der Österr.-Ungarnische Generalstabsbericht*, Montags-Zeitung, 9. 7. 1917, s. 1.

33 *Die russischen Angriffe im Raume von Stanislau*, Fremden-Blatt, 9. 7. 1917, s. 1.

i údaje o vyznamenání příslušníků pluku, zpravidla ovšem bez bližších detailů. I podobné drobné noticky ovšem měly potenciál spoluutvářet obraz pluku. Tento účel jistě plnila např. informace z října 1915 o uznání, které pluku vyslovil maršál Brudermann.³⁴

*August Jüstel (Ein Held der Kaiserinfanterie,
Welt Blatt, 8. 12. 1915, s. 13)*

Příležitostné obsáhlejší články o nasazení pluku měly zpravidla obecný charakter, zdůrazňující odhodlání a kamarádství vojáků, případně jejich vztah ke slezské domovině. Faktická informační hodnota podobných textů pro poznání reálných poměrů na frontě je však mizivá.³⁵ Ač tisk nemohl přímo referovat o detailech dění na frontě, neopomínal zdůrazňovat vztah útvaru k regionu Opavska, odkud pocházela většina mužstva.

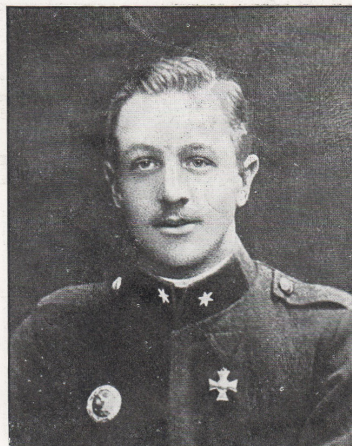
34 *Belobung der Kaiserinfanterie*, MSP, 15. 10. 1915, s. 4.

35 Srov. článek Dr. Gustava Haase *Unseres Schlesier im fernen Osten*, MSP, 9. 10. 1915, s. 4. Pod názvem *Die Schlesier im fernen Osten* vyšel též v *Deutsches Nordmährerblatt*, 1. 10. 1915, s. 3.

František Rypel

z Kylešovic, c. a k. voj. kovář, nar. 24. února 1889. Padl na ruském bojišti dne 28. července 1916. Vyznamenán stříbrným zásluž. křížem.

Jan Žurek,

svobodník c. k. pěš. pl. č. 1., naroz. 24. července 1891 ve Slavkově u Opavy. Padl 4. září 1914 u Krasniku.

Josef Granz,

rolník ve Větrkovcích. Padl dne 11. září 1914 na ruském bojišti.

Ferdinand Varyš,

desátník c. a k. pěš. pl. č. 1., nar. 20. května 1882 v Neplachovských Zadcích. Padl dne 15. května 1915 v bitvě u Ostré v Karpatech.

***Medailonky padlých z rolnického kalendáře na rok 1916,
bez nakladatelských údajů***

Když noviny v létě 1916 informovaly o „hrdinské smrti“ kapitána Eugena Spalenyho, neopomněly zdůraznit oblibu tohoto důstojníka u opavské posádky i civilní populace.³⁶ Další hrdiny pluku, k nimž patřili padlý poručík Korte či důstojnický čekatel Josef Onderka,³⁷ představovala příležitostná rubrika *Brave Einser* v bruntálských novinách. Její autor, nadporučík dr. Adolf Watzke, kromě vyzdvižení následováníhodného příkladu padlých hrdinů celkově líčil idealizovanou představu vojácké „rodinné“ pospolitosti, kterou ilustruje např. otcovský vztah majora Jirouska k mladším důstojníkům a další obdobné motivy.³⁸ Téměř mytický nádech má zpráva o nadporučíku Gorischkovi, jehož poslední slova před smrtí údajně zněla „*Kaiserinfanterie geht nicht zurück*“.³⁹

Do nadregionálního tisku pronikla zpráva o vyznamenání a povýšení poddůstojníka Augusta Jüstela z Malého Vrbna, list *Welt Blatt* přinesl i Jüstelovu podobiznu.⁴⁰ Taktéž *Streffleur's Militärblatt* občas vyzdvihl některého z příslušníků pluku v rubrice *Unsere Officiere*.⁴¹ Z novinových zpráv o konkrétních členech útvaru pak zaujme také informace o úmrtí Josefa Kesslera, která oproti běžným zvyklostem uvádí místo smrti – Ziwalki v Haliči.⁴²

Drobností, jež také vypovídá o jisté společenské prestiži pluku, je fakt, že právě příklad tohoto útvaru byl využíván ve vzorovém formuláři žádosti o finanční podporu pro pozůstalé po zesnulých vojácích, který již před válkou i během ní opakovaně otiskovaly různé noviny.⁴³

Iniciativy „zdola“

Vyjma médií a armádních špiček o určitou formu sebe prezentace, resp. prezentace svého útvaru, usilovali sami vojáci. Dokladem jsou různé upomínkové předměty s číslem či symbolem pluku, které si muži na frontě zhotovovali ze zbytků použité munice apod. Ukázkou iniciativy „zdola“ je také mírně kýčovitá vlastenecká báseň neznámého příslušníka pluku nasazeného v Karpatech, kterou otiskly regionální noviny.⁴⁴ Při jiné příležitosti skupina vojáků prostřednictvím dopisu redakci vyřizovala pozdravy z Černovic svým přátelům. Adresáti jsou v článku jmenováni, odesílatelé nikoliv, snad z důvodů utajení.⁴⁵ Do obdobné kategorie spadá dopis šikovatele Richarda Spielvogela redakci *Mährisch-Schlesische Presse* popisující atmosféru prvních válečných Vánoc.⁴⁶ Ve středostavovských kruzích bylo také běžnou praxí oznamovat ve společenské rubrice místních novin povýšení do důstojnické

36 *Heldentodt*, MSP, 2. 8. 1916, s. 3.

37 Patrně šlo o Josefa Onderku, nar. 1891 v Bruntále, který figuruje v seznamu zraněných z počátku roku 1914. *Verlursliste ausgegeben an 4. 12. 1914*. Onderkovi opakované projevy odvahy na východní frontě připomínají i další listy, viz nař. *Tapfere Einser*, MSP, 1. 12. 1915, s. 5.

38 *Brave Einser*, *Freudenthaler Zeitung*, 29. 4. 1916, s. 1–2;

39 *Zwei Helden von Infanterie-Regiment Kaiser Nr. 1*, *Welt Blatt*, 17. 1. 1915, s. 6.

40 *Ein Held der Kaiserinfanterie*, *Welt Blatt*, 8. 12. 1915, s. 13.

41 Viz např. *Leutnant Kernegger*, *Streffleur's Militärblatt*, 30. 1. 1915, s. 18.

42 *Fürs Vaterland gefallen*, *Innsbrucker Nachrichten*, 6. 7. 1916, s. 16.

43 Viz např. *Brünner Zeitung*, 29. 4. 1914, s. 1; *Brünner Zeitung*, 11. 5. 1915, s. 2.

44 *Buchelsdorf*, MSP, 29. 5. 1917, s. 5.

45 *Grüsse aus Czernowitz*, MSP, 11. 8. 1917, s. 3.

46 *Aus Feldpostbriefen*, MSP, 30. 1. 1915.

hodnosti, jak ilustruje příklad Ernsta Pilhatsche, syna celního úředníka ze Zlatých Hor, který se po 13 měsících služby v poli a po účasti v bojích u Stanislavi stal poručíkem. Krátká zpráva příznačně končí provoláním slávy „obráncům vlasti“.

Obraz pluku spoluutvářelo také sdružení jeho bývalých příslušníků, jež organizovalo akce na podporu raněných ve vídeňských špitálech.⁴⁷ Zapomínat pochopitelně nelze ani na iniciativy z občanského prostředí. Byť se vypuknutí války nesetkávalo v českých zemích s všeobecnou podporou, vůči vojákům většina společnosti cítila solidaritu. Přinejmenším do roku 1916, než se plně projeví dopady militarizovaného hospodářství, tak zejména v měšťanském prostředí vznikala řada iniciativ na pomoc vojákům na frontách, zraněným a pozůstalým.⁴⁸ Populární akcí, spojující charitativní účel s propagací válečného úsilí, se stalo odhalování tzv. wehrschildů a wehrmannů.⁴⁹ Jmenovitě pěšímu pluku č. 1 byl dedikován např. wehrschild v Lichnově, zhotovený štábním šikovatelem Rudolfem Heroldem od pluku „Kaiser“ a jednoročním dobrovolníkem zeměbrany Franzem Frankem.⁵⁰ Podobných iniciativ bylo patrně více, ale ne všechny jsou adekvátně dokumentovány.

Závěr

Charakter medializace, festivit a charitativních akcí, naznačených na předchozích stránkách, ve svých základních rysech nevybočuje z všeobecných trendů sledovaného období. Jisté specifikum lze spatřovat v nákladnosti a rozsáhlosti některých počinů, zejména pamětní výstavy roku 1918. Takto velkolepě koncipovaný projekt byl umožněn několika faktory – exkluzivitou pluku, relativně solidním ekonomickým a kulturním zázemím Opavy coby zemského hlavního města a v neposlední řadě jistě i společenskými vazbami Kapse a dalších angažovaných umělců a také ředitele opavského muzea Edmunda W. Brauna. Ve prospěch Opavy snad hrála i blízkost Těšína, kde sídlil jeden z vůdčích představitelů rakousko-uherské branné moci arcivévoda Bedřich Habsburský, a Bruntálu coby jedné z rezidencí arcivévody Evžena, velmistra Řádu německých rytířů. Ostatně přítomnost Evžena na opavské výstavě v posledním válečném roce poukazuje na jeho podporu akcím spojeným s oslavou rakousko-uherského válečného úsilí.

Z díkce oficiálních akcí i tisku je patrné zdůrazňování slezského patriotismu, naopak nacionální aspekty jsou pragmaticky potlačeny. Slezanství zde ovšem není interpretováno v klasickém zemském smyslu, ale spíše redukováno na oblast západní části Rakouského Slezska, tedy na teritorium převážně se kryjící s doplňovacím obvodem pluku. Zároveň jde především o oblast s převahou německého osídlení. Ačkoliv národnost heroizovaných příslušníků pluku zdroje zpravidla neuvádějí, je nápadné, že mezi následováníhodnými příklady nenacházíme vojáky z českých vsí východně od Opavy, ležících v doplňovacím obvodu. Propojení regionálního patriotismu a nacionalismu je tedy nepřímé, avšak citelné.

Zaujme také ryze „obranná“ rétorika novinových článků, jež se v reálu příliš neslučovala s praxí ofenzivní války vedené Centrálními mocnostmi. Povšimněme si rovněž, že mezi

47 *Deutsches Volksblatt*, 4. 3. 1915, s. 16.

48 Srov. Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka*, Praha 2001.

49 Srov. Pavel ŠOPÁK a kol., *Neklidné století: České Slezsko a Ostravsko od první světové války do listopadu '89*, Opava 2015, s. 85–87.

50 *Eiserne Denkmaler*, *Das interessante Blatt*, 22. 6. 1916, s. 10.

jmenovitě vyzdvihovanými hrdiny pluku figurují především důstojníci a poddůstojníci. Řadových vojáků, jimž se podařilo vyniknout, bylo poskrovnu. V tomto směru ostatně nejde o nikterak mimořádný úkaz – dosavadní výzkumy konstatují, že šanci na vyznamenání a povýšení měli zejména muži pohybující se v blízkosti štábů, kteří byli svým nadřízeným jmenovitě známi. Mnohé případy odvahy v prvních liniích naopak zůstaly velícími důstojníky nepovšimnuty.⁵¹

Po roce 1918 prezentace zaniknuvšího útvaru zmizela z veřejného prostoru a omezila se na veteránská setkání, činnost soukromého plukovního muzea v Opavě a příležitostné novinové články. Po vysídlení drtivé většiny slezských Němců ve druhé polovině 40. let z regionu zmizela i tato rezidua. Centry paměti posledních veteránů a jejich pozůstalých se pak staly vysídlenecké komunity v Bavorsku. Ne náhodou se motiv „císařova pluku“ objevuje i na tzv. opavském pamětním sloupu v Bambergu, který v 60. letech vytvořil Engelbert Kaps.

Summary

First Among Equals: Self-Presentation of Infantry Regiment No. 1 „Kaiser und König Franz Joseph I.“ 1914-1918

Opava Infantry Regiment 1, thanks to its exclusive number and relation with the emperor as an "honorary owner" of the unit, maintained a certain elite reputation, especially in the environment of German Silesians. The outbreak of the war in 1914 thwarted the celebrations of the regimental jubilee, yet the commemorations of the 200th anniversary of the founding played an important role in the life of the regiment and its external presentation. The historical jubilee, along with the popularity of the army in the first half of the Great War, allowed the emergence of a series of commemorations. The Battle of Trutnov in 1866 was, first of all, updated from the older regimental tradition. The intellectuals and artists of its reserve officers contributed notably to the visual and media promotion of the unit. At the same time, the sources prove a number of small initiatives based on the environment of the garrison, as well as the high level of support from the civilian population who dedicated the monument in Horní Benešov and several other minor monuments to the regiment.

51 Srov. např. Thomas WEBER, *Hitlerova první válka*, Brno 2011.

Marie G a w r e c k á

SLEZSKO A VZNIK ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY V ROCE 1918

Abstract

The study focuses on the complicated situation in the region of the former Austrian Silesia after the proclamation of the independent Czechoslovak state in 1918. The international situation and the difficult national relations in the area raised the question of the future of the Silesian Territory, which was perceived by the representatives of the Czech, German and Polish ethnic groups at a completely different level. While the Czechs proclaimed their belonging to the Czechoslovak state, the Germans declared the newly established Sudetenland province as part of the so-called German Austria, and the Poles in the Těšín region expected that Eastern Silesia would become part of the new Polish state.

Keywords: Czechoslovak state, Czechs, Germans, the Hlučín region, Poles, Silesia, Sudetenland, the Těšín region, the year 1918

Rozpad rakousko-uherské monarchie a vznik Československého státu v říjnu roku 1918 znamenal významný periodizační mezník ve vývoji vztahů mezi Čechy, Němci a Poláky v regionu někdejšího rakouského Slezska. Mezinárodní situace a komplikované národnostní poměry v regionu nastolily otázku další budoucnosti slezského teritoria. Události posledních říjnových dnů roku 1918 vnímalo obyvatelstvo všech tří etnik ve zcela odlišné rovině. Zatímco Němci přijímali výsledek války s obrovským zklamáním a deklarovali nově ustavenou provincii jako součást tzv. Německého Rakouska, Poláci na Těšínsku očekávali s nadějem, že se východní Slezsko stane součástí nového polského státu, Češi vítali porážku ústředních mocností, a ještě před koncem války proklamovali svou sounáležitost s budoucím československým státem. Od počátku roku 1918 se situace ve Slezsku radikalizovala, a to jak z hlediska politického, národnostního i sociálního.

V českém prostředí ve Slezsku nalezla značný ohlas Tříkrálová deklarace českých poslanců z 6. ledna 1918, odvolávající se na zásady sebeurčovacího práva. Dne 22. září 1918 organizovali Češi tábor lidu na Ostré hůrce u Chabičova, na němž byla proklamována myšlenka samostatného Československého státu. 28. října Češi ve Slezsku s nadšením přijímali zprávu pražského Národního výboru o zřízení československého státu, která přišla do Opavy o 21. hodině. Příští den otiskly místní české listy první zákon Národního výboru a jeho svolání k občanstvu. Když však následujícího dne byly vyvěšeny na českých domech české prapory, byly na příkaz městské rady a za asistence vojenských hlídek strženy, za souhlasu převážné většiny německého obyvatelstva.¹

Na pokyn pražského Národního výboru byl 29. října v Opavě v Matičním domě, středisku opavských Čechů, ustaven zatímní dvanácti členný Národní výbor pro Slezsko, ve kterém byly zastoupeny všechny české politické strany. Do čela tohoto orgánu byl postaven zástupce státoprávní demokracie MUDr. František Dohnálek z Háje. Národní výbor pověřil zemského poslance R. Gudricha a další své čtyři členy, aby oznámili převzetí správy ve Slezsku. V Polské Ostravě, Orlově a Frýdku vznikaly okresní národní výbory.

Snaha polských politiků na Těšínsku o převzetí moci v Těšínském Slezsku v zájmu rodícího

1 Josef LUKEŠ, *Několik vzpomínek na dny převratové*, in: Otakar Gudrich (ed.), *Deset let československého Opavska*, Opava 1928, s. 8.

se polského státu byla nepochybně jedním z hlavních podnětů pro vytvoření českého Zemského národního výboru pro Slezsko v Polské (dnes Slezské) Ostravě, který byl vytvořen 31. října 1918, jako nejvyšší orgán českého národa ve Slezsku a vykonavatel moci pražského Národního výboru. 32členný výbor byl sestaven ze zástupců sedmi českých politických stran podle výsledků voleb do Říšské rady z roku 1911. Jejím předsedou se stal bývalý říšský poslanec dr. Zikmund Witt, pozdější poslanec Revolučního národního shromáždění, místopředsedy byli dr. Ferdinand Pelc a bývalý zemský poslanec Josef Lukeš. Zemský národní výbor (ZNV) vydal provolání, datované 1. listopadem 1918, že se ujal vlády nad celým Slezskem a nařídil, aby byly zřizovány okresní a místní národní výbory podléhající ZNV. Provolání bylo koncipováno v duchu tehdejších velice optimistických nálad české veřejnosti: „Všichni buďtež přesvědčeni, že o osudu Slezska se bude rozhodovati na povoláních místech a jistě ve prospěch slezských Čechů.“² V noci na 1. listopadu ovládl Zemský národní výbor ostravskou posádku, české oddíly obsadily velitelství města i revíru, poštu, sklady, sesadil dosavadního velitele města i posádek v revíru a po několika dnech převzali čeští důstojníci i velení četnictva. Vojenská síla Zemského národního výboru byla v prvních popřevratových dnech velmi slabá, nedařilo se získat posily z řad českých vojáků vracejících se z východní fronty ani dobrovolníky pro vojenskou službu.³ Postavení Zemského národního výboru bylo značně obtížné, pod jeho správou byla jen malá část slezského území s českým obyvatelstvem, zatímco v západní části Slezska osídlené převážně německým obyvatelstvem byla provolána provincie Sudetenland a na Těšínsko vznášela nárok vedle ZNV i polská Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego.

Zemská samospráva ve Slezsku po vzniku československého státu tak v podstatě neexistovala, pokud bychom za její orgány nepovažovali zemské Národní výbory pro Slezsko v Polské Ostravě a v Opavě, nebo Zemské shromáždění Sudetenlandu, které vzniklo za zvláštních okolností. Zemský sněm, podobně jako v Čechách a na Moravě, obnoven nebyl a jeho působnost byla přenesena na centrální zákonodárné a výkonné orgány státu. Den po obsazení Opavy československým vojskem 19. prosince 1918 začala působit v Opavě Zemská vláda slezská. Její sídlo bylo ponecháno v Opavě, i když někteří představitelé národních výborů hlavně z Ostravska a Frýdecka usilovali ještě v době existence Sudetenlandu o to, aby se sídlem Zemské vlády stala Moravská Ostrava. Jako argumenty uváděli, že Moravská Ostrava se stala hospodářským a politickým centrem pro Slezsko a severovýchodní Moravu, ale i pro okres bílovecký, místecký, a novojičínský, zatímco Opava je nyní jen lokálním střediskem malého okruhu bezprostředně přiléhajících českých zemědělských obcí, ale „hlavně střediskem německví západoslezského“.⁴ Proti přenesení sídla Zemské vlády slezské do Moravské Ostravy se postavili čeští poslanci Revolučního národního shromáždění z Opavska František Zíka a Josef Lukeš, kteří se odvolávali na slib ministerského předsedy Kramáře. Do čela Slezské zemské vlády, která byla v únoru 1922 přejmenována na Zemskou správu politickou, byl jmenován jako zemský prezident dr. Josef Šrámek.

2 Marie GAWRECKÁ, *Schlesien in der Zerfall der Habsburgermonarchie*, in: Wiesław Lesiuk – Michał Lis (edd.), *Śląsk za panowania Habsburgów*, Opole 2001, s. 158-159.

3 Ferdinand PELC, *O Těšínsko. Vzpomínky a úvahy*, Slezská Ostrava 1928, s. 41-42.

4 Miroslav KOCÍCH, *Ostravská průmyslová oblast a správní vývoj ve Slezsku v letech 1918-1928*, Slezský sborník 64/4, 1966, s. 447.

Sudetenland

Sudetští Němci odmítali začlenění do nově vzniklého státu a obraceli svou pozornost k proklamovanému Německému Rakousku (Deutschösterreich), státu, který vyhlásili němečtí poslanci Říšské rady ve Vídni 21. října 1918. Němečtí představitelé v českých zemích navrhovali v posledních měsících války konkrétnější projekty nového administrativního uspořádání, které byly později realizovány ve vyhlášení čtyř německých provincií.

Poměrně dlouho nevyjasněná zůstávala situace Němců na severní Moravě a v rakouském Slezsku. Nejvíce nadějí na uspokojivé řešení problému vzbuzoval požadavek na spojení Němci osídlené oblasti západního Slezska a severní Moravy v jednotný správní útvar. V polovině října obnovil svou činnost Deutscher Volksrat für Schlesien, který žádal na základě práva na sebeurčení připojení německých území ve Slezsku k novému státu Deutschösterreich ve formě samostatné provincie s vlastním sněmem a vládou.

V dohodě s ostatními poslanci Národního shromáždění Německého Rakouska a zejména v součinnosti s německými poslanci z Čech a Moravy vydal dr. Robert Freißler, slezský poslanec za německou nacionální stranu, 30. října 1918 ve Vídni provolání o zřízení provincie Sudetenland jako součástí státu Deutschösterreich.⁵ V Šumperku, středisku severomoravských Němců se ustavila po aktivizaci slezského Volksratu 27. října Národní rada pro německou Moravu (Nationalrat für Deutschmähren) v čele s poslancem Říšské rady ing. Gustavem Oberleithnerem, který zahájil jednání s opavskými představiteli Sudetenlandu o organizaci společného správního útvaru.⁶

Provincie Sudetenland zahrnovala celé západní Slezsko s výjimkou většiny převážně českých okresů, německé oblasti severní Moravy a přilehlé části východních Čech (Králíky, Lanškroun). Ze slezských okresů patřily k Sudetenlandu kromě statutárního města Opavy všechny obce soudních okresů Albrechtice, Bruntál, Frývaldov, Horní Benešov, Javorník, Jindřichov, Krnov, Odry, Osoblaha, Vidnava, Vrbno a Cukmantl, většina obcí soudního okresu Vítkov, menší část soudního okresu Opava-venkov, sedm obcí soudního okresu Bílovec a dvě obce z Klimkovicka. Opava obklopena etnicky českým územím měla být spojena s vlastní provincií koridorem, podobně jako tomu bylo v případě Nového Jičína, Moravské Třebové a Lanškrouna. Z Moravy zahrnoval Sudetenland všechny obce soudních okresů Dvorce, Fulnek, Město Libavá, Rýmařov, Staré Město, Svitavy, části soudních okresů Hranice, Uničov, Šumperk, Mohelnice, Moravská Třebová, Olomouc, Příbor, Šilperk (Štítý), Šternberk, Jevíčko, Zábřeh, Lipník a Nový Jičín. Z Čech patřily k Sudetenlandu všechny obce soudních okresů Králíky, Rokytnice a části soudních okresů Žamberk, Nové Město nad Metují, Opočno, Rychnov nad Kněžnou, Ústí nad Orlicí, Litomyšl a Polička.⁷ Území Sudetenlandu mělo rozlohu 6534 km, podle R. Freißlera zde žilo 678 880 obyvatel, z toho 23 000 Čechů.⁸

5 Robert FREIßLER, *Vom Zerfall Österreich bis zum tschechoslowakischen Staate*, Berlin-Zoppot 1921, s. 89-90; Paul MOLISCH, *Sudetendeutsche Freiheitsbewegung in den Jahren 1918-1919*, Wien-Leipzig 1932, s. 50 an.

6 Státní okresní archiv Bruntál, fond OU Bruntál, karton 247, inv.č. 624, sign.XIV/166.

7 R. FREIßLER, *Vom Zerfall Österreich*, s. 111-115.

8 Česká literatura uvádí poněkud jiné údaje týkající se národnostní skladby obyvatelstva Sudetenlandu. Např. práce Ladislava BASELA – Pavla FIDLERA, *Severní Morava a západní Slezsko pod vlivem německého iredentismu do roku 1919*, Bruntál 1971, s. 38-39 uvádí 596 234 Němců a 59 901 Čechů.

Po jednáních s vedoucími představiteli Sudetenlandu dr. Freißlerem a Hansem Joklem o převzetí správy ve Slezsku rezignoval 5. listopadu na svou funkci c. k. slezský zemský prezident baron Adalbert Widmann a vystřídal ho ministerský rada dr. Rudolf Fürer von Haimendorf, ovšem již jako představitel státu Deutschösterreich. Ve Slezsku převzal celý státní aparát Sudetenland a do jeho obvodu byly začleněny některé další moravské a české okresy. Dr. Fürer reprezentoval ústřední státní moc jako místodržitel, resp. zemský správce (Statthalter, Landesverweser), fakticky byl výkonným orgánem Zemského shromáždění (Landesversammlung) Sudetenlandu. Tento provizorní parlament vznikl na základě zákona Národního shromáždění Německého Rakouska z 14. listopadu 1918 a nahrazoval někdejší zemský sněm.

Zemské shromáždění Sudetenlandu bylo sestaveno na základě volebních výsledků do Říšské rady z roku 1911 a po různých úpravách a doplňcích, které si vyžadovala nová politická situace, mělo 42 poslanců, z nichž 13 bylo ze Slezska, 24 ze severní Moravy a pět z východních Čech.⁹

První plenární zasedání zemského shromáždění se konalo 16. listopadu 1918 v budově Slezského zemského sněmu. Shromáždění schválilo návrh prozatímní ústavy provincie Sudetenland, která byl vytvořena ve smyslu zákona o převzetí státní moci. Proběhly také volby předsedy zemského shromáždění, kterým se stal podle očekávání dr. R. Freißler, za jeho zástupce byli zvoleni Ing. Gustav Oberleithner, starosta Šumperka a předseda Národní rady pro německou Moravu a sociální demokrat Hans Jokl z Opavy. Zemský hejtman a předseda Zemského shromáždění dr. Freißler tvořil se svými zástupci dr. Oberleithnerem a H. Joklem zemskou vládu Sudetenlandu. Zemské shromáždění Sudetenlandu v Opavě převzalo v následujících dnech pravomoc Národní rady pro Německou Moravu v Šumperku. Její pravomoc byla poté omezena jen na oblast šumperského okresu, resp. na některé obce okresů sousedních. Sudetenland byl podporován i vratislavským biskupem, který se obával zabavení svého pozemkového majetku v Československé republice.¹⁰

Zemské shromáždění vydalo prohlášení, v němž byl Sudetenland prohlášen za součást republiky Deutschösterreich a vysloven protest proti případnému připojení oblastí k Československé republice. Bylo zdůrazněno, že Češi se nemohou dovolávat historického práva, protože v případě Slovenska je nerespektují. Definitivní řešení hranic se očekávalo od mírové konference s nadějí, že tři a půl miliónů Němců nebude vydáno cizí nadvládě.¹¹

V prvních prosincových dnech jednali představitelé Sudetenlandu se Zemským národním výborem pro Slezsko. Předmětem jednání byly nejrůznější otázky výkonu státní správy, zásobování oblasti, zdravotní péče a další. Situace ve správě slezského území byla však dosti nepřehledná. Ve východním Slezsku, které nebylo součástí provincie Sudetenland, fungovala po jistou dobu c. k. zemská vláda v čele s Andreasem Kuliszem, její skutečná pravomoc se však vztahovala pouze na politický okres Frýdek, protože nad většinou Těšínského Slezska vyhlásila svou suverenitu Rada Narodowa.¹² Svých pravomocí se nevzdal ani starý Zemský

9 R. FREIßLER, *Vom Zerfall Österreich*, s. 143-144; Marie GAWRECKÁ, *Němci ve Slezsku 1918-1938*, Opava 2002, s. 41-42.

10 Zemským hejtmanem byl zvolen dr. Freißler 30. 10. 1918. R. FREIßLER, *Vom Zerfall Österreich*, s. 91, 141; P. MOLISCH, *Sudetendeutsche Freiheitsbewegung*, s. 51; M. GAWRECKÁ, *Němci ve Slezsku*, s. 41.

11 R. FREIßLER, *Vom Zerfall Österreich*, s. 147.

12 Miroslav KOCÍCH, *Slezsko a vznik Československé republiky*, in: Jaroslav Bakala (ed.), *Slezsko na cestě k československému státu*, Opava 1969, s. 91.

výbor, který se dokonce 28. listopadu rozšířil o dva Čechy, dva Poláky a jednoho Němce. Je poněkud kuriózní, že novým německým zástupcem v tomto výboru se stal náměstek zemského hejtmána Sudetenlandu Hans Jokl. I když se v této sestavě Zemský výbor nikdy nesešel, jeho složení svědčí o tom, že zřejmě nebyly nesmiřitelné protiklady mezi starými a novými orgány, jejichž kompetence se často vzájemně křížily. Cítily nutnost spolu jednat v zájmu neklidné sociální a národnostní situace v regionu. To platí i o místních orgánech, o koexistenci oddílů českých národních gard a jednotek německého Volkswehru, českých národních výborů i různě nazývaných německých rad reprezentujících místní samosprávu nebo orgány Sudetenlandu.¹³ Přeceňovat však vztahy mezi Čechy a Němci ve Slezsku a považovat je za korektní, by přece jen neodpovídalo realitě, jak o tom svědčí řada incidentů na Opavsku i v dalších oblastech.¹⁴

Orgány Sudetenlandu se musely kromě jiného soustředit také na řešení velkého množství organizačních záležitostí – od vymezování územních obvodů jednotlivých okresů, budování Volkswehru až po řešení zásobovacích a dopravních otázek a zejména složité sociální situace. Jejich výsledky vzhledem ke značně svízelné situaci v oblasti, nemohly být ani úspěšné ani příliš uspokojivé. Nařízení československé vlády byla ignorována, nicméně z praktických důvodů musela probíhat jednání s regionálními českými institucemi jako např. Zemským národním výborem pro Slezsko, ředitelstvím železnic v Olomouci i s úřady na místní úrovni zejména v národnostně smíšených oblastech. Komplikace působila i formální podřízenost vídeňským orgánům po 28. říjnu např. v soudnictví a uznávání právní platnosti jejich rozhodnutí po obsazení pohraničního území.

Vláda Sudetenlandu převzala 4. listopadu spolu s agendou bývalé zemské vlády i agendu vojenského velitelství v Krakově, pod které dosud Slezsko vojensky spadalo.¹⁵ Vojenské záležitosti byly svěřeny místnímu opavskému velitelství jako vojenskému velitelství provincie Sudetenland, které podléhalo Vojenské státní radě ve Vídni. Opava se stala také sídlem Zemského velitelství četnictva. Všechny „cizí oddíly“ musely území Sudetenlandu opustit a zůstali zde jen vojáci s „německo-rakouskou“ příslušností. Armáda (Volkswehr) byla organizována na základě dobrovolnosti, nicméně muži do ní vstupovali spíše než z nacionálního zápalu z existenčních důvodů za plat 6 K denně, stravu a ošacení. Každé větší město Sudetenlandu si vytvořilo vlastní jednotku Volkswehru, nezávislou na vedení v Opavě. Počátkem prosince bylo ve Volkswehru organizováno 6 760 mužů, kteří měli k dispozici 4 200 kusů lehkých zbraní.¹⁶ Problémem Volkswehru byla také disciplína jeho členů. Světová válka skončila

13 Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), fond Zemský národní výbor pro Slezsko (dále ZNV), kart.12, inv. č. 21; kart.4, inv. č. 7; Opavský věstník 12. 11. 1918, s. 2; Josef LUKEŠ, *Přeměna slezského zemského výboru v zemskou správní komisi*, in: Otakar Gudrich (red.), *Deset let československého Opavska 1918-1928*, Opava 1928, s. 12.

14 Např. 29. října 1918 napadl dav Němců delegaci opavského Národního výboru vedenou zemským poslancem Rudolfem Gudrichem, která chtěla jednat s představiteli opavského magistrátu; musela se uchýlit pod ochranu zemského prezidenta. 25. listopadu 1918 byla opět napadena oddílem Volkswehru česká delegace opět vedená poslancem Gudrichem, která jednala v Holasovicích o koridoru mezi Opavou a Krnovem. Byla dopravena do Opavy, kde starosta Walter Kudlich dal pokyn k jejímu propuštění. V Komárově nedaleko Opavy bylo 2. prosince 1918 několikrát vystřeleno na automobil dr. Frejßlera. Zemský národní výbor, proto doporučil komárovskému obecnímu úřadu, aby zvýšil kontrolu místní národní gardy.

15 *Troppauer Zeitung* 6. 12. 1918, s. 3.

16 R. FREIßLER, *Vom Zerfall Österreich*, s. 132-135. Není ovšem jisté, zda údaje o početním stavu a výzbroji Volkswehru, které uvádí Frejßler a po něm i další literatura jsou spolehlivé. Jiná literatura uvádí, že např. v prosinci 1918 byl v Hanušovicích (na severní Moravě) zadržen vagón s 800 puškami a 120 000 náboji a že prapor Volkswehru ve Frývaldově předal do Králík 888 pušek a 600 000 patron. Viz Miloň DOHNAL – Zdeněk FILIP – František SPURNÝ, *Pátá kolona na severní Moravě*, Ostrava 1969, s. 9-10.

a mezi vojáky i obyvatelstvem se šířily pacifistické nálady, na denním pořádku byly dezerce. I někteří příslušníci Volkswehru se účastnili demonstrací proti keřasům a lichvářům, podíleli se na výtržnostech, drancování obchodů, vynucovali si zvýšené přídělky potravin pro svou potřebu nebo pro černý trh, konfiskovali dobytek apod. Katastrofální podmínky donutily zemskou vládu 10. prosince 1918 nábor do Volkswehru zastavit.¹⁷

Snaha provincie organizovat hospodářské záležitosti se musela setkat s nezdarem. Projevovala se hospodářská vyčerpanost, nedostatek základních potravin, průmyslového zboží i surovin, především černého uhlí, které bylo nezbytné pro chod průmyslu i dopravy. Negativně se zde projevilo umělé vytržení oblasti z územního celku, který po léta kooperačně existoval a v němž fungovaly mezi jednotlivými oblastmi těsné hospodářské vazby. Množily se stávky a demonstrace. V Opavě a Frývaldově vypukly hladové bouře, území provincie bylo izolováno, vázlo dopravní i telefonní spojení s Vídní, které se muselo uskutečňovat přes Sasko a Bavorsko a do provincie nepřicházela materiální pomoc z Rakouska ani z Německa. Představitelé Sudetenlandu proto byli nuceni zahájit jednání se Zemským národním výborem pro Slezsko o dodávkách uhlí výměnou za potraviny, těch se ovšem v provincii také nedostávalo. Dráhy provincie byly blokovány Čechy jak z ostravské, tak i z olomoucké strany. Neudržitelnou hospodářskou a zásobovací situací oblasti si uvědomovali i významní podnikatelé, kteří začali s nedůvěrou pohlížet na možnosti vlády Sudetenlandu a sami začali jednat s československými orgány v Moravské Ostravě, čímž však podkopávali autoritu Zemské vlády. Zemský hejtman Freißler si ve svých vzpomínkách stěžoval, že „průmyslníci byli ochotni jednat s Čechy a pro věc Sudetenlandu nehodlali naproti tomu pohnout ani prstem.“ Provincie se tak dostávala do stále větší izolace a blížící se obsazení pohraničních oblastí československým vojskem bylo očekáváno obyvatelstvem, snad s výjimkou politických představitelů provincie, spíše s ulehčením.¹⁸

Orgány československého státu se odhodlaly k obsazení pohraničních území, když se přesvědčily a později byly i oficiálně ujistěny Francií a Velkou Británií, že vítězné mocnosti nebudou bránit obsazení území vojenskými jednotkami nové republiky a budou respektovat až do rozhodnutí mírové konference historické hranice českých zemí. Snaha Vídně o provedení plebiscitu na území českých zemí, která se prohlásila za součást Německého Rakouska, byla neúspěšná. Vedení Sudetenlandu si bylo vědomo neudržitelnosti situace a nemožnosti ozbrojeného odporu, a proto se v polovině prosince po konzultacích ve Vídni rozhodlo ke kapitulaci s tím, že bude podán proti obsazení území protest. Vláda Deutschösterreich doporučila neklást ozbrojený odpor a doufat, že konečné řešení přinese mírová konference.

Území severní Moravy a Slezska začalo československé vojsko obsazovat začátkem prosince 1918. Nejdříve, již v polovině listopadu, bylo obsazeno tzv. Hřebečsko a Lanškrounsko. Slezské oblasti provincie obsazovalo vojsko Zemského národního výboru pro Slezsko, severní Moravu československá armáda postupující směrem od Olomouce. 1. prosince byl obsazen Bílovec, 13. prosince Fulnek, 15. prosince Šumperk a o den později Uničov, 18. prosince Šternberk

17 ZAO, fond Okresní hejtmánství Fulnek; P. MOLISCH, *Sudetendeutsche Freiheitsbewegung*, s. 98–102; Jana ONDERKOVÁ, *Sudetenland 1918*, Opava 1998, s. 28, rkp. diplomové práce, Ústřední knihovna SU v Opavě; Viktor FICEK, *Státní převrat roku 1918 na Opavsku. Deník z rodinné kroniky Františka Moslera*, Slezský sborník 78/1, 1980, s. 38.

18 R. FREIßLER, *Vom Zerfall Österreich*, s. 165; P. MOLISCH, *Sudetendeutsche Freiheitsbewegung*, s. 54–56; M. GAWRECKÁ, *Němci ve Slezsku 1918–1938*, s. 43–44.

a ve stejný den byla obsazena Opava, centrum provincie. O obsazení města informoval předem Zemský národní výbor jak místodržitele Fürera, tak zemského hejtmána Freißlera. Zemská rada i obecní zastupitelstvo se shodly na tom, že obrana města není možná a připravily vyhlášku pro obyvatelstvo. Místní Volkswehr již předchozího dne konstatoval svou nepoužitelnost pro obranu města a poté, co vyprázdnil zbytky zboží ze svých skladů, se rozešel. Těsně před obsazením města se sešel designovaný zemský prezident dr. Josef Šrámek a poslanec Rudolf Gudrich s vládou Sudetenlandu. Ta formálně protestovala, nicméně ubezpečila Šrámka, že nebude klást ozbrojený odpor. Česká strana slíbila, že nedojde k zatýkání ani represím. Město bylo obsazeno v odpoledních hodinách bez boje. Vedoucí představitelé provincie zůstali ve městě a neodhodlali se k útěku, jako tomu bylo v Liberci, centru provincie Deutschböhmen. Vláda Sudetenlandu byla rozpuštěna, 19. prosince však vydala ještě prohlášení o své abdikaci a vyjádřila naději, že mírová konference bude respektovat sebeurčovací právo Němců. V podobném duchu protestovala i opavská městská rada, která však neodstoupila a ústy svého starosty dr. Waltera Kudricha prohlásila, že bude věnovat všechny své síly rozvoji města. V Opavě začala opět fungovat Zemská vláda slezská, resp. Zemská správní komise pod vedením tehdy ještě vládního komisaře Josefa Šrámka. Němečtí úředníci skládali do jeho rukou slib věrnosti novému státu, ty, kteří se slibem váhali, přesvědčil bývalý zemský správce von Fürer o účelnosti tohoto kroku. Ostatně ještě 18. prosince rozesílala Zemská vláda Sudetenlandu oběžník úředníkům s výzvou, aby setrvali ve svých úřadech i ve službách československého státu a složili i příslušný slib.¹⁹

Do konce prosince obsadila československá armáda většinu měst provincie Sudetenland. 17. prosince vstoupily československé jednotky do Krnova, kde musel dr. Freißler přesvědčovat místní Volkswehr o nesmyslnosti obrany a téhož dne byl obsazen i Bruntál, 30. prosince pak Horní Benešov. 4. ledna následujícího roku obsadilo československé vojsko Cukmantl (Zlaté Hory) a 19. ledna Frývaldov (Jeseník) s okolními obcemi. Jakýmsi epilogem existence Sudetenlandu bylo poslední shromáždění jeho parlamentu v Krnově 18. února 1919.²⁰

Po obsazení Sudetenlandu došlo k vytváření nových úřadů loajálních k novému státu. Zemský výbor byl rozpuštěn, resp. nahrazen Zemskou správní komisí, která byla jmenována vládou, čímž byla v podstatě zlikvidována zemská slezská autonomie a tím i německá majorita, pokud šlo o správu země. Němci ve Slezsku, stejně jako jinde v českém pohraničí zaujímalí k Československé republice, negativní stanovisko, přičemž se necítili být rebely, ale byli přesvědčeni, že zdůrazňováním své příslušnosti k Německému Rakousku postupují z právního hlediska korektně. Vyhledka na připojení části slezského území k Rakousku nebo Německu však byla po obsazení Sudetenlandu československým vojskem již pouze teoretická a byla spjata s nadějemi vkládanými do jednání pařížské mírové konference.

Představitelé někdejšího Sudetenlandu R. Freißler a H. Jokl odjeli v lednu 1919 do Ženevy, kde se snažili navázat styky s dohodovými diplomaty a ve švýcarských listech publikovali

19 ZAO, fond ZNV, kart.4, inv. č. 7; Deutsche Post 19. 12. 1918, s. 1-2; Ostrauer Zeitung 20. 12. 1918, s. 1-2; Otakar GUDRICH, *Obsazení Opavy československým vojskem*, in: Otakar Gudrich, *Deset let československého Opavského 1918-1928*, s. 67-70; R. FREIßLER, *Vom Zerfall Österreich*, s. 151-165; P. MOLISCH, *Sudetendeutsche Freiheitsbewegung*, s. 80-81; M. GAWRECKÁ, *Němci ve Slezsku*, s. 43-44; J. ONDERKOVÁ, *Sudetenland 1918*, 35-40; L. BASEL – P. FIDLER, *Severní Morava a západní Slezsko*, s. 46, 50.

20 L. BASEL – P. FIDLER, *Severní Morava a západní Slezsko*, s. 52, kde autoři uvádějí, že poslední legální zasedání zemského shromáždění a vlády Sudetenlandu se konalo 28. prosince 1918; Jaroslav CESAR – Bohumil ČERNÝ, *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918-1938*, I. díl Praha 1962, s. 72.

propagandistické články. V únoru 1919 se zúčastnili zasedání mezinárodního socialistického kongresu v Bernu, kde jim někteří delegáti sice přislíbili podporu, ale současně důrazně doporučili, aby spolupracovali s československým státem.²¹

Předvolební kampaň do parlamentu Německého Rakouska začala na mnoha místech ve Slezsku již koncem prosince 1918. Byly pořizovány volební seznamy, voleni okresní důvěrníci, pořádala se volební shromáždění, na nichž kandidáti vystupovali s projevy nesenými v duchu práva národů na sebeurčení. I když příprava voleb i volební kampaň byly v Československu zakázány, rostla v německém tisku agresivita. V parlamentu Německého Rakouska bylo pro Sudetenland vyhrazeno 17 poslaneckých míst, nicméně volby vypsané na 16. února, na území českého pohraničí neproběhly.²²

V souvislosti s datem zahájení činnosti nově zvoleného Národního shromáždění Německého Rakouska 4. března 1919, byly připravovány německými politiky nejrůznější protestní akce. Zemský prezident Josef Šrámek vydal proto nařízení adresované okresním hejtmanstvím a Policejnímu komisařství v Moravské Ostravě, aby podřízené orgány tolerovaly zastavení práce, avšak chránily továrny a obchody před ničením a rabováním. Na ohrožených místech mělo být soustředěno četnictvo a „demonstrace proti státu a výstupy proti němu měly být ihned v zárodku udušeny“. Samotné akce neměly ve Slezsku zdaleka tak krvavý průběh jako v některých městech českého pohraničí nebo v severomoravském Šternberku, který byl součástí Sudetenlandu. V Opavě, Vítkově a Odrách se konaly stávky dělníků, byly organizovány demonstrace, na nichž došlo i k potyčkám mezi demonstranty a československými legionáři. Na Bruntálsku a Krnovsku byla vyhlášena generální stávka. Počátkem března došlo v Cukmantlu k ozbrojené srážce, jejímž tragickým výsledkem byli čtyři mrtví a několik raněných.²³

Probíhající mírová konference v Paříži jednoznačně nasvědčovala tomu, že pohraniční oblasti českých zemí s německým obyvatelstvem se nestanou součástí Rakouska nebo Německa. 11. března 1919 proběhla v Opavě ilegální schůzka představitelů Sudetenlandu, na níž dr. Freißler a H. Jokl informovali o průběhu mírových jednání a upozornili, že vzhledem k tomu, že dohodové mocnosti rozhodně nepřipustí, aby poražené Německo rozšířilo své území, neměla by se v agitaci možnost spojení s Rakouskem zmiňovat. Na schůzce byla odmítnuta i možnost spojit otázku Opavského Slezska s dosud nevyjasněnou budoucností Těšínského Slezska, kde se uvažovalo o různých neutralizačních a autonomistických projektech, na jejichž vytváření se podílela i rakouská vláda. Důvodem odmítnutí byl především zájem Němců, aby v případě definitivního začlenění do československého státu, v něm tvořili co nejpočetnější národnostní menšinu, která by mohla úspěšně usilovat o autonomii.²⁴

Po podepsání saint-germainské smlouvy zlikvidovala rakouská vláda všechny úřady pro záležitosti Němců v českých zemích. R. Lodgman, představitel provincie Deutschböhmen, a dr. Freißler poslali představitelům dohodových států čtyři protestní nóty s příloženým materiálem, který měl dokumentovat nesnesitelné postavení Němců v Československu, ovšem na tom, že hranice ČSR bude v případě Čech, Moravy a Slezska historickou hranici někdejších zemí Koruny české, to již nemohlo nic změnit.

21 R. FREIßLER, *Vom Zerfall Österreich*, s. 172.

22 ZAO, fond Zemská vláda slezská, kart.50, inv. č. 982, sign. XIII/125; M. GAWRECKÁ, *Němci ve Slezsku*, s. 51.

23 ZAO, fond ZVS, kart.50, inv. č. 982, sign. XIII/125; Marie GAWRECKÁ, *Politický vývoj v Opavě v prvních letech po vzniku ČSR*, in: Dan Gawrecki – Karel Müller, *Opava Sborník k dějinám města 2*, Opava 2000, s. 86.

24 M. GAWRECKÁ, *Němci ve Slezsku*, s. 54.

Těšínsko

Na východní část Slezska, Těšínsko, si činili nárok jak Poláci, kteří požadovali jeho připojení k polskému státu, přičemž argumentovali důvody historickými i etnografickými, tak Češi, vycházející z historické příslušnosti Těšínska k českému státu.

Polští představitelé se na Těšínsku během říjnových dnů roku 1918 prosazovali mnohem aktivněji než Češi. Již 7. října 1918 prohlásili polští poslanci slezského zemského sněmu J. Londzin a T. Reger, že polské obce na Těšínsku chtějí do Polska a o pět dnů později 12. října se usnesli zástupci polských politických stran v Těšíně na příslušnosti Těšínska k Polsku a přihlásili se k regentské radě ve Varšavě.²⁵ Den po vyhlášení československého státu, tedy 29. října 1918, zasedala v Orlové Polská Národní rada knížectví těšínského (Rada Narodowa dla Księstwa Cieszyńskiego), která představovala nejvyšší koordinační orgán polské politiky na Těšínsku, a přijala proklamaci Ludu śląski!²⁶ S odvoláním na zásady prezidenta Wilsona v ní uvedla, že slavnostně vyhláší státní příslušnost knížectví Těšínského ke svobodnému, sjednocenému Polsku a přebírá nad ním státní moc. Definitivní hranice „mezi bratrskými národy polským a českým“ měly stanovit vlády ve Varšavě a v Praze. V tentýž den zaslala telegram slezskému zemskému prezidentu Widmannovi, že se ujímá vlády nad celým Těšínskem. Ten nároky Rady Narodowe neakceptoval, ustanovil však nového polského okresního hejtmana ve Fryštátě.²⁷

Ve snaze čelit krajně napjatým sociálním a národnostním problémům v regionu a pro zabezpečení nejnútnejších otázek správy došlo mezi představiteli Zemského národního výboru pro Slezsko a Rady Narodowe k provizorním úmluvám uzavřeným 2. a 5. listopadu 1918 v Orlové a Polské Ostravě. Byla stanovena provizorní demarkační linie podle národnostního složení obecních zastupitelstev. Frýdecký politický okres a obce s českou správou na Fryštátsku měl spravovat ZNV, zbytek území, což představoval politický okres těšínský a bílský a obce s polskou správou na Fryštátsku, měl podléhat Radě Narodové. Dohody přepokládaly, že definitivní hranice mezi československým a polským státem stanoví společně celostátní politické reprezentace v Praze a Varšavě. Po uzavření provizorní úmluvy, se kterou polské celostátní orgány souhlasily, kdežto české ji v nejlepším případě jen tolerovaly, však nedošlo k uklidnění situace. Oba orgány ZNV i Rada Narodowa porušovaly přijatou dohodu a úřadovaly v zájmu „svých“ států. Poláci většinou pohlíželi na delimitaci jako na definitivní, kdežto Češi akcentovali její prozatímní charakter.²⁸ Uzavřená úmluva se opírala v podstatě

25 Dan GAWRECKI, *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938*, Studie o Těšínsku 15, Český Těšín 1999, s. 26.

26 Rada Narodowa byla ustavena ještě „v intencích císařského manifestu“ z 19. října 1919. Původně měla 22 členů, včetně poslanců a vůdců polských politických stran v oblasti J. Londzina, J. Michejdy a T. Regera. Podrobněji o činnosti rady: Edward DŁUGAJCZYK – Miłosz SKRZYPEK (edd.), *Protokoly posiedzień Rady narodowej Księstwa Cieszyńskiego*, I-II, Cieszyn 2015-2016.

27 Dan GAWRECKI, *Horní Slezsko, Hlučínsko a Těšínsko v Československé politice meziválečného období*, in: Zbigniew Kapała – Wiesław Lesiuk – Maria Wanda Wanatowicz (edd.), *Górný Śląsk po podziale w 1922 roku*, Bytom 1997, s. 249-253.

28 Bogdan CYBULSKI, *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego (1918-1920). Proby i oceny działalności*, Pamětník Cieszyński 8, 1994, s. 37-54; F. PELC, *O Těšínsku*, s. 24, 36-45; Dan GAWRECKI a kol., *Dějiny Českého Slezska 1740-2000*, I. díl, Opava 2003, s. 299.

o národnostní princip, připouštěla však i možnost řešení na podkladě historickém, dotýkala se i hospodářských a komunikačních otázek a vzhledem ke Slovensku kladla důraz na volný provoz Košicko-bohumínské dráhy.

Od poloviny listopadu se objevovaly na české straně požadavky, aby sporné území bylo obsazeno dohodovým vojskem. Situace v regionu se neuklidnila, úředníci na území pod správou Rady Narodowe měli skládat přísahu pro polský stát, další komplikaci přineslo vypsání voleb do polského sejmu, které se měly uskutečnit 26. ledna 1919 na území Těšínska spravovaného Radou Narodową a na části území Oravy a Spiše. Československá vláda požadovala odvolání voleb, jejichž realizace by byla projevem výkonu polské státní svrchovanosti na sporném území a naopak požadovala, aby polská strana až do stanovení hranic uznala československou svrchovanost nad celým Těšínskem. Výměna názorů jak v mezistátní, tak regionální rovině se stále zostřovala. Československé oficiální stanovisko vyjádřil T. G. Masaryk ve svém parlamentním poselství z 22. prosince 1918, v němž označil hraniční problém Těšínska za nepatrný, při úvahách o hranicích vycházel z českého historickoprávního hlediska a po jeho akceptování byl ochoten jednat s oficiální polskou státní reprezentací o hraničních korekturách. Nicméně československá strana očekávala, že hranice budou stanoveny mírovou konferencí.²⁹

Praze se však nepodařilo přesvědčit Dohodu, aby se odhodlala k vojenskému zákroku na Těšínsku, získala pro něj jen některé jednotlivce. Varšavská diplomacie i polští armádní činitelé v možnost zákroku nevěřili. 23. ledna 1919 se dostavila ke generálu Latinikovi v Těšíně, který byl velitelem polských sil u Rady Narodowe, deputace důstojníků dohodových států včetně českých a žádala, aby generál vyklidil Těšínsko až po řeku Biáčku. Ten sdělil, že požadavku nemůže vyhovět a téhož dne odpoledne došlo k obsazování území. Termín československého vojenského zákroku, který pak proběhl ve dnech 23. až 30. ledna 1919 se vztahoval k volbám do sejmu. 28. ledna postoupilo československé vojsko pod velením podplukovníka Josefa Šnejdárka, skládající se převážně z legionářů, až k řece Visle. Dne 30. ledna na nátlak Dohody došlo k příměří. Tyto události byly oběma stranami posuzovány protikladně, což platí i o pozdější historiografii. Česká strana jej opravňuje či vysvětluje historicko-státoprávní argumentací a neodvolanými sejmovými volbami. Polská strana považuje československý vojenský zákrok za agresi, i když v některých polských pracích se setkáváme s kritikou polského bagatelizování československých protestů proti uspořádání voleb na Těšínsku.³⁰

Na mírových jednáních v Paříži bylo na československou akci pohlíženo vesměs nevraživě. Diplomaté obou zemí přednesli své argumenty historické, národnostní, ekonomické a další, ale ke sblížení československého a polského stanoviska nedošlo. Pařížský protokol z 3. února 1919, chápaný Benešem jako jednostranné stanovisko Dohody, předpokládal obnovu civilní správy podle místní úmluvy z 5. listopadu, což nemělo prejudikovat pozdější stanovení hranic mezi státy. Poté, když dohodová komise zvážila situaci přímo na místě, došlo

29 D. GAWRECKI, *Politické a národnostní poměry*, s. 28, 33; F. PELC, *O Těšínsko*, s. 64-65, 72-73; Edward BUŁA-WA, *Lata pierwszej wojny światowej jako kolejny etap na drodze Śląska Cieszyńskiego do Polski*, *Pamiętnik Cieszyński* 8, 1994, s. 21-36; Petr KACÍŘ, *Obsazení Těšínska v roce 1919 – k některým aspektům československo-polského územního sporu*, in: Mečislav Borák (ed.), *Slezsko v dějinách českého státu*. Sborník příspěvků z vědecké konference pořádané pod záštitou prezidenta Čs. republiky Václava Havla u příležitosti 50. výročí Slezského ústavu SZM v Opavě, Opava 1998, s. 306-307.

30 Zofia KIRKOR-KIEDRONIOWA, *Wspomienia, Ziemia mojego męża*, Krakow 1988, s. 330-331; Piotr DOBROWOLSKI, *Ugrupowania i kierunki separatystyczne na Górnym Śląsku i w Cieszyńskiem w latach 1918-1939*, Warszawa – Kraków 1972, s. 60-65.

ke korekturám v polský neprospěch. Mezispojenecká komise v Těšíně pak začala klást větší důraz na etnografické argumenty při mírových jednáních. Němci a Šlonzáci uplatňovali, ne zcela bez vyhlídek, neutralizační projekty pod správou velmocí nebo Společnosti národů.³¹

V Paříži argumentovali čeští politikové nadále historickým právem, ekonomickou a dopravní nezbytností regionu pro existenci ČSR, polská delegace zase důvody etnografickými. V dubnu 1919 se poprvé, – zřejmě z taktických důvodů – nadhodila možnost řešení sporu využitím plebiscitu. Pokus o řešení sporné otázky dvoustranným československo-polským jednáním utrpěl koncem července 1919 v Krakově naprosté fiasko. Na jednáních mírové konference docházelo k obratu ve prospěch Polska, kterému podle tzv. Tissiho linie měla připadnout většina uhelného revíru a košicko-bohumínská dráha. Beneš proto požádal o vyhlášení plebiscitu nejen na Těšínsku, ale i ve sporných částech Oravy a Spiše. Toto hledisko bylo akceptováno, protože odpovídalo tehdejší představám o řešení hraničních sporů. Plebiscit formálně vyhlášený 27. září 1919 a vítaný Poláky s velkým optimismem, znamenal pro československou stranu získání manévrovacího prostoru, důležité bylo i ustanovení, že plebiscit bude mít jen orientační nikoliv rozhodovací charakter, při stanovení hranic mělo být přihlédnuto k dalším a zejména hospodářským aspektům.³²

V souvislosti s neustále se prodlužujícím provizoriem, oddalováním termínu realizace plebiscitu, sociální radikalizací a zejména s agitačními plebiscitními kampaněmi na obou stranách se situace v regionu vyostřovala, docházelo k bitkám, loupežím, teroristickým násilným činům a „odvetným“ opatřením. Aktivizovalo se německé obyvatelstvo i šlonzakovci očekávající, že v plebiscitu sehrají úlohu jazýčku na váhách a rozhodnou výsledek voleb. Němci, když neprošly neutralizační projekty, se přiklonili k Československé republice. Hlavní představitel Slezské lidové strany Josef Koždon jednal o otázce plebiscitu a postojích šlonzakovců několikrát s československou plebiscitní komisí, E. Benešem a podle svých vzpomínek byl i na mírové konferenci v Paříži.³³

Dohodová plebiscitní komise, která v Těšíně působila od konce ledna 1920, byla často bezradná a nebyla schopna čelit vlně násilností a najít schůdné východisko v protikladných návrzích podávaných českými, polskými, německými či šlonzáckými představiteli. Polská strana, když zjistila, že nebude moci počítat s německými a šlonzáckými hlasy, začala bojkotovat organizační přípravu plebiscitu, respektive ji spojovala s řadou podmínek, zejména s obnovením demarkační linie z 5. listopadu 1918.

V době, kdy ve válce se sovětským Ruskem polské vojsko obsadilo Kyjev přišel polský diplomat E. Pilz v Paříži s možností arbitrážního řešení. Beneš souhlasil, žádal však o rychlé jednání. Polská strana s přijetím arbitráže váhala a zejména česká domácí politika houževnatě obhajovala plebiscit. Současně se měnila situace na frontě v polský neprospěch, pro polskou politiku se těšínská problematika jevila v této fázi méně ožehavá než eventuální pád Varšavy. Pomoc polské armádě ze strany Dohody byla vázána na polský souhlas s přijetím arbitráže

31 Jaroslav VALENTA, *Česko-polské vztahy v letech 1918-1920 a Těšínské Slezsko*, Ostrava 1961, s. 102-109; P. DOBROWOLSKI, *Ugrupowania*, s. 60, 65; Marie GAWRECKÁ, *Šlonzácké hnutí a Josef Koždon*, Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 3, 1997, s. 153.

32 Jan MEISSNER, *Problem plebiscytu w czechosłowacko-polskim sporze terytorialnym na Śląsku Cieszyńskim 1919 roku*, Studia Śląskie, seria nowa 31, 1977, s. 77; D. GAWRECKI, *Politické a národnostní poměry*, s. 46.

33 Marie GAWRECKÁ, *Slezská lidová strana a rozdělení Těšínska 1920, Rozpad Rakouska-Uherska a fenomén versailleského systému ve střední Evropě*, Opava-Videň, 1997, s. 39-41; P. KACÍŘ, *Obsazení Těšínska*, s. 308.

ve všech dosud nevyřešených otázkách polských hranic. Konečný souhlas obou stran s arbitráží byl nejhůře pocítován hlavně ve šlonzakovském politickém táboře, který usiloval především o nedělitelnost těšínského regionu. Velvyslanecká konference vydala rozhodnutí o československo-polských hranicích na Těšínsku, Oravě a Spiši 28. července 1920. V případě Těšínska byly akceptovány československé minimální požadavky Ostravsko-karvinský revír a košicko-bohumínská dráha, město Těšín bylo rozděleno mezi oba státy.

Hlučínsko

Versailleská mírová konference přiznala Československé republice z někdejšího území pruského Slezska jižní část ratibořského okresu později nazývaná Hlučínsko. Požadavky československé delegace na mírové konferenci, které se týkaly předválečného německého (pruského) hornoslezského území, byly ovšem mnohem rozsáhlejší. Československá vláda zprvu požadovala z taktických důvodů území od Osoblažského výběžku přes Bavorov až k Pštíně, nicméně neměla nic proti jejich podstatné redukci. Nebrala vážně ani sondáže některých představitelů slezských neutralizačních projektů ze Slezska, jejichž záměrem bylo vytvořit ze Slezska samostatný nebo alespoň autonomní územní útvar a stavěla se opatrně i k polským nabídkám na různá hornoslezská území za ústupky na Těšínsku, se zdůvodněním, že Horní Slezsko zatím Polsku nepatří.

Odlisný vývoj, kterým prošel tento region od roku 1742 v rámci Pruského Slezska a germanizační kurz, který zesílil zejména po Bismarckově „kulturkampfu“ měl za následek, že obyvatelstvo etnicky české, se nepovažovalo za Čechy nýbrž za Moravce hovořící moravským dialektem jako mateřským jazykem a výrazně u nich převažovalo pruské (německé) státní vědomí. Podle pruského sčítání z roku 1905, v němž kritériem národní příslušnosti byl na rozdíl od Předlitavska mateřský jazyk, tvořili Němci v tomto regionu jen 10 % obyvatelstva.

Území jižní části Ratibořska mělo být připojeno k ČSR bez plebiscitu v únoru 1920. Toto rozhodnutí se nesetkalo se sympatiemi větší části tamního obyvatelstva. V pročeskoslovenském duchu na Hlučínsku působili z vlivnějších osobností jen někteří zdejší faráři např. Otava v Koberčicích, Stanke v Hlučíně, Schneider z Dolního Benešova, Jurečka z Kravař, Hlubek z Bořutína, Z iniciativy těchto katolických duchovních měla být vypracována dvě memoranda, která měla podpořit československé územní nároky, osud těchto memorand však není znám.³⁴

Německá agitace proti připojení tohoto území ČSR, byla velice intenzivní. Rozsáhlá protičeská agitace z kazatelen a na veřejných shromážděních byla v důsledku dlouhodobého působení pruské státní ideje úspěšná. Největší manifestace se uskutečnila v Ratiboři 14. května 1919, byl na ni proklamován nesouhlas s připojením k „Čechám“, kde „panuje protikatolický duch“ a byla demonstrována „bratrská shoda Hornoslezanů německého, polského a moravského jazyka“. Kampaň nepřestávala ani po uzavření Versailleské smlouvy, jejím požadavkem bylo i prosazení plebiscitu na Hlučínsku. V různých místních hlasováních organizovaných tamními

34 Milan MYŠKA, *Zápas Čechů o Hlučínsko (před rokem 1920)*, in: Martin Šesták – Emil Voráček (eds.), *Evropa mezi Německem a Ruskem*. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty, Praha 2000, s. 264.

úřady se více než 90% obyvatel vyslovovala pro Německo.³⁵ Intervenovalo se u šéfa dohodové komise v Berlíně, protestní telegramy byly odesílány vládám Francie, Velké Británie a USA, hlučinské ženy psaly papeži, delegace navštívila prezidenta Masaryka a předsedu vlády Tusara a požadovala, aby se zřekli Hlučínska, někteří němečtí představitelé nabízeli za uskutečnění plebiscitu na Hlučínsku vojenskou podporu v případě ozbrojeného střetnutí o Těšínsko. Oficiální německá aktivita postupně slábla, na samotném Hlučínsku však kampaň přetrvávala.

V den začlenění Hlučínska do Československé republiky 4. února 1920 vydal ratibořský landrát ostré protestní prohlášení. Obyvatelstvo regionu přivítalo nový režim vesměs s nedůvěrou a rozpaky.

K Československu bylo připojeno 36 obcí s necelými 50 tisíci obyvateli. V Německu zůstalo několik obcí s „moravskou“ většinou: Bořutín, Boleslav, Křenovice, Petřatín, Šamařovice, Velké Petrovice. Delimitační práce na Hlučínsku byly ukončeny definitivně až v roce 1923 připojením obcí Hat' a Píšť k Československé republice.³⁶

Hlučínsko bylo začleněno do ČSR jako zvláštní politický okres, který byl současně okresem soudním. Československá jurisdikce byla v hlučinském regionu vykonávána od 4. února 1920, další československé právní normy byly zaváděny postupně. Josef Šrámek, zemský prezident slezský, byl vládním nařízením ze dne 24. ledna 1920 jmenován Zplnomocněným komisařem pro Ratibořsko. Úřad byl zrušen v roce 1927, kdy jeho působnost přešla na zemskou politickou správu.

Výsledek první světové války znamenal rozhodující etapu v realizaci idejí národně politických programů slezských Čechů, Němců i Poláků. Nové hranice, které byly po válce stanoveny, určovala mezinárodní situace, vzájemné vztahy mezi nástupnickými státy, snahy Německa, resp. Rakouska o udržení pozic a zejména zájmy vítězných velmocí. To bylo rozhodující i pro situaci v regionu českého Slezska po vzniku Československé republiky v roce 1918, i když je třeba vzít v úvahu i některé místní aktivity a iniciativy, které vedly ke konkretizaci a realizaci národních státoprávních programů.

Summary

Silesia and the Establishment of the Czechoslovak Republic in 1918

The study deals with the complicated political and national situation in the region of the former Austrian Silesia after the proclamation of the independent Czechoslovak state on October 28, 1918. The representatives of all the three ethnic groups living in this part of Silesia perceived the outcome of the Great War at a completely different level and, above all, as a decisive stage for the implementation of their national political programs. The Czechs in Silesia proclaimed, with enthusiasm and hope, their belonging to the Czechoslovak state and established the National Committee for Silesia (ZNV), which took the position of the highest authority of the Czech nation in Silesia and the administrator of the Prague National Government Committee over the entire Silesia. Its position was, however, very difficult at first, and only a small part of the Silesian territory with the Czech population was under its administration because, in the western part of Silesia, the Germans created the Sudetenland province and also the Polish Rada Narodowa (National

35 Jaroslav VALENTA, *Připojení Hlučínska k Československé republice*, Slezský sborník 58, 1960, s. 1-16; Dan GAWRECKI, *Československo a Horní Slezsko 1918-1921*, in: Podział Śląska w 1922 roku. Okoliczności i następstwa, Wrocław 1966, s. 85-106, s. 85-106; Milan MYŠKA, *Zápas Čechů o Hlučínsko (před rokem 1920)*, in: Miroslav Šesták – Emil Voráček, *Evropa mezi Německem a Ruskem*. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty, Praha 2000, s. 255-266; M. GAWRECKÁ, *Němci ve Slezsku*, s. 59.

36 Vilém PLÁČEK, *Prajáci aneb k osudům Hlučínska 1742-1960*, Hlučín-Kravaře 2000, s. 35-37.

Council), besides the ZNV, claimed the Těšín region. Only after the occupation of Opava by the Czechoslovak army on December 19, 1918, the Silesian Land Government, headed by the Land President, Josef Carne, began to work here. The Sudetenland province, declared by the German politicians from Silesia and Northern Moravia in Vienna on October 30, 1918 as part of the republic of Deutschösterreich, included the whole of Western Silesia, with the exception of the predominantly Czech districts, the German region of North Moravia and the adjacent region of East Bohemia. After obtaining the consent of the Allied powers, the Czechoslovak authorities began military occupation of the border areas. The territory of Sudetenland was occupied by the Czechoslovak army in the course of December, and the Sudetenland government, aware of the unsustainability of the situation, did not put up armed resistance. After the occupation of Opava, the centre of the province, on December 18, the Sudetenland government was disbanded, and its leaders arguing for the right to self-determination, began to cling to their hopes for the Paris Peace Conference. On October 29, 1918, the Polish Rada Narodowa, meeting in Olive, declared the jurisdiction of the Těšín region to the Polish State and the seizure of power over this territory. The definitive borders were to be determined by the governments in Warsaw and Prague. At the beginning of November, there were provisional agreements between the representatives of the National Committee for Silesia and the Rada Narodowa, and a provisional demarcation line based essentially on the national principle was established. The escalation of political and national conflicts meant organizing elections to the Polish Sejm as well as in the territory of the Těšín region, which resulted in the so-called Seven-Day War in January 1919. A subsequent attempt to resolve the disputed plebiscite issues was rejected by the Polish party after finding out that they would not be able to rely on German and Silesians votes. The issue of the Czech-Polish border in the Těšín region, Orava and Sip was resolved by arbitration at the conference of ambassadors on June 28, 1920, which accepted the Czechoslovak minimal requirements of the Košice-Bohumín district and the Košice-Bohumín track; the town of Těšín was divided between these two states. The Versailles Peace Conference conceded, from the former territory of Prussian Silesia, the southern part of the Raciborz district, later called the halocin region, to the Czechoslovak Republic. The territory was to be joined in February 1920. This decision was not appreciated by a larger part of the local population who spoke the Moravian dialect, but as a result of different historical development, Prussian state consciousness prevailed with them. The borders of Czech Silesia after the establishment of the Czechoslovak Republic determined the interests of the victorious powers and the relations between the successor states, although it is necessary to take into account the local activities and initiatives that led to the implementation of national constitutional programs.

Pavel Ž í d e k

ZMĚNY V OBCHODNÍ A ŽIVNOSTENSKÉ KOMOŘE V OPAVĚ V DOBĚ VZNIKU ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Abstract

In the course of less than a century of its existence, Chambers of Commerce and Trade represented significant institutions of the economic life of the Habsburg Monarchy and the Czechoslovak Republic. This was also the case of the Opava Chamber.

The study focuses primarily on the summary of the substantial changes that took place in the Opava Chamber of Commerce and Trade from the declaration of the Czechoslovak Republic in October 1918, when the mode of membership of the Chamber changed fundamentally, as the members elected by the Ministry of Industry, Commerce and Trades (MPOŽ) replaced the formerly elected members. Another consequence of the establishment of Czechoslovakia was the penetration of Czech representatives into the hitherto entirely German Chamber. From many areas of activity of this institution, the changes are brought closer by, for example, its involvement in the support of vocational education, in which the strengthening of the members of the Czech nation, through the establishment of the new state, was significant.

Keywords: *commerce, vocational education, Chamber, change, Silesia, trade*

Obchodní a živnostenská komora v Opavě patřila od svého založení roku 1850 až do svého zániku na sklonku roku 1948 k nejdůležitějším institucím v hospodářské oblasti na území Rakouského a později Československého Slezska.

Avšak častým omylem při pohledu na instituci Obchodních a živnostenských komor (OŽK) je, že jsou jim přikládány větší pravomoci, než jim byly skutečně zákonem svěřeny. Na rozdíl od státních úřadů OŽK disponovaly po celou dobu své existence jen velmi malými pravomocemi k zásahům do hospodářství.

Těžiště jejich práce spočívalo zejména v poradní činnosti, kde se mohly vyjadřovat k návrhům zákonů a účastnit se zasedání rady hospodářských a dopravních komisí. Postupem času jim byly prostřednictvím zákonů a dalších právních norem delegovány sice i některé správní povinnosti, a komora tak v těchto oblastech jednala jako správní úřad, ale i nadále neměla představovat státní hospodářský úřad, ale samosprávnou platformu, na jejímž základě se setkávaly a neřídka i střetávaly názory drobných i velkých podnikatelů.

Nejinak tomu bylo i v té opavské, jejíž obvod se po celou dobu její existence (s výjimkou let 1938–1945) kryl s oblastí nejprve Rakouského, později pak Československého Slezska.

Vzhledem k dosavadní nízké míře zpracování dějin opavské OŽK považuje autor práce za podstatné v první části textu výrazněji přiblížit situaci do roku 1918 a to do té míry, aby z obsahu druhé části textu byly patrné všechny zásadní změny, jež zde nastaly¹.

1 Nad úroveň v tomto textu prezentovaných informací odkazuje autor textu na jedinou podrobnější práci zabývající se OŽK Opava: Pavel ŽÍDEK, *Obchodní a živnostenská komora v Opavě (1850–1948)*, Diplomová práce, Opava 2017.

1. Obchodní a živnostenská komora v Opavě do roku 1918

1. 1. Vznik a základní organizační údaje

Obchodní a živnostenská komora v Opavě vznikla 30. listopadu 1850, kdy se sešla první ustanovující schůze. Právním základem pro její vznik bylo vydání prozatímního zákona o zřízení obchodních a živnostenských komor č. 122 říšského zákoníku (dále jako ř. z.), vyhlášeného 26. března téhož roku. Stala se tak jednou z 26 komor v rakouských a českých zemích, s územní působností pro oblast Rakouského Slezska.

Jejím prezidentem zvolila ustavující komise Wilhelma Wiedenfelda, velkoobchodníka z Opavy a viceprezidentem pak Josefa Pohla, rovněž opavského obchodníka. Pokladník byl zvolen až na schůzi 11. ledna 1851. Stal se jím Johann Menschik, taktéž obchodník s domovskou příslušností v Opavě.²

Budova Obchodní a živnostenské komory postavena roku 1910 dle návrhu Leopolda Bauera. SZM, fotografické pracoviště, inv. č. A 5245.

2 Die Handels – und Gewerbekammer für Schlesien 1850-1900, Opava 1900, s. 3–5.

Po svém založení měla opavská OŽK deset řádných členů³. Spolu s nimi se volilo také pět náhradníků. Volební cenzus (tj. aktivní hlasovací právo) byl stanoven na minimálně pět zlatých výdělkové daně.⁴ Volební období členů bylo tříleté. Podle svého oboru činnosti se řádní členové dělili do dvou sekcí: sekce živnostenské (šest členů) a sekce obchodní (čtyři členové). Po svém založení sídlila nejprve v prostorách opavské radnice.

Změnu v organizaci přinesl nový zákon o obchodních a živnostenských komorách, č. 85 ř. z., z roku 1868. Ten upravoval oblasti jejich činností a působnost, a spolu s dalšími doplňujícími předpisy zůstal v platnosti nejen do zániku monarchie v říjnu 1918, ale i po celé meziválečné období. Zavedl šestileté volební období, kdy byla co tři roky obměněna polovina jejich členů, a také institut neomezeného počtu korespondenčních členů, jenž zde byl hojně využíván.⁵

1. 2. Charakteristika činnosti OŽK v Opavě do roku 1918

Samotnou činnost komory je třeba rozdělit na činnost kanceláře a na zasedání sekcí a plenární. Toto rozdělení bylo výsledkem neustále narůstajícího objemu podání a oborů činností, do kterých musela zasahovat. Stejně tak je nutné rozdělovat osoby působící na řádné členy, kteří zasedali v některé sekci a na plenárním zasedání, byli voleni a za svoji činnost nepobírali žádný plat a na členy korespondenční, kteří v žádné sekci nezasedali a disponovali pouze poradním hlasem.⁶ Naopak, v případě osob pracujících v kanceláři, se jednalo o řádné zaměstnance, kteří za svoji práci pobírali plat. Počet úředníků i výše jejich platu však byla u jednotlivých komor odlišná, nicméně zpravidla jejich úředníci na tom byli, z hlediska svého hmotného zabezpečení poměrně dobře. Vyšší úředníci se mohli z hlediska své gáže srovnávat s vysoce postavenými státními úředníky, a i nejhůře placení zaměstnanci překračovali výrazně svým příjmem výdělek průmyslového dělníka. V čele kanceláře stál sekretář, což byl souasně i její nejlépe placený úředník.⁷

Zasedání sekcí a plenární zasedání tak zpravidla projednávaly organizační záležitosti, např. volby funkcionářů, zástupců ve státních radách nebo kuratoriích, roční rozpočet nebo nejvýznamnější záležitosti veřejné povahy (např. předkládané návrhy zákonů, otázky spojené s rozvojem železnice nebo subvence pro odborné školy).

3 Do roku 1918 se počet tzv. řádných členů komory rozšířil až na číslo 40.

4 *Die Handels- und Gewerbekammer für Schlesien 1850-1900*, Opava 1900, s. 5; Josef BARTOŠ a kol., *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Svazek I.*, Ostrava 1966, s. 119.

5 *Die Handels- und Gewerbekammer für Schlesien 1850-1900*, Opava 1900, s. 5

6 Tomáš JIRÁNEK, *Platové poměry zaměstnanců obchodních a živnostenských komor na začátku 20. století, aneb Smutný příběh Václava Wolfa, úředníka Obchodní a živnostenské komory v Liberci*, Studie k sociálním dějinám 6, 2001, s. 157–158

7 T. JIRÁNEK, *Platové poměry*, s. 158 – 163; Pro srovnání: I. Koncipista plzeňské komory v roce 1907 včetně příplatků pobíral plat 7 200 K za rok, což na korunu přesně odpovídá platu státního úředníka VI. hodnostní třídy IV. platového stupně (do této třídy spadali např. místodržitelští radové, prezidenti a viceprezidenti sborových soudů I. stolice nebo vrchní finanční radové aj. Kancelisté téže komory pobírali 3 960 K ročně, což přibližně odpovídalo platu státního úředníka VIII. hodnostní třídy IV. platového stupně (ti pobírali o 10 K ročně méně; zde spadali např. vrchní finanční komisaři, ředitelé pomocných úřadů nebo správcové hospodářských úřadů aj. Nejhůře placený zaměstnanec, úřední sluha, pobíral 1 100 K ročně – což je pouze o 100 K méně než pobírali praktikanti u soudů!

Členové na nich byli pravidelně informováni, prostřednictvím svých zástupců zasedajících na železniční a od přelomu století i průmyslové radě, o průběhu jejich jednání a o dosažených závěrech.⁸

Podání ze strany obchodníků a živnostníků vyřizovala kancelář komory. Množství podání se v průběhu 2. pol. 19. století a na počátku 20. století navýšilo. Tomu významně napomohlo vydání nového živnostenského řádu roku 1859, které do její gesce předalo další záležitosti⁹. Také mnohá další ministerská nařízení vydaná po roce 1859 upravovala rozsah všech oborů její činnosti.¹⁰

Většina podání maloživnostníků a maloobchodníků se týkala získání povolení na provozování koncesních živností, případně se dotazovali ohledně charakteru živnosti (mimo jiné, zda je či není koncesní) nebo se jednalo o zapsání nově zakládaných firem do komorního seznamu a k zapsání patentů.¹¹

Jelikož množství podání v průběhu let podstatně narostlo (539 podání v roce 1850, naproti tomu již 2 088 roku 1860 (po vydání živnostenského zákona) a konečně 15 662 v roce 1913), de facto se to projevilo i na výrazném navýšení počtu zaměstnanců kanceláře (ze 4 v roce 1850 na 21 roku 1913).¹²

1. 2. 1. Některé z oblastí činnosti

Jak již bylo naznačeno výše, tak se působení opavské komory dotýkalo mnoha významných oblastí politického, a především hospodářského života Rakouského Slezska. A to at' již těch, které jí byly přímo delegovány zákonem o obchodních a živnostenských komorách, dalšími zákony či nařízeními ministerstva obchodu¹³ nebo i dalšími činnostmi konanými z vlastní iniciativy. K těm patřily aktivity povzbuzující průmysl, obchod či živnosti (např. Exportní kancelář, Ústav pro zvelebování živností, podpora železnice nebo odborného školství), stejně jako zapojení do kulturního a společenského života svého obvodu, např. založení Uměleckoprůmyslového muzea v Opavě).

8 *Verhandlungen der Handels – und Gewerbekammer für Schlesien in Troppau 1912*, s. 3–36 a 3–126.

9 Podle živnostenského řádu rozhodovaly komory o charakteru živnosti, zda je koncesovaná, a pokud ano, jaké jsou podmínky nutné pro její získání, dále zakotvoval povinnost zapisovat firmy do komorního seznamu, čímž subjekt získal volební právo do orgánů komory, ale současně však musel platit komorní přírážku a také registrovat ochranné známky a ukládat vzory.

10 K nejvýznamnějším patřilo ministerské nařízení č. 39 628 z 18. července 1885, podle něhož vedla komora živnostenský katastr a výběr živnostenské daně. Již od roku 1858 fungovala komora jako úřad pro registraci ochranných známek a vzorů. K dalším ministerským nařízením blíže např.: Josef GRUBER, *O komorách obchodních a živnostenských*, Praha 1904, s. 19.

11 Analogicky k situaci v Praze, viz Josef GRUBER, *Obchodní a živnostenská komora v Praze v půlstoletí jejího trvání 1850–1900*, Praha 1900, s. 286–287.

12 *Handels – und Gewerbekammer in Troppau 1850–1925: Statistische Übersichten und Personalstand*, Opava 1925 s. 16–23.

13 Komora tak v řadě těchto oblastí vykonávala svoji činnost v rámci přenesené působnosti jakožto správní úřad.

S ohledem na význam oblasti školství bude tato problematika zde přibližena poněkud širěji. Právě tato oblast se pravidelně stávala „prubířským kamenem“ mezi jednotlivými národnostmi žijícími v jejím obvodu a současně představovala jednu z největších každoročních výdajových položek¹⁴.

V této oblasti se angažovala již krátce po svém založení, přičemž se v některých případech stála přímo zřizovatelem školy. Značnou část své podpory v oblasti živnostenské zaměřila na pokračovací školy, které nabízely možnost odborně prohloubit vzdělání nabyté na obecných a občanských školách (např. tak byly vhodné i pro již pracující osoby). Nejstaršími byli tři pokračovací školy založené roku 1855 v Opavě, Těšíně a Horním Benešově. Z projektů, kde komora byla přímo zřizovatelem školy, je třeba připomenout zřízení Slezské obchodní školy roku 1894¹⁵.

Při udělování finančních subvencí byly do roku 1918 citelně zvýhodňovány německé školy, což bylo častým cílem kritiky ze strany představitelů slovanských národů žijících v opavském obvodu.

V této oblasti tak využívali němečtí členové situaci, že v opavské komoře až do roku 1920 nezasedal jediný slovanský člen.

Nejlépe však lze demonstrovat rozdělení komorních subvencí na příkladu let 1900 a 1910, kdy je dochováno dochován jak příslušný *Verhandlungen*¹⁶ komory, ve kterém lze nalézt informace o výši subvencí školám, tak i výsledky sčítání lidu z tohoto roku. Podle sčítání lidu žilo v Rakouském Slezsku celkem 514 677 obyvatel; z toho 296 571 Němců, 220 472 Poláků, 146 265 Čechů a 432 jiné národnosti.¹⁷ V tomto roce komora měla podle návrhu rozpočtu na subvencích mezi obchodní a živnostenské školy rozdělit celkem 9 275 zlatých,¹⁸ z toho 9 025 připadlo na školy německé a pouze 100 zlatých subvence získala česká živnostenská pokračovací škola v Klimkovicích a 150 zlatých polská pokračovací škola ve Skočově.¹⁹ Sčítání obyvatel z roku 1910 eviduje celkem 756 949 obyvatel Slezska, z toho 741 456 pocházelo z Předlitavska (zbytek tvoří 3808 ze Zalitavska, 16 z Bosny a Hercegoviny a 11 669 cizinců z jiných zemí). Obyvatelstvo z Předlitavska z národnostního hlediska tvořilo 325 524 Němců, 180 347 Čechů, 235 224 Poláků a 361 obyvatel jiné národnosti.²⁰ Komora udělila pro rok 1910 obchodním a živnostenským školám subvence ve výši 29 650 K (přestože v návrhu rozpočtu je uvedeno 32 000 K), z toho na polskou školu ve Skočově připadlo 550 K. Na podporu

14 Například roku 1903 představovaly výdaje na podporu školství celkem 27 % ze všech výdajů komory. K tomuto roku blíže: Pavel KLADIWA, *Češi a Němci v olomoucké obchodní a živnostenské komoře 1903-1910*, Slezský sborník 103/4, 2005, s. 267; Obecně pak lze říci že výdaje na podporu školství přesahující alespoň jednu čtvrtinu všech výdajů komory byly záležitostí zcela běžnou.

15 Blíže: *Die Handels – und Gewerbekammer für Schlesien 1850-1900*, Opava 1900, s. 42–43; *Jahresbericht der Schlesischen Handelschule in Troppau 1895*, Opava 1896, s. 5–7.

16 Zmíněné *Verhandlungen* představují zápisy z jednání komory.

17 *Gemeindelexikon. Der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Ländern. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900. XI. Schlesien*, Vídeň 1906, s. 66.

18 Je zajímavé, že ještě osm let od měnové reformy, kterou byla zavedena Koruna, jakožto měna Rakousko – Uherska, vedla komora statistiky ve zlatých!

19 *Verhandlungen der Handels – und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1899*, Opava 1899, s. 423–424.

20 *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in Schlesien*, Opava 1912, s. 81.

11 českých škol²¹ vyčlenila komora celkem 2 150 K. Pro zbývající německé školy tak zbyla subvence ve výši 26 950 K.

Z těchto údajů tak lze vyčíst, že pro rok 1900 komora udělila subvence ve výši 150 zlatých polským školám (1 zlatý subvence připadl na cca 1 469,81 polského obyvatele), 100 zlatých školám českým (1 zlatý subvence tak připadl na cca 1 462,65 českého obyvatele) a 9 025 zlatých školám německým (1 zlatý na cca 32,86 obyvatele!). Tento poměr ukazuje drtivou převahu komorních subvencí pro německé školy. Roku 1910 to již bylo 550 K pro polskou školu (1 K subvence tak připadala na 427,68 polského obyvatele!), 2 150 K pro školy české (1 K subvence tak připadala na cca 83,88 českého obyvatele) a nakonec 26 950 K pro školy německé (1 K subvence tak připadala na cca 12,08 německého obyvatele!).

Jak naznačuje toto srovnání, německé vedení jednoznačně upřednostňovalo v podpoře obchodního a živnostenského školství školy německé. Nicméně v zájmu objektivit je nutné dodat, že právě německé školy byly nejstaršími odbornými školami ve Slezsku a současně jich po celé zemi bylo s drtivou převahou nejvíce. Odborné školství české se začalo více rozvíjet až v průběhu prvního desetiletí 20. století. Polské odborné školství (přestože živnostenská pokračovací škola ve Skočově byla vůbec první takovou slovanskou institucí v Rakouském Slezsku – založena 1880) se více rozvíjí až od roku 1910. V letech 1910–1912 byly otevřeny celkem čtyři polské obdobné školy.²²

1. 3. Politická práva komory do roku 1918

Obchodní a živnostenské komory až do roku 1918 disponovaly volbou poslanců do Zemských sněmů (do zavedení rovného a všeobecného volebního práva do Říšské rady roku 1907 mohli volit rovněž poslance i tam).

Od roku 1861 tak mohla volit dva poslance Slezského zemského sněmu a také jednoho poslance do poslanecké sněmovny Říšské rady. Tato volba prošla změnou volebního řádu č. 41 ř. z. ze 4. dubna 1873 úpravou, po které již nadále byl tento mandát volen nejen Obchodní a živnostenskou komorou, ale spolu s ní i městem Opavou ve společné volební kurii.²³

Až do roku 1918 zvolila opavská komory celkem 11 poslanců do Zemského sněmu a 9 poslanců do Říšské rady.²⁴

21 Zmíněných 11 českých škol: Dětmárovice, Hrabyně, Hrušov, Klimkovice, Lazy, Míchálkovice, Orlová, Polská Ostrava, Ratimov, Dombrova, Polská Ostrava (dívčí). Předpoklad těchto 11 škol, jakožto škol českých, vyplývá z porovnávání autora práce. Ten srovnával školy, jimž subvence pro rok 1910 komora schválila (a jejichž seznam je uložen v Zemském archívu v Opavě (dále ZAO) fond Obchodní a živnostenská komora v Opavě karta 52, inv. č. 363) se seznamem obchodních a živnostenských škol uvedených ve *Verhandlungen der Handels – und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1925*, Opava 1926, s. 9–11.

22 *Verhandlungen der Handels – und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1925*, Opava 1926, s. 9–11.

23 *Die Handels – und Gewerbekammer für Schlesien 1850-1900*, Opava 1900, s. 6.

24 P. ŽÍDEK, *Obchodní a živnostenská komora*, s. 86–87.

2. Obchodní a živnostenská komora v Opavě po vyhlášení Československé republiky

2. 1. Situace v komoře mezi vyhlášením ČSR a rozpuštěním komory roku 1920

Ve velké většině oblastí spadajících pod opavský obvod nebylo vyhlášení Československé republiky příznivě reflektováno, naopak na většině území opavského obvodu vzniká 30. listopadu 1918 Sudetenland²⁵. V jeho čele (ve funkci hejtmána) se objevuje dosavadní sekretář opavské komory JUDr. Robert Freißler. Její první zasedání po vyhlášení Československé republiky se uskutečnilo již 4. listopadu 1918, avšak žádná zpráva z tohoto zasedání o vyhlášení nového státu nikterak nereflektuje. Obdobně však ze zprávy z tohoto zasedání nelze nijak rekonstruovat její vztah k Sudetenlandu.²⁶

Komora v původním složení z časů monarchie působila i po obsazení Sudetenlandu československou armádou ve své činnosti nadále, nicméně až do jejího rozpuštění v dubnu 1920 se již nesešlo plenární zasedání. Svoji činnost tak fakticky pouze vykonávala kancelář. Kromě běžné práce kanceláře se rovněž někteří její představitelé, nejčastěji sekretáři, a skuteční členové, účastnili jednání o hospodářských a finančních záležitostech na příslušných ministerstvech v Praze.²⁷ Případně pak ji zastupovali na zasedáních zemských fondů a některých dalších významných událostech regionálního života.²⁸

V případě vyplácení subvencí školám a studentům se již v roce 1919 projevilo provizorní rozdělení těšínské části komorního obvodu mezi Československo a Polsko, neboť tyto subvence poskytl pouze školám a studentům pocházejícím z oblasti kontrolované Československem.

V průběhu roku 1919 ještě připravila i rozpočet pro roku 1920. Výdaje měly dosáhnout částky 496 318 Kč. Přírážka k živnostenské dani měla být podle vyhlášky zemské vlády č. 1610/5 desetiprocentní²⁹.

V tomto období, kdy dosud fungování komory nedoznalo žádné zásadní faktické změny oproti stavu před rokem 1918 se tak i nadále musely projevovat určité národnostní třenice v jednání kanceláře, jež v té době byla tvořena výhradně úředníky německé národnosti, neboť si na její činnost v roce 1919 v dopise zasláném Ministerstvu průmyslu, obchodu a živností

25 Vyhlášení provincie Sudetenland proběhlo 30. října 1918. Tato provincie měla být součástí státu Deutschösterreich. Toto provolání mělo u německých politických představitelů pozitivní ohlas. Vyhlášená provincie Sudetenland byla tvořena celým Západním (opavským) Rakouským Slezskem, s výjimkou obcí s převahou českého obyvatelstva, a dále německými oblastmi Severní Moravy a Východních Čech (např. Králíky, Lanškroun). Rozloha provincie činila 6 534 km² a žilo na něm 678 000 obyvatel. Představitelé Sudetenlandu již 2. listopadu převzali státní správu ve Slezsku od posledního císařského zemského prezidenta barona Widmanna a zahájily organizační práci k udržení nezávislosti provincie. Nicméně již do konce roku 1918 byla celá provincie obsazená československým vojskem. Více např. Dan GAWRECKI a kol., *Dějiny českého Slezska 1740-2000, I. část*, Opava 2003, s. 296–297.

26 *Verhandlungen der Handels- und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1918*, Opava 1919, s. 121–124.

27 Např. koncipista komory Dr. Emil Riedler zastupoval komoru na diskusi všech OŽK s ministerstvem financí o živnostenské dani nebo II. sekretář Wilhelm Muttwill jednal na ministerstvu pro zásobování o řízení zásobování (především o zásobování obyvatelstva oblečením – jednalo se o provedení tzv. Volksbekleidungsaktion). Wilhelm Muttwill rovněž zasedal i v demobilizační komisi.

28 Na zasedání slezského zemského spolku vojenského, vdovského a sirotčího fondu vedl zastoupení komory její prezident Heinrich Jannotta. Blíže k těmto aktivitám: *Verhandlungen der Handels und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1919*, Opava 1920, s.1 a 4.

29 Přírážka k živnostenské dani patřila k hlavním zdrojům příjmu komor. Desetiprocentní přírážka tak znamenala, že kromě základní výměry živnostenské daně, jež připadla státu, byla navíc placena i přírážka ve výši 10 % základní výměry živnostenské daně, která připadla komoře.

(dále jako MPOŽ) stěžovala Ústřední jednota českých živnostníků a živnostenských organizací pro Vévodství slezské v Opavě. Konkrétně stížnost směřovala na úřadování komory výhradně v německém jazyce a také na to, že dle pisatele „*Obchodní a živnostenská komora v Opavě doposud výzvě ministerstva obchodu nevyhověla, se žádným činitelem, jak ze živnostnictva českého, tak i polského o spravedlivější podporu českých a polských živnostenských potřeb nejednala a české živnostnictvo dále ignoruje*“. Dále konstatuje, že v důsledku takového jednání komory „*české živnostnictvo začíná o tom pochybovati, že je opravdu v československé státě*“.³⁰

Ta v původním složení působila až do 20. dubna 1920, kdy byla rozpuštěna na základě výnosu MPOŽ. Takovouto možnost dalo ministru obchodu vládní nařízení č. 32/1919 Sb., O obchodních a živnostenských komorách, z 20. ledna 1919, kterým byl ministr obchodu zmocněn učinit nezbytná opatření v oblasti složení a správy komor.³¹ V původní komoře zasedali členové zvolení ještě v roce 1911, případně jejich náhradníci, neboť po celou dobu války se nové volby do komory nekonaly. Tyto, původně volené členy, nahradila v novém systému ministerstvem jmenovaná správní komise.

2. 2. Změny v obvodu komory

Mezinárodní situace v době po vyhlášení Československé republiky se promítla i rozsahu obvodu opavské komory, neboť jako jediné komoře v Českých zemích se jí zmenšil obvod. Po všech územních změnách mělo Československé Slezsko od června 1920 rozlohu 4 452 km², což bylo o 698 km² méně než původní Rakouské Slezsko. Na této změně se podílelo odstoupení části Těšínska Polsku o rozloze 1 012 km².³² Naopak územní zisk na Hlučínsku představoval 316 km².

Pohyb hranic se pochopitelně projevil rovněž na změně v počtu obyvatel (byť je nutné vzít v úvahu i další faktory, zejména 1. světovou válku). Podle sčítání lidu žilo v opavském obvodu v roce 1910 celkem 756 949 obyvatel, z toho 741 456 pocházelo z Předlitavska.³³ Obyvatelstvo z Předlitavska tvořilo z národnostního pohledu 325 524 Němců, 180 347 Čechů, 235 224 Poláků a 361 obyvatel jiné národnosti.³⁴

První sčítání lidu v Československé republice z roku 1921 eviduje v komorním obvodu 672 268 lidí (z toho 49 530 cizích státních příslušníků). Z národnostního hlediska československé občany tvořili Češi (296 194), Poláci (69 967) a Němci (252 365). Ve východním Slezsku (Těšínsku) z toho žilo 311 193 obyvatel, v západním (Opavsku) pak 361 268.³⁵

Z hospodářského hlediska byla nejcitelnější ztráta především průmyslově vyspělého okresu

30 Národní archiv, fond Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností v Praze. Díl I., karton 399, inv. č. 2.371/21.

31 Nařízení č. 32/1919 Sb. z 20. ledna 1919, o obchodních a živnostenských komorách, [online], [cit 21. dubna 2017], dostupné na < <http://www.noveaspi.cz/products/lawText/1/932/1/2> >.

32 D. GAWRECKI a kol., *Dějiny českého Slezska*, s. 306.

33 Zbytek tvořilo 3 808 obyvatel ze Zalitavska, 16 z Bosny a Herzegoviny a 11 669 cizinců z jiných zemí.

34 *Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in Schlesien*, Opava 1912, s. 81.

35 *Československá statistika – svazek 9. Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921. I. díl*, Praha 1924, s. 60 a 64.

Bílsko, který převážně agrární Hlučínsko nemohlo v žádném případě nahradit.³⁶ Hlavní průmyslové oblasti opavského obvodu však zůstaly pro Československou republiku zachovány. I tak se však válečná léta a změna hranic promítly do počtu obchodních a živnostenských závodů v opavském obvodu, kdy v roce 1920 v něm fungovalo celkem 22 336 závodů oproti 28 622 funkčním závodům v roce 1910. Nejcitelnější propad nastal pochopitelně v těšínské části obvodu, kde nově fungovalo pouze 6 028 závodů, oproti 11 726 v roce 1910. Mírný propad počtu závodů nastal i opavské části, kde v roce 1920 bylo v provozu 15 346 závodů (oproti 16 896 v roce 1910). Ziskem Hlučínska přibýlo 962 závodů.³⁷

2. 3. Ustanovení a organizace OŽK v Opavě za časů první republiky

2. 3. 1. Ustavující a první meritorní schůze prvorepublikové OŽK v Opavě

Dějiny prvorepublikové opavské komory se začínají psát až 26. května 1920, kdy se konala její ustanovující schůze. Původní (etnicky čistě německá) komora z období monarchie byla rozpuštěna ministerským nařízením až 20. dubna téhož roku. V případě nové československé komory se však nejednalo o členstvo volené, nýbrž členové byli do správní komise opavské OŽK jmenováni ministerstvem průmyslu, obchodu a živností. Při obsazování komise se muselo postupovat nejen z pohledu hospodářského, tedy aby v ní byla zastoupena nejdůležitější odvětví živnostenské a průmyslové výroby, stejně jako obchodu, ale i národnostního, aby se vyhovělo požadavkům národností v opavském obvodu. Jmenování správní komise Obchodní a živnostenské komory pro Slezsko předcházelo jednání obou národností o podobě jejího fungování, přičemž byla uzavřena dohoda, jejímž základem bylo osm bodů:

I. Správní rada opavské komory, která se ustanovila na základě této dohody, měla pouze provizorní charakter a měla být nahrazena co nejdříve volenými členy.

II. Požadovalo se, aby se členem správní komise mohla stát pouze taková osoba, které podle platného komorní zákona příslušelo aktivní i pasivní volební právo do komory

III. Správní komise se měla skládat z celkem 40 členů, přičemž i v nově složené správní radě měli převahu Němci, neboť ze 40 členů správní rady se mělo hlásit k německé národnosti 26 a k národnosti české 14. Bez zajímavosti není, že členem komory nebyl jmenován ani jeden Polák, přestože po úpravách státní hranice v zůstala v opavském obvodu nezanedbatelná

36 Východní části Těšínska s průmyslovým centrem v Bílsku, jež rozhodnutím Velvyslancecké komise připadla Polsku, znamenala ztrátu přibližně 20 % průmyslu komorního obvodu s přibližně 8 000 podniky. Viz Deutsche Post, 5. 12. 1925, s. 4.

37 *Verhandlungen der Handels und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1925*, Opava 1926, s. 6.

polská menšina. Tato dohoda však počítala s možností jmenovat další členy polské národnosti, a tím počet členů správní komise by byl navýšen na 45.³⁸

Prezidentem (předsedou správní komise) se měl stát Němec, viceprezidentem pak Čech. Osoba české národnosti měla být také správcem pokladny (pokladníkem). Tento bod upravoval i jazykovou problematiku, a to v tom smyslu, že pokud by prezidentu byly kladeny české otázky českým členem komory, mělo mu být odpovězeno viceprezidentem taktéž v českém jazyce.

Složení členů sekcí mělo podléhat národnostnímu klíči, kdy tři pětiny členů měli tvořit Němci a zbylé dvě pětiny Češi. Čechům mělo dále připadnout předsednictví buď v sekci obchodní anebo živnostenské. Současně byla v sekcích zavedena národnostní parita funkcí předsedy a místopředsedy, podle které funkce místopředsedy připadla té národnosti, jež v ní nedisponovala funkcí předsedy.

Národnostní poměr tří pětín Němců ku dvěma pětinám Čechů měl být zachován i při jmenování zástupců komory do státních nebo autonomních (např. různých spolků) těles, a to s výjimkou případů, jež si vyžadují potřebu odborných znalostí.

IV. V komoře měla platit plná jazyková rovnoprávnost, a to jak v úřadování vnitřním, tak i vnějším, což platilo i pro vnější označení a vystupování komory. Měl však brát zřetel na lhůtu, kterou mají úředníci komory mít k naučení se českému jazyku. V případě polského jazyka měli se při budoucích jmenováních komorních úředníků upřednostňovat ti, kteří ovládají polský jazyk, či se zaváží, že jej do jednoho roku zvládnou.

V. V sekretariátu mělo být zřízeno místo pátého koncepčního úředníka české národnosti, který však slovem i písmem musel vládnout němčinou. Dále se uznalo přání českých zastupitelů na jmenování českého exportního nebo obchodního akademika. Čeští zástupci měli podat závazný návrh na jmenování konkrétní osoby, přičemž o konkrétních podmínkách služebního poměru mělo být rozhodnuto v plénu komory, a v případě že ještě nebude jmenována, tak po dohodě s německými zástupci.

VI. Od veškerého úřednictva požadovala se taková jazyková kvalifikace, aby mohla být splněna úplná jazyková rovnoprávnost. Současným úředníkům byla poskytnuta lhůta jednoho roku k nabytí znalostí jazyka českého na úrovni k „*obcování se stranami českými*“. K úplnému naučení českého jazyka pak lhůta dvou let, a to od data 14. ledna 1920.

VII. Pro úředníky komory a ústavů, jež jí podléhají (např. tarifní kancelář), měl platit národnostní poměr tří pětín Němců ku dvěma pětinám Čechů. Nicméně k výslednému poměru se mělo dojít postupným procesem, a nikoliv propouštěním či okamžitým přijímáním nových úředníků. Tento klíč nebyl závazný pro každou samostatnou kategorii, nýbrž pro komoru jako celek. O zřizování nových služebních míst mělo do budoucna rozhodovat plénum správní komise.

38 O tom, že s polskými představiteli byla pravděpodobně vedena jednání o jejich účasti v opavské OŽK, dokládá příloha k autoru práce neznámému dokumentu uloženému v Národním archívu v fondu Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností v Praze. V této příloze je uvedena podoba správní komise opavské komory, ve které by měl být jejím prezidentem Otakar Fromm, jeho zástupcem Alfred Schmolik. Celkem by komora měla 28 členů, z toho patnáct Čechů, deset Němců a tři Poláky. Blíže: Národní archiv, fond Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností v Praze. Díl I., karton 399, Inv. č. 2.371/21.

VIII. Při sestavování jejího rozpočtu měl se brát v potaz národnostní klíč, a to s výjimkou situací, které měly být rozhodnuty na pouze na základě objektivního zkoušení čistě věcných předpokladů. Dále byly dohodnuty doplňky rozpočtu pro rok 1920 požadované z české strany.

Toto ujednání schválilo ministerstvo obchodu výnosem č. 4 995 z 9. února 1920 a sděleno výnosem Slezského zemského presidia č. 231/27 z 24. února 1920.³⁹

Na tomto prvním zasedání komory se členové správní komise, s výjimkou prezidenta a viceprezidenta, kteří se mohli účastnit zasedání všech sekcí, rozdělili do tří sekcí, oproti situaci za monarchie, kdy byly pouze sekce dvě, a to do obchodní, živnostenské a nově ustavené průmyslové sekce.

V sekci obchodní zasedlo celkem 13 osob (osm Němců a pět Čechů): Emil Karpus, Hugo Konstant, Albert Kosch, Maximilian Kühnert, Friedrich Kurzweil, Josef Marek, Johann Meier, Josef J. Olbrich, Karel Špok, Bohuslav Tichý, Jan Vlček, Cyril Veber a David Weinstein.

Sekci živnostenskou tvořilo rovněž 13 osob (sedm Němců a šest Čechů): Ignac Blažej, Josef Brodský, František David, Joža Dvořák, Jan Ficek, Alois Geldner, Richard Kirschner, Hubert Nedela, Robert Pěruška, Anton Raida, Franz Richter, Adolf Schittenhelm a Anton Schwalm.

Stejný počet osob zasedl i v nové sekci průmyslové (osm Němců a pět Čechů): Josef David, Hugo Geßler, Josef Hatschek, Dr. Karl Hielle, Ing. Johann Höfer, Alois Hoffmann, Josef Holuša, Ing. Josef Komárek, Franz Lonna, W. F. Olbrich, Ing. Rudolf Schroth, Ing. Eduard Šebela a Jaroslav Vašák.

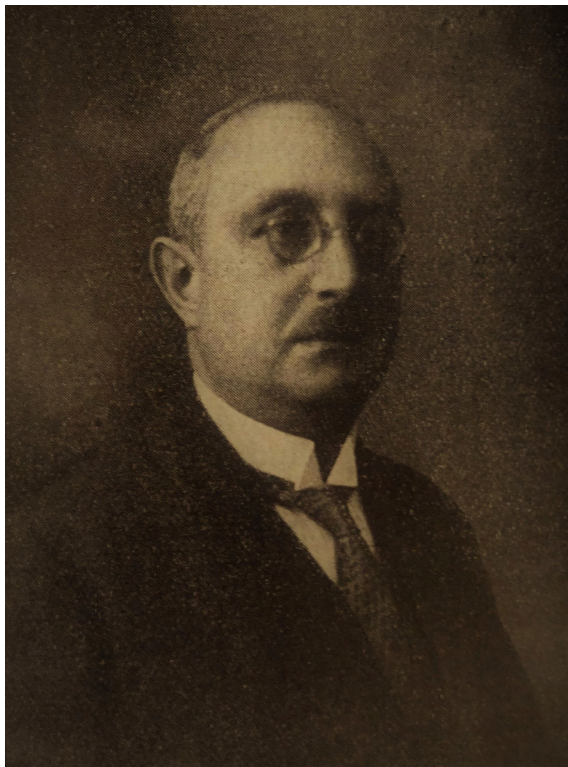
Národnostní otázka se projevovala také na úrovni vedení jednotlivých sekcí, jelikož i v nich bylo zavedeno paritní rozdělení funkcí předsedy a místopředsedy mezi obě národnosti. V sekci obchodní (předsedou Josef J. Olbrich) a průmyslové (Josef Hatschek) se stali předsedy sekcí Němci, v sekci živnostenské pak Čech (Ignac Blažej). Místopředsednické funkce v sekci obchodní a průmyslové zaujali Češi (v sekci obchodní Bohuslav Tichý a v sekci průmyslové Josef David, v sekci živnostenské pak Němec Hubert Nedela).⁴⁰

Na stejné schůzi se rozhodovalo i o složení prezidiálního výboru opavské komory. Zde se objevily dva návrhy na její složení. První z nich počítal s dvanácti členy, druhý s deseti. Jak je patrné ze stenografického záznamu o bodu tři tohoto jednání (což bylo jednání o složení prezidiální komise), rozhodnutí proběhlo s největší pravděpodobností až po rozpravě přímo na místě, neboť v tomto záznamu byl původně uvedený počet členů deset přepsán na dvanáct ručně. Stejně tak došlo ke změně v počtu tří českých a pěti německých členů, kdy jsou tyto psacím strojem napsané číslice stejnou černou barvou ručně přeznačeny na čtyři a šest. Tato situace tak plně odpovídala obvykle proklamovanému poměru tří pětin Němců vůči dvou pětin Čechů. Ručně je rovněž doplněno jméno Němce Adolfa Hoffmana (jakožto devátého). Prezidiální výbor komory tak po vzájemné dohodě tvořilo 12 členů. Šest Němců

39 *Verhandlungen der Handels und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1920. Verhandlungsschrift über 1. Meritorische Sitzung der Verwaltungskommission vom 26. Mai 1920*, Opava 1920, s. 8–11 (německy) a 11–13 (česky).

40 *Verhandlungen der Handels und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1920. Verhandlungsschrift über 1. Meritorische Sitzung der Verwaltungskommission vom 26. Mai 1920*, Opava 1920, s. 16–17 (německy) a 17–18 (česky).

(Josef Hatschek, Alois Hoffmann, Hubert Nedela, Josef J. Olbrich, Adolf Schittenhelm, David Weinstein), čtyři Češi (Josef Brodský, Ignac Blažej, Josef David a Bohuslav Tichý) a prezident a viceprezident komory).⁴¹

*Alfred Schmolik. První československý prezident
Obchodní a živnostenské komory v Opavě.
Věstník ústředny obchodních a živnostenských komor,
1. 3. 1931.*

Prezidentem (předsedou správní komise) byl jmenován Němec Alfred Schmolik, viceprezidentem pak Čech Otakar Fromm. Parita obou národností tak byla zachována i ve vedoucích postech celé komory.⁴² Prvním sekretářem, a vedoucím sekretariátu, zůstal i nadále Němec JUDr. Robert Freißler. Do sekretariátu komory nastoupil po jejím obnovení v Československé republice první Čech v její historii, dosavadní úředník zemské vlády, JUDr. Josef Rozsypal, jakožto nový provizorní koncipista, ke dnu 1. června 1920. O jeho definitivním zařazení mezi konceptní úředníky mělo být rozhodnuto až v budoucnu.

41 ZAO, fond OŽK v Opavě, karton 81, inv. č. 373; *Verhandlungen der Handels und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1920. Verhandlungsschrift über I. Meritorische...*, s. 18 (německy) a 18–19 (česky).

42 Obdobná situace panovala i v dalších správních komisích obchodních a živnostenských komor v Československé republice. Kupříkladu v OŽK Olomouc.

Do českých rukou se dostala i další významná funkce – pokladníkem (správcem pokladny) se měl podle nového rozdělení funkcí v komoře stát Čech, a to Josef Brodský.⁴³

K takto složené správní komisi se na jejím ustavujícím zasedání vyjádřil i ministerský zástupce, sekční šéf Otakar Dokupil: „*Při sestavování komise bylo důležité mít na zřeteli jak poměry hospodářské, tak národnostní. Jednak jednalo se o to, aby v komisi zastoupena byla nejdůležitější odvětví průmyslové a živnostenské výroby a obchodu, jednak aby vyhověno bylo požadavkům národností v opavském obvodu zastoupených. Těžkosti při sestavování takto složitých korporací zpravidla se vyskytující jsou překonány tím, že se podařilo dohodou mezi stranami docílit jednotného nazírání na úpravu veškerých poměrů u komory.*“ Dále projevuje důvěru, že „*hospodářským rozmaněm utuží se nejen poměry hospodářské, nýbrž i národnostní. Rozkvět hospodářský jest zárukou i pro uklidnění mysli v ostatních směrech.*“ K době, po kterou by měla správní komise komoru vést, uvedl toto: „*Činnost komise jest myšlena jako přechodná, a to do té doby, až dojde k definitivní úpravě zákonem o komorách, o jehož vydání se jedná a jehož zásadami se bude v nejbližší době obírat.*“⁴⁴ Nicméně zákon o komorách nebyl až do Mnichova upraven, a tak po celé prvorepublikové období opavskou komoru (stejně jako všechny ostatní v ČSR) řídila správní komise.

Ve svém proslovu se nový místopředseda Otakar Fromm věnoval historické chvíli v dějinách komory, kterou znamenal vstup českých zástupců na půdu komory. „*Zástupci českého průmyslu, obchodu a živností vstupují poprvé do obchodní komory, která dřívějším volebním řádem byla jim uzavřena. Český obchod, průmysl a živnosti pocítoval nespravedlnost tohoto odstrčení. Nespravedlnost tato byla nyní napravena tím, že ministerstvo obchodu vyslalo zástupce české do správní komise obchodní komory. My čeští zástupci víme zcela dobře, jakou důležitost mají všechny tyto tři strany v komoře zastoupené pro naši republiku, neboť rozkvět průmyslu, obchodu a živností byl a je základní podmínkou blahobytu každého státu. Jsme si také dobře vědomi, jaké těžké úlohy očekávají nás v zájmu těchto tří stavů a poněvadž nikdo nemůže pochybovati o naší upřímné lásce k Československé republice, nemusíme teprve ujišťovati, že ze všech sil a s úmysly nejlepšími budeme na tomto poli hospodářském společně s našim spoluobčany druhé národnosti pracovati ku blahu našeho průmyslu, obchodu a živností a tím i ku prospěchu naší republiky československé.*“⁴⁵ U tohoto proslovu je dle mínění autora textu vhodné se zamyslet nad jeho obsahem. Kromě poměrně očekávaného odsouzení dosavadního volebního řádu, který neumožňoval vstup českých zástupců mezi členy komory si lze všimati i věci otevřeně nevyřčených. Z kontextu pasáže o nejlepších úmyslech českých zástupců lze vycítit určitou nedůvěru vůči německým kolegům, kterou ovšem lze s ohledem na nedávnou iredentu převážně německého pohraničí pochopit. Tato nedůvěra linoucí se celým obdobím první republiky patřila k hlavním důvodům nevydání nového komorního řádu, a tak i odstranění správních komisí z čela obchodních a živnostenských komor. Stejně tak si lze položit otázku nad smyslem uvedené „*druhé národnosti*“ – zda je tím myšlena pouze německá populace

43 *Verhandlungen der Handels und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1920. Verhandlungsschrift über 1. Meritorische*, s. 19 (německy) a 20 (česky); *Verhandlungsschrift über die am 26. Mai 1920 abgehaltene konstituierende Sitzung der für die schlesische Handels – und Gewerbekammern eingesetzten Verwaltungskommission*, Opava 1920, s. 2 (česky) a 3 (německy).

44 *Verhandlungsschrift über die am 26. Mai 1920 abgehaltene konstituierende Sitzung*, s. 2–3 (česky) a 3–4 (německy).

45 *Deutsche Post*, 29. 5. 1920, s. 5–6 a *Verhandlungsschrift über die am 26. Mai 1920 abgehaltene konstituierende Sitzung*, s. 5.

a jsou tak pominuti Poláci, dost možná i zcela účelově s ohledem na situaci v československo-polských vztazích v původním obvodu opavské komory nebo tak označuje Němce, Poláky a ostatní menšiny.⁴⁶

2. 3. 2. Členové komory

Jak již bylo naznačeno výše, po celé období první republiky nebyli členové komor voleni svými kolegy z řad obchodníků, živnostníků a průmyslníků v řádných volbách na základě volebního řádu komory, nýbrž byli jmenováni ministerstvem průmyslu, obchodu a živností. Navíc složení správní komise podle dohody zástupců obou národností mělo reflektovat národnostní poměr v opavském obvodu⁴⁷. Tento poměr měl být zachovávan i v dalších letech. V případě rezignace či úmrtí člena, což se zejména od druhé poloviny 20. let stávalo pravidelně, byl na jeho místo vždy vybrán kandidát stejné národnosti.

Již od samotného počátku existence správní komise je patrné, že nebyl dodržen původně předpokládaný počet členů v počtu 40, nýbrž správní komise byla jmenována jako jednačtyřicetičlenná. Navíc ani původní předpokládané rozdělení členů obou národností v poměru 26:14 nebylo uvedeno v život. Ze 41 členů správní komise bylo 24 Němců, zbývajících 17 členů tvořili Češi. Výsledný poměr členů obou národností se tak více přiblížil stanovenému poměru tří pětina Němců ku dvěma pětina Čechů, avšak i v tomto případě byl mírně vychýlen, a to ve prospěch Čechů.⁴⁸

2. 3. 4. Činnost opavské OŽK po roce 1920

Oproti období předválečnému se objevují i určité úpravy vymezení činnosti OŽK. Asi nejzásadnější změnou byla ztráta politických práv komor, které dosud mohly volit do Zemských sněmů (v případě opavské do Slezského zemského sněmu), které v realitě Československé republiky zanikly.

Nadále se však mohly podílet na legislativním procesu v hospodářských otázkách, neboť směly podávat dobrozdání k vládním návrhům zákonů.

Opavská komora tak disponovala právem jmenovat své zástupce do některých poradních orgánů v hospodářské a dopravní oblasti – např. vysílat své zástupce do Ústřední rady železniční,

46 Funkční změny v komoře jsou již uvedeny ve druhé kapitole této práce. Autor práce tak nepovažoval za důležité již jednou uvedené informace opakovat.

47 Převaha německých členů měla pravděpodobně vyplývat z většího počtu německých obchodníků a živnostníků.

48 Národnost jednotlivých komorních členů z roku 1920 není zmíněná ve *Verhandlungen der Handels- und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1920*. Lze ji však odvodit ze seznamu členů správní komise v letech 1920–1925, který je uveřejněn ve *Verhandlungen der Handels- und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1925*, s. 24–26. Stejný seznam je k nalezení rovněž v *Handels- und Gewerbekammer in Troppau 1850–1925: Statistische Übersichten und Personalstand*, Opava 1925. Konkrétně jednotlivou národnost lze odhadnout podle jazyka popisku jednotlivých členů, kdy u českých je psán česky a u německých německy. Nicméně ani tento seznam není úplně dokonalý, neboť v něm např. schází německý člen živnostenské sekce z roku 1920 Adolf Schittenhelm.

ředitelských rad státních při jednotlivých ředitelstvích státních rad, do Státní živnostenské rady, celní rady, poradního sboru pro otázky hospodářské a mnohých dalších. Rovněž mohla vysílat své zástupce do školních rad odborných a pokračovacích obchodních a živnostenských škol, kterým komora poskytovala finanční příspěvky na jejich činnost.

I v meziválečné Československé republice působila mimo svou samosprávnou působnost i v přenesené působnosti jako správní úřad, neboť na ni stát delegoval některé své pravomoci.

Dále k ní náležely i pobočné ústavy, mezi které lze zařadit Exportní kancelář nebo Ústav pro zvelebování živností.

Kromě toho se opavská komora podílela svými návrhy, jež podávala MPOŽ, případně Ústředně československých komor, na legislativní činnosti. Mezi nejznámější, a velmi diskutovaný, patřil návrh o změně názvu míst.⁴⁹

Obecně však lze říci, že se komora v tomto období více orientovala na hospodářskou problematiku, pro kterou byla především vytvořena, a kterou v tomto období si situace vyžadovala, zatímco oblast legislativní, v menší míře, a oblast politická, v míře zcela zásadní, upadaly do pozadí.

Podobně jako v době před vyhlášením Československé republiky patřila oblast odborného školství k oblastem, ve kterých se komora výrazně angažovala. Oproti předválečnému období však došlo k některým významným změnám. Především byly ztraceny školy nacházející se ve východní části Těšínska odstoupené Polsku. S novým státním zřízením se rovněž pojil vznik dalších pokračovacích a odborných škol, zejména těch s českou vyučovací řečí.

Zde si však i nadále ponechala nemalou část svých předchozích pravomocí, mohla tak vysílat své zástupce do kuratorií některých škol.

Pokračovala i v udělování stipendií nemajetným studentům. Část peněz, které vyhradila na stipendia nemajetným školákům, přidělovala přímo jednotlivým školám a ty následně samotné rozhodovaly o tom, kdo má na příslušné stipendium nárok. Zbývající část prostředků následně rozdělovala jednotlivcům studujícím na různých odborných školách mimo opavský obvod.⁵⁰

Stipendia poskytovala nejen na klasické vzdělávání v různých pokračovacích a odborných školách, nýbrž i na vzdělávací cesty. Poskytla například rozhodnutím presidiálního výboru

49 Např. k tomuto návrhu se ve své zprávě, zaslané ÚOŽK v Praze 24. března 1928, vyjádřila olomoucká komora tak, že „*námět opavské komory bylo by lze snáze posoudit, kdyby obsahoval několik konkrétních případů, které by si navrhovatel přál zjednodušit. Zásadně není podepsaná komora pro to, aby stará vžitá jména byla měněna, mluví proti tomu i tradice, historický zřetel, místní stanoviska apod.*“ V této zprávě komora rovněž připouští, že výjimka by byla možná pouze v oblastech, kde leží stejnojmenná místa ve své bezprostřední blízkosti a oprávněně tak hrozí záměna. Svě označení by si tak měla vybírat vždy ta ze stejnojmenných obcí, jež má větší počet obyvatel. Zajímavé však je, že dle dochovaných vyjádření jednotlivých členů správní komise olomoucké komory takto jednoznačný názor mezi nimi nepanoval!

Bližze viz: ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora v Olomouci, karton 2 095, inv. č. 17 520.

50 Například v roce 1921 komora tímto postupem přidělila celkem šesti školám, respektive kursům (Státní košíkářský kurs v Dolních Holčovicích, Státní odborné školy pro tkalcovství v Krnově, Bruntále a Horním Benešově, Kurs nopování a vyšívání v Krnově a Dvoutřídní česká obchodní škola v Opavě) celkem 1800 Kč. O tom, že tato částka rozhodně netvořila marginální část z celé sumy nejlépe vypovídá fakt, že výše celé částky určené na stipendia pro studenty z chudých rodin byla 3 800 Kč. Zbývajících 2 000 Kč rozdělovala komora mezi celkem deset studentů, kdy každý z nich dostal stipendium ve výši 200 Kč. Blíže viz: *Verhandlungen der Handels – und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1921*, Opava 1922, s. 499–500.

z 11. května 1925 200 Kč uměleckému knihaři Josefu A. Plachetkovi ze Slezské Ostravy stipendium k návštěvě výstavy dekorativního umění v Paříži pořádané od konce dubna téhož roku.⁵¹

Na zasedání presidiální schůze dne 27. května 1921 se stanovily zásady pro udělování komorních subvencí jednotlivým pokračovacím školám v roce 1921.⁵² Subvence mezi školy německé, české a polské se podle tohoto rozhodnutí rozdělily v poměru 25: 12: 5. Výše příspěvku jednotlivým školám se vyměřila následně podle počtu otevřených tříd ve školním roce 1921/1922. Celkem na podporu pokračovacích škol vyčlenila ve svém rozpočtu částku 60 000 Kč, subvence však rozdělila pouze ve výši 59 600 Kč. Z toho připadlo na školy německé 37 700 Kč, české 17 100 Kč a polské 4 800 Kč. V tomto školním roce připadala na každou třídu subvence ve výši 300 Kč. Jelikož ještě v průběhu roku 1921 docházelo ke vzniku nových pokračovacích a odborných škol, respektive nových tříd na stávajících školách,⁵³ musela komora při vytváření nového rozpočtu s touto situací počítat.⁵⁴

V následujících letech se však poměr prostředků vydávaných na pokračovací a odborné školství v důsledku změn v počtu škol a tříd jednotlivých národností měnil.⁵⁵

Pro srovnání je vhodné uvést i situaci z roku 1928, V roce 1928 (školní rok 1928/1929) tak již v oblasti opavského obvodu žádalo o subvence 128 pokračovacích škol s celkem 373 třídami, z toho 56 škol s německou, 58 s českou a 11 s polskou vyučovací řečí, kterým komora na subvencích rozdělila 69 886 Kč. Z toho připadlo školám německým 31,395 Kč, českým 31,795 Kč a polským 4 732 Kč. Navíc dalších 100 Kč subvence obdržela ještě česká odborná pokračovací škola pro učené živnosti hostinské v Ostravě. V průměru tak na jednu třídu připadlo 182 Kč. Dalších 25 700 Kč rozdělila 19 odborným školám.⁵⁶

51 ZAO, fond Obchodní a živnostenská komora v Opavě, karton 47, inv. č. 353. V uvedeném kartonu je kromě žádosti pana Plachetky (z 23. dubna 1925) uložena rovněž prozatímní odpověď komory z 25. dubna 1925 (o udělení subvence měla rozhodnout až příští presidiální schůze, přičemž pisatel této odpovědi adresáta informuje o možném neúspěchu jeho žádosti z důvodu již proběhnuvšího rozdělení většiny subvencí určených na rok 1925) a finální rozhodnutí o udělení subvence sepsané 13. května 1925.

52 Toto rozhodnutí presidiálního výboru ještě dodatečně schválilo plenární zasedání opavské komory.

53 Celkem při plánování rozpočtu na rok 1922 musela komora počítat s celkem 128 německými, 84 českými a 14 polskými třídami. Pakliže by komora chtěla pro každou třídu přidělit subvenci ve stejné výši jako roku 1921, musela by značně přesáhnout vymezenou částku (obdobně jako v roce 1921 to bylo 60 000 Kč). I z tohoto důvodu komora pro roku 1922 přispívala třídám s osmi hodinami výuky týdně 250 Kč, třídám s nižším počtem vyučovacích hodin pak 125 Kč. Celkem tak vydala na německé školy v roce 1922 34 250 Kč, na české školy 21 125 Kč a na polské školy 5 000 Kč. Celkem tak vydala na odborné školství 60 375 Kč, čímž o 375 Kč překročila schválenou částku. Blíže k jednotlivým subvencím: *Verhandlungen der Handels – und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1922*, Opava 1923, s. 95–99

54 V průběhu let 1921–1922 bylo v opavském komorním obvodu založeno 36 pokračovacích škol (z toho 19 v roce 1921–13 škol českých, 5 škol německých a 1 škola polská). V komorním obvodu tak nově fungovalo 80 pokračovacích škol. Ze 17 škol založených v následujícím roce jich bylo 11 českých, 4 německé a 2 polské. Seznam pokračovacích a odborných škol zřízených v komorním obvodu v těchto letech lze najít v: *Verhandlungen der Handels – und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1925*, Opava 1926, s. 11–13

55 *Verhandlungen der Handels – und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1925*, Opava 1926, s.11–14; Seznam pokračovacích a odborných škol založených v letech 1925–1928.

56 Německých tříd bylo 172 ½, českých 174 ½ a polských 26. Blíže: *Verhandlungen der Handels – und Gewerbekammern für Schlesien in Troppau 1928*, Opava 1929, s. 64–66.

Závěr

Vznik Československé republiky se na podobě opavské komory značně projevil, neboť v dosud národnostně čistě německé komoře se poprvé objevují čeští členové a rovněž dochází k výraznému omezení její samosprávy, neboť až dosud volení členové jsou nově do ní delegováni Ministerstvem průmyslu, obchodu a živností. Původně dočasná situace se jmenovanými členy se nakonec protáhla na celé meziválečné období. Další změny doznal i opavský obvod, neboť jeho podoba byla ovlivněna změnou hranic v oblasti Slezska.

Rovněž se změny projeví v některých oblastech její činnosti, a to především v oblasti politických práv, neboť již nemohla volit poslance do Zemského sněmu. Z dalších oblastí činností je třeba připomenout oblast podpory odborného školství, ve kterém po roce 1918 nastal významný rozvoj toho českojazyčného, což se rovněž (spolu s národnostně vyváženější situací v komoře) promítlo i do její subvenční politiky.

Obecně tak lze konstatovat, že vyhlášení Československé republiky se do situace v opavské komoře zcela zásadně promítlo, neboť v nových podmínkách podstatně stoupla její závislost na státu, což bylo zapříčiněno tím, že MPOŽ mohlo prostřednictvím jmenování členů její správní komise ovlivňovat vnitřní chod komory.

Summary

Changes in the Chamber of Commerce and Trade in Opava at the Time of Establishment of the Czechoslovak Republic

The study focuses on changes in the Opava Chamber of Commerce and Trade brought about in association with the declaration of the Czechoslovak Republic. It was the only chamber in the Czech Lands whose chamber area was reduced (due to the changes in the state border in the area of Silesia). The most significant changes included the penetration of Czech representatives into the hitherto entirely German Chamber, wherein a fixed coefficient of members of both nationalities was created, which was also applied in the distribution of key functions. The Chamber also lost some of its prerogatives – the most significant were undoubtedly political rights.

However, the greatest change was interference in the autonomy of the Chamber, when the members of the Chamber were not elected by the tradesmen themselves and businessmen from their own chamber district, but were appointed by the Ministry of Industry, Commerce and Trades.

The new reality of Czechoslovakia also manifested itself in a number of areas where the Chamber was engaged through its subsidiary policy – for example the change in the area of education is explained in the study. There was a stronger support for Czech schools, which reflected the real nationality ratio in the chamber district.

In general, it can be noted the Chamber underwent the most significant change, from its establishment in 1850, after the declaration of the independence of Czechoslovakia, which resulted, above all, in the significant reduction in the autonomy of the institution and, thus, the greater dependence on the state power. It is also worth mentioning the changes in the approach in partial issues, which more closely corresponded to the real composition of the population in its district.

Eva Vojková

BÝVALÉ ARCIVÉVODSKÉ STATKY TĚŠÍNSKÉ KOMORY ZA VNUCENÉ SPRÁVY ČESKOSLOVENSKÉHO STÁTU V LETECH 1918–1923 VE SVĚTLE NĚKTERÝCH PRAMENŮ ZEMSKÉHO ARCHIVU V OPAVĚ

Abstract

The article deals with the issue of forced administration of the Těšín Chamber on the territory of the Czechoslovak state between 1918 and 1923 on the basis of some sources from the Land Archive in Opava. It captures the process of taking over the property of the Těšín Chamber using forced administration by the Czechoslovak state at the time of formation of the national state and the complicated international situation. The text outlines the economic situation and valuation of the Frýdek estate and the Czechoslovak part of the Těšín Chamber. The aim is to describe the status and use of the buildings, chateaux, farm buildings and food factories at the time of the forced administration.

Keywords: *Těšín Chamber, Frýdek estate, the Region of Těšín, border disputes, forced administration, Friedrich Habsburg, confiscation, chateau, Frýdek, Mosty u Českého Těšína, Český Těšín, Jablunkov, Chotěbuz, Svibice, Vendryně, forest districts, farmyard, buildings*

Rozpad Rakousko-Uherska v roce 1918 a vznik nových národních států přinesl velké změny v majetkových poměrech Těšínské komory a frýdeckého panství, které patřily rodu Habsburků, jenž vlastnil na území českých zemí, Slovenska a Podkarpatské Rusi rozsáhlé majetky. Osud bývalého vládnoucího rodu Habsburků, který po roce 1918 přišel o veškerý svůj majetek, zasáhl do dějin frýdeckého panství a celé Těšínské komory, jejíž historii ovlivnily také místní politické a národnostní poměry, vznik nových národnostních států Polska a Československa, zahraniční politika a mezinárodní smlouvy. Doposud nebyla věnována dostatečná pozornost období nucené správy československého státu frýdeckého panství a československé části Těšínské komory v letech 1918 až 1923. Cílem práce je nastínit, jak velké politické změny a nucená správa ovlivnily situaci na statcích bývalé Těšínské komory, především popsat hospodářské a stavební poměry na bývalých arcivévodských statcích z pramenů Zemského archivu v Opavě.

Habsburkové vlastnili Těšínskou komoru od roku 1653 a frýdecké panství od roku 1797, ve kterém Albert Sasko-Těšínský koupil toto panství od Jana Nepomuka hraběte Pražmy. Těšínská komora s frýdeckým panstvím patřily do roku 1918 těšínskému arcivévodovi Bedřichu Habsburskému (Friedrich Maria Albrecht Habsburgs-Lothringen). Bedřich pobýval na zámku v Těšíně a navštěvoval frýdecký zámek, ve kterém sídlila hospodářská správa.

Bedřich Habsburský se narodil v roce 1856 v Židlochovicích u Brna jako syn Karla Ferdinanda a vévodkyně Alžběty.¹ Bedřich se připravoval na vojenskou dráhu a pro správu rozsáhlého dědictví se vzdělával v hornictví, potravinářství, zemědělství a dalších praktických oborech. V roce 1878 se oženil s kněžnou Izabelou Croy-Dülmen, se kterou měl osm dcer a jednoho syna. V roce 1895, po smrti strýce Albrechta, převzal rozsáhlé dědictví; Těšínskou knížecí komoru, Živčec v Haliči, v Uhrách panství Mosonmagyaróvár, panství Bellye (dnes

1 Aleš ZÁŘICKÝ, *Krátké vyprávění o životních osudech posledních těšínských Habsburků*, Těšínsko 54/1, 2011, č. 1, s. 13-15; Brigitte HAMANNOVÁ, *Habsburkové*, Praha 1996, s. 149-150; Milan MYŠKA a kol., *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska*, Ostrava 2003, s. 150.

Bilje v Chorvatsku), Židlochovice na Moravě a připojil v Uhrách panství Véghles (dnes Víglás na Slovensku), Topolovac (nyní v Chorvatsku) a Klachau-Wörschach v Rakousku. V období 1. světové války ho císař František Josef povýšil na polního maršála a jmenoval ho vrchním velitelem rakousko-uherské armády. Bedřich příliš podléhal německému vlivu a v roce 1917 byl definitivně ze své funkce odvolán novým císařem Karlem I. Po abdikaci císaře Karla I. dne 11. listopadu 1918 a po rozpadu Rakousko-Uherské monarchie pobýval Bedřich především na svých statcích v Maďarsku, kde žil také jeho syn Albrecht, který se nechal oslovovat jako Albrecht hrabě von Friedeck. Arcivévoda Bedřich umřel v roce 1936 v Maďarsku.²

SOKA F-M, fond Sbirka fotografií, fotonegativů a filmů, sig. P098/031, frýdecký zámek, (1923).

Události roku 1918 a ustanovení nucené správy frýdeckého panství

V roce 1918 byly vytvořeny nové národní státy Polsko a Republika československá, na jejichž území se nachází bývalé arcivévodské statky Těšínské komory ve Slezsku. Osudy tohoto arcivévodského majetku ovlivnily česko-polské hraniční spory a rozdělení statků mezi dva státy. Cílem tohoto článku není vysvětlení politických a národnostních aspektů hraničních sporů a utváření československo-polských hranic, stručně však situaci přiblíží. K jednání mezi českou a polskou stranou docházelo již v předpřevratové době, ve které okrajově došlo

² A. ZÁŘICKÝ, Krátké vyprávění, s. 13–14.

k ujištění, že rozhraničení bude v souladu s vůlí lidu.³ Hranice měla respektovat zásadu národnostní složení, na které trvalo Polsko. Situace však byla složitější, neboť československá strana měla také ekonomické požadavky. Sporným územím bylo střední Těšínsko, terénní pás uhelného revíru a především košicko-bohumínská dráha, která byla pro nové Československo životně důležitá.⁴ Dne 29. října odpoledne zasedala v Orlové polská Rada Narodowa, která s odvoláním na zásady prezidenta Wilsona a na manifest v Orlové, Bohumíně a Těšíně vyhlásila státní příslušnost Těšínského knížectví k sjednocenému Polsku a převzetí veškeré moci nad ním. Nato reagovala česká strana 30. října 1918 vytvořením Zemského národního výboru pro Slezsko podle výsledků říšských voleb z roku 1911. Příští den 1. listopadu vydal Zemský národní výbor provolání, že se ujal vlády nad „celým Slezskem“. Kvůli zostřené situaci se dohodla Rada Narodowa a Zemský národní výbor na demarkační linii v úmluvách z 2. a 5. listopadu 1918 podle národnostního složení obecních zastupitelstev.⁵ První verze z 2. listopadu se týkala provozu na železnici, branné moci, zásobování, sociálních otázek a fungování státního aparátu. Dne 5. listopadu byla ujednána na orlovské radnici mezi zástupci polské Rady Narodowe a českého Zemského národního výboru pro Slezsko demarkační linie, která se týkala celého Těšínska. Okresy bílský a těšínský byly podřízeny Radě Narodowe, fryštátský byl podle národnosti rozdělen a frýdecký byl podřízen Zemskému národnímu výboru v Ostravě.⁶ Toto řešení přineslo první kroky k rozdělení Těšínské komory mezi dva státy a majetky komory ve frýdeckém okrese spravovala československá strana.

Československý stát začal záhy řešit problém habsburského majetku na svém území, tedy i Bedřicha Habsburského na Těšínsku, a na majetek z trůnu sesazeného Habsburského rodu uvalil vnučenou správu československého státu. Podle nařízení z 2. prosince 1918 č. 409/1918 na základě zákona z 8. srpna 1916 č. 245/1916 o vnučené správě nepřátelského majetku, byla ustanovena vnučená správa frýdeckého panství Bedřicha Habsburského, příslušníka panovnické rodiny.⁷ Vedení vnučené správy panství frýdeckého, umístěné na frýdeckém zámku, převzal 2. prosince 1918 Ing. Jan Kohut.⁸ Ministr zemědělství Prašek předal 2. prosince do vnučené správy Janu Kohutovi arcivévodské panství v okrese Frýdek, které tvořilo zámek a panský statek ve Frýdku, statek v Sedlišťích, v Bruzovicích, statek v Nových dvorech, spravovaný ve vlastní režii, a propachtovaný statek ve Skalici.⁹ K frýdeckému panství patřil lesní úřad

3 Více o česko-polských vztazích v letech 1918-1920 Jaroslav VALENTA, *Slezsko v česko-polských vztazích 1918-1920*, in: *Slezsko v československo-polských vztazích v letech 1918-1947*, Opava 1991, s. 1-18; Dan GAWRECKI, *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938*, Studie o Těšínsku 15, Český Těšín 1999, s. 23-71; Petr KACÍŘ, *Obsazení Těšínska v roce 1919 – k některým aspektům Československo – polského územního sporu*, in: Mečislav Borák (ed.), *Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference, pořádané pod záštitou prezidenta České republiky Václava Havla u příležitosti 50. výročí Slezského ústavu SZM v Opavě, Šenov u Ostravy 1998*, s. 302-310.

4 J. VALENTA, *Slezsko v česko-polských vztazích*, s. 2.

5 Dan GAWRECKI a kol., *Dějiny Českého Slezska 1740-2000*, Opava 2003, s. 298-299.

6 J. VALENTA, *Slezsko v česko-polských vztazích*, s. 5-6.

7 Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), Ústřední správa statků Knížecí komory těšínské, Těšín, inv.č. 225, Reichs-gesetzblatt für die im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder. Wien 1916, s. 565; Jan KUKLÍK a kol., *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách ve 20. století*, Praha 2011, s. 31-32.

8 Státní okresní archiv Frýdek-Místek (dále SOkA Frýde-Místek), Archiv města Frýdek (dále AM Frýdek), Kronika Frýdku-Místku, I. díl; ZAO, Ústřední správa statků Knížecí komory těšínské, Těšín, inv. č. 225.

9 ZAO, Ústřední správa statků Knížecí komory těšínské, Těšín, inv. č. 225, pověření ministerstva zemědělství z 2. prosince 1918, číslo 409/1918.

Dolní Staré Hamry, Horní Hamry, Mohelnice, Dolní Morávka, Horní Morávka, správa revíru a parní pily u Frýdku (Staré Město). Dne 16. prosince 1918 byla ustanovena polská vnucená správu majetku Těšínské komory na polském území se sídlem v Těšíně.¹⁰

SOKA F-M, Sbírka fotografií, fotonegativů a filmů, sig. F132/071-04/03, pohled na Frýdek a panský statek, (1930).

V době přebírání vnucené správy se Bedřich nacházel v zahraničí, např. ve Švýcarsku, a česká strana komunikovala s jeho právníkem.¹¹ Vnucená správa neznamenala změnu majitele. Podle korespondence mezi Těšínskou komorou v Těšíně a vnucenou správou frýdeckého panství se neměnil majitel ani pracovně-správní vztahy a zaměstnanci měli učinit slavnostní slib československému státu. V korespondenci s ministrem zemědělství Práškem z 15. prosince 1918 řešil vnucený správce problémy s Těšínskou komorou, která měla původně svou centrální správu v Těšíně i pro frýdecké panství. Došlo k dohodě mezi Těšínskou komorou a vnucenou správou frýdeckého panství ve finančních záležitostech, v inventarizaci nemovitého a movitého majetku podle knih a poté v terénu. Správa frýdeckého zámku za arcivévody Bedřicha nepodléhala Těšínské komoře, protože veškeré výlohy byly placeny přímo z dvorní pokladny bývalého arcivévody Bedřicha ve Vídni a správcem zámku byl

10 ZAO, Ústřední správa statků Knížecí komory těšínské, Těšín, inv. č. 225.

11 SOKA Frýdek-Místek, AM Frýdek, Kronika Frýdku-Místku, I. díl; ZAO, Ústřední správa statků Knížecí komory těšínské, Těšín, inv. č. 225.

hospodářský úředník ve výslužbě, který prováděl správu za poskytnutí naturálií bytu v zámku.¹² Vnucená správa musela nyní platit zaměstnance z výnosu hospodářství a žádala o poskytnutí úvěru na platy zaměstnanců. Vyplácení starších zaměstnanců podle starých smluv mělo být zachováno, aby nebyli kráceni a nebyla špatná pověst nového československého státu. Vnucený správce požadoval další zaměstnance, aby mu pomohli spravovat panství, především lesnické a hospodářské referenty, kteří pomohou i v kanceláři.

Rozšíření vnucené správy na československou část Těšínské komory

Dohoda z 5. listopadu roku 1918 o ustanovení hranic mezi Československem a Polskem byla však dočasná. Autory dohody byli regionální političtí činitelé a smlouva byla prozatímním nikoliv definitivním řešením hranic, které měli ustanovit vládní činitelé. Navíc košicko-bohumínská dráha byla pod polskou Radou Narodowou. Územní nároky států a spor pokračoval a situace se neuklidnila. Polská Rada Narodowa vypsala 28. listopadu volby na 26. ledna do ústavodárného sněmu včetně celého Těšínska, což československá strana nemohla připustit.¹³ Beneš se účastnil mírové konference v Paříži, kde bojoval a prosazoval československé územní požadavky. V prosinci 1918 Rada Narodowa předala prostřednictvím KNP v Paříži memorandum, ve kterém požaduje, aby Polsku bylo přiznáno území Těšínska, tedy okres bílský, těšínský, fryštátský a z frýdeckého pět obcí, tedy maximalistické požadavky. Beneš v lednu 1919 předal konferenci verzi československého memoranda, ve kterém požadoval připojení celého Těšínského Slezska, tedy také maximalistické řešení.¹⁴ Situace vyvrcholila vojenským zákrokem československého vojska, který proběhl od 23. do 30. ledna 1919. Příměří bylo uzavřeno 30. ledna. Rada v Paříži jednala o konfliktu¹⁵ a přiměla obě strany podepsat dohodu z 5. listopadu 1918 s výjimkou, neboť trať z Těšína do Bohumína byla obsazena československým vojskem.¹⁶ Na Těšínsko byla vyslána Mezispojenecká plebiscitní komise kvůli plebiscitu. Polská strana trvala na etnografickém požadavku a plebiscitu. Situace na Těšínsku se zhoršovala a svrchovaný pán území Mezispojenecká plebiscitní komise vyhlásila v dubnu 1920 výjimečný stav.¹⁷ Polská a česká strana se neshodla a byla navržena arbitráž. Velvyslanecká konference v Paříži se obrátila 23. června 1920 na pražskou a varšavskou vládu, aby se do 15. července 1920 závazně vyjádřila, zda akceptují arbitráž. Pokud by jedna z vlád nesouhlasila, byl by do deseti dnů uskutečněn plebiscit. Dne 10. července 1920 podepsal Beneš a polský premiér Grabski souhlas s dohodovým rozhodnutím o dosud nedořešených hraničních sporech, tedy i Těšínska, ve kterém Beneš prosadil minimální požadavky, tedy zajištění ostravsko-karvinského uhelného revíru, košicko-bohumínské dráhy a hranice podél řeky Olše (Olza), formulované již Masarykem v roce 1919.¹⁸

12 SOkA F-M, AM Frýdek, Kronika Frýdku-Místku, I. díl; ZAO, Ústřední správa statků Knížecí komory těšínské, Těšín, inv. č. 225, 15. prosince 1918.

13 J. VALENTA, *Slezsko v česko-polských vztazích*, s. 7.

14 Tamtéž, s. 11.

15 ZAO, Ústřední správa statků Knížecí komory těšínské, Těšín, inv. č. 225, kopie rozhodnutí v Paříži o česko-polském sporu z 3. února 1919 o rozdělení území, interní protokol polské vnucené správy z 26. února, 5. března 1919.

16 J. VALENTA, *Slezsko v česko-polských vztazích*, s. 10.

17 Tamtéž, s. 13.

18 Tamtéž, s. 15, 16.

Na základě rozhodnutí mírové konference v Paříži z 28. července mezi československou a polskou republikou byly ustanoveny hranice na území Těšínského knížectví a k československé vnučené správě připadla československá část Těšínské komory. „Dne 5. srpna 1920 dodatkem k zdejšímu výnosu č. 409/1918 z 1. prosince 1918 rozšířil ministr zemědělství vnučenou správu na veškeré bývalé arcivévodské statky ve Slezsku, které se nacházejí na území úpravou hranic republiky československé přidělenému a pověřuje vedením vnučené správy pana Jana Šavrdy, lesního radu a dosavadního vnučeného správce ve Frýdku“.¹⁹ Rozhodnutím z 5. srpna 1920 ministerstva zemědělství v Praze byla vnučená správa reprezentována lesním radou Janem Šavrdou se spolupůsobením zástupce Zemské vlády slezské v Opavě. Poté však převzal nucenou správu lesní rada Ing. Jindřich Duras. V Polsku zůstala část Těšínské komory, ke které patřily např. majetky v obcích Drahomyšl (Dragomiszel), Hůrky (Górki), Pohvizdov (Pogwiedzów), Prstec (Pierściec), Pruchná (Pru(o)chna), Rudice (Rudzice), část Těšina (Cieszyn), Strumeň (Strumień), lesní revír Biala a další.

***ZAO, fond Ředitelství státních lesů a statků ve Frýdku, inv. č. 217,
album 49 fotokopii zemědělských podniků v rámci Ředitelství státních statků ve Frýdku,
refinérie lihu v Mostech u Českého Těšina, (1935).***

¹⁹ ZAO, Ústřední správa statků Knížecí komory těšínské, Těšín, inv. č. 225, rozšíření vnučené správy po úpravě hranic 5. srpna 1920.

Dne 10. srpna vypršela polská vnučená správa a do československých rukou a vnučené správy připadla celá hospodářská správa Mosty (u Českého Těšína) a statek Střítež, lesní revír Lomná, velká část lesního revíru Bukovec, Nýdek, Tyra a Střítež, továrna na výrobu oleje a lihovar v Mostech (u Českého Těšína), Ústřední mlékárna v Českém Těšíně, propachtované statky Chotěbuz a Kyšinec, Vendryně a sladovna ve Svibici a parní pila v Jablunkově. Objekty centrální správy statků na levém břehu řeky Olzy převzala 5. srpna vnučená správa frýdeckého panství.

Polská vnučená správa předala výnosy z majetku z období od ledna 1919 do 10. srpna 1920. V jednotlivých bodech bylo dohodnuto předání části Těšínské komory československé vnučené správě, např. uznání veškerých smluv před 10. srpnem 1920, předložení finanční bilance, záležitosti zaměstnanců, penzionování, apod. Dne 21. srpna 1920 byl sepsán protokol o převzetí části komory Těšínské od vnučené správy polské do správy československého státu.²⁰ Dne 20. srpna 1920 byl sepsán protokol ohledně slibu nově přidělených úředníků.²¹

*ZAO, fond Ředitelství státních lesů a statků ve Frýdku, inv. č. 217,
album 49 fotokopii zemědělských podniků v rámci Ředitelství státních statků ve Frýdku,
olejna v Mostech u Českého Těšína, (1935).*

20 ZAO, Ústřední správa statků Knížecí komory těšínské, Těšín, inv. č. 225, protokol z 21. srpna 1920.

21 ZAO, Ústřední správa statků Knížecí komory těšínské, Těšín, inv. č. 225, opisy protokolů, spisy z přebírání vnučené polské správy, např. z 16. března.

O hospodářské situaci bývalých arcivévodských statků vypovídá inventarizace majetku. Dochovalo se oceňování majetku frýdeckého panství a Těšínské komory na československém území, jejich popisy a inventáře z února roku 1921. Československá vnučená správa panství Frýdek obhospodařovala lesní revír Horní Staré Hamry, Dolní Hamry, Frýdek, Mohelnice, Dolní Morávka, Horní Morávka a parní pilu u Frýdku. Zemědělství vedla hospodářská správa ve Frýdku, která spravovala frýdecký zámek, statek a bývalé jmění pivovaru. Frýdecké panství mělo rozlohu 17 444 hektarů převážně lesního hospodářství s 15 776 ha lesů, z toho 549 hektarů půdy bez stromů a 633 hektarů zemědělské půdy, jediným průmyslovým podnikem byla parní pila ve Starém Městě u Frýdku, spravovaná lesní správou. Byla provedena kompletní inventarizace, a především ocenění majetku (kapitálu, práv lovu, rybolovu, výnosů) a k 1. dubnu 1919 byla čistá cena nemovitého majetku frýdeckého panství 39 411 030 K, k tomu cena živého a mrtvého inventáře ve výši asi 6 720 000 K, celková cena panství k 1. dubnu 1919 byla 46 131 030 K. V roce 1920 po vyřešení hraničních sporů převzala frýdecká vnučená správa majetek československé části Těšínské komory, tedy lesní revír Bukovec, Lomná, Nýdek, Střítež, Tyra, zemědělskou správu Mosty (u Českého Těšína), propachtovaný dvůr Kyšinec a Chotěbuz, ve Vendryni, potravinářské závody; Centrální mlékárnu v Českém Těšíně, továrnu na olej (Oelfabrik) v Mostech (u Českého Těšína), lihovar (Spritsfabrik) v Mostech (u Českého Těšína) a sladovnu v Šibicích (Malzfabrik Schibitz) koupenou v roce 1918 a parní pilu v Jablunkově.²² Do československé vnučené správy převzatá část Těšínské komory zahrnovala k 10. srpnu 1920 16 067 ha lesní půdy, 802 ha zemědělské půdy, 22 průmyslových podniků a 18 centrálních různých podniků, celková cena československé části Těšínské komory byla k 1. dubnu 1919 asi 50 800 000 K. Karlova huť a železárny v Třinci již nepatřily k Těšínské komoře, neboť v roce 1906 ji arcivévoda Bedřich prodal Báňské a hutní společnosti, a železárny v Bašce již nebyly v provozu.

Do přímého vlastnictví československého státu bylo převedeno jmění členů rodiny Habsburků, jednalo se o půdu statků císařských, soukromých statků císařské rodiny a bývalých rakouských státních velkostatků, na základě zákona z 12. srpna 1921 č. 354 o převzetí statků a majetku na základě článku 208 mezinárodní mírové smlouvy v Saint Germain z 10. září 1919.²³ Představitelé československého státu souhlasili s konfiskací habsburského majetku, která měla být také kompenzací za převzetí části státního dluhu mocnářství, neboť majetek byl zkonfiskován bez náhrady.²⁴ Podle tzv. „Habsburského zákona“ ze Saint Germain byla Habsburská dynastie zbavena svého majetku ve všech nástupnických státech bývalého Rakouska-Uherska, tedy také Těšínské komory a frýdeckého velkostatku ve Slezsku, jako soukromého majetku členů bývalé panovnické rodiny.²⁵ Stát zkonfiskoval jejich další majetek v Židlochovicích a také dědictví arcivévody Ferdinanda d'Este, o který se jeho dědicové se státem soudili, avšak prohráli a majetek připadl státu. Poslední těšínský arcivévoda Bedřich Habsburský se v tomto období na území Československa nezdržoval.²⁶ V Rakousku měli

22 ZAO, Ředitelství státních lesů a statků Frýdek, inv. č. 641.

23 Adolf TUREK–Josef GÖRNER, *Vývoj státní správy státních lesů a statků po roce 1918*, Sborník archivních prací 13/1-2, 1963, s. 141.

24 Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá éra republiky 1918–1929*, s. 450; J. KUKLÍK a kol., *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění*, s. 36–38.

25 J. KUKLÍK a kol., *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění*, s. 37, 450.

26 A. ZÁŘICKÝ, *Krátké vyprávění*, s. 14.

Habsburkové zakázány vstup do země, poprvé navštívil Otto Habsburský Rakousko až roku 1966 a bývalá císařovna Zita v roce 1982.²⁷

Ministr zemědělství Josef Hodža zrušil dne 21. března 1923 „*vnucenou správu uvalenou výnosem ze dne 1. prosince 1918. č. 409 přes. na panství Frýdek s přísl. a rozšířenou výnosem ze dne 5. srpna 1920 č. 306664 na veškeré statky býv. arcivévody Bedřicha ve Slezsku, které se nacházejí na území úpravou hranic republiky československé přiděleném a přejímá tyto objekty co statky státní do přímé státní správy, kterou obstarávat bude ředitelství panství frýdeckého a těšínského prozatím se sídlem v Českém Těšíně pod dohledem ministerstva zemědělstvím. Vedením tohoto ředitelství pověřuji vrchního lesního radu ing. Jindřicha Durase pověřeného dosud vedením vnucené správy obou jmenovaných panství*“.²⁸ Zemský soud v Opavě rozhodl dne 15. února 1923 o zapsání vlastnického práva Republiky československé „*na základě vyhlášky ministerstva vnitra uveřejněné 11. února 1923 po dohodě s ministrem zahraničí na základě zákona z 12. srpna 1921 z. č. 354 o převzetí statků a majetku případných podle mírových smluv a byl zapsán vklad vlastnického práva na nemovitosti bývalého arcivévody Bedřicha Habsburského pro stát československý*“.²⁹ V roce 1923 bylo zřízeno Ředitelství státních velkostatků frýdeckého a těšínského ve Slezsku se sídlem v Českém Těšíně, které bylo 14. srpna 1923 přeneseno na frýdecký zámek.

Využití a popis bývalých arcivévodských statků frýdeckého panství

Stav a popis objektů před předáním majetku státu zachytilo další ocenění majetku. Byl vytvořen oceňovací operát frýdeckého panství a těšínské komory na československém území podle směrnice ministra zemědělství Opletala.³⁰

Mezi architektonicky cenné budovy patřil frýdecký zámek, který byl postaven na ostrožně nad řekou Ostravicí. Zámek má bohatou stavební historii, která sahá do gotického období 14. století a pozdější přestavby pozdní gotiky z 15. století. Za působení majitelů Bruntálských z Vrba byl přestavěn v 16. století na renesanční zámek a barokní podobu získal za Oppersdorffů v 17. století a Pražmů z Bílkova v 18. století. V 19. století za působení Habsburků proběhly historizující přestavby. Za působení Jiřího z Oppersdorfu byly také postaveny tři křídla předzámčí.³¹ Elaborát stručně popisuje historii frýdeckého zámku, jeho současné využití a ocenění. Podle elaborátu se zámek skládal z „nového zámku“, jehož průčelí s průjezdem na 1. nádvoří vede na frýdecké náměstí a „starého“ čtyřkřídlého zámku s 2. nádvořím s otevřenými arkádami na třech stranách. Hlavní vstupní východní křídlo s věží starého zámku bylo dvoupatrové, ukončené strmou střechou s černou krytinou bobrovka. Východním křídlem starého zámku probíhal průjezd na vnitřní 2. nádvoří. V přízemí východního křídla u hlavního schodiště se nacházela kancelář a sklad. Další tři křídla zámku byla jednopatrová. V přízemí západního (zadního) křídla se nacházela kaple sv. Barbory, v přízemí severního

27 Jiří PERNES, *Poslední Habsburkové*, Praha 2005, s. 270, 276. Nyní žijí potomci Habsburků především v Bavorsku v Německu.

28 ZAO, Ústřední správa statků Knížecí komory těšínské, Těšín, inv. č. 225.

29 Tamtéž, rozhodnutí Zemského soudu odd. IV z 15. února 1923.

30 ZAO, Ředitelství státních lesů a statků Frýdek, inv. č. 641, směrnice z roku 1922.

31 O stavební historii zámku více Marek WEISSBROD, *Frýdecký zámek*, Frýdek-Místek 2009.

(pravého) křídla byla umístěna zámecká kuchyně a v jižním (levém) křídle sklep a sklady. V 1. patře vstupního východního křídla vedle hlavního schodiště bylo umístěno pět kanceláří vnučené správy. Vedle vedlejšího schodiště východního křídla v 2. patře se nacházelo 5 pokojů a u vedlejšího schodiště byl tzv. knížecí pokoj s předpokojem a pokojem služebné. V severním křídle se v 1. patře rozprostíraly reprezentativní místnosti; erbovní sál (rytířský), jídelna, kuřácký salón s budoárem, z kterého vedla chodba k rondelu (Gloriet). V západním (zadním) křídle v 1. patře byl umístěn přijímací sál, z kterého byl vstup na chór v kapli. V jižním křídle v 1. patře se nacházely dvě ložnice s místností pro služku, které tvořily jeden služební byt (Naturalwohng). V mezipatře jižního křídla se nacházel předpokoj, hostinský pokoj a vedle vedlejšího schodiště pokoj služebné.“ Text elaborátu zachytil předzámčí jako „nový zámek, který byl jednopatrový se šikmou střechou krytou keramickými střešními taškami. V přízemí byly místnosti klenuté a v patře měly rovné stropy. Také předzámčí bylo obydleno a využíváno. V přízemí v křídle s průčelím na náměstí po pravé straně průjezdu na 1. nádvoří byl byt s třemi pokoji a příslušenstvím. Vlevo od průjezdu se nacházely čtyři kanceláře, tři malé služební byty, prádelna, vozovna, konírna pro osm koní a konírna pro tři koně, komora pro koňské krmivo a místnost pro kočí. V 1. patře se také nacházely byty. K jižnímu křídle starého zámku přiléhalo tzv. hostinské křídlo, ve kterém bylo sedm hostinských pokojů, které byly přístupné z chodby. Náležela k nim koupelna a další tři místnosti. Zámek měl celkem 95 pokojů. V zámecké zahradě stál zahradní domek se třemi pokoji, kuchyní, kabinetem a komorou a také skleník, tvořený zimní zahradou a vytápěným skleníkem. Zimní zahrada z ocelové konstrukce byla postavena v roce 1898, vytápěná část s dřevěnou konstrukcí byla mnohem starší. Zámek byl napojen na vodovod, kanalizaci a elektrické vedení. V zámku fungoval jeden splachovací záchod. Zámek byl až na reprezentativní prostory, zámeckou kuchyni a kapli sv. Barbory zcela využíván pro kanceláře, služební a privátní byty. Velká rekonstrukce zámku proběhla v letech 1897-1900. Elaborát sepsal 13. září 1922 Ing. Altmann ze stavebního oddělení vnučené správy, který dříve v dobách Habsburků působil ve stavební kanceláři Těšínské komory. V roce 1922 byl zámecký park veřejně přístupný a zahradní domek se zahradou a skleníkem byl propachtovaný. Po určitou dobu sídlila na frýdeckém zámku česká vojenská správa. Dne 21. listopadu 1921 uzavřela na základě výnosu Ministerstva národní obrany a výnosu Ministerstva zemědělství československá vojenská správa, Vojenské zemské vojenské ředitelství v Brně, na straně jedné a vnučená správa statků Bedřicha Habsburského na straně druhé smlouvu, podle které vnučená správa pronajímala vojenské správě v zámku čp. 21 prostory sestávající z: 1) čtyř místností v severním křídle v přízemí vedle hlavního průjezdu adaptované pro poštovní úřad; 2) tři místnosti ve 2. nádvoří v západním křídle v přízemí, 3) jedna místnost v mezipatře východního křídla ve 2. nádvoří, 4) tři místnosti ve druhém patře severního křídla 2. nádvoří, 5) tři místnosti v předním severním křídle v 1. patře nad průjezdem, 6) dvě místnosti mezi přízemím a druhým patrem, které kromě poslední místnosti se pronajímala od 1. února roku 1921 na dobu pěti let, poslední dvě místnosti od září 1922, pro potřeby velitelství, úřadu i mužstva za 420 Kč měsíčně.³² Podle smlouvy mohlo vojenské velitelství dělat se souhlasem vnučené správy adaptace a úpravy, které po ukončení smlouvy muselo na vlastní náklady odstranit. V zámku sídlilo Československé doplňkové okresní velitelství, které bylo přestěhováno z Těšina. Již 21. února 1921 proběhlo komisionální jednání za přítomnosti představitele Magistrátu Frýdek, vnučené správy lesního

32 ZAO, Ředitelství státních lesů a statků Frýdek, inv. č. 639, smlouva.

správce Šavrdy a vojenského velitelství. Byl prohlédnut, popsán a zjištěn stav pronajatých, již výše uvedených místností. Magistrát připravil prostory pro poštovní úřad, který chtěl přestěhovat z radnice na zámek, ale nakonec úřad nepřemístil. V roce 1921 se mělo také z Moravské Ostravy přestěhovat na frýdecký zámek Velitelství Čsl. 16. pěší brigády, které žádalo 21. listopadu uvolnit již rezervované místnosti v zámku.

Správa zámku provedla v roce 1922 kompletní inventarizaci zařízení frýdeckého zámku včetně nábytku (např. barokní čalouněné židle, zařízení ložnice s postelí, poduškami stolkem atd.), obrazů (např. obraz Těšína z roku 1898 od Holzmana, olejový obraz Františka Josefa a arcivévody Albrechta, císaře Leopolda, hraběte Pražmy), fotografií, koberců, porcelánu, zrcadel, záclon, stříbrných přiborů, stolního skla, svícňů, lustrů a další podle jednotlivých pokojů zámku.³³

Hospodářská správa velkostatku Frýdek vedla původní panský statek ve Frýdku a Bruzovicích, Sedlišťích, Nových Dvorech a Skalici. Vlastnila pozemky v obcích Frýdek, Lískovec, Sedliště, Bruzovice, Nové Dvory a Dobrá a 16 obytných domů, 1 lihovar, 5 stájí, 5 stodol a šopy. Správa o stavu statků evidovala výměry zemědělských kultur, výnosy, počty živého inventáře a další. Dění na původním arcivévodském statku ve Frýdku přibližují spisy o demolici těchto budov.³⁴ Dochovaly se plány přestavby i stavebních zásahů od 70. let 19. století až do změn za působení nucené správy a za Státních lesů a statků Frýdek. Statek č. 131-133 (nové čp. 643-645) stál ve Frýdku při Mariánské ulici, která navazovala na Hlubokou ulici. Areál původního panského statku tvořily budova lihovaru, stodola, kancelářská budova, hospodářská budova a další. V roce 1921 byl zrekonstruován byt pro hospodářského kontrolora při nucené správě bývalého arcivévodského velkostatku ve Frýdku. Byt se sestával z kuchyně, tří pokojů a pokoje pro služku v 1. patře, do kterého vedlo podkovovité schodiště z přízemí, kde byl dřevník a sklep. V době působení Ředitelství státních statků mělo ředitelství vlastní stavební oddělení, které přestavělo např. část staré stodoly na kanceláře. V hospodářském dvoře byly zřízeny dělnické byty a byty pro svobodné zaměstnance v roce 1937.³⁵ Historická budova lihovaru měla podle plánů valené klenby a valené klenby s lunetami, které byly částečně v roce 1894 nahrazeny klenbami v traverzách a rovnými stropy. Dochoval se plán hospodářské budovy (Wirtschaftsgebäude) z roku 1913 s prodejnou, skladištěm a pokojem. Podlouhlá stavba měla barokní štít s volutami, členěný pilastry s okny s valeným záklenkem se šambránou s klenákem a parapetem. Pilastry nesly profilovanou římsu, nad kterou byl štít ukončený valeně. Fasáda měla nároží zdůrazněné vrstvenými pilastry. Do původních šambrán byly umístěny novodobé výplně. Cely statek byl zbourán po roce 1968 a na jeho místě vede nyní Revoluční ulice a stojí sídlištní zástavba.

Pod nucenou správu náležely tři hostince. První byl šenkovní dům čp. 122 ve Frýdku na náměstí, který Těšínská komora koupila v roce 1896. V roce 1897 byl postaven sklep (Eiskeller) pro chlazení a sklady piva. V přízemí se nacházela předsíň, dva hostince, salón, kuchyně, pokoj. V 1. patře byly umístěny byty. Další hostinec byl v Novém Jičíně a Porubě čp. 158.³⁶

33 Tamtéž, inv. č. 641.

34 SOKA Frýdek-Místek, Městský národní výbor Frýdek-Místek, karton 190, inv. č. 333.

35 Tamtéž, plány oprav, komisionální jednání.

36 ZAO, Ředitelství státních lesů a statků Frýdek, inv. č. 641, sepsané 20. září 1922.

K frýdeckému panství a Těšínské komoře na československém území patřily lesní úřady, které spravovaly rozsáhlé lesní revíry. Elaborát zachytil stav jednotlivých lesních úřadů a revírů, pěstěné revíry, druh výsadby, těžbu, prodej dřeva a stav lesů a lovecké revíry. Popsal nemovitý majetek lesního revíru, jeho sídlo, úřední budovy, hájenky, myslivny, obytné domy, lovecké chaty, počet zaměstnanců a cesty. Například lesní revír Mohelnice spravovala lesy bývalé Těšínské komory v Krásné, Raškovicích, Malenovicích a Lubně. K revíru patřila jedna myslivna, kancelářská budova, devět hájoven s vedlejšími budovami, pět loveckých chat a šest domů (pro pracující). Parní pila ve Starém Městě u Frýdku patřila k lesní správě Frýdek. Pila se skládala z malé a velké budovy pily, úřední budovy s kanceláři a pět bytových domů. Propachtovaný dvůr ve Skalici byl spojen s frýdeckou správou a dvůr v Raškovicích spojen s lesní správou Dolní Morávka v roce 1918.

Popis a využití statků československé části Komory Těšínské

Po rozdělení Těšína na českou část Český Těšín a polskou část město Cieszyn spravovala vnucená správa také domy v Českém Těšíně. Využívala úřední dům čp. 10, postavený v roce 1874, ve kterém bylo šest úřednických bytů, k domu patřila také vedlejší budova. Další zděný dům čp. 8 postavený v roce 1876 však využívala částečně škola, v prostorách v 1. a v 2. patře sídlila vnucená správa. V domě se vedle toho nacházelo šest bytů a náležela k němu vedlejší budova s dvorem. V dalším úředním domě čp. 12 na Komorní ulici (Kammerstrasse), postaveném v roce 1889, bylo umístěno rovněž šest bytů. K vnucené správě patřil také dům lesního správce, starý zděný dům čp. 53 Na Brandejsi, kde byly dva byty pro zaměstnance a ve vedlejší budově tři byty. Další nemovitosti vnucené správy v Českém Těšíně byl zahradní domek, skleník a Hudební pavilon půdorysu osmiúhelníku s osmi ocelovými sloupy, který v té době sloužil jako prodejna. V městečku Jablunkov patřil vnucené správě dům čp. 17 na náměstí, stará masivní budova (starý knížecí dům). V parteru probíhala chodba se schodištěm, v přízemí se nacházelo 11 klenutých místností a v 1. patře devět místností s předsíní. Obyvatelné prostory byly pronajímány.

Hospodářská správa ve Frýdku vedla po připojení druhé části Těšínské komory i její statky. Byl sepsán soupis zemědělských a úředních budov hospodářské správy v Mostech (u Českého Těšína), který zahrnuje úřední jednopatrový zděný dům čp. 51, který byl postaven v roce 1864 a v němž se nacházely byty, domek pro ubytování sloužící (Dienenhaus), dům čp. 96 pro ubytování dělníků (Arbeitswohnungen), obytný dům čp. 97, tři obytné domy v Kyšinci (dům čp. 12, dům čp. 1 v Kyšinci) a soupis stájí, kravinů a dalších zemědělských objektů. K hospodářskému dvoru patřily pozemky v Mostech, Českém Těšíně a Lhotce.³⁷ Oceněna byla také továrna na výrobu oleje v Mostech (u Českého Těšína), následuje kompletní soupis objektů a zařízení této továrny. Budova továrny byla postavena v roce 1869 a přestavěna v roce 1882. K areálu patřil dům čp. 111 s byty a pokoji pro dělníky. Byl popsán a oceněn lihovar v Mostech (u Českého Těšína), hlavní budova lihovaru byla třípatrová a byl v ní umístěn provoz, kanceláře i byty. K areálu patřila kotelna a další objekty. V Mostech spravovala vnucená správa také sladovnu, čtyřpatrovou budovu s přízemními vedlejšími trakty, která byla postavena v roce 1892. Elaborát obsahoval popis stavu personálu, obhospodařovaných pozemků a druhů plodin.

37 ZAO, Ředitelství státních lesů a statků Frýdek, inv.č. 641, sepsané 22. 9. 1922

Dalším významným provozem byla Centrální mlékárna v Českém Těšíně. Těšínský arcivévoda Bedřich založil mlékárnu v roce 1897 v budově bývalé přádelny. Mlékárna získala svým těšínským máslem „Teschener Teebutter“ ohlas i za hranicemi rakouské monarchie.³⁸ Soupis majetku centrální mlékárny v Českém Těšíně zahrnoval úřední dům s úředními byty postavený v roce 1855 a vedlejší budovu přistavěnou v roce 1919. Budova výroby mlékárny byla postavená v roce 1856 a v roce 1897 byla přistavěna nástavba. V areálu byla druhá jednopatrová budova s výrobou a skladišti, další provozovna se skladišti postavená v roce 1863 jako jednopatrová budova s provozem, kotelnou a dvěma byty. Dalšími objekty byla jednopatrová budova skladiště postavená v roce 1861, skladiště z roku 1858, stará kotelna z roku 1885, staré skladiště petroleje, šopa s uhlím a náradím, tři domy pro bydlení dělníků (jeden Frýdecká ul. čp. 12) a tři domy pro bydlení dělníků „Plaskala“ ve Svibicích čp. 88, 89, 90. Park v Českém Těšíně byl pronajat městu jako Masarykův.

*ZAO, fond Ředitelství státních lesů a statků ve Frýdku, inv. č. 217,
album 49 fotokopii zemědělských podniků v rámci Ředitelství státních statků ve Frýdku,
správa statku v Mostech u Českého Těšína, (1935).*

38 ZAO, Ředitelství státních lesů a statků Frýdek, inv. č. 641.

*ZAO, fond Ředitelství státních lesů a statků ve Frýdku, inv. č. 217,
album 49 fotokopii zemědělských podniků v rámci Ředitelství státních statků ve Frýdku,
dvůr Chotěbuz, zámek, (1935).*

Elaborát zahrnuje stav nemovitosti propachtovaného statku Vendryně a nájemního statku Chotěbuz, ke kterému patřil zámek Chotěbuz s bohatou stavební historií. Zámek koupil arcivévoda Albert Sasko-Těšínský. Elaborát popisuje zámek jako čtyřkřídlý s nádvořím, k zadní části bylo přistavěno křídlo. V zámku bylo celkem 34 místností ve čtyřech koridorech umístěných kolem nádvoří. V zámku sídlila Rolnická škola a od roku 1876 spolu s celým dvorem byl zámek s dvorem propachtován Zemské vládě slezské, která provedla přístavbu a přestavbu zámku. Před zámkem se rozkládal dvůr, na jehož jedné straně stály hospodářské a obytné budovy a na druhé straně stáje. U zámku stála kamenná kaple s věží. Hospodářská správa spravovala také dvůr Střítež s pozemky ve Stříteži a Vělopolí, kde zaměstnávala 17 lidí.

Závěr

Složitý politický vývoj a konečné uspořádání hranice mezi Polskem a Československem přineslo rozdělení doposud celistvého území a hospodářského celku, které trvale ovlivnilo další vývoj na území československé části Těšínské komory. Stát převzal prosperující hospodářství,

avšak rozdělení Těšínska mělo na ně neblahé následky, například mlékárna v Těšíně začala být ztrátová.³⁹ Stát získal velkostatky, ke kterým patřila aristokratická sídla, původně centra kultury, umění a centrální správy, které se jako památky staly součástí našeho kulturního dědictví. Tyto objekty získaly nové využití, například frýdecký zámek úřední a bytové účely. Rozsáhlé hospodářské a provozní budovy měly významnou historickou hodnotu, ty však často podlehly zkáze. Převažující částí majetku byly však lesní revíry se správou, které se staraly o rozsáhlé lesy v Beskydech. Cenné informace z fondu Ředitelství státních lesů a statků Frýdek jsou soupisy a inventáře loveckých chat, soupisy živého a mrtvého inventáře či druhy výsadby lesů.

Téma historie Těšínské komory po roce 1918 ve srovnání s dalšími habsburskými statky či s vývojem Těšínské komory na polské straně by mohlo být zajímavým badatelským tématem k rozšíření této problematiky.

Summary

Former archducal estates of the Těšín Chamber under the forced administration by the Czechoslovak state between 1918 and 1923 in the light of some sources from the Land Archive in Opava

The article dealt with the forced administration of the estates of the Těšín Chamber and the Frýdek manor by the Czechoslovak state between 1918 and 1923. It captured the influence of the foreign political situation after the dissolution of Austria-Hungary when new national states and the Czech-Polish border in the Region of Těšín were being formed. This political situation affected the fate of estates of the Těšín Chamber, which were eventually divided between Poland and Czechoslovakia. The last owner of the Těšín Chamber was the Těšín Archduke Friedrich Habsburg, whose estates in the Czechoslovak territory were levied with forced administration by the Czechoslovak state as this was enemy's property after the dissolution of Austria-Hungary. The text captured the gradual takeover of part of the estates into the forced administration, first the former Frýdek estate and, after the border between Czechoslovakia and Poland was formed, all parts of the Těšín Chamber in Silesia in the Czechoslovak territory. Jan Šavrda, the existing forced administrator in Frýdek, and the Forest Council were entrusted with their management on August 5, 1920, by the Decree of the Minister of Agriculture. The article described the influence of these political decisions on the operation of the Archduke's estates. The author presented the economic situation and valuation of the estates and forest districts at the time of the forced administration, their use and general condition. The study captured the utilization of the Frýdek Chateau in the given period, the situation of the food factories, e.g. the Central Dairy in Český Těšín or the distillery in Mosty u Českého Těšína. The article also outlined the negative impact of the division of the Těšín Chamber between the two states on the overall economy of the estates divided. In 1923, the estates of the Těšín Chamber in Czechoslovakia were confiscated by the Czechoslovak state on the basis of a decision of the Saint-Germain Peace Conference.

39 Tamtéž.

Květoslav G r o w k a

DISKREPANCE MEZI LETY 1918 A 1938 NA JESENICKU Z POHLEDU FALERISTIKY

Abstract

Phaleristics is an interdisciplinary auxiliary historical science that examines award items, i.e., orders and decorations, their creation and awarding. On December 10, 1918, the Czechoslovak Republic banned the Austro-Hungarian war decorations without compensation, which many participants in the First World War from the Jeseník region considered to be detrimental. Thereafter, they paid more heed to the Nazi propaganda, which included, after the Munich Agreement in 1938, the mass awarding of German medals, for example the World War 1914 – 1918 Cross of Honour for front fighters.

Keywords: award items - war veterans - The First World War

V depozitářích slezských muzeí najdeme v hojném počtu vyznamenání rakousko-uherská a nacistického Německa. Důvod je nasnadě, ve Slezsku, potažmo v Sudetech, se svým národnostním složením a státoprávní příslušností najdeme větší počet nositelů těchto vyznamenání než v českém a moravském vnitrozemí. S odstupem času se minulé století propadá do polozapomnění a mizí příběhy, které tato vyznamenání vyprávěla, jak koneckonců plyne i z jejich definice.

Vyznamenání jsou nositelné symboly – čestná znamení, která veřejně označují hrdinské a záslužné činy nositele – jedince i skupiny. Faleristika je pak interdisciplinární pomocná věda historická, která zkoumá vyznamenání, tj. řády a dekorace, jejich vznik a udělování.¹ V Československé republice, vymezené léty 1918 až 1938, jsou z pohledu faleristiky události vyjádřené těmito letopočty velmi signifikantní a ač jsou naprosto protikladné, mají příčinnou souvislost. Pokusme se na příkladech z Jesenicka ukázat, jak udělování vyznamenání, či zákaz jejich nošení mohl motivovat jejich nositele až k politickému negativismu vůči ČSR.

Vznik Československa v roce 1918, státu založeného de iure na zahraniční akci politiků, boji legií a domácím českém odboji, přinesl symbolický rozchod se všemi atributy monarchie a Rakousko-Uherska. Zasáhlo to nejen šlechtu, připravenou o titulaturu, vyšší hodnostáře a zasloužilé občany vyznamenané civilními císařskými řády, ale i tisíce obyčejných vojáků, kteří byli zbaveni možnosti nosit, a to bez náhrady, získaná válečná vyznamenání v rakousko-uherské armádě. Revoluční národní shromáždění schválilo dne 10. prosince 1918 zákon č. 61/1918 Sb., jímž bylo v Československu zrušeno šlechtictví, řády a rovněž tituly, „pokud byly udělovány jako pouhá vyznamenání“. Navíc §2 téhož zákona zakázal občanům ČSR platně přijímat vyznamenání v cizině. Poslanci však zapomněli právě na čs. legionáře, kteří bojovali v Srbsku, Francii, Itálii a Rusku a získávali řády a dekorace nejen těchto zemí. Dokonce zapomněli na již v zahraničí založená československá vojenská vyznamenání, a tak zákon č. 243/1920 Sb. ze dne 10. dubna 1920 musel stanovit, že zrušení „nevztahuje se na čestné odznaky zavedené na paměť šťastně skončených bojů za svobodu československého národa nebo jako uznání za zásluhy a vznik a vývoj zřízení samostatného státu československého.“

1 Květoslav GROWKA, *Návrh pravidel pro inventarizaci a katalogizaci vyznamenání*, in: Petr Tesař (ed.), *Sborník Zemského archivu v Opavě 2017*, s. 43-53. Zde je uvedena další literatura.

Deklarativně byly jmenovány: Válečný kříž zřízený dekretem prozatímní čs. vlády v Paříži 7. listopadu 1918, Revoluční medaile zřízená jménem prezidenta ministrem zahraničí v Paříži 1. prosince 1918 a Medaile vítězství založená podle rozhodnutí mírové konference v Paříži a legalizovaná v Praze 10. dubna 1920. Samostatnou kapitolu pak tvořily „čestné odznaky, pokud byly zřízeny pro československou revoluční armádu v Rusku (na Sibiři) odbočkou Čs. národní rady pro Rusko aneb ministerstvem války prozatímní vlády zemí československých.“ Za dlouhodobých bojů v Rusku příslušníci legií palčivě pociťovali neexistenci vlastních vyznamenání, a proto byly připravovány a nikdy nerealizovány Řád svatováclavské koruny, Husitský kříž a Čs. vojenský řád Za svobodu. Pouze v říjnu 1918 byla založena a jednorázově udělena Medaile Jana Žižky z Trocnova. Obdobně skončila iniciativa ministra války ČSR Milana Rastislava Štefánika, který založil v roce 1919 Řád sokola a v Tokiu stačil dát vyrobit odznaky 5. třídy s meči pro vojenskou skupinu a bez mečů pro nebojovníky. Řád se uděloval jen v ruských legiích, po jejich návratu do Československa nebyl však dále uplatňován, pouze ražen pro potřeby stávajících nositelů.

Stalo se účelovou lží nové československé státní ideologie, že všichni vyznamenání vojáci bývalého Rakousko-Uherska bojovali za „zájmy císaře pána“. A jestliže v českém prostředí vítězila Haškova legenda „českého válečníka“ Josefa Švejka jako protiklad státotvorné legionářské tradice, naprosto to neplatilo na čs. území, kde žilo německé obyvatelstvo.² To totiž vznik republiky jednoznačně odmítlo a posléze byť i sebemenší projev necitlivosti postojů české vlády vůči „menšině“, do níž byla pasována z pozice pro ně nadřazeného národa, chápalo jako újmu na národní cti. Politikové totiž málokdy operují se sociologicko-psychologickými kategoriemi, jakými jsou *kulturní vzorec chování*, *národní mentalita* či *duch národa*. V podmínkách existující demokracie, zajišťované kvantifikujícím modelem voleb, jim připadají vágní a nedůležité. Ale ve střední Evropě to jsou jedny ze základních předpokladů pro osvětlení dějinných zvrátů! Tím, že vítězné velmoci zadupaly po roce 1918 poražené Německo do země, zbavily ho cti expandujícího národního německého ducha od dob válek proti Napoleonovi, zadělaly si na malér s revanšistickým programem nacistů.³

I na Jesenicku se německé obyvatelstvo pokusilo využít stejného práva na sebeurčení národů bývalého Rakousko-Uherska podle memoranda amerického prezidenta Wilsona a vyhlásilo vznik provincie Sudetenland a spolu s dalšími třemi provinciemi zemských českých Němců delegovalo své poslance do sněmu Německého Rakouska, usilujícího o připojení k Německu.⁴

Vznikla zde lidová domobrana (Volkswehr), zásobovaná zbraněmi z Německa, jež byla připravena hájit zájmy Němců proti nově vzniklému státu. Ačkoli 3. ledna 1919 obsadilo československé vojsko a četnictvo okresní město Jeseník, situace se rozhodně neuklidnila. Stoupenci Sudetenlandu se střetávali se státní mocí, množily se ozbrojené incidenty. Již v lednu 1919 musel nový okresní hejtman Walter Jakubowski vydat vyhlášku o odevzdání loveckých zbraní. Očekávaný klid to nepřineslo. Proto 1. března vydala slezská zemská

2 Naprostou kuriozitou je životní příběh jediného československého legionáře okresu Jeseník Němce Hermana Junga, posléze člena NSDAP. Viz Květoslav GROWKA, *Českoslovenští legionáři okresu Jeseník*, Jeseník 2003, s. 16–17.

3 O tom, že se velmoci poučily, svědčí skutečnost, že Německo se po jeho porážce roku 1945 dostalo značné pomoci, aby se mohlo vrátit na cestu vývoje evropské demokracie.

4 Marie GAWRECKÁ, *Němci ve Slezsku a vznik ČSR*, in: Květoslav Growka (ed.): VIII. svatováclavské česko – polsko – německé setkání v Jeseníku 2008. Sborník referátů, Jeseník 2008, s. 9-16.

vláda prohlášení, v němž marně nabádala obyvatelstvo ke klidu. Olej do ohně přilily první odvozy do československé armády v létě 1920.⁵ Dne 6. června vyhlásila československá vláda na území tzv. Sudet výjimečný stav, který se 13. srpna 1920 po krvavém střetnutí mezi četnictvem a demonstranty ve Zlatých Horách v okresech Jeseník a Krnov změnil ve stanné právo. Těmito mimořádnými opatření došlo ke konsolidaci poměrů a stanné právo mohlo být 25. srpna odvoláno. Ačkoli se po mezinárodních mírových smlouvách⁶ idea o založení Sudetenlandu rozplynula, problém zůstal přítomný.

Již v roce 1919 započal projekt Okresního úřadu v Jeseníku pod názvem „*Čestná kniha vlasti*“, jehož cílem bylo shromáždit informace o více než tisíci padlých občanů Jesenicka na všech bojištích 1. světové války. Do předtištěných formulářů zaznamenávali v jednotlivých obcích údaje o padlých. Kromě základních osobních údajů zde najdeme okolnosti vojenské služby: datum povolání na frontu, jednotku, hodnost, místo smrti a pohřbení a obdržená vyznamenání. V některých případech jsou zde záznamy o průběhu vojenských operací, při nichž jmenovaný zahynul, fotografie, dopisy z fronty. Soupisy se však bohužel nedochovaly v ucelené podobě, zůstalo jen torzo.⁷ Jmenovité zjištění padlých a nezvěstných bylo zachyceno taktéž v první pomníkové vlně ve 20. letech. Další vlna stavění pomníků padlým z 1. světové války, která probíhala v druhé polovině 30. let, byla již do značné míry motivována pocity sounáležitosti s politickými událostmi v sousedním Německu.⁸ Co se týče vyznamenání, i po změně zákona č. 268/1936 Sb. zůstaly stále v platnosti tresty za užívání zákonem zrušeného šlechtictví, řádů, odznaků a titulů (§ 7, odst. 1, č. 1 a 2), což se týkalo zejména rakousko-uherských ocenění.

Přičlenění Sudet k Třetí říši bylo provázeno sice rovněž ideologicky účelovým, ale naprosto efektivním krokem: povolením znovu nosit dosažená vyznamenání z 1. světové války. Po okupaci Československa nacistickou Třetí říší bylo vládním nařízením Protektorátu Čechy a Morava č. 220/1939 Sb. ze dne 18. září 1939 omezení též zrušeno, čehož využila řada Čechů, zejména těch, kteří nosili uniformu, např. hasiči, železničáři apod.

Je holou skutečností, že bývalí frontovní bojovníci tvořili páteř německého nacionalistického hnutí v Československu a tradice spolků válečných veteránů byla u nich velice silná.⁹ Nejaktivněji působil Reichsbund der Vereinigten Landesbünde der Vereine gedienter Soldaten in der ČSR se sídlem v Schmiedebergu (Kovářská) v Čechách. Na Jesenicku byli jeho členové–veteráni organizováni ve dvou okresních spolcích (Jeseník a Vidnava) spadajících pod Slezský zemský svaz v Opavě. Nosili uniformy stříhem podobné čs. armádě s vlastním hodnostním označením, dostávali spolková vyznamenání za výsluhu let, při akci, jakou byla např. celostátní slavnost v Opavě 27.–29. června 1936, vyrukovali pod spolkovými prapory.¹⁰ Válečné památky

5 Ivana KOLÁŘOVÁ – Ondřej KOLÁŘ, *Činnost četnictva na Jesenicku 1918–1928*, in: Květoslav Growka (ed.): XVII. svatováclavské setkání v Jeseníku. 750 let města Jeseníku. Sborník referátů. VMJ, Jeseník 2017, s. 46–56.

6 Saintgermainská smlouva byla jednou z mírových smluv podepsaných po skončení první světové války. Jejím cílem bylo formálně ukončit válečný stav a právně zakotvit rozpuštění rakouské části dřívějšího Rakousko-Uherska a stanovit podmínky vzniku nového rakouského státu. Smlouvu podepsalo 10. září 1919 v zámku v Saint-Germain-en-Laye poblíž Paříže Rakousko a 27 spojenců a zástupců přidružených stran.

7 Státní okresní archiv (dále SOKA) Jeseník, fond Sbirka archiválií různého původu.

8 Jaromír INDRA, *Pomníky padlých, zemřelých a nezvěstných z 1. světové války na severní Moravě a ve Slezsku na stránkách dobového tisku*, Časopis Slezského zemského muzea série B 61/12, 2012, s. 153–182; Týž: *Válečné pomníky v Jeseníku*, Jesenicko. Vlastivědný sborník, sv. 10, Jeseník 2009, s. 36–41.

9 Jaromír INDRA, *Spolky c. k. vojenských vysloužilců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Ostrava 2010. 134 s.

10 *Kamaradschafts-Kalender 1937*, Schmiedeberg 1936, s. 101–103.

shromažďovali v muzejních sbírkách, zcela mimořádný význam mělo Muzeum pěšího pluku č. 1 Kaiser v Opavě.¹¹ Přihlášení se k válečné minulosti po roce 1938 bylo tedy pro mnohé veterány logickým pokračováním předchozích aktivit.

V jesenickém okrese, který měl přes 60 tisíc obyvatel, bylo v roce 1940 celkem 16 nositelů zlaté medaile Za statečnost. Setkali se na srazu NS-Říšského válečnického svazu v Jeseniku 15. června 1940 s vůdcem svazu gen. pěch. Wilhelmem Reihardtem.¹² Německé a rakouské firmy začaly pro jejich potřebu znovu razit rakousko-uherská vyznamenání.¹³ Na severní Moravě, ve městě Šumperku to byl Karl Müller, „Ordenspezialist“, bytem Klášterní ul. č. 4. Zachovala se jeho strojopisná nabídka řádů a dekorací s uvedením cen v říšských markách. Odhadujeme, že pochází z roku 1939, kdy obratem reagovala na Úřední list z 2. prosince 1938 č. 25 pro Sudety, v němž byly vydány předpisy pro udělování Čestných křížů 1. světové války 1914–1918.¹⁴

***Sada vyznamenání frontového bojovníka z Jesenicka;
4. kříž zleva německý Čestný kříž 1. světové války (soukromá sbírka)***

Zvláště muzejní pracovníci by měli umět posoudit hodnotu válečných vyznamenání, nikoliv jen jejich cenu na sběratelském trhu. Z faleristického hlediska ty nejobyčejnější dekorace, k nimž řadíme rakouské medaile Za statečnost, pruský Železný kříž, ruský Svatojiřský kříž, francouzský, britský, československý a italský Válečný kříž, byly skutečně vykoupeny krví a utrpením. Jejich vnitřní hodnota byla pro každého nositele proto značně vysoká. Ale aby mohla tato vyznamenání sloužit jako historická výpověď, musíme znát jejich nositele.¹⁵

11 Viz Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), fond Říšské župní muzeum Opava, inventář, inv. č. 233, karton 8.

12 SOkA Jeseník, fond Archiv města Jeseník, kronika města, rok 1940.

13 Květoslav GROWKA, *Prodej vyznamenání 1. světové války po Mnichovu 1938*, *Signum* 6/15, 2016 s. 751-755.

14 Jejich první udělování bylo stanoveno na duben 1939, viz dopis Landrátu Jeseník z 2. ledna 1939 určený starostům obcí jesenického okresu (archiv autora).

15 Např. Květoslav GROWKA, *Bruno Uwira, zapomenutá hornolipovská oběť 1. světové války*, Jesenicko. Vlastivědný sborník, sv. 17, Jeseník 2016, s. 18-20.

Jako výraz morálního zadostiučinění a naprostého přiklonění k původně „německému bratru ve zbraní“ byli v Sudetech jak bývalí frontovní bojovníci, tak civilní osoby a pozůstalí po padlých vyznamenáváni prezidentem Hindenburgem 13. července 1934 založeným, ale již kancléřem Hitlerem udělovaným německým *Čestným křížem 1. světové války 1914 – 1918*.¹⁶ Toto vyznamenání mělo nárokový charakter, daná osoba o něj mohla požádat na základě výzvy jesenického landratu všem starostům obcí okresu ze dne 17. května 1939 vyplněním formuláře a doložením důkazů, např. doklady, dekrety, pošní poštu, fotografiemi. V Javorníku bylo takto v letech 1939–1941 uděleno 148 Čestných křížů pro frontové veterány, 37 účastníkům války, 12 vdovám a 11 dětem.¹⁷

***Dekret Čestného kříže 1. světové války pro A. M. Schosse
(SOKA Jeseník)***

Záhy k německému Čestnému kříži 1. světové války 1914–1918 přibýly dekorace dalších poražených států v 1. světové válce: Rakouska (a samostatně Tyrolska), Bulharska a zejména Maďarska. Plk. Aladar Lonszky, zplnomocněnc kanceláře pro udělování maďarské Válečné

¹⁶ Čestný kříž pro frontové bojovníky byl udělen v počtu přes 6,2 milionu kusů, pro účastníky války v počtu 1,1 milionu a pro pozůstalé v počtu 718 tisíc. Viz Svetožár PAVLÍK, *Vyznamenání a bojové odznaky Třetí říše*. I., Martin 2007, s. 27-30.

¹⁷ SOKA Jeseník, Archiv města Javorník, karton 220, inv. č. 687.

pamětní medaile pro Ostmarku¹⁸ a Sudety, rozeslal prostřednictvím landrátů do všech obcí informační leták s uvedením základních údajů. Medaile byla určena všem, kdo sloužili v rakousko-uherské či německé armádě, služba u uherského pluku nebyla podmínkou. Nebylo ani zapotřebí žádat o povolení ji nosit. S jejím udělením byly sice spojeny pořizovací náklady, které činily pro důstojníky 6 marek a pro mužstvo 3 marky, ale ty byly chápány jako příspěvek do válečného sociálního fondu. Uchazeč o vyznamenání vyplnil formulář, doložil doklady o službě a udělení následovalo do 14 dnů.

*Alfred M. Schoss na frontě roku 1916
(SOKA Jeseník)*

Jejím nositelem se stal i javornický „kulturträger“ *Alfred Michael Schoss*. Narodil se v 29. září 1889 v Bílém Potoku jako syn krejčovského mistra Karla Schosse. Do roku 1900 navštěvoval obecnou školu v Bílém Potoce, poté pokračoval na měšťanské škole v Javorníku. V letech 1904–1906 se začal učit lesníkem, nejprve absolvoval praxi u nadlesního pačkovských městských lesů Friedricha Lahtse v Horních Hošticích. Následující školní rok studoval

¹⁸ Rakousko po anšlusu 13. března 1938 jako země Německé říše (název používán do r. 1942).

na Lesnické škole v Hranicích a v září 1907 složil státní zkoušku před zemským vládním lesním inspektorem v Opavě a v prosinci nastoupil do služby na lesní správu velkostatku vratislavského biskupství v Javorníku.

Dne 1. října 1910 byl povolán do armády k polnímu dělostřeleckému pluku č. 1 v Krakově. Po tříleté službě ve funkci ohněstrůjce byl vyřazen do zálohy. V té době vypukla na Balkáně válka a Rakousko-Uhersko uvedlo své ozbrojené síly do stavu pohotovosti. Za účast při této akci obdržel A. M. Schoss Pamětní mobilizační kříž 1912–1913. Po návratu z armády povýšil v kariérním žebříčku a stal se pomocným lesníkem I. stupně na lesní správě v Dolní Lipové pod vedením lesmistra Ing. Antona Clementa.

O rok později však vypukla 1. světová válka a Alfred Schoss 1. srpna 1914 narukoval ke své kmenové jednotce, s níž již 8. srpna táhl do pole. Dne 23. srpna prodělal křest ohněm jako příslušník 12. dělostřelecké brigády na bojišti v prostoru Krassnik – Annapol. Byl vyznamenán stříbrnou medailí Za statečnost II. třídy. Byl též štábním kresličem a koncem roku 1917 nastoupil na Vojenský zeměpisný institut při Ministerstvu války ve Vídni a po jeho absolvování se vrátil k dělostřelectvu. Válku ukončil na italské frontě 4. listopadu 1918 u Nogareta. V roce 1933 vydal v nakladatelství W. Braumüllera ve Vídni knihu válečných vzpomínek „Verklugene Tage“. Po válce již ve funkci lesníka získal vlastní revír v Železně u Vrbna pod Pradědem, od roku 1932 pak sloužil na lesní správě komorního ředitelství velkostatku vratislavského arcibiskupství v Javorníku v nejvyšší hodnosti nadlesního (jmenován 1940). Zde se mj. věnoval kartografii, tvorbě lesnických map. Alfred M. Schoss byl mnohostrannou osobností, publikoval práce z obou lesnictví, maloval, fotografoval, angažoval se v javornickém střeleckém spolku, stal se i králem střelců a podle tradice namaloval pro další krále střelců jejich terče. Připojení Sudet k Říši jako válečný veterán přivítal, pocíťoval to jako satisfakci za léta, kdy byli československým státem upřednostňováni legionáři. Nacistickou propagandu jako většina jeho spolubojovníků neprohlédl. Jako válečný veterán obdržel 11. února 1939 maďarskou Pamětní válečnou medaili s meči, 6. dubna 1939 bulharskou Pamětní medaili světové války na červené stuze, 5. února 1940 tyrolskou Zemskou pamětní medaili 1914–1918 a 2. listopadu 1940 německý Čestný kříž světové války 1914/1918 pro frontové bojovníky. Vstoupil do NSDAP jako řadový člen, nebyl přesvědčený nacista, s nadšením se účastnil zájezdů organizovaných pro veterány. Po porážce Německa ve 2. světové válce byl nejprve internován v javornickém koncentračním táboře, ale časem se mohl vrátit jako odborník zpět na komorní ředitelství. V roce 1946 byl odsunut do Německa. Zemřel 8. dubna 1965 v Ansbachu.¹⁹

Z psychologického hlediska je naprosto pochopitelné, že dekorovaní cítili vděčnost vůči novému režimu, aniž by mnohdy znali jeho skutečné záměry. Míra jejich příklonu k nacismu se musí posuzovat jednotlivě, i když určité paušalizaci se vyhnout nedá. Uveďme to na příkladu odlišného veterána, jednoho z aktérů henleinovského puče v září 1938 ve Zlatých Horách.

Účetní *Franz Wilhelm Strauf* se narodil 25. ledna 1895 v Králíkách, od roku 1924 bydlel ve Zlatých Horách. Po ukončení měšťanky v Králíkách se v letech 1909–1913 vyučil obchodníkem a účetním ve velkoobchodě vdovy po G. Schindlerovi v Žulové a do 15. března 1915 byl zaměstnán v této firmě jako účetní, jakož i ve firmě A. Stanowsky, parní mlýn a elektrárna.

19 Jeho pozůstalost je uložena v Státním okresním archivu Jeseník, viz fond Schoss Alfred Michal (1932)1900–1944. Inventář je dostupný na www.archives.cz, Digitální archiv Zemského archivu v Opavě, databáze Archivní fondy a Pomůcky.

V období 15. března 1915–1. listopadu 1918 sloužil na frontě u 57. k. k. pěšího pluku a dosáhl hodnosti šikovatele. Získal následující vyznamenání: stříbrná medaile Za statečnost II. třídy, bronzová medaile Za statečnost, Železný záslužný kříž s korunou, Železný záslužný kříž a Karlův vojenský kříž.²⁰ Všechna tato vyznamenání se udělovala za úmyslně statečné chování před nepřítelem, za záchranu ve zbrani sloužícího důstojníka, svého druhu či vojenského majetku. Posledně jmenovaný kříž za nejméně tříměsíční nasazení na frontě v bitevní linii. O Franzi Straufovi můžeme hovořit jako o statečném, disciplinovaném a své vlasti oddaném vojáku.

Po válce byl v letech 1918–1929 zaměstnán jako účetní, vedoucí provozu a disponent v Žulové u čtyřech zaměstnaneckých a hospodářských společností a dále v továrně na nitě Brauner & Fuchs a Fuchs & Komp. a v továrně na výrobu kol ve Zlatých Horách. Od roku 1929 působil jako soukromý finanční a daňový poradce ve Zlatých Horách.

Strauf patřil k těm frontovým bojovníkům německé národnosti, kteří se nikdy nesmířili s válečnou porážkou a s pro ně s najednou novým, menšinovým postavením v právě vzniklé Československé republice. Již od 20. ledna 1920 do 1. října 1933 byl členem a vedoucím okresním funkcionářem DNSAP. Pro svou protistátní politiku byl ve letech 1933–1935 postaven pod policejní dohled (včetně cenzury korespondence) a byl mu vysloven dvouletý zákaz členství v politických stranách. Hned 1. listopadu 1935 vstoupil do SdP (legitimace č. 491883) a do 1. října 1938 vykonával funkci vedoucího místní skupiny ve Zlatých Horách (Ortsgruppenleiter SdP). V době politického nátlaku nacistického Německa na Československo patřil k hlavním oporám sudetské „páté kolony“ na Jesenicku.²¹ Velkou posilou pro jeho zlatohorské soukmenovce byla návštěva Konrada Henleina ve Zlatých Horách roku 1937. Dne 1. května 1938 vstoupil do freikorpsu a v září 1938 uprchl do Německa.

Stupňující se nátlak Sudetoněmecké strany (SdP) směřující nepokrytě k rozbití Československa vedl konečně čs. vládu 16. září k jejímu rozpuštění jako protistátní organizace. 22. září, tedy den před vyhlášením všeobecné mobilizace, došlo na Jesenicku k henleinovskému puči. Oddíly freikorpsu, vyzbrojené a řízené z Německa, překročily čs. státní hranice a zaútočily na pohraniční obce a města spoře obsazená jednotkami Stráže obrany státu a četnictva. 23. září bylo na Jesenicku vyhlášeno stanné právo, de facto jen pro 12 obcí ze 40 na čáře Zlaté Hory – Ondřejovice – Rejvíz – Písečná – Vápenná – Žulová.²²

Strauf se při henleinovském puči aktivně podílel na obsazení Zlatých Hor a 6. října 1938 vítal na hranicích německá okupační vojska. K 1. listopadu 1938 byl přijat do NSDAP (legitimace č. 6423119). Do roku 1942 byl sice ze strany vyloučen pro spory se špičkami SdP na okrese, poté rehabilitován a přijat zpětně. Od 20. října 1938 působil v SA – Sturm 13/GJ5 Zuckmantel (20. dubna 1941 Rottenführer, Scharführer) a volkssturmu (Batalionsführer). Jako starý frontový bojovník obdržel následující veteránská vyznamenání: Německý čestný kříž 1. světové války 1914–1918 pro frontové bojovníky, Tyrolskou, Maďarskou a Bulharskou pamětní medaili 1. světové války 1914–1918. Zásluhy o rozbití Československa mu vynesly Medaili na paměť 1. října 1938 a čestné uznání wehrmachtu.²³ Dne 19. října 1946 byl odsouzen Mimořádným

20 Ivan KOLÁČNÝ, *Řády a vyznamenání habsburské monarchie*, Praha 2006.

21 Julius GRAW, *Die Stadt Zuckmantel/ Kreis Freiwaldau und Umgebung in der Sudetenkrise 1938*, Cloppenburg 2004, s. 38-45; Josef ŠMOLDAS, *Podzim 1938 aneb o čem se už nemluví*, Zlatohorsko 2007/10, s. 10-12.

22 František SPURNÝ, *Henleinovský puč na Jesenicku*, Severní Morava, sv. 11, Šumperk 1965, s. 41-45.

23 Státní okresní archiv Jeseník, fond NSDAP – OV Jeseník, karton 75, inv. č. 25.

lidovým soudem v Opavě na 20 let těžkého žaláře, trest si odpykával v trestnici na Mírově, veškeré žádosti o odsun, obnovu procesu či o milost byly zamítnuty, propuštěn byl až 27. května 1965.²⁴ Není tedy příliš smělým konstatování, že vojenská vyznamenání hrála v jeho životě určitou motivační úlohu při jeho příklonu k nacistickému hnutí. Nebudeme však fabulovat, že by povolení nosit rakousko-uherská vyznamenání za první republiky Franze Straufa od jeho politické cesty odradilo...

Franz Strauf vítá na hranicích 6. 10. 1938 německý wehrmacht (SOKA Jeseník)

Kromě vojenských ocenění lze též zkoumat, jaká vyznamenání mohli občané Československa obdržet za své pracovní zásluhy a za občanské zásluhy o rozvoj demokracie. Bohužel musíme konstatovat, že žádná. V porevoluční euforii přelomu let 1918/1919 se naši zákonodárci přiklonili k Masarykově stanovisku, které načerpal ze specifického vývoje americké demokracie, a nezřídili žádné československé státní vyznamenání, s výjimkou vojenských vyznamenání legionářů. Až praxe diplomatického protokolu, kdy se představitelé vítězných států vzájemně odměňovali nejvyššími řády, přinutila Československo založit Řád bílého lva, ovšem jen jako vyznamenání určené cizincům.²⁵ I na tuto kartu vsadili nacisté po příchodu k moci a založili dvě masově udělovaná vyznamenání. **Čestný odznak Za věrnou službu** byl udělován v nejnižším stupni již za 25 let práce v jednom povolání úředníkům, zaměstnancům a dělníkům v průmyslu, státním hospodářství nebo zemědělství.²⁶ Nositeli této dekorace se od připojení Sudet k Třetí říši na podzim 1938 stalo mnoho německých mužů i na Jesenícku.

24 ZAO, fond MLS Opava, sign. Ls 1557/46. Děkuji Mgr. J. Hradilové za poskytnutí informací z tohoto spisu.

25 Vladivoj PULEC, *Československá státní vyznamenání, státní čestná uznání a ceny*, Praha 1980.

26 Viz S. PAVLÍK, *Vyznamenání*, s. 125-145.

Hitler s členy freikorpsu, nositeli rakousko-uherských vyznamenání (reprofoto)

Dalším masově rozšířeným vyznamenáním byl rasově motivovaný *Čestný kříž německé matky*, udělovaný ve třech stupních za 4 až 8 a více narozených dětí. Ovšem žena ho mohla získat jen tehdy, pokud rodiče byli původem německé národnosti, dítě se muselo narodit živé a zdravé, přičemž rodina musela vést „spořádaný“ život, což kontroloval funkcionář nacistické strany (Blockwart NSDAP).²⁷ Již v průběhu válečného tažení proti Polsku byla v Jeseníku 24. září 1939 uspořádána slavnost, na níž 92 matek obdrželo z rukou Dr. Leo Pawlowského, místního vedoucího NSDAP, Čestný kříž německé matky. Kronikář zaznamenal, že „jím v dojemném proslovu vyjádřil vůdcův dík za oběti přinesené jejich dětem a tím i německému národu.“²⁸

Nacistickým Německem rozpoutaná 2. světová válka uvedla v život desítky válečných vyznamenání, což je již jiná kapitola.

Závěrem jen konstatujeme, že i faleristický materiál nám může pomoci rozkrýt motivace a chování jedinců v takto vypjatých dobách, jakými roky 1918 a 1938 rozhodně byly.

²⁷ Viz S. PAVLÍK, *Vyznamenání*, s. 86-103.

²⁸ SOKA Jeseník, fond Archiv města Jeseník, Kronika města za r. 1939.

*Nositelka Čestného kříže německé matky
(soukromá sbírka)*

Závěr

Článek hledá odpověď na otázku, jak udělování vyznamenání, či zákaz jejich nošení mohl motivovat jejich nositele až k politickému negativismu vůči Československé republice. Národní shromáždění totiž již 10. prosince 1918 zakázalo zákonem č. 61/1918 Sb. nosit rakousko-uherská válečná vyznamenání bez náhrady, což mnoho účastníků 1. světové války z Jesenicka, kde žilo většinově obyvatelstvo německé národnosti, chápalo jako újmu a ponížení. Výjimku ze zákona tvořili pouze příslušníci zahraničních legií, kteří obdrželi československá vojenská vyznamenání. Nebylo založeno ani žádné občanské vyznamenání kromě Řádu bílého lva, jenž byl určen pouze cizincům. Veteráni světové války, kteří se sdružovali ve veteránských či střeleckých spolcích, jako např. Alfred Schoss z Javorníku, o to více potom naslouchali nacistické propagandě, jejíž součástí bylo po Mnichovu 1938 masové udělování německých vyznamenání, zejména Čestného kříže 1. světové války pro frontové bojovníky. Zatímco A. Schoss tuto dekoraci chápal jako morální zadostiučení a nezapojil se do iredentistických snah, jiný jeho nositel Franz Strauf ze Zlatých Hor byl horlivým nacistou, který se podílel

na henleinovském puči na Jesenicku. I další udělovaná vyznamenání – Čestný odznak Za věrnou službu a Čestný kříž německé matky – měla motivovat sudetské Němce k akceptaci politiky Třetí říše.

Summary

The Discrepancy between 1918 and 1938 in the Jeseník Region from the Perspective of Phaleristics

Phaleristics is an interdisciplinary auxiliary historical science that examines orders and decorations, their creation and awarding. On December 10, 1918, the Czechoslovak Republic banned the Austro-Hungarian Monarchy titles, orders and decorations. It affected not only the nobility, the senior ranks and citizens awarded with civilian orders, but also thousands of ordinary soldiers who were deprived of the opportunity to wear the war medals and crosses awarded in the Austro-Hungarian Army. Many participants in the First World War from the Jeseník region in the former Austrian Silesia, where there was a majority of German population, considered it to be detrimental. The establishment of the Czechoslovak Republic clearly rejected this, and, afterwards, even the slightest national insensitivity of the Czech government's minority policy contributed to the dissension. Former front fighters organized in veteran associations preferred listening to the Nazi propaganda from Germany. After the Munich Agreement in 1938, the Jeseník region became part of the Third Reich. As a mark of moral satisfaction, both the former front fighters and the civilians as well as the survivors of fallen soldiers were rewarded with the German "World War 1914–1918 Cross of Honour".

In Czechoslovakia, no award items for labour and civic merits in the development of democracy were established, except for the "Order of the White Lion", which was intended only for foreigners. The German Nazis, after coming to power, founded two civilian decorations. "Service Cross" was awarded at the lowest grade for 25 years in one job. From the connection of the Sudetenland to the Third Reich, many German men became bearers of the medals also in the Jeseník region. Another widespread decoration was the racially motivated "German Mothers' Cross" conferred in three grades to mothers who conceived and raised 4 to 8 and more children. Therefore, in the depositories of Silesian museums, we find numerous awards both from Austria-Hungary and Nazi Germany.

Pavel Š o p á k

ČESKOSLOVENSKÉ ZEMĚDĚLSKÉ MUZEUM 1918–1938 A JEHO POBOČKA V OPAVĚ*

Abstract

The jubilee text recapitulates the history of the provincial branches of the Czechoslovak Agricultural Museum in Opava and partly also in Frýdek; it is a reminder of the political context of the formation of the provincial branch in Opava, important personalities of agricultural museums and the specifics of agricultural museums. The text is supplemented with several editions of historical texts relating to the existence of the Agricultural Museum in Opava.

Keywords: Czech Silesia, Opava, Frýdek, Agricultural Museum, Agrarian Party, Zika František, Drahný František, Kacíř Alois, Vochala Joža

Podzim roku 1918, památný vznikem Československé republiky, je spjat s formováním jedné z klíčových muzejních institucí mladého československého státu – Československého zemědělského muzea: ustavující valná hromada připadla na den svatého Václava (28. září) – tehdy šlo o České zemědělské muzeum, nová ustavující valná hromada, proběhlá již po vzniku ČSR, na 18. prosinec téhož roku.¹ Muzeum, vytvořené na spolkové bázi jako projekt exponentů agrární strany,² navázalo hlubší tradice dokumentace zemědělství metodami muzejní práce,³ zvláště na činnost *Zemského sdružení dorostu českého venkova* (nebo také *Zemského sdružení agrárního dorostu*). V květnu 1911 se v souvislosti s přípravou hospodářské výstavy, organizované Ústřední hospodářskou společností pro Království české, psalo, že *muzejní komise agrárního dorostu „zahájila teprve před krátkým časem svoji činnost“* a vlastní expozicí v rámci hospodářské výstavy chce ukázat, co vše se pro příští zemědělské muzeum má sbírat. *Muzejní komise* tvořila metodické ústředí; na úrovni okresů se utvořily *muzejní odbory* (agrárního dorostu), v jejichž čele byli předsedové a referenti. Do konce roku 1912 bylo založeno 86 okresních muzejních odborů, participujících na regionálních hospodářských

* Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní kulturní identity (NAKI II.) č. DG18P02OVV047 *Velký historický atlas českého Slezska – identita, kultura a společnost českého Slezska v procesu společenské modernizace s dopadem na kulturní krajinu*.

1 *České zemědělské muzeum*, Venkov, 25. 8. 1918, s. 3; *Zemědělské muzeum*, Venkov, 14. 12. 1923, s. 1; Zdeněk TEMPÍR, *75 let Československého zemědělského muzea*, Vědecké práce Československého zemědělského muzea 6, Praha 1966, s. 5–16; Jan MAŇAS, *Zemědělské muzeum 1891–1991*, Praha 1991; Šárka STEINOVÁ, *Osudový příběh Zemědělského muzea (1891–1952)*, Praha 2013, s. 68–73; základní data rekapituloval Jan RYCHLÍK, *Zemědělská muzea v Československu*, in: Josef Harna – Blanka Rašticová, *Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace. Studie Slováckého muzea 15*, 2010, s. 205–211 a Pavel NOVÁK, *Zemědělské muzejnictví na cestě od utrakvistu k uvědomělému češství*, in: Marcela Oubrechtová – Václav Zeman (edd.), *Fenomén muzeum v 19. a první polovině 20. století*, Ústí nad Labem 2011, s. 23–38.

2 Předsedou spolku byl Antonín Švehla, místopředsedou Adolf Prokůpek, mezi členy se objevil Rudolf Beran, v roce 1924 se Švehla vzdal předsednické funkce, byv vystřídán Adolfem Prokůpkem a následně Antonem Štefánkem; jednateli muzea byli Josef Kazimour (1918–1933) a Jan Frič (1933–1952). Šárka STEINOVÁ, *Spolek českého Zemědělského muzea*, in: Drahomíra Nováková (ed.), *Muzejní spolky včera a dnes. Sborník příspěvků ze semináře k 20. výročí obnovení Včely Čáslavské*, Čáslav 2011, s. 67–73; podrobněji viz *Ustavující valná hromada Československého zemědělského muzea*, Venkov, 19. 12. 1918, s. 5.

3 Jiří PERNES, *Nejstarší pokusy o muzejní dokumentaci zemědělství v českých zemích*, in: Vědecké práce Národního zemědělského muzea 30, Praha 1993, s. 13–31.

výstavách.⁴ Dne 17. května 1914 se v Praze uskutečnil sjezd muzejních referentů, což samo o sobě dokládá, že síť dobrovolných muzejních pracovníků, spolupodílejících se na formování zemědělského muzea, byla rozvětvená a stabilizovaná. Muzejní komise připravila organizační řád pro činnost okresních odborů, hovořilo se o tzv. *muzejních sběrnách*, které soustředily předměty pro příští muzeum, i o jejich evidenci prostřednictvím speciálních tiskopisů.⁵

Činnost muzejní komise a bezesporu i okresních muzejních odborů v letech válečných postupně ochabovala, až zcela ustala, nicméně i tak se zformovalo jádro příští muzejní sbírky, jejíž povaha zůstávala dvojí: zahrnovala sféru etnografie (v meziválečných letech označovanou jako *retrospektivní*) i zemědělských nauk a zemědělské praxe, slučující retrospektivní pohled (velkým tématem bylo zejména postižení orebních nástrojů) s dokumentací aktuální situace zemědělství ve všech aspektech. Tento důraz na současnost, jenž postupně převážil, souvisel s hlavní funkcí specializovaného muzea: nebýt jen pietním místem národních, zvláště agrárních tradic, nýbrž především místem *osvěty*, nástrojem *povznesení* – abychom užili dobové termíny, vztahující se k této funkci. Proto podnázev muzea zněl *Ústav pro studium a povznesení venkova*. Provizorní umístění sbírek v letohrádku Kinských na Smíchově umožnilo expozičně využít 800 metrů čtverečních plochy; současně se připravovala stavba muzejní budovy, jejíž realizace se uskutečnila až v letech 1937–1939. Klíčové byly samy atributy muzejní práce: důraz na široké lidové vrstvy (tomu odpovídal bezplatný vstup do expozic), akviziční činnost opírající se o široký okruh spolupracovníků, jejímž výsledkem byl moderní a ve své době ne zcela obvyklý způsob prezentace, odlišující expozice sledující určitý koncept, od depozitářů, v nichž byla soustředěna většina materiálu; pořizování fotografické a kresebné dokumentace, budování archivu a odborné knihovny, formování jednotné sítě poboček podle zemského principu (Brno, Opava – Frýdek, Bratislava, Mukačevo),⁶ podíl na významných celostátních výstavách (například na *Výstavě soudobé kultury* v Brně roku 1929),⁷ spolupráce s domácími korporacemi, školami a státními i nestátními institucemi a udržování profesních kontaktů se zahraničím. V neposlední řadě to byla i publikační činnost v čele s *Věstníkem Československého zemědělského muzea* (od 1928), činnost přednášková, konzultační a poradenská.⁸

Klíčovou postavou předválečného i meziválečného období zemědělského muzejnictví a současně *Československého zemědělského muzea* v Praze byl Josef Kazimour.⁹ Kazimour (1881–1933), rodák z Oslova u Písku, byl od studentských let spjat s Prahou. Jako historik se zaměřoval na hospodářské dějiny, krátce redigoval *Agrární archiv – časopis pro dějiny*

4 *Muzejní komise Zemského sdružení dorostu českého venkova*, Venkov, 1. 12. 1912, s. 3.

5 *Činnost agrárního dorostu na hospodářské výstavě*, Venkov, 14. 5. 1911, příloha Věstník dorostu, s. 1; *Nový kulturní podnik dorostu. Výbudování zemědělského muzea*, Tamtéž, 16. 4. 1911, příloha Věstník dorostu, s. 1; *Muzejní hlídka. Výsledky sjezdu muzejních referentů*, Venkov, 12. 7. 1914, příloha Věstník dorostu, s. 2; *Muzejní hlídka. Okresním muzejním referentům*, Venkov, 15. 3. 1914, příloha Věstník dorostu, s. 2.

6 Od počátku třicátých let sledujeme snahu zakládat okresní zemědělská muzea, viz Josef KAZIMOUR, *Okresní zemědělská muzea*, Věstník Československého zemědělského muzea (dále VČSZM) 4, 1931, č. 1, s. 1–20.

7 Jiří PERNES, *Československé zemědělské muzeum v Brně v letech 1923–1945*, Časopis Matice moravské, vědy společenské 66, 1981, s. 121–132; P. NOVÁK, *Zemědělské muzejnictví*, s. 30 a 36–37.

8 [ANONYM], *Československé Zemědělské Museum, ústav pro studium a povznesení venkova. Zpráva o činnosti*, VČSZM 1, 1928, č. 1, s. 1–32.

9 Jan FRÍČ, *Památce zakladatele Zemědělského muzea PhDr. Josefa Kazimoura*, VČZM 14, 1941, s. 109–110; Jiří PERNES, *Podíl Josefa Kazimoura na rozvoji českého muzejnictví*, in: *Vědecké práce Zemědělského muzea* 21, 1981, s. 117–134; TÝŽ: *Josef Kazimour a jeho koncepce zemědělského muzejnictví*, Muzeologické sešity 8, Brno 1981, s. 95–108.

venkova a současně se angažoval v *Zemském sdružení dorostu českého venkova*, v němž se stal duší muzejní komise, činností anticipující poválečné formování celostátního zemědělského muzea i jeho personální propojení s elitami agrární strany. Toto pouto mezi agrární stranou a *Československým zemědělským muzeem* včetně jeho poboček představoval právě Kazimour, čemuž odpovídala jeho mimořádně bohatá organizační a publikační činnost. Stranou nemohlo zůstat ani české Slezsko. Když před první světovou válkou Kazimour úspěšně organizoval muzejní komise agrárního dorostu, oslovil v roce 1907 mimo jiné i *Ústřední hospodářskou společnost pro Vévodství slezské* s tím, aby podnikla sběrnou akci ve svém regionu. Protagonisté společnosti se úkolu chopili, a to dokonce s vidinou, že založí přímo ve Slezsku regionální zemědělské muzeum. Pokus zřídit je při hospodářské škole v Kateřinkách, hospodářskou společností převzaté do správy, ovšem nevyšel;¹⁰ jediným výsledkem bylo shromáždění předmětů na hospodářskou výstavu, jež se měla mezi 23. srpnem a 8. zářím 1914 uskutečnit v Klimkovicích. Vypuknutí Světové války tento záměr překazilo. Vztahy mezi Kazimourem a Slezany ovšem nebyly válkou zprerušeny a po vzniku republiky se mohlo na ně navázat.

V tomto ohledu je třeba vyzdvihnout dvojici osobností ze Slezska, jež – mimo Kacíře a Myslivce, o nichž bude řeč samostatně – figurovala v pražském ústředí *Československého zemědělského muzea*: Františka Zíka a Jož Vochalu. Zíka (1869–1931) přibyl do Slezska v roce 1897, když získal místo tajemníka *Ústřední hospodářské společnosti pro Vévodství slezské*. V novém prostředí mohl rozvinout své bohaté praktické zkušenosti, teoretické poznatky z oblasti zemědělství, a především svůj nevšední organizační talent. Díky těmto předpokladům se stal nejen předsedou společnosti (1909), ale také založil *Jednotu českých hospodářských společenstev ve Vévodství slezském*, v jejímž čele stál, a *Centrální hospodářské skladiště* (1902), nadto se podílel na vzniku celé řady hospodářských spolků, škol a družstev. Spojení odborné sféry s politikou zpečetilo jeho předsednictví agrární strany ve Slezsku (1911).¹¹ V roce 1918 se stal členem *Československého zemědělského muzea* v Praze. O generaci mladší Vochala (1892–1965), od dětství žijící v Sedlišťích u Frýdku, byl formován soudobým národním a agrárním hnutím ve Slezsku a současně třibením politických názorů v české politické reprezentaci regionu. Coby stoupenec agrární strany působil jako novinář ve *Slezském venkově*, uspořádal almanach textů určených pro agrární dorost ve Slezsku¹² a současně na bázi agrárního dorostu¹³ již před první světovou válkou rozvinul myšlenku sběratelské činnosti,¹⁴ jež po vzniku republiky – v roce 1923 – dala vzniknout *Národopisnému sdružení Sedlišťané*.¹⁵

10 Alois KACÍŘ, *Jak došlo k založení české hospodyňské školy v Kateřinkách*, in: Zprávy okresního archivu v Opavě č. 9–10, Opava 1964, s. 11–12.

11 Václav ČEPELÁK, *Slezská kronika. F. J. Zíka*, Věstník Matice opavské (dále VMO) 36, 1931, s. 158–160; František DRAHNÝ, *František J. Zíka*, in: 5. výroční zpráva Masarykovy státní vyšší hospodářské školy v Opavě za 12. školní rok 1931/1932, Opava 1932, s. 3–6.

12 Joža VOCHALA (ed.), *Hrstka klasů ze slezského pole agrárního. Věnováno besídkám venkovského dorostu ve Slezsku*, Opava 1913.

13 Agrární dorost se ve Slezsku organizoval ve dvou samostatných organizacích: jedna byla založena v září 1910 pro Těšínsko (*Sdružení venkovského dorostu pro Těšínsko*), druhá v lednu 1911 pro Opavsko. Vochala byl předsedou těšínské organizace, ale hojně vystupoval i v obcích ležících v opavské části Slezska. Viz např. *Agrární dorost na Těšínsku*, Opavský týdeník, 1. 10. 1910, s. 3; *Hlidka slezského dorostu*, Venkov, 25. 12. 1910, příloha Věstník dorostu, s. 2.

14 Šlo o muzejní komisi, jejímž referentem se stal Vochala.

15 Jiřina VESELSKÁ, *Josef Vochala*, in: Milan Myška – Lumír Dokoupil (edd), *Biografický slovník Slezska a severní Moravy 2*, Opava – Ostrava 1994, s. 130–132.

Vznik dvou zprvu samostatných zemských poboček *Československého zemědělského muzea* ve Slezsku – v Opavě a ve Frýdku¹⁶ – lze tedy odvozovat právě z angažmá Ziky a Vochaly a současně z propojení sféry politické a národní s odbornou zemědělskou sférou. Opava se snažila zbavit se charakteru německého města a stát se skutečně politickým, hospodářským a kulturním centrem celého bohemizovaného regionu; Frýdek jako jedno z center těšínské Slezska byl vnímán jako bašta snah o posílení českého živlu na Těšínsku, masivně atakovaného polskou propagandou. Řečeno dobovou charakteristikou, frýdecké „*museum má nesporný význam i státně politický, dokazujíc, že Těšínsko bylo vždy zemí české kultury.*“¹⁷ Avšak i v Opavě plnila pobočka *Československého zemědělského muzea* politický úkol, když coby instituce agrární osvěty, nad níž bděla agrární strana, připomínala v kontrastu vůči průmyslovému Ostravsku hospodářskou důležitost a pozitivní hodnoty venkovského života, čímž tvořila protiváhu vůči kulturním organizacím, jež byly spjaty se sociální demokracií a dalšími politickými stranami etablovanými v regionu. Proto také muzeum ve Frýdku, otevřené dne 6. července 1924 v prostorách tamního zámku,¹⁸ bylo prvním ze zemských poboček pražského muzea, byť by dějiny moravské pobočky *Československého zemědělského muzea* v Brně sahaly hluboko do 19. století, což bylo ovšem dáno místními specifiky.¹⁹

Z letmo naznačeného kontextu je zřejmé, že ze slezských měst to byla právě Opava, jež byla z hlediska politického a kulturního agrarismu mimořádně dobře disponována.²⁰ Bylo ale nutno spěšně dohnat deficit vyvolaný nevráživostí německých politických kruhů vůči českým politickým, hospodářským a kulturním požadavkům. Byly zde sice již z předpřevratového období vlivné hospodářské organizace – *Ústřední hospodářská společnost*, založená v roce 1896, sdružující do Světové války přibližně 130 českých hospodářských spolků a více než 180 družstev, *Jednota českých hospodářských společenstev* (od 1901), organizující družstevnictví a záložny,²¹ nebo *Centrální hospodářské skladiště* (od 1902); chyběly ale instituce školské a osvětové.

Hned v roce 1919 se v Opavě ustavila *Slezská zemědělská rada* jako koordinační celozemské ústředí, mající v kompetenci rovněž sféru škol, pořádání výstav a zemědělské pokusnictví.²² Tvořili ji zástupci německých a českých korporací. Ve sféře rozvoje zemědělských nauk, výzkumu, vzdělávání a osvěty měly klíčové postavení dvě opavské instituce – *Masarykova*

16 Adolf TUREK, *Z historie Československého zemědělského muzea ve Frýdku*, Těšínsko 7/13–14, 1964, s. 25–27; P. NOVÁK, *Zemědělské muzejnictví*, s. 35–36.

17 [ANONYM]: *Československé Zemědělské museum, ústav pro studium a povznesení venkova. Zpráva o činnosti*, VČSZM 1, 1928, s. 3.

18 Šlo o tzv. rytířskou síň. Sbírký zde byly soustředěny v roce 1923, resp. poté co zámek přešel na ministerstvo zemědělství a jeho podstatnou část využila správa státních lesů a statků. Vladimír ŠKUTA, *Frýdecký zámek kdysi a dnes*, Těšínsko 17/1, 1974, s. 27–28.

19 Jiří PERNES, *Zemské zemědělské muzeum pro Moravu v Brně*, Muzejní a vlastivědná práce 28/2, 1990, s. 69–78.

20 Jako centrum zemědělského regionu s převážně českým obyvatelstvem, v němž agrární hnutí bylo pevně zakotveno. O tom vypovídá například odhalení pomníku Antonína Švehly ve Zlatníkách 22. srpna 1937, viz *Švehlův památník ve Slezsku*, Svobodná republika, 6. 8. 1937, s. 4.

21 K instituci zejména Zemském archivu v Opavě (dále ZAO), *Jednota českých hospodářských společenstev Opava*, celkem 22 úředních knih, 9 kartonů písemností, 12 fotografií a tisky, dále tamtéž, František Papoušek, karton 15, inv. č. 168.

22 Zdroj poznání její činnosti tvoří písemnosti vzešlé z činnosti korporace, viz ZAO, *Slezská zemědělská rada Opava*, 58 kartonů písemností.

*státní vyšší hospodářská škola a Státní výzkumná stanice zemědělská.*²³ Masarykova státní vyšší hospodářská škola měla své skromné předchůdce v česko-německé zimní zemědělské škole, existující v letech 1890–1909, a v zimní hospodářské škole v Klimkovicích (od 1909). Vznik republiky vytvořil podmínky pro rozvoj českého zemědělského školství na nepoměrně vyšší úrovni. Hlavním hybatelem dění byl agrární politik František Zíka, který v roce 1919 inicioval v Národním shromáždění založení státní střední hospodářské školy v Opavě. Škola vskutku vznikla a od října následujícího roku byla otevřena v prostorách Mariana na Kylešovském kopci, v říjnu 1922 byla povýšena na vyšší se čtyřletým studiem zakončeným maturitou a v lednu přesídlila do novostavby v areálu někdejšího nového Klipláku – hospodářského dvora řádu německých rytířů.²⁴ V jejím sousedství vyrostla budova *Státní výzkumné stanice zemědělské*. Byla jednou ze stanic, fungujících ve Slezsku, a navázala na starší tradici pokusnictví a výzkumnictví, sahající na přelom 19. a 20. století.²⁵ Prováděla meteorologická měření (ve spolupráci se školami), věnovala se pedologii, šlechtitelství a fytopatologii, účastnila se odborných výstav a pořádala přednášky v českých i německých městech a vesnicích po celém Slezsku. Stanice disponovala odborným personálem, čítajícím správce stanice (Ing. Jan Burian), tři asistenty (inženýři Viktor Klapetek, Jakub Palásek a Alois Špička) a jednoho smluvního odborného úředníka pro německé obce (Bruno Peschel). Vedoucím půdoznaleckého odboru se stal František Drahný,²⁶ který podobně jako Burian personálně propojoval stanici s činností *Masarykovy vyšší hospodářské školy*.²⁷ Pro celospolečenský kontext, v němž se opavská pobočka *Československého zemědělského muzea* ocitla,²⁸ je nutno vzpomenout rovněž noviny *Svobodná republika*, obdeník agrární strany, vycházející od počátku roku 1920 do prosince 1938, v němž se coby šéfredaktor uplatnil literát a představitel

23 [ANONYM]: *Státní výzkumná stanice zemědělská v Opavě*, in: Jaroslav Stádník, Zpráva o činnosti státních výzkumných ústavů, stanic a ostatních pokusných objektů zemědělských v Republice československé za rok 1925, Praha 1927 (zvláštní otisk).

24 František DRAHNÝ, Masarykova státní vyšší hospodářská škola v Opavě, in: Otakar GUDRICH (ed.), *Deset let československého Opavska*, b. m., 1928, s. 28–31; TÝŽ: *K oslavě 10. výročí Masarykovy státní vyšší hospodářské školy v Opavě*, *Zemědělské a družstevní rozhledy* 25, 1930, s. 110–112; TÝŽ: *Patnáct let Masarykovy státní vyšší hospodářské školy v Opavě*, *VMO* 40, 1935, s. 140–143. V kontextu zemědělského školství Eduard JERÁBEK, *Péče Ústřední hospodářské společnosti v Opavě o zemědělské školství. Příspěvek k historii*, in: Třetí jubilejní zpráva Masarykovy státní vyšší hospodářské školy v Opavě za 9. a 10. školní rok 1928/1929–1929/1930, Opava 1930, s. 13–18.

25 Opavská stanice byla zařízením státním, podřízena ministerstvu zemědělství, druhou stanicí ve Slezsku byla hospodářsko-chemická stanice v Horních Heřmanicích, která měla statut zemského zařízení. Edvard REICH, *Základy organizace zemědělství Československé republiky*, Praha, 1934, s. 484.

26 K Drahnému srv. K. URBAN, *O bludných balvanech v Opavském Slezsku a na Hlučínsku*, *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci* 50, 1937, s. 185–186; Václav GORČICA, *Za ředitelem Františkem Drahným*, *Slezský sborník (dále SISb)* 4, 1946, s. 285–286; Martin HANÁČEK, *Geologická expozice na Masarykově střední škole zemědělské a vyšší odborné škole v Opavě*, *Vlastivědné listy* 35, 2009, č. 2, s. 35–37; Martin BOHATÝ, *Geolog František Drahný aneb Na počátku byla kniha*, *Minerál* 12, 2004, č. 2, s. 90–96.

27 [Anonym] (1927); Jan BURIAN, *Zemědělské výzkumnictví ve Slezsku*, in: Pamětní spis vydaný v upomínku na slavnost otevření Státní výzkumné stanice zemědělské v Opavě dne 28. dubna 1929, Opava 1929, s. 5–7.

28 Alois KACÍŘ, *Zemědělské muzeum v Opavě*, in: Otakar Gudrich (ed.), *Deset let československého Opavska*, Opava 1928, s. 79–81; [Eustach BITTNER], *Osudy opavského muzejnictví a vznik Slezského muzea*, *Časopis slezského muzea v Opavě*. *Acta Musei Milesiae*, Series B – Historia 1, 1951, č. 2, s. 36–38; Adolf TUREK, *Z dějin zemědělského muzea v Opavě*, in: Josef Duda (ed.), *150 let Slezského muzea*, Ostrava 1964, s. 39–54; Erich ŠEFČÍK, *Přehled vývoje opavských muzeí v letech 1814–1938*, *Časopis Slezského muzea série B – vědy historické* 33/1, 1984, s. 36–40; Pavel ŠOPÁK, *Město muzeí. Opava 1814–1989*, Opava 2016.

literárního ruralismu Václav Prokůpek (1902–1974). Její stránky plnilo zpravodajství o muzeu – šlo především o texty Františka Myslivce, Aloise Kacíře a Arnošta Slipka, dodnes poskytující důkaz o vitalitě muzejní ideje v agrárních kruzích i o respektu širší společnosti ke členům muzejního kuratoria. Současně napomáhají zasadit další události stojící vně muzejního dění, do jednoho významového celku. K němu náleží rozličné kulturní a společenské události, například oslavy stého výročí vynálezce ruchadla bratranců Veverkových v roce 1927, na nichž se *Československé zemědělské muzeum* v Praze aktivně podílelo v rámci tamní Hospodářské výstavy.²⁹ Ohlas pražských oslav ve Slezsku byl sice skromný, avšak nelze jej opomenout: 16. ledna 1927 proběhla jubilejní oslava v Opavě, na níž vystoupili coby předseda *Slezské zemědělské rady* František Zíka a jednatel pražského muzea Josef Kazimour. Akci dotvářela hudební produkce sestávající z pěveckých sborů.³⁰ A právě v tomto kontextu je třeba nazírat i na vznik a rozvoj pobočky *Československého zemědělského muzea* v Opavě, jež se oficiálně podílelo rovněž na táboru na Ostré hůrce (1929) nebo na organizaci smuteční slavnosti, pořádané na počest zemřelého spisovatele Josefa Holečka v dívčí škole Vesna (1929).

Pro první desetiletí její existence jsou rozhodující tři data: ustavení kuratoria opavské pobočky ze strany pražské centrály (k 31. prosinci 1924), první schůze výboru (9. ledna 1925) a otevření první expozice v budově *Masarykovy vyšší hospodářské školy* (29. května 1927). Rozhodujícími činiteli zde byli vícekrát vzpomenutý František Zíka, dále František Myslivec,³¹ Alois Kacíř,³² František Papoušek, František Novák, Josef Lukeš,³³ předseda agrárního dorostu na Opavsku Theodor Král a krátce na konci dvacátých a počátku třicátých let Antonín Samoel, správce *Centrálního hospodářského skladiště* v Opavě. Na počátku třicátých let v kuratoriu pracovali ing. Karel Vavřík, tehdy komisař Úřadu pro hrazení bystřin při stavební správě v Opavě, a Karel Židek, prokurista Rolnického cukrovaru ve Vávrovicích, v roce 1934 po sloučení opavského muzea s frýdeckým ing. Karel Prusenovský (do 1935) a JUDr. Josef Samohel

29 [ANONYM]: *Československé Zemědělské muzeum*, s. 7.

30 *Oslava vynálezce ruchadla v Opavě*, Lidové noviny, 18. 1. 1927, s. 3.

31 Josef KAZIMOUR, *prof. Fr. Myslivec šedesátníkem*, VČSZM 6, 1933, s. 223–224; Bořivoj ČELOVSKÝ, *Národopisné slavnosti v Myslivcově rodišti*, SLSb 46, 1948, s. 292–293; [Viktor FICEK], *Národopisec a zakladatel zemědělského muzea v Opavě*, Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy 11, 1985, s. 37–38; Věra SVĚTLÍKOVÁ, *František Myslivec*, Opavsko. Vlastivěda Ostravského kraje č. 2, Opava 1960, s. 2; František HLAVIČKA, *František Myslivec, život a dílo*. Magisterská diplomová práce, Slezská univerzita, Opava 2004, 85 stran.

32 Marta ŠOPÁKOVÁ, *Role výzkumu a osvěty v zemědělství českého Slezska v první polovině 20. století: příklad Aloise Kacíře a Jana Satinského*, in: Ivo Florenc – Blanka Rašticová (edd), *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference věnované památce Samuela Cambela. Studie Slováckého muzea 9, Uherské Hradiště 2004, s. 299–309.

33 Josef Lukeš (1870–1956), rodák ze Žerotína u Olomouce, absolvent práv na Karlově univerzitě v Praze, činný jako soudce, naposledy v Opavě (1908–1930), od roku 1912 zemský poslanec, v letech 1920–1929 senátor. Agrární politik, publicisticky činný na stránkách *Slezského venkova*, *Brázdy*, *Venkova*, *Svobodné republiky* aj. Účastnil se desáté valné hromady kuratoria *Československého zemědělského muzea* v Praze 22. března 1928. Stručně viz Viktor FICEK, *Biografický slovník širšího Ostravska* 1, Opava 1972, s. 66–67; [ANONYM]: *Desátá výroční valná hromada společnosti Československého Zemědělského muzea, ústavu pro studium a povznesení venkova*, VČSZM 1, 1928, č. 2, s. 145.

(do 1937),³⁴ v roce 1936 ing. Eduard Jeřábek, Jaroslav Ludvík Mikoláš³⁵ a odborný učitel z Fryštátu a dopisovatel *Svobodné republiky* Arnold Maršálek.³⁶ V roce 1938 se v kuratoriu nakrátko objevil Alois Zbavitel.³⁷ Klíčovou roli organizátorů a podněcovatelů činnosti ZM sehrávali Myslivce³⁸ a Kacíř, naopak Zika byl od počátku existence muzea natolik zavalen politickou a organizační činností, že funkci předsedy vykonával jen krátce, byv vystřídán Myslivcem. Po Myslivcově smrti (1934) funkci předsedy kuratoria zastával František Novák. Klíčovou osobností byl až do roku 1938 z hlediska organizace muzea Alois Kacíř, jednatel kuratoria a zástupce opavské pobočky v pražském ústředí. Pod tímto vedením se ZM rozvíjelo v intencích činnosti pražského *Československého zemědělského muzea* až do posledních dní své existence, aby dokumentovalo historii zemědělství v regionu, včetně souvisejících přírodních a technických nauk, a vytvořilo bázi pro účinné osvětové působení na veřejnost prostřednictvím sbírek a jejich veřejné prezentace a popularizace, a to jak realizací stálé expozice, tak podílem na rozličných hospodářských výstavách a jiných osvětových podnicích. Právě vztah k zemědělské praxi byl u mladších pracovníků pociťován jako klíčový, jak dokládá elaborát s výmluvným názvem *Požadavky rolníka na zemědělské musejnictví*, zpracovaný Aloisem Kacířem pro *Československou akademii zemědělskou*.³⁹

Důležité byly vztahy k výše vzpomenutým hospodářským korporacím, jež v Opavě fungovaly, především k *Ústřední hospodářské společnosti pro Slezsko*. Tento vztah dokumentuje dobový text z výroční zprávy Společnosti, ozřejmující provázanost zájmů Společnosti a ZM: „*Zemědělské musejnictví mělo býti součástí činnosti Ústřední hospodářské společnosti (UHS) a jen působením dvou zemědělských musej v Opavě a Frýdku byla této povinnosti Společnost zbavena. Společnosti musej nikdy spolupráci neodepřela, ba naopak hledí je všemožně podporovati. Ví, že vedení zemědělských musej je svěřeno lidem takovým, kteří projevují zájem o tyto věci delší dobu, mají své zkušenosti a znalosti, takže mohou se vždy na ni s žádostmi obrátiti. Apelujeme znovu na naše členy, aby na zemědělská musea pamatovali a ničeho, co by mělo historickou cenu, neničili. Dříve nežli něco odstraní, ať se zeptají kuratorií těchto musej, nebo ÚHS, zda by na věc nerefletovala. Tam také dovíte se, co musea sbírají.*“⁴⁰

34 *Desátá výroční valná hromada*, s. 152; [ANONYM]: *XVI. zpráva o činnosti Československého Zemědělského Musea, ústavu pro studium a povznesení venkova za rok 1933*, VČSZM 7, 1934, s. 4.

35 Jaroslav Ludvík Mikoláš (1889–1979), vlastivědný pracovník z Frýdku, organizátor spolkového dění, autor regionálních publikací a sborníků.

36 [ANONYM]: *XIX. zpráva o činnosti Československého Zemědělského Musea, ústavu pro studium a povznesení venkova za rok 1936*, VČSZM 10, 1937, s. 3.

37 Alois Zbavitel (1889–1977), národní a vlastivědný pracovník, středoškolský profesor v Opavě, v letech 1938–1945 profesor a ředitel učitelského ústavu ve Valašském Meziříčí, později trvale spjat s Frenštátem pod Radhoštěm, kde se věnoval osvětové práci.

38 Srv. František MYSLIVEC, *Naše dědiny, chaloupky a statky na Opavsku. Autoreferát. Příspěvek k projektovanému oddělení Zemědělského musea v Opavě*, VČSZM 1, 1928, s. 389–396.

39 ČSZM v Opavě, VČSZM 10, 1937, s. 103. – Velmi aktuální byla například otázka propagace bezpečnosti práce v zemědělství. Speciální oddělení s materiálem, týkajícím se této problematiky, mělo brněnské muzeum, viz J. JOSÍFEK, *Propagace zamezování úrazů v zemědělství*, VČSZM 10, 1937, s. 196–200.

40 [ANONYM]: *Zemědělské musejnictví*, in: *Zpráva o činnosti Ústřední hospodářské společnosti pro Slezsko v Opavě ve třicátém prvním roce její působnosti*, Opava 1926, s. 11.

Země: Moravskoslezská

Kraj:

Osada: Vendryně

Vročení: 1932.

Originál:

Negativ: Miloš Roháč, Dolní Žukov

Reprodukováno:

Klišé:

Předmět: Rozmetadlo umělých hnojiv při předvádění lučního nářadí ve Vendryni v dubnu 1931. Viz Zemědělské a družstevní rozhledy, roč. 1931/XXVI., str. 98.

Ukázka fotodokumentace polních prací ze sbírek Československého zemědělského muzea v Opavě, Zemský archiv v Opavě, Československé zemědělské muzeum Opava, nezpracováno.

Čís. inv. _____

Okres _____

Obec *Nová Ves u Št. Ostravy*

Rozměry _____ Úprava _____

Fotografoval *K. Hůlek*

Místo uložení _____

Poznámka *Pluh pro kopci dřevářů systémů při předvádění*

MODERNÍ FOTOGRAFIE
KAREL HŮLEK,
MORAVSKÁ OSTRAVA,
Nádražní tř. 39.

Ukázka fotodokumentace melioračních prací ze sbírek Československého zemědělského muzea v Opavě, Československé zemědělské muzeum Opava, nahoře avers, dole revers, nezpracováno.

Nelze opomenout specifika akviziční činnosti ZM. Ta se mohla opírat o řadu spolupracovníků v jednotlivých regionech a o přízeň českých organizací, komunálních správ i jednotlivců, včetně členů muzejního kuratoria. Pověštinou do muzea putovaly jednotliviny.⁴¹ První velký soubor muzeum získalo z *První putovní výstavy zemědělské, živnostenské a osvětové*, konané v Opavě v letních měsících roku 1927,⁴² další větší soubory se do sbírek dostaly po zrušení Země slezské (1928) – například šlo o „*deponáty Lesotechnického úřadu pro hrazení bystřin v Opavě a deponáty bývalé Zemské správní komise pro Slezsko*.“ Sbírkou obohacovala i *Státní výzkumná zemědělská stanice v Opavě*.⁴³

V roce 1934 podniklo ZM akci mezi členy republikánského dorostu, jimž byl rozeslán oběžník s instruktivním textem *Co sbírá Zemědělské muzeum*, informující o soutěži ve sběru předmětů pro muzejní sbírky, kterou kuratorium organizovalo ve spolupráci se *Slezskou zemědělskou radou*.⁴⁴ Do muzejního archivu přešly písemnosti Františka Zíky, Františka Myslivce a Ústřední hospodářské společnosti, včetně fotografií a negativů. Od poloviny třicátých let se v celostátním měřítku kladl zvýšený důraz na dokumentaci památek venkova, jelikož „*odůvodněná snaha po zemědělském pokroku má též svoji stinnou stránku, která se projevuje v tom, že zaváděním nových výrobních metod, moderního hospodářského náradí a strojů, budováním účelnějších staveb, jich moderním zařizováním apod. mizí venkovské památky zvláště rapidně*.“⁴⁵ ZM bylo v tomto směru úspěšné, alespoň soudě dle dobové zprávy, v níž se praví: „*Třetí čtvrtletí 1937 vyznamenávalo se zvýšenou činností muzea. Bylo to zejména několik zájezdů do těšínského Slezska, na kterých získáno značné množství cenného fotografického a sbírkového materiálu. Úspěchu se docílilo hlavně promyšlenou přípravou, spočívající v předchozím navázání bližších styků s místními činiteli v té které obci a v jejich účinné spolupráci*.“⁴⁶ Ze statistik vyplývá, že jestli se sbírky mohly rovnat jiným zemským pobočkám bohatstvím a kvalitou, muzejní knihovna přece jen nápadně zaostávala: v roce 1934 bylo v pražském ústředí k dispozici 3455, v Brně 1358, v Bratislavě 2478 – ale v Opavě pouze 402 knih.⁴⁷ Nápadným specifikem ZM byly dary knih slezských literátů (Emil Dvořák, Adolf Tománek, Karel Vlček, Vojtěch Martínek), což souvisí se snahou chápat muzeum nejen jako oborově zaměřenou instituci, ale jako oporu české kultury ve slezském regionu.

Československé zemědělské muzeum zodpovědně řešilo problém vhodných budov, skýtajících možnost plného rozvoje muzejní práce ve všech jejích aspektech: brněnská pobočka získala

41 Například *Československému zemědělskému muzeu v Opavě do muzejních sbírek darovali*, Svobodná republika, 23. 10. 1931, s. 3; 28. 10. 1931, s. 9; 4. 12. 1931, s. 4.

42 Alois KACÍŘ, *První putovní výstava zemědělská, živnostenská a osvětová v Opavě konaná od 6. do 21. srpna 1927*, in: Otakar Gudrich (ed.), *Deset let československého Opavska*, Opava 1928, s. 81–84; TÝŽ, *Před deseti lety pořádala se v Opavě zemědělská, živnostenská a osvětová výstava*, Svobodná republika, 30. 7. 1937, s. 2; 6. 8. 1937, s. 1–2; 13. 8. 1937, s. 1–2 a 20. 8. 1937, s. 1–2.

43 [ANONYM]: *Zpráva o činnosti Československého Zemědělského Musea, ústavu pro studium a povznesení venkova*, VČSZM 3, 1930, s. 132; [ANONYM]: *Zpráva o činnosti Československého Zemědělského Musea, ústavu pro studium a povznesení venkova za rok 1932*, VČSZM 6, 1933, s. 15; ČSZM v Opavě, VČSZM 10, 1937, s. 103.

44 *Zemědělské muzeum v Opavě*, VČSZM 7, 1934, s. 80.

45 *Soupis venkovských památek*, VČSZM 9, 1936, s. 201.

46 [Alois KACÍŘ]: *ČZM v Opavě*, VČSZM 10, 1937, s. 209.

47 [ANONYM]: *XVII. zpráva o činnosti Československého Zemědělského Musea, ústavu pro studium a povznesení venkova za rok 1934*, VČSZM 8, 1935, s. 7.

v roce 1927 Hauptův palác v městském centru (1927) a v Bratislavě se tamnímu zemědělskému muzeu podařilo realizovat vznosnou novostavbu na nábřeží Dunaje (1924–1930). Cestou analogickou muzeu brněnskému, totiž snahou získat pro muzejní účely historickou budovu v centru města, se vydalo kuratorium ZM. Na jubilejní valné hromadě kuratoria pražského ústředí, konané v březnu 1928, konstatoval Alois Kacíř, že „sbírky Zemědělského musea v Opavě byly v minulém správním roce rozmnoženy do té míry, že všechny místnosti, které má museum k dispozici, byly úplně zaplněny a mimo to mnoho cenných musejních předmětů bylo nutno uložit ve skladišti. Sbírký musejní těší se veliké pozornosti a zájmu slezské veřejnosti a jest jen litovati, že slibně se rozvíjející sběrací činnost musejního materiálu jest v přítomné době nedostatkem vhodných musejních místností silně bržděna. Tlumočí proto valné hromadě a správnímu výboru přání kuratoria Zemědělského musea v Opavě, aby je ve snaze po získání nových musejních místností podporovali, aby mohly býti veškeré sbírky, které má museum již dnes k dispozici, řádně instalovány a zachráněny před zkázou.“⁴⁸ O rok později ve zprávě o činnosti Československého zemědělského muzea čteme následující pasus: „Zemědělské museum v Opavě trpí zvláště citelným nedostatkem místností výstavních i skladištních. Slibně se vyvíjející činnost tohoto musea jest tím velmi citelně bržděna. Četné a zajímavé sbírky tohoto musea jsou dosud umístěna ve dvou najatých místnostech Masarykovy státní vyšší hospodářské školy, které však již dávno nepostačují. Bylo proto v uplynulém roce učiněno opatření, aby musejní sbírky v Opavě byly definitivně umístěny způsobem zcela vyhovujícím, a to ve vlastní budově.“⁴⁹ Potřeby ZM, od 29. května 1927 užívajícího dvou místností v budově Masarykovy státní vyšší hospodářské školy, se v té době již řešily, a to zakoupením barokního Blücherova paláce. Složitá jednání o jeho koupi proběhla v letech 1928–1930;⁵⁰ po jeho získání a adaptaci se zde otevřela expozice – nejmodernější z opavských muzejních expozic. O jejím otevření v neděli 24. dubna 1932 referovala oficiální zpráva ČTK takto: „V zasedací síni obchodní a živnostenské komory v Opavě konalo se včera slavnostní otevření opavského Zemědělského musea. Slavnost byla zahájena státními hymnami, po nich promluvili zástupci předsedy Československého zemědělského musea poslance Prokůpka, ministra zemědělství a musejního kuratoria. Slavnostním řečníkem byl poslanec dr. Štefánek, který podal v delší řeči obraz vývoje a stavu československého zemědělství, zdůrazniv přitom významné poslání musea. Po něm promluvili ještě zástupci korporací a úřad. Slavnost byla zakončena prohlídkou musea.“⁵¹ Z řečníků nevíce zaujme přítomnost protagonisty agrární strany, poslance Antona Štefánka (1877–1964).⁵² Krátce poté, 14. a 15. května 1932, se v Opavě konala valná hromada Svazu československých museí, která poskytla příležitost přibližně šedesáti účastníkům, vesměs muzejníkům z českých zemí i ze Slovenska, nově instalované muzeum si prohlédnout.

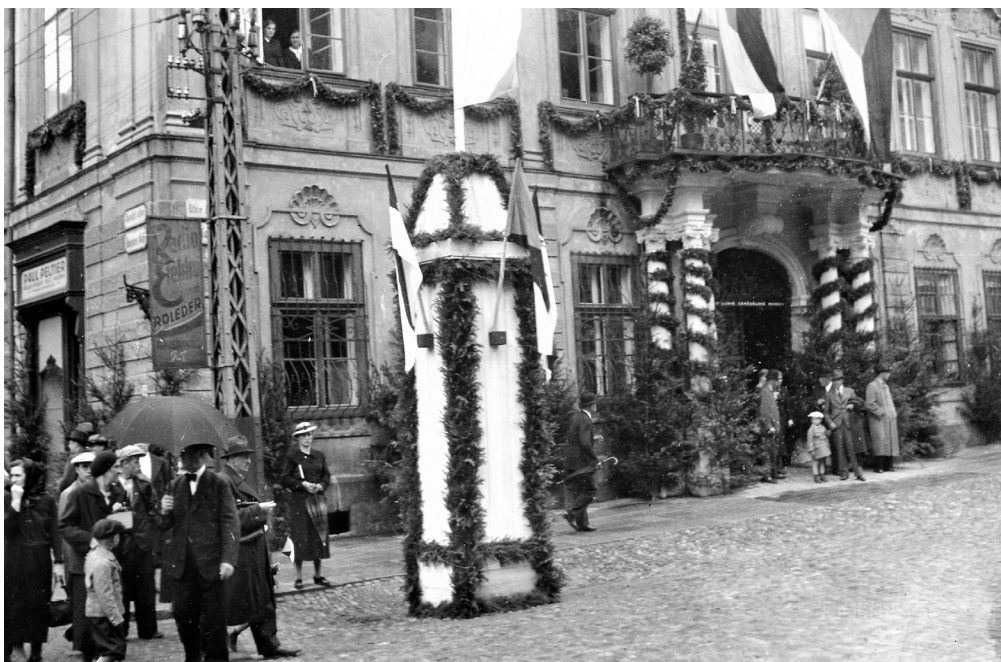
48 [ANONYM]: Desátá výroční valná hromada společnosti Československého Zemědělského musea, ústavu pro studium a povznesení venkova, VČSZM 1, 1928, s. 149.

49 [ANONYM]: Zpráva o činnosti Československého Zemědělského Musea, ústavu pro studium a povznesení venkova, VČSZM 2, 1929, s. 118.

50 ZAO, František Myslivec, inv. č. 22, retrospektivní záznam jednání o koupi Blücherova paláce v Opavě pro opavskou pobočku Československého zemědělského muzea v Praze s hraběnkou Wandou Blücherovou a jejími právními zástupci v srpnu 1928. Podrobně viz A. TUREK, *Z dějin zemědělského muzea v Opavě*, s. 45.

51 *Otevření Zemědělského musea v Opavě*, Lidové noviny, 25. 4. 1932, s. 3. Dále například *Kulturní svátek Slezska. Otevření Zemědělského musea v Opavě*, Svobodná republika, 29. 4. 1932, s. 1–2.

52 Štefánkovo vystoupení při otevření muzea v Opavě přetiskl VČSZM 5, 1932, s. 221–227.

*Opava, Masarykova třída, Blücherův palác,
Sídlo Československého zemědělského muzea při slavnostním otevření, 1932,
foto Arnošt Slipek, SZM v Opavě, fotografické pracoviště, inv. č. F 276.84.*

Instalace ZM byla realizována ve spolupráci s ing. Machem; retrospektivní část zabrala tři prostory v prvním patře, čítající 85 metrů čtverečních plochy, dalších devět místností byly označeny jako *část moderní* a představovaly 275 metrů čtverečních podlahové plochy.⁵³ Tematická struktura byla následující: 1. obiloviny, okopaniny, ovocnictví a pastvinářství; 2. půdoznaectví, zemědělská meteorologie, výživa rostlin, geologie a meliorace; 3. lesnictví; 4. – 5. chov koní; 6. chov drobného hospodářského zvířectva; 7. zvěrolékařství, včelařství; 8. drobné hospodářské náčiní a nářadí; 9. ukázky ze slezské domácnosti; 10. dioráma představující žňové práce; 11. orební nářadí; 12. – 13. lovectví.⁵⁴ Tuto strukturu lze srovnat s členěním sbírek pobočky Československého zemědělského muzea v Brně, která vypadala takto: 1. osobnosti zemědělského muzejnictví a vzorová knihovnička zemědělce; 2. myslivost a lovectví, ornitologie; 3. myslivost, sbírka parohů; 4. fytopatologie a ochrana rostlin; 5. včelařství; 6. pedologie a zemědělské meteorologie; 7. meliorace, hrazení bystrin a scelování pozemků; 8. lesnictví; 9. bezpečnost práce v zemědělství.⁵⁵ Z tohoto srovnání je nápadné,

53 [ANONYM]: *Zpráva o činnosti Československého Zemědělského Musea, ústavu pro studium a povznesení venkova za rok 1932*, VČSZM 6, 1933, s. 8.

54 [ANONYM]: *Průvodce sbírkami Zemědělského a lesnického muzea v Opavě*, Praha 1936; [ANONYM]: *Průvodce sbírkami ČZM v Opavě*, VČSZM 9, 1936, s. 179–185; E. ŠEFČÍK, *Přehled vývoje opavských muzeí*, s. 38.

55 *Průvodce sbírkami Československého zemědělského muzea v Brně*, VČZM 8, 1935, s. 120–123.

že opavské muzeum akcentovalo více etnografii (pro kterou byly v Brně příhodné podmínky v *Zemském muzeu*) a chov koní, což bylo dáno slezskými specifiky,⁵⁶ naopak muzeum brněnské věnovalo větší pozornost myslivosti a lesnictví. Společnými tématy expozice byly pedologie, zemědělská meteorologie, chov včel a meliorace pozemků. Rozšíření ZM zavdalo příčinu i zřízení postů referentů pro jednotlivé části sbírek: Alois Kacíř vystupoval jako referent pro soudobé zemědělství a František Drahný jako referent pro přírodovědné sbírky. Od roku 1932 pracoval v kuratoriu již vzpomenutý Karel Vavřík, věnující svou pozornost lesnictví. Ing. Alois Špička ze *Státní výzkumné zemědělské stanice* sice nepatřil ke členům kuratoria, avšak s muzeem úzce spolupracoval na expozici, pro niž připravil část věnovanou půdoznalectví.⁵⁷ Viktor Klapetek, další odborný pracovník výzkumné stanice, spravoval oddělení fytopatologické a obilnářské a ředitel zemědělské školy František Drahný oddělení přírodovědné.⁵⁸ V roce 1936 se ZM snažilo ve spolupráci se *Zemským českým rybářským spolkem* v Opavě zřídit oddělení slezského rybářství a v roce následujícím muzeum „získalo sice hojný materiál pro chystaná nová oddělení slezského cukrovarnictví, lihovarnictví a rybářství, ale k rozšíření výstavní plochy bude se moci přistoupiti teprve tehdy, až to dovolí celkové hospodaření.“⁵⁹ Do zániku muzea v roce 1938 tedy tyto záměry zůstaly jen v rovině úvah – s výjimkou nově instalovaného oddělení umělých hnojiv na jaře 1938, doplněných tabulkami o složení a používání hnojiv v zemědělské praxi regionu,⁶⁰ a snad i částečně rozšířené expozice „o dvě velké výstavní síně, kde bude nově instalováno slezské včelařství, rybářství a průmyslové zpracování zemědělských výrobků.“⁶¹ Zdůrazněme, že návštěva sbírek byla bezplatná; muzeum bylo otevřeno vždy jeden všední den v týdnu a pak každou neděli a svátek mezi desátou a dvanáctou hodinou dopolední a druhou a čtvrtou hodinou odpolední. Školy a další hromadné návštěvy mohly po předběžném ohlášení navštívit muzeum i v jiný než stanovený čas.⁶²

Největší změnu přineslo sloučení muzea ve Frýdku s opavským ZM v roce 1934. Frýdecké muzeum, utvářené již od jara roku 1924 a otevřené 6. července toho roku veřejnosti,⁶³ utrpělo ztrátu úmrtím Karla Skokana (1862–1927), „obětavého správce musejních sbírek, jejich průvodčího i správce,“ který „na odpočinku žil ve svém domku u frýdeckého zámku,“⁶⁴ zápasilo s nedostatkem financí i vhodných prostor pro svou expozici⁶⁵ a procházelo závažnou personální

56 Tradice organizovaného chovu koní v Opavě sahá až do počátku 19. století, za první republiky fungovaly na Moravě a ve Slezsku státní hřebčince v Hodoníně, Hejčíně u Olomouce a v Opavě. Ty však byly v roce 1925 zrušeny a založen státní hřebčinec v Tlumačově.

57 Alois Špička publikoval na stránkách *Zemědělských a družstevních rozhledů* a VČSZM; nešlo jen o příspěvky pedologické, nýbrž i o etnografické, například Alois a L. Špičkoví, *Srubby na Hlučínsku a Opavsku*, VČSZM 11, 1938, s. 177–181; Alois ŠPIČKA, *Větrné mlýny na Opavsku*, VČSZM 5, 1932, s. 317–324.

58 Na základě Slipkova ústního sdělení viz A. TUREK, *Z dějin zemědělského muzea v Opavě*, s. 47.

59 [ANONYM]: *Zpráva o činnosti ve 20. správním roce 1937*, VČSZM 11, 1938, s. 29

60 [Alois KACÍŘ]: *ČZM v Opavě*, VČSZM 11, 1938, s. 93.

61 [ANONYM]: *Zemědělské musejnictví v tisku*, VČSZM 11, 1938, s. 159.

62 [ANONYM]: *XVI. zpráva o činnosti Československého Zemědělského Musea, ústavu pro studium a povznesení venkova za rok 1933*, VČSZM 7, 1934, s. 12. V roce 1936 navštívilo ZM celkem 4159 osob.

63 Š. STEINOVÁ, *Osudový příběh*, s. 65–67.

64 Cit. dle Joža VOCHALA, *Zemědělské muzeum ve Frýdku, jeho státně-politické, národně-buditecké a kulturně-historické poslání na pohraničí naší republiky na Těšínsku*, *Černá země* 5/4, 1928–1929, s. 67.

65 [ANONYM]: *Desátá výroční valná hromada společnosti Československého Zemědělského musea, ústavu pro studium a povznesení venkova*, VČSZM 1, 1928, č. 2, s. 147.

Opava, Masarykova třída, Blücherův palác, expozice Československého zemědělského muzea, foto Proksch, před rokem 1938, SZM v Opavě, fotografické pracoviště, inv. č. A136.

krizí, kdy na jedné straně stanul Vochala se svými představami a na straně druhé představitelé technické inteligence. Hlavní osobou muzea zůstával Joža Vochala a funkci správce sbírek vykonával Josef Smolík, ale neudržitelnost vnitřních poměrů vedla pražské ústředí k pověřením JUDr. Josefa Samohela vedením frýdecké pobočky a schválením nového kuratoria; jeho předsedou stal Jindřich Duras, jednatelem Vojtěch Kaděra, dále k němu náleželi Karel Prusenovský, pokladník a tajemník agrární strany Everist Piřha, profesor hospodářské školy v Místku Ondřej Varta a Jan Smekal. Vochalu vyzvali, aby si z muzea odnesl své věci stejně jako věci zapůjčené Helenou Salichovou a jejím manželem, Samohel nechal vyměnit zámek na vstupních dveřích, převzal a uložil u sebe písemnosti kuratoria a založil novou evidenci sbírek. Praha se stále domnívala – a hlasy exponentů frýdecké pobočky ji v tom utvrzovaly – že musí pobočku ve Frýdku zachovat, aby postihla specifika těšínského regionu. Finanční důvody však vedly k její likvidaci, a to na základě rozhodnutí valné hromady pražské centrály (14. prosince 1933). V následném roce opavské muzeum převzalo několik set sbírkových předmětů, avšak jejich instalaci se nepodařilo do roku 1938 v ZM uspokojivě vyřešit. Přesun nebyl zcela bezproblémový, protože až do podzimu 1938 zůstávalo 275 předmětů z někdejšího zemědělského muzea ve Frýdku uloženo v tamním městském muzeu.⁶⁶

Muzeum, to nebyla jen expozice a výstavy, muzejní knihovna a archiv; to byla i popularizační práce exponentů muzea na stránkách denního tisku, agrárních novin a časopisů, katalogů hospodářských výstav a ve vysílání ostravského rozhlasu. Stala se integrální součástí muzejní práce Františka Myslivce, jednatele muzejního kuratoria Aloise Kacíře, jenž o ZM napsal několik přehledových textů, a kustoda Arnošta Slipka, jak dosvědčují jeho novinové články. Z významnějších textů z doby mezi světovými válkami zaujme pojednání Eduarda Jeřábka (1886–1963), autora prací o pozemkové reformě a organizaci zemědělství.⁶⁷

Rok 1938 znamenal likvidaci muzea. „Okleštěním vlasti sousedními státy,“ rekapituloval *Věstník Československého zemědělského muzea* situaci po Mnichovu, „bylo Československé zemědělské muzeum postiženo citelně též přímo. Německý zábor znamená pro ně bolestnou ztrátu malého sice, ale pečlivě vybudovaného pobočného zemědělského musea v Opavě, se sbírkami slezského zemědělství a venkova, slezských archiválií a tisků a s vlastní budovou. Na další udržování a vedení tohoto musea nelze pomýšleti, a proto se náš musejní spolek snaží docílit alespoň příznivé vyřešení celé věci.“⁶⁸ Nestalo se tak, „zabráním československého území Německem byl postižen náš pobočný ústav Zemědělského muzea v Opavě. Těžká tato ztráta je pro nás tím bolestnější, že se nám nepodařilo ničeho z pečlivě upravených sbírek slezského zemědělství a venkov, slezských archiválií a tisků přestěhovati na území našeho státu. Stalo se tak nezaviněně, neboť spád událostí byl tak prudký, že nebylo možno funkcionářům tamního kuratoria postarati se včas o evakuaci sbírkového materiálu... Sbírkky byly umístěny ve 13 místnostech o celkové výměře 356 metrů čtverečních podlahové plochy a právě v uplynulém roce bylo přikročeno i k rozšíření o další prostory, které k tomu účelu byly upravovány. K instalaci

66 ZA v Opavě, Československé zemědělské muzeum Frýdek, karton 1, inv. č. 4, písemnosti dokumentující jednání o sloučení muzea ve Frýdku s opavským muzeem, protokoly z jednání kuratoria muzea ve Frýdku a korespondence s pražským ústředím z let 1931–1934; E. ŠEFCÍK, *Přehled vývoje opavských muzeí*, s. 39. O situaci v roce 1938 viz [ANONYM]: *XXI. výroční zpráva o činnosti Československého Zemědělského muzea za rok 1938*, VČSZM 12, 1939, s. 7.

67 Eduard JEŘÁBEK, *Zemědělské museum v Opavě*, VMO 37, 1932, s. 124–128; TÝŽ: *Slezské zemědělství a jeho třicetiletý vývoj*, Opava 1929.

68 František ŠACH, *Zemědělské musejnictví v nové republice*, VČSZM 11, 1938, s. 190.

*Sbírek v těchto prostorách však již nedošlo.*⁶⁹ S odstupem času pražské ústředí ve své zprávě konstatovalo, že „o osudu sbírek bývalé pobočky v Opavě není dosud žádných konkrétních zpráv.“⁷⁰ Jaká byla tedy situace muzea po německém záboru Opavy? Muzejní správu převzal Wolfgang Wann (ke dni 8. října 1938), kustod Arnošt Slipek byl o dva dny později propuštěn,⁷¹ muzeum bylo uzavřeno a z Blücherova paláce vystěhováno. Wannovy protesty byly marné;⁷² sbírky sice v roce 1939 formálně převzalo *Říšské župní muzeum*, avšak bez možnosti jejich veřejné prezentace. Odvoz části sbírek do objektu koníren zámku v Hradci nad Moravicí se sice jevil jako dobré řešení v případě vojenských útoků na město, avšak nakonec právě objekt koníren se stal cílem bombardování, takže deponát neušel zkáze.⁷³ Pokusy Aloise Kacíře o resuscitaci ZM v Opavě po roce 1945 vyšly naprázdno⁷⁴ a to, co z muzea zbylo, převzala muzea v Opavě (*Slezské muzeum*) a Praze (*Československé zemědělské muzeum*); písemnosti se díky Aloisi Kacířovi soustředily do nynějšího Zemského archivu v Opavě.⁷⁵

ZM v Opavě a zčásti ve Frýdku, které tento textem připomíná, zůstávají i pro budoucnost zajímavými badatelskými tématy, neboť jejich poznání není zdaleka dovršené s tím, jak chybějí monografie vůdčích osobností, ač jsou k jejich napsání dobré podmínky,⁷⁶ a analytické studie k agrárnímu hnutí ve Slezsku, jež si nenašlo svého historika.⁷⁷ Samostatnou pozornost by si zasluhoval také muzeologický kontext, neboť činnost ZM skýtá příležitost k analýze akviziční, prezentační a popularizační činnosti, vystupující ve srovnání s aktivitami ostatních muzejních institucí v Opavě i mimo toto město.⁷⁸ Budiž tedy ohlédnutí za dějinami zemědělského muzejnictví ve Slezsku mezi světovými válkami pobídkou k dalšímu studiu této mimořádně zajímavé problematiky.

69 [ANONYM]: *XXI. výroční zpráva o činnosti Československého Zemědělského musea za rok 1938*, VČSZM 12, 1939, s. 1.

70 (šifra) M. [A. MACH]: *Zemědělské musejnictví. Předsednictvo Zemědělského musea*, VČSZM 12, 1939, s. 56.

71 Adolf Turek uvedl, že Slipek působil v muzeu až do konce roku 1938, viz A. TUREK, *Z dějin zemědělského muzea v Opavě*, s. 51. Ke Slipekovi Eustach BITTNER, *Arnošt Slipek (1909–1983)*, *Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy* 10, 1985, č. 2, s. 41–42.

72 Jde zejména Wannův pamětní spis z února 1939, cit. Jaroslav BAKALA, *Sjednocení opavského muzejnictví*, in: Josef Duda (ed.), *150 let Slezského muzea*, Ostrava 1964, s. 56.

73 Podrobně A. TUREK, *Z dějin zemědělského muzea v Opavě*, s. 51–52; J. BAKALA, *Sjednocení opavského muzejnictví*, s. 56–57.

74 A. TUREK, *Z dějin zemědělského muzea v Opavě*, s. 52–53.

75 K Aloisi Kacířovi ve vztahu k muzeu s důrazem na snahy po jeho obnově po roce 1945 viz Pavel ŠOPÁK, *Alois Kacíř a Zemědělské muzeum v Opavě po roce 1935. Jubilejní vzpomínka k 120. výročí narození*, *Časopis Slezského zemského muzea* série B – vědy historické 67/1–3, 2018, s. 157–163.

76 V ZAO jsou badatelům k dispozici pozůstalosti Františka Zíky, Františka Papouška, Aloise Kacíře, využité dosud jen k jubilejním textům nebo k sepsání studentských prací.

77 Rámcově viz Josef HARNA, *Agrární politické hnutí v českých zemích a na Slovensku*, in: Pavel MAREK a kol., *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*, Olomouc 2000, s. 164–184; k českému Slezsku srv. Dan GAWRECKI a kol., *Dějiny českého Slezska 1740–2000 I*, Opava 2003, s. 325. Základní práci pro objasnění počátků agrární strany ve Slezsku zůstává text Joži Vochaly, viz Joža VOCHALA (ed.), *Hrsta klasů*, pro situaci v české politice ve Slezsku kolem roku 1900 text Rudolfa Gudricha, viz Rudolf GUDRICH, *Vznik a vývoj českých politických stran ve Slezsku*, in: Antonín Lhotský (ed.), *Vlastivědný sborník slezský* 2, Opava 1926, s. 149–191.

78 Muzeologickým specifíkem Československého zemědělského muzea, včetně jeho opavské pobočky, bylo propojení úkolů muzeí historického, technického a přírodovědného zaměření, jak upozornil Edvard Reich v přednášce v dubnu 1936, viz *Zájem veřejnosti na práci zemědělského musejnictví*, VČSZM 10, 1937, s. 90.

EDICE

[Projev Františka Myslivce při otevření Zemědělského muzea v Opavě dne 24. dubna 1932]

Velectěné shromáždění! Jedním z nejkrásnějších pohledů jarních je pohled na mladý rozvíjející se strom, ozdobený svěží zelení. Pohled ten unáší mysl do budoucnosti a kreslí ladnými barvami ovoce, které strom bude přinášeti a radost těch, kteří ovoce budou požívat. Krásný tento obrázek provází obyčejně temný stín, že totiž ti, kteří na strom ten patří a ovoce jeho požívají, pravidelně zapomínají na ty, kteří strom štěpili a jej pro budoucí pěstovali. Takovými my ve Slezsku býti nechceme. Jako krásný mladý štěp v zahradě věd rozkvetlo naše zemědělské museum a jsem přesvědčen, že Slezané, kdykoliv budou požívatí výhod tohoto musea, jeho vědeckého ovoce, že vždy vděčně budou vzpomínati těch, kteří ten strom šlechtili a nám jej vypěstovali. V prvé řadě je to *Československé zemědělské museum* v Praze, ústav pro studium a povznesení venkova, v čele s panem presidentem Prokúpkem a jeho hlavním spolupracovníkem, zde přítomným panem profesorem dr. Kazimourem, který jest duší zemědělského musejnictví československého a pravým duševním tvůrcem musea v Opavě se všemi členy správního výboru. Z nich mnozí, jako bývalý ministr poslanec dr. Štefánek, pan místopředseda šéfredaktor Vašíček, pan starosta a pokladník Ing. Klindera⁷⁹ a vrchní lesní rada Ing. Frič,⁸⁰ nelekali se daleké cesty a dodali mu svou přítomností lesku. Stejně pokládám za svou povinnost vzdáti upřímné díky panu poslanci Beranovi. Zvláštní radost mám, že mohu na tomto místě vzdáti upřímné díky jménem slezského lidu panu zplnomocněnému ministru dr. Pazderkovi, který vždy tak něžně a mile a pozorně se věnoval zemědělství ve Slezsku, šel nám vstříc a dodal nám síly. Také pokládám za svou povinnost věnovati vděčnou vzpomínku zvěčnělému panu ministru dr. Otakar Srdínkovi.⁸¹

Tito všichni vsadili tento štěp do slezské země, do této klenotnice černých diamantů, které neslouží přepychu a marnivosti, nýbrž zahřívají krby rodin, dílny pracujících, ženou stroje v továrnách a pohánějí řady vozů na železných kolejích, vsadili jej, aby tuto zemi černých diamantů jako jasný paprsek vědy prozařoval a těm, kteří se věnovali obdělávání rodné půdy, dodával chuti, aby půdu rodnou vzdělávali s láskou, a svou prací sobě i jiným chleba vydobývali. Těm pak, kterým osud určil a vykázal práci a zaměstnání daleko od živé zeleně přírody, nebo dokonce od svěžích paprsků slunečních, má Zemědělské museum skýtati duševní osvěžení a též poučení. Uvidí tu, že i zemědělec musí těžce pracovati a se vzdělávati, aby vydobyl chleba pro sebe i jiným, a z toho poznání vyplyne jistá vzájemná úcta k práci obou stavů, vzájemná podpora a svorná práce pro blaho lidstva. Dále pokládám za povinnost vzdáti díky paní hraběnce Louise Blücherové, která na uctění památky svého manžela⁸² tento palác za velmi nízkou cenu Zemědělskému museu podstoupila a prosím přítomného pana generálního ředitele dr. Schmekla, aby jí tento dík tlumočil. Ze slezských hospodářských korporací pracovala na zřízení musea

79 Ferdinand Klindera (1875–1953), národohospodář, agrární politik, organizátor agrárního družstevnictví.

80 Jan Frič (1883–1971), specialista na oblast lesnictví a myslivosti, srv. Josef NYDRLE, *Inž. Jan Frič padesátíkem*, VČSZM 6, 1933, s. 146–147.

81 Otakar Srdínko (1875–1930), lékař, agrární politik ve dvacátých letech poslanec Národního shromáždění a ministr zemědělství (v letech 1926–1929).

82 Míňen Lothar hrabě Blücher z Wallhstadu.

v prvé řadě *Ústřední hospodářská společnost* v čele s panem senátorem Františkem Zíkou a Ing. dr. Aloisem Kacířem a současně *Zemědělská rada* s panem presidentem Františkem Zíkou, který tak se těšil, že dílo to bude dokončeno, ale osud mu nedopřál této radosti. U kolébky tohoto musea stáli také dva rodáci ze Slezska, Ing. T. Myslivec z Moravské Ostravy, který řídil všechny práce stavební, a pan dr. Jaroslav Klimeš, který prováděl všechny práce právnické; oba dva z lásky k rodné zemi a ke stavu selskému, z něhož vzešli, tyto práce konali zadarmo. Dále děkuji všem, kteří věnovali předměty a příspěvky do musea, zvláště panu senátoru Stolbergovi, velkostatkáři z Kyjovic a ředitelství státních lesů a statků ve Frýdku v čele s panem ředitelem vládním radou Jindřichem Durasem, kteří nám lesnické oddělení velmi krásně vybavili. Obětavě spolupůsobili při zařizování musea páni Ing. Pavlásek, ing. Špička, ing. Vavřík, ing. Klapetek. Děkuji též obětavému úřednictvu Československého zemědělského musea, zvláště pánům Ing. Machovi, ing. Šachovi,⁸³ Štěpánkovi a ing. Jurkovičovi.

Nemám jiného přání, leda aby museum splnilo naděje, které v něm skládá slezský lid, a prosím dnes Všemohoucího, aby svým požehnáním toto dílo doprovázel.

Věstník Československého zemědělského muzea 5, 1932, č. 2, s. 123–124.

Zemědělské museum v Opavě

Dne 24. dubna tohoto roku bude v Opavě ve vlastní budově otevřeno a veřejnosti odevzdáno Zemědělské museum, vědecký ústav pro studium a povznesení venkova.

Jménem *museum* rozumějí se v přítomné době uspořádané sbírky památek uměleckých, historických, vynálezů vědeckých, nebo znázorněný vývoj a pokrok v jednotlivých oborech vědy, průmyslu, živnosti nebo obchodu. Jméno *museum* odvozuje se od slova *Múzy*, které dle řeckého bájesloví byly nymfy pramenů, pobádající lidi k očištění, k nadšení, k dovednosti a k zušlechtnění v umění, v hudbě a ve vědách. Proto vše, co svědčí o vzletu v umění a později také ve vědách, bylo považováno za vzácný duševní dar Múz a proto uspořádání památek, které byly pokládány za důkaz přízně těchto povznášejících bytostí, bylo označeno jménem *museum*. Nejstarší byla musea umělecká a po nich historická. V přítomné době máme musea průmyslová, technická, národopisná, botanická, geologická, anatomická atd.

Když již před světovou válkou nejen jednotlivá odvětví vědy, ale i obchod, průmysl a živnosti měly svá musea, pociťovala se i v zemědělství touha soustavně uspořádati a pro budoucnosti zachovati, památky, kterak zemědělství pracovalo a kterých prostředků užívalo, aby lidstvu zaopatřilo chléb a jinou potravu; jak v této snaze pokračovalo, zdokonalovalo se a vyvíjelo, až dospělo k dnešní výši. Jinými slovy i zemědělství toužilo po museích zemědělských.

Po příkladě jiných států, které již před světovou válkou měly zemědělská musea, ustavilo se v naší republice Československé Zemědělské Museum, ústav pro studium a povznesení venkova, který si vytkl za úkol zřídit zemědělská musea v Praze, v Brně, v Opavě, v Bratislavě a v Mukačevě, popřípadě zřídit zemědělská oddělení při museích krajských nebo městských, nebo menší musea okresní.

Původně bylo v Opavě zemědělské museum projektováno v rozměrech menších. Mělo

83 František Šach (1897–1979), autor odborných prací z dějin zemědělství, v padesátých letech 20. století ředitel *Československého zemědělského muzea* v Praze.

sebrati, uspořádati a zachovati památky na hospodářství doby dřívější a připojiti se k ukázkám hospodářství soudobého v Masarykově vyšší hospodářské škole, v níž bylo umístěno a v květnu roku 1927 otevřeno. Ale v krátké době získalo takové množství předmětů jak z hospodářství doby minulé, tak i z hospodářství soudobého, že kuratorium bylo nuceno starati se o nové místnosti, ve kterých by předměty tyto nejen slušně umístilo, nýbrž i obecnostvu snadno přístupnými učinilo.

Po dlouhém uvažování a hledání upoutána byla pozornost kuratoria na historický palác na rohu Masarykovy a Janské ulice, dle posledních majitelů zvaný palác Blücherův, který zamýšlel jeho majitel prodati.

V domě tom bylo po celé čtvrtstoletí vedení českého národního života ve Slezsku. V něm konaly se nejdůležitější porady, jak dobýti a zachovati práva našemu lidu; v něm kladly se základy k našemu kulturnímu a národohospodářskému rozvoji; v něm konaly se přípravy k velikému vítězství v roce 1891, kdy k nejvyššímu vrcholu dospěl probuzenský ruch ve Slezsku, neboť toho roku dobyl náš slovanský venkov v naší zemi, o níž bylo do světa prohlašováno, že slovanský národ je v ní cizí, dvě třetiny zastoupení v kurii venkovské. Proto byl dům ten každému slezskému Čechu drahým a české Slezsko pohlíželo k němu téměř jako ke kolébce své národní a hospodářské samostatnosti.

Shodou neblahých poměrů nebylo na české straně pozorovati zájmu o jeho koupi a již zdálo se, že dům ten pro národ český navždy ztracen.

Že se tak nestalo a že toto místo tak památné bylo národu českému zachováno a jako drahocenný dar slezskému venkovu věnováno, za to máme co děkovati Československému Zemědělskému Museu v Praze, hlavně však jeho předsedovi, ve Slezsku dobře známému prezidentu Adolfu Prokúpkovi⁸⁴ a jeho hlavnímu spolupracovníku, slezské veřejnosti rovněž dobře známému, přísedícímu zemského výboru v Čechách, profesoru dr. Josefu Kazimourovi, duši to zemědělského musejnictví ve vlasti naší. Oba tito pánové svým vlivem docílili, že správní výbor dům, ten zakoupil a rozhodl se zařídit v něm zemědělské museum v takové míře, která by potřebám našeho kraje odpovídala. Tím si zasloužili nehynoucích děků nejen našeho venkova, nýbrž i celého českého Slezska.

Zemědělské museum má zvláště důležité poslání v zemi slezské a k ní přiléhající severovýchodní Moravě. Oblast tato jest známou, bohatou klenotnicí černých diamantů, které neslouží přepychu a marnivosti, nýbrž zahřívají krby rodin, dílny pracujících, ženou stroje v továrnách a pohánějí řady vozů na kolejích železných.

Z dalekých končin spěchají sem lidé, aby zde našli práci, chléb, štěstí, uplatnili zde své odborné vědomosti a vrozenou dovednost.

Zemědělské museum, které podává obraz hospodářství ve dvou hlavních směrech, a to hospodářství doby minulé a hospodářství soudobého, má v první řadě sloužiti těm, kteří se věnovali obdělávání stále se menšící, po otcích zděděné rodné půdy, a je povzbuzovati, aby tuto půdu s toužebnou láskou a obětavostí jako naši předkové obdělávali a v museu viděli, které prostředky a vymoženosti nabízí jim technika věda, aby z rodné hroudy vydobili co nejvíce chleba sobě a svým bratřím, kterým osud jině povolání určil.

84 Adolf Prokúpek (1868–1934), absolvent studia práv na univerzitě v Praze, agrární politik, poslanec Národního shromáždění, předseda *Zemědělské jednoty* Československé republiky a předseda *Zemědělské rady* pro Čechy, v létě 1918 jeden z členů přípravného výboru *Českého zemědělského muzea*.

Těm pak, kterým osud vykázal práci zaměstnání daleko od živé zeleně přírody nebo dokonce od jasných paprsků slunce, má zemědělské museum skýtati poučení a duševní osvěžení.

Když po těžké práci budou čísti v knihách, jak dříve předkové jejich chleba dobývali, kterých prostředků k tomu užívali a jak je zdokonalovali a budou toužiti po správném názoru předmětů těch, uvítá je zemědělské museum s největší radostí ve svých místnostech, aby jim předměty ty ukázalo a jejich touze po poučení vyšlo vstříc, aby při pohledu na předměty ty duchem svým do volné přírody k předkům svým v dobách minulých zaletěli a duševně okřáli.

Kéž zemědělské museum v Opavě jest od slezského lidu přijato se stejnou láskou a upřímností, s jakou bylo uspořádáno a s jakou bude slezské veřejnosti odevzdáno.*

* Zemědělské museum jest prozatím instalováno jenom v prvním poschodí (ve 14 místnostech). Druhé patro a přízemí přijde na řadu později. Dosud je obýváno nájemníky, které museum při koupi převzalo, ježto požívají výhody zákona o ochraně nájemníků.

František Myslivec, Zemědělské museum v Opavě, Svobodná republika 13, 1932, č. 17, 22. dubna, s. 1.

[Projev senátora Františka Nováka při příležitosti oslavy šedesátých narozenin Františka Myslivce dne 19. října 1933]

Vážené dámy a pánové, jistě proti intencím jubilantovým svolalo kuratorium *Československého zemědělského muzea* dnes tuto přátelskou schůzku a pozvalo vás k ní, abyste mohli při příležitosti šedesátin pana profesora Františka Myslivce popřáti a podati mu přátelskou ruku. My, jeho krajané a rodáci, ctíme v něm vlastence a kněze starého typu. Avšak nám v kuratoriu zemědělského muzea i v ostatních zemědělských korporacích je více: je budovatelem našeho zemědělského muzea v Opavě a průkopníkem jeho snah vytčených již v jeho názoru: muzeum [je místem] pro studium a povznesení zemědělství.

Byla to šťastná myšlenka zesnulého pana prezidenta Zíky, že se mu podařilo v roce 1924, kdy docházelo k uskutečnění vytčeného cíle – zřízení zemědělského muzea v Opavě – získati rodáka z Dolní Lhoty, pana profesora Myslivce. Přijetím funkce jubilantem v kuratoriu, které nemělo ještě ani razítka, ani knihy protokolů, tím méně nějakých sbírek, podařilo se vytvořiti ohnisko několika nadšenců, jím vedených, a není proto divu, že již na jaře v roce 1927 otevírá kuratorium museum veřejnosti. Plány byly veliké a chuť do práce, zvláště u vůdce Myslivce, převyšovala všechny překážky, které jako vždy stavěly se v cestu.

Bylo zřejmé, že místnosti v Masarykově státní vyšší hospodářské škole nestačí; uvažováno o získání dalších, o koupi nějakého domu. Zas přes svízelné shánění, které se zdálo vždy bezpředmětným, podařilo se jubilantovi s trpělivostí a houževnatostí jemu vlastní, dosíci umístění a rozšíření sbírek v roce 1932 v samostatné, upravené budově bývalého Blücherova paláce.

Pan profesor nebyl začátečníkem při přijetí funkce v zemědělském muzeu. Měl již za sebou kus vykonané práce folkloristické, podložené soustavným studiem lidu ve svém kraji, jeho povahy, mluvy, zpěvu, způsobu života i dějinami jednotlivých vesnic. Svě poznatky napsal v četných pojednáních i knihách, což bylo již uveřejněno v jubilejních člancích, o nichž se

v tomto stručném proslovu nebudu zmiňovat: ať působil v Kyjovicích, ve Frenštátě a Příboře, vždy veškerou péči a čas věnuje svému Slezsku, svým krajanům, venkovu, z něhož vyšel a který tolik miluje. V době, kdy se jubilant narodil a začal pracovat, nežilo Slezsko a náš národ v takovém uvědomění, v jakém je nyní. Za svůj český ráz, který si dnes udrželo, vděčí jeho četným svým vlasteneckým učitelům a u nás snad v první řadě českým kněžím. Do řad těchto buditelů se jubilant dostává přes svoji vrozenou skromnost a tichou neúnavnou práci. Na základě svých znalostí a výsledků své práce dostává se do správního výboru Československého zemědělského muzea, kde jeho cenné náměty a rady jsou plně uznávány a dostává se tak přes rámec našeho kraje.

Ač jubilant toho tolik vykonal, přece – což mohu prozradit – má ještě další plány, chce dále pracovat. Věkovou hranici jednoho desetiletí nechce považovat za ukončení nebo zmírnění svého pracovního tempa. Dnešní schůzka má nám jen dát příležitost, abychom Vám, vážený pane profesore, poděkovali za vykonanou práci, vyslovili Vám náš vděk a úctu, zabezpečili Vás svou podporou a přáli Vám nejen mnoho úspěchů, dalších, ale v první řadě hodně zdravím. Toto přání vyslovuji Vám jménem zemědělských slezských korporací a kuratoria zemědělského muzea, jehož jménem Vám mám odevzdati i tuto skromnou upomínku.

Řeč pana senátora Nováka 19. X. 1933 na šedesátých narozeninách Františka Myslivce, rukopis, 3 listy, ZA v Opavě, Alois Kacíř, inv. č. 187, karton 6.

[Československé zemědělské museum, ústav pro studium a povznesení venkova, kuratorium v Opavě kuratoriu Československého zemědělského muzea ve Frýdku dne 27. února 1934]

Opava, dne 27. února 1934
číslo 159–5e–1934

Titl. Kuratoriu Čsl. Zemědělského muzea ve Frýdku.

Podepsané kuratorium Československého zemědělského muzea v Opavě dovoluje si Vás uctivě otázet, kdy by mohli jeho zástupci převzít Vaše sbírky. Dle novinářských zpráv, koná se 15. března 1934 valná hromada Československého Zemědělského muzea v Praze a dle usnesení mimořádné valné hromady, konané v prosinci m. r., má být frýdecké museum spojeno s opavským. Chceme proto včas sbírky formálně převzít, abychom ještě před valnou hromadou mohli ústředí hlásiti, že usnesení mimořádné valné hromady bylo splněno. Očekáváme vaše ctné zprávy co nejdříve a poroučím se s projevem hluboké úcty.

Za Československé zemědělské museum, ústav pro studium a povznesení venkova, kuratorium muzea v Opavě jednatel Alois Kacíř, předseda František Myslivec.

ZA v Opavě, Československé zemědělské muzeum Frýdek, inv. č. 4, karton 1, 1 list.

[Československé zemědělské museum, ústav pro studium a povznesení venkova,
kuratorium v Opavě Ing. Jindřichu Durasovi, řediteli státních lesů a statků ve Frýdku
dne 4. února 1936]

Opava, dne 4. února 1936
číslo 95/1936

Titl. Ředitelství státních lesů a statků /k rukám ředitele p. Ing. J. Durase/

Podepsané kuratorium Československého zemědělského musea v Opavě dovoluje si Vám zdvořile sdělit, že do svého archivu ukládá mezi jiným také fotografie a negativy lesů, hospodářských plodin aj., poškozených nebo zničených živelnými pohromami, pokud se vztahují na oblast celého Slezska a přilehlých krajů severovýchodní Moravy.

Podepsané kuratorium musea bylo od jeho spolupracovníků sděleno, že Vaše p. t. ředitelství podobné snímky má. Kuratorium musea by Vám bylo velmi vděčno, kdyby Vám bylo možno některé takové fotografie museu věnovati /popřípadě i negativy/. Záleží mu velmi na tom, poněvadž některé z těchto fotografií by byly i s jinými uspořádány do tableau ukázek živelných pohrom ve Slezsku a vystaveny v musejních sbírkách.

Prosíce Vás o laskavé brzké zprávy, za něž Vám již předem srdečně děkuje, poroučí se Vám s projevem plné úcty

Za Československé zemědělské museum, ústav pro studium a povznesení venkova, kuratorium musea v Opavě jednatel Alois Kacíř, předseda František Novák.

ZA v Opavě, Ředitelství státních lesů a statků Frýdek I., inv. č. 821, sign. 527/5, 1 list.

Summary

The Czechoslovak Agricultural Museum 1918-1938 and its Branch in Opava

The paper deals with the history of the Agricultural Museum in Opava and partly also with the Agricultural Museum in Frýdek, which were branches of the Czechoslovak Agricultural Museum in Prague founded in 1918. The link between Prague and Silesia was provided via Josef Kazimour, an agile organizer of agricultural museums, and via agricultural experts (Alois Kacíř), Silesian cultural workers (Joža Vochal, František Myslivec) and agrarian politicians (František Zíka). The Museum in Opava was established between 1924 and 1925 (the establishment of the Opava Branch Curatorium and the first meeting of the Committee); the exhibition was opened in the building of the Masaryk Higher School of Economics (May 29, 1927). The museum in Frýdek was opened to the public on July 6, 1924, in the premises of the Frýdek Chateau (the so-called Knights Hall); it was the oldest of the provincial branches, but, unfortunately, it did not maintain its independence for a long time and ceased to exist after merging with the Opava Agricultural Museum in Opava. The Agricultural Museum in Opava ceased to exist in 1939, when its collection was formally taken over by the Reich County Museum (i.e. the former Land Museum), but without the possibility of their public presentation; the attempts to restore the museum after 1945 were not successful.

Michael R a t a j

DOPADY „OSMAŠEDESÁTÉHO“ NA PROFILACI OKRESNÍHO TÝDENÍKU NOVÉ OPAVSKO

Abstract

This paper commemorates the 50th anniversary of the invasion of Warsaw-Pact armies to Czechoslovakia. It focuses on the local newspaper Nové Opavsko (New Opava Region) and its profiling in 1968 and the subsequent period of early 'normalization.' It further provides answers regarding the role Nové Opavsko newspaper played during the period known as the Prague Spring, including the degree to which it maintained the official party policy, whether it became independent of its publishers and the degree to which it contributed to a freer atmosphere and the democratization of society in the Opava district. The paper also includes a content analysis of the newspaper known as Svobodné Opavsko (Free Opava Region), published towards the end of August 1968 in place of the Nové Opavsko newspaper that may have been considered a symbolic journalistic 'product of the Prague Spring' – an uncensored medium. It also contains biographical notes regarding journalists, their collaborators and relevant district officials from the Communist Party of Czechoslovakia.

Keywords: newspaper, journalist, Prague Spring, Communist Party, Opava, weekly Nové Opavsko (New Opava Region), Svobodné Opavsko (Free Opava Region), OV KSČ (District Committee of the Czechoslovak Communist Party) Opava, ONV (District National Committee) Opava, Silesia

Události osmašedesátého roku, tzv. Pražské jaro, jsou významným mezníkem československých dějin a jako takové si je připomínáme při každém významnějším výročí. Zmaření pokusu o obnovu občanské společnosti a návrat k demokratickému modelu, dočasná přítomnost sovětských vojáků, která se protáhla o dvacet let, to vše činí z 50. výročí invaze vojsk Varšavské smlouvy stále aktuální historické téma. Kormidlo dějin zůstalo na další dvě desetiletí v rukou moci popírající svobodu myšlení a vyznání a další lidské svobody. Následující epocha známá jako „normalizace“ významně přispěla k morálnímu úpadku společnosti v 70. a 80. letech. Některé její důsledky překonáváme ještě dnes.

Vnitropolitický vývoj Československa přetátný vpádem vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 poutá pozornost nejen domácích, ale i zahraničních historiků. V průběhu uplynulých padesáti let byla sepsána celá řada vědeckých studií a publikací, od těch invazi obhajujících až po radikálně kritické. Bibliografie Pražské jaro '68¹ vydaná Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR čítá 2 120 položek – pramenů, monografií, sborníků a článků z časopisů a sborníků. Badatelé zkoumající toto období mají k dispozici též uceleně koncipovanou ediční řadu Prameny československé krize 1967-1970², která vznikla po r. 1991 ze spolupráce Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967-1970 a Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR. Mnohé další dosud nezpracované prameny se nacházejí v menších archivech. Obsahují často velmi závažné dokumenty, které představují zajímavou materii ke kritickému studiu.³

1 Věra BŘEŇOVÁ – Slavěna ROHLÍKOVÁ – Jiří HOPPE, *Pražské jaro '68. Bibliografie*, Praha 2013.

2 Jiří HOPPE, *Pražské jaro v médiích, Výběr z dobové publicistiky*, Praha – Brno 2004.

3 Jak už v r. 1990 uvedla ostravská historička Nina Pavelčíková, Opavsko na tom ve srovnání s jinými okresy není zrovna nejhůře – dochovala se kompletní vydání okresních novin, jejichž úroveň zvláště v průběhu roku 1968 znamenala výrazně vzestupnou tendenci, k dispozici jsou také letáky, závodní časopisy, kopie dokladů a fotografie. Tyto prameny, mj. písemnosti z archivního fondu OV KSČ Opava a ONV Opava, zkoumal také autor této studie. Viz Nina PAVELČÍKOVÁ, *Opavsko a srpen 1968*, Naše Opavsko, 17. 8. 1990, s. 1.

Vývoj reformního procesu, tzv. Pražského jara, srpnová invaze i začátek normalizace v Československu se nutně odrazil na proměně obsahu a profilaci tuzemských médií. Svoboda slova totiž patřila mezi tehdejší základní postuláty formujících se občanských iniciativ a média byla v Československu přímým nástrojem moci – podobně jako v ostatních sovětských satelitech. Specializovaná literatura o úloze československých médií v r. 1968 nebyla ještě donedávna nijak početná, v posledních letech však vzniklo několik hodnotných prací. K předním odborníkům na dopady Pražského jara v médiích se v současnosti řadí především Jakub Končelík⁴ nebo také autor bibliografické edice pramenů k dějinám československé krize Jiří Hoppe⁵. V centru pozornosti odborníků jsou však pohříchu především média mainstreamová – rozhlas, televize, celostátní deníky a časopisy. Jen postupně vznikají také studie zkoumající profilaci médií podstatně méně vlivnějších, na úrovni krajů a okresů, která byla bezvýhradně podřízena nižším složkám politické (výkonné) moci.

Předkládaný příspěvek je věnován okresnímu týdeníku *Nové Opavsko* a jeho profilaci v r. 1968 a v následujícím období počínající normalizace. Toto periodikum vycházelo v opavském okrese od r. 1959 jako týdeník Rady Okresního národního výboru v Opavě (ONV) a Okresního výboru Komunistické strany Československa (OV KSČ).⁶ Obě politické instituce zabezpečovaly vydávání týdeníku jak po stránce materiální (ONV), tak po stránce ideově-politické a výchovné (OV KSČ). *Nové Opavsko* bylo čtenáři po léta vnímáno jako suchý, bezkrevný týdeník, který měl ideově formovat a vychovávat pracující lid a mládež v duchu marxismu-leninismu a obhajovat socialistické vládní zřízení pod vedením KSČ. Dohled nad politicko-ideovou linií týdeníku zajišťovala spolu s vedoucím redaktorem zejména redakční rada jmenovaná vydavateli, jejíhož zasedání se zúčastňoval pracovník ideologického oddělení OV KSČ.⁷ Tyto determinující faktory činily redakci okresních novin plně závislou na stranických a stranou řízených orgánech. Vedoucí redaktor se přímo zodpovídal

4 Na téma žurnalistiky v r. 1968 publikoval například: Jakub KONČELÍK, *Přelomová témata českého tisku jara 1968*, in: Elena Londáková, *Rok 1968: novináři na Slovensku*, Bratislava 2008, s. 109-130; Jakub KONČELÍK, *Média pražského jara; Zrod reformy a demokratizace novinářské práce*, Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie 53/1–4, 2008, s. 65-70; Jakub KONČELÍK, *Mediální politika a srpen 1968; Zřízení úřadu pro tisk a informace jako služba moskevskému protokolu*, in: Slavomír Magal – Miloš Mítrík – Martin Solík (edd.), *Masmediálna komunikácia a realita II*, Trnava 2009, s. 203-219.

5 Kromě již zmíněných také například: Jiří HOPPE, *Opozice '68. Sociální demokracie, KAN a K 231 v období Pražského jara*, Praha 2009; Jiří HOPPE – Jindřich PECKA – Josef BELDA, *Občanská společnost 1967-1970. Emancipační hnutí uvnitř Národní fronty 1967-1970*, Brno 1995; Jiří HOPPE – Jindřich PECKA – Josef BELDA, *Občanská společnost 1967-1970. Sociální organismy a hnutí Pražského jara*, Brno 1998.

6 *Nové Opavsko* vzniklo z budovatelských venkovských novin s názvem *Nová vesnice* (1953-1958). Vycházelo od r. 1959, v r. 1960 převzalo v důsledku nového administrativního členění agendu *Nového Hlučínska*. Klasický týdeník středoevropského formátu měl čtyři strany, na titulní a poslední straně byl tištěn s doplňkovou červenou barvou. Týdenní náklad novin se pohyboval od 7600 do 8 000 výtisků. Redakce sídlila v Opavě na náměstí Republiky č. 1, později po otevření Domu politické výchovy se přestěhovala na třídu Rudé armády (dnes Olbrichova). Noviny vycházely každý pátek se sobotním datem. Viz Michael RATAJ, *Opavský tisk po roce 1989*, Opava 2011, s. 34.

7 Posláním okresních novin *Nové Opavsko* bylo především prosazovat zájmy socialistické společnosti při uplatňování vedoucí úlohy strany a všestranně napomáhat k uskutečňování jejích cílů, spolupůsobit při rozvíjení socialistického a internacionálního vědomí občanů, přispívat k utužování bratrských styků se zeměmi socialistické soustavy, především se Sovětským svazem, plně podporovat a propagovat práci společenských organizací zejména se zaměřením k mládeži a zabezpečit publikování závažných materiálů obou vydavatelů. Viz Státní okresní archiv Opava (dále SOkA Opava), neinventarizovaný fond Naše Opavsko 1982-1991, Organizační řád okresních novin *Nové Opavsko* – týdeníku OV KSČ a rady ONV v Opavě.

nejvlivnějším komunistickým funkcionářům okresu. V souvislosti s celospolečenským děním v r. 1968 proto historika novin zajímají odpovědi na následující otázky: Poznamenaly uvolněné politické poměry v r. 1968 také obsah okresních novin? Jakou roli sehrál okresní týdeník *Nové Opavsko* v období tzv. Pražského jara – do jaké míry dodržel stranický kurz, popřípadě jak se profiloval? Stal se médiem nezávislým na svých vydavatelích, nebo naopak představoval nástroj konzervativních komunistů a hájil vedoucí úlohu strany a její ideovou a akční jednotu? Nakolik přispěl k svobodnější atmosféře a demokratizaci společnosti v opavském okrese? Předkládaná studie se pokouší dát na tyto a další otázky odpověď. Je věnována 50. výročí Pražského jara a navazuje na dosavadní souhrnné a dílčí práce autora zpracované k dějinám opavské žurnalistiky 20. století.

Rámcové podmínky pro práci žurnalistů v r. 1968 byly dány proměnou společenské situace. V r. 1968 vyvrcholil proces uvolňování poměrů kulturního a politického života zahájený v průběhu druhé poloviny 60. let. Uvnitř KSČ se vyprofilovala dvě křídla – reformní a konzervativní (fundamentalistické) – která sváděla boj o získání rozhodujícího vlivu na chod strany, a tedy i na státní politiku. Cílem reformního křídla komunistické strany bylo provést plánovanou hospodářskou reformu, odstranit starý systém, který ztělesňoval prezident Novotný, a další uvolnění společenských poměrů. Změny se daly do pohybu na tzv. lednovém plénu ÚV KSČ (3. – 5. 1. 1968), kdy ve funkci tajemníka Ústředního výboru (ÚV) KSČ Antonína Novotného vystřídal Alexander Dubček. K moci se dostalo reformní křídlo.⁸

Tzv. obrodný proces měl samozřejmě proběhnout pod kontrolou KSČ a cílem byl „socialismus s lidskou tváří“, čili demokratizace stávajícího systému, nikoli jeho revize. Když 22. března 1968 Antonín Novotný odstoupil i z funkce prezidenta a na jeho místo nastoupil 30. března 1968 generál Ludvík Svoboda, rozběhly se i další personální změny⁹ a reforma nabrala dynamické tempo. Upřesnění podoby, stanovení cílů i způsobu provádění reformy bylo definováno v rámci Akčního programu KSČ, který byl přijat 5. dubna 1968.¹⁰ Na podporu dalšího rozvoje reformního procesu označovaného jako „Pražské jaro“ byl 27. června 1968 vydán manifest ‘2000 slov’ vypracovaný spisovatelem Ludvíkem Vaculíkem. Otisky jej Literární listy, Práce, Zemědělské noviny i Mladá fronta.¹¹

Byli to právě pracovníci rozhlasu, televize a tisku, kteří sehráli roli katalyzátoru reformních změn. Začátkem jara 1968 se v médiích vlivem změněných institucionálních podmínek uvolnil prostor pro novinářskou práci a rozběhl emancipační proces samotných žurnalistů, kteří se ujali role mluvčích veřejnosti a stali protivníky moci.¹² Začaly se objevovat první vážně míněné požadavky na zrušení cenzury. Předsednictvo ÚV KSČ zareagovalo na přelomu února a března a zrušilo předběžnou cenzuru. Cenzurní aktivity přeneslo 4. 3. 1968 do pravomoci ministerstva kultury. Masmédia se postupně vymanila z dohledu cenzurních

8 <http://www.vhu.cz/lednove-plenum/> [cit. 13. 1. 2018].

9 V lokálních opavských poměrech došlo na městské konferenci KSČ dne 17. 2. 1968 k volbě členů nového Městského výboru KSČ v Opavě, který v dalším průběhu roku z pohledu normalizačních kádřů „zklamal“, když někteří jeho členové v srpnu 1968 nejenže vyslovili plnou důvěru vedení strany v čele s A. Dubčekem, ale dokonce volali po potrestání členů ústředního výboru, kteří neuznali nový ústřední výbor zvolený na Vysočanském sjezdu KSČ dne 22. 8. 1968. Viz SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 279, Redakce Nové Opavsko 1968-1969 (1973), Hodnocení městských výborů strany.

10 Jaroslav CUHRA a kol., *České země v evropských dějinách: Díl čtvrtý*, Praha 2006, s. 232.

11 J. KONČELÍK, *Přelomová témata*, s. 123.

12 Jakub KONČELÍK, *Dva tisíce slov*, Soudobé dějiny 15/3–4, 2008, s. 486.

orgánů, funkcionáři komunistické strany téměř ztratili možnost obsah novinových, rozhlasových i televizních výstupů kontrolovat. Novela zákona č. 81/1966 Sb. o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích ze dne 26. června 1968 zrušila cenzuru a zpětně dodala demokratizačním tendencím v médiích punc legitimacy. Jakýkoliv zásah státních orgánů proti svobodě slova byl postaven mimo zákon. Na počátku srpna 1968 byla média téměř plně osvobozena od dohledu a řízení komunistickou stranou. Pokusy o zatajování, nebo mocenské ovlivňování médií byly hned předmětem kritiky. Média ale představitele moci bezprostředně neohrožovala. KSČ nadále částečně kontrolovala personální a hospodářskou politiku médií a nebyla ochotna plně informovat o vnitrostranických záležitostech. V srpnu 1968 už v Československu cenzura neexistovala. Vztah moci a médií se blížil demokratickému modelu.¹³

Odraz předsrpnového vývoje na stránkách Nového Opavska

Politický vývoj v opavském okrese kopíroval vývoj celostátní, nicméně s určitým zpožděním. Počátky „obrodného procesu“ lze datovat na přelom února a března 1968.¹⁴ OV KSČ Opava se sice bezvýhradně přihlásil k závěrům lednového pléna ÚV KSČ, ale až do března 1968 o tom jeho tiskový orgán *Nové Opavsko* nepřinesl jediný článek. Příkaz ÚV KSČ vzdát se spoluvydavatelství okresních novin splnil OV KSČ Opava až po několika urgencích KV KSČ na konci února 1968.¹⁵ Od 1. 3. 1968 už jen jako tiskový orgán Okresního národního výboru v Opavě *Nové Opavsko* zaměřilo svou pozornost na úniková témata z oblasti sportu a kultury. Materiály týkající se stranických orgánů a činnosti strany podávalo věcně a bez ideologického zabarvení. Průběh důležité březnové okresní konference strany, kde zazněly první kritické hlasy, byl ve vydání z 16. 3. 1968 popsán jen informativně, na což reagoval vedoucí odboru kultury ONV Opava Vladimír Jarý v čísle 12 v článku pod titulkem „O nový duch Nového Opavska“. Redaktory okresního týdeníku ponoukal, aby nestáli stranou obrodného procesu a na stránkách novin refleктоvali potřeby veřejnosti celého Opavska. „Věci veřejné jsou věcmi nás všech! Škodí dnes novému proudu myšlení [...] každý, kdo vyčkává a mlčí! Budiž Nové Opavsko skutečnou tribunou nejrůznějších názorů, kritiky, polemiky a návrhů, jak v okrese dosáhnout lepších výsledků!“ Jarý přitom poukazyval na povrchní způsob informování o okresní konferenci strany konané 9. – 10. března 1968, přičemž článek nesl honosné titulky „podobné minulým tradicím a zvyklostem okresního tisku“. Za příklad přitom dával pružnější postoj krajského deníku *Nová svoboda* z 18. 3. 1968, který zveřejnil diskusi vystoupení delegáta konference.¹⁶ Už o týden později se redakce *Nového Opavska* postavila k Jarého kritice čelem a vyzvala čtenáře, aby se ptali a také psali: „Uvítáme vaše dotazy, názory a také podnětné návrhy k řešení všech otázek našeho veřejného i hospodářského života. O odpověď“

13 J. KONČELÍK, *Média pražského jara*, s. 68; Jakub KONČELÍK, *Proměny řízení a kontroly médií v roce 1968*, s. 9-10. in: Jakub Končelík – Barbara Köpplová – Irena Prázová (edd.), *Konsolidace vládnutí a podnikání v České republice a v Evropské unii, Díl II, Sociologie, prognostika a správa*, Praha 2002, s. 9-10, 313-329.

14 Nina PAVELČÍKOVÁ, *Tři opavská jara: obrodný a normalizační proces v letech 1967–1970, I. část*, *Vlastivědné listy* 18/1–2, 1992, s. 6–10.

15 SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 124, inv. č. 69, Zápis z POV KSČ ze dne 9. 10. 1969.

16 Vladimír JARÝ, *O nový duch Nového Opavska*, *Nové Opavsko*, 23. 3. 1968, s. 1.

na zaslané dotazy požádáme odpovědné politické a hospodářské představitele okresu a v rámci našich možností dáme místo vašim názorům na stránkách Nového Opavska.“ Jak dále redakce v nesignovaném článku uvedla, „nechceme [...] se zpožděním konstatovat jen ty skutečnosti celostátního významu, které již naši čtenáři četli, viděli a slyšeli. Domníváme se [...], že mnoho občanů má zájem o objasnění nebo vysvětlení některých událostí, k nimž došlo v našem okrese v minulé době i v současnosti.“¹⁷ Redakce přetiskla také rezoluci Základní organizace (ZO) KSČ Slezského muzea, která se obracela ke všem základním organizacím v okrese, aby se otevřeně vyslovily proti OV KSČ.¹⁸

Od dubna 1968 se tak v okresních novinách *Nové Opavsko* začaly pravidelně objevovat dosud potlačované názory a kritické články. Svobodnější duch novin umožnila jistá nerozhodnost vedoucího stranického orgánu v okrese, a to jak v jednání, tak v přijímaných opatřeních a jejich realizaci. V čele neformálních aktivit, které se obracely k veřejnosti a aktivizovaly ji, stáli vedle reformně orientovaných komunistů (např. ideologická tajemnice OV KSČ Opava a poslankyně Národního shromáždění ČSSR Jiřina Turečková, která se od r. 1967 dostávala do úzkého kontaktu s představiteli kulturního a vědeckého života v Praze) také pracovníci Domu kultury a vzdělávání (DKV, dříve „dům osvěty“, dnes Městský dům kultury Petra Bezruče – pozn. aut.) a nestraníci, jako vědecký pracovník Slezského ústavu ČSAV Ladislav Pallas nebo zaměstnanci divadla, kteří se angažovali v oživení veřejné diskuse a začínali zpochybňovat vedoucí úlohu strany.¹⁹ V atmosféře narůstajících požadavků veřejnosti na liberalizaci společenských a politických poměrů se většina okresních a městských činovníků OV KSČ ocitla v defenzivě: soustředila se především na svou obhajobu, čelila rostoucí kritice a postupně ztrácela autoritu veřejnosti. Vedoucí tajemník OV KSČ a předseda OV Národní fronty Ervín Židek²⁰ odpovídal na silící kritiku strany, na rozdíl od doby nedávno minulé, ideologicky nezabarvenými příspěvky - například ještě v listopadu 1967 oslavoval na titulní straně *Nového Opavska* 50. výročí Velké říjnové socialistické revoluce (VŘSR).²¹ Redakce otiskovala texty, které se vymykaly ze zažitého rámce okresního týdeníku OV KSČ, a opouštěla zásady „stranické kázně“ podle vzoru celostátního tisku, rozhlasu a televize.²² Dopisovatel a uznávaný regionální spisovatel

17 Redakce, *Ptejte se – pište*, Nové Opavsko, 30. 3. 1968, s. 1.

18 SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 124, inv. č. 69, Rozbor politicko-ideového působení Nového Opavska, týdeníku rady ONV v Opavě v roce 1968-1969, s. 3.

19 Nina PAVELČÍKOVÁ, *Ohlasy pokusu o obnovu občanské společnosti na příkladu ostravského regionu*, in: Pavel Krákora (ed.), *Pražské jaro 1968. Pokus o obnovu občanské společnosti*, Olomouc 2008, s. 22-35; N. PAVELČÍKOVÁ, *Tři opavská jara, I.*, s. 6-10.

20 Ing. Ervín Židek (*7. 7. 1922 Opava), původním povoláním krejčí, od r. 1945 člen KSČ, později člen OV a POV KSČ, tajemník OV KSČ a předseda Okresního výboru Národní fronty v Opavě. V prvních sedmi dnech po invazi se v jeho kanceláři scházela skupinka lidí, která plánovala přechod KSČ do ilegality. S ohledem na vývoj situace svůj postoj rychle přehodnotil. 29. 1. 1969 rezignoval na funkci okresního tajemníka, protože byl jmenován do funkce vedoucího zemědělského oddělení byra ÚV KSČ pro řízení práce v českých zemích. Jeho politická kariéra poté úspěšně pokračovala až do odchodu do penze na počátku 80. let. Viz SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 126, inv. č. 18, Zápis z mimořádné okresní konference 29. 6. 1968; N. PAVELČÍKOVÁ, *Opavsko a srpen*, s. 2; Nina PAVELČÍKOVÁ, *Rozhovor*, in: 1968 – Rekonstrukce okupace [televizní pořad]. Moderuje Tomáš Drahoňovský, ČT 24 Devadesátka, 20. 8. 2018, 20:30-20:45 h; Nina PAVELČÍKOVÁ, *Tři opavská jara: obrodný a normalizační proces v letech 1967–1970, II. část*, *Vlastivědné listy*, 18/1–2, 1992, s. 14–18.

21 Ervín ŽIDEK, *K novým vítězstvím komunismu*, Nové Opavsko, 4. 11. 1967, s. 1.

22 SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 124, inv. č. 69, Rozbor politicko-ideového působení Nového Opavska, týdeníku rady ONV v Opavě v roce 1968-1969, s. 3.

Fran Směja²³ otevřel třaskavé téma rehabilitace prezidenta první československé republiky T. G. Masaryka, jehož odkaz komunisté po r. 1948 účelově pokřivili a vytlačili z veřejného života, protože neodpovídal marxistickému obrazu prvorepublikové společnosti. Až Pražské jaro a pokus o reformy komunistického systému znamenaly opětovný návrat Masaryka do veřejného povědomí. Návrh Frana Směji obnovit Masarykovu (dříve Panskou) ulici v Opavě a vrátit pamětní desku T. G. Masarykovi na budovu někdejšího kláštera klarisek, kde do roku 1928 sídlila Zemská vláda slezská,²⁴ přivítala značná část opavské veřejnosti.

Prostor dostávala také výše zmíněná poslankyně Jiřina Turečková, která odpovídala na otázky o demokracii a demokratizaci a vyvolávala emoce čtenářů nad odchodem Čestmíra Císaře z funkce ministra školství a kultury v r. 1965. Proti straně a politickému systému byly namířeny také články „Rozbujelý aparát je přepychem“ a „Odborům nezávislost“, ve kterém byla proklamována zásada nezávislosti na stranickém aparátu.²⁵

Otevírání dosud zakázaných témat usnadňovala redaktorům *Nového Opavska* aktivita výše zmíněných pracovníků Domu kultury a vzdělávání v Opavě a dalších kulturně-vzdělávacích institucí. Jejich aktiv ze dne 26. března 1968 považuje historička Nina Pavelčíková za klíčovou událost pro celé období polednového vývoje na Opavsku. Došlo na něm totiž k ustavení koordinačního výboru pracovníků vědy, kultury a umění v okrese Opava a k vytýčení jeho základních programových cílů, mezi kterými se objevily například požadavky na obnovení činnosti Matice slezské, založení Slezské univerzity, zlepšení postavení Slezského muzea, podpora divadla, jemuž hrozilo rozpuštění operního souboru, a také zlepšení práce okresních novin.²⁶ Politická angažovanost pracovníků DKV se projevila organizací řady besed a setkání,

23 Vlastním jménem **František Směja** (*30. 5. 1904 Suché Lazce, okr. Opava, †11. 2. 1986 Opava) pocházel z levicově orientované rodiny, jeho otec založil v Suchých Lazcích místní organizaci sociálně demokratické strany. V r. 1924 absolvoval učitelský ústav a potom postupně učil na školách v Raduni, Hrabyni, Větřkovicích, Neplachovicích, Slezské Ostravě, Raškovcích a v Bašce u Frýdku-Místku. 18. 6. 1927 se v Čeladné oženil se Stanislavou Vavákovou. Během okupace působil v ilegální Slezské národní radě, 26. 7. 1941 byl zatčen gestapem a jeden rok vězněn ve Vratislavi. Členem KSČ se stal 19. 5. 1945. Po skončení války se podílel v expozituru ZNV v Ostravě na vytvoření a činnosti referátu osvěty a exponoval se v akci „Budujeme Slezsko“. Po únorovém převratu 1948 se stal vedoucím odboru kultury KNV Ostrava a politicky byl velmi agilní jako krajský poslanec, lektor socialistické akademie, předseda OV SČSP v Opavě, předseda Sdružení umělců slezských v Opavě, místopředseda ostravské pobočky Svazu československých spisovatelů a ředitel Krajského osvětového střediska v Hradci n. Mor. Z aktivní podpory stalinských metod práce komunistické strany vystřízlivěl srpnovou invazi sovětských vojsk do Československa (1968), s níž nesouhlasil. 25. 2. 1970 byl proto vyloučen z KSČ a byla mu zakázána publikační činnost. Ta byla pro něj stěžejní celoživotní náplní. Již za učitelského působení v Hrabyni v l. 1927–1935, kde současně vykonával funkci obecního tajemníka, založil nakladatelství Iskra a v r. 1929 vydal svou první, a přitom nejúspěšnější knížku *Od nás*, která při pozdějším rozmnoženém vydání nesla název *Pletky*. Jednalo se o humorné básně ve slezském nářečí a autorovi získala velkou popularitu. Tematicky je jeho dílo úzce spjata s Opavskem. Napsal dále sbírky *Zpěv léta* (1932), *Na rozloučenou* (1935), romány *Kalný proud* (1936), *Potřísněná tvář* (1939), *Napsáno v horách – román z Beskyd* (1942), *Úhor* (1958), *Jidáši* (1946) a *Obličejem ke zdi* (1971). Viz <http://www.suchelazce.cz/clanky/fran-smēja> [cit. 29. 12. 2017].

24 Fran SMĚJA, *Opava se nezná k Masarykovi?*, Nové Opavsko, 30. 3. 1968, s. 1.

25 SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 124, inv. č. 69, Rozbor politicko-ideového působení Nového Opavska, týdeníku rady ONV v Opavě v roce 1968-1969, s. 3.

26 N. PAVELČÍKOVÁ, *Tři opavská jara, I.*, s. 6–10.

například se zakládajícími členy Klubu angažovaných nestraníků (KAN)²⁷, jehož ustavení *Nové Opavsko* přivítalo a pomáhalo získávat nové členy, nebo s bývalými politickými vězni (K 231).²⁸ Poklidnou politickou atmosféru na Opavsku rozbouřily zejména besedy zorganizované před mimořádnou okresní konferencí OV KSČ s názvem „Z očí do očí“.²⁹ Zájem veřejnosti o tyto prázdninové diskuze byl tak velký, že je organizátoři opakovaně svolali do prostor zimního stadionu.³⁰ Už průběh první besedy 27. července mezi představiteli okresní organizace KSČ a opavskou veřejností prokázal, jak hluboká je propast mezi lidem a jeho reprezentanty. Okresní tajemník Ervín Židek byl za své obranářské postoje vypískán.³¹ Pomyslný vrchol svobody slova představovala beseda zorganizovaná 19. srpna 1968 – dva dny před invazí. Političtí představitelé okresu (členové OV a MěstNV KSČ, předsedové OV ČSS (Československé strany socialistické), OV ČSL (Československé strany lidové) a OV NF (Národní fronty), poslanci Federálního shromáždění a České národní rady) sklidili od svých politických oponentů (zástupců přípravných výborů KAN, K 231 a sociální demokracie) kritiku přecházející místy až do veřejného ostouzení.³² V plánu byly také besedy s režimem umlčenými spisovateli Ludvíkem Vaculíkem, Pavlem Kohoutem nebo cestovatelem Jiřím Hanzelkou, ale srpnová invaze je zhatila. Zatímco ještě v srpnu 1968 se pracovníkům DKV dostalo ocenění pléna OV KSČ a Městského výboru KSČ v Opavě za příkladnou práci při

27 Politické hnutí KAN bylo založeno 5. dubna 1968 na Vysoké škole chemicko-technologické v Praze. Sdružovalo zájemce o politickou angažovanost, kteří nebyli nebo nechtěli být členy KSČ ani žádné jiné strany tehdejší Národní fronty (NF). Hned po svém vzniku se KAN stal relativně známou nezávislou organizací. Hnutí se živelně rozrůstalo, v evidenci bylo na 2218 členů. Po invazi 21. srpna byl KAN prohlášen za „kontrarevoluční organizaci“ a na základě usnesení vlády ČSSR z 28. srpna 1968 ministerstvo vnitra zamítlo žádost o schválení stanov a zakázalo klubu vyvíjet přípravnou činnost. Hnutí bylo obnoveno v květnu 1990. Viz J. HOPPE, *Opozice '68*, s. 135-208.

28 Organizace K 231 (Klub 231) byla ustavena 31. 3. 1968 v pražském sále na Žofíně. Sdružovala politické vězně komunistického režimu uvězněné mezi únorem 1948 a počátkem 60. let. Název získala dle čísla zákona na ochranu republiky, který byl režimem zneužíván k věznění nevinných lidí. V první řadě usilovala o rehabilitaci všech bývalých politických vězňů. Organizace měla 80 tisíc členů z celé ČSSR, jedna z poboček s názvem Slezský klub K 231 vznikla také 21. dubna v Opavě z iniciativy Miroslava Kežlíka (politický vězeň v l. 1948-1964) a Rudolfa Slaniny. Po srpnové invazi byl K 231 jako „jedno z center kontrarevoluce“ zakázán a rozhodnutím státních orgánů rozpuštěn. Řada představitelů K 231 po okupaci emigrovala, R. Slanina do západního Německa a M. Kežlínek do Švýcarska, kde na 50 členů K 231 založilo Světové sdružení bývalých politických československých vězňů v exilu. V r. 1990 na K 231 navázala Konfederace politických vězňů Československa (nyní Konfederace politických vězňů České republiky). Viz J. HOPPE, *Opozice '68*, s. 209-298; Ivo MLUDEK, *Můj příběh*, Naše Opavsko, 12. 1. 1990, s. 3; Ivo MLUDEK, *Materiály K 231 jsou zničeny*, Naše Opavsko, 7. 9. 1990, s. 1-3.

29 Miroslav MALURA, *V kultuře nová sezóna?*, Nové Opavsko, 17. 8. 1968, s. 1.

30 N. PAVELČÍKOVÁ, *Ohlasy pokusu o obnovu*, s. 22-35.

31 N. PAVELČÍKOVÁ, *Tři opavská jara, I.*, s. 6-10.

32 Jak později vzpomínala historička Nina Pavelčíková, „místní funkcionáři se pod palbou nemilosrdných otázek a ostré kritiky občanů kroutilí a jaksi zmenšovali“. Jeden z kritizovaných účastníků setkání, které trvalo devět hodin a během kterého padlo 561 dotazů, vedoucí okresní tajemník Ervín Židek uvedl, že se tam cítil jako „poslední lupič nebo zloděj v okrese, protože jsem se měl zpovídat za činy, které udělali všichni moji předchůdci [...] devět hodin jsem to vydržel v klidu, nerozčilil jsem se, nenechal jsem se vyprovokovat a odpovídal na věci velmi rozvážně, ovšem otevřeně říkám, že už to bylo na hranici“. Krajský deník *Nová svoboda* ve vzpomínce na besedu uvedl, že kontrarevoluce byla jen několik kroků před svým cílem – zničením strany, pokolením dělnické třídy a obnovením kapitalismu. Viz SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 263, inv. č. 93, Zpráva o prověření činnosti OV a POV KSČ; N. PAVELČÍKOVÁ, *Opavsko a srpen*, s. 2; Naše Opavsko, 17. 8. 1990, s. 5-6, *Z očí jedněch do očí druhých*; Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), fond KV KSČ Ostrava, kart. č. 65, inv. č. 40, Projev soudruha inž. Ervína Židka.

zajišťování informovanosti občanů ve městě a okresu³³, na konci r. 1969 při hodnocení událostí roku 1968 předseda Městského výboru KSČ v Hlučíně Stanislav Kaňák³⁴ varoval před dalším 21. srpnem, přičemž pracovníky DKV v Opavě obvinil z nástupu kontrarevolučních sil. „Akce ‘Z očí do očí’ by zasloužila dosti hlubokého posouzení a nejenom posouzení, ale také aby vedoucí funkcionáři ONV materiál, který byl zachycen na magnetofonovém pásku, zveřejňovali v Novém Opavsku, aby se naši občané přesvědčili, kdo to byli ti socialisté s lidskou tváří, kteří žádají likvidovat komunistickou stranu, kteří žádají, aby komunisté byli zbaveni vedoucí úlohy. [...] když si vezmeme ty projevy některých pracovníků kulturní fronty, pak je zřejmé, že zde byly velmi silné protikomunistické tendence.“³⁵

Záměr redakce dát prostor diskusi a publikovat také témata, která byla dosud tabuizována, nebo jak tenkrát občané od vysoce postavených funkcionářů slyšovali: „k řešení některých otázek ještě nedozrál čas“, neunikl pozornosti čtenářů. Čtenář Jan Urban z Opavy krok redakce komentoval pochvalnými slovy: „Nechce se ani věřit, že Nové Opavsko, po léta suchý, bezkrevný týdeník, přinesl k velké mé radosti a překvapení ve svém posledním čísle hned čtyři články, které stojí zato.“³⁶ V posledních týdnech před srpnovou invazí odrážely stránky okresních novin dokonce ještě mnohem širší paletu názorů a postřehů než v prvních měsících Pražského jara.³⁷ Z pohledu vedoucích představitelů okresu se již v předsrpnovém období redakce úplně odstříhla od svých vydavatelů. „Redaktoři si dávali do Nového Opavska, co chtěli. Na plénu OV KSČ pracovala tisková komise, ale v Novém Opavsku nebyl ani řádek.“³⁸

Dopisovatelskou aktivitou hýřil především výše zmíněný Fran Směja, který v novinách publikoval své úvahy, redaktorka Věra Hahnová zveřejnila článek o štítinském rodákovi, generálu Heliodoru Píkovi „Za zásluhy oprátku“, psala o problematice romské menšiny na Vítkovsku a dalších tématech, jež strana po roce 1948 „uzamkla do trezoru“. V novinách se objevily také články o obnovené skautské organizaci Junák, prohlášení slezských umělců a další texty, které se snažily získat vedoucí okresní představitele strany pro myšlenku socialismu s lidskou tváří.³⁹ Při takto svobodném duchu novin byla okamžitě nastolena slezská otázka, resp. záležitost obnovení komunistickým režimem zlikvidované Matice opavské.

33 *Prohlášení městského výboru KSČ*, Svobodné Opavsko, zvláštní vydání, 26. 10. 1968, s. 1.

34 **Stanislav Kaňák** (*3. 9. 1923 Hlučín), vyučený zahradník, člen KSČ od r. 1945. Do r. 1941 pracoval jako lesní dělník, po absolvování Krajské politické školy byl v r. 1951 přijat do aparátu OV KSČ v Hlučíně, odkud v r. 1957 přešel do funkce náměstka, později tajemníka v Hlučíně. Od r. 1960 byl předsedou MNV Hlučín. Několik funkčních období byl členem OV KSČ Opava a Městského výboru KSČ Hlučín. Viz SOkA, fond OV KSČ Opava, kart. č. 126, inv. č. 69.

35 SOkA Opava, fond ONV Opava, kart. č. 25, inv. č. 88, Z celookresní porady předsedů vesnických organizací KSČ, městských výborů KSČ a komunistů funkcionářů MěstNV a MNV v okrese Opava ze dne 24. 11. 1969 v Domě kultury a vzdělávání v Opavě. Projev předsedy MěstNV Hlučín S. Kaňáka.

36 Jan URBAN, *Čtenáři nám píší: Jen tak dál*, Nové Opavsko, 6. 4. 1968, s. 1.

37 N. PAVELČIKOVÁ, *Tři opavská jara, I.*, s. 6-10.

38 SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart.č. 124, inv. č. 69, Zápis z POV KSČ ze dne 9. 10. 1969, z vyjádření předsedy ONV Opava Zdeňka Kuboně.

39 SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 124, inv. č. 69, Rozbor politicko-ideového působení Nového Opavska, týdeníku rady ONV v Opavě v roce 1968-1969, s. 4.

*Redaktorka Věra Hahnová rozmlouvá s Franem Smějou.
Snímek z roku 1964 je ze soukromého archivu Ivany Hahnové.*

Koncem března byl při Městském národním výboru v Opavě ustaven „Přípravný výbor pro Slezsko“, který se zapojil do diskuse k novému státoprávnímu uspořádání s ohledem na zájmy slezského lidu. Bylo ustaveno pět komisí, jež připravily a vládní komisi pro státoprávní uspořádání předložily model územně správní struktury slezské oblasti.⁴⁰ K tématu Slezska a zahájení činnosti nově ustavené Matice slezské vyšlo v červenci 1968 zvláštní číslo *Nového Opavska*. Také v dalších vydáních se *Nové Opavsko* aktivitám Matice slezské hojně věnovalo, informovalo například o odmítavém postoji Městského národního výboru v Bruntále k návrhu, aby se Opava stala administrativním centrem Slezska a byly zde obnoveny okresy jako samostatné správní celky.⁴¹ Později vycházely informace o matici v samostatné rubrice s názvem „Aktuality Matice slezské“. Po srpnové invazi však bylo téma Slezska postupně utlumováno. Matice slezská byla nakonec podobně jako v r. 1948 označena za organizaci zatíženou buržoazním nacionalismem, odporující proletářskému internacionalismu, a pod tlakem KSČ byla její činnost k 31. 8. 1972 ukončena, když někteří hlavní představitelé spolku se nevyhnuli pozdějším osobním postihům.⁴² Komunisté při skládání účtů v r. 1970 s despektem hovořili o *Novém Opavsku*

40 *Přípravný výbor pro Slezsko jedná*, *Nové Opavsko*, zvláštní vydání, červenec 1968, s. 1.

41 *M.Z., Bruntálští nesouhlasí se Slezskem?*, *Nové Opavsko*, 15. 6. 1968, s. 1.

42 Vladimír KOČVARA, *Obnovení matiční činnosti ve Slezsku*, *Vlastivědné listy Slezska* 43/1–2, 2017, s. 26–27.

v r. 1968 jako o „věstníku“ Matice slezské.⁴³ Nelze nezmínit, že téma obnovení Matice slezské uchopily nástupnické okresní noviny *Naše Opavsko* také záhy po uvolnění poměrů v r. 1989.⁴⁴

V podmínkách společenského uvolnění se týdeník *Nové Opavsko* stal významným faktorem ovlivňujícím veřejné mínění ve prospěch demokratického zřízení s pluralitou politických stran. Redakce dávala prostor zejména reformním komunistům, kteří vzhlíželi k mimořádné okresní konferenci KSČ svolané na 29. červen 1968 s očekáváním potvrzení demokratizačních změn také v okresních orgánech strany. V období před okresní konferencí *Nové Opavsko* vyvíjelo tlak na volbu nového okresního výboru strany. Dopisovatel Vladimír Vícha útočil proti vedoucímu tajemníkovi OV KSČ článkem „Jen charakterní a čestní mohou být v čele“ a požadoval, aby se *Nové Opavsko* stalo politickou arénou všech progresivních sil.⁴⁵ Vladimír Jarý dostal prostor ke kritice komunistů, kteří bránili vedoucí úlohu strany. Vedoucí redaktor Jan Vávra v článku „Dříve a nyní“ pojmenovával „obavy“ „zasloužilých“ členů strany „vztyčeným prstem“ a přímo tak porušoval „zásady socialistické demokracie“, jak usoudili autoři Václav Procházka a František Olšovec ve svém rozboru politicko-ideového působení *Nového Opavska* v l. 1968-1969, přičemž vycházeli právě z hodnocení předválečných členů KSČ Miloslava Ochmana⁴⁶, Mikuly a Jaroslava Hubáčka. Články otištěné ve druhém čtvrtletí r. 1968 v *Novém Opavsku* byly podle těchto soudruhů změtí urážek strany a invektiv vůči poctivým lidem a jejich dílu.⁴⁷ Mezi autory článků nejvíce vzbuzujících nelibost konzervativních komunistů patřila redaktorka Věra Hahnová a dopisovatelé Bohuslav Valušek, Zdeněk Bár, Udo Wanderburg, Ing. Ludmila Musilová, Vladimír Vícha a Vladimír Jarý.

Po červnové mimořádné okresní stranické konferenci se objevily první příspěvky zpochybňující vedoucí úlohu strany, zvláště když průběh konference i výsledek voleb vyzněly ve prospěch reformního křídla. Delegát sjezdu Ing. Božík Beran v rozhovoru „Pomoc nejen sliby“ (č. 28) pochválil manifest ‘2000 slov’ a vyjádřil nesouhlas s postoji vedoucích představitelů strany D. Koldra a O. Černíka, Vladimír Vícha znovu kritizoval stranický aparát v článku „Stranický aparát ano či ne (č. 29), vedoucí redaktor Jan Vávra jitiřil problémy rehabilitace vyloučených členů KSČ v článku „Pro ztrátu důvěry“. Delegát XIV. sjezdu KSČ Kurt Schenk se pozastavoval nad stanovami KSČ v článku „Slovo delegáta“ (č. 30), v článku „Vzácná jednota názorů“ zazněla kritika SSSR a ostatních zemí Varšavské smlouvy, Státní archiv v Opavě přispěl rezolucí požadující odchod soudruhů Kapka, Indry, Švestky a pracovník Domu kultury a vzdělávání Jan Osadník napsal otevřený dopis vedoucímu tajemníkovi „Proč jste neodpověděl“ a otevřeně vyslovil straně nedůvěru (č. 30). Bezprostředně před srpnem se v *Novém Opavsku* objevila řada materiálů vymezujících se vůči spolupráci se Sovětským svazem a zejména politice Svazu československo-sovětského přátelství (SČSP) v Opavě:

43 SOkA Opava, fond ONV Opava, kart. č. 25, inv. č. 88, Z celookresní porady předsedů vesnických organizací KSČ, městských výborů KSČ a komunistů funkcionářů MěstNV a MNV v okrese Opava ze dne 24. 11. 1969 v Domě kultury a vzdělávání v Opavě. Z projevu předsedy MěstNV Hlučín S. Kaňáka.

44 Obnovení činnosti Matice slezské se věnoval týdeník *Naše Opavsko* například ve vydáních ze dne 9. 2. 1990 a 16. 3. 1990.

45 Vladimír VÍCHA, *Co postrádám v Novém Opavsku*, *Nové Opavsko*, 29. 6. 1968, s. 1.

46 Miloslav Ochmann zastával v polovině 50. let pozici tajemníka OV KSČ Opava pro agitaci a v r. 1957 byl zvolen vedoucím tajemníkem.

47 SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 124, inv. č. 69, Rozbor politicko-ideového působení *Nového Opavska*, týdeníku rady ONV v Opavě v roce 1968-1969, s. 5.

„Víra nestačí, soudruhu Hubáčku“, „Máte naši podporu“, „15 000 občanů Opavska složilo přísahu“, „Na adresu přátel“, Zablýskne se i v opavském SČSP na lepší časy?“ (č. 31).⁴⁸

Redakce týdeníku Nové Opavsko

Jaké bylo složení redakce *Nového Opavska* v r. 1968? Na počátku října 1967 došlo v tichosti ke změně na postu vedoucího redaktora. Františka Kreuze⁴⁹, který se nepohodl s vedoucím tajemníkem Okresního výboru Komunistické strany Československa (OV KSČ) Opava Ervínem Žídkem, vystřídal ve vedení redakce Jan Vávra⁵⁰. Kreuz poté převzal přípravu zpráv pro vysílání rozhlasu po drátě. Zástupcem vedoucího redaktora zůstal i nadále Josef Müller⁵¹, jenž nebyl členem KSČ, angažoval se „pouze“ ve Svazu československo-sovětského přátelství (SČSP).

48 SOKa Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 124, inv. č. 69, Rozbor politicko-ideového působení Nového Opavska, týdeníku rady ONV v Opavě v roce 1968-1969, s. 7.

49 **František Kreuz** (*12. 12. 1919) pocházel z Jihlavska, vystudoval reálné gymnázium, za války kolaboval s Němci. Poté se přestěhoval do Opavy. S manželkou měl dva syny. Zpočátku byl zaměstnán na pracovním úřadě a rozhodoval o umístění lidí. Od r. 1946 byl dopisovatelem krajského listu *Nová svoboda*, poté byl pověřen vedením její krajské filiálky. Od r. 1954 byl pověřen funkcí vedoucího redaktora okresních novin *Nové Opavsko*. Redakci převzal po Ilgnerovi, absolvoval několik novinářských kurzů. V r. 1968 přešel na pozici vedoucího redaktora časopisu *Nová železnice* v Ostravě, který se pod jeho vedením stal jedním z nejlepších podnikových časopisů v Severomoravském kraji. Je řazen k talentovaným opavským novinářům socialistické éry, okresní noviny pod jeho redigováním přispívaly k prosazování politiky KSČ mezi pracujícími průmyslových a zemědělských závodů. Vydával přílohu nazvanou „*Knižnice týdeníku Nové Opavsko*“, která odpovídala na politicko-ekonomické otázky v duchu stranické politiky. Několik let byl členem ideologické komise při OV KSČ v Opavě, poté devět let aktivistou ideologického výboru KV KSČ. Za svou publicistickou činnost obdržel řadu stranických vyznamenání. Při příležitosti životního jubilea v r. 1969 mu mělo být propůjčeno státní vyznamenání „Za vynikající práci“, nicméně návrh nakonec nebyl realizován z důvodu špatného morálního profilu. Byl považován za prospěchářského komunistu. Hodně času trávil ve Slovácké vinárně, kde se už dopoledne scházeli členové Lidových milic, kteří ovládali Galenu Opava. Viz Rozhovor autora s Jiřím Benešem (roč. 1926) 31. října 2017 v Opavě; ZAO, fond KV KSČ Ostrava, kart. č. 240, inv. č. 65, Usnesení 26. schůze předsednictva severomoravského krajského výboru KSČ ze dne 6. června 1969.

50 **Jan Vávra** pocházel z Krnovska a do redakce *Nového Opavska* přišel z ústředního deníku KSČ *Rudé právo*. Byl spíše bojácný, ale věci viděl střízlivě. Později mu bylo vytýkáno, že během Pražského jara neurčil redakci, protože redaktori neplnili to, co od nich strana očekávala. Tlak, který byl na něj ze strany OV KSČ vyvíjen, neunesl, a po dalším z řady psychických zhroucení se v září 1968 odejel léčit do sanatoria. Na místo vedoucího redaktora nastoupil Jiří Beneš. Vávra se již do redakce nevrátil, jeho další kroky vedly zpět do *Rudého práva*. Viz Rozhovor autora s Jiřím Benešem (roč. 1926) 31. října 2017 v Opavě; SOKa Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 124, inv. č. 69, Zápis z POV KSČ Opava ze dne 9. 10. 1969; Rozhovor autora s Janou Lorencovou (roč. 1940) 28. 8. 2018 v Ostravě.

51 **Josef Müller** (*10. 4. 1926), bydlel v Opavě na Boženy Němcové 9, zastával pozici předsedy SČSP Opava 7 a v 80. letech místopředsedy Městského výboru SČSP v Opavě. V redakci *Nového Opavska* pracoval jako zástupce šéfredaktora už za vedení F. Kreuze. Měl oblibu ve fotografování, navštěvoval často redakci polských Nowin v Rybníku a besedoval zde např. o grafické úpravě novin a využití fotografií v novinách. U příležitosti Dne tisku, rozhlasu a televize v r. 1980 byl oceněn vedoucím tajemníkem OV KSČ Brumkem za zhotovení fotografií do alba pro všechny sovětské hosty. Za angažovanou publicistickou činnost byl ve stejném roce oceněn Čestným uznáním Severomoravského krajského výboru KSČ v Ostravě, které mu předal osobně krajský tajemník Miroslav Mamula. V r. 1981 obdržel okresní vyznamenání I. stupně Za výstavbu okresu Opava. V r. 1981 byl předsednictvem OV SČSP oceněn za záslužnou práci na úseku lektorské a propagandistické činnosti, když v daném roce zorganizoval 21 přednášek a besed o mírové politice SSSR, o životě jeho lidu, přírodních krásách, historii a současnosti, Karpatko-dukelské operaci, Ostravské operaci apod. Do penze odešel v r. 1987. Viz SOKa Opava, neinventarizovaný fond Nové Opavsko 1982-1991, Kronika BSP Nové Opavsko.

Jana Rambouská (provd. Lorencová) ve studiu rozhlasu po drátě. Fotografie z r. 1968.

Dále v redakci pracovala mladá novinářka Jana Rambouská⁵², která byla vedoucími představiteli okresu považována za nejprogresivnější sílu Pražského jara v redakci, protože dokázala prosadit do tisku i takové materiály, jež vedoucí redaktor Jan Vávra po konzultaci s vedoucím tajemníkem OV KSČ zprvu do vydání nezařadil. Vávra ostatně docházel na OV KSČ často – žádal o pomoc a s vedoucím tajemníkem si „vyjasňovali“, co do novin dát a co nikoli.⁵³

52 **Jana Lorencová**, roz. Rambouská (*2. 4. 1940 Biskupice-Pulkov) od svých 20 let žije v Ostravě. Po absolvování gymnázia dálkově studovala v 60. letech minulého století žurnalistiku, působila v tištěných médiích. V redakci *Nového Opavska* působila od r. 1967. Srpnovou invazi prožila v Opavě, byl to nezapomenutelný týden jejího života. Okupační vojsko spatřila poprvé před půlnocí 20. srpna v Ostravě, když se vracela domů. Ke konci roku přešla do redakce *Ostravského Večerníku*. Nebyla členkou KSČ, ale po srpnu byla vyslýchána na OV KSČ. Protože nesouhlasila se vstupem sovětských vojsk, nemohla se dále žít jako novinářka a nedokončila ani studium. Téměř dvacet let se pak živila jako servírka. K novinářské práci se vrátila až po r. 1989. Do r. 1994 působila v tištěných médiích, poté nastoupila do České televize jako reportérka v pořadech *Nadoraz*, *Fakta*, *Klekánice*, *Za zdí*. V r. 2012 neúspěšně kandidovala jako nezávislá za Stranu práce do Senátu PČR v obvodu č. 74 - Karviná. V r. 2013 byla zvolena Poslankyní PČR za hnutí ANO 2011, ve volbách v r. 2017 již poslanecký mandát neobhájila. Viz https://cs.wikipedia.org/wiki/Jana_Lorencová [cit. 31. 12. 2017]; Rozhovor autora s Janou Lorencovou (roč. 1940) 28. 8. 2018 v Ostravě.

53 SOKa Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 124, inv. č. 69, Zápis z POV KSČ ze dne 9. 10. 1969, z vyjádření Zdenka Kuboně, Milana Strnadela a Františka Matěje.

Své mladší kolegyni zdatně sekundovala čtyřicetiletá redaktorka Věra Hahnová⁵⁴. V novinách dále působil redaktor Havran; část roku 1968 však strávil na nemocenské a po příchodu Jiřího Beneše již v redakci nepracoval. Vztahy v redakci byly poznamenány nepřítelstvím Hahnové s Müllerem, do kterých stále ještě zasahoval Kreuz.⁵⁵

Jestliže je brzy po srpnu stranickými orgány hodnocena role *Nového Opavska* v období duben – srpen 1968, pak okresnímu týdeníku, resp. jeho redakci je zejména vytýkáno porušování stranické kázně a disciplíny, prosazování programu KAN a K 231, napadání funkcionářů a zasloužilých členů strany, likvidace SČSP a pronásledování tajemníka SČSP Jaroslava Hubáčka. Největší díl odpovědnosti strana přisoudila vedoucímu redaktorovi Janu Vávrovi, redaktorkám Janě Rambouské a Věře Hahnové a dopisovatelům Vladimíru Jarému, Vladimíru Víchovi, Janu Osadníkovi a Franu Smějovi.⁵⁶

Svobodné Opavsko

Pro ztrátu kontroly nad situací v redakci a nemoc vedoucího redaktora povolala strana v létě 1968 k řízení týdeníku Jiřího Beneše⁵⁷, aby „kolektivitu redakce pomohl svými zkušenostmi

54 **Věra Hahnová**, roz. Šimetková (*24. 8. 1927 Chabičov, †28. 6. 1995 Opava) od dětství žila v Opavě-Kylešovicích na Vaníčkově 38. Absolvovala dvouletou odbornou školu pro ženská povolání v Ostravě, při zaměstnání pak dvouletou večerní školu novinářskou. Byla členkou KSČ, ROH a Československého svazu žen (ČSŽ). Po mateřské dovolené začala v r. 1963 pracovat v redakci *Nové Opavsko* jako odborná administrativní pracovnice. V l. 1968-1969 napsala tři články, kterými napomohla „pravicovým“ silám. Projevovala se jako pasivní členka strany. 17. 6. 1970 byla vyloučena z KSČ a následně donucena z redakce *Nového Opavska* odejít, pracovala krátce jako referentka v okresním archivu a následně na zemědělském odboru Okresního národního výboru v Opavě. Do důchodu odešla v r. 1984 už opět jako členka KSČ, kam byla znovu přijata. Její jediná dcera Ivana Hahnová (roč. 1958) pracovala jako redaktorka v l. 1994-2000 v okresních novinách *Naše Opavsko* a *Opavský Kurýr*, poté byla opavskou zpravodajskou *Listů moravskoslezských* vydávaných v Ostravě. Viz ZAO, fond KV KSČ Ostrava, kart. č. 444, inv. č. 87, Zápis 28. schůze KKRK ze dne 25. září 1970.

55 Josef Müller s Věrou Hahnovou na sebe psali anonymní dopisy, které dostával také Jiří Beneš. V dopisech se pomlouvali a jeden druhého shazovali. Beneš si je oba předvolal a dal jim ultimátum – buď s tím skončí, nebo budou oba na hodinu propuštěni. Viz Rozhovor s Jiřím Benešem (roč. 1926) 31. října 2017 v Opavě; SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 124, inv. č. 69, Zápis z POV KSČ ze dne 9. 10. 1969, z vyjádření Milana Strnadela.

56 SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 124, inv. č. 69, Rozbor politicko-ideového působení *Nového Opavska*, týdeníku rady ONV v Opavě v roce 1968-1969, s. 7.

57 **Jiří Beneš** (*9. 11. 1926 Opava) pocházel z rodiny důstojníka čs. armády. Studoval obchodní akademii, kterou však kvůli válce nezakončil maturitou. Ještě jako student byl nuceně nasazen, dostal se až do Berlína, kde působil v jednotkách Technische Nothilfe. Po válce se vracel domů přes Plzeň, kde se stal příslušníkem druhé pěší divize americké armády. Když přišel do Opavy, začal pracovat jako novinář ve filiálních redakcích deníků Československá demokracie a *Práce*. V dubnu 1947 se podílel na ustavení Klubu opavských novinářů. V l. 1948-50 absolvoval vojenskou základní službu v Zákupcích u České Lípy, patřil k prvním příslušníkům tzv. „červených baretů“. Večerně studoval archivnictví a historii na FF UK v Praze. Studium nedokončil. Po nuceném odchodu z novin pracoval krátce jako horník v sádrovcovém dole v Kateřinkách, poté získal práci redaktora v Propagačním a knižním podniku Ústředního svazu spotřebních družstev, připravoval měsíčníky pro devět okresů. V r. 1959 vstoupil do KSČ. Následně byl zaměstnán ve Slezském ústavu ČSAV, kde působil jako redaktor a editor vydávaných publikací. V r. 1965 byl z rozhodnutí KV KSČ přeřazen na pozici podnikového redaktora v Braneckých železárnách, kde setrval až do r. 1967. Poté absolvoval jednoletý kurz kulturní politiky na Vysoké škole politické ÚV KSČ v Praze (studium musel schválit sekretariát ÚV KSČ na návrh krajského výboru strany – viz Zásady výběru a rozmístování posluchačů VŠP ÚV KSČ). Poté se vrátil do Braneckých železáren, odkud byl před srpnem 1968 stranou povolán do redakce *Nového Opavska*. Pozici vedoucího redaktora okresního týdeníku zastával od 1. listopadu 1968 až do konce prosince 1988, funkci předal Ivanu Augustinovi na začátku r. 1989 a odešel do penze. Byl nejdéle sloužícím šéfredaktorem týdeníku *Nové Opavsko*. Viz Rozhovor autora s Jiřím Benešem (roč. 1926) 31. října 2017 v Opavě.

z jednoletého kurzu vysoké stranické školy“.⁵⁸ Beneš se v redakci objevil ještě před srpnovou invazí; oficiálně však převzal řízení redakce od 1. listopadu 1968, jak vyplývá z údajů v tiráži novin. Jeho dvacetiletá role u opavského okresního tisku však nezačíná „posrpnovou normalizací“, jak by leckdo usuzoval z údajů v tiráži. Přítomnost vojsk Varšavské smlouvy hned „svobodnější duch novin“ neomezila, cenzura byla sice znovuzavedena už na konci srpna 1968, ale utužila se až se stranickými čistkami a postupující „normalizací“ v průběhu l. 1969–1970. Benešovo angažmá bylo složitější, a i přes jasnou osobní výpověď ne úplně jednoznačné. Po vpádu vojsk Varšavské smlouvy v noci na středu 21. srpna 1968 se Beneš nejprve podílel na „rozněcování vášní a citů obyvatel nejvíce rozníceného města v kraji“⁵⁹, a to redigováním novin s názvem *Svobodné Opavsko*. „Když 21. srpna přišli Rusáci, tak jsem svolal všechny redaktory renomovaných časopisů z Opavska do domu osvěty a začal vydávat deník *Svobodné Opavsko*“, popsal ze svého pohledu Jiří Beneš vývoj událostí.⁶⁰ V Domě kultury a vzdělávání Petra Bezruče (domě osvěty) se nesešli jen novináři pracující v opavských filiálkách celostátních a krajských deníků, ale také redaktori závodních časopisů. Redakce sídlila v místnosti č. 15, na čísle 17 byla vojenská vysílačka a na č. 18 štáb. Beneš podle svých slov denně po 21. srpnu shromažďoval a zpracovával materiály odsuzující okupaci. Zajišťoval také technický zlom novin. Pracoval denně od samého rána až do večera. Přímí účastníci však srpnové zapojení Beneše vůbec nezaznamenali (Pavelčíková, Lorencová – pozn. aut.) a ze vzpomínek tehdejšího ředitele Domu kultury a vzdělávání Petra Bezruče a jednoho z organizátorů besed „Z očí do očí“ Oldřicha Fojtíka vyplynulo, že v redakci měl hlavní slovo promovaný historik Miroslav Malura⁶¹: „Ti, na něž jsme při vydávání letáků, Hlasu občanům i zpravodajů nejvíce spoléhali, redaktori okresních novin Vávra a Beneš, se příliš nezapojili.“⁶² Podle historičky a pamětnice Niny Pavelčíkové byla hlavní organizátorkou ilegální práce redakce Jana Rambouská⁶³, která v prvním týdnu po invazi nepřetržitě hlásila nejčerstvější informace prostřednictvím rozhlasu po drátě. Ve vysílací místnosti i spala.

58 SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 124, inv. č. 69, Rozbor politicko-ideového působení Nového Opavska, týdeníku rady ONV v Opavě v roce 1968-1969, s. 7.

59 SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 124, inv. č. 69, Rozbor politicko-ideového působení Nového Opavska, týdeníku rady ONV v Opavě v roce 1968-1969, s. 7.

60 Rozhovor autora s Jiřím Benešem (roč. 1926) 31. října 2017 v Opavě.

61 **Doc. PhDr. Miroslav Malura, CSc.** (*21. 3. 1937 Opava, † 7. 11. 2000 Ostrava), český muzikolog, folklorista, muzejní pracovník a vysokoškolský učitel. Členem KSČ od r. 1960, členem kulturní komise ÚV KSČ, pracovník ideologického oddělení KV KSČ v Ostravě. Působil v Krajském osvětovém středisku v Hradci n. Mor., v l. 1965-1971 jako odborný asistent na katedře hudební výchovy Pedagogické fakulty v Ostravě a od r. 1972 ve Vlastivědném muzeu v Českém Těšíně (Těšínské muzeum). 1. 6. 1970 byl vyloučen z KSČ pro účast a aktivní vystoupení na akcích, kde byla vedena diskuse v rozporu se stanovami strany, na aktivu 4. 9. 1968 souhlasil s invektivami vůči funkcionáři ÚV KSČ a s protisovětskými výpady. Aktivně vystupoval na akci „Z očí do očí“ v Opavě a po 21. srpnu se angažoval ve vysílání zpráv, které protestovaly proti vpádu vojsk Varšavské smlouvy. Po r. 1989 se vrátil ke svému oboru hudební estetiky, k folklóru, k vědecké, přednáškové, organizátorské a popularizační činnosti na katedře hudební výchovy Pedagogické fakulty Ostravské univerzity. Zabýval se zejména dílem Ludwiga van Beethovena. Jeho synem je literární historik Jan Malura. Viz SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 126, inv. č. 18, Zápis z mimořádné okresní konference 29. 6. 1968; ZAO, fond KV KSČ Ostrava, kart. č. 444, inv. č. 87, Zápis 28. schůze KKRK ze dne 25. září 1970; <http://www.tesin.cz/?kdo=je-kdo-miroslav-malura> [cit. 25. 8. 2018].

62 Ivan AUGUSTIN, *Žil jsem pro opavskou kulturu*, Naše Opavsko, 17. 8. 1990, s. 5.

63 Rozhovor autora s Ninou Pavelčíkovou (roč. 1939) 29. 8. 2018 v Ostravě.

*Vedoucí redaktor Jiří Beneš a jeho zástupce Josef Müller.
Fotografie z roku 1986.*

Podklady pro vydání *Svobodného Opavska* předával tiskárně novinář Ferdinand Radvanský, pravá ruka krajského tajemníka Miroslava Mamuly.⁶⁴ Tisk *Svobodného Opavska* byl realizován v n. p. Moravské tiskařské závody, pobočka Opava (dnes Pojišťovna Kooperativa, sady Svobody 4 – pozn. aut.) na knihtiskové rotačce, kde se standardně tisklo *Nové Opavsko*. Noviny byly distribuovány všem předplatitelům *Nového Opavska* a prodávaly se také na stáncích a prostřednictvím kamelotů. Vydávání finančně zajišťovala rada ONV, jejímž prostřednictvím byly redakci předávány některé zprávy. Okresní národní výbor jako takový sehrál v srpnových dnech ze všech veřejných institucí rozhodující organizační a politickou roli.⁶⁵

Jestliže týdeník *Nové Opavsko* vyšel před invazí naposledy v sobotu 17. srpna 1968 (33. vydání), následující číslo (34.) bylo připraveno podle plánu (24. srpna 1968), ale pak nastala čtrnáctidenní pauza, během které byl list přejmenován na *Svobodné Opavsko* a vycházel jako deník, resp. obdeník, než se znovu vrátil k původnímu názvu a ke své týdenní periodicitě (35. číslo *Nového Opavska* vyšlo 7. září 1968). *Svobodné Opavsko* vyšlo celkem šestkrát (25.8., 26.8. – dvě vydání), 27. 8., 28.8. a 30.8.). Jeho existence představuje skutečný vrchol demokratizačního procesu, který v okresních novinách *Nové Opavsko* započal na jaře

64 Rozhovor autora s Janou Lorencovou (roč. 1940) 28. 8. 2018 v Ostravě.

65 N. PAVELČÍKOVÁ, *Tři opavská jara, II.*, s. 14–18.

Myšlenka přejmenovat *Nové Opavsko* na *Svobodné* jako symbol svobodného národa okupantům navzdory vzešla z jednání OV KSČ s koordinačními komisemi ve velkých závodech opavského okresu po 21. srpnu 1968. Komise byly vytvořeny v podnicích Brano, MSA, Galena (dnes TEVA), OSP, Ostroj a Minerva. Plénium OV KSČ souhlasilo s návrhem, aby všichni redaktori závodních časopisů⁶⁶, kteří se se už před srpnem aktivizovali ve prospěch demokratizace, vstoupili do jednání se zástupci redakce *Nového Opavska* a prodiskutovali možnost vydávání jednotného časopisu v okrese. Vzorem tomuto konceptu byly tzv. *Spojené deníky* vycházející v těchto dnech v Ostravě.⁶⁷ Redakční zázemí bylo připraveno v již zmíněném Domě kultury a vzdělávání, který byl později označován za „doupě kontrarevoluce“. Z důvodu nedostatečných kapacit tiskárny byly nejprve vydávány cyklostylované letáky formátu A4 s hlavičkou *Svobodné Opavsko* vyvedenou v perokresbě, text byl psán na psacím stroji. Letáky ze všeho nejvíce připomínají „samizdat“; dávaly návod jak psát hesla, co kreslit na zdi... Dochované druhé vydání obsahuje výzvu, aby protestující občané nepoužívali v nápisech vulgární výrazy, nepopisovali pomníky a státní a náboženské symboly a likvidovali nevhodné nápisy a hákové kříže, jimiž někteří občané připodobňovali invazi vojsk Varšavské smlouvy k nacistické okupaci.⁶⁸ Dále obsahuje jedenáct sloganů, které byly buď opsány z plakátů, nebo je vytvořil jakýsi kreativec pro inspiraci demonstrantům.⁶⁹ Podle vzoru letáků *Svobodné Opavsko* byla vydávána také mimořádná čísla podnikového časopisu *Zrcadlo Ostroje*, zpravodaj Okresní odborové rady v Opavě nebo zpravodaj Okresního výboru Československého svazu mládeže v Opavě.⁷⁰

V novinové podobě vyšlo *Svobodné Opavsko* poprvé v neděli 25. srpna v několikatisícovém nákladu. Jeho náplň tvořila stanoviska pléna OV KSČ a Rady ONV k současné situaci a informace o přijatých opatřeních s cílem zabránit konfliktu s okupačními vojsky. Stejně jako další vydání neobsahovalo tiráž a články až na výjimky nejsou signovány, takže čtenáři se oficiálně nedozvěděli, kdo za jednotlivými příspěvky a vydáním novin stojí. Protože list neobsahuje ani číslování (v záhlaví je uvedeno pouze „zvláštní vydání“), vydavatelé pravděpodobně nečekali, že vydají více než jedno dvě mimořádná čísla této tiskoviny. Očíslováno je až vydání třetí.

66 Zejména závodních časopisů n.p. Ostroj Opava, n.p. Brano a n.p. MSA Dolní Benešov. Také vedoucí redaktori závodních časopisů byli v závěru r. 1969 podrobeni stranické prověrce. V případě závodního časopisu *Zrcadlo Ostroje*, jehož vydávání bylo zahájeno 1. 6. 1968, došel pracovník ideologického oddělení OV KSČ Josef Příhoda k závěrům, že 11 řádně vydaných čísel I. ročníku bylo nezávadných. V pěti mimořádných číslech vydaných mezi 25. a 29. srpnem 1968 na jednom listu formátu A4 však byly publikovány příspěvky hrubě urážející společenství se Sovětským svazem, odsuzující vstup vojsk Varšavské smlouvy na naše území a obsahující spílání komunistickým funkcionářům, kteří vojska pozvali. Viz SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 126, inv. č. 69, Zápis z předsednictva OV KSČ ze dne 29. 1. 1970.

67 SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 279, Redakce Nové Opavsko 1968-1969 (1973). Zápis o vytvoření koordinačních komisí v podnicích a velkých závodech našeho okresu; SOkA Opava, fond Redakce Nové Opavsko 1968-1973, kart. č. 279, *Svobodné Opavsko*; SOkA, fond OV KSČ Opava, kart. č. 124, inv. č. 69, Rozbor politicko-ideového působení Nového Opavska, týdeníku rady ONV v Opavě v roce 1968-1969, s. 7.

68 Koneckonců polská armáda při vpádu do Opavy 21. 8. 1968 zvolila z Pilszcze stejnou trasu jako wehrmacht 8. 10. 1938. Jen ty jášající davy na opavském centrálním náměstí v r. 1968 chyběly – pozn. aut.

69 Zarážející je opět podobnost s rokem 1989 – svědčí o duchovním a personálním propojení let 1968 a 1989. Také v r. 1989 se na výlohách obchodů objevily plakáty s textem „Bude-li každý z nás z křemene, bude celý národ z kvádrů.“

70 SOkA Opava, fond Redakce Nové Opavsko 1968-1973, kart. č. 279, *Svobodné Opavsko*; SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 124, inv. č. 69, Rozbor politicko-ideového působení Nového Opavska, týdeníku rady ONV v Opavě v roce 1968-1969, s. 8.

Noviny vyzývaly všechny podniky a obce okresu, aby podávaly redakci pravidelně zprávy: „Redakce spojených časopisů Svobodné Opavsko, které vychází denně, chce informovat veřejnost celého opavského okresu o všech aktuálních událostech. Žádáme proto národní výbory, představenstva JZD, vedení závodů a institucí, aby nám pohotově podávali zprávy ze svých měst, obcí a pracovišť. Pověřte zprostředkováním styku s redakcí svého funkcionáře nebo pracovníka.“⁷¹

Svobodné Opavsko v prvé řadě obsahovalo prohlášení stranických orgánů – OV KSČ, Městského výboru KSČ a Rady ONV jako plénem ONV pověřeného orgánu. Tyto organizace rozšířené o některé další funkcionáře zasedaly ve dnech 21. – 29. srpna 1968 společně. Postavily se proti invazi, což se později stalo předmětem ostré kritiky: „Nutno zdůraznit, že politické orgány okresu i města, včetně stranických orgánů, nejenže zklamaly, ale až na nepatrné výjimky zdravého jádra přešly svými usneseními na stranu pravice a tím ještě více zkomplikovaly situaci a dezorientovaly stranickou a nestranickou veřejnost. [...] Z tohoto období jsou také neslavné rezoluce, stanoviska a různá provolání k pracujícím z Opavska, politicky zcela pochybné, hraničící se samotnou existencí strany. Velmi negativní úlohu vedle státních sdělovacích prostředků sehrávají i členové redakce Nové Opavsko se svými spolupracovníky. Pravice přechází do otevřeného útoku“, hodnotí činnost stranických orgánů a redaktorů *Nového Opavska* v kritických srpnových dnech materiál OV KSČ s názvem „Hodnocení městských výborů strany“ zpracovaný na konci r. 1969. Tato kritika z pera konzervativních komunistů hodnověrně vypovídá o podpoře okresního tisku demokratizačním tendencím ve společnosti v inkriminovaném roce 1968.⁷²

Svobodné Opavsko bylo ale především tribunou lidového odporu, zachytilo obrovské národní vzepětí, vlastenecké úsilí, které občané opavského okresu v r. 1968 v naprosté svornosti vyvinuli.⁷³ Burčující titulky hlásající jednotu všeho lidu prostupovaly všemi šesti čísly: „Okupace nás sjednotila“, „Vojáci nezradí!“, „Rada ONV pro neutralitu“, „Branceřtí kováci jsou jednotní“, „Opava - Kamyšín nebude“, „Braňme se beze zbraní“, „Okupační desatero“, „Okupace ještě neskončila“, „Proti čemu a komu nás chtějí bránit?“, „Jednotně proti okupantům!“, „Nediskutujte, ale ignorujte je!“, „Vivat Dubček!“, „O koho se opřít?“, „Vraťte se se štítem nebo na štítě!“, „Co teď a co dál?“, „Žijeme, bojujeme, zvítězíme!“, „Zůstaňme jednotni!“, „Mluvte a šířte pravdu“, „Kapitulace?“ ad. Společným tónem všech textů je odpor proti invazi okupačních vojsk a podpora oficiální vládě ČSSR s prezidentem Ludvíkem Svobodou a prvním tajemníkem ÚV KSČ Alexandrem Dubčekem v čele. Redakce dávala návod, jak napojit místní rozhlas na ilegální vysílačky, adresovala výzvy mládeži, pranýřovala komunisty – „vítáče“ přízvisky typu ‘kolaborant’, ‘zrádce’, apod. Otvírací článek

71 *Chceme pohotově informovat*, Svobodné Opavsko, 26. 10. 1968, s. 2.

72 SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 279, Redakce Nové Opavsko 1968-1969 (1973), Hodnocení městských výborů strany.

73 Historička Nina Pavelčíková vzpomínala na události prožité v Opavě v r. 1968 těmito slovy: „Pro mne (a snad i pro mnoho dalších pamětníků) zůstane rok 1968 [...] především obdobím krátkého, ale intenzivního probuzení širokých vrstev společnosti, jejich úporného hledání nového modelu a smyslu života, mravní očisty, která vyvrcholila v celonárodní katarzi nezapomenutelného týdne 21.–27. srpna 1968.“ Ze vzpomínek Niny Pavelčíkové vyplynulo, že 23. srpna se na ni obrátil okresní tajemník strany Ervín Židek, aby mu pomohla s přechodem strany do ilegality, protože se předtím zabývala historií ilegálního boje za II. světové války. Také jezdila jako spojka na Vítkovsko a zajišťovala možnosti spojení prostřednictvím kurýrů přes jižní Moravu do Rakouska. Vojáci a štáb CO udržovali spojení s celým okresem i Prahou, k čemuž využívali vysílačky a závodní a místní rozhlasové centrály. Viz N. PAVELČÍKOVÁ, *Opavsko a srpen*, s. 2; N. PAVELČÍKOVÁ, *Rozhovor*.

úvodního vydání *Svobodného Opavska* popsal, jak silným impulsem byla invaze pro sjednocení národa: „Ještě před několika dny si opavští občané ostře vyměňovali názory na veřejné besedy s představiteli města a strany – beseda měla název ‘Z očí do očí’. Bylo řečeno mnoho správného i nesprávného, ale cílem debaty bylo najít společnou pravdu. Nečekali jsme, že společnou pravdu najdeme tak brzy: postačila k tomu zákeřná okupace našeho státu vojsky pěti států Varšavské smlouvy. [...] sjednotila drtivou většinu občanů našeho města i okresu, ba dokonce celé republiky kolem Komunistické strany Československa v čele s Dubčekovým vedením. [...] Velmi ostře jsou odsuzováni Kolder, Indra a Biřak.“⁷⁴ V dalších vydáních *Svobodného Opavska* plénum OV KSČ i Městský výbor KSČ, stejně jako Rada ONV čtenáře opakovaně ujišťovali, že svá stanoviska nemění a nadále stojí za Dubčekovým vedením. Představitelé okresu Opava rušili družbu s městem Kamyšín...⁷⁵

Téměř prorocky vyznívá článek s titulkem „Varujeme zrádce!“: „Okupanti se domnívají, že postupně najdou zrádce, kteří budou s nimi ochotni kolaborovat a ovlivňovat veřejné mínění. Vystavte všechny, kdož se k tomu propůjčí, na pranýř hanby. Nechť si tito případní zrádci uvědomí, že punc hanby ponесou nejen oni, ale i jejich děti, které za nic nemohou.“⁷⁶ V inkriminovaných dnech národ vystupoval jednotně, zastánci „sovětského řešení“ se veřejně neprojevovali a vyčkávali...

Redakce byla v prvních dnech po invazi zaplavena desítkami rezolucí kolektivů podniků a zařízení opavského okresu, ale také dopisy čtenářů. Všechny žádaly, aby byli propuštěni internovaní vedoucí představitelé ÚV KSČ, aby byla okamžitě ukončena okupace ČSSR a vojska Varšavské smlouvy se ihned vrátila na své území. Signatáři rezolucí vyjadřovali plnou podporu ústavním orgánům i nově zvolenému ústřednímu výboru strany. Velký počet závodů také požadoval, aby byla okamžitě vyhlášena neutralita Československa a zrušeno členství ve Varšavské smlouvě.⁷⁷ Do redakce přicházela také tisková prohlášení vedoucích představitelů ONV a OV KSČ v Opavě.⁷⁸ Protože situace se měnila z hodiny na hodinu, redaktoři pohotově

74 *Vytrvejte! Okupace nás sjednotila*, Svobodné Opavsko, zvláštní vydání, 25. 10. 1968, s. 1.

75 *Svá stanoviska neměníme*, Svobodné Opavsko, 28. 8. 1968, s. 2.

76 *Varujeme zrádce!* Svobodné Opavsko, zvláštní vydání, 25. 8. 1968, s. 2.

77 OV KSČ v Opavě obdržel po 21. 8. 1968 celkem 232 rezolucí s vlastnoručními podpisy 50 149 občanů požadujících bezpodmínečný odchod okupačních vojsk. Po 25. srpnu 1968 obdržel dalších 173 rezolucí s 36 457 vlastnoručními podpisy občanů požadujících vyhlášení státní neutrality. Nejvíce podpisů bylo na rezolucích Státního statku Hlučín (751), ČSAD Opava (708), Galeny Komárov (663), Mrazíren Opava (150), OSP (121), Braneckých železáren (1135), Prioru Opava (179), Opavanu Opava (405), Zemědělských staveb Opava (93), Okresní vodo-hospodářské správy Opava (107), Moravských šterkoven a pískoven Opava (328), Květeny Opava (149), Moravolenu (199), Rehabilitačního ústavu Chuchelná (168), Opavie Opava (446) nebo Okresního průmyslového podniku (342). Nechyběly ani rezoluce občanů obcí Mikolajice (159), Vlaštovičky (197), zájmových organizací, jako např. ČSPO Kateřinky (145) a mnoha dalších. Některé rezoluce byly podepsány a orazítkovány představiteli základních organizací KSČ a ROH. Viz SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 279, Redakce Nové Opavsko 1968-1969 (1973); *Tisíce občanů vyslovují důvěru*, Svobodné Opavsko, 27. 8. 1968, s. 1.

78 Šéfredaktor *Nového Opavska* Jiří Beneš později složku s těmito materiály pečlivě schovával a v r. 1990 předal redaktoru Ivo Mludkovi. Údajně neměl zájem na tom, aby se mnohé kompromitující materiály dostaly do nepovolených rukou. Nový vedoucí tajemník OV KSČ Opava RSDr. Ladislav Brumek nasadil v r. 1978 do redakce *Nového Opavska* člověka z odborové rady, kterého jednou Beneš přistihl u sebe v kanceláři, jak mu prohledává materiály. Viz Rozhovor autora s Jiřím Benešem (roč. 1926) 31. října 2017 v Opavě.

připravovali z obdržených materiálů zprávy pro vysílání rozhlasu po drátě⁷⁹, které bylo přidruženo k redakci *Nového Opavska* a které zajišťovali, než bylo okupanty zastaveno. Pracovník redakce vysílání rozhlasu po drátě František Kreuz natočil rozhovor s redaktorem Josefem Müllerem, ale ten odvysílán nakonec nebyl, protože jej vedoucí tajemník OV KSČ neschválil.⁸⁰ Všechny schválené zprávy byly, pokud to jen dovolil vstup do celostátního vysílání, ihned vysílány. Rozhlas po drátě představoval po určitou dobu ve třetím srpnovém týdnu jedinou možnost, jak podávat posluchačům nezkreslené informace o dění v Československu.

Také v dalších vydáních *Svobodné Opavsko* vyzývalo občany k odmítání pomoci sovětským vojákům a mobilizovalo učitele, aby redakci podávali zprávy o zrádcích a kolaborantech. Redaktorka Jana Rambouská vyjádřila v článku „O osudech národa“ své zklamání z okupace, Fran Směja se vcítil do čtenářů materiálem „Komuniké a lidská slova“. V posledním vydání se ke svým textům již jmenovitě přihlásili historici a zaměstnanci Slezského ústavu ČSAV v Opavě Otakar Káňa, Ladislav Pallas, Nina Prokešová (později provd. Pavelčíková), Jan Steiner a Dan Gawrecki (podepsán jako Jan – pozn. aut.), přispěvovatel Václav Čech a další. Vrcholní představitelé KSČ Vasil Biľak, D. Kolder byli opětovně prohlašováni za zrádce, čtenáře zaujala alegorie, ve které byl generální tajemník ÚV KSSS Leonid Iljič Brežněv připodobněn k Belzezubovi.⁸¹ Zatímco první čtyři vydání *Svobodného Opavska* jsou naplněna vírou v dobrý konec, vydání po 27. srpnu, kdy nejprve z Moskvy zaznělo oficiální komuniké k podepsanému protokolu o jednání mezi delegacemi SSSR a ČSSR a v podvečer emotivní vystoupení Alexandra Dubčeka, jsou plna zklamání, signalizují zlom a další šok.

Těžké osobní rozčarování zaznívá (nejen) z textů Frana Směji. V posledním vydání *Svobodného Opavska* Směja nastolil ožehavou otázku „Co s československo-sovětským přátelstvím?“ a jasně na ni odpověděl: „Ten, kdo se mi jen z toho prostého důvodu, že se považuje za silnějšího než já, nastěhuje do mého bytu, a ještě k tomu v noci, když už rodina spí a možná právě sní o velkém přátelství s ním, přestal být mým přítelem.“⁸²

Jeden z otištěných článků autorsky ukazuje na některou z redaktorek *Nového Opavska*, protože popisuje zkušenosti s cenzurou tisku před r. 1968. Současně naznačuje, že vývoj situace spěje k obnovení cenzury: „Co jim vadilo? To, že se u nás po dvaceti letech mluví pravda? To, že socialismus u nás začal dostávat lidskou tvář? Čím nás chtějí zastavit? Pod hlavními děl a tanků nás chtějí přinutit poslouchat to, co tak dobře známe? Máme se znovu učit hledat mezi

79 Vysílání rozhlasu po drátě při okresních novinách *Nové Opavsko* bylo upraveno organizačním řádem. Okresní studio rozhlasu po drátě vysílalo pro posluchače v Opavě, Hlučíně a Vítkově. V prvé řadě měly přednost materiály vysoké politicko-výchovné úrovně. Mimo běžných zpráv se vysílání zaměřovalo na rozhovory s představiteli opavského okresu, reportáže a komentáře k různým významným politickým událostem. Zajišťováním zpráv byl pověřen redaktor, který tuto práci vykonával souběžně se svou novinářskou činností v redakci. Viz SOkA Opava, neinventarizovaný fond Nové Opavsko 1982-1991, Organizační řád okresních novin Nové Opavsko – týdeníku OV KSČ a rady ONV v Opavě.

80 SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart.č. 124, inv. č. 69, Zápis z POV KSČ ze dne 9. 10. 1969, z vyjádření Milana Strnadela.

81 SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 124, inv. č. 69, Rozbor politicko-ideového působení Nového Opavska, týdeníku rady ONV v Opavě v roce 1968-1969, s. 7; *Nákaza humanismem*, Svobodné Opavsko, zvláštní vydání, 26. 8. 1968, s. 2.

82 *Co s československo-sovětským přátelstvím?* Svobodné Opavsko, zvláštní vydání spojených časopisů opavského okresu, 30. 8. 1968, s. 2.

řádky v novinách, co je pravda? Znovu mají autoři přemýšlet, jak dostat pravdivou myšlenku do série lží?⁸³

Vydávání *Svobodného Opavska* bylo ukončeno v reakci na vládní usnesení č. 292 ze dne 30. srpna 1968, kterým byl zřízen Úřad pro tisk a informace (ÚTI) pověřený jednotným usměrňováním a kontrolou činnosti tisku, rozhlasu, televize a ČTK.⁸⁴ Obnovení cenzury vycházelo z Moskevského protokolu, jehož podpisem se 26. srpna 1968 představitelé ČSSR zavázali k zásadním politickým opatřením, mj. dostat i pod kontrolu média.⁸⁵ Jiří Beneš a jeho kolegové se vrátili k vydávání týdeníku *Nové Opavsko*.

„Normalizace“ Nového Opavska

K záležitosti Moskevských dohod Plénum OV KSČ Opava nepřijalo žádné vlastní konkrétní usnesení a z některých základních organizací KSČ tak neustále svobodně zaznívalo volání po odchodu vojsk Varšavské smlouvy. Na stejných pozicích setrval i vedoucí tajemník okresu Ervín Židek. Ujistil veřejnost, že „v nejtěžších chvílích nezklamal a nezklame ani nyní“,⁸⁶ nicméně již o pár měsíců později rezignoval a jeho nástupcem byl zvolen RSDr. Milan Strnadel. Nadále nepomíjelo rozhořčení z přítomnosti cizích vojsk, náčelník Veřejné bezpečnosti František Lichovník byl nucen vysvětlovat, že v Opavě nejsou příslušníci NKVD; k setkání předválečných členů KSČ se redakce vyjádřila jen stručně a čtenáře odkázala na *Berliner Zeitung*, jehož dopisovatel se besedy účastnil.

V září 1968 bylo na zasedání OV KSČ Opava přijato rozhodnutí přehodnotit polednový vývoj v opavském okrese. Redakce byla nucena respektovat první směrnici ÚTI, která vzešla ze schůze vlády 2. září 1968, jež médiím mj. nařizovala nepublikovat nic, co by mohlo vyznít jako kritika Sovětského svazu a dalších zemí Varšavské smlouvy, co by mohlo být vykládáno jako útoky proti základům socialismu, vedoucí úloze dělnické třídy a KSČ, a zakázala používání termínů ‘okupanti’ a ‘okupace’.⁸⁷ Iniciativu převzali konzervativci, zatímco mnozí reformní komunisté se začali vyjadřovat opatrněji. Přesto se ještě na konci října vedoucí redaktor Jiří Beneš opětovně

83 *Svorně a nelítostně*, Svobodné Opavsko, zvláštní vydání, 26. 8. 1968, s. 1.

84 Nový vztah moci a médií upravil zákon č. 127/1968 Sb. O některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a dalších hromadných informačních prostředků. Tento zákon znovu umožnil předběžnou cenzuru, a to přísnější než v původní podobě zákona z roku 1966. Po r. 1969 vystřídala cenzuru mnohem horší varianta – autocenzura. ČÚTI se soustředil na následnou kontrolu médií. V případě, že nalezl v obsahu ideologické pochybení, využíval různých sankcí vůči redaktorům, a hlavně šéfredaktorům a vydavatelům. Každý redaktor tak byl zodpovědný za to, co napsal, a často se musel zodpovídat nadřízeným stranickým orgánům, proč to či ono zveřejnil. Systém následné kontroly byl efektivnější než tradiční předběžná cenzura. V autorech vyvolával přísnou autocenzuru, takže noviny opět vykazovaly informační prázdnotu. Viz Jakub KONČELÍK – Pavel VEČEŘA – Petr ORSÁG, *Dějiny českých médií 20. století*, Praha 2010, s. 194; Boleslav NAVRÁTIL, *O novinách, propagandě a cenzuře za totality*, Moravskoslezský Deník, příloha 25 let od 17. listopadu, 17. 11. 2014, s. 4; J. KONČELÍK, *Proměny řízení a kontroly*, s. 313-329.

85 Problematice médií se protokol věnoval ve čtvrtém bodě. Měly být ovládnuty sdělovací prostředky, aby plně sloužily socialismu, stranické a státní orgány měly upravit situaci v tisku, rozhlase a televizi pomocí nových zákonů a opatření a ve vedení tisku, rozhlasu a televize měla být provedena nutná kádrová opatření. Viz J. KONČELÍK, *Mediální politika a srpen*, s. 209.

86 Jiří BENEŠ, *Základní kámen další práce – jednota a důvěra*, *Nové Opavsko*, 14. 9. 1968, s. 1.

87 J. KONČELÍK, *Mediální politika a srpen*, s. 210.

dotázal mjr. Františka Pavelka, kdy spojenecká vojska opustí Opavu.⁸⁸ K definitivnímu zvratu došlo až po listopadové rezoluci ÚV KSČ, která už jednoznačně pojmenovala «pravicové síly» jako zdroj nebezpečí při budování socialismu a volala po jejich „demaskování“.⁸⁹

Za způsob informování čtenářů v r. 1968 sklídila redakce *Nového Opavska* až na výjimky⁹⁰ pochvalné komentáře. První děkonné texty vyšly ještě ve *Svobodném Opavsku*, stáli za nimi zaměstnanci Braneckých železáren.⁹¹ Další byly zveřejněny v *Novém Opavsku*. Například okresní školní inspektor z Branky u Opavy Karel Chovanec se o práci okresních novinářů rozepsal u příležitosti dne tisku 21. září 1968. „Ke kladům našich okresních novin patří i to, že dovedou soustřeďovat a zvýrazňovat podněty i kritické příspěvky nejširšího okruhu čtenářů, kteří jsou s to vnést do té či oné problematiky nové, konstruktivní pohledy a obohatit tím dosavadní znalosti čtenářů.“⁹² Pro neutuchající zájem čtenářů o pohotovější informace týkající se dění v okrese Rada ONV v Opavě v říjnu vyhodnotila hospodaření redakce a přijala rozhodnutí začít *Nové Opavsko* vydávat od 1. ledna 1969 jako obdeník, tedy dvakrát týdně. Realizaci tohoto záměru, se kterým přišla redakce, však rada podmínila posílením redakčního kolektivu o tři redaktory, vyřešením technických problémů v tiskárně, zabezpečením krytí zvýšených nákladů a zejména zajištěním potřebného papíru.⁹³ Obdeník nakonec v r. 1969 realizován nebyl, čtenáři byli uchlácholeni rozšířením obsahu ze čtyř na šest stran, ale kvůli nedostatku novinového papíru bylo *Nové Opavsko* tištěno střídavě na 4 nebo na 8 stranách.

Jestliže v prvním týdnu po okupaci Československa 21. srpna 1968 se OV KSČ Opava připojil k protestním prohlášením, již záhy se stal vůdčí silou nastupující „normalizace“ na Opavsku. Osmnáctého prosince 1968 schválil vlastní hodnocení polednového vývoje v duchu nové linie ÚV KSČ a v následném období tří měsíců přijal konkrétní kroky k upevnění stranické disciplíny a „znemožnění pokusů antisocialistických a pravicově-oportunistických sil o vyvolávání konfliktů a narušování linie strany“.⁹⁴ I přesto však „normalizace“ probíhala na Opavsku v prvních měsících po srpnu jen pomalu a za tuhého odporu představitelů polednového vývoje. Historička Nina Pavelčíková člení „normalizaci“ na Opavsku do tří etap.

88 SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 124, inv. č. 69, Rozbor politicko-ideového působení Nového Opavska, týdeníku rady ONV v Opavě v roce 1968-1969, s. 8.

89 http://www.rozhlas.cz/plus/archivplus/_zprava/listopad-1968-velmi-zvlastni-mesic-ceskoslovenskosovet-skeho-pratelstvi--1278510 [cit. dne 13. 1. 2018]

90 Instruktor organizačně-politického oddělení OV KSČ a zástupce ředitele základní školy Václav Procházka zaslal vedoucímu redaktorovi Jiřímu Benešovi 10. listopadu 1968 dopis, ve kterém mu oznámil své rozhodnutí zrušit předplatné týdeníku *Nové Opavsko*, protože jeho obsah „neodpovídá potřebám mé společenské orientace a neplní úkoly vyplývající z usnesení vlády Československé socialistické republiky a Ústředního výboru Komunistické strany Československa. Stane-li se Vámi dirigovaný časopis opravdovým podpůrcem a oporou současné politiky strany, pak opět i já se vrátím do řad vašich stálých předplatitelů“. Viz SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 279, Redakce Nové Opavsko 1968-1969 (1973).

91 *Jsmo vděční*, Svobodné Opavsko, 27. 8. 1968, s. 1; *Díky novinářům*, Svobodné Opavsko, 30. 8. 1968, s. 1.

92 Karel CHOVANEC, *Ke Dni tisku*, Nové Opavsko, 21. 9. 1968, s. 1.

93 Novinový papír byl v době centrálního plánování nedostatkovým zbožím, zdroje byly omezeny. Každá redakce měla přiděleny kvóty papíru a v případě navýšení nákladu musel okresní národní výbor jako vydavatel nejprve žádat o úpravu nákladu novin odbor kultury KNV a jeho prostřednictvím ČÚTI v Praze, který v případě schválení požadavku uvědomil generální ředitelství Polygrafického průmyslu, Ministerstvo průmyslu ČSR a Odbor PNS Ústředního ředitelství spojů Praha.

94 SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 263, inv. č. 93, Zpráva o prověrce činnosti OV a POV KSČ při zajišťování usnesení ÚV a PÚV KSČ v době od dubna 1968 do konce dubna 1969.

První etapa – od září 1968 do jarních měsíců 1969 – je charakteristická snahou po záchranu alespoň některých základních principů polednové politiky a zpočátku ji v podobě okázalých prohlášení pro *Nové Opavsko* deklarovali i představitelé okresních stranických a vládních orgánů. Prohlášení představitelů okresu pro tisk se týkaly např. problémů vývoje ekonomické reformy, styku se sovětskými jednotkami a stranické jednoty.⁹⁵ V r. 1969 je však už na obsahu *Nového Opavska* znát, že redaktoři byli ve svobodném projevu omezeni. K jejich cti je nutno poznamenat, že aktivně nepodpořili normalizační politiku strany. Přes počínající „normalizaci“ „vzdorovala alespoň část československé společnosti ještě celý rok nátlaku na návrat předlednových poměrů. Byli to především studenti a výjimečné osobnosti typu Jana Zajíce z Vítkova – tzv. pochodně č. 2, jehož pohřeb v březnu 1969 znovu aktivizoval protestní hnutí.“⁹⁶ Noviny sice věnovaly větší pozornost aktuální politice strany a otiskovaly materiály upevňující „akční jednotu strany“ a přátelství se Sovětským svazem a ostatními socialistickými zeměmi, nicméně jednalo se zejména o příspěvky dopisovatelů z řad členů OV KSČ. Redakční články, které by přispěly k „normalizaci“, se v obsahu jedenáctého ročníku *Nového Opavska* téměř nevyskytují. Na titulní straně se pravidelně objevovaly úvodníky s názvem „Řádky k zamyšlení“, které většinou napsal Jiří Beneš. Pokud úvodník napsal některý ze stranických funkcionářů, tak mu Beneš řekl: „Je to politický článek, tak se tam podepište, ať máte reklamu.“⁹⁷

Přesto nebo právě proto se *Nové Opavsko* stalo terčem stále silnější kritiky konzervativních členů strany. V materiálech OV KSČ se hovoří o 96 komunistech, kteří během podzimu 1969 rychle přešli od euforie srpnových dní k značně nevyhraněným postojům, jež vysvětlovali svým „vystřízlivěním“ a postupně zesilující kritikou pasivního postoje stranických orgánů v průběhu polednového politického kvasu.⁹⁸ Tito lidé začali poměrně záhy po srpnové invazi označovat Pražské jaro za dílo kontrarevolučních sil s cílem zničit socialistické zřízení a redaktoři *Nového Opavska* za jejich významné přísluhovače a pravicové oportunisty, kteří podřývali autoritu nového vedení strany, šířili antisovětismus a nacionalismus, přičemž propagovali „demokratický socialismus s lidskou tváří“.⁹⁹ Mezi největší kritiky redakce týdeníku *Nové Opavsko* patřili členové OV KSČ Stanislav Kaňák, František Matěj¹⁰⁰,

95 Nina PAVELČÍKOVÁ, *Tři opavská jara: obrodný a normalizační proces v letech 1967–1970, III. část*, Vlastivědné listy 19/1, 1993, s. 11–13; N. PAVELČÍKOVÁ, *Tři opavská jara, II.*, s. 14–18.

96 N. PAVELČÍKOVÁ, *Ohlasy pokusu o obnovu*, s. 22–35; N. PAVELČÍKOVÁ, *Tři opavská jara, III.*, s. 11–13.

97 Rozhovor autora s Jiřím Benešem (roč. 1926) 31 října 2017 v Opavě.

98 N. PAVELČÍKOVÁ, *Tři opavská jara, II.*, s. 14–18.

99 SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 125, Zpráva o provedené prověrce u CZV – ZO KSČ při OSP v Opavě za období od ledna 1968 do 30. 11. 1969.

100 **František Matěj** (*8. 3. 1922 Háj ve Sl.), vyučený soustružník, člen KSČ od r. 1945, během války tři roky totálně nasazen v Německu. V r. 1950 absolvoval jednoroční dělnickou diplomatickou školu ministerstva zahraničních věcí a v l. 1950–1953 pracoval jako tajemník na velvyslanectví v Dillí (Indie). V l. 1953–1962 byl politickým pracovníkem ČSD Ostrava a MěstV KSČ Ostrava. Od r. 1954 pracoval jako uvolněný předseda MNV v Háji ve Slezsku. Po r. 1968 byl členem OV KSČ a pléna ONV v Opavě. Viz SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 126, inv. č. 69.

Emil Kusák¹⁰¹ a tajemník SČSP Jaroslav Hubáček¹⁰² - tzv. „zdravé jádro“, které se rekrutovalo z předválečných členů strany a v průběhu Pražského jara přeneslo „těžiště politické práce a internacionální výchovy“ z orgánů KSČ na okresní výbor SČSP. Členové SČSP začali na jaře 1969 organizovat společné akce se zástupci sovětské armády a vystupovali s radikálním programem likvidace „kontrarevolučních sil“.¹⁰³ Městská konference SČSP v Opavě proběhla bez účasti zástupců Městského výboru KSČ. Dle názoru „normalizačních kádrů“ z SČSP proto, že členové městského výboru strany přešli na pozice pravicových oportunistů, když se stranickou zásadovostí neřešili ani jasně protisocialistická a protisovětská stanoviska. Někteří členové voleného orgánu Městského výboru KSČ se s těmito postoji ani netajili a ve druhé polovině r. 1969 na vlastní žádost opustili orgány strany a zrušili své členství v KSČ. Své odchody přitom zdůvodnili různými způsoby. Následně byli do městského výboru kooptováni noví členové, kteří na plénu 18. prosince 1969 zhodnotili předcházející činnost velmi kriticky. Rekrutovali se převážně z předního aktivu SČSP.¹⁰⁴

Mezi těmi, kteří se poměrně záhy přidali ke „zdravému jádru“ strany, byla řada osob, jež se původně nechaly srpnovými událostmi strhnout k protestům, a to i na stránkách *Svobodného Opavska*.¹⁰⁵ Včas se ale „vzpamatovaly“, jak uvedl předseda MNV Háj ve Slezsku a horlivý normalizátor¹⁰⁶ František Matěj: „[...] Vývoj ukázal, že my komunisté [...] se nemusíme stydět za to, naopak, že můžeme být hrdí a že vývoj prokázal, že jsme velmi správně hodnotili nejenom tento vývoj, ale že jsme velice správně se vzpamatovali včas, protože mluvit, že jsme všichni byli chytří v srpnu, to by jistě neodpovídalo skutečnosti. Myslím, že skutečnost byla,

101 **Emil Kusák** (*21. 4. 1915 Opava), vyučený číšník, člen KSČ od r. 1936. Jako číšník pracoval do r. 1935, kdy byl pro činnost v Rudých odborech propuštěn. Během války byl v r. 1940 zatčen pro ilegální odbojovou činnost a vězněn v koncentračních táborech až do osvobození v r. 1945. Po návratu pracoval jako vedoucí závodní kuchyně a vedoucí pohostinství, od r. 1949 vykonával různé stranické funkce jako pracovník aparátu OV KSČ. Byl předsedou celozávodního výboru KSČ, tajemníkem OV KSČ, vedoucím tajemníkem OV KSČ ve Vítkově a předsedou OKRK. V r. 1968 byl jako ředitel RaJ Opava kooptován do OV KSČ. Viz SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 126, inv. č. 69.

102 **Jaroslav Hubáček** (*5. 10. 1925 Opava), vyučený krejčí, člen KSČ od r. 1946, absolvent VUML a KPŠ. Pracoval jako dělník v Oděvní (Slezské) tvorbě v Opavě, v l. 1951-1954 na družstevním oddělení ONV Vítkov, odkud přešel do funkce inspektora OV KSČ. V l. 1963-1970 byl tajemníkem OV SČSP v Opavě. V r. 1969 byl kooptován do OV KSČ. Viz SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 126, inv. č. 69.

103 N. PAVELČÍKOVÁ, *Tři opavská jara, III.*, s. 11–13.

104 Ke komunistům, kteří odložili členskou legitimaci KSČ, patřili například: Fojtík, Slovák, Zlámal, Juřenová, Anna Fojtíková, Pospíšil, Kudrnáčová, Šubčíková, Beneš, Hrdlička, Hoffmanová, Hartošová, Zwinger ad. Viz SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 279, Redakce Nové Opavsko 1968-1969 (1973), Hodnocení městských výborů strany.

105 Například stanovisko výboru ZO KSČ opavského divadla publikované v *Rudém Právu* v listopadu 1969 bylo v přímém antagonismu se zapojením umělců do Pražského jara a prohlášeními vydávanými v r. 1968. (Např. 14. 11. 1968: „Jsmo přesvědčeni, že socialismus v naší republice nebyl ohrožen kontrarevolucí. Nebezpečí dnes vidíme především ve frakční činnosti různých skupin zneužívajících SČSP i zakládajících nebo předválečných členů KSČ pro svůj cíl, tj. zvrátit vývoj u nás a znovu nastolit předlednové pořádky.“) Předseda MNV v Hájí ve Slezsku F. Matěj považoval „obrat“ divadelníků v r. 1969 za ironii. Nicméně v souboru již nebyli dva ze tří organizátorů KAN a z řad KSČ vystoupilo 19 umělců, takže v baletním souboru nezůstal žádný komunista, v orchestru jeden a v souboru činohry jen 11. Viz SOKA Opava, fond ONV Opava, kart. č. 25, inv. č. 88, Z celookresní porady předsedů vesnických organizací KSČ, městských výborů KSČ a komunistů funkcionářů MěstNV v MNV v okrese Opava ze dne 24. 11. 1969 v Domě kultury a vzdělávání v Opavě, Z projevu F. Matěje; SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 279, Redakce Nové Opavsko 1968-1969 (1973), Rezoluce pracovníků Slezského divadla v Opavě; SOKA Opava, Fond OV KSČ, kart. č. 125, Zpráva o výsledku politické, umělecké, hospodářské prověrky ve Slezském divadle Zdeňka Nejedlého v Opavě ze dne 27. 11. 1969.

106 N. PAVELČÍKOVÁ, *Tři opavská jara, II.*, s. 14–18.

že jsme všichni byli šokováni v srpnových dnech, třeba že ne každý jsme se nechali tak silně obalamutit. [...]“¹⁰⁷

K těm, co po počátečním „obalamucení“ vykročili na správnou cestu, patřil také výše zmíněný okresní školní inspektor ONV Karel Chovanec. Jistě mu „pomohlo“ stranické hodnocení z r. 1969, ve kterém je kritizováno Chovancovo „opatrnictví“ a doporučováno, aby zlepšil svou politickou angažovanost, neboť jen tak bude moci dál vykonávat svou funkci, „[...] protože od okresního školního inspektora se plně očekává politická náročnost a angažovanost ve svěřeném služebním úseku i na veřejnosti“.¹⁰⁸ A tak v r. 1971 už Chovanec v obecní kronice Branky u Opavy coby obecní kronikář velebí „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti“.¹⁰⁹ Kdo si chtěl udržet funkci a postavení, neměl na vybranou...

Definitivní tečku za posrpnovým obdobím mělo udělat plenární zasedání OV KSČ 25. 6. 1969. Zrušilo všechna usnesení OV KSČ z 21. až 27. srpna a projednalo výsledky pohovorů s členy pléna s výsledkem odvolat dva členy předsednictva a čtyři členy okresního výboru, kteří setrvali na svých „kontrarevolučních“ stanoviscích. Ze schůze pléna odešly rovněž omluvné dopisy do družebního města Kamyšin, velení Varšavské smlouvy a na velvyslanectví všech států účastnících se invaze. Záhy se však ukázalo, že „kontrarevoluce“ nebyla zdaleka poražena. Události, které se odehrály v Opavě v den prvního výročí invaze¹¹⁰, byly impulsem k dalším čistkám, mj. také v redakci *Nového Opavska*.¹¹¹

Již na jaře 1969 začaly přicházet od členů „zdravého jádra“ strany na adresu redakce *Nového Opavska* nejen výhrady, ale také první výhrůžky. *Nové Opavsko* podle některých komunistických funkcionářů sehrálo v r. 1968 špatnou úlohu a také po srpnu bylo málo aktivní a uráželo stranické funkcionáře, aniž by se za své psaní omluvilo. V listopadu 1969 vyzval Stanislav Kaňák z Hlučína plénum OV KSČ k zúčtování: „[...] Nové Opavsko velmi pasivně je pomocníkem na konsolidaci a jako pomocník zdravých pokrokových sil v našem státě a v našem okrese vůbec. [...] je zapotřebí abychom doporučili radě okresního národního výboru, aby připravila řádné hodnocení tohoto časopisu. Aby byl nejen pasivním širitelům toho, co se v okrese děje, ale aby se z něho stal aktivní bojovník za linii komunistické strany a tohoto socialistického státu.“¹¹² Straničtí funkcionáři místních organizací byli zároveň vyzýváni, aby se

107 SOKa Opava, fond ONV Opava, kart. č. 25, inv. č. 88, Z celookresní porady předsedů vesnických organizací KSČ, městských výborů KSČ a komunistů funkcionářů MěstNV a MNV v okrese Opava ze dne 24. 11. 1969 v Domě kultury a vzdělávání v Opavě, diskuse. Z projevu předsedy MNV Háj ve Slezsku F. Matěje.

108 SOKa Opava, fond OV KSČ, kart.č. 124, inv. č. 69, Zápis z POV KSČ ze dne 9. 10. 1969, Hodnocení s. Karla Chovance, okres. škol. inspektora ONV v Opavě.

109 „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti [...] je objektivním svědectvím, jak a z jakých příčin mohlo být zničeno dílo socialismu v naší zemi, ale i poučením. Poučením například o tom, jak vypadá skutečný nepřítel, je-li mu stržena z tváře úsměvná maska. Je to dokument, který vnáší jasno do chaosu otázek a odpovídá jednoznačně na ty otázky, které všichni považujeme za závažné.“ Viz SOKa Opava, fond MNV Branka u Opavy, kart. č. 770, inv. č. 25, Kronika obce Branka, rok 1970, s. 1 a 2.

110 Opava se stala centrem nejrozsáhlejších nepokojů v Severomoravském kraji. Ve velkých závodech – v Ostroji, Braneckých železárnách aj. proběhly velké manifestace, dělníci přišli do práce v černém šatu a s trikolorami na klopách. V centru města se konala večerní demonstrace za účasti asi 700 lidí, které rozehnala Veřejná bezpečnost.

111 N. PAVELČÍKOVÁ, *Tři opavská jara, III.*, s. 11–13.

112 SOKa Opava, fond ONV Opava, kart. č. 25, inv. č. 88, Z celookresní porady předsedů vesnických organizací KSČ, městských výborů KSČ a komunistů funkcionářů MěstNV a MNV v okrese Opava ze dne 24. 11. 1969 v Domě kultury a vzdělávání v Opavě, diskuse. Z projevu předsedy MěstNV Hlučín S. Kaňáka a předsedy ONV Opava Z. Kuboně.

aktivně zapojili do tvorby obsahu novin: „Vemte si Nové Opavsko. [...] Kde se objevil, z které obce, nějaký článek, který by rozebíral politickou situaci apod. Čekáte, že to napíše některý okresní funkcionář?“¹¹³ Prohlášení okresních funkcionářů strany však způsob psaní redaktorů *Nového Opavska* příliš nezměnila.¹¹⁴ Bylo jasné, že strana musí přitvrdit. Předpoklady k tomu nastaly, když se OV KSČ Opava stal 1. listopadu 1969 opět spoluvydavatelem týdeníku *Nové Opavsko*.

Přesto trvalo ještě déle než jeden rok, než normalizační kádry upevnily svou moc ve straně natolik¹¹⁵, aby mohly přejít od výhrůžek k činům. Redaktoři *Nového Opavska*, kteří se od jara 1968 podíleli na demokratizaci obsahu okresního týdeníku a v relativně svobodnějším psaní pokračovali i přes nepříznivý vývoj i v r. 1969, byli potrestáni až v závěru r. 1970, kdy říjnové plénum OV KSČ přijalo usnesení zavést stranické šetření s pracovníky redakce *Nového Opavska*. Disciplinární komise posuzovala míru provinění členů KSČ – vedoucího redaktora Jiřího Beneše a redaktorky Věry Hahnové – a na základě prověrky doporučila 25. února 1970 plénu OV KSČ uložit oběma novinářům I. stupeň stranického trestu (napomenutí). K přezkoumání činnosti vedoucího redaktora Jana Vávry a redaktorky Jany Rambouské, kteří už v redakci nepracovali, předal OV KSČ Opava podnět nadřízenému orgánu s krajskou působností – KV KSČ v Ostravě.¹¹⁶

113 SOkA Opava, fond ONV Opava, kart. č. 25, inv. č. 88, Z celookresní porady předsedů vesnických organizací KSČ, městských výborů KSČ a komunistů funkcionářů MěstNV a MNV v okrese Opava ze dne 24. 11. 1969 v Domě kultury a vzdělávání v Opavě, diskuse. Z projevu člena ONV Opava Františka Trojka.

114 Na mimořádném plenárním zasedání OV KSČ v Opavě 14. 8. 1969 Stanislav Kaňák konstatoval, že pokud jde o *Nové Opavsko*, publicita nových zásad OV KSČ je velmi bídná. „[...] v březnu minulého roku (jsem) četl článek v Novém Opavsku s. Jarého pod názvem ‘Za nový duch Nového Opavska’. Divím se, že soudruh Jarý ještě podobný článek do Nového Opavska nenapsal teď, protože je třeba si říct, že jde o nový duch Nového Opavska – je tady starý duch polednového vývoje. Nečtu tam jenom články předsednictva OV, tajemníků OV KSČ, členů rady ONV, aby ukazovali na politickou situaci v okrese a odhalovali právě pracivě-oportunistické tendence v našem okrese. Poněvadž to vypadá, že jsme všichni dobří, že je všechno v pořádku [...]“ Viz SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 27, inv. č. 45, Zápis z mimořádného plenárního zasedání OV KSČ v Opavě ze dne 14. 8. 1969.

115 Již v průběhu roku 1969 bylo z pléna OV KSČ odvoláno 20 komunistů a z aparátu odešlo dalších 13 lidí. Tzv. „diferenční proces“ se rozběhl i v ostatních organizacích. O konečném rozsahu stranických čistek v opavském okrese informuje zpráva o výsledcích pohovorů k výměně členských legitimací, která byla projednána na plenární schůzi konané 27. srpna 1970. Podle této zprávy bylo vytvořeno 238 komisí, ve kterých pracovalo 772 členů. K 10. září 1970 byly pohovory ukončeny ve všech 322 organizacích s následujícím výsledkem: 7014 členům byla vydána nová legitimace, 469 členů bylo vyloučeno ze strany a 1171 členům bylo členství zrušeno. Z původně 31 politických pracovníků jich v aparátu OV KSČ zůstalo pouze pět, 14–16 osob odešlo z politických důvodů. V období od listopadu 1969 do ledna 1971 bylo do okresního výboru kooptováno celkem 23 členů, přičemž 19 z 39 členů OV bylo členství v tomto orgánu zbaveno. Počet členů KSČ na Opavsku poklesl o 22,6 %. Viz SOkA Opava, fond ONV Opava, kart. č. 25, inv. č. 88, Z celookresní porady předsedů vesnických organizací KSČ, městských výborů KSČ a komunistů funkcionářů MěstNV a MNV v okrese Opava ze dne 24. 11. 1969 v Domě kultury a vzdělávání v Opavě, diskuse. Z projevu předsedy MNV Háj ve Slezsku F. Matěje; SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 29, inv. č. 45, č.p. 834, Zápis z POV KSČ Opava dne 27. 8. 1970, Zpráva o výsledcích pohovorů k výměně členských legitimací; N. PAVELČÍKOVÁ, *Tri opavská jara*, III., s. 11–13.

116 Disciplinárnímu řízení unikli ani dopisovatelé *Nového Opavska*. Fran Směja byl na popud člena OV KSČ Emila Kusáka vyšetřován komisí, která jej 2. 9. 1969 vyslechla a následně doporučila jeho vyloučení ze strany. Kusák jako člen disciplinární komise konstatoval, že „nikdo (z činitelů v naší okresní organizaci) se neprojevil tak agresivně a jednoznačně [...] v útocích proti socialismu, proti Sovětskému svazu, proti spolupráci se Sovětským svazem, tak nacionalisticky a šovinisticky v duchu Masarykovy demokracie, jako právě Fran Směja. [...] Správně napsal: ‘museli jsme čekat, až přijde čas’ a v březnu 1968 napsal, že ‘čas je tady’.“ Viz SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 263, inv. č. 93, Dopis Emilu Kusákovi ze dne 3. 10. 1969; SOkA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 28, inv. č. 45, Zápis z OV KSČ Opava dne 26. 2. 1970, z projevu Emila Kusáka.

Vedoucí redaktor Jiří Beneš popsal průběh vnitrostranické prověrky s odstupem 49 let: „Jednou v sobotu mě volali, přede mnou tam šel Vratislav Černý¹¹⁷, byl tam asi dvě hodiny. Pak vyšel, že už je konec, že může jít zemetat. Povídám mu – tak mi tam drž místo, půjdu za tebou. Prověřková komise měla asi dvacet lidí, předsedou byl Josef David¹¹⁸. Dále Putírková, Jost, to byli taková ‘bití’ komunisti, dále nějaký Topič... Většinu jsem neznal. Předseda David mě uvedl slovy: ‘Soudruzi a soudružky, myslím, že tady je zbytečné něco říkat, podívejte se, jak je oblečen...’ Měl jsem tehdy na sobě texasky. - ‘Soudruh Beneš vždycky inklinoval k Západu.’ To mě naštvalo, otočil jsem se ke komisi zády a odkryl štítek: ‘Soudruzi, podívejte se, to je výrobek Maďarské lidové republiky.’“ Následoval výslech. Členové prověřkové komise se dotazovali na původ publikovaných informací ve *Svobodném Opavsku* a na vysílání rozhlasu po drátě. Beneš postupně ukázal na některé členy komise: „Tady František Pavelek (vedoucí civilní obrany – pozn. aut.) hlásil, kde jsou Rusi... Měl ty nejlepší informace... Co se týká vysílání rozhlasu po drátě, my jsme vysílali jen to, co jsme dostali z okresního výboru strany a z rady ONV, kde byla ta usnesení přijímána. No a co jsme vysílali? Já to neuměl ovládat, ale zde přítomný tajemník OV KSČ Václav Procházka vám může povědět, co se vysílalo, protože byl u toho...“¹¹⁹

S návrhem disciplinární komise nesouhlasili předváleční členové OV KSČ Opava. Především dlouholetý dopisovatel *Nového Opavska* Jaroslav Hubáček, jehož normalizační články v posrpnovém období redakce několikrát odmítla, resp. je otiskla s doprovodným komentářem: „Osobně se pozastavuji nad výsledkem hodnocení redaktorů Nového Opavska. Tento tisk byl na pravicových pozicích v roce 1968 a dlouho po něm. Byl jsem svědkem, když v červnu roku 1968 za přítomnosti sovětského redaktora Běljajeva v Ostroji redaktoři Nového Opavska Hahnová, Rambouská a jeden člen redakční rady se snažili tohoto soudruha dostat do kleští a využít jeho interview k protisovětské propagandě. [...] Nové Opavsko nepsalo ani v roce 1968 ani v pozdějších měsících na podporu strany, ale psalo na podporu jiných sil. Během jednoho měsíce bylo otištěno šest principiálních článků proti SČSP, proti jeho vedení s cílem ne pomoci tomuto orgánu, ale likvidovat jej. Je nutné, aby komise [...] důsledně zjistila všechny autory článků čísel Svobodného Opavska.“¹²⁰ S Hubáčkovým vyjádřením souhlasil

117 **Vratislav Černý** (*14. 4. 1925), od 15. 3. 1966 do 6. 10. 1969 velitel Vojenské školy (gymnázia) Jana Žižky z Trocnova v Opavě, hodností plukovník. Původním povoláním hudební nástrojář, členem KSČ od r. 1945. Člen OV a POV KSČ v Opavě, předseda rehabilitační komise OV KSČ, která se v r. 1968 zabývala především případy neoprávněných stranických trestů. Patřil k horlivým propagátorům československé neutrality. Po prověrkách vyloučen ze strany předsednictvem OV KSČ 25. 2. 1970. Viz SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 126, inv. č. 18, Zápis z mimořádné okresní konference 29. 6. 1968; Ivan AUGUSTIN, Žil jsem pro opavskou kulturu, Naše Opavsko, 17. 8. 1990, s. 5; N. PAVELČÍKOVÁ, *Tři opavská jara, II.*, s. 14–18.

118 **Josef David** (*9. 10. 1911 Pustějov, okr. Nový Jičín), členem KSČ od 15. 5. 1945, v lednu 1969 mu bylo přiznáno členství od r. 1934. Pocházel z devítičlenné dělnické rodiny. Absolvoval čtyřtřídní měšťanskou školu, poté se vyučil zedníkem. Po mobilizaci v r. 1938 se přestěhoval do Ostravy, kde až do konce války pracoval jako zedník a pomocný dělník ve Vítkovických železárnách (VŽ). V období okupace informoval spolupracovníky o vysílání z Moskvy. Po válce zastával funkce správního komisaře, osobního a kádrového referenta a uvolněného funkcionáře lidové správy. Byl předsedou ZO KSČ, aktivistou a lektorem OV KSČ, předsedou Městského výboru KSČ v Opavě, členem a aktivistou OV KSČ a členem Rady ONV Opava. Viz SOKA Opava, fond ONV Opava, kart.č. 1767, Zápis z POV KSČ Opava dne 8. 1. 1969.

119 Rozhovor autora s Jiřím Benešem (roč. 1926) 31. října 2017 v Opavě.

120 SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 28, inv. č. 45, Zápis z OV KSČ Opava 26. 2. 1970, z projevu Jaroslava Hubáčka.

i další kooptovaný člen OV KSČ Jaroslav Šolc¹²¹, který byl rovněž redakcí *Nového Opavska* odmítnut, když se chtěl bránit proti nálepce „kolaborant“. Tu si měl podle svých slov vysloužit za pozvání sovětských vojáků na domácí zabijačku:¹²² „A já si opravdu myslím, že pokud jde o šéfredaktora, že se ta situace asi nezmění. Myslím, že by nebylo tak těžké najít schopného a spolehlivého, zkušeného šéfredaktora, kdyby opravdu byl zájem a chuť tam to kádrové opatření provést. A že by to jistě stálo za to, aby zde v redakci měla naše strana patřičný vliv.“¹²³

Po vystoupeních zasloužilých členů strany plénum OV KSČ navržené tresty zpřísnilo. Jiří Beneš byl s ohledem na svůj pozdější příchod do Opavy potrestán stranickým trestem III. stupně (dočasné pozastavení členství); Věra Hahnová, která od listopadu 1968 vedla rubriky z průmyslové oblasti a z činnosti národních výborů a národní fronty, a zajišťovala také vysílání rozhlasu po drátě, byla za svou činnost v předsrpnovém období 1968 a během srpnových dní vyloučena ze strany a vzápětí také přeřazena z redakce na jiné pracoviště.¹²⁴ S redaktorem Josefem Müllerem stranické disciplinární šetření zavedeno nebylo – nebyl členem strany, byť mu někteří straníci vytýkali, že 3. srpna 1968 publikoval v *Novém Opavsku* velmi závažný článek proti organizaci SČSP.¹²⁵ Müller však byl „z obliga“, v pohnutých srpnových dnech se nepodílel na přípravě vydání *Svobodného Opavska*.¹²⁶

121 **Jaroslav Šolc** (*7. 8. 1928 Litultovice), vyučený zámečník, člen KSČ od r. 1946. Před válkou pracoval jako dělník v Minervě Opava, po návratu z vojenské základní služby působil jako újezdní tajemník, v l. 1952-1954 byl tajemníkem MNV v Mladecku. V l. 1954-1957 působil jako instruktor v aparátu OV KSČ, následně byl jmenován vedoucím propagačního oddělení ONV Opava a odtud přešel do funkce tajemníka MNV v Litultovicích, kde pracoval do r. 1959. Pro nesoulad v rodině byl z funkce tajemníka odvolán a stranicky potrestán. Již po půl roce byl pro své výsledky v závodě ÚP Litultovice povolán k výkonu funkce tajemníka MNV v Hlavnici, kterou vykonával i v období Pražského jara. V r. 1969 byl kooptován do OV KSČ Opava. Viz SOKA Opava, fond OV KSČ, kart. č. 27, Zápis z plenárního zasedání OV KSČ Opava ze dne 20. a 21. 11. 1969.

122 SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 28, inv. č. 45, Zápis z OV KSČ Opava 26. 2. 1970, z projevu Jaroslava Šolce.

123 SOKA Opava, fond OV KSČ, kart. č. 27, Zápis z plenárního zasedání OV KSČ Opava ze dne 20. a 21. 11. 1969, Z vystoupení Jaroslava Šolce.

124 Kádrový spis Věry Hahnové obsahuje hodnocení komise pro kontrolu socialistických závazků uzavřených k 50. výročí založení komunistické strany. Komise zasedla ve složení vedoucí redaktor *Nového Opavska* Jiří Beneš (předseda), Arabáš (zástupce ZO KSČ) a Jasník (zástupce ZV ROH) dne 27. dubna 1971: „Soudružka Hahnová se po srpnu 1968, zejména však v průběhu roku 1969 a 1970 aktivně zapojila do politického života s cílem přispět svou poctivou prací na úseku tisku ke konsolidaci našeho politického a ekonomického života. Její snaha byla vedena úmyslem napravit chyby, kterých se v kritickém roce 1968 dopustila. [...] K utužování internacionálních vztahů mezi národy ČSSR a ostatních zemí socialistického zřízení přispěla především svými reportážemi a rozhovory, jež vedla s funkcionáři SČSP a hosty ze Sovětského svazu. I když se zúčastňovala členských schůzí, postrádala se u ní patřičná aktivita, především v tom, že se svými názory nevystupovala v diskusích. [...] Uložené úkoly plnila vesměs dobře, a navíc se snažila o samostatný přístup k zpracovávané tématice. Závažné materiály si vždy ověřovala. Někdy se jí dal vytknout málo aktivní přístup k požadavkům redakce, především počet materiálů. Týká se to především její činnosti před odchodem z redakce. Na druhé straně se iniciativně snažila obohatit *Nové Opavsko* o materiály závažného charakteru, což se dá říci také o rozhlasovém vysílání. [...] Po dobu působení v redakci sledovala politické dění v našem státě a okrese, seznamovala se se závažnými materiály stranických orgánů. Pro zvýšení kvalifikace jí byly doporučovány odborné novinářské publikace, které postupně studovala. [...] V poslední době se u ní projevovala nervozita, což se projevilo i na jejím zdravotním stavu. Je si to možno vysvětlit s jejím odchodem z redakce.“ Viz Hodnocení z kádrového spisu Věry Hahnové. V osobním vlastnictví dcery Ivany Hahnové.

125 SOKA Opava, fond OV KSČ Opava, kart. č. 28, inv. č. 45, Zápis z OV KSČ Opava 26. 2. 1970, z projevu Jaroslava Hubáčka.

126 Rozhovor autora s Jiřím Benešem (roč. 1926) 31. října 2017 v Opavě.

Vedoucí redaktor Jiří Beneš si stranický trest vysloužil vícekrát. Od r. 1970 byl pod neustálou kontrolou „starých prospěchářských komunistů“¹²⁷, do redakce musel místo Hahnové přijmout přesvědčenou členku KSČ Zdeňku Putírkovou, která měla zajišťovat stranický dohled. Nově jmenovaná dvanáctičlenná redakční rada složená z prověřených komunistů mu „do všeho mluvíla“. Beneš byl povinen redakční radě předkládat veškeré materiály ke kontrole. Další dvě osoby pověřené kontrolou novin pracovaly na ideologickém oddělení OV KSČ. „Dívaly se například proti světlu, jestli tam něco neprozařuje, a podobně. Jednou jsem zařadil do novin snímek s beránky a pod snímek zalomil článek s titulkem ‘Zasedalo předsednictvo OV KSČ’. To byl průšvih: ‘Myslíte, že jsme tak blbí, že nevíme, jak to myslíš?! Že jsme beraní?!’, vyčítali mi.“ Později vyšla na první straně *Nového Opavska* zpráva, že představitelé politického a veřejného života položili věnce k pomníku padlých sovětských hrdinů. Místo ‘padlých’ ale bylo vytištěno ‘podlých’. „Chyba sazeče, selhala vizuální kontrola.“ Případu se ujala státní policie, která zabavila celý náklad novin. Jiří Beneš byl potrestán stranickou důtkou.¹²⁸

Další stranický trest pro vedoucího redaktora přišel v září 1973. Tajemník OV KSČ Alois Švéda mu udělil výtku za hrubé porušení zásad o výběru dopisovatelů *Nového Opavska*. Beneš totiž v 38. čísle ze dne 21. 9. 1973 zveřejnil poděkování v r. 1970 z KSČ vyloučené členky Anny Fojtíkové faráři Slaninovi za účast na pohřbu lidoveckého poslance Krále. Porušil tak usnesení PKV KSČ ze dne 1. 12. 1971 a 5. 4. 1972 o struktuře místního tisku, protože příspěvek dopisovatelky nenechal schválit OV KSČ. „Výtku [...] je nutno chápat jako vážné připomenutí povinností vedoucího redaktora – komunisty při sledování stranické čistoty *Nového Opavska*, tiskového orgánu OV KSČ, který musí sehrávat významnou úlohu a pomocníka v celém našem úsilí o účinné působení na široké vrstvy pracujících.“¹²⁹

Beneš své ponechání ve funkci přičítal skutečnosti, že strana za něj neměla adekvátní náhradu. Při ambicích aktivního a novinářsky schopného Josefa Müllera, který byl dlouholetým zástupcem šéfredaktora a členem SČSP, lze o tomto vysvětlení vážně pochybovat, zvláště když Benešovo angažmá ve vedoucí pozici trvalo 20 let a po celou tu dobu „člověk nevěděl, co bude příští den, co se jim znelíbí“.¹³⁰ Svou roli na vahách musely sehrát ještě jiné důvody. Nabízí se politické krytí z „vyšších míst“. Když byl v červnu 1977 vedoucím tajemníkem OV KSČ v Opavě jmenován RSDr. Ladislav Brumek (roč. 1931), který předtím a také později (1982–1989) pracoval na ideologickém oddělení KV KSČ v Ostravě¹³¹, Beneš se s ním dostal do konfliktu. Brumek se totiž odvolával na zkušenosti ze závodního časopisu na jednom z ostravských dolů a snažil se Benešovi diktovat, co má zařadit do obsahu novin. Po konfliktu to měl Beneš podle svých slov u Brumka „nahnuté“. Vyřešil to telefonátem

127 Tamtéž.

128 Tamtéž.

129 SOkA Opava, fond OV KSČ, kart. č. 279, Redakce Nové Opavsko 1968–1969 (1973), Dopis Jiřímu Benešovi ze dne 25. 9. 1973.

130 Rozhovor autora s Jiřím Benešem (roč. 1926) 31. října 2017 v Opavě.

131 Dramaturg Slezského divadla v Opavě v l. 1997–2004 Ladislav Slíva věnoval Brumkovi jednu ze svých vzpomínek. Když se v Ostravě hrála inscenace Jana Kačera ‘Hlučná samota’, „na čtvrtou reprízu přijela ‘popravčí četa’ v čele s ideologickým tajemníkem krajského výboru KSČ Ladislavem Brumkem a inscenaci zakázala s kuriózním odůvodněním, že zkrslujeme obraz dělnické třídy, protože hlavní postava, zaměstnanec sběrný papíru Hant’a, si každou knihu před jejím hozením do stoupy přečte, a ‘to přece typický dělník nedělá’“. V pražském divadle Na zábradlí se ovšem tato hra uváděla v poklidu dále. Viz <http://www.ndm.cz/cz/osoba/638-sliva-ladislav.html> [cit. 31. 12. 2017]

známému, který zastával vedoucí postavení v Praze a znal osobně vedoucího tajemníka KV KSČ pro Severomoravský kraj Miroslava Mamulu... Pak už měl Beneš od Brumka pokoj.¹³²

Přes všechny „průšvihy“ a chyby zůstal Jiří Beneš v čele kolektivu redakce *Nového Opavska* až do svého odchodu do důchodu v prosinci 1988. „Nikomu neublížil, dělal jen to, co dostal nařízeno,“ zhodnotila Benešovu roli historička Nina Pavelčíková.¹³³ Ve snaze neztratit důvěru strany a udržet si místo vedoucího redaktora dokázal se svými spolupracovníky již záhy vytvořit z *Nového Opavska* „obsahově a vzhledově nejlepší okresní noviny“ v rámci celého Československa. Tohoto ohodnocení se okresnímu týdeníku *Nové Opavsko* dostalo v první polovině 70. let z úst tajemníka ÚV KSČ a bývalého šéfredaktora *Rudého Práva* Oldřicha Švestky. Že si takové uznání *Nové Opavska* jako výchovná a přesvědčovací instituce podřízená aparátu KSČ zasloužilo spíše pro svou agitátorskou a propagandistickou roli než pro kvalitní žurnalistickou práci¹³⁴, že představovalo v první řadě především osvědčený nástroj okresního stranického orgánu pro manipulaci s veřejností, k jehož plné spokojenosti ideologicky v duchu marxismu-leninismu působilo na čtenáře z Opavska, to dnes lze napsat zcela otevřeně, aniž by autor musel spoléhat na čtenářovu schopnost porozumět skryté pravdě v cenzorem kontrolovaném textu.

Závěr

Osobní příspěvek redaktorů *Nového Opavska* v československém reformním procesu a v boji za demokracii, svobodu a nezávislost v r. 1968 lze považovat v historii okresního týdeníku *Nové Opavsko* za naprosto výjimečný. Tak jako před r. 1968, tak i potom redakce *Nového Opavska* pokorně sloužila účelům, za kterými byly okresní noviny zřízeny a spoluvydávány Okresním výborem KSČ v Opavě. Srpnová vydání novin pod názvem *Svobodné Opavsko* představují vyvrcholení demokratizačních tendencí v profilaci okresního týdeníku. O *Svobodném Opavsku* lze hovořit jako o symbolickém žurnalistickém „produktu Pražského jara“ – necenzurovaném médiu. Byť měly tyto noviny pouze efemérní charakter, právem si zaslouží pozornost historiků zkoumajících moderní dějiny médií v regionálním kontextu. Tak široká novinářská autonomie na vydavatelských stranických orgánech totiž nemá v období vlády jedné strany v l. 1948–1989 na Opavsku obdoby.

132 Ze vzpomínek Jiřího Beneše také vyplývá, že měl vybudovány osobní vazby na okresní funkcionáře strany, se kterými se často družil – jak v té době bylo ostatně pravidlem – u skleničky. Podle pamětníků se Beneš podobným příležitostí rozhodně nevyhýbal a sám Beneš vzpomněl na prvomájovou oslavu, kdy seděl na tribuně vedle tajemníka Aloise Švédy a zmožen alkoholem mu usnul na rameni. Viz Rozhovor autora s Jiřím Benešem (roč. 1926) 31. října 2017 v Opavě.

133 Rozhovor autora s Ninou Pavelčíkovou (roč. 1939) 29. 8. 2018 v Ostravě.

134 Jiří Beneš dodržoval pevně stanovenou koncepci: titulní strana patřila politickým materiálům, následovalo zpravodajství ze zemědělství a průmyslu, na třetí straně informace z kultury, na čtvrté a páté straně „všehochut“ a inzeráty, na poslední straně sportovní zpravodajství. Viz Rozhovor autora s Jiřím Benešem (roč. 1926) 31. října 2017 v Opavě.

Za prosazování ideálů Pražského jara zaplatili nejprogresivnější redaktoři *Nového Opavska* svou novinářskou kariérou.¹³⁵ Ti ostatní, pokud chtěli nebo vůbec mohli u novin za změněných podmínek zůstat, přispěli v 70. letech 20. století k „normalizaci“ v opavském okrese. Popřeli tak ideály, pro které se během Pražského jara angažovali. Trvalo dalších 21 let, než redakce okresního týdeníku mohla opět vykročit cestou nezávislé žurnalistiky, aniž by byla nucena přisluhovat moci. Jak se jí to dařilo, autor této studie shrnul ve své starší publikaci *Opavský tisk* po roce 1989.¹³⁶

Summary

The Impact of „1968“ on the Profiling of the District Weekly called *Nové Opavsko*

The personal contribution of the editors of *Nové Opavsko* in the Czechoslovak reform process and in the struggle for democracy, freedom and independence in 1968 can be considered exceptional in the history of the district weekly *Nové Opavsko*. Before as well as after 1968, the editors of *Nové Opavsko* served submissively the purposes for which the district newspapers were established and co-published by the District Committee of the Communist Party of Czechoslovakia in Opava. The August issues of the newspaper under the name of *Svobodné Opavsko* (Free Opava Region) represent the culmination of the democratization tendencies in the district weekly. *Svobodné Opavsko* may be considered a symbolic journalistic ‘product of the Prague Spring’ – an uncensored medium. Although this newspapers was only of an ephemeral character, it rightly deserves the attention of historians examining modern media history in a regional context. Such a wide extent of journalistic autonomy from the publishing party bodies was unprecedented in the period of government of one party, from 1948 to 1989, in the Opava region.

For the promotion of the ideals of the Prague Spring, the most progressive editors of *Nové Opavsko* paid with their journalist careers. The rest, if they wanted to or could even stay in the newspaper under the changed conditions, contributed to the „normalization“ in the Opava district in the 1970s. They thus denied the ideals they espoused during the Prague Spring. It took another 21 years for the district weekly editorial staff to embark on an independent journalism voyage again without being forced to be subservient to the state power. How did they fare? The author of this study summarized it in his earlier publication called „Opava Press after 1989.“

135 Podobně jako řada pracovníků okresního národního výboru nebo stranického aparátu, kteří museli pro své politické postoje opustit zaměstnání, případně utrpěli ekonomickou újmu. Těm se ovšem po r. 1989 na rozdíl od novinářů dostalo za způsobené krivdy po r. 1968 veřejné omluvy od Plenárního zasedání ONV Opava. Viz *Naše Opavsko*, ročník I, č. 10 ze dne 9. 3. 1990, s. 1, Z usnesení plenárního zasedání ONV.

136 M. RATAJ, *Opavský tisk*, s. 257.

Marta Š o p á k o v á

ŠKODY ZPŮSOBENÉ OKUPAČNÍMI VOJSKY PODNIKU STÁTNÍ LESY (SEVEROMORAVSKÉ STÁTNÍ LESY) V KRNOVĚ V ROCE 1968 A V LETECH NÁSLEDUJÍCÍCH*

Abstract

Damage caused by the stay of the Soviet Army in 1968–1991 to the forests under the management of the State Forests (North-Moravian State Forests) in Krnov; recording and quantifying damages; compensation for the damages caused and the liquidation of its consequences.

Keywords: 1968, North Moravia, Silesia, Krnov, Frenštát pod Radhoštěm, Krnov State Forests, North-Moravian State Forests Krnov, Soviet Army, 1968, Soviet Army Withdrawal

Mileně Kallerové k životnímu jubileu

Dramatické události srpna 1968 se podniku Státní lesy v Krnově dotkly různými způsoby: ovlivnily chod podniku, postoje a projevy jeho zaměstnanců, a to i pro léta následující,¹ jednak pohyb intervenčních vojsk v obsazeném území negativně ovlivnil lesní porosty, jež byly v přímé správě podniku. Cílem této studie není přesně vyčíslit způsobené škody – to vzhledem k torzovitosti dochovaných písemností není možné – nýbrž nastínit, kdy a jaké škody byly lesům způsobeny, jaké byly následky srpnové okupace, jak se škody evidovaly a zdali byly nějak kompenzovány. Ačkoliv pobytu intervenčních, později jen sovětských vojsk v Československu a škodám, které způsobily, se literatura sice věnuje,² ovšem škody způsobené podnikům lesního hospodářství byly natolik specifické, že vyžadují samostatnou, hlubší pozornost. V roce 1960 byl v každém kraji zřízen podnik Státní lesy, následující text se zaměřil pouze na škody způsobené podniku s územní působností Severomoravského kraje.

Státní hospodářská organizace Státní lesy v Krnově vznikla k 1. srpnu 1960 z Krajských správ lesů v Ostravě, Olomouci a části Gottwaldovského kraje. Její vznik nutno spojit s uplatněním nového územněsprávního členění republiky³ na lesní hospodářství, což se promítlo do změny názvu podniku na Severomoravské státní lesy se sídlem v Krnově (od 1. června 1973). Základním předmětem její činnosti byla správa lesního majetku státu, obhospodařování lesů podle lesního zákona a s tím související činnosti. Nadřízeným orgánem bylo Ministerstvo zemědělství, lesního a vodního hospodářství, od roku 1965 Ministerstvo zemědělství a lesního hospodářství, od roku 1967 Ministerstvo lesního a vodního hospodářství, v letech 1967–1970

* Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní kulturní identity (NAKI II.) č. DG18P02OVV047 *Velký historický atlas českého Slezska – identita, kultura a společnost českého Slezska v procesu společenské modernizace s dopadem na kulturní krajinu*.

1 Této problematice bude věnována pozornost v samostatné studii.

2 Jiří KOCIAN, *Oběti a materiální ztráty v důsledku intervence po 21. srpnu 1968*, in: Hynek Fajmon (ed.), *Sovětská okupace Československa a její oběti*, Brno 2005, s. 29-40; Jindřich PECKA a kol., *Sovětská armáda v Československu 1968-1991. Chronologický přehled*, Praha 1996, 231 s; Jindřich PECKA, *Odsun sovětských vojsk z Československa 1989-1991. Dokumenty*, Praha 1996, 351 s; Prokop TOMEK – Ivo PEJČOCH, *Černá kniha sovětské okupace. Sovětská armáda v Československu a její oběti 1968–1991*, Cheb 2015, 383 s. (zvláště s. 99–102).

3 V roce 1960 bylo území republiky rozděleno do sedmi krajů a 76 okresů včetně Prahy.

s mezičlánkem v podobě Oborového ředitelství Státních lesů v Praze. Státní lesy Krnov se členily na organizační jednotky: šlo o podnikové ředitelství se sídlem v Krnově, o lesní závody (na území zvláště poškozených exhalací a těžbou označené účelové lesní závody), o stavební závody a o závody lesotechnických meliorací. V roce 1968 tvořilo podnik 24 lesních závodů (Bílovec, Bruntál, Frenštát pod Radhoštěm, Frýdek-Místek, Hanušovice, Hradec u Opavy,⁴ Jablunkov, Janovice, Javorník, Jeseník, Karlovice ve Slezsku, Krnov, Litovel, Loučná nad Desnou, Město Albrechtice, Olomouc, Ostravice, Rožnov pod Radhoštěm, Ruda nad Moravou, Šternberk, Velké Karlovice, Vítkov, Vsetín a Zábřeh na Moravě), jeden účelový lesní závod (Šenov), dva stavební závody (Frýdek-Místek a Olomouc) a jeden závod lesotechnických meliorací (Frýdek-Místek). V mladším období proběhla reorganizace podniku; některé závody zanikly, jiné se navzájem sloučily. Podnik ukončil svoji činnost k 30. červnu 1992. Nástupnickou organizací se stal státní podnik Lesy České republiky,⁵ jenž obhospodaruje lesy na celém území České republiky.

Vstup intervenčních vojsk Varšavské smlouvy, tvořených vojenskými jednotkami Bulharska, Maďarska, Polska, Německé demokratické republiky a Sovětského svazu, na území Československa započal v noci z 20. na 21. srpna 1968. Většina z nich během několika týdnů a měsíců odešla, vojenské uskupení, jež v Československu zůstalo, neslo označení *Střední skupina sovětských vojsk*. Základem legalizace jejich pobytu se stala smlouva o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československa z 18. října 1968, schválená Národním shromážděním a zveřejněná ve sbírce zákonů jako č. 11/1969 Sb., na niž navazovala dohoda o způsobu a podmínkách užívání různých objektů a služeb poskytovaných sovětským vojákům, ve sbírce zákonů pod č. 19/1969 Sb.⁶

Dopad srpnové okupace na pěstební, těžební a ostatní činnosti podniku dokumentují dva zápisy ze září 1968.⁷ První zaznamenal jednání mezi zástupci podniku Státních lesů Krnov a jeho organizační jednotky Účelového lesního závodu Šenov dne 4. září 1968; týkal se obsazení bažantnice v Šilheřovicích, lesních úseků Koblov, Vodňáč, Bažantnice, Juliánka a části lesního úseku Štípký. Zápis je natolik výstižný, že stojí za to s drobnými jazykovými úpravami ocitovat jeho podstatnou část: „*Pobytem sovětských vojáků v prostoru dochází ke značným škodám na lesním i mysliveckém hospodářství. U mysliveckého hospodářství dochází především k protizákonnému lovu zvěře, a to dle výpovědi svědků nejen vojenskými zbraněmi, ale i loveckými brokovnicemi. Toto počínání sovětských vojáků není lesnický personál polesí*

4 V roce 1974 přejmenován na Lesní závod Opava.

5 Archivní fond Severomoravské státní lesy, podnikové ředitelství Krnov (dále SmSL Krnov) je uložen v Zemském archivu v Opavě (dále ZAO) pod evidenčním číslem listu NAD 891. V současné době probíhá jeho reinventarizace, tj. sloučení dokumentů z archivní pomůcky z roku 1987 s rozsáhlými nezpracovanými dodatky. Protože v době psaní tohoto článku nebyl ještě nový inventář hotov, je fond považován za nezpracovaný a citace zde uvedené jako prozatímní – ve tvaru: spisový znak agendy (poprvé i její název), signatura, stručný regist a prozatímní číslo kartonu v rámci daného spisového znaku, případně podrobnější popis dokumentu, který je zde uložen.

6 Vyhláška ministerstva zahraničních věcí č. 11/1969 Sb., o Smlouvě mezi vládou Československé socialistické republiky a vládou Svazu sovětských socialistických republik o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky ze dne 20. prosince 1968. Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 19/1969 Sb., o Dohodě o způsobu a podmínkách užívání různých objektů a služeb poskytovaných československou stranou sovětským vojskům dočasně se nacházejícím na území Československé socialistické republiky ze dne 22. února 1969. P. TOMEK – I. PEJČOCH, *Černá kniha sovětské okupace*, s. 16–17 a 27–28.

7 ZAO, SmSL Krnov, IX. (výroba), prozatímní karton IX-30, sign. IX/7 (IX/1), myslivost – bažantnice obnovení a zřízení.

ani závodu vzhledem k mimořádným poměrům [schopen] usměrnit. Při jednáních vedoucích polesí Šilheřovice s. Hasilika na štábu armády generála Jašina mu bylo sděleno, že personál má vojáka přistiženého při pytláctví zadržet a předvést veliteli. Takovýto úkol pokládáme za absurdní a neproveditelný. Škody zvěři, ke kterým počináním sovětských vojáků došlo a dochází, není možné v současné době vyčíslit, neboť některé části lesa jsou pro pracovníky lesního závodu nepřístupné. Vzhledem k tomu, že současná situace zřejmě nedovolí ani v případě brzkého vyklizení bažantnice a konsolidace poměrů konání zahraničního honu, bude Lesní závod Šenov postižen nejen na stavu zvěře, ale i na tržbách z poplatkových odstřelů. (Škody na lesním hospodářství nejsou předmětem tohoto zápisu.) V zájmu zachování uspokojivého stavu zvěře v bažantnici se nám jeví nutným okamžité vyklizení prostoru bažantnice sovětskými vojáky. Teprve po tomto vyklizení bude možné vyčíslit škody, vzniklé na zvěři, mysliveckém zařízení a lesním hospodářství. Svůj požadavek okamžitého vyklizení prostoru bažantnice opíráme o názor, že počinání sovětských vojáků je v naprostém rozporu s ustanovením moskevského komuniké o nevměšování se armád Varšavské smlouvy do vnitřního života státu. Narušování lesního a mysliveckého hospodářství, a to nejen v tomto prostoru je rovněž v rozporu s platnými zákony ČSSR.“ Druhým dokumentem je zpráva ze služební cesty, kterou 3. září 1968 vykonal zástupce podniku ing. I. Falešník, sepsaná 6. září, popisující situaci po obsazení bažantnice Lužní lesy, ležící v lesním úseku Zabečvíska v Lesním závodě Olomouc. Jestliže bažantnice Šilheřovice byla obsazena již 21. srpna a v den sepsání zápisu zde vojáci ještě pobývali, území bažantnice Lužní lesy bylo obsazeno až 24. srpna a 1. září vojska prostor opustila. Zápis konstatoval, že po celou dobu docházelo k protizákonnému lovu srnčí, bažantí a zaječí zvěře. Škody nebylo možné v tak krátké době vyčíslit, ale již bylo zřejmé, že nebude možné uskutečnit plánovaný hon pro zahraniční hosty organizovaný podnikem zahraničního obchodu Čedok s výřadem 1200 až 1500 kusů drobné zvěře, což sníží závodu předpokládané tržby z poplatkového lovu. Zpráva není konkrétnější, protože „počinání cizích vojáků lze doložit řadou svědeckých výpovědí“.

To byly škody první, avšak zdaleka ne poslední. Jednak se jednalo o škody okamžité – o ničení lesních kultur, výsadeb či nárostů, o porušení zápoje, o poškozování kořenového systému a stromů vozidly, o zcizování dřeva, o požáry apod. – jednak o škody následné, například o vytvoření souše a o vývraty po mechanickém poškození porostů, o zavlečení nákazy, zhutnění půdy apod. Tím že sovětská vojska opustila území naší republiky až v roce 1991, docházelo k dalším újmám na lesním majetku, byť i jich se týkal §23 *Používání pozemků při cvičeních* zákona č. 40/1961 Sb., *o obraně Československé socialistické republiky* ze dne 18. dubna 1961, jenž uvádí: „Ozbrojené síly a bezpečnostní sbory ministerstva vnitra jsou oprávněny po dohodě s příslušným národním výborem používat ke cvičení pozemků a komunikací, jichž je k tomu třeba, nestačí-li jim pro cvičení jejich vlastní pozemky; jsou však přitom povinny co nejvíce šetřit zemědělských a lesních kultur, komunikací, staveb a ostatních zařízení.“

Po srpnových událostech se zástupci Státních lesů v Krnově snažili škody evidovat. V třetím bodě zápisu z porady ekonomického útvaru podnikového ředitelství ze dne 2. září 1968 čteme, že zástupce ekonomického oddělení dostal za úkol vydat do 7. září v podnikových pokynech směrnici o zjišťování škod způsobenými okupačními vojsky.⁸ Na mimořádné poradě ekonomického útvaru dne 4. září bylo plánovací oddělení pověřeno zpracovat do 10. září zprávu

8 Zápis č. 9 z porady ekonomického útvaru v roce 1968 viz ZAO, SmSL Krnov, I. (vedení podniku), prozatímní karton I-70, sign. I/7 (I/9), porady ekonomického útvaru 1961-1986.

o předpokládaných ztrátách na tržbách z myslivosti v oblastech obsazených cizími vojsky a oddělení národohospodářské evidence mělo do 9. září zajistit nahlášení škod způsobených okupací Oborovému ředitelství Státních lesů v Praze, a to podle jim vydané osnovy na základě údajů jednotlivých závodů.⁹ Tato osnova uváděla analytické členění účtu 269 – škody způsobené okupací, jenž byl za tímto účelem vytvořen. Oddělení národohospodářské evidence ještě téhož dne odeslalo závodům oběžník s žádostí o telefonické nahlášení škod podle výše uvedených propozic nejpozději do 7. září, aby byl splněn termín stanovený oborovým ředitelstvím.¹⁰ V zápise mimořádné porady z 18. září se uvádí, že si oddělení národohospodářské evidence má na ministerstvu lesního a vodního hospodářství vyžádat tabulky pro odhad škod, jejichž zaslání bylo přislíbeno na ředitelské radě ing. Urbanem – lze předpokládat, že ač to není výslovně řečeno, šlo o škody způsobené okupačními vojsky.¹¹ A v závěru roku 1968 dostala oddělení finanční a národohospodářské evidence za úkol nahlásit oborovému ředitelství škody „způsobené mimořádnými událostmi“ Účelovému lesnímu závodu Šenov, jak dokládá zápis č. 22 z porady ekonomického útvaru podnikového ředitelství ze dne 3. prosince 1968.¹²

Mezi interními pokyny z roku 1968, jež byly určeny lesním a stavebním závodům a závodu lesotechnických meliorací podniku Státní lesy v Krnově, nacházíme pokyn č. 771,¹³ odvozený z *Pokynů pro zjišťování, účtování a přechodné financování přímých škod způsobených mimořádnou situací na území ČSSR*, jež podepsali náměstci ministerstva financí, ministerstva národohospodářského plánování a Státního statistického úřadu dne 17. září 1968 (čj. 314/39.500/69).¹⁴ Stručně řečeno, centrální orgány vypracovaly pro státní, družstevní, společenské a jiné organizace metodiku evidence škod, a to vyúčtovaných v účetnictví, především v základních a oběžných prostředcích a dále škod na předmětech vedených v operativní evidenci. Na účetních dokladech se v těchto případech mělo výslovně uvést „škoda z mimořádné situace na území ČSSR“. Pokyn také doporučoval, odkud mohou organizace čerpat finanční prostředky k úhradě výdajů spojených s odstraňováním škod. Organizace byly ovšem upozorněny, že zjištěním škod podle těchto pokynů jim ještě nevzniká nárok na jejich vypořádání. Současně byl vydán statistický formulář *Jednorázový výkaz přímých škod způsobených mimořádnou situací na území ČSSR k 30. 9. 1968*, jež měly závody vyplnit i v případě negativních zjištění a nejpozději do 3. října zaslat podnikovému ředitelství, které bylo povinno je postoupit oborovému ředitelství Praze a současně Státnímu statistickému úřadu.

9 Zápis č. 10 z porady ekonomického útvaru v roce 1968 viz ZAO, SmSL Krnov, I., prozatímní karton I-70, sign. I/7 (I/9), porady ekonomického útvaru 1961-1986.

10 Pokyn poř. č. 47, včetně dopisu čj. 3334-I/5-68 ze dne 4. září 1968 viz ZAO, SmSL Krnov, XI. (účetnictví), prozatímní karton XI-5, sign. -, pokyny nadřízených orgánů 1968.

11 Zápis č. 13 z porady ekonomického útvaru v roce 1968 viz ZAO, SmSL Krnov, I., prozatímní karton I-70, sign. I/7 (I/9), porady ekonomického útvaru 1961-1986.

12 Zápis č. 22 z porady ekonomického útvaru v roce 1968 viz ZAO, SmSL Krnov, I., prozatímní karton I-70, sign. I/7 (I/9), porady ekonomického útvaru 1961-1986.

13 Pokyn č. 771 publikován v Pokynech závodům lesním, stavebním a závodu LTM, ročník 1968, částka 69, 21. září 1968. ZAO, SmSL Krnov, prozatímní karton I-33, I., sign. I/5 (I/6), podnikové pokyny z let 1967–1968.

14 Pokyn poř. č. 49, včetně statistického formuláře viz ZAO, SmSL Krnov, prozatímní karton XI-5, XI., sign. -, pokyny nadřízených orgánů 1968; J. KOCIAN, *Oběti a materiální ztráty*, s. 35 a 39.

Směrnice pro „*rámcové a orientační účely evidence vzniklých a vznikajících škod na lesních porostech*“ byla zveřejněna podnikovým pokynem č. 863 z roku 1968.¹⁵ Závody měli používat formulář *L 116 – Hlášení o výskytu škodlivých lesních činitelů za rok 1968*, konkrétně řádek č. 1219 tohoto formuláře určený pro údaj o velikosti poškozené plochy i pro množství zničené či odcizené hmoty způsobené armádami cizích států. Pokud bylo potřeba škody popsat detailněji, mohly závody použít tiskopis *L 117 – Kontrola a evidence kalamitních škůdců*. Neuváděly se zde ostatní škody vzniklé na cestách, objektech apod. Bylo ale doporučeno, aby pracovníci závodů sledovali koncentraci a pohyb vojska a bojové techniky v jednotlivých lesních prostorech, aby v budoucnu mohly být škody vyhodnoceny přesněji včetně příčin, které je způsobily.

Již v podnikovém pokynu č. 771 z roku 1968 je uvedeno, že se škody musí vykazovat také v měsíčních účetních výkazech – formulář *Výsledovka Úč 1A-12 Měsíční výkaz o výsledku hospodaření hospodářských organizací* na řádku č. 154, a to počínaje měsícem září 1968.¹⁶ Jelikož měsíční výkazy nebývají zpravidla archivovány, zaměřme se proto na sumární data, obsažená v roční účetní uzávěrce k 31. prosinci 1968, zahrnující celý podnik i jednotlivé jeho závody. Pokyny k roční účetní uzávěrce za rok 1968, otištěné v příloze podnikového pokynu č. 33 z roku 1969, obsahují v bodě 11 informace, jakým způsobem se mají účtovat přímé škody způsobené mimořádnou situací v ČSSR.¹⁷ Zde se uvádí: „*Pokud nebyly tyto škody súčtovány do nákladů (...), proveďte toto súčtování v dodatku. Tyto škody ponechte pouze evidenčně na účtu 2691, kde se bude strana Má dáti a strana Dal rovnat. Na saldokontní kartě 2691 zajistěte provedení rozpisu dle našeho čj. 3334-I/5-68 ze dne 4. září 1968. Ostatní účty, zřízené ve skupině 269 k tomuto účelu, vystornujte.*“ V roční účetní uzávěrce za rok 1968 tedy měl figurovat pouze analytický účet 2691 – základní prostředky (tj. budovy, stavby, lesní cesty, mosty, dopravní prostředky a ostatní). Škody evidované v měsíčních účetních uzávěrkách v ostatních analytických účtech pro investice, zásoby, předměty postupné potřeby, mzdy za prostoje, náklady na zabránění dalších škod apod. již neměly být účtovány.

V roční účetní uzávěrce pro celý podnik Státní lesy Krnov je na řádku č. 154 označeném *škody* uvedena částka 6 241 000 Kč, ovšem ta není blíže specifikována.¹⁸ V roční účetní uzávěrce pro ústředí podniku je sice na daném řádku uvedeno *škody cizích vojsk*, ovšem částka je nulová.¹⁹ Stručný slovní popis řádku č. 154 v ročních účetních uzávěrkách jednotlivých závodů je různý, objevují se obraty jako „*škody okup.*“, „*škody z okup.*“, „*škody z obsaz.*“, „*škody z obsazení*“, „*škody vzniklé obs.*“, „*škody vojsky*“, „*škody ci. vojsky*“, „*škody vzniklé cizími vojsky*“, „*škody vznik. obs. ciz. vojsky*“, „*škody mimoř.*“, „*škody mim. ud.*“, „*škody vzniklé mimoř. situací*“, „*škody-srpen 68*“. Ze závodů spravujících lesní porosty na severní a střední Moravě (Hornomoravský úval) uvedl vysoké škody Lesní závod (LZ) Olomouc (183 tisíc Kčs)²⁰

15 Pokyn č. 863 publikován v Pokynech závodům lesním, stavebním a závodu LTM, ročník 1968, částka 79, 23. října 1968. ZAO, SmSL Krnov, I., prozatímní karton I-33, sign. I/5 (I/6), podnikové pokyny z let 1967-1968.

16 Pokyn č. 771 publikován v Pokynech závodům lesním, stavebním a závodu LTM, ročník 1968, částka 69, 21. září 1968. ZAO, SmSL Krnov, I., prozatímní karton I-33, sign. I/5 (I/6), podnikové pokyny z let 1967-1968.

17 ZAO, SmSL Krnov, I., prozatímní karton I-34, sign. I/5 (I/6), podnikové pokyny z roku 1969.

18 ZAO, SmSL Krnov, IX., prozatímní karton XI-82 (za rok 1968), sign. XI/13 (IX/6), roční účetní uzávěrka (dále RÚU) SmSL Krnov.

19 Tamtéž, RÚU podnikového ředitelství, prozatímní karton XI-86 (za rok 1968).

20 Tamtéž, RÚU Lesní závod (dále LZ) Olomouc, prozatímní karton XI-118 (za rok 1968).

a LZ Zábřeh (200 tisíc Kčs)²¹, v oblasti Hrubého a Nízkého Jeseníku to byly LZ Jeseník (135 tisíc Kčs)²² a LZ Krnov (58 tisíc Kčs),²³ v oblasti Beskyd a Ostravska LZ Frenštát pod Radhoštěm (398 tisíc Kčs).²⁴ Bezkonkurenčně nejvyšší částku v kolonce škody nahlásil Účelový lesní závod Šenov: 5 068 000 Kčs,²⁵ což jen potvrzuje pravdivost dopisu ze 4. září 1968, citovaného v úvodu tohoto textu. Nižší částky vykázaly LZ Jablunkov (1 tisíc Kčs),²⁶ LZ Hradec (Opava) (5 tisíc Kčs),²⁷ LZ Frýdek-Místek (6 tisíc Kčs),²⁸ LZ Litovel (6 tisíc Kčs),²⁹ LZ Hanušovice (7 tisíc Kčs),³⁰ LZ Bílovec (23 tisíc Kčs),³¹ Stavební závod Olomouc (29 tisíc Kčs),³² LZ Rožnov pod Radhoštěm (29 tisíc Kčs),³³ LZ Karlovice ve Slezsku (30 tisíc Kčs)³⁴ a LZ Ruda nad Moravou (37 tisíc Kčs).³⁵ Bylo dost takových závodů, které žádné škody nevykázaly. To platí o LZ Bruntál,³⁶ o Stavebním závodě Frýdek-Místek,³⁷ o Závodě lesotechnických meliorací Frýdek-Místek,³⁸ o lesních závodech Janovice,³⁹ Javorník,⁴⁰ Loučná nad Desnou,⁴¹ Město Albrechtice,⁴² Ostravice,⁴³ Šternberk,⁴⁴ Velké Karlovice,⁴⁵ Vítkov⁴⁶ a Vsetín⁴⁷.

Další sumární roční údaje lze najít v komplexních technicko-ekonomických rozbořech hospodaření jednotlivých závodů i celého podniku. V komplexním technicko-ekonomickém rozboru hospodaření podniku za rok 1968 je však pouze v kapitole o myslivosti konstatováno,

21 Tamtéž, RÚU LZ Zábřeh, prozatímní karton XI-138 (za rok 1968).

22 Tamtéž, RÚU LZ Jeseník, prozatímní karton XI-106 (za rok 1968).

23 Tamtéž, RÚU LZ Krnov, prozatímní karton XI-110 (za rok 1968).

24 Tamtéž, RÚU LZ Frenštát, prozatímní karton XI-91 (za rok 1968).

25 Tamtéž, RÚU Účelový lesní závod (dále ÚLZ) Šenov, prozatímní karton XI-128 (za rok 1968).

26 Tamtéž, RÚU LZ Jablunkov, prozatímní karton XI-100 (za rok 1968).

27 Tamtéž, RÚU LZ Hradec /Opava/, prozatímní karton XI-120 (za rok 1968).

28 Tamtéž, RÚU LZ Frýdek-Místek, prozatímní karton XI-93 (za rok 1968).

29 Tamtéž, RÚU LZ Litovel, prozatímní karton XI-112 (za rok 1968).

30 Tamtéž, RÚU LZ Hanušovice, prozatímní karton XI-98 (za rok 1968).

31 Tamtéž, RÚU LZ Bílovec, prozatímní karton XI-88 (za rok 1968).

32 Tamtéž, RÚU Stavební závod (dále SZ) Olomouc, prozatímní karton XI-119 (za rok 1968).

33 Tamtéž, RÚU LZ Rožnov, prozatímní karton XI-124 (za rok 1968).

34 Tamtéž, RÚU LZ Karlovice, prozatímní karton XI-108 (za rok 1968).

35 Tamtéž, RÚU LZ Ruda, prozatímní karton XI-126 (za rok 1968).

36 Tamtéž, RÚU LZ Bruntál, prozatímní karton XI-89 (za rok 1968).

37 Tamtéž, RÚU SZ Frýdek-Místek, prozatímní karton XI-95 (za rok 1968).

38 Tamtéž, RÚU Závod lesotechnických meliorací (dále ZLTM) Frýdek-Místek, prozatímní karton XI-97 (za rok 1968).

39 Tamtéž, RÚU LZ Janovice, prozatímní karton XI-102 (za rok 1968).

40 Tamtéž, RÚU LZ Javorník, prozatímní karton XI-104 (za rok 1968).

41 Tamtéž, RÚU LZ Loučná, prozatímní karton XI-114 (za rok 1968). Na řádce č. 154 jsou uvedeny škody způsobené ohryzem (okusem) zvěří (částka 26 tisíc Kčs) a na následujícím řádce „hodnota zvěře“.

42 Tamtéž, RÚU LZ Město Albrechtice, prozatímní karton XI-116 (za rok 1968).

43 Tamtéž, RÚU LZ Ostravice, prozatímní karton XI-122 (za rok 1968).

44 Tamtéž, RÚU LZ Šternberk, prozatímní karton XI-130 (za rok 1968).

45 Tamtéž, RÚU LZ Velké Karlovice, prozatímní karton XI-132 (za rok 1968).

46 Tamtéž, RÚU LZ Vítkov, prozatímní karton XI-134 (za rok 1968).

47 Tamtéž, RÚU LZ Vsetín, prozatímní karton XI-136 (za rok 1968).

že „v poplatkových lovech, zejména jelenů, daňků, muflonů a v zadávání honů na drobnou zvěř se velmi nepříznivě projeví srpnové události“, což vedlo ke snížení tržeb ze zahraničních poplatkových odstřelů a „splnění původně uvažovaného reálného objemu této činnosti (před srpnem) by znamenalo tržbu o cca ¼ mil. Kč vyšší“. A v úvodu o zhodnocení výrobní činnosti je na „mimořádné srpnové události“ spolu s nepříznivými povětrnostními podmínkami odkazováno jako na příčinu neplnění plánu, a to především na úseku dopravy a dodávek dříví.⁴⁸ Bohužel písemnosti o stavu myslivosti v letech 1968–1969 se v archívním fondu tohoto podniku dochovaly torzovitě, a proto není možné výše uvedené údaje upřesnit či doplnit.⁴⁹ Podobné informace o snížení výnosů z myslivosti v roce 1968 nacházíme i v komplexním technicko-ekonomickém rozboru hospodaření podniku Státní lesy v Brně.⁵⁰ V písemnostech týkajících se dalších podniků Státních lesů, konkrétně v Českých Budějovicích, Hradci Králové, Konopišti, Plzni a Teplících, se setkáme s dalšími negativními důsledky srpnové okupace, jakými byl nedostatek pracovních sil, když po srpnových událostech do práce nenastoupili někdejší dělníci a sezonní pracovníci – brigádníci z Polska a ze Slovenska.⁵¹ Na odchod slovenských dělníků měla vliv i připravovaná opatření související s federalizací našeho státu (k 1. lednu 1969). Zcela bez zábran byli autoři komplexního technicko-ekonomického rozboru hospodaření za rok 1968 Státních lesů v Českých Budějovicích, kteří v úvodní části uvedli, že „v určitém období bylo až 40 polesí v našem kraji buď zcela nebo částečně blokováno pobytém spojeneckých armád,“ takže „bude také nutno urychleně řešit odstranění škod hlavně na lesních cestách, způsobených pobytém spojeneckých vojsk na našem území. Na úhradu těchto škod ovšem podnik nemá potřebné zdroje“.⁵² Podnik Státní lesy v Praze konstatoval, že „na plnění plánu měly vliv i mimořádné události v měsíci srpnu. Na 14-ti polesích byla po dobu delší jednoho měsíce omezena veškerá činnost a na nádražních manipulačních skladech omezen přísun vagonů a tím i manipulace a dodávka dřeva.“⁵³ Zástupci podniku Státní lesy, průmyslové výroby v Chrudimi věnovali v kapitole o výrobní činnosti svého závodu celý odstavec tomu, že „jednou z nejpodstatnějších věcí“, jež byla pro rok 1968 určující, byl „politický vývoj, charakteru téměř revoluce“. A pokračovali: „Vývrcholením celého procesu bylo obsazení našeho státu vojsky ostatních pěti států Varšavské smlouvy, které působilo u všech zaměstnanců jako urážka národní cti a vedlo k přerušení osobních kontaktů a podnikových smluv s občany a podniky států účastněných na tomto svévolném vojenském a politickém aktu.“⁵⁴

Podívejme se nyní na komplexní technicko-ekonomické rozboru hospodaření za rok 1968 pro jednotlivé závody podniku Státní lesy v Krnově. Ty na rozdíl od podnikového sumáře obsahují – převážně jako poslední v pořadí – tabulku označenou 142 *Rozsah a výše škod způsobených mimořádnými událostmi v ČSSR*. Tato tabulka také uvádí celkové částky, jak tomu je v roční účetní uzávěrce ve formuláři *Výsledovka Úč 1A-12*, ale navíc je specifikuje podle jednotlivých druhů škod a uvádí sumu, která byla jednak k 31. prosinci 1968 proúčtována, jednak tu, kterou

48 ZAO, SmSL Krnov, IX., prozatímní karton XI-22 (za rok 1968, s. 1 a 49), sign. XI/11 (IX/6), komplexní technicko-ekonomický rozbor hospodaření (dále KTER) SmSL Krnov.

49 ZAO, SmSL Krnov, IX., prozatímní karton IX-39, sign. IX/7 (IX/1y), myslivost – ČEDOK.

50 ZAO, SmSL Krnov, IX., prozatímní karton XI-18 (KTER SL Brno), sign. XI/11 (IX/6), KTER podniků SL 1968.

51 Tamtéž, prozatímní karton XI-18 (KTER SL České Budějovice, Hradec Králové, Konopiště, Plzeň a Teplice).

52 Tamtéž, prozatímní karton XI-18 (KTER SL České Budějovice, s. 1 a 3).

53 Tamtéž, prozatímní karton XI-18 (KTER SL Praha, s. 1).

54 Tamtéž, prozatímní karton XI-18 (KTER SL, průmyslové výroby Chrudim, s. 1).

zbyvalo proúčtovat. Jednu skupinu tvořily škody na základních prostředcích, tedy na budovách, stavbách, lesních cestách, včetně mostů, dopravních prostředcích apod., další skupiny škody na investicích (stavební a ostatní), na předmětech postupné potřeby (staveništní zařízení a ostatní) a na zásobách. Dále šlo o peníze v hotovosti, ceniny, cenné papíry, valuty a devizy, o mzdy za prostoje, o náklady na zabránění dílčích škod, o škody na lesních porostech a ostatních porostech a o ostatní škody. Jaké částky vykázaly jednotlivé závody? Lesní závod (LZ) Bílovec uvedl škodu 22 tisíc Kčs na lesních cestách a 1 tisíc Kčs na lesních porostech;⁵⁵ LZ Frenštát pod Radhoštěm vyčíslil škodu na lesních cestách na 292 tisíc Kčs, 26 tisíc Kčs na dřevu (tj. výrobcích), 70 tisíc Kčs na lesních porostech a 10 tisíc Kčs na ostatních porostech. Rozdíl je zde v tom, že 372 tisíc Kčs již bylo proúčtováno a je připojen stručný komentář, z nějž se dozvídáme, že „největší škody jsou způsobeny na lesních komunikacích na Borovci a v Hrabí. Cesty a svážnice jsou těžkými vozidly téměř úplně zničeny. Lesní porosty jsou poškozeny tím, že byla zničena podsada, přirozené zmlazení, mladé porosty jsou proředěny a pomístně vysekány celé plochy. Ztráta na dříví je buď odcizením již přijatého dříví u pařezu, nebo na odvozním místě, dále pak byly káceny a odváženy stojící stromy. Z ostatních škod jsou to hlavně škody na loukách a myslivosti.“ Součástí schvalovacího procesu ročních technicko-ekonomických rozborů hospodaření byl i soupis přijatých opatření k nápravě. Jedině tento lesní závod má v opatření datovaném dne 25. února 1969 zmínku o vojsku. Jako trvalý úkol bylo dáno zjistit příhodnou dobu pro přibližování a odvoz dříví z ohrožených prostor vojenské střelnice Mořkov na polesí Štramberské a v příhodné době do těchto lokalit nasazovat větší počet dopravních prostředků.⁵⁶ Bylo to dáno tím, že zde sovětská vojska zůstala natrvalo. LZ Frýdek-Místek evidoval škodu 5 942 Kčs na mzdách za prostoje,⁵⁷ LZ Hanušovice uvedl 5 tisíc Kčs škody na mzdy za prostoje a 2 tisíce Kčs na ostatních lesních porostech⁵⁸ a LZ Jablunkov vyčíslil škodu 1 tisíc Kčs na ostatních lesních porostech a 1 tisíc Kčs na ostatních škodách celkem.⁵⁹ LZ Jeseník nedodal v rámci rozboru výše uvedenou tabulku a ani v textové části škody nepopsal, byť v roční účetní uzávěrce škody vyčíslil dosti vysoko (183 tisíc Kčs).⁶⁰ LZ Karlovice ve Slezsku evidoval škodu 30 tisíc Kčs na mzdy za prostoje.⁶¹ Vyšší škody uvedl LZ Krnov; konkrétně šlo o 50 319 Kčs na lesních cestách, 1 575 Kčs na ostatních základních prostředcích a 6358 Kčs na mzdách za prostoje.⁶² V rozboru LZ závodu Litovel tabulka chybí, byť určitou škodu v roční účetní uzávěrce závod uvedl (6 tisíc Kčs).⁶³ LZ Loučná nad Desnou sice v roční uzávěrce žádnou škodu nevykazoval, ale uvedl celkovou škodu ve výši 33 tisíc Kčs, z toho 10 tisíc Kčs připadalo na lesní cesty, 14 tisíc Kčs na mzdy za prostoje a 9 tisíc Kčs na ostatní porosty.⁶⁴ LZ Olomouc neopomněl rozepsat škodu 45 tisíc Kčs na dopravní prostředky, 7 tisíc Kčs

55 ZAO, SmSL Krnov, IX., prozatímní karton XI-24 (za rok 1968), sign. XI/11 (IX/6), KTER LZ Bílovec.

56 Tamtéž, KTER LZ Frenštát, prozatímní karton XI-29 (za rok 1968).

57 Tamtéž, KTER LZ Frýdek-Místek, prozatímní karton XI-31 (za rok 1968).

58 Tamtéž, KTER LZ Hanušovice, prozatímní karton XI-36 (za rok 1968).

59 Tamtéž, KTER LZ Jablunkov, prozatímní karton XI-38 (za rok 1968). Patrně jednotlivé částky zaokrouhli nahoru, celková částka zůstala 1 tisíc Kčs.

60 Tamtéž, KTER LZ Jeseník, prozatímní karton XI-45 (za rok 1968).

61 Tamtéž, KTER LZ Karlovice, prozatímní karton XI-48 (za rok 1968).

62 Tamtéž, KTER LZ Krnov, prozatímní karton XI-50 (za rok 1968).

63 Tamtéž, KTER LZ Litovel, prozatímní karton XI-52 (za rok 1968).

64 Tamtéž, KTER LZ Loučná, prozatímní karton XI-54 (za rok 1968).

na materiál na skladě, 2 tisíce Kčs na nedokončené výrobky, 19 tisíc Kčs na výrobky, 2 tisíce Kčs na mzdy za prostoje a 108 tisíc Kčs na náklady na lesních porostech.⁶⁵ Stavební závod Olomouc vyčísлил škodu 2 tisíce Kčs na dopravních prostředcích a 27 tisíc Kčs na mzdách za prostoje.⁶⁶ LZ Hradec (Opava) zpřesnil škodu 5 313 Kčs na mzdách za prostoje, k níž došlo mezi 21. a 22. srpnem 1968, kdy se pracující pro mimořádné události nedostavili do zaměstnání.⁶⁷ LZ Rožnov pod Radhoštěm uvedl 11 tisíc Kčs na ostatních základních prostředcích, 1 tisíc Kčs na materiálu na skladě, 5 tisíc Kčs na výrobcích, 5 tisíc Kčs na lesních porostech a 7 tisíc Kčs na ostatních porostech.⁶⁸ LZ Ruda nad Moravou tabulku patrně nedodal.⁶⁹ Účelový LZ Šenov rozepsal škody následovně: 4 780 000 Kčs na lesních cestách, 21 tisíc Kčs na výrobcích, 111 tisíc Kčs na lesních porostech, 156 tisíc Kčs na ostatních porostech, přičemž 21 tisíc Kč bylo již proúčtováno.⁷⁰ Veškerá škoda LZ Zábřeh činila 200 tisíc Kčs a šlo o škody na lesních cestách.⁷¹ Samozřejmě pokud byla škoda v roční účetní uzávěře nulová, pak i v komplexním technicko-ekonomickém rozboru byl rozsah škod negativní, což je případ Stavebního závodu Frýdek-Místek, Závodu lesotechnických meliorací Frýdek-Místek a lesních závodů v Bruntále, Janovicích, Javorníku, Městě Albrechticích, Ostravici, Šternberku, Velkých Karlovicích, Vítkově a Vsetíně.⁷²

Bohužel tyto údaje nelze srovnat s následujícími léty ne snad pro nedostatek pramenů, nýbrž proto, že se již do účetních uzávěrek a technicko-ekonomických rozborů hospodaření takovéto údaje ať už samostatně nebo v podobě tabulky či slovního komentáře nedostávaly.⁷³

Jestliže v roce 1968 převažovaly pokyny o způsobu *evidence škod*, v roce 1969 se již mluvilo o *náhradě škod*. Poskytování náhrady za škody již bylo dohodnuto v článku 10 *vyhlášky ministerstva zahraničních věcí č. 11/1969 Sb., o Smlouvě mezi vládou Československé socialistické republiky a vládou Svazu sovětských socialistických republik o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky* ze dne 20. prosince 1968. Vyhláška ovšem neřešila vlastní postup zjišťování, vyšetřování a rozsahu náhrady škody.

Státní lesy v Krnově nejprve vydaly podnikový pokyn č. 67/1969, který vycházel z metodického pokynu poř. č. 13/68 Zpravodaje Ministerstva lesního a vodního hospodářství, týkající se

65 Tamtéž, KTER LZ Olomouc, prozatímní karton XI-58 (za rok 1968).

66 Tamtéž, KTER SZ Olomouc, prozatímní karton XI-59 (za rok 1968).

67 Tamtéž, KTER LZ Opava /Hradec/, prozatímní karton XI-60 (za rok 1968).

68 Tamtéž, KTER LZ Rožnov, prozatímní karton XI-64 (za rok 1968).

69 Tamtéž, KTER LZ Ruda, prozatímní karton XI-66 (za rok 1968).

70 Tamtéž, KTER ÚLZ Šenov, prozatímní karton XI-68 (za rok 1968).

71 Tamtéž, KTER LZ Zábřeh, prozatímní karton XI-78 (za rok 1968).

72 Tamtéž, KTER LZ Bruntál, prozatímní karton XI-25 (za rok 1968); Tamtéž, KTER SZ Frýdek-Místek, prozatímní karton XI-33 (za rok 1968); Tamtéž, KTER ZLTM Frýdek-Místek, prozatímní karton XI-35 (za rok 1968); Tamtéž, KTER LZ Janovice, prozatímní karton XI-40 (za rok 1968); Tamtéž, KTER LZ Javorník, prozatímní karton XI-43 (za rok 1968); Tamtéž, KTER LZ Město Albrechtice, prozatímní karton XI-56 (za rok 1968); Tamtéž, KTER LZ Ostravice, prozatímní karton XI-62 (za rok 1968); Tamtéž, KTER LZ Šternberk, prozatímní karton XI-70 (za rok 1968); Tamtéž, KTER LZ Velké Karlovice, prozatímní karton XI-72 (za rok 1968); Tamtéž, KTER LZ Vítkov, prozatímní karton XI-74 (za rok 1968); Tamtéž, KTER LZ Vsetín, prozatímní karton XI-76 (za rok 1968).

73 Směrnice pro vyhotovování ročních účetních uzávěrek a komplexních technicko-ekonomických rozborů hospodaření viz ZAO, SmSL Krnov, IX., prozatímní karton XI-8, sign. -, směrnice ke KTER a RÚU z let 1960-1971. Dále srovnaj roční účetní uzávěrky podniku pro léta 1969-1975 viz ZAO, SmSL Krnov, IX., prozatímní kartony XI-82 a XI-83, sign. XI/13 (IX/6), RÚU podniku za léta 1968-1975.

výpočtu náhrad škod na lesních porostech a náhrad při jejich likvidaci v souvislosti s investiční výstavbou, přičemž uvádí i možnost vzniku škody při vojenských cvičeních a snížení kvality dřeva při provozu střelnice.⁷⁴ Nespecifikuje však, zda šlo o škody způsobené československou armádou či cizím vojskem a odkazuje na náhradu škody dle §7 vládního nařízení č. 41/1961 Sb., *o ubytování ozbrojených sil* ze dne 22. dubna 1961. Podnikový pokyn č. 345/1969 se již týkal náhrady škod způsobenými sovětskými jednotkami.⁷⁵ Pokyn konstatoval, že „*podle informací nadřízených orgánů není dosud vyřešen komplex otázek souvisejících s náhradou škod způsobených sovětskými jednotkami*“ a proto doporučil, aby každá zjištěná škoda a její výše byla podložena důkazy, nejlépe šetřením Veřejné bezpečnosti či místně příslušného národního výboru, „*aby mohla být uplatňována po vydání příslušného právního předpisu*“. V případě, že má závod zájem o okamžité uplatnění náhrady a má potřebné doklady, může škodu uplatnit u Zmocněnce vlády ČSSR pro záležitosti dočasného pobytu sovětských vojsk v ČSSR, přičemž pokyn uvedl adresu jeho sídla a vyzýval závod, aby podnikovému ředitelství zaslala na vědomí opis takové žádosti. Je to s podivem, neboť v ostatních záležitostech závody nemohly projevovat takovou míru samostatnosti!

Skupina sovětských vojáků při práci na dřevoskladu LZ Vítkov. Úsměv je oprávněný, protože si všichni byli vědomi, že jejich pomoc byla žádoucí.
Foto LZ Vítkov.

Severomoravské lesy, duben 1970, s. 1. ZAO, SmSL Krnov, XVII., prozatímní karton XVII-4, sign. XVII/3(XVII/3), periodický tisk podnikový z let 1961 a 1964–1978.

74 Pokyn č. 67 publikován v Pokynech závodům lesním, stavebním a závodu LTM, ročník 1969, částka 7, 21. ledna 1969. ZAO, SmSL Krnov, I., prozatímní karton I-34, sign. I/5 (I/6), podnikové pokyny z let 1969.

75 Pokyn č. 345 publikován v Pokynech závodům lesním, stavebním a závodu LTM, ročník 1969, částka 28, 22. dubna 1969. ZAO, SmSL Krnov, I., prozatímní karton I-34, sign. I/5 (I/6), podnikové pokyny z let 1969.

Dochoval se dokument popisující škody způsobné cizími vojsky v roce 1969, tentokrát již s dohodou o způsobu náhrady škody: jde o *Zápis z venkovní pochůzky po tábořištích Sovětských vojsk v prostorech polesí Slunečná a Nové Valteřice*.⁷⁶ Zajímavostí je, že se dochovaly dvě jeho varianty, lišící se rozsahem textu, z nichž jeden je stručnější. Zápis je opatřen datem 15. srpna 1969 a oně *pochůzky* se zúčastnili zástupci Lesního závodu Bruntál, k němuž obě polesí patřila, a velitelství sovětské vojenské posádky v Bruntále. Účelem zápisu bylo sepsat škody způsobené ve dnech 10. až 14. srpna 1969. Jednalo se o poškození lesa požárem přibližně dvou set kusů deset let starých smrků a pohybem vojenské techniky, která zničila lesní cesty a 450 kusů smrkových sazenic ve stáří pět až šest let. Celková škoda byla vyčíslena na 5950 korun. Obě strany se dohodly na způsobu náhrady škody formou odpracování určitého počtu hodin při pracích zadaných lesním závodem, a to nejpozději do konce měsíce srpna. Předpokládalo se, že prací se zúčastní minimálně třicet vojáků během tří dnů. Zápis obsahuje i pasáž, v níž jsou vojáci upozorněni na nebezpečí lesních požárů. Dále materiál žádal, aby pobyty v lesích hlásili předem a s pracovníky závodu se domluvili na konkrétním místě, nejlépe však na starých tábořištích.

Nahlédneme-li do podnikového časopisu *Severomoravské lesy*,⁷⁷ v žádném z čísel od září 1968 do konce roku 1969 žádnou zmínku o srpnových událostech roku 1968 nebo o škodách způsobených vojsky na lesích nenalezneme,⁷⁸ pouze krátkou zprávu o poklesu tržeb z poplatkového odstřelu jelenů zahraničními lovci.⁷⁹ Svoji roli zde jistě sehrála cenzura tisku, daná jednak *zákonem č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků* ze dne 13. září 1968, jednak výnosy Úřadu pro tisk a informace. Konkrétně druhý výnos ze dne 9. září přímo zakazoval zveřejňovat informace o škodách způsobených vojenským obsazením a pobytem cizích vojsk,⁸⁰ takže ekonomické písemnosti týkající se hospodaření lesních závodů v letech 1968–1969 jsou jediným pramenem, jenž tyto škody dokumentuje. V podnikových novinách sledujeme opačnou tendenci, když se od roku 1970 začaly objevovat články o pomoci sovětských vojáků našemu hospodářství! Lesnictví, neustále se potýkající s nedostatkem pracovních sil, přišla jistě vhod takováto pomoc při zalesňování lesních porostů, při manipulaci s dřívím či při nakládání vagónů, avšak do jaké míry tato pomoc ze strany sovětských vojáků byla kvalitní, zůstává otázkou. O tom, že šlo především o dobře cílenou propagandu, nemůže být pochyb,

76 Dokument se dochoval v opise v korespondenci podnikového ředitele, viz ZAO, SmSL Krnov, I., prozatímní karton I-80, sign. I/12(I/15), korespondence podnikového ředitele 1960–1969.

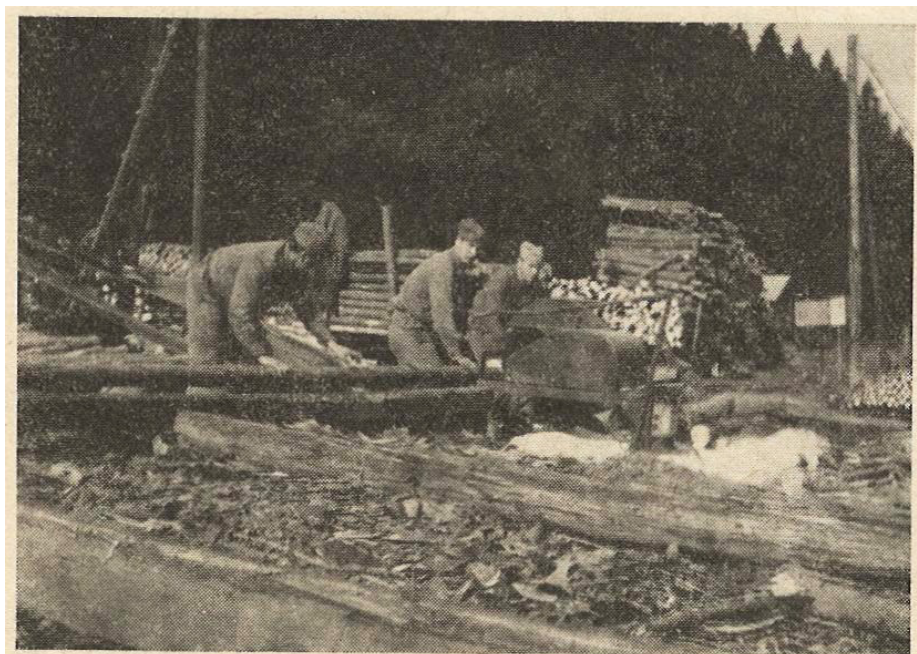
77 *Severomoravské lesy* vycházely ve sledovaném období s podtitulem Časopis lesního hospodářství Severomoravského kraje.

78 ZAO, SmSL Krnov, XVII. (propagace), prozatímní karton XVII-4, sign. XVII/3(XVII/3), periodický tisk podnikový z let 1961 a 1964–1978. Dvojčíslo září–říjen 1968 ve formě kopie z knihovny Slezského zemského muzea Opava, říjen 1969 chybí.

79 I. F., *Zahraniční poplatkové lovy v letošním roce. Severomoravské lesy*, září–říjen 1968, s. 4 viz ZAO, SmSL Krnov, XVII., prozatímní karton XVII-4, sign. XVII/3(XVII/3), periodický tisk podnikový z let 1961 a 1964–1978.

80 Jiří PERNES, Čas obětí. Odpor československé veřejnosti proti sovětské okupaci od srpna 1968 do srpna 1969, in: Hynek Fajmon (ed.), *Sovětská okupace Československa a její oběti*, Brno 2005, s. 17–18; Jiří HOPPE, *Pražské jaro v médiích. Výběr z dobové publicistiky. Prameny k dějinám Československé krize 1967–1970 II*, Praha – Brno 2004, s. 396–400.

což dosvědčují články o lesních závodech ve Frenštátu pod Radhoštěm a ve Vítkově:⁸¹ články pochválily práci vojáků a ocenily navázání dobrých vztahů mezi vedením lesního závodu a velením sovětské posádky i vztahů osobních, projevující se oboustrannou účastí na kulturních akcích. Prvek výpomoci sovětských vojáků se objevil i v účetních dokumentech. Poprvé ji zmínil Komplexní technicko-ekonomický rozbor hospodaření LZ Javorník za rok 1969, jenž v pasáži o výrobní činnosti uvedl výpomoc příslušníků Sovětské armády z posádky v Jeseníku, blíže však rozsah a druh této výpomoci nespecifikoval.⁸²

Sovětsští vojáci při manipulaci vlákny na skladě Klokočov lesního závodu Vítkov. O pomoci sovětských vojáků na dalším závodě, LZ Frenštát, píšeme v dnešním čísle. Snímek dodal LZ Vítkov.

Severomoravské lesy, 1. května 1970, s. 1. ZAO, SmSL Krnov, XVII., prozatímní karton XVII-4, sign. XVII/3(XVII/3), periodický tisk podnikový z let 1961 a 1964–1978.

Nemůžeme být však jednostranní; veškeré škody nelze přikládat pouze sovětským vojákům, ale podílely se na nich i vojenská cvičení Československé lidové armády. Příkladů bychom

81 [ANONYM], *Sovětsští vojáci pomohli*, Severomoravské lesy, duben 1970, s. 4; ONDRYÁŠ, *Za pomoc poděkovat třeba*, Severomoravské lesy, duben 1970, s. 4; Bořivoj JARNÝ, *O zkušenostech s pomocí sovětskými vojsky*, Severomoravské lesy, 1. května 1970, s. 1–2; Josef TOGNER, *Slavnostní schůze se sovětskými vojáky u LZ Frenštát*, Severomoravské lesy, 20. května 1970, s. 2; Vše viz ZAO, SmSL Krnov, XVII., prozatímní karton XVII-4, sign. XVII/3(XVII/3), periodický tisk podnikový z let 1961 a 1964–1978.

82 ZAO, SmSL Krnov, IX., prozatímní karton XI-43 (za rok 1969, kapitola 11. Výrobní činnost), sign. XI/11 (IX/6), KTER LZ Javorník.

našli jistě více, avšak vyjdeme-li z dochovaných písemností podniku Státní lesy, resp. Severomoravské státní lesy v Krnově, řešil kupříkladu LZ Hradec (Opava) úhradu takto vzniklé škody dvakrát: jednou v roce 1968 s velitelstvím Středního vojenského okruhu v Táboře – šlo o následky cvičení ve dnech 15. a 16. července v prostoru Chuchelná a Bolatice – a podruhé v roce 1973, kdy ve dnech 1. až 6. února proběhlo cvičení s nasazením těžké bojové techniky, jež poškodila lesní cesty na polesích Bor a Chuchelná. Tyto náhrady škod se ovšem lišily tím, že šlo o následky předem řádně ohlášených cvičení a se zástupci vojska byl následně o vzniklých škodách sepsán zápis. Náhradu škod ostatně řešily již §26 až 28 zákona č. 40/1961 Sb., *o obraně Československé socialistické republiky* ze dne 18. dubna 1961. Poškozený závod pak musel nárok na náhradu škody uplatnit podle §7 vládního nařízení č. 41/1961 Sb., *o ubytování ozbrojených sil* ze dne 22. dubna 1961 do třiceti dnů od skončení cvičení u příslušného národního výboru, v jehož obvodu ke škodě došlo.⁸³

Pro zajímavost ještě jeden příklad, opět z LZ Hradec (Opava), tentokrát archivně doložený přímo v jeho fondu: V letech 1966–1967 řešili pracovníci závodu vyčíslení škod způsobovaných střelbou pěchotními zbraněmi u vojenské střelnice Darkovičky v polesí Bor, kterou používal Vojenský útvar 4305/D Hlučín. Tehdy došlo k prostřílení již vytěžené dřevní hmoty při likvidaci kalamity v roce 1966 a zároveň neustále docházelo k poškozování porostů umístěných za střelnicí, neboť na konci střelnice nebyl val. Střely ve stromech způsobovaly hnilobu a následně usychání porostu, stromy pak musely být předčasně mýceny a poškozené dřevo nebylo možné pro obsah střepeň a střel zužitkovat jinak než jako palivo. Dále docházelo k poškozování lesních cest. Zástupci závodu také upozorňovali na výdaje, které způsobovaly časové prostoje, kdy pracovníci závodu z důvodu konání střebeň nemohli v daném prostoru pracovat. Ovšem i tehdy byla mezi oběma stranami uzavřena dohoda o náhradě škod, jak o tom vypovídá zápis sepsaný dne 17. října 1967 na Městském úřadě v Hlučíně. Krajská vojenská stavební a ubytovací správa v Olomouci pouze trvala na nestranném přezkoušení výše náhrady, což zajistil Ústav pro hospodářskou úpravu lesů ve Zvolenu, pobočka Frýdek-Místek.⁸⁴

Vraťme se ale ke škodám, které způsobovala sovětská okupační vojska. Podrobnější pokyn ke zjišťování, vyšetřování a rozsahu náhrady škod na lesním hospodářství byl vydán až v polovině osmdesátých let. K nápravě škod měl přispět *Metodický návod k postupu při řešení problematiky, která v lesním a vodním hospodářství ČSR vzniká v souvislosti s dočasným pobytem sovětských vojsk na území ČSSR (čj. 33364/OSS/85 ze dne 21. prosince 1985)*, vydaný Ministerstvem lesního a vodního hospodářství ČSR a platný od 1. ledna 1986 pro resortní organizace.⁸⁵ Podle něj zjišťovaly a vyšetřovaly vznik, příčiny a rozsah škod československé orgány, především Veřejná bezpečnost a prokuratura. Možné situace vyjmenovával bod 6 článku 3 *Postup při zjišťování škod*, v němž se uvádí, že „orgány Veřejné bezpečnosti oznamují Zmocněnci [vlády ČSSR pro záležitosti dočasného pobytu sovětských vojsk v ČSSR] škody, k nimž došlo při spáchání trestných činů, přečinů a přestupků s účastí osob příslušejících k sovětským vojskům, dopravní nehody, při nichž účastníky jsou osoby příslušející k sovětským vojskům a škodní události, na nichž měly účast sovětské jednotky, např. škody, vzniklé při cvičení vojsk na polních

83 ZAO, SmSL Krnov, XVIII. (právní věci), prozatímní karton XVIII-26, sign. – (XVIII/14), korespondence o škodách při vojenských cvičeních.

84 ZAO, LZ Opava (Hradec) II, karton 83, inv. č. 164.

85 ZAO, SmSL Krnov, I., prozatímní karton I-21, sign. I/4 (I/5), příkazy, porady a korespondence nadřízených orgánů z let 1985-1991.

a lesních kulturách, znečištění vod a vodních zdrojů, zcizení dřeva, požáry, škody vzniklé při železničním nebo leteckém provozu a škody způsobené na obecně prospěšných zařízeních“. Na vyšetřování škody, jež nezakládala skutkovou podstatu trestného činu, se podílely pracovní komise příslušného národního výboru, tvořené zástupci národního výboru, Veřejné bezpečnosti, poškozené organizace a sovětských vojenských orgánů. Vyšetřování škod způsobených při přesunech a cvičeních sovětských vojsk bylo v kompetenci smíšených likvidačních komisích, pro daný případ ustanovených Ministerstvem národní obrany ČSSR a velením Střední skupiny sovětských vojsk. Zajímavostí je, že jednání těchto smíšených likvidačních komisí se měli účastnit zástupci příslušných národních výborů, kdežto zástupci poškozených organizací mohli být pouze přizváni. Škodu měla uhradit vláda SSSR do tří měsíců ode dne, kdy o výši úhrady rozhodly zmocněnci vlády ČSSR a SSSR, nebo kdy se rozhodnutí československého soudu stalo právoplatným. Podrobněji se škod v lesním hospodářství týkal článek 7, který byl svým obsahem podobný článku 8 týkající se škod ve vodním hospodářství. Konkrétní postup byl následující: V případě, že státní organizace lesního hospodářství zjistila, že jednotka sovětských vojsk opustila svoji posádku a nedodržela při tom ustanovení výše uvedeného §23 zákona č. 40/1961 Sb., měla oprávnění k přímému jednání s velitelem jednotky o způsobu užívání prostoru a případné likvidaci vzniklých škod. Pokud se jednalo o opakovaný vjezd do stejného úseku lesa nebo se jednalo o delší pobyt a tím se narušovalo hospodaření v tomto lese, pak mohl podnik s velitelem jednotky dohodnout takové podmínky užívání lesa, aby umožňovaly i hospodaření v něm. Pokud nedošlo mezi nimi k dohodě, byl sepsán protokol, který byl postoupen Zmocněnci vlády ČSSR, aby jednání zprostředkoval. Jestliže ani Zmocněnec situaci nevyřešil, mohl dát podnik podnět k řízení o prohlášení tohoto lesa za les zvláštního určení dle §1 odstavce 2 vyhlášky Ministerstva lesního a vodního hospodářství ČSR č. 13/1978 Sb., *o kategorizaci lesů, způsobech hospodaření a lesním hospodářském plánování* ze dne 19. ledna 1978. V případech, že byly vojskem využívány pravidelně pro výcvikové a jiné účely lesní porosty v okolí stálých posádek jednotek sovětských vojsk, pak se měl podnik obracet na výše uvedené pracovní komise příslušného národního výboru. Pokuty ve správním řízení za porušení povinností na úsecích lesního a vodního hospodářství nebylo možné sovětským vojskům či jednotlivcům příslušejícím k sovětským vojskům ukládat.

Následoval metodický pokyn, týkající se postupu majetkoprávního uspořádání pozemků vyčleněných pro Střední skupinu vojsk, předaný ředitelům lesních závodů na poradě svolané podnikovým ředitelem na 3. června 1987.⁸⁶ Ten v podnikových pokynech z roku 1987 figuruje pod pořadovým číslem 40, ale jde pouze o informaci, že zmínění ředitelů lesních závodů byli podnikovým ředitelem Ing. Jaroslavem Švecem zmocněni zastupovat podnik v pracovních komisích; vlastní text metodického pokynu zde není dochován.⁸⁷ Ani k výše uvedenému zápisu z porady ředitelů není jeho text připojen, pouze v bodě 16 je zmíněno, že byl vedoucím právního útvaru předán ředitelům závodů.⁸⁸ Tento metodický pokyn ze dne 10. dubna 1987 vycházel z usnesení vlády ČSSR č. 348/1986 a podepsali jej náměstci ministra

86 Jeho text byl nalezen pouze ve fondu LZ Frenštát pod Radhoštěm viz ZAO, LZ Frenštát, prozatímní karton 68, nezpracováno. Text metodického pokynu se nedochoval ani mezi pokyny nadřízených orgánů ve fondu SmSL Krnov viz ZAO, SmSL Krnov, I., prozatímní karton I-21, sign. I/4 (I/5), pokyny nadřízených orgánů 1985-1991.

87 Pokyny závodům, ročník 1987, částka 8 ze dne 8. 6. 1987, pokyn č. 40 viz ZAO, SmSL Krnov, I., prozatímní karton I-47, sign. I/5 (I/6), podnikové pokyny.

88 ZAO, SmSL Krnov, I., prozatímní karton I-67, sign. I/7 (I/9), porady ředitelů 1985-1992.

lesního a vodního hospodářství ČSR, ministra zemědělství a výživy ČSR, ministra federálního ministerstva národní obrany a předsedy Českého řádu geodetického a kartografického. Podle něj měly být pro řešení majetkoprávního a finančního uspořádání záležitostí souvisejících se záborom pozemků pro Střední skupinu vojsk, vzniklých do 1. ledna 1986, zřízeny okresními nebo městskými národními výbory 1. kategorie⁸⁹ pracovní komise. Měly za úkol projednávat odstranění odlišného stavu ve využívání a ve správě (vlastnictví) pozemků podle stavu uvedeného v evidenci nemovitostí, a to na základě vlastních poznatků nebo z podnětu orgánů či organizací, které byly jejich vlastníky či uživateli. Jinak řečeno, komise se snažila pozemky trvale zabrané (užívané) sovětskou posádkou převádět do vlastnictví státu. Pokud členové pracovní komise odsouhlasili rozsah záboru, pak byly výsledkem jejich práce hospodářské smlouvy o majetkoprávních převodech pozemků organizace či jednotlivce do správy československého státu, federálního ministerstva národní obrany, a odnětí zemědělské půdy zemědělské výrobě či vynětí pozemků z lesního půdního fondu. Poté provedli již orgány vojenské správy, konkrétně Krajská vojenská ubytovací a stavební správa (KVUSS), předání pozemků do dočasného užívání Střední skupině vojsk. Předání pozemků zemědělských organizací a organizací lesního hospodářství bylo dle §16 odstavce 2 písmeno a) *vyhlášky č. 90/1984 Sb., o správě národního majetku*, bezplatné. Vykoupení, popřípadě vyvlastnění pozemků od soukromníků zajišťoval příslušný národní výbor. V případě znečištění životního prostředí mohla být komisí nařízena rekultivace půdy na náklady uživatele a stanoveny podmínky, za kterých mohou být pozemky nadále vojskem užívány. I v tomto metodickém pokynu platilo, že lesní pozemky intenzivně, ale pouze přechodně využívané k vojenským cvičením, se nevyjímají z lesního půdního fondu, nýbrž se zařazují do kategorie lesů zvláštního určení. Členem komise měl být opět velitel místně příslušné vojenské posádky. V případě že jednání s ním nevedlo k dohodě o rozsahu užívání pozemků, pak mohl předseda komise požádat o účast zástupců zmocněnců vlád ČSSR a SSSR pro záležitosti dočasného pobytu sovětských vojsk v ČSSR. Komise měly fungovat do vyřešení všech případů v jejich obvodu, nejpozději do 30. června 1989.

Text tohoto metodického pokynu i dokumenty popisující konkrétní případ, který se řešil podle dvou výše uvedených pokynů, se dochoval v archivním fondu Lesní závod Frenštát pod Radhoštěm. Korespondence z let 1987–1988 dokumentuje jednání ve věci poškozování lesních porostů příslušníky sovětských vojsk na území tohoto lesního závodu,⁹⁰ kde sovětská armáda pobývala již od srpna 1968. Z celého postupu je patrná vstřícnost, daná změnou globální politické situace ve druhé polovině osmdesátých let, jejímž symbolem bylo setkání prezidenta USA Ronalda Reagana a nejvyššího představitele Sovětského svazu Michaila Gorbačova a nastalý proces odzbrojování. Místního jednání dne 27. srpna 1987 se zúčastnili zástupci vojska – sovětské posádky i Krajské vojenské ubytovací a stavební správy v Olomouci, samosprávy – Okresního národního výboru v Novém Jičíně a Místního národního výboru v Mořkově i podniku státních lesů – podnikového ředitelství Severomoravských státních lesů Krnov a Lesního závodu Frenštát. Zástupci vojenské posádky podplukovník Krivososov a major Busarov podle zápisu z jednání sice předložili povolení k provádění výcviku v dotčeném prostoru, ale bylo shledáno, že žádná organizace, jejíž zástupci byly přítomni tomuto jednání, nebyla o tom

89 Kategorie městských národních výborů viz *zákon č. 137/1982 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o národních výborech a upravuje působnost městských národních výborů na některých úsecích státní správy* ze dne 8. listopadu 1982.

90 ZAO, LZ Frenštát, prozatímní karton 68, nezpracováno.

povolení informována předem. Bylo tedy navrženo, aby Severomoravské státní lesy Krnov postupovaly podle článku 7, odstavce 4 *Metodického návodu k postupu při řešení problematiky, která v lesním a vodním hospodářství ČSR vzniká v souvislosti s dočasným pobytem sovětských vojsk na území ČSSR (čj. 33364/OSS/85 ze dne 21. prosince 1985)*. Bezesporu praktičtější a účinnější pro běžný provoz lesního závodu byl však poslední odstavec zápisu, podle něž byla s velením sovětské posádky dohodnuta pravidla při konání cvičení v lesních porostech: šlo o to předem informovat Lesní závod Frenštát i jeho lesní správy o konání cvičení a umožnit vstup do lesů jejím pracovníkům. O několik dní později – 4. září 1987 – zaslal ředitel Lesního závodu Frenštát Ing. Josef Vašina na podnikové ředitelství seznam porostů na území lesních správ Frenštát pod Radhoštěm a Nový Jičín, v nichž příslušníci sovětské armády vybudovali ženijní objekty, který měl sloužit jako podklad pro připravovaný dopis Úřadu zmocněnce vlády ČSSR pro záležitosti dočasného pobytu sovětských vojsk v ČSSR. Sumárně bylo na území Lesní správy Frenštát pod Radhoštěm na ploše o rozloze 189,97 ha rozkládající se v katastru Hodslavic, Mořkova a Veřovic vybudováno 190 zemních okopů s dřevěnou výztuží, osm zemljanek, dva betonové bunkry a jeden plechový bunkr. Na území Lesní správy Nový Jičín v katastru obcí Prchalov, Příbor a Sedlnice na ploše o více jak polovinu menší – 91,68 ha – napočítali celkem 243 zemních okopů s dřevěnou výztuží a jeden betonový bunkr. Ředitel lesního závodu neopomněl dodat, že v době cvičení je omezován vstup pracovníkům závodu do uvedených porostů a jsou v nich poškozovány lesní komunikace. Celá záležitost – pokud tedy nedošlo ze strany podnikového ředitelství k dalšímu jednání, o čemž se bohužel písemné doklady nedochovaly – byla ukončena dohodou mezi útvarem sovětské armády ve Frenštátě pod Radhoštěm, zastoupeným náčelníkem štábu podplukovníkem Ulovistovem, a již zmíněným ředitelem Lesního závodu Frenštát Ing. Josefem Vašinou podepsanou dne 2. listopadu 1988. Nemůžeme sumarizovat; nemáme pro to dostatek pramenů ke srovnání, ale patrně až v tomto období, tedy dvacet let od příchodu prvních sovětských vojsk do Československa, se můžeme setkávat s podobnými detailními dohodami. V této citované se zástupce sovětské armády zavázal, že sice bude využívat vymezenou část lesa „*k zabezpečení bojové připravenosti vojenského útvaru ... pro umístění vojenské techniky, příslušných obsluh a velitelství štábu*“, avšak „*tak, aby byly maximálně uspokojeny požadavky vojenského útvaru a při tom nedošlo k poškozování lesa ani k narušení plnění plánu lesního závodu.*“ Poté v textu dohody následoval výčet porostů, v nichž se bude vojsko pohybovat, byly uvedeny maximální počty stálých okopů pro vojenskou techniku, které v nich mohou být vybudovány i to, že stálé zemní betonové nebo dřevěné objekty budou zakresleny do obrysové mapy v měřítku 1:10000, jež bude tvořit součást dohody.⁹¹ V případě potřeby vybudování dalších takových objektů měla být uzavřena nová dohoda. Všechny tyto stálé objekty budou ze strany armády zabezpečeny proti úrazům, jež by mohly způsobit zaměstnancům lesního závodu i návštěvníkům lesů. Došlo i k dojednání o odběru lesní hmoty na údržbu výše uvedených zemních objektů – dřevo nižší kvality mělo být poskytnuto zdarma, ovšem pouze z míst, jež určí zástupce Lesní správy Nový Jičín; o dodávku kvalitnějšího dřeva musí být požádáno podnikové ředitelství Severomoravských státních lesů. Vojáci se zavázali, že nebudou pustošit lesní porosty, ničit ani uzavírat lesní cesty, že budou dbát na požární bezpečnost a udržovat pořádek, předem oznamovat pobyty delší či ve větším prostoru; v případě škody malého rozsahu na lesních porostech, komunikacích a objektech měla být uzavřena písemná dohoda o rozsahu škody a způsobu náhrady mezi zástupci lesního

91 Tato mapa se bohužel ve spise nedochovala.

závodu a náčelníkem vojenského útvaru. Pokud se strany nedohodnou nebo v případě vzniku škody velkého rozsahu bude postupováno dle již zmíněného *Metodického návodu k postupu při řešení problematiky, která v lesním a vodním hospodářství ČSR vzniká v souvislosti s dočasným pobytem sovětských vojsk na území ČSSR (čj. 33364/OSS/85 ze dne 21. prosince 1985)*. Naopak lesní závod bral touto dohodou na vědomí, že v blízkosti vojenských objektů a vojenské techniky může docházet k omezení možnosti výkonu lesnické činnosti, že nebude předem informován o krátkodobých výjezdech techniky do uvedeného prostoru a naopak že závod musí včas vojenskému útvaru oznámit mimořádná nebezpečí vzniku lesních požárů. Dohoda byla uzavřena na dobu neurčitou, přičemž jedenkrát ročně – stanoven byl měsíc říjen – měli zástupci lesního závodu a sovětské posádky uskutečnit pochůzku na uvedené ploše a posoudit plnění dohody.

Zdali se tak v následujícím roce stalo, není z dochovaných dokumentů zřejmé. Ale již 16. ledna 1990 došlo na LZ Frenštát k sepsání *zápisu o projednání likvidace cvičících prostorů sovětské posádky Frenštát pod Radhoštěm*, neboť započal proces postupného odsunu sovětských vojsk z Československa podle bilaterální dohody se SSSR o úplném stažení sovětských vojsk. První jednotky odešly z území naší republiky v únoru 1990, poslední 27. června 1991. Vojáci z této posádky byli zařazeni do první etapy (odchod do 31. května 1990).⁹² Dotčené prostory sice nejsou ve výše zmíněném zápise přesně označeny, ale lze se domnívat, že se více méně jednalo o ty, které figurovaly v dohodě ze dne 2. listopadu 1988. Zmíněným zápisem se vojáci s lesním závodem dohodli, že před svým odchodem zlikvidují zákopy a okopy terénními úpravami, přičemž zdravé dříví z nich vytáhnou a uloží na určené místo k dalšímu zpracování závodem. V případě zemljanek zboří strop a také provedou terénní úpravy. Betonové bunkry se likvidovat nebudou; vojáci provedou pouze úklid vnitřních prostor a bezprostředního okolí. Zlikvidovány budou střelnice a skládka odpadů v okolí vepřína, obě v katastru obce Trojanovice. Úklid bude samozřejmě proveden v celém prostoru. Již 24. ledna 1990 vydal LZ Frenštát sovětské posádce Vojenský útvar 47344 ve Frenštátě pod Radhoštěm písemné *potvrzení o převzetí cvičících prostor*. Pro Vojenský útvar 35064 se tak stalo dne 23. února téhož roku. Tím ale celá záležitost neskončila. Z následující korespondence s Okresním národním výborem v Novém Jičíně, Městským národním výborem v Příboře a Místním národním výborem v Mořkově je patrné, že výše uvedená dohoda nebyla zcela splněna, což je pochopitelné. Jedenadvacetileté působení sovětského vojska na daném území ani nemohlo být napraveno během pouhých devíti dnů, ani během pěti týdnů v případě druhého vojenského útvaru. Místopředseda Okresního národního výboru v Novém Jičíně ve svém dopise ze dne 17. dubna 1990 vytkl řediteli lesního závodu, že „došlo k dohodě s vedoucím poleší Nový Jičín a velením Sovětské armády ve Frenštátě p.R. o zahlazení škod, takže v závěrečném protokolu o majetkovém vyrovnání mezi čs. a sovětskou stranou nebyly škody způsobené v těchto lesích uplatněny. Osobně jsem se přesvědčil pochůzkou v lese Dubina, že prakticky nedošlo k zahlazení škod, pouze na několika místech byly zčásti ručně zasypany vyhloubené okopy pro bojovou techniku“. Dále popsal, že viděl polorozbořené bunkry, dráty z betonářské oceli upevněné na stromech, nezasypané okopy, které mohou být příčinou úrazů ať již pracovníků lesního závodu, tak návštěvníků lesa. Vyzval tedy lesní závod jakožto majitele k nápravě a z důvodu, že již byl závěrečný protokol podepsán, musí být tato provedena na náklady prostředků lesního závodu nebo dobrovolnou pracovní činností občanů organizovanou závodem. Ředitel lesního závodu odpověděl dne

92 J. PECKA, *Odsun sovětských vojsk*, s. 15.

2. května 1990 vstřícně, přičemž poukázal na typický požadavek v takovýchto situacích – z bezpečnostních důvodů provést před započítím prací pyrotechnický průzkum. K němu v této lokalitě skutečně ve druhé polovině května až první polovině června došlo. Co se týče náhrady škod, tak o ni LZ Frenštát již požádal, a to dopisem zasláným Federálnímu ministerstvu národní obrany – Hlavní ubytovací a stavební správě v Praze dne 14. března 1990. Ředitel lesního závodu Josef Vašina v něm uvedl, že „*vlivem činnosti sovětské armády došlo ke značným škodám na majetku Lesního závodu Frenštát pod Radhoštěm. Některé škody jsou již dnes promlčeny. Mnohé, hlavně ekologické, se dnes dají těžko vyčíslit. Přesto zůstává pět lokalit, kde jsou škody evidentní a dají se kdykoliv ověřit a právě úhradu těchto pěti případů LZ Frenštát pod Radhoštěm důrazně požaduje.*“ Následuje jejich výčet a popis s vyčleněním škod: jednalo se o svážnici nad střelnici v katastru Mořkova, která byla ihned po dokončení v roce 1984 rozježděna tanky, takže se pro odvoz dříví stala nepoužitelnou; o lesní cestu mezi Veřovicemi a Hodslavicemi s největším poškozením v délce 8500 metrů, jejíž živичný povrch vozovky byl přejezdy pásové bojové techniky rozlámán, krajnice natlačena do příkopů a kolem cesty byly vybudovány okopy; o tři poškozené či úplně zničené lesní porosty, přičemž dva ležící v bezprostřední blízkosti pěchotní střelnice nad tzv. cílovou plochou (v katastru Trojanovic a Mořkova), nadto v jednom z nich, v lokalitě na Pinduli, byl vybudován muniční sklad. Závod vyčíslil celkovou škodu na 2 297 259 Kčs. Zástupci sovětských vojsk se tak na lesním závodě objevili ještě jednou, a to 17. května 1990, kdy byl sepsán *zápis o zjištění rozsahu a způsobu vypořádání škod vzniklých při odchodu sovětských vojenských útvarů z Frenštátu pod Radhoštěm v době jejich působení od 21. 8. 1968 do 13. 3. 1990 v k.ú. Mořkov, Veřovice, Hodslavice, Trojanovice a Frenštát p. R.* Zabývali se škodami uvedenými v dopise ze dne 14. března. A jaký byl postoj sovětské strany? Sovětská strana ve většině případů nesouhlasila s výší škody, v případě cesty Veřovice – Hodslavice škodu odmítla úplně a stavbu objektů v lokalitě na Pinduli považovala za řádně povolenou. Z tohoto důvodu byla požádána pobočka Ústavu pro hospodářskou úpravu lesů (dříve Lesprojekt) ve Frýdku-Místku, aby vypracovala přesnější výpočet náhrad škod na lesních porostech v pozadí vojenských střelnic v katastrech Mořkova a Trojanovic. Jestliže podle výše uvedeného usnesení vlády ČSSR č. 348/1986 přecházel nemovitý majetek v užívání sovětské armády do vlastnictví Federálního ministerstva národní obrany, pak na počátku devadesátých let po odchodu vojsk byl tento jeho majetek – pokud nebyl využit československou armádou – bezplatně převáděn do majetku národních výborů. V tomto případě rozhodl odbor vodního a lesního hospodářství Okresního národního výboru v Novém Jičíně, že pozemky a objekty muničního skladu na Pinduli budou převedeny do vlastnictví LZ Frenštát, přičemž objekty budou strženy a pozemky vráceny do lesního půdního fondu k zalesnění. Toto uvádí *situační zpráva o důsledcích pobytu a odchodu sovětských vojska z území okresu Nový Jičín ke dni 31. srpna 1990.* Mezi tím již LZ likvidoval na své náklady okopy a ženijní stavby umístěné v lesních porostech, jak byl k tomu vyzván Okresním národním výborem v Novém Jičíně. Zástupci Městského národního výboru v Příboře, v jehož působnosti se nacházely lokality Borovec, Prchalov a Cihelňák, provedli i kontrolu pochůzkou v terénu a konstatovali, že „*škody po sovětském vojsku byly z převážné části likvidovány.*“⁹³

93 Zápis z místního šetření ze dne 5. října 1990, viz ZAO, LZ Frenštát, prozatímní karton 68, nezpracováno.

To byl jeden z konkrétních případů, jehož popis dává zapravdu předsedovi krajské komise pro koordinaci odsunu Sovětské armády, který ve svém referátu předneseném na 20. plenárním zasedání Severomoravského krajského národního výboru v Ostravě dne 2. října 1990, shrnul průběh odsunu z tohoto kraje v roce 1990.⁹⁴

Jednání o škodách způsobených pobytem sovětských vojáků probíhala i na celopodnikové úrovni. V korespondenci ředitele se dochoval *Zápis z porady pracovníků k ochraně lesa, konané dne 22. 1. 1991*, na které se zástupci ministerstva zemědělství, podniků státních lesů a dalších informovali mimo jiné i o stavu řešení problémů se škodami po sovětských vojácích.⁹⁵ Zástupci státních lesů uvedli, že se v této souvislosti potýkají se třemi typy problémů: jednak s obtížnou průkazností těchto škod, jejichž předchozí vymáhání bylo neúspěšné; jednak s neúspěchy při mimofinančním vypořádání škody formou získání objektů po sovětské armádě, jednak s potížemi při likvidaci objektů, tj. okopů, bunkrů, zemljanek po sovětské armádě, které lesní plochy natolik poškodily, že je lze jen obtížně zalesnit nebo dokonce hrozí nález munice.

Bohužel veškeré písemnosti podniku z druhé poloviny osmdesátých let do poloviny roku 1992, kdy podnik Severomoravské státní lesy Krnov ukončil svoji činnost, jsou velmi torzovité. Proto když chceme znát alespoň nějaké sumární údaje o škodách za celý podnik či z jednotlivých závodů, tak se ještě musíme vrátit ke korespondenci o odsunu vojsk z LZ Frenštát. Tu uzavírá *protokol z šetření rozsahu ekologických škod na pozemcích, které byly v užívání Sovětskou armádou, konaného dne 14. května 1991 ve Frenštátě pod Radhoštěm*, jež za zúčastněné strany vyhotovil Územní odbor pro ostravskou oblast Ministerstva životního prostředí ČR, ale který obsahuje také údaje pro další lesní závody. V něm je uvedeno, že v říjnu 1990 bylo uzavřeno evidování a šetření škody na lesním hospodářství a tyto byly vyčísleny takto: na LZ Opava 195 945 Kčs, na LZ Město Albrechtice 284 920 Kčs, na LZ Bruntál 1 007 680 Kčs, na LZ Ruda 2 454 270 Kčs a v LZ Frenštát, jemuž jsme věnovali největší pozornost, na 2 401 539 Kčs. Celkem šlo o 6 344 354 Kčs. Dále informoval, že dne 10. dubna 1991 byl v Krnově podepsán protokol z jednání smíšené československo-sovětské komise pro ekologické aspekty odsunu sovětských vojsk z území tehdejší Česko-Slovenské federativní republiky. V něm komise přiznala podniku Severomoravské státní lesy Krnov náhradu ve výši 2,144 milionů korun a současně rozhodla, že po datu 10. dubna 1991 nebudou žádné další hospodářské škody již uplatňovány.⁹⁶ Zda byla tato částka připsána na účet podniku, případně kdy se však již ze zde dochovaných písemností nedozvíme, je ale nezpochybnitelné, že dne 25. června 1991 byl podepsán protokol o ukončení odsunu sovětských vojsk z Československa.

Jako svého druhu resumé tohoto textu o škodách způsobených okupačními vojsky v letech 1968–1990 na moravských a slezských lesích můžeme ocitovat slova z podnikového časopisu *Severomoravské lesy*, jenž v posledních měsících své existence vycházel s podtitulem *Časopis Severomoravských státních lesů*. V předposledním čísle z května 1992 je na titulní straně otištěn článek o škodách způsobených sovětskou armádou a o jejich náhradě.⁹⁷ Tento vůbec jediný (!) článek v těchto novinách za dobu jejich existence, jenž se k tématu vyjádřil, nejprve stručně postihl ekologické škody způsobené okupačními vojsky z pohledu zoologů a botaniků

94 J. PECKA, *Odsun sovětských vojsk*, s. 191–193.

95 ZAO, SmSL Krnov, I., prozatímní karton I-21, sign. I/4 (I/5), korespondence ředitele z let 1985–1991.

96 ZAO, LZ Frenštát, prozatímní karton 68, nezpracováno.

97 [REDAKCE], *Škody po Sovětské armádě, Severomoravské lesy*, květen 1992, s. 1 viz ZAO, SmSL Krnov, XVII., prozatímní karton XVII-5, sign. XVII/3(XVIII3), periodický tisk podnikový z let 1979–1992.

a následně celou situaci rekapituloval takto: „*Nepodaří se vyčíslit a podchytit všechny škody způsobené Sovětskou armádou, neumožňuje to ani naše současné legislativa. Nepodaří se rovněž vymoci škody na Společenství nezávislých států⁹⁸ nebo jeho jednotlivých členech.*“

Summary

Damage caused by the occupation troops to the company “Státní lesy” (State Forests) / Severomoravské státní lesy (North-Moravian State Forests) in Krnov in 1968 and in the following years

The occupation of Czechoslovakia by the Warsaw Pact troops on August 21, 1968, meant not only the loss of human lives and the psychological trauma caused to the population, but also considerable damage to the state and citizens' property. The damage to the forests (forest stands, animals, forest roads and buildings, harvested wood, etc.) that was caused throughout the stay of the Soviet troops in our territory from 1968 to 1991 was specific. The text focuses on the forests in the direct administration of the State Forests in Krnov (North-Moravian State Forests in Krnov since 1973), describes the way of recording and quantifying the damage caused, the efforts to obtain compensation and the liquidation of its consequences in individual plants of this company as well as for the enterprise as a whole. The foundation comprises written documents from the company's activities, documents of an economic nature and methodological materials that have not been published yet and are now deposited in the Land Archive in Opava.

98 Společenství nezávislých států je označení státního útvaru, tvořeného devíti z bývalých patnácti svazových republik Sovětského svazu.

Svatava Urbanová

PAMĚŤ ČESKÉHO SLEZSKA V TROJÚHELNÍKU FOLKLORISTIKY – UMĚLECKÉ LITERATURY – HISTORIOGRAFIE

Abstract

This study is concerned with the relationships between three special communication circles, which are structured differently internally, function according to their own rules, but which can influence and enrich one another. If we accept this concept and begin to think about the mutual connections between literary folklore and artistic literature with a link to the region of Czech Silesia in a time frame limited to the last hundred years, we easily find a connection between folklore (folk culture), artistic literature and history, and this not only in terms of territory, but also in terms of narrative tradition. The methodological starting point here becomes memory studies and in particular the ideas of Paul Ricoeur and his views on the relationship between historical and fictional narratives.

Keywords: Memory, History, Literary Folklore, Artistic Literature, Historical Discourse

Vztah slovesného folkloru (folkloristiky) k umělecké literární tvorbě a historiografii má vícero rovin. Můžeme pojednávat o Slezsku jako specifickém území s historickou, kulturní a sociální pamětí¹, stejně jako sledovat, jak se v posledních stu letech utvářelo historické vědomí a postupně se vytrácelo historické povědomí o souvztažnosti Čech, Moravy a Slezska. Napětí panovalo nejen mezi folklorním a uměleckým a vědeckým interpretováním historie, ale zjišťujeme, jak postupně mizelo povědomí slezské identity. Literární historik Alois Sivek, mj. také editor výboru pohádek a pověstí ze Slezska určených dětem a mládeži, zvolil ještě v roce 1960 pro výbor z tvorby autorů spojených s českým Slezskem název *Ze slezské domoviny*. Přitom historické povědomí o Slezsku sláblo již u generace rodičů dětí, kterým byly texty adresovány.

Pokusíme se zachytit vzájemné vztahy v námi zvolené trojúhelníkové interakci, třebaže jsme si vědomí zjednodušení. Zopakujme si, že v historiografii se chápe historické vědomí jako odborné vědění (o národu, určitých sociálních a vzdělanostních vrstvách obyvatel, o národnostní, politické, náboženské, generační nebo jinak definované skupině občanů nebo jednotlivců).² Podle Miroslava Hrocha, jak se zmiňuje Jiří Rak³, se nemůže zaměřovat s historickým povědomím, protože tam se jedná „o mlhavěji označovanou škálu nejružnějších apriorních soudů, poznatků získaných ponejvíce u mimovědeckých zdrojů, ze vzpomínek na školní výuku, z četby historických románů v moderní době, z filmů a televize, z průvodcovských výkladů při návštěvách historických památek, z domácího a regionálního podání“. Tady bychom mohli dosadit uměleckou literaturu. Historickou tradicí se podle Raka stávají „vědomě vybraná, uměle vytvořená a často účelově přizpůsobená fakta“. Dodejme, že v rámci regionu formovali historické vědomí většinou specializovaní historici z výzkumných a vzdělávacích institucí, které zahrnují např. vědecké ústavy, muzea, archivy, odborné knihovny. V českém Slezsku se více než kde jinde rozlišovala podvojnost, bral se na vědomí průmyslový a ekonomický

1 Jiří SVOBODA (ed.), *Slezsko a severovýchodní Morava jako specifický region*, Ostrava 1997.

2 Ivan KAMENEC, *Hľadanie a blúdenie v dejinách*, Bratislava 2000.

3 Jiří RAK, *Bývali Čechové*, Praha 1994, s. 5.

potenciál, avšak také národní a kulturní identita⁴, oslabovalo se povědomí o historické paměti, sílila spíše sociální tradice. Vně hranic regionu se stále více zmiňovalo Ostravsko než Slezsko, s výjimkou poválečných let, kdy bylo zasaženo závěrečnými osvobozovacími boji.

Postupně se mezi mladšími obyvateli vytrácelo povědomí o českém Slezsku jako území s historicky podmíněným geografickým vymezením také proto, že docházelo k narušení vazeb na konkrétní místa a jejich tradici, s domovem a folklorem, který byl v ústní podobě spontánně oživován např. v písních a popěvcích, lidových vyprávěních, v malých folklorních žánrech a dětském folkloru. Do lidové tradice se promítly nejrůznější jevy, ideje, motivy, výrazové prvky, které si uživatelé osvojili. Jak uvádí Oldřich Sirovátka, folklor naplňoval dvojí funkci: rezonanční a regenerační.⁵ Zatímco v umělecké literatuře se již v meziválečném období mění obraz krajiny Ostravska a stává se „černou zemí“, spojenou s dolováním uhlí a hutnictvím, s těžkým průmyslem, kde mizelo selství spojené s rozpadem rodových vztahů, ve slovesné folklorní tradici např. opavského Slezska nebo Pobeskydí se stále tradují a obměňují folklorní látky, z folklorní tradice čerpá podněty a iniciativu zejména regionální literatura a literatura pro děti a mládež.

Rozmach kulturního, kulturně-osvětového a spolkového života v kulturních centrech se v jednotlivých etapách vývoje rovněž měnil. Nejdříve byl veden spíše k apologickým postojům spojeným s „češtvím“, v publicistice a literární tvorbě se později s četností objevovaly vyhraněné myšlenky slovanství, které se v národnostně smíšeném Slezsku vždy vnímaly jako synonymum obrany proti cizímu ohrožení. Nejedná se nám nyní o opakování toho, co se podílelo na vytváření teritoriální a historické identity části Čech s Moravou a Slezskem,⁶ pravděpodobně bychom jen rozměňovali to, co nám zprostředkovávají odborně erudované studie historiků. Spíše chceme upozornit na fakt, že naše poznání naráží na své hranice, soukromé i veřejné, neboť lidová vyprávění ze života se dotýkají paměti jako živné půdy historie, vedou k opětovnému přisvojování historické minulosti nejen podle toho, co je oficiálně žádoucí si osvojit⁷, ale také jsou určena mikroregionem, navíc se šíří v ústním podání, přezívají v soukromých rozpomínáních pamětníků, třebaže v historickém výkladu je nalezneme sporadicky.

Pohybujeme-li se na dějinné ose: říjen 1918, září 1938, únor 1948, srpen 1968, pak označujeme za uzlové historické body přesně stanovená data v české historiografii, s nimiž můžeme pracovat také při výkladu české slovesnosti a tematizace Slezska. Jsme si vědomi, že se jedná o „společenskou konstrukci minulosti“⁸, avšak pomůže nám, když reflektujeme dvojice: paměť – historie, paměť – zapomnění; kulturní paměť – paměť míst, individuální – kolektivní paměť. Postupně zjišťujeme, že lidská zkušenost se nejméně korigovaně ukládala v ústní lidové slovesnosti, ve folkloru, protože „skladby žijí v malých, primárních a sociálních skupinách a folklorních společenstvích, jako je třeba vesnice. Lidová slovesnost

4 Jakub IVÁNEK – Zdeněk SMOLKA (edd.), *Kulturně-historická encyklopedie českého Slezska a severovýchodní Moravy M-Ž*, Ostrava 2013.

5 Oldřich SIROVÁTKA, *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, Brno 1998, s. 29.

6 Vladimíra VANÍČKOVÁ – Lumír DOKOUPIL (edd.), *Encyklopedie Slezska I–II. Do nitra Askiburgionu*, Moravský Beroun 2002, s. 9–33. Tato práce vznikla jako výsledek výzkumu především ostravských badatelů Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Ve Slezském zemském muzeu v Opavě se později řešil výzkumný projekt *Slezsko: Paměť – identita – region*, jehož výstupem se stal v roce 2015 široce pojatý *Kulturněhistorický atlas Slezska*.

7 Paul RICOEUR, *Paměť, historie, zapomnění* Pandora 2012/24–25, 2012, s. 161–169.

8 Maurice HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, Praha 2009.

má tedy kolektivní, pospolitou povahu⁹, více závisí na paměťových schopnostech nositelů a různorodých funkcích, nikoliv jen na složce estetické, jako je tomu u literárního fiktivního narativu. Folklorní badatelé nesrovnávají lidové umění jen s literaturou uměleckou, ale také s literaturou věcnou, instruktivní, naučnou. V určitých vývojových etapách dějin (za druhé světové války, v období totality) vznikala „šeptaná satira“, politicky laděné vtipy a anekdoty, třebaže se oficiálně zneužívaly folklorní skladby, neboť úryvky sloužily k ideologizaci a aktualizaci a sklouzávaly zejména po roce 1948 a v 50. letech 20. století do pokleslých podob častušek.

K zneužívání paměti¹⁰ ovšem docházelo také jinde. V učebnicích se opomíjely rozdílnosti mezi rakouským Slezskem a českým Slezskem, po vzniku Československa v říjnu 1918, kdy k němu bylo přičleněno Hlučínsko a oddělena část Těšínska,¹¹ se některá historická fakta vynechávala. Uvědomujeme si však, že se postupně vytrácela také idea slezanství, nežila zde „kolektivní paměť“ vzpomínkou nebo souborem vědomých či nevědomých vzpomínek na zkušenost, kterou prožila nebo zmytizovala kolektivita žijící jistou identitu, jejíž integrální součástí je minulost.¹² Pohybujeme-li se v rovině žité praxe (v aktuálním světě)¹³, pak zjišťujeme, že existuje rovnocennost mezi historickými a fiktivními narativy. Při formování kolektivní paměti se podle Ricoeura hledají kořeny „předporozumění“ ve světě mýtů, pohádek, bájí a legend a v jejich symbolických základech. Někdy si v historických a místních pověstech vnímatelé ani neuvědomí fiktivní stránku reprezentace světa a považují ji za realistickou. Podle něj také historik, když chce ukázat, co se v minulosti stalo, používá imaginaci, kterou doplňuje o sociální a kulturní prostředí, které dnes již neznáme. Snad právě proto ožil po roce 1989 odborný a umělecký zájem právě o oblasti Hlučínska a Těšínska.

Uvědomíme-li si, že mezi dějinami a fiktivním narativem nemusí panovat přímý a bezprostřední vztah, bereme v úvahu, že se u nových obyvatel regionu, s přílivem pracovních sil měnil venkovský styl života v městský, mizely zvykoslovné obřady, které se sebou přinesli ze starého domova, odkud přicházeli za prací na Ostravsko, avšak slezskou kulturní tradici nepřijali za svou. Záhy tak pochopíme, proč se historická pověst neprojevovala jako živá, dokonce mizelo povědomí o hornické pohádce a pověsti, proč oba útvary přestaly být produktivní. Živě se rozvíjelo vyprávění ze života, humorky a anekdoty.¹⁴ Nejsilnější z celého dělnického folkloru z Ostravska a Karvinska se stal právě folklor hornický. Odborně se mu věnovala pozornost již v roce 1921, kdy Karel Handzel opublikoval první *Havirské bojky*, dále pak zaujaly folklorní záznamy v časopise *Radostná země*, kde se objevovaly na toto téma odborné články Jana Rohela, Aloise Sivka, Oldřicha Sirovátky a Antonína Satka.¹⁵ V 60. letech do výzkumu hornického folkloru vstoupily Gabriela Sokolová a Libuše Pourová, neboť byl

9 Oldřich SIROVÁTKA, *Česká pohádka*, s. 17.

10 Alban BENSA (ed.), *Politika, paměti. Antologie francouzských společenských věd*, Praha 1998.

11 Blíže o problematice pojednává řada odborných prací historiků z historických a výzkumných pracovišť: Mečíslav BORÁK (ed.), *Slezsko v dějinách českého státu*, Opava 1998; Rudolf ŽÁČEK, *Slezsko*, Praha 2005; Zdeněk JIRÁSEK a kol., *Slezsko v 19. století*, Opava 2011;

12 Marie-Claire LAVABRE, *Užívání a zneužívání pojmu paměť*, Biograf 2005/37, s. 59.

13 Paul Ricoeur v knize *Čas a vyprávění* (2007) uvádí: „příběhy, které si vyprávíme a známe je, tvoří součást naší osobní a společenské identity.“ Paul RICOEUR, *Čas a vyprávění I*, Praha 2000, s. 35; Tamtéž s. 263.

14 Oldřich SIROVÁTKA, *K vývoji folklorních žánrů*, Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity 29, 1980, s. 33-39.

15 Antonín SATKE, *Úsměv a smích. Anekdoty a humorky slezského venkova a hornického Ostravska*, Karviná 1991.

výzkumný projekt podpořen centrálně, vnímal se jako záchranný a komparativní, přitom byl prováděn na celém území tehdejšího Ostravsko-karvinského revíru. Specifikou zkoumané oblasti zůstává, že se folkloristika tolerovala jen tehdy, když byla chápána jako historický nebo sociální dokument. Víme ovšem, že se v této tematice stýkaly vlivy české, polské, německé a haličské. Je paradoxní, že hornická pohádka a pověst je v umělecké literatuře dnes známá spíše zásluhou dětské literatury.

Dlouhý čas se na minimum omezoval výzkum česko-německých vlivů, stejně jako se vytěšňovala křesťanská symbolika. Některá vyprávění sice zůstávala dlouho na okraji oficiálního zájmu, protože ideologicky nevyhovovala, to však neznamenalo, že přestala žít v paměti rodiny nebo jednotlivce. Patří ke kulturním jevům Slezska, že teprve po roce 1989 se vracejí pamětníci ke své minulosti. Naštěstí se zachovaly záznamy Antonína Satka, které přes různé zákazy a perzekuování jeho osoby se zaměřovaly na nezávislé folkloristické bádání také v letech 1948–1989. Antonín Satka byl mimořádnou osobností spojenou s dějinami poválečné folkloristiky ve Slezsku a s odstupem času stále více oceňujeme, že jeho odborný folkloristický výzkum byl veden systémově, že řadu zdrojů zdokumentoval a zachytil v jejich skutečné vypravěčské podobě. Získal plnou důvěru vypravěčů, navíc jako dialektolog si poradil se záznamem mluveného slova.

Ve folklorním a literárním textovém rámci nejde ani tak o ukázání historické pravdy, jako o odkrytí některých životních zkušeností, které jdou ruku v ruce s mentalitou Slezanů. Dějiny mentalit se více méně v humanitních vědách diskreditují, nicméně se v kolektivní paměti Slezska koncentrují do opozit: drsný – pracovitý, spravedlivý a nespravedlivý, chudobný a bohatý, dávat a brát. Idea spravedlnosti je až mytická, nalezneme v ní souvislosti mnohem starší, rozpoznáme mytizační gesta hrdinů, kteří žijí v souladu s přírodou. Jestliže ta je obětována, jak se to na tomto území stalo, pak by se člověk mohl upnout k rodové paměti. Ani ta se však v moderních dějinách zcela nenaplnuje. Slezský slovesný folklor vyplňuje tuto mezeru spíše spojením s pamětí míst jednotlivce nebo komunit, které přežily, přitom podle folklorních badatelů se v „hraničních oblastech, a nesou-li v sobě české, rakouské a pruské vlivy, nedostává do rozporu ani ve zpracování uměleckých literárních děl, jak by se mohlo na první pohled zdát“.¹⁶ Spojuje je například motiv věčného hledání lepšího nového světa, opakují se střety hrdinů s překážkami vnějšího a vnitřního charakteru, jestliže si volí novou životní cestu, často je představen zápas se silami přírodními i společenskými, který ústí ve zmar nebo smrt. V přelomových obdobích, např. po ukončení druhé světové války, zvláště však v období poúnorovém a za normalizace se vnějškově oživoval mýtus proměny člověka a sdílená zkušenost vedla k ideologizaci a kultu kolektivní pracovní sounáležitosti. Sociální jistoty byly v kraji považovány za prioritní, nadřazené národnostní otázce. Cennější než ožívování historické a kolektivní paměti Slezska, doprovázené nesrovnalostmi, se spíše zahlazovaly nebo zanášely stopy minulosti a ty záměrně mizely. Vzpomínkové záznamy životních příběhů známých i neznámých osobností v jednotlivých obdobích posledních sta let, které souvisejí s dějinami regionu, nemusí být veřejně nijak zvlášť prosazované nebo deklarované, vyžadované nebo vynucované, avšak stále více se chápou jako cenné zdroje poznání o člověku a společnosti, o literatuře ve společnosti a obrazu společnosti v literatuře.

16 Oldřich SIROVÁTKA, *Folkloristické studie*, Brno 2002, s. 91.

HELENA SALICHOVÁ
SLEZSKÉ BAJKY

KRAJSKÉ NAKLADATELSTVÍ V OSTRAVĚ

*Helena Salichová, Slezské bajky, Ostrava, Krajské nakladatelství v Ostravě 1958,
ilustrace Heleny Salichové, Slezské zemské muzeum.*

Nepovažují se však jednoznačně za historický dokument, neboť mohou být značně osobní, pracují volně s časovým a chronologickým horizontem, někdy se vytěšňují vzpomínky, k nimž se pamětníci nechtějí vracet.¹⁷

Zatímco historici v rámci humanitních věd pracují obšírně a považují za základní pojmy mnohdy anonymní entity, jakými jsou národ, společnost, společenská třída, mentalita¹⁸, záznamy v podobě kronik, někdy rodových kronik, jindy kronik míst, které považují pisatelé za domov, v sobě nesou stopy kulturní paměti. Jedinečný charakter tak nabyly kroniky napsané Ludmilou Hořkou z Kravařska (Řeka, 1946)¹⁹, hostinské, lidové sběratelky a talentované vypravěčky, nebo ty, které byly pořízené malířkou, etnografkou a prozaičkou Helenou Salichovou (*Ze starých časů. Kronika Slezského kraje*, 1946). Obě se mohly opřít o znalosti kulturní paměti míst důvěrně poznaných.

Narativní forma, kterou vypravěči volí, je mnohdy doplňována tvrzením, že byli svědky, když se něco stalo, třebaže připouštějí, že si zvolenou látku bez lpění na spolehlivosti vybavují, ale také ji vidí po svém, aktualizují ji, neboť si z ní vybírají ty epické výjevy, jež sami odstupňují podle svých dispozic a individuální schopností. Zatímco historik by postupoval s vědeckou akribií, vědomě by usiloval o objektivitu svého výkladu a vymezoval se k jiným historickým dílům, analyzoval nebo argumentoval pomocí historického diskurzu, který se v tematizované látce vyskytuje, dbají folkloristé a etnografové na to, aby věrně zachytili, co zůstalo v individuální a kolektivní paměti. Někdy příběhy připomínají starobylou cyklickou formu mýtů, protože životní epizody jsou propojeny vypravěčem, fiktivními postavami apod. Pamětníci si mohou na některé detaily vzpomínat postupně, dostávají se do pohybu nově oživeným zájmem o látku, o dobu, kdy se příběh odehrával apod. Nefungují zcela samostatně a odděleně od folklorní tradice, avšak mohli bychom také zaznamenat posun směrem k preferencím určité látky a symboliky.

Erudovaný zaznamenanatel pamětí, memoárů, lidového podání příběhu, zpravidla jím bývá dialektolog a folklorní badatel, respektuje živelnost a intencionálnost vypravěče, nekoriguje ho. Respektuje především fakt, že nebude-li příběh včas zachycen, zmizí, v ústním podání se neudrží déle než tři generace. V literárním zpracování, nikoliv v odborném záznamu, se pak mohou narativy proměňovat, simplifikovat, redukovat, substituovat, aby byly umělecky přesvědčivější. Omezíme-li se nyní především na literární folklorismus a na ty slovesné folklorní žánry (pohádky, pověsti), které jsou v českém Slezsku soustavně oživovány a proměňovány v rovnocenných a v rovnoměrných narativních vrstvách ve 20. století zejména po roce 1938 v období německé okupace, a pak v 50. a 70. letech minulého století, a to zejména zásluhou autorských adaptací a literárních transpozic, činíme tak záměrně, protože patří k velmi cenným článkům řetězce od folklorní tradice regionální a místní k umělecké interpretaci.

17 Aleida ASSMANNOVÁ, *Paměť jako demokratický proces. Rozhovor s Lucií Antošíkovou*, Host 30, 2014, s. 30-31; Pierre NORA, *Mezi pamětí a historií; problematika míst*, in: Alban Bensa (ed.), *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*, Praha 1998, s. 7-31; Tzvetan TODOROV, *Paměť před historií*, in: Alban Bensa (ed.), *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*, Praha 1998, s. 34-40.

18 P. RICOEUR, *Čas a vyprávění I*, s. 250.

19 Ludmila Hořká a jejímu vztahu k folkloru rodného místa, neboť pocházela ze Štítiny ve Slezsku, věnoval soustavnou pozornost Antonín SATKE, *Prozaická ústní slovesnost*, Těšínsko 4, 2002, s. 121; *Ludmila Hořká a národopis jejího kraje*, *Vlastivědné listy* 14, 1988, s. 31-32. Dále Drahomír Šajtar, Jiří Svoboda, Libor Pavera, naposled Drahomíra VLAŠINOVÁ, *Ludmila Hořká. „Hořký život – hořké jméno“*. *Portrét spisovatelky Ludmily Hořké*, Opava 2008, znovu vydaná v roce 20017 v Památníku Petra Bezruče v Opavě.

Proč tento úvod do problematiky podstupujeme? Zopakujme, že historici považují za událost jen tu, která se podle nich „skutečně“ odehrála²⁰, a přehlížejí podíl mýtu, fikce, pomezí skutečnosti a snu nebo zbožného přání, oživenou paměť, jež připomíná rodové svazky, kdy se přisvojení minulosti děje pomocí paměťových obrazů. Ty mohou být někdy zkrácené přehodnocením událostí, jindy záměrně zapomínané. Děje se tak pod tlakem prožitků nebo z nějakých dalších důvodů, např. pod vlivem strachu, nejistoty, nebo také svědeckých zážitků za druhé světové války a holokaustu²¹, z obav následků násilné kolektivizace v 50. letech minulého století, kdy se obyvatelé obávali z postihů nejbližších rodinných příslušníků. Proto se navenek chovají jinak než v soukromí, a pozměňují svůj oficiální životopis.²² Pochopitelně zde sehrává svou úlohu, co se tradovalo soukromě a co oficiálně, třebaže si tento fakt historici ve svých pracích nechtějí přiznat a někdy jen připouštějí, že by pod tímto vlivem mohl vzniknout jiný než odborný výklad.²³ Svou úlohu nabývá v historiografii výklad národních nebo regionálních dějin, neboť za hodnověrné historické poznání se na první místo nedostává archivní dokument, ale do popředí se dostávají spíše otázky, které si historik klade.²⁴ Na rozdíl od anonymního lidového vypravěče v ústní lidové slovesnosti, který je pokud možno věrně zaznamenan folklorním badatelem, nebo na rozdíl od výpovědi pamětníka historické události, která může zajímat historika, se proměňuje narativní postup. U lidového podání se jedná o dialogizované vypravěčství, o aktualizovanou nebo bezprostřední výpověď, zatímco spisovatel vytváří fikční svět a do literárního textu se snaží přenést do textové roviny poměrně široké motivické rozpětí, které se vztahuje ke světu socializovanému, realistickému (afirmativně nebo kontroverzně), někdy s použitím historicity a dokumentárnosti, jindy s postupy, kdy se individualizuje a spíše psychologizuje.²⁵

Po německé okupaci Československa v roce 1938 a v následujících letech války nabývala na své významnosti autorská zpracování pohádek a pověstí se zdůrazněným vítězstvím dobra nad zlem, neboť „dobro, čest, spravedlnost, chudoba, odvaha a moudrost mají trvalou cenu, a nakonec vždy zvítězí; a zlo, mor, bezpráví, zradu postihne nevyhnutelně trest, třeba i nadpřirozený a posmrtný. Morální a právní řád, jak jej lid v sobě cítil, přání a naděje prostého člověka ovládají folklorní historickou tradici, a to třeba proti dějinným faktům“.²⁶ Tehdy vyšla kniha autorských pohádek Karla Dvořáčka *Boží země. Pohádky lašského lidu* (1941), které nepostrádají regionální zakotvení a vypravěčský kolorit, zdůrazňuje se v nich nepatetický rozměr symbolických podobenství o „čisté duši“ a zbožnosti, která byla silnou duchovní podloží zdejších obyvatel a přecházela až ke spiritismu, dodržuje se dikce lidového vypravěčství. Osmnáct pohádek *Boží země* nabízí známé pohádkové motivy, které se však v krajové variantě oživují dialogy psanými s pomocí dialektismů. Dvořáčkovo podání působí ojediněle, neboť nepostrádá propojení se sociální skutečností. Karel Dvořáček se zabýval lidovým vyprávěním

20 P. RICOEUR, *Čas a vyprávění I*, s. 127.

21 Vojtěch VLČEK, *Ostrava za ostatními dráty. Rozhovory s pamětníky nacistické a komunistické perzekuce*, Ostrava 2013.

22 Martin KOLÁŘ, *Vidění a vědění, předpoklady konceptualizace obrazů a dějů*, in: Petra James – Martin Kolář, *Mimésis a historická paměť, Ústí nad Labem 2013*, s. 11-61.

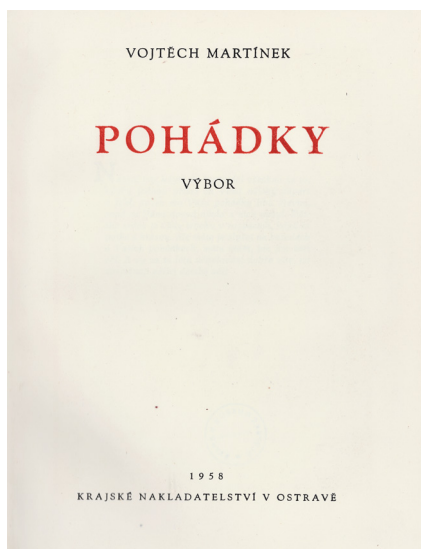
23 P. RICOEUR, *Čas a vyprávění I*, s. 262.

24 P. RICOEUR, *Čas a vyprávění I*, s. 146.

25 Bohumil FOŘT, *Úvod do sémantiky fikčních světů*, Brno 2005.

26 O. SIROVÁTKA, *Folkloristické studie*, s. 94.

odborně, byl autorem stati *O funkci těšínských „bojek“*.²⁷ V pozůstalosti předčasně zemřelého autora, neboť podlehl následkům nacistického vězení, byl nalezen nedokončený rukopis s názvem *Stará píseň* s podtitulem *Zkazka a lidové vyprávění*. Část vyšla v roce 1967 zásluhou editora Aloise Sivka v nakladatelství Profil. Literární historičky Svatava Urbanová²⁸ a Luisa Nováková²⁹ věnovaly pozornost spíše Dvořákovým pohádkám, zatímco *Stará píseň* obsahuje navíc pověsti, lidová vyprávění a legendy. Je příznačné, že se k pohádkám za druhé světové války vraceli také další autoři, kterými byl např. Vojtěch Martínek, jenž svou inspiraci čerpal z evropského pohádkového fondu.³⁰ Těsně po ukončení války připravil k vydání výbor pohádek ze svých dřívějších souborů, který příznačně zarámoval do regionu, otevřel a uzavřel je příchodem a odchodem potulného vypravěče na hukvaldský hrad (*U jasného plamene*, 1946). Jako kdyby chtěl tímto aktem Martínek podtrhnout důležitost kolektivní paměti, potřebnost nezbavovat se možnosti vyprávět a naslouchat, aby se zachovalo v generační paměti to cenné, co nám vypravěčská tradice přinesla. Četné poválečné výbory z Martínkovy pohádkové tvorby nepodávaly přesnou představu o tom, kolik autor pohádek napsal, ve kterých knihách (souborech a výborech) vyšly, jak byly autorem variovány. Ucelený obraz podal až pořízený soubor 31 pohádek, který vyšel v ostravském Profilu s názvem *O královně Života* (1981). Jemu věnovali větší pozornost folkloristé i literární historici zabývající se vztahem literatury a folkloru.³¹

**Titulní stránka knihy Vojtěcha Martínka, Pohádky,
Krajské nakladatelství v Ostravě 1958, Slezské zemské muzeum.**

- 27 Karel DVOŘÁČEK, *O funkci těšínských „bojek“*, Slezský sborník 47 (7), 1949, s. 200-216.
28 Svatava URBANOVÁ, *Literatura pro děti a mládež na Ostravsku po roce 1945*, Praha 1984, s. 57-60.
29 Luisa NOVÁKOVÁ, *Proměny české pohádky (K historii žánru ve čtyřicátých letech dvacátého století)*, Brno 2009, s. 48-51.
30 Oldřich SIROVÁTKA, *Pohádkářské dílo V. Martínka a K. Dvořáčka*, Listy Památníku Petra Bezruče 6, 1974, s. 12-14.
31 O. SIROVÁTKA, Česká pohádka, s. 107-122; S. URBANOVÁ, *Literatura*, s. 51-57; Hana ŠMAHELOVÁ, *Návraty a proměny. Literární adaptace lidových pohádek*, Praha 1989.

Za posledních sto let jsme svědky spíše rozbíhavého uměleckého diskurzu, který ve své fiktivní naraci směřuje k propojení racionálního a emocionálního významu, zatímco vztah literatury k folkloru jako fiktivní naraci a jeho podobě, jak ho známe v literárním folklorismu, se proměňuje podle společenských preferencí a podpory folkloristiky a etnografie jako vědních oborů. Vychází se z paměťových studií v humanitních vědách, s vědomím existence paměti, historie i „zapomnění“.³² Vědecké a kulturní instituce v průběhu sta let věnovaly vědeckému výzkumu Slezska (historie, dějin umění, filologie, sociologie)³³ velkou pozornost, vznikaly instituce s přívlastky „slezský“ (např. Slezské divadlo v Opavě, Slezské muzeum, Slezský studijní ústav, Slezský ústav ČSAV v Opavě, Slezský sborník, Slezské zemské muzeum, Slezský archiv v Opavě, Slezská univerzita, Matice slezská), avšak zdá se, že se nepodařilo prosadit myšlenky slezanství v běžném životě obyvatel regionu.

V průběhu posledních sta let se střídají pozice folkloristů, literárních historiků a historiků prakticky podle toho, jakou míru historicity a znaků uměleckosti postihují, která témata, hodnoty a funkce dané doby přímo kanonizují, jak se s fakty a výpověďmi nakládá, zda se stávají modelem, vzorem, postulátem³⁴, přistupuje-li se k pramenným zdrojům přímočaře nebo utilitárně, či naopak, chápou-li se folklorní postupy jako zastaralé, zneužívají se a aktualizují a pak ztrácejí na své hodnotě. Například celonárodně se projevoval značný zájem mezi umělci o látku se zbojnickou tematikou. V poválečném období ožil zájem o existenci postavy Juraje Jánošíka a Ondráše z Janovic, které jsou doloženy různým způsobem. Od záznamů o křtu, přes soudní záznamy až po pověsti, které přestupují možnosti lidské bytosti, přitom nepozbývají na recepční účinnosti. Mimo zbojnickou pověst se v českém Slezsku prosazovala spjatost literatury a folkloru s konkrétním prostředím, došlo k oficiálnímu posílení výzkumu dělnického a hornického folkloru. Tehdy sloužila zbojnická látka jako manifestace vzpoury proti sociálnímu útisku a stačilo, aby se o zbojnicích typu Jánošík a Ondráš jen zmínilo, a to bez ohledu na uměleckou přesvědčivost zobrazovaného, a již se připomenutí těšilo oficiální pozornosti. Folklorista Oldřich Sirovátka tento jev zmiňuje jako vznik sekundárního folkloru.³⁵ Umělá tvorba inspirovaná zbojnickým folklorem, který začal sloužit instrumentálně, byl ideologicky a tendenčně zneužit a sloužil k jiným než uměleckým účelům. Na jedné straně se oceňovala hrdinnost lidové postavy a na druhé straně se spatřovala síla tematiky jako forma sblížení lidové tradice a kultury. Vyživala se existence živého vědomí o mytickém zbojníkovi v komunikativní paměti zejména Slováků a Čechů, kdy se zdůrazňovalo zaměření protimaďarizační a protiněmecké. Postava zbojníka a jeho postoj nabyli charakter až mytizační, symbolický, expresivní.

32 P. RICOEUR, *Paměť*, s. 161-168.

33 Mezi významnými literárněvědnými badateli a organizátory kulturního a vědeckého života patřil nepochybně Jiří Urbanec, který se celoživotně věnoval literární historii slezské oblasti (viz Jiří URBANEC, *Literární Slezsko a český stát do nástupu baroka*, Opava 2009; *Literatura ve Slezsku (česká, polská, německá)*, in: Jaroslav Bechný a kol., Slezsko, Opava 1992 ad.).

34 Svatava URBANOVÁ, *Téma zvané region*, in: Svatava Urbanová – Iva Málková, *Souřadnice míst*, Ostrava 2003, s. 25-38. „Novým regionalismem“ se zabývá monografie *Souřadnice času a míst*, která byla přeložena do polštiny Grażynou Balowskou a Mieczysławem Balowskim: Svatava URBANOVÁ, *Współtrzędne czasu i miejsc*, Poznań 2016.

35 O. SIROVÁTKA, *Folkloristické studie*, s. 58.

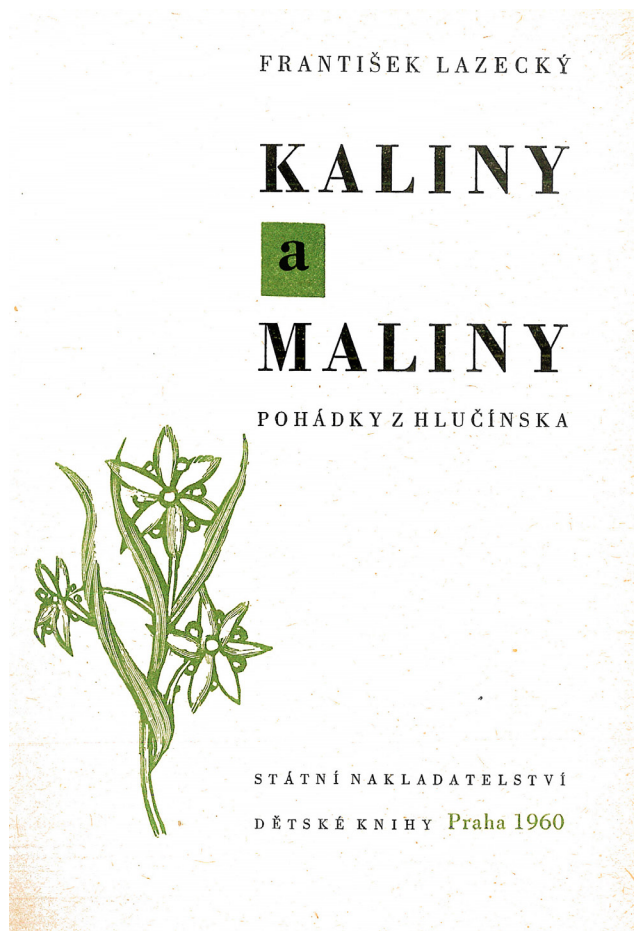

Ferdiš Duša, obálka knihy Vojtěcha Martínka U jasného plamene, Brno, Družstvo Moravského kola spisovatelů, edice Slunečnice, svazek 2, 1946, Slezské zemské muzeum.

Ferdiš Duša, frontispis knihy Vojtěcha Martínka Pohádky. Výbor, Ostrava, Krajské nakladatelství 1958, Slezské zemské muzeum.

Výzkum v oblasti české folkloristiky, literární historie a historie není na území českého Slezska zanedbatelný, dokonce se může z vnějšku jevit jako mimořádně propojený. Nápadně „vlnovitý“ průběh byl dán omezováním přirozené vrstvy venkovské slezské oblasti ve prospěch průmyslového Ostravska, neboť zemědělství a rolnický životní cyklus vystřídal industriální tovární rytmus, kterému se na jedné straně přikládal význam, byl dobově aktuální, připomínal dynamickou pulzaci živého organismu, na druhé straně vytěšňoval zklidnění v kruhu posluchačů, jak je známo ve venkovské narativní tradici.

*Lumír Ševčík, titulní stránka knihy Františka Lazeckého
Kaliny a maliny. Pohádky z Hlučína, Praha,
Státní nakladatelství dětské knihy 1960,
Slezské zemské muzeum.*

V literatuře vyplňovaly pohádky a pověsti v edicích pro děti nastalé mezery po původní umělecké tvorbě od politicky nežádoucích autorů, a to zvláště po roce 1948 a 1968. Dělo se tak s podporou erudovaných odborníků z dalších humanitních oborů, zvláště folkloristů. Nejdéle se tak udrželo slezské povědomí v regionální literatuře pro děti a mládež.³⁶ Spisovatelé se začali věnovat autorským adaptacím slezských a lašských pohádek a pověstí, které vycházely pod záštitou ostravského nakladatelství Profil, v Edici Profil dětem a mládeži. Mezi redaktory, kteří v roce 1968 nastoupili do nakladatelství, a později se důsledně a promyšleně věnovali také vydávání pohádek a pověstí, patřila Eva Sobková. Mimo poezii jí byla svěřena oblast slovesného folkloru. Tady začala její úzká spolupráce s básníkem Františkem Lazeckým. Po vydání knihy *Kaliny a maliny* (1960) ve SNDK nabídl Lazecký ostravskému nakladatelství k zveřejnění další tvořivé rekonstrukce folkloristických záznamů, jak je zachytili Antonín Satka a Vlasta Kurková. Nejdříve vyšla v Profilu kniha *Kvítko ze skleněné hory* (1972), záhy následovaly soubory *Černá princezna a ptáček Konypáček* (1975) a *Sedm Janků a drak sedmihlavec* (1977). Hledání optimální pohádkových variant, jak se o tom zmiňuje Oldřich Sirovátka ve svém článku *K pramenům pohádkářství. Nad slezskými pohádkami Františka Lazeckého*³⁷, spojuje několik postupů rozdílné povahy: východiskem jsou doslovné zápisy autentického vypravěčského podání, které mu badatelská dvojice dala k dispozici. Jednoduché záznamy z ústního podání, někdy pouhé registry a osnovy byly Lazeckým transformovány do podoby literární komunikace. Nad každou pohádkou se však redakčně uvažovalo samostatně, přihlíželo se k nové tvořivé textové organizaci, hledala se optimální stylová a jazyková podoba, která by mohla odpovídat předloze. Také v literárních adaptacích pověstí v knize *Dukátová stařenka* (1982) se mohl Lazecký ve třinácti okruzích opřít o hodnoty, které reprezentují historické povědomí a tradici, pomáhají proniknout do etického, sociálního a filozofického základu látky. Opět mohl těžit ze systematického výzkumu tradičního i specificky lokálního folkloru, ze sběru Antonína Satka. Básník kladl důraz na stylistické prostředky, které simulují přímý kontakt vypravěče s vnímatelem, navodil situaci živého vyprávění, aby se tak umocnila intenzita estetického působení díla. Čtenáři se dovidají o založení města Těšín, Příbor, Nový Jičín, o vzniku městského ostravského znaku, o zbojnicích Jánošíkovi, Ondráši a Jurášovi, seznámí se s dvojitou verzí pověsti o hoře Čantoryji aj. Nejde v nich o lineární literárněhistorický proces, ani o ožiování starých, už dávno historicky překonaných stereotypů nebo o pokusy právními normami určovat vztah čtenáře (občana) k dějinám, např. v oblasti českého Těšínska. Naopak se v nich vynořují existenciálně laděné škály plné vnitřní síly, nepodlehlosti, imaginace a smyslového vnímání, které reflektují svět lidské mysli v celé jeho složitosti a rozlehlosti. Spolupráci folkloristy a nakladatelské redaktorky s Františkem Lazeckým je možné srovnávat k dvojnásobné umělecké interpretaci lidové kultury, protože byl veden odborný i tvůrčí dialog. Je to zřejmé např. z korespondence básníka redakci nakladatelství Profil.³⁸

36 S. URBANOVÁ, *Literatura*.

37 Oldřich SIROVÁTKA, *K pramenům pohádkářství*, Zlatý máj 22, 1978, s. 381-387.

38 Svatava URBANOVÁ – Eva SOBKOVÁ, *Nakladatelství Profil v Ostravě představuje své autory*, Ostrava 1986, nečíslované strany.

SEDM JANKŮ A DRAK SEDMIHLAVEC

FRANTIŠEK
LAZECKÝ
SLEZSKÉ
POHÁDKY
II

ILUSTROVAL
LUMÍR
ŠEVČÍK

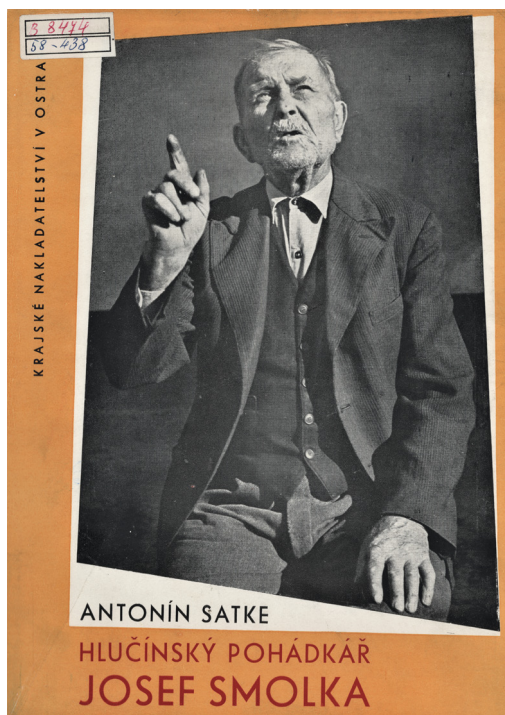
PROFIL
OSTRAVA

Lumír Ševčík, titulní dvojstránka knihy Františka Lazeckého Sedm Janků a drak sedmihlavec. Slezské pohádky, Ostrava, Profil 1977, Slezské zemské muzeum.

V regionální literární tvorbě spojené s českým Slezskem se radikálněji sáhlo do vrstev slovesného folkloru zpravidla tehdy, když docházelo ke krizovým společenským a politickým situacím. Například pověst jako narativní imaginativní spojení fikce a historie byla spojována s konkrétními lokalitami a územím, s dělnickým a revolučním zápasem, sloužila jako příklad živé tradice, nesoucí v sobě legitimitu označovanou jako nárok na pravdu.³⁹ Na druhé straně si opět uvědomujeme, že krásná literatura se zmocňovala dějů z minulosti svým vlastním specifickým způsobem, který mimo své umělecké, estetické cíle dotváří a obohacuje literární fikční svět, který není statický, reaguje na nejrůznější vnější podněty a vlivy. Je příznačné, že umělecká tvorba šla mnohdy ruku v ruce s odbornou činností, že jeden z vrcholů povědomí o českém Slezsku představuje odborná kniha *Pohádky, povídky a humorky ze Slezska* (1984), kterou Antonín Satka vytěžil z mnoholetých sběrů. Je opatřena úvodní studií a detailními poznámkami, které jsou cenné nejen pro folkloristy a literární vědce, ale také pro historiky. O Ludmile Hořké se dovídáme, že při svém podání příběhů s četností užívala mimiku a gesta, měla živý kontakt s posluchačem. Zasluhou Antonína Satka vznikaly sběry nejlepších „lidových povídek z Hlučínska“ zpravidla zveřejněné ve zmíněném opavském časopise *Radostná země*, který pomáhal založit a do nějž také systematicky přispíval. Již v 1. čísle *Radostné země* v roce 1951 zaujala přehledná stať Drahomíra Šajtara *Stav a úkoly české folkloristiky ve slezské*

39 Paul RICOEUR, *Čas a vyprávění III*, Praha 2007, s. 324.

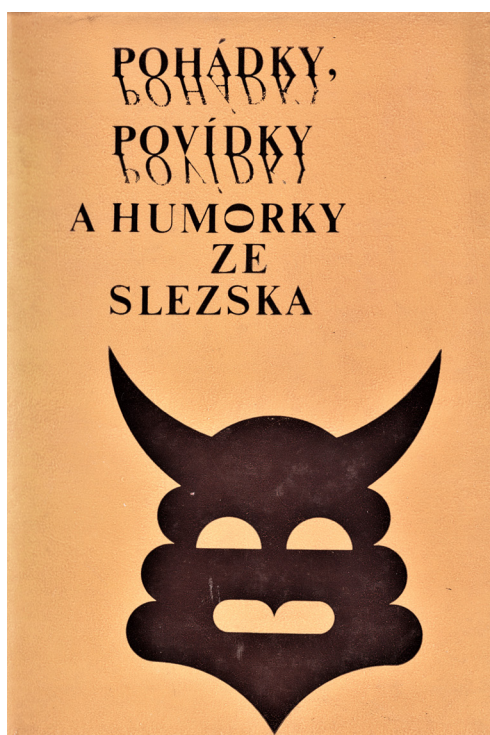
oblasti. Jako kdyby Satke v tomto duchu pokračoval ve svém terénním výzkumu, navzdory tomu, že již nebyl oficiálně zaměstnán ve vědeckém ústavu. Zaznamenával povídky lidových vypravěčů Anny Beránkové a Josefa Smolky ze Štěpánovic na Hlučínsku, kterému později věnoval samostatnou monografii *Hlučínský pohádkář Josef Smolka* (1958). Kniha se stala výjimečnou v rámci mezinárodního folkloristického výzkumu. Nic na tom nemění fakt, že byl jeho objevitel mezitím nespravedlivě obviněn z rozvrácení republiky a vězněn a jeho výzkum byl na několik let přerušen. Po amnestii nesměl pracovat ve vědeckých institucích, svou pozornost soustředil spíše na soukromý sběr na Těšínsku, Jablunkovsku a Opavsku. Jeho studie přináší rozvoj nového vědeckého poznání, navíc naznačují, že se můžeme dopracovat k některým poznatkům vícerym způsobem: porozuměním humoru, rozpoznáním emotivní složky, která se promítá například do stavby dialogů postav, rozpoznáváním vypravěčské schopnosti naratorů. Jako dialektolog zaznamenával rozdíly signalizované jazykově, s citem pro zvukovou stránku jazyka. V současnosti věnuje svou pozornost slovesnému folkloru ve Slezsku zejména Marta Šrámková, autorka obsáhlé studie *Slezsko a jeho slovesný folklor* (1997)⁴⁰ a mnoha dalších odborných prací.

Václav Beránek – Arnošt Pustka, titulní strana Antonína Satkeho *Hlučínský pohádkář Josef Smolka*, Krajské nakladatelství 1958, Slezské zemské muzeum.

40 Marta ŠRÁMKOVÁ, *Slezsko a jeho slovesný folklor*, in: Jiří Svoboda (ed.), *Slezsko a severovýchodní Morava jako specifický region*, Ostrava 1997, s. 111-140; TÝŽ, *Slovesné umění*, in: Josef Jančár a kol., *Lidová kultura na Moravě*, Brno 2000, s. 248-265; TÝŽ, *Pohádka, Pověst, Povídka pověrečná*, in: Jakub Ivánek – Zdeněk Smolka (edd.), *Kulturně-historická encyklopedie českého Slezska a severovýchodní Moravy M-Ž*, Ostrava 2013, s. 209-212, s. 228-234.

Vztah folkloru – umělecké tvorby a historiografie zasáhla vlna poúnorové ideologizace a socialistického realismu, která vedla k vytváření literárních a kulturních polí, slovy Ricoeurovými vedla k refiguracím a konfiguracím, které nedovolovaly zkoumat v plném rozsahu historickou situaci. Opomíjel se živel německý a židovský, katolický a protestantský. Slibně se rozvíjející poválečný folkloristický výzkum na území českého Slezska podpořil význam odborného bádání a objevil nové sedimenty, které vedly mnohdy až k tektonickým přesunům a osobitým cestám ve sběru a výzkumu. Antonín Satke začlenil do svého výzkumu věnovanému pohádkám, povídkám a humorkám ze Slezska také pohádkové legendy, což bylo v 80. letech minulého století objevné, protože se tím rozšiřoval repertoár lidové slovesnosti, ale zároveň byly lidové legendy a legendární balady natolik mezinárodně nepřehlédnutelné, že vznikl v roce 1990 *Katalog českých lidových balad I. Demonologické náměty II. Legendární náměty*, sestavený Martou Šrámkovou a Oldřichem Sirovátkou. Ten byl přeložen a vydán v německém znění v zahraničí.⁴¹ Dnes se rozvíjejí kulturologická studia také zásluhou literárního historika Jana Malury z Centra regionálních studií FF OU. Věnuje svou pozornost např. poutním a kramářským písním na Moravě a v českém Slezsku, kdy se jedná o komplexní literárněhistorické zachycení v 17. – 19. století, z něhož vyrůstá duchovní rozměr folkloru ve století dvacátém.

Přebal knihy Antonína Satkeho Pohádky, povídky a humorky ze Slezska, Ostrava, Profil 1984, grafická úprava Vladivoje Jindřicha, Slezské zemské muzeum.

41 Marta ŠRÁMKOVÁ, *Česká prozaická folkloristika v letech 1945–2000*, Praha 2008, s. 53.

Oblast českého Slezska je členěna historicky, společensky i kulturně, docházelo zde ke změnám etnického složení, mluví se v ní různými jazyky, neboť území bylo spojeno se slovanským a germánským vlivem, nicméně spoluutváří je křesťanská duchovní tradice. V moderních dějinách 20. století se území stávalo součástí různých, navíc proměnlivých státních útvarů, došlo zde ke změně etnického složení násilným přesídlením německého obyvatelstva a přílivem nových osadníků z českých zemí. Osudy obyvatel Těšínska, Hlučínska a Jesenicka se různily, tady na zajímavosti nabývají konkrétní výpovědi, kde se skutečnost vnímá v zóně minulostně – budoucí, nebo vznikají enklávy s kulturní vazbou k ostatním oblastem a sousedním územím. Znaky starobylosti si ponechala například goralská oblast na Jablunkovsku, která v mnohém připomíná Valašsko, horní Povislí, Oravu a Spiš, tedy polskou a slovenskou pasteveckou kolonizaci. Objevují se zde zbojníci, zvláště zbojník Ondráš z Janovic, na Slovensku Jánošík, na Těšínsku Pročpak, v Lomné Targolik, na Hlučínsku jsou známá vyprávění o Eliášovi a Poštulkovi aj. Zbojnický folklor patří spolu s hornickým folklorem k nejspecifičtějším v moravskoslezské lidové tradici, přitom víme, že Ondráš z Janovic a Juraj Jánošík byli existujícími postavami, historicky doložitelnými. Zájem o zbojnickou problematiku se rozvinul v 80. letech 20. století, kdy se v rámci mezinárodní karpatské komise navrhl plán vypracování a vydání syntézy zbojnického folkloru v Karpatech a na Balkáně.⁴²

Pomezí (přihraniční) postavení regionu vedlo k tomu, že se zachovaly kontakty slezských folkloristů na slovenskou a polskou folkloristiku, která nebyla tak politicky omezená a mohl se mnohdy rozvíjet mezinárodní výzkum volněji než v jiných vědních oborech. Právě zde nalezneme důkazy semiózy prostoru spojené s historií, folklorem a literaturou. Opakovaně se v sekundární literatuře objevují studie, které vznikaly spojením sil například Milana Leščáka a Oldřicha Širovátky, citují se u nás velmi často jánošíkovské studie slovenských folkloristů, zásluhou česko-polsko – slovenských vztahů vznikaly studie Karola Daniela Kadhubieca, který je také autorem monografie z roku 1995 *Górnicy śmiech. (Komizm ludowy pogranicza czesko-polskiego)*. V adaptovaných textech inspirovaných Ostravskem a Karvinskem funguje časoprostorové kontinuum s představivostí směřující do budoucnosti, zejména uvažuje-li se o sociálních podmínkách. V české a česko-polské přihraniční ústní tradici vztahující se k hornictví sice není tak výrazný rozdíl v morální a etické rovině, vyprávění se odlišují spíše přezdívkami nadpřirozených postav a lidovou etymologií, avšak nalezneme zde také pozoruhodné rozdíly spojené s antropologií a mentalitou. S tímto jevem se setkáváme také v česko-německé kulturní a literární oblasti, např. v démonologické pověsti z Hlučínska.

Návrat ke společné paměti, ke kulturním kořenům a autenticitě je ukazován často s vazbou nikoliv národní, ale spíše má multikulturní filiace, váže se na místa, které označujeme prostorem domova, souvisí méně s výkladem historizujícím a kulturními spojitostmi. Krajina, místo, dům vytlačuje tradiční výklad regionální historie, více zajímá narativní tradice, která většinou funguje na identifikační bázi, avšak nechybí ani odkazy na literární současnost a nedávnou minulost. Některé autory nadále inspirují tzv. jednoduché formy, spojené s literárními transformacemi slovesného folkloru, které je natolik ovlivnily, že se jím nechávali opakovaně inspirovat, neboť představují trvalé paměťové stopy. Návraty k regionalismu, krajině, paměti, domovu se mohou stávat klíčovými také pro současné autory, zdaleka nejsou něčím okrajovým, provinčním a uzavřeným, nejsou mechanickým obnovováním zastaralých teorií o kulturním dědictví. Studium spíše souvisí s novými podněty a myšlením pod vlivem sociologického

42 M. ŠRÁMKOVÁ, *Slezsko*, s. 111–140; TÝŽ, *Česká prozaická folkloristika*, s. 121–123.

a kulturněhistorického uvažování orientovaného na paměť míst. Dále spatřujeme kořeny v potřebě současného člověka s něčím se identifikovat, například s konkrétním místem jako svým domovem, navzdory tomu, že se může pohybovat bezhraničně. Zatímco existenciální rozměr prostorový a časový je ve fikčním světě uměleckých děl spojován s nezákladnějšími kategoriemi lidské zkušenosti, časem přírodním a osobním, emoční (mentální) rozměr je zobrazován řečí s vazbou na mimesis. Je více pocíťován například mezi sevřenými komunitami na Těšínsku, kde se až mytizoval než mezi obyvateli Ostravska. Vzniká udržení folklorní tradice, specifického oživení regionální literatury tím, jak se vymaňuje z vytvářených tematických, kulturních a historických stereotypů. Zatímco na Ostravsku narůstá zájem nikoliv o výsledky etnografické a folkloristické, ale výzkumy profesionálních historiků zaměřených na moderní dějiny, modernizaci, industrializaci a urbanizaci 20. století, na Opavsku se daří udržet vrcholy pomyslného trojúhelníku folkloristika – umělecká tvorba a historiografie. Zmíněné oblasti může spojoval společný faktor, například ekologický, s vazbou na závadné životní prostředí na Ostravsku, způsobené industrializací, ale také mezioborový vhléd⁴³, který se promítá do publicistiky a veřejných projevů. V kulturní a kolektivní paměti se již méně setkáváme s nezakotveností, která byla vlastní autorům zobrazujícím dvě poválečné generace obyvatel Ostravska, s mnohem větší frekvencí se objevuje zobrazení jinakosti (např. německý nebo židovský původ), existenční nejistoty, která je naopak způsobena postupným zánikem hornictví a těžkého průmyslu na Ostravsku. Výzkum v rámci tzv. nového regionalismu odráží novou citlivost pro regionální kultura a historii, nevázanou na tradiční pojmy jako „české Slezsko“. Zajímá se více o vícejazyčnost a hraniční zóny a v badatelských postupech může právě integrovat různá hlediska (tradičně historické, literárněvědné, kulturně-antropologické, resp. folkloristické), a to také prostřednictvím zvýšeného zájmu o „paměť“ a narativitu historickou i fikční.

Společným faktorem všech tří textových struktur: folkloristického záznamu – uměleckého textu – historického dokumentu se může stát reálnost (např. biografický zřetel), fiktivnost, která se vyznačuje odvíjením se příběhu v bezhraničním prostoru fantazijním, topografickým i sociologickým. Jako součást uměleckého textu se intertextuálně uplatňují autentické dokumenty, které se podílely na formování historické, národní a sociální paměti, souvisejí mnohdy s dějinami míst a pohnutou historií střední Evropy. Jako příklad se může uvést *Slezský román* (2011) od Petra Čichoně, ludgeřovického rodáka, který vyvolal polemiku čtenářskou i kritickou. Za posledních sto let jsme se stali svědky spíše rozbíhavého uměleckého diskurzu, zatímco folkloristika byla limitována vznikem odborných pracovišť a byla sevřena společensky preferovanými výzkumnými projekty. V posledních dvou desetiletích se stále více objevuje vazba ke krajině spojené s Jesenickem⁴⁴, stoupá zájem o minulost německých Slezanů za druhé světové války a po ní. Návratem k domovu ve Slezsku se pro ně nejednou stává slovesný

43 Jan MALURA –Martin TOMÁŠEK (edd.), *Město. Vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění*, Ostrava 2011; TÝŽ, *Krajina. Vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění*, Ostrava 2012; TÝŽ, *Příroda vs. industriál. Vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění*, Ostrava 2016.

44 Libor MARTINEK (ed.), *Země žulových křížů*, Moravský Beroun 2000; TÝŽ, *Země žulových křížů II*, Ústí nad Labem 2011; TÝŽ, *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé I-II*, Opava, Krnov 2009, 2010; TÝŽ, *Próza a poezie na Jesenicku po roce 1945*, in IV. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku, Jeseník 2004; TÝŽ, *Pověstový a pohádkový žánr v literatuře na Jesenicku*, in: Sborník bruntálského muzea, Bruntál 2000, s. 78-93.

folklor s vazbou na dětství, které v určitém období nabývá až symbolický význam. Podobně jako autorská literární tvorba a jiné druhy umění se také on stává zdrojem paměťových studií a doplňuje, dotváří a obohacuje obraz Slezska.

Summary

The Memory of Czech Silesia in a Triangle of Literary Folklore – Artistic Literature – Historiography

The relationship between literary folklore, artistic literature and history (historiography) can be analysed in mutual fashion, with an eye to the various relational transformations. The region of Czech Silesia is specific due to the historically impacted economic, political and cultural development. The national awareness of Silesia was weakened on an ongoing basis and the idea of Silesian identity was suppressed by the social aspect. Memory studies and the theories of Paul Ricoeur and his interpretation of the relationship between historical and fictional narratives become the methodological starting point. He emphasizes the mutual connection between publishing literary adaptations of fairy tales and legends, the research work of the folklorist and dialectologist Antonín Satke and his views of mining folklore, which he viewed as the most productive of all of the labour folklore of Ostrava and Karvina. There is a focus on outlaw material and Silesian rural folklore with a defining of its relationship to collective memory. There is a final focus on contemporary tendencies in research linked with “new regionalism.”

MATERIÁLIE

Korespondence Wilhelma Przczeka s Jindřichem Zogatou z let 1981–1992 Část I. léta 1981–1987.

Jedním z ústředních témat literárních děl spisovatelů rodáka z Karviné Wilhelma Przczeka a rodáka z Jaworzynky ve Slezských Beskydách Jindřicha Zogaty, je střet přírody a civilizace. U Przczeka, pocházejícího z hornické rodiny, je to „stará“ hornická Karviná, která již pomalu odešla v zapomnění, u Zogaty jde o zobrazení konfliktu odvěkého řádu přírody a zpupných lidských pokusů o genové i společenské inženýrství. Zde prezentovaná korespondence obou literátů a dlouholetých přátel vrhá velmi zajímavé světlo na tehdejší literární život a kulturu během tzv. normalizace v Československu. V tom jsou dopisy nesmírně cenné. Také svědčí o tvůrčím, občanském, lidském zápasu s oním prohnitým normalizačním režimem. Vypovídají o tom, jak oba autoři museli bojovat, aby se nějakým způsobem prosadili, i přes zákaz publikace díky svým statečným občanským postojům během Pražského jara.

Korespondence Wilhelma Przczeka¹ s jeho dlouholetým přítelem, spisovatelem Jindřichem Zogatou² je poměrně rozsáhlá a kromě listů zahrnuje i různé vzkazy na korespondenčních lístcích, pohlednicích, jsou zde i přání k vánočním a velikonočním svátkům atp. Přesný počet

- 1 Wilhelm Przczek se narodil 7. 4. 1936 v Karviné do rodiny s hornickou tradicí. Dětství a mládí prožil ve staré Karviné. V r. 1956 maturoval na Pedagogickém gymnáziu v Orlové, poté působil jako učitel na polské základní škole v Horní Suché. Po absolvování základní vojenské služby v Prešově a Českých Budějovicích byl zaměstnán v letech 1958–1964 jako učitel na polských školách v Československu, v r. 1964 nastoupil do funkce inspektora pro kulturu v okrese Frýdek-Místek. V letech 1966–1968 studoval na Vysoké škole politické v Praze, od r. 1968 do r. 1969 pracoval jako redaktor polských novin pro polskou menšinu v České republice Głos Ludu v Ostravě, poté byl propuštěn za svůj protest proti vstupu vojsk Varšavské smlouvy do Československa. V letech 1970–1977 byl zaměstnán jako herec, režisér a dramaturg loutkového divadla Bajka v Českém Těšíně a v letech 1978–1980 zastával funkci instruktora pro kulturu hlavního výboru Polského svazu kulturně-osvětového v Českém Těšíně. Pak se vrátil do školství, odučil několik hodin na základní škole v Hnojníku, ale hned byl odvolán po intervenci OV KSČ, neboť prý „pravcový oportunist“ nemůže učit děti. Tlak, jenž byl na Przczeka vyvíjen, se projevil na jeho zdraví, půl roku byl nemocen a poté mu byl přiznán částečný invalidní důchod. Několik měsíců byl zaměstnancem HV PZKO, avšak v době potlačování Solidarity v Polsku byl v r. 1981 propuštěn. Několik měsíců prožil bez práce, pak jej znovu zaměstnal PZKO až do konce roku 1983. V r. 1984 se mohl vrátit do školství, v letech 1984–1992 učil na částečný úvazek na polské základní škole v Jablunkově, po mozkové příhodě odešel do invalidního důchodu. V březnu 1990 se dočkal úplné svazové, společenské a profesní rehabilitace. Zemřel 10. 7. 2006 v Třinci.
- 2 Jindřich Zogata je prozaikem, básníkem a překladatelem. Narodil se 6. 8. 1941 v Jaworzynce (polské Slezsko), vyrůstal v rolnické rodině, žijící v národnostně smíšeném území na česko-polsko-slovenském pohraničí. Od dětství na něj působila svérázná kultura beskydských horalů. Zogatův otec Pavel proslul jako gajdoš a vypravěč, strýc Ondřej byl řezbářem a umění Jindřicha neopustilo ani na jeho další životní cestě, neboť jeho manželka Mirka Zogatová-Fikrová (roč. 1948) je výtvarnice. V r. 1946 rodina přesídlila do Československa a žila v Jablunkově, Jeseníku nad Odrou, Kuníně a od r. 1950 v Bukovci. Po jedenáctileté střední škole v Jablunkově (maturita v r. 1957) vystudoval Zogata agronomii na Vysoké škole zemědělské (1957–1962, Ing.) v Brně, kde v letech 1962–1963 také pracoval jako asistent v Čs. akademii zemědělských věd. Krátce pomáhal otcovi v hospodářství, poté působil jako kulturní referent Okresního národního výboru ve Frýdku-Místku (1965–1966) a v Karviné (1967–1969). Pro podpis *2000 slov* byl ze zaměstnání propuštěn a pracoval pak v různých dělnických profesích. V r. 1974 se vrátil do Brna, kde se stal mistrem Střediska veřejné zeleně při městské Technické a zahradní správě. Od r. 1993 do odchodu do důchodu byl správcem parku na hradě Špilberk. Pod propůjčeným jménem Kamila Smyčková napsal pro ostravskou televizi scénář k filmu *Poslední gajdoš* (1978, režie A. Müller). Psal fejetony pro brněnský a ostravský rozhlas. Podrobněji se literárnímu kontextu Zogatovy tvorby věnuje brněnský slavista Ivo Pospíšil v monografii *Jindřich Zogata – básník vzdorných cest* (Brno, 2011).

jednotek korespondence neuvádíme, máme za to, že jsme ji nedostali všechnu, neboť před prvním dopisem, který jsme měli k dispozici, musela existovat ještě starší korespondence (a naopak poslední nám zpřístupněný Przczkův dopis Zogatovi je datován 19. 9. 2001). Z dopisů publikujeme všechny, které jsme od J. Zogaty dostali, z korespondenčních lístků a pohlednic citujeme jen ty, které obsahují podstatné informace týkající se Przczkovy autorské tvorby, tvůrčí, zejména překladatelské spolupráce mezi oběma literáty, nebo dokreslují dobový literární život v Československu a České republice. Korespondence mezi oběma spisovateli trvala prakticky až do konce Przczkova života. Od jiných „listovních příležitostí“ typu Wiesław Kazanecki – Wilhelm Przczek³ nebo Wilhelm Przczek – Harry Duda⁴ se liší tím, že je podstatně otevřenější ve vyjádření názorů na dobový literární život, literární kulturu, ale i na politické podmínky, které tyto sféry výrazně ovlivňovaly, neboť Przczek považoval Zogatu za svého velmi blízkého přítele, jemuž se mohl daleko volněji a spontánněji svěřit se svými problémy, než tomu mohlo být a také bylo v případě jiných adresátů. Zveřejnění korespondence ukončujeme koncem roku 1992, kdy kulminovala snaha o vydání Przczkova překladu souboru povídek *Obrázky na skle* (Ostrava, 1990) Jindřicha Zogaty, které měly vyjít pod názvem *Witraże drewnianego kościółka* (později pod mírně pozměněným titulem *Witraże drewnianego kościoła*), avšak publikování se nakonec přes veškerou snahu překladatele nedočkaly, dodnes zůstaly v rukopise. Další Przczkova korespondence se Zogatou není nezajímavá, ale nenese již v sobě onen znak dramatickosti osudu, existence, životní situace a doby, v níž se její autor nacházel.

Specifikem Przczkovy korespondence se Zogatou je její dvojjazyčnost. Někdy je dopis psán polsky, jindy česky, najdou se i listy, v nichž pisatel přechází z jednoho jazyka do druhého, v polsky psaných dopisech se vyskytují četné bohemismy, a naopak v česky psaných listech zase polonismy. (Samozřejmě zachováváme Przczkův styl, chybné skloňování a jiné prohřešky proti spisovné češtině ponecháváme podle originálu, neboť jde zároveň o zajímavý lingvistický příklad neúplné dvojjazyčnosti autora.) Dopisy jsou psány rukou nebo na psacím stroji, výjimkou není dopis psaný na stroji, jehož pokračování na druhé straně listu je rukopisem (vesměš byl použit list formátu A4).

Zásluhou Ing. Lecha Przczka jsme z literární pozůstalosti jeho otce měli k dispozici také Zogatovu korespondenci s Wilhelmem Przczkem, ale i ta se nám jeví jako neúplná, proto na mnoha místech této kapitoly tato listovní výměna zcela „nekoresponduje“. (Také zde reprodukuje Zogatovy texty bez zásahů; povšimnout si lze jeho poměrně výrazného stylu, včetně občasných užití polonismů v českém textu.) Dopisy byly psány ručně i na psacím stroji

Úvodem ke korespondenci Wilhelma Przczka s Jindřichem Zogatou

Naší žádosti o zpřístupnění Przczkovy korespondence Jindřich Zogata nejenže vyhověl, ale připojil i dopis (datovaný 3. 3. 2017), v němž se stručně vrací k této dlouholeté osobní korespondenci:

3 *Listy Wiesława Kazaneckiego do Wilhelma Przczka* (Białystok, 2000) – obsahuje bohužel jen dopisy Kazaneckého adresované Przczkovi.

4 Momentálně ji zpracoval, ale dosud nepublikoval, autor tohoto příspěvku.

„Vážený pane Martinku,
prokopal jsem haldy papíru a na různých adresách a místech vybral dopisy od W. Przczka. Nemám sílu seřadit je podle dat. Omluvte mne.

Bylo to smutné shledání. Oživilo desítky roků mizérie. S W. jsme chtěli víc. Celek psaní je svědectvím nemohoucnosti nenormality po r. 1968. Nikdy jsme s Wilkem nepřišli do vážného sporu a vážili si, zkušenostmi generací, že tak na Zaolžu může být a mezi námi je. – Tam ta země na kameni ve květu – byla vždy blízko. Když W. onemocněl, korespondence ustávala. Ztrácela se i přítomná atmosféra.

Potýkám se týdný se zdravím, zrazuje od práce i povinností. Povzbudil jste mne něco pro starého kamaráda udělat.

– Zítřejší bude lépe až dnes – říkám si denně.

Zdravím a držím palce Vašemu dílu.

Jindřich Zogata.“

Korespondence Wilhelma Przczka s Jindřichem Zogatou v letech 1981–1989

Periodizace korespondence vyznačená v titulu této části je na jedné straně dána nejstarším dopisem Przczka Zogatovi, jenž se nám dostal do rukou, a na druhé straně politickým i kulturním mezníkem, jenž bezpochyby představoval rok 1989. První dopis obsažený v zásilce listů, který jsme měli k dispozici, je datován 9. 6. 1981 a byl napsán na psychiatrickém oddělení nemocnice v Třinci v lokalitě zvané Sosna. Z obsahu dopisu ovšem vyplývá, že počátky korespondence Przczka se Zogatou byly nepochybně staršího data, přesný údaj nám chybí. (Specifika Przczkova rukopisu pochopitelně respektujeme.)

Třinec – Sosna,

Psychiatrie, 9/6. 81

Drahý Jindřichu,

Promiň mi můj rukopis a také hrubky, které zde určitě najdeš, ale jsem na Psychině a perou do mne notné dávky injekcí a prášků, abych se vůbec postavil na nohy.

Píši česky, ačkoliv mi to moc nejde – jak víš – ale chtěl bych si vyjasnit jedinou věc – Tvůj dopis, který jsem obdržel (a pokud si pamatuji, byl datován 10. 5.) byl pro mne velkým překvapením. Čekal jsem totiž odpověď, jak se Ti líbí můj překlad Tvých básní, který jsem Ti poslal (celou sbírku OBRAZKI NA POPEKANYM SZKLE). Ke sbírce jsem napsal vlastní předmluvu. Všechno se vyjasnilo 12. 5. – když se sbírka vrátila úplně roztrhaná zpět s adnotací, že sis ji nevyzvedl. V této době jsem měl již své vlastní trable, které Ti příležitostně budu vyprávět ústně.

Z mých plánů není nic. Ležím na Psychině a nemám vůbec žádný cíl před sebou. Nevím, co budu dělat. Jsem totiž bez práce! Nezaměstnaný! Podepsal jsem s odb. školství dohodu, odučil jsem 1 den v Hnojníku a „mocipáni“ mi zkrátka zakázali učit. Několik dnů jsem ještě bojoval, a pak jsem se „zesul“.

Jindro, je to strašný čas, který žijeme. Mám dojem, že Tvoje pošta je kontrolována – tak jak moje.

Tedy: Tvůj „tomik“ leží u mne. Napiš na mou adresu, kdy budeš v Beskydech. Měli bychom se setkat.

Zdravím Tě
Wilhelm.

Další dopis je psán v polštině⁵ a odhaluje různé praktiky, kterých se na Przczkovi dopouštěl tehdejší politický režim. Pozornost na sebe obrací také identita spisovatele písícího svá literární díla v polském jazyce, avšak žijícího v Československu, kde byla jazykem majoritní části populace čeština, což mělo podle jeho mínění také vliv na neochotu českých nakladatelství publikovat jeho díla.

Bystrzyca, 14. 2. 1982

Drogi Jindro,

Od času, kdy odeslaš mi zbiorek wierszy *ŠUMÍCÍ NÁPOVĚDY*⁶ ne spojrałem nawet na te wiersze i odłożyłem je na samo dno szuflady. Nie miałem nawet ochoty pisać. Znowu chorowałem i dopiero dziś, w niedzielę, ostatni dzień chorobowego, piszę do Ciebie ten list. Wydaje mi się, że podobnie jak ten maszynopis – jestem na dnie swoich sił. Nie chce mi się już walczyć. Los jest dla mnie zbyt okrutny, nie mam żadnych widoków na przyszłość, a jak wiesz, bez wiary bardzo trudno żyć. No, cóż, żyć jednak trzeba, choćby dla najbliższych.

Rzeczywiście trudne czasy dla nas. Zbyt okrutne, bo niczym nie zasłużyłem sobie na takie traktowanie! Widocznie człowiek powinien postępować w życiu bezkompromisowo, wtedy pech odchodzi od człowieka, bo inaczej nie można sobie tego wytłumaczyć. Bardzo i to bardzo chciałem zaistnieć w literaturze Kraju, w którym mieszkam i w którym czuje się gospodarzem. A to, że piszę w innym języku, to powinno dla tych wszystkich kaprali od literatury być atutem, a nie przyczyną do gnębienia człowieka!

Dałem sobie spokój z pisaniem, choć biorą mnie wątpliwości, czy mam do tego prawo, może właśnie kapralom chodzi o to, żeby wybić nas z rytmu twórczego? Na pewno tak!

Nie zaakceptowali mnie też nasi PZKO-wscy decydenci, dla których jestem tylko momentem obciążającym ich „karte blanche“ materiałów kadrowych. Niech się jednak nie łudzą. Nic nie zostanie im zapomniane, bo jak mówił Czesław Miłosz: „Który skrzywdziłeś człowieka prostego / śmiechem nad krzywdą jego wybuchając / gromadę błaznów dookoła mając / dla pomieszania dobrego i złego. / Choćby przed tobą wszyscy się skłonili / Cnotę i mądrość tobie przypisując / Złote medale na twoją cześć kując / Radzi, że jeszcze dzień jeden przeżyli. /

5 Není-li uvedeno jinak, překlady v tomto příspěvku provedl jeho autor.

6 Pravděpodobně šlo o Zogatovy překlady z Przczkovy poezie, jak napovídá překladový titul, jenž byl převzat z Przczkovy sbírky *Szumne podszepty*.

Nie bądź bezpieczny. Poeta pamięta / możesz go zabić / narodzi się nowy / Spisane będą czyny i rozmowy / Lepszy dla ciebie byłby świt zimowy / i sznur i gałąź pod ciężarem zgięta...“

Pozdrawiam Ciebie i Lenkę⁷!
Wilhelm Przeczek.⁸

Citát z Cz. Miłosze velmi dobře dokresluje atmosféru, v níž se ocitl básník Przeczek, ale i jeho brněnský druh. Báseň *Ty, jenž jsi ublížil* není zaměřena na nějakého konkrétního despota, ale jde o totalitní vládu obecně, která je reprezentována privilegovanou osobou s některými vlastnostmi charakteru, které jí zajišťují psychickou převahu nad jinými. Lyrický subjekt se obrací ke každému člověku, jenž vládne slabším, aby mohl činit zlo. Báseň je manifestem kritizujícím chování osob, jejichž největším cílem života je bezpodmínečné podřízení si jiného člověka, aniž by brali v úvahu jeho důstojnost nebo právo na samostatné rozhodování. Z veršů, které nejprve popisují vládu tyрана a analyzují jeho totalitní aktivity, se v závěru básně vynořuje optimistická vize naplněná nadějí a vírou v etické hodnoty, v odvahu člověka, v posláni, že se vždy najde básník, který bude na stráž morálky a že vládce bude spravedlivě potrestán za činnost, která vede k lidskému utrpení. Podle postoje lyrického subjektu je křivda, která byla spáchána na bezbranném člověku, největším zločinem, proto trestu nelze uniknout a prominutí není možné. Miłosz ukázal, že despotická vláda se vždy obrátí proti těm, kteří ji reprezentují a užívají.

V následujícím dopise Przeczek reaguje na dopis brněnského přítele, jenž mu zřejmě přinesl útěchu. Pak cituje zdůvodnění z dopisu Jana Pilaře, jenž byl tehdy ředitelem nakladatelství Československý spisovatel, proč mu byl vrácen rukopis (strojopis) Zogatova překladu z jeho poezie. Přestože měl Pilař ze svého pohledu pravdu v tom, že nakladatelství vydávalo poezii

7 Lenka Zogatová, roz. Sikorová (8. 6. 1956 Jablunkov – 1. 12. 2014 Brno); kulturní organizátorka, herečka, vedoucí Českého centra v Bratislavě. Manželkou J. Zogaty byla v letech 1980–1984.

8 „Bystřice, 14. 2. 1982. Drahý Jindro, od doby, kdy jsi mi poslal sbírku básní ŠUMÍCÍ NÁPOVĚDY, nepodíval jsem se ani na tyto básně a odložil je na samo dno šuplíku. Neměl jsem dokonce ani náladu psát. Opět jsem byl nemocný a teprve dnes, v neděli, poslední den nemocenské, píšu Ti tento dopis. Zdá se mi, že podobně jako ten strojopis jsem na dně svých sil. Nechce se mi už bojovat. Osud je vůči mně příliš krutý, nemám žádné vyhlídky do budoucna, a jak víš, bez víry se těžko žije. No, co naplat, žít se musí, aspoň pro nejbližší. Samozřejmě jsou to pro nás těžké časy. Příliš kruté, protože jsem si takové zacházení nijak nezasloužil! Evidentně by se měl člověk v životě chovat nekompromisně, tehdy se smůla člověka nedrží, protože jinak bych si to neuměl vysvětlit. Velmi, opravdu velmi jsem chtěl existovat v literatuře země, ve které žiji a v níž se cítím doma. A to, že píšu v jiném jazyce, to by mělo být pro všechny ty kaprály od literatury plusem, nikoli příčinou k ničení člověka! Nechal jsem psaní, i když mám pochybnosti, jestli mám na to právo, možná že kaprálům jde právě o to, aby nás dostali z tvůrčího rytmu? Nepochybně tomu tak je! Nepřijali mě ani členové vedení PZKO, pro které jsem jenom obtíží jejich »karte blanche« kádrových materiálů. Ať se však moc neteší. Nic jim nebude zapomenuto, jak pravil Czesław Miłosz: »Ty, jenž jsi ublížil prostému člověku / a jeho křivdě dovedl ses smát / i hordu tatranů najímat / k matení pojmů o dobru a zlu, // i kdyby se ti všichni kořili, / tvou ctnost a moudrost sborem chválíce, / tvůj obraz z zlato ryli na mince, / šťastni, že další den zas přežili, // nebud' si jist. Básník to ví a zná. / Můžeš ho zabit – narodí se jiný, / sepsány budou slova tvá i činy. // Lepší by pro tebe byl zimní úsvit s jíním, / provaz a větve tíhou sehnuté.« [Czesław Miłosz, *Ty, jenž jsi ublížil*, in *Týž, Mapa času*. Praha: Odeon, 1990, s. 100. Přeložila Vlasta Dvořáčková.] Zdravím Tě i Lenku! Wilhelm Przeczek.“

pouze v edici Klub přátel poezie, a to světových autorů, přičemž do této ligy Przeczek nepatřil, proto mu doporučil publikování v ostravském Profilu z hlediska Przczekova působení v někdejší Severomoravském kraji, Przczek tuto argumentaci nepřijal. Možná počítal s tím, že když překládal Pilaře a Viléma Závadu do polštiny a připravil z těchto překladů pásmo pro polské vysílání ostravského rozhlasu, najde větší pochopení a nějakou publikační příležitost v národním kulturním centru. Z dopisu vyplývá, že v Ostravě mělo dojít k vydání sbírky, neboť smlouva s Profilem byla podepsána, ale zařazení do edičního plánu se v tomto nakladatelství tou dobou ještě nedočkala.

Bystrzyca, 30. 3. 1982

Drogi Jindro,

Twój list z 23. 2. br bardzo mnie ucieszył, to znaczy przynajmniej uświadomił mi, że nie jestem sam w tym wszystkim. Bo człowiek niekiedy o tym zapomina!

Z Čsl. spisovatele zvrócili mi mój tomik ŠUMÍČÍ NÁPOVĚDY, oczywiście z listem samego pana Pilařa, který píše między innymi: „... Vydáváme v omezené míře překlady poezie pouze v KPP, a to převážně díla velkých zjevů světové lyriky. Charakterem by proto patřil tento rukopis do ostravského Profilu. Nezlobte se na toto naše stanovisko, které já, přítel polské poezie, jsem nucen tlumočit známému básníku, který píše polsky na Těšinsku. Srdečně Vás pozdravuji a jsem Jan Pilař...“

Zobacz tylko, jakie to wszystko ładne! Prawie obrażony przyjaciel polskiej poezji poinformował mnie łaskawie, że nie należę do wielkich zjawisk literatury światowej, i on musi mi to tłumaczyć. Nie wiem poza tym, skąd pan Pilař wie, że jestem znanym poetą piszącym po polsku w Cieszyńskim? Bo gdyby to zależało od niego i od Profilu, to nie wydałbym jak do tej pory ani jednego wierszyka, co zresztą widać po efektach. Powtarzają mi Ci Rafajowie, Pilař, i sam Závada też o tym píše, stale jedno i to samo: Owszem, jesteś dobrym poetą, ale wydaj sobie gdzie tam chcesz! Kompletnie embargo, nie istnieje i już, a tych panów nawet męczy to, że się do nich zwracasz! Mirek Rafaj chciał kiedyś coś dla mnie zrobić, pomóc w wydaniu książki, ale się przestraszył jakiegoś anonimu, i kiedy ostatnio do niego dzwoniłem, to zapytał: Co si přeje, pane Przczek? Podpisali umowę i nie realizują książki. Mam tego wszystkiego dość! Zdaje się, że tym całym cyrkiem wokół literatury kieruje jakaś ciemna siła. Czarny Anioł Stróż! Więc niech będzie, sram im na ich łaski, ale pisać będę, tego mi nikt nie zabroni, póki pozwolą mi żyć.

Jindro? Czy ty dzwoniłeś do Rafaja? Do Ostrawy? Bo kiedy ja byłem na telefonie, zostawił mnie „wisieć“ przez chwilę, i potem mowi: Promiń, ale zvonil Zogata z Brna!⁹

Serdecznie Cię pozdrawiam, i Lenkę też,
Twój
Wilhelm Przewczek.¹⁰

Další dopis z května 1982 obsahuje pozitivní informaci, že Przewczkovi v Katovicích připravují k vydání sbírku *Szumne podszepty* (Šumivé nápovědy), která se pak skutečně ukázala ještě v témže roce. Naopak sbírka *Nauka wierności* (Výuka věrnosti) stále ležela v nakladatelství Profil. Závěr dopisu obsahuje dotaz, zda Zogata přijede na tradiční folklorní festival Slezské dny v Dolní Lomné, neboť by se naskytla příležitost k osobnímu setkání, při kterém by se vypil i nějaký ten kalíšek na zdraví obou básníků.

Czeski Cieszyn, 10. 5. 1982

Drogi Jindřichu,
jak zwykle piszesz wspaniałe listy. Listy pełne polotu, pięknych sformułowań i poetyckich pomysłów, ale listy smutne, a nawet dramatyczne. Ale cóż? Takie jest nasze życie, taka realność i taki nastrój od wielu lat. Obawiam się niekiedy, że nastrój ten pozostanie już na zawsze pejzażem naszego wnętrza. Bo nie ma ucieczki z tego zaczarowanego świata. Tylko niekiedy udajemy (sami przed sobą), że przecież nie jest tak źle, że może kiedyś będzie lepiej, że to nie może być KARA na całe życie. A jednak!

Jak widać niektórzy wyzwolili się z tego uchwytu Nelsona i radzą sobie jakoś. Ale do tego trzeba mieć odpowiedni charakter i oczywiście tzw. „kaczy żołądek“.

9 K této situaci se Zogata dokonce vyjádřil v osobní korespondenci, kterou jsme spolu vedli během přípravy editování korespondence: „Nikdy jsem s censorem a katem literatur O. Rafajem netelefonoval! Asi jsem volal do Profilu kvůli svému rukopisu a u sluchátka se ocitl M. Rafaj, aby mne odstranil.“ (Z dopisu J. Zogaty zaslaného L. Martinkovi dne 28. 3. 2018.)

10 „Bystřice, 30. 3. 1982. Milý Jindro, Tvůj dopis z 23. 3. t. r. mě velmi potěšil, přesněji řečeno, přinejmenším mi umožnil, abych si uvědomil, že v tom všem nejsem sám. Protože člověk na to někdy zapomíná! Z Čsl. spisovatele mi vrátili sbírku ŠUMÍCÍ NÁPOVĚDY. Samozřejmě s dopisem samého pana Pilaře, který píše mimo jiné: (...). Jen si všimni, jaké je to všechno pěkné! Skoro uražený přítel polské poezie mě laskavě poinformoval, že nepatřím k velkým zjevům světové literatury a on mi to musí vysvětlovat. Kromě toho nevím, odkud pan Pilař ví, že jsem známým básníkem píšícím v polštině na Těšínsku? Protože kdyby to záleželo na něm a na Profilu, tak bych doteď nevydal ani jednu básničku, což je ostatně vidět na výsledcích. Opakují mi ti Rafajové, Pilař i sám Závada také o tom píše, stále to jedno a to samé: Samozřejmě, jsi dobrým básníkem, ale vydávej si, kde chceš! Úplné embargo, neexistují a hotovo, a ty pány unavuje dokonce i to, že se na ně obracíš! Mirek Rafaj kdysi chtěl něco pro mne udělat, pomoci mi s vydáním knížky, ale vystrašil ho nějaký anonym, a když jsem mu naposledy telefonoval, zeptal se: (...). Podepsali smlouvu, ale knihu nerealizují. Mám toho všeho dost! Zdá se, že ten celý cirkus kolem literatury řídí nějaká temná síla. Černý Anděl Strážný! No tak ať, seru jim na jejich milosti, ale psát budu, v tom mi nikdo nezabrání, dokud mi dovolí žít. Jindro? Telefonoval jsi Rafajovi? Do Ostravy? Protože když jsem byl na telefonu, nechal mě chvíli »viset« a pak říká: (...). Srdečně Tě pozdravuji a také Lenku. Tvůj Wilhelm Przewczek.“

Dotarła do mnie wiadomość, že będzie niebawiem gotowa korekta mojego druhiego tomiku wierszy, který tym razem pokazuje się w Wydawnictwie ŚLĄSK w Katowicach, a nazywa się „Szumne podszepty“. Umowa została podpisana przez naszą Agenturę DILIA. Więc jest to sprawa oficjalna! Nie rozumiem – dla czego ostrawski Profil nie może nic załatwić. Napisałem im ostatnio, že o ile nie wydadzą do końca 1982 mojego tomiku „Nauka wierności“, to będę musiał wg § 18 „smlouvy“ zažádat o tzv. „vráčení díla“. A oni sobie milczą wesolutko i tyle. To po prostu kpiny z autorůw i koniec.

Jindro, nie wiem, kiedy dokładnie są SLS w Łomnej, ale mam nadzieję, že przyjedziesz na nie. Chciał bym się z Tobą spotkać i może w ogóle wybierzemy się tam razem? A jak Ty żyjesz tak normalnie, na codzien? Czy jeszcze trwa u Ciebie ten okres abstynencji? Bo ja już od niego odstąpiłem. Niesposób żyć w tym klimacie alkoholowego CELIBATU w tych czasach! Pozdrawiam serdecznie Lenkę i Ciebie, Ty bardziej podbeskidzia!

Twój
Wilhelm.¹¹

V následujícím dopise se Przczek svěřuje brněnskému příteli, že pracoval na překladech. Jednak to byly překlady textů písní klasika české dechové hudby Františka Kmocha do polštiny pro divadelní představení v Katowicích a jednak překlad hry Jana Jílka *Můj hrad* pro polskou scénu Těšínského divadla. Zatímco v Polsku byly realizovány sbírky poezie Wilhelma Przczka, a dokonce se zdálo, že budou i nadále vycházet (v Lodži nicméně sbírka *Oblicze ognia* /Tvář ohně/ avizovaná na rok 1983, o níž je zmínka v korespondenci, nakonec nevyšla), na Ostravsku tomu bylo naopak. Narážka na „nikoli našeho Ivánka“ (ten „nás“ mohl být s velkou pravděpodobností zasloužilý historik umění a publicista z polského Těšína Witold Iwanek /1930–2001/, s nímž Przczek udržoval kontakty) se týkala ředitele nakladatelství Profil Ivana Šeinerera; kvůli historické spravedlnosti je třeba dodat, že to byl Šeiner, jenž ve svém nakladatelství „U nás v Ráji“ EDEN CENTRUM v Karvině vydal v r. 1991 český výbor z Przczkovy poezie *Promlčený počet štěstí*. Šeinerer si jako básníka Przczek nevážil, ostatně také literární věda mu dala za pravdu – Šeinerova debutantská socialisticky angažovaná občanská poema proložená vzpomínkami na dětství a mládí *Vedme prám proudem* (1982) se nedočkala příznivého přijetí literární kritikou (Z. Heřman), ani po čase literární historii (M. Pilař, J. Svoboda).

11 „Český Těšín, 10. 5. 1982. Milý Jindřichu, jako obvykle píšeš skvělé dopisy. Dopisy plné vzletu, pěkných formulací a básnických nápadů, ale dopisy smutné, dokonce dramatické. Ale co se dá dělat? Takový je náš život, taková skutečnost a taková nálada mnoho let. Obávám se občas, že ta nálada už zůstane navždy krajinou naší duše. Z tohoto začarovaného světa není útěku. Jen někdy předstíráme (sami před sebou), že přece není tak zle, že možná bude jednou lépe, že to nemůže být TREST na celý život. A přesto! Jak je vidět, někteří se osvobodili z Nelsonova chvatu a nějak si dokázali poradit. Jenže na to je třeba mít odpovídající povahu a samozřejmě tzv. „kačení žaludek“. Dostal jsem zprávu, že zanedlouho bude hotova korektura mé druhé sbírky básní, která tentokrát bude vydána Nakladatelstvím SLEZSKO v Katowicích a jmenuje se »Šumivé nápovědy«. Smlouva byla podepsána s naší Agenturou DILIA. Takže je to oficiální záležitost! Nevím, proč ostravský Profil nemůže nic zařídít. Naposledy jsem jim napsal, že pokud do konce roku 1982 nevydají moji sbírku »Výuka věrnosti«, budu muset podle § 18 »smlouvy« zažádat o tzv. »vráčení díla«. Avšak oni si vesele mlčí a to je vše. Prostě si dělají srandu z autorů a hotovo. Jindro, nevím, kdy jsou přesně Slezské dny v Lomně, ale doufám, že na ně přijedeš. Chtěl bych se s Tebou setkat a možná se tam spolu vydáme? A jak normálně žiješ každý den? Máš ještě období abstinence? Protože já jsem na ně už rezignoval. V této době se nedá žít v atmosféře alkoholového CELIBATU! Pozdravuji srdečně Lenku a Tebe, ty barde Pobeskydí! Tvůj Wilhelm.“

Bystrzyca, 25. 7. 1982

Drogi Jindřichu,

ucieszył mnie Twój list datowany 21. 7. 1982! Zupełnie nie wiedziałem co się z Tobą dzieje, a tu jednak radość. Starzejesz się spokojnie, podobnie jak ja. Ostatnio wiele czytam. Mam trochę więcej czasu, bo już mi przyznali rentę inwalidzką, więc mogę sobie pozwolić na luksus lektury. Z pisaniem idzie trochę trudniej, ale też całe pierwsze półrocze zajęły mi tłumaczenia. Robiłem teksty piosenek Kmocha dla przedstawienia w Katowicach oraz przetłumaczyłem dla Těšínského divadla sztukę Jana Jílka MŮJ HRAD. Premiera odbyła się w czerwcu i miała powodzenie. Reżyserował sztukę Josef Janík z Divadla Petra Bezruče w Ostrawie. Bawiła mnie ta robota. Teraz próbuję pisać wierszyki i mam nadzieję skompletować nowy tomik.

Z PROFILEM skończyłem na dobre. Napisałem do nich kilka listów, w których bez ogródek powiedziałem im, co sądzę o tej instytucji! Miałoto oczywiście swoje reperkusje: zwrócili mi ZWIERZENIA Z SZUMÓW z motywacją, że nie jest to dzieło wybitne... To jest po prostu granda, kiedy fizlowie redagują tomiki poezji. Noszę się z zamiarem napisania listu do ÚV Svazu, w którym się poskarżę na sytuację jaka tu panuje. Bo Závada, Pilař i inni wyobrażają sobie, że mnie ta Ostrava tylko głaszcze i hołubi, a rzeczywistość jest zupełnie inna. Nie mam zamiaru więcej dyskutować z idiotami Profilovskimi.

Niebawiem (w sierpniu albo we wrześniu) będę Ci mógł przesłać kolejny swój tomik poezji SZUMNE PODSZEPTY. Jest to pokaźny (około stu wierszy) tomik, który pokazuje się w Wydawnictwie Śląsk w Katowicach. W przygotowaniu jest następny KSIĘGA URODZAJU, a w Łodzi – tam gdzie wydałem ŚMIERĆ POMYSŁU POETYCKIEGO – pokaże się w roku 1983 tomik OBLICZE OGNI.

Profil zapewne zerwie ze mną umowę na NAUKĘ WIERNOŚCI. I dla mnie w tym momencie skończyła się współpraca z nimi. Niech sobie tam Ivanek (nie nasz) wydaje ekskluzywnie to swoje pitolenie, które nazywa wierszami. Nie mogę się uskarżać, jakoś idzie, ale nie jestem już zdrowy i muszę uważać na siebie. Chętnie się z Tobą spotkam, bo potrzegowałbym pomówić o pewnych sprawach.

Pozdrawiam Cię serdecznie,

kłaniaj się Lence!¹²

12 „Bystřice, 25. 7. 1982. Milý Jindřichu, potěšil mě tvůj dopis datovaný 21. 7. 1982! Vůbec jsem nevěděl, co se s Tebou děje, a tu přesto radost. Stárneš klidně, podobně jako já. V poslední době hodně čtu. Mám trochu víc času, protože mi už přiznali invalidní důchod, takže si mohu dovolit luxus četby. Se psaním to jde trochu hůř, ale celý první půlrok jsem se věnoval překladům. Dělal jsem texty Kmochovyh písní pro představení v Katowicích a pro Těšínské divadlo přeložil hru Jana Jílka MŮJ HRAD. Premiera proběhla v červnu a měla úspěch. Hru režíroval Josef Janík z Divadla Petra Bezruče v Ostravě. Bavila mě ta práce. Teď zkouším psát básničky a doufám, že sestavím novou sbírku. S PROFILEM jsem definitivně skončil. Napsal jsem jim několik dopisů, v nichž jsem jim bez obalu řekl, co si o této instituci myslím! Mělo to samozřejmě své následky – vrátili mi SVĚŘENÍ Z ŠUMŮ se zdůvodněním, že to není významné dílo... To je prostě vrchol, když fizlové redigují sbírky poezie. Uvažuji, že napíšu dopis ÚV Svazu [českých spisovatelů], v němž si budu stěžovat na situaci, jaká tu panuje. Jelikož Závada, Pilař a jiní si představují, že mě ta Ostrava jenom hladí a rozmazluje, ale realita je úplně jiná. Nebudu už víc diskutovat s profilovskými idioty. Zanedlouho (v srpnu nebo v září) Ti pošlu svou další sbírku poezie ŠUMIVÉ NÁPOVĚDY. Je to obsáhla (kolem sta básní) sbírka, která vyjde v Nakladatelství Slezsko v Katowicích. V přípravě je další KNIHA ÚRODY a v Łodzi – tam, kde jsem vydal SMRT BÁSNICKÉHO NÁPADU – vyjde v roce 1983 sbírka TVÁŘ OHNĚ. Profil se mnou určitě zruší smlouvu na VÝUKU VĚRNOSTI. Také pro mne v této chvíli skončila spolupráce s nimi. Ať si tam Ivanek (ne náš) exkluzivně vydává to své blábolení, které nazývá básněmi. Nemůžu si stěžovat, nějak žiju, ale už nejsem zdrav a musím na sebe dávat pozor. Rád se s Tebou setkám, protože bych si chtěl pohovořit o některých záležitostech. Srdečně Tě zdravím a pozdravuj Lenku!“

Po několikaměsíční přestávce zasílá Przeczek do Brna na Vondrákovu 25 dopis, v němž se adresáta dotazuje, co je příčinou delší přestávky v korespondenci. Jak vyplývá z obsahu dopisu, Przeczek vyvinul určité úsilí, aby pomohl s pomocí některých lékařů specialistů v záležitosti neurologického onemocnění Zogatova otce. Przeczkova životní situace se poněkud stabilizovala díky tomu, že získal práci učitele na základní škole v Jablunkově. Zároveň si stěžuje, že jeho sbírky poezie vydané v Polsku se nedočkaly širší kritické recepce.¹³ Také odevzdání rukopisu sbírky *Widokówki z Pragi* (Pohlednice z Prahy) do Profilu, jak se ukázalo později, nemělo žádný úspěch, jak sám autor ostatně předpokládal (básně s touto tematikou se staly součástí sbírky *Notatnik liryczny /Lyrický zápisník/* vydané ve Varšavě v r. 1990). V závěru dopisu Przeczek informuje, že přeložil do polštiny hru *Dívčí boj* (1827) českého klasika Václava Klimenta Klicpery (1792–1859) pro polskou scénu Těšínského divadla, jejíž premiéra se chystala na konec února 1983. Tvůrčí zápal Przeczek ani v této době neztrácí, naopak má velkou chuť do práce.

Bystrzyca, 21. 2. 1983

Drogi Jindřichu,

nie ma wiadomości od Ciebie, nie ma odpowiedzi na mój ostatni list z 28. 1. 1983. Czyżbyś się przeprowadził...? Piszę jeszcze raz na ten sam adres. Może się list gdzieś zagubił. Dzieją się przecież różne rzeczy!

Pisałem Ci w sprawie Twojego ojca! Dr Szarowski jest już 2 miesiąc w Wietnamie (jako oficjalny stypendysta Ministerstwa Zdrowia CSRS). Rozmawiałem w sprawie Twojego ojca z dr Śrąckiem – przednostą Psychiny w Trzyńcu. Powiedział mi, że jeśli w grę wchodzi daleko posunięta skleroza, to on nie może przyjąć Twojego Ojca na oddział, ale poradził mi, żeby się z tym zwrócić do dr Špaňúra, który jest primarzem w Jabłonkowie. Znam się z nim bardzo dobrze i mógłbym w tej sprawie pomóc. Ale stále (na próżno) czekam na Twoją odpowiedź. Napisałem jeszcze raz wszystko, żebyś mógł się zastanowić i zdecydować. Napisz co i jak mam zrobić!

Od 1. 2. 1983 jestem nauczycielem w szkole w Jabłonkowie (w tej nowej). Jak do tej pory idzie mi dobrze, choć z początku bałem się trochę, czy po 20 latach zdołam jeszcze nauczyć się na nowo uczyć. Ale jakoś mi poszło i jestem z tego zadowolony. Miałem to już zrobić dawno i byłbym sobie zaoszczędził wiele kłopotów i nerwów.

Moje książki przeszły w Polsce jakoś bez echa. Prawie nikt nie napisał o nich recenzji. No, cóż? Nic na to nie poradzę. Z Profilem nadal staram się dogadać. Oddałem im przed 3 miesiącami zbiór poezji WIDOKÓWKI Z PRAGI. Nic nie odpisują, więc nie wiem, może znowu nic z tego nie będzie.

13 Pokud se nám podařilo zjistit, referáty o sbírce *Szumne podszepty* vyšly postupně tři: Kazimierz Kaszper, *Tak i nie*, 1983, č. 4; Kazimierz Pienkosz, *Wydawnictwo Literackie*, 1984, č. 413; Bogusław Żurkowski, *Głos Nauczycielski*, č. 2.

Tłumaczyłem ostatnio słowa do sztuki Klicpery *ŻENSKÝ BOJ*. Pod koniec lutego jest w Czeskim Cieszynie premiera. Zbieram siły, żeby znovu spróbować napisać coś...! Jest tego w mnie tyle, že muszę się pozbyć ciśnienia!

Serdecznie Was obu pozdrawiam
i ściskam, czekam na odpowiedź!

Twój
Wilhelm Przeczek.¹⁴

Dopis z prázdnin 1983 obsahuje stížnost na fakt, že Przeczek byl přemístěn z Jablunkova na jiné pedagogické působiště do Třince, což nesl velmi těžce, a poděkování za to, že jeho syn Lech mohl přenocovat několik dní u Zogatů v Brně. V té době Przeczek přeložil Zogatův soubor básní do polštiny a měl v plánu ho zaslat do varšavského časopisu Literatura na Świecie (pokud k tomu vůbec došlo, pak tam nicméně nebyly nikdy zveřejněny). Dodejme, že časopis v té době nerealizoval vlastní knižní edici (k tomu došlo teprve od r. 1990). Podotkneme v této souvislosti, že Zogata po nucené odmlce v 70. letech minulého století postupně pronikal básněmi a krátkými prózami do polských časopisů Agora a Wiadomości (Vratislav), Życie Literackie (Krakov), Zielony Sztandar a Poezja (Varšava), šlo přitom o překlady Wilhelma Przeczka, Bogusława Ślawomira Kundy, Władysława Sikory a Lucyny Waszkowé. O Przeczkově dceři Lucyně se z dopisu dozvídáme, že nebyla přijata na vysokoškolská studia do Prahy, můžeme se domnívat, že patrně kvůli kádrovému profilu jejího otce. Nedošlo ani k zamýšlenému knižnímu vydání Zogatových próz v překladu do polštiny v již zmíněném katovickém nakladatelství. Svého přítele Przeczek zve na Horalský svátek (Gorolskie Święto), který se koná pravidelně koncem srpna v Jablunkově, kde by se naskytla příležitost k setkání a osobnímu rozhovoru, popřípadě nabízí i tu možnost, že by přijel do Brna.

14 „Bystřice, 21. 2. 1983. Milý Jindřichu, nemám žádné zprávy od Tebe, nemám odpověď na můj poslední dopis z 28. 1. 1983. Nepřestěhoval ses...? Píšu ještě na stejnou adresu. Možná se dopis někde ztratil. Stávají se přece různé věci! Psal jsem Ti ve věci Tvého otce! MUDr. Szarowski jest už druhý měsíc ve Vietnamu (jako oficiální stipendista Ministerstva zdravotnictví ČSSR). Hovořil jsem ve věci Tvého otce s MUDr. Šráčkem – přednostou psychiatrie v Třinci. Řekl mi, že pokud už jde o pokročilou sklerózu, Tvého otce přijmout na oddělení nemůže, ale poradil mi, abych se s tím obrátil na MUDr. Špaňúra, který je primářem v Jablunkově. Znáám ho velmi dobře a mohl bych v této záležitosti pomoci. Avšak stále (zbytečně) čekám na Tvou odpověď. Napsal jsem ještě jednu všechno, aby se mohl zamyslet a rozhodnout. Napiš, co a jak mám udělat! Od 1. 2. 1983 jsem učitelem ve škole v Jablunkově (v té nové). Zatím mi to jde dobře, i když jsem se zpočátku trochu obával, jestli se po dvaceti letech naučím znovu učit. Avšak nějak to šlo a jsem s tím spokojený. Měl jsem to udělat už dávno a ušetřil bych si hodně problémů a nervů. Moje knihy prošly v Polsku jaksi bez ohlasu. Skoro nikdo na ně nenapsal recenzi. No, co se dá dělat? S tím nic nenadělám. Stále se snažím dohodnout s Profilem. Odevzdal jsem jim před třemi měsíci soubor poezie POHLEDNICE Z PRAHY. Neodepisují, tak nevím, nejspíš z toho zase nic nebude. Posledně jsem překládal slova ke Klicperově hře ŽENSKÝ BOJ. Na konci února je v Českém Těšíně premiéra. Sbíráám síly, abych se znovu pokusil něco napsat...! Je toho ve mně tolik, že se musím zbavit přetlaku! Srdečně vás oba pozdravuji a objímám, čekám na odpověď! Tvůj Wilhelm Przeczek.“

Bystrzyca, 7. 7. 1983

Drogi Jindřichu,

serdecznie pozdrawiam Ciebie oraz Lenkę, dziękuję Wam za to, że przenocowaliście Leszka, dziękuję za pozdrowienia i w ogóle za to, że jesteś Jindro przyjacielem, do którego pisuję w ciężkich czasach wątpliwości. Pod koniec roku szkolnego znowu się cholernie zdenerwowałem, bo mnie „przeniósł“ ten idiota inspektor do Trzyńca. Najwięcej żal mi kolana Olzy, które obserwowałem z okna gabinetu i pięknego Lasku Miejskiego, do którego chodziłem z młodzieżą. Taki jest już ten świat. Nie dadzą nam spokoju nawet na tamtym świecie. Jestem o tym przekonany. Twoją przepiękną książkę już przetłumaczyłem, poprawiłem, a co więcej nacieszyłem się nią do granic przyjemności. Chciałbym się z Tobą spotkać, mój Drogi. Ale nie w lipcu, bo mam obowiązki wobec rodziny. Nejlepiej w sierpniu. Może nareszcie wybiorę się do Brna? A może Ty (Wy) przyjedziecie na Gorola? Ostatnią kopię Twojej książki poetyckiej zamierzam przesłać z Twoim pozwoleniem do Literatury na Świecie. To taka znakomita seria warszawska. Przecież musi to gdzieś pęknąć! W Profilu cisza, ale nie dam im spokoju! Wybieram się tam 19. 7. 1983 na osobistą pogadankę. Albo... albo. Lucynka nie została przyjęta na Filozofickou fakultu UK w Pradze. Nic nie pomoże. Nawet odwołanie. Będzie musiała iść gdzieś pracować. Stale drepczą mi po piętach. W czasie wakacji postanowiłem napisać nowy tomik wierszy, bo prozy odechciało mi się po Twojej świetnej książce. Może kiedyś później się pozbięram. Twoją prozę też chciałbym dać do Wydawnictwa Śląsk, ale o tym jeszcze pomówimy. Nejlepiej byłoby, żeby Ci dali umowę przez Dilię. Słońce świeci nad Olzą, wiatr buszuje w kopcach, lipiec... lato... Napisz kiedy mogę przyjechać do Brna.

Wasz

Wilhelm Przeczek.¹⁵

Przeczkův stručnějši dopis z října 1983 informuje adresáta o nevydání jeho povídek v polském překladu, o vysílání Zogatových básní a ukázek z prózy v rozhlase, ale i o možnosti otisknout několik básní v ostravském Kulturním měsíčníku (zde použitý název časopisu byl přijat v r. 1983), kde rubriku poezie vedl ostravský básník a překladatel Karel Vůjtek. Przeczek rovněž varuje svého brněnského druha před ukvapeným rozhodnutím, aby se s manželkou přestěhovali na české Těšinsko, ale své důvody nesděluje.

15 „Bystrice, 7. 7. 1983. Milý Jindřichu, srdečně Tě i Lenku pozdravuji, děkuji vám za to, že jste u sebe nechali přenocovat Leszka, děkuji za pozdravy a vůbec za to, že jsi, Jindro, přítelem, jemuž píšu v těžkých časech pochybností. Ke konci školního roku jsem se znovu strašně rozčilil, protože mě ten idiot inspektor »přenesl« do Trince. Nejvíce je mi líto ohybu Olzy, který jsem pozoroval z okna kabinetu a pěkného městského lesíku, kam jsem chodil s mládeží. Takový je už ten svět. Nedají nám pokoj ani na onom světě. Jsem o tom přesvědčený. Tvou pěknou knížku jsem už přeložil, opravil, ba co víc, těšil jsem se z ní až k rozkoši. Chtěl bych se s Tebou setkat, drahy příteli. Avšak nikoli v červenci, protože mám závazky vůči rodině. Nejlépe v srpnu. Možná se konečně vydám do Brna? Nebo možná že Ty (vy) přijedete na Horala? Poslední kopii Tvé sbírky poezie zamýšlím poslat s Tvým souhlasem do Světové literatury. To je taková výborná varšavská edice. Vždyť to musí někde prasknout! V Profilu ticho, ale nedopřeju jim klidu! Pojedu tam 19. 7. 1983 na osobní rozhovor. Buď – anebo. Lucynka nebyla přijata na Filozofickou fakultu UK v Praze. Nepomůže nic. Dokonce ani odvolání. Bude muset jít někam pracovat. Stále mi šlapou na paty. Během prázdnin jsem se rozhodl napsat novou sbírku básní, protože na prózu jsem ztratil chuť po Tvé skvělé knize. Možná se k tomu někdy opět vrátím. Tvou prózu bych také chtěl dát do Nakladatelství Slezsko, ale o tom ještě pohovoříme. Nejlépe by bylo, aby Ti dali smlouvu přes Diliu. Slunce svítí nad Olzou, vítr dovádí v kopcích, červenec... léto... Napiš mi, kdy mohu přijet do Brna. Váš Wilhelm Przeczek.“

Bystrzyca, 17. 10. 83.

Drogi Jindřichu,

wybacz, że tak długo milczałem, ale ciągle jeszcze czekałem na jakiś sygnał, že Twoje opowiadania będą drukowane. Niestety, nic a nic do mnie nie dotarło. To jest prawdziwy pech. Nie wiem czemu mam to przypisać.

Nie mam jeszcze przepisaneho tłumaczenia Twojej powieści „Drobné...“. Zaraz, kiedy mi się to uda, a mam nadzieję, že będzie to jeszcze zanim skończy jesień, přeszlę do Ciebie całość.

Žaľuję, že nie mogliśmy się spotkać wtedy, kiedy byleš, ale taki już los. Byłem wtedy w Suchej na pogrzebie mojej ciotki.

Sľuchałem przed czasem Twoich bardzo pěkných wierszy i fragmentu prozy w Radio. Podobały mi się te niezmiřnie mądre i ładne rzezy.

Ješli chodzi o Twoje (i Lenki) przeniesienie się na tutejszy teren – to radziłbym Wam jeszcze trochu poczekać... Taka decyzja musi być gruntownie přemyšľana.¹⁶

Vůjtek z KM w Ostrawie napisał do mnie, žebym mu přesľal wiersze. Chce widocznie w listopadzie dać coś mojego.

Serdecznie Was pozdrwiam

Wilhelm Přeczcek.¹⁷

Dopis z března 1984 přináší informaci o Přeczckově nadšenej recepti Zogatovy povídky v jablunkovském informačním zpravodaji i o záměru bystrického básníka, že bude redigovat literární část zpravodaje. (Ke spolupřáci skutečně došlo, Přeczcek ve Zpravodaji – Biuletynu města Jablunkova, jak se periodikum nazývalo, umístřoval fejetony v polštině, básně v češtině a polštině, rozhovor u přiležitosti Dne učitelů s Władysławem Winklerem apod.¹⁸) List dále obsahuje pozitivní zprávu, že v polském časopise Miesięcznik Literacki (Varšava) vyjde Přeczckova báseň *Buki wśród owiec* (Buky mezi ovce), která byla dedikována právě Zogatovi, což by mohlo obrátit pozornost Oldřicha Rafaje, šefredaktora pražského Literárního měsíčníku, do jehož redakce byl údajně Miesięcznik Literacki¹⁹ zasílán, právě k tomuto literárnímu počinu. (Zogata nicméně o nic takového nestál.²⁰)

16 Podle Zogatova sdělení „Lenka nechtěla žít v Brně. Urputně mne nutila vrátit se na Těšínsko.“ (Z dopisu J. Zogaty zaslaného L. Martinkovi dne 28. 3. 2018.)

17 „Bystrice, 17. 10. 83. Milý Jindřichu, promiň, že jsem tak dlouho mlčel, ale stále ještě čekám na nějaký signál, že Tvé povídky budou zveřejněny. Bohužel nic, ale vůbec jsem nedostal. To je opravdová smůla. Nevím, co to způsobilo. Nemám ještě přepsán překlad Tvého románu „Drobné...“. Hned jak se mi to povede, přitom doufám, že to bude ještě před koncem podzimu, pošlu Ti celek. Lituji, že jsme se nemohli setkat tehdy, když jsi tu byl, ale takový je už osud. Byl jsem tenkrát v Suché na pohřbu mé tety. Před časem jsem poslouchal Tvé velmi pěkné básně a úryvek prozy v rozhlase. Líbily se mi ty nesmířně moudré a pěkné věci. Pokud jde o Tvé (a Lenčino) přestěhování na zdejší terén, pak bych vám doporučoval, abyste ještě trochu počkali... Takové rozhodnutí musí být pořádně přemyšľeno. Vůjtek z KM v Ostravě mi napsal, abych mu poslal básně. Evidentně chce v listopadu dát něco ode mne. Srdečně vás zdravím. Wilhelm Přeczcek.“

18 Za podrobnější informace o náplni Zpravodaje – Biuletynu města Jablunkova děkujeme vedoucí odboru školství a kultury MěÚ Jablunkov Mgr. Terezii Müllerové.

19 V poznámkách tento název do češtiny nepřekládáme, aby nedošlo k záměně varšavského časopisu s pražským (v překladu stejného jména).

20 „Neměl jsem o jeho povšimnutí sebemenší zájem. Cítil jsem k němu, k té oficialitě, odpor.“ (Z dopisu J. Zogaty zaslaného L. Martinkovi dne 28. 3. 2018.)

Bystrzyca, 26. 3. 1984

Droga Leno, Kochany Jindřichu,

dowiedzieliśmy się, że ostatnio byliście w Beskidach i nie wiem dlaczego – Jindro – nie zawadziłeś o mnie. O waszej bytności na „starych śmieciach“ mówiła mi Irena.

Jindřichu,

przeczytałem ostatnio w jablonkowskim Informatorze twoją impresję TÓNY. Czytałem już dawniej, w gazecie brnieńskiej, ale teraz zrobił tekst na mnie o wiele większe wrażenie. Bardzo mi się to podoba. Može właśnie to, že jest sprawa umieszczona w kontekście Beskidu, ' že właśnie tu, pod górami – miałem možnost przeczytać Twoją proz – tak na mnie podziało.

Od maja będę prowadził w Informatorze tę stroniczkę poezji. Rozmawiałem już z pani Tichą i wyložylem jej, že nie będzie mi chodilo wyłącznie o druk wierszy, ale o to, žeby zwiázac poezję z tutejszym terenem. Chciałbym wydrukować w czerwcu lub lipcu jakiś Twój wiersz, Jindro. Proszę, žebyś mi przesłał což odpowiedniego.

U mnie nic się nie zmienia. Wszystko zostaje przy starych praktykach, może tylko to, že już nawet „Zwrot“ nie chce mnie drukować. Napisał mi z Warszawy prof. Andrzej Lam, že w „Miesięczniku Literackim“ będą drukowali między innym wiersz „Buki wśród owiec“. Miesięcznik Literacki otrzymuje również pan dr Olda od „rafania“, więc poczyta sobie – Jindro – o Tobie.

Przesyłamy Wam – my wszyscy – serdeczne pozdrowienia!

Ukłony i uściski!

Twój

Wilhelm Przeczek.²¹

O čtyři měsíce později zasláný dopis do moravské metropole zmiňuje filmový scénář, s největší pravděpodobností k filmu *Poslední gajdoš* (1978, režie Alois Müller), který Zogata napsal pro ostravskou televizi pod propůjčeným jménem Kamila Smyčková. Pro Zpravodaj – Biuletyn města Jablunkova Przeczek zamýšlel vybrat sám některou ukázkou ze Zogatovy básnické tvorby, a kromě toho se v měsíčníku Zwrot měl objevit jeho překlad úryvku ze Zogatova románu *Drobné z pastuší tobolky* (patrně původní název prvního dílu Zogatovy prozaické tetralogie). Tradičně se Przeczek dotazuje, zda brněnští přátelé přijedou na Slezské dny v Lomné. List obsahuje rovněž informaci o sebevraždě básníka a známého aforisty, profesí

21 „Bystrice, 26. 3. 1984. Drahá Leno, milý Jindřichu, dozvěděli jsme se, že jste nedávno byli v Beskydech a nevím proč, Jindro, jsi mě nenavštívil. O vaší přítomnosti na »starých místech« mi řekla Irena. Jindřichu, nedávno jsem přečetl v jablonkowském Zpravodaji tvou impresi TÓNY. Četl jsem ji už dříve v brněnských novinách, ale teď na mě udělal text mnohem větší dojem. Velmi se mi to líbí. Možná právě to, že je věc umístěna v kontextu Beskyd, že jsem měl právě tady, pod horami, možnost přečíst Tvou prózu, na mě tak zapůsobilo. Od května budu věst ve Zpravodaji stránku poezie. Hovořil jsem s paní Tichou a vysvětlil jsem jí, že mi nepůjde výhradně o publikování básní, ale o to, abychom spojili poezii se zdejšími terény. Chtěl bych vydat v červnu nebo červenci nějakou Tvou báseň, Jindro. Prosim Tě, abys mi poslal něco vhodného. U mne se nic nemění. Všechno zůstává při starých metodách, snad jen to, že už ani Zwrot mě nechce tisknout. Napisał mi z Varšavy prof. Andrzej Lam, že zveřejní mimo jiné báseň *Buky mezi ovce*. Literární měsíčník [Varšava] dostává rovněž pan dr. Olda od »rafání«, takže si o Tobě, Jindro, počte. Posíláme vám – my všichni – srdečné pozdravy! Pozdravení a objetí! Tvůj Wilhelm Przeczek.“

lékaře Janusze Gaudyna (25. 2. 1935 Katowice-Ochojec – 22. 6. 1984 Třinec) a také prosbu, zdali by syn Lech nemohl přenocovat u Zogatů v Brně. Pod strojopisem nacházíme rukou psanou Lechovu prosbu o nocleh na 3–5 dní v době od 15. 8. 1984.

Bystrzyca, 1. 7. 1984 r.

Drogi Jindřichu,

juž przez dłuższy czas milczysz. Nie wiem co się stało, a może w ogóle zapomniałeś pisać? A może się obraziłeś na mnie o to, że nie podobał mi się Twój scenariusz filmowy? Nie wiem. W każdym razie prosiłem Cię, żebyś przesłał jakiś wiersz. Nie zrobiłeś tego, więc wybiorę do październikowego INFORMATORA jabłunkowskiego któryś z Twoich wierszy, chyba Ci się spodoba. W „Zwrocie“ pojawi się na początku przyszłego roku fragment (w moim przekładzie) Twojej powieści „Drobné z pastuší tobolky“. Z Polski nie mam żadnych informacji co do druku Twoich tekstów. Ale w Miesięczniku Literackim pojawi się wiersz „Buki wśród owiec“, który jest Tobie poświęcony i jest w nim mowa o Tobie. Czy Wy z Lenką przyjedziecie na Slezské dny do Łomnej? Chciałbym się z Wami spotkać. Możecie przyjechać do nas, albo zobaczymy się w Jablunkowie. Napisz koniecznie.

Mam do Was prośbę. Leszek chciałby przyjechać do Brna w drugiej połowie sierpnia i chciałby u Was przenocować. Czy to jest możliwe? Nie wiem, czy znałeś dr Janusza Gaudyna. Popęnił samobójstwo, wyskoczył w Trzyńcu ze swojego mieszkania. Podobno mu dokuczano... ale bliższych szczegółów nie dowiedziałem się nawet na Jego pogrzebie w Karwinie.

Pozdrawiam Was serdecznie, a teraz jeszcze

Leszek się dopisuje! Twój

Wilhelm Przeczek.

Panie Jindřichu,

chciałbym przyjechać do Brna około 18. 8. i zatrzymać się na 3 – 5 dni. Byłbym wdzięczny, gdybym mógł u Was przenocować!

Pozdrawiam

Lech Przeczek.²²

22 „Bystřice, 1. 7. 1984. Milý Jindřichu, už delší dobu mlčíš. Nevím, co se stalo, možná jsi úplně zapomněl psát? Anebo ses možná urazil, že se mi nelíbil Tvůj filmový scénář? Nevím. V každém případě jsem Tě prosil, abys mi poslal nějakou báseň. Neudělal jsi to, takže vyberu do říjnového jablunkovského ZPRAVODAJE některou z Tvých básní, snad se Ti výběr bude zamlouvat. Ve Zwrotu na začátku příštího roku vyjde ukázka (v mém překladu) z Tvého románu *Drobné z pastuší tobolky*. Z Polska nemám žádné informace ohledně publikování Tvých textů. Avšak v Literárním měsíčníku [Varšava] se ukáže báseň *Buky mezi ovce*, která je věnována Tobě a je v ní zmínka o Tobě. Přijedete s Lenkou na Slezské dny do Lomné? Chtěl bych se s vámi setkat. Můžete přijet k nám, nebo se uvidíme v Jablunkově. Napiš konečně. Mám k vám prosbu. Leszek by chtěl přijet do Brna v druhé polovině srpna a chtěl by u vás přenocovat. Je to možné? Nevím, jestli jsi znal MUDr. Janusze Gaudyna. Spáchal sebevraždu, vyskočil v Třinci ze svého bytu. Nejspíš ho pronásledovali... ale přesnější podrobnosti jsem se nedozvěděl ani na jeho pohřbu v Karvině. Pozdravuji vás srdečně a teď se ještě připisuje Leszek! Tvůj Wilhelm Przeczek. Pane Jindřichu, chtěl bych přijet do Brna kolem 18. 8. a zdržet se na 3–5 dnů. Byl bych Vám zavázán, kdybych mohl u vás přenocovat! Pozdravuji, Lech Przeczek.“

První Zogatův dopis zasláný Przeczkovi, jenž jsme měli k dispozici, je datován 12. 9. 1984. Pisatel informuje o tom, že snad v Brně zahlédl Przeczkova syna Lecha, ale není si tím zcela jist. Korespondence se dále týká publikace v Literárním měsíčníku, kontaktů brněnského básníka v kulturních kruzích v Polské lidové republice, možnosti tam bez větších překážek publikovat, konkrétně například polský překlad Zogatova rukopisu *Drobné z pastuší tobolky*, o který žádá svého bystrického přítele.

12. 9. 1984

Brno

Milý Wilku,

děkuju za pozdrav, atd. (Proč se neozvou hlasitěji B. S. K. a T. Š.?)

Podruhé, když jsem tu náhodou potkal Leszka, měl jsem dojem, že se mi vyhýbá. (Ale jen dojem.) Snad jsem jej něčím při prvním pobytu nezklamal?

Můžeš-li, pošli ten L. M. Budu rád. I mně se začíná dařit („neštěstí v lásce – štěstí v kartách“, a co jiného je litera na papíře, než plichta nebo eso a vše mezi tím, ta hra však bývá hazardní).

Mám možnost nějakých vlivných známostí v P. L. R. Možná se dá uvažovat o vydání „Drobných z pastuší tobolky“. Z české strany nebude zábran. Prosím Tě, zkus dokončit překlad. Čím dřív, tím lépe.

Žiju, jak se dá a jak jsi slyšel. Pokud si úsudek o tom necháš pro sebe, budu Ti vděčný.

V Brně začíná vycházet liter. časopis. První číslo v prosinci (nulté, informativní).

Na nic nemám čas, ani na sebe. Nového, co by stálo za řeč, jsem dlouho nic neudělal.

Napiš o sobě i o to, není-li nějaká šance (další) v P. L. R. Opakuji: odtud (pro mne) už překážky nejsou!

Ze srdce zdraví

Jindra Zogata.

Z 10. října 1984 pochází Zogatův dopis, který je spíše smutným vyznáním příteli ze svých osobních problémů.

10/10 84

Drahý kamaráde,

děkuji za všechno, co pro mne podnikáš i za dopis.

Přestal jsem cokoliv psát a nemá význam o tom diskutovat.

Pramen vyschl.

Žábu na dně jsem zabil a sucho ji pohřbí.

O čem ještě? O čem?

Sud' Bůh příčiny, důvody a následky.

Je po všem a téměř na ničem mi nezáleží.

Pro mne je láska ztracena a byla vším.

Tvůj

Jindřich.

Další dochovaný a zpřístupněný dopis Zogaty je ze srpna 1987, napsaný v Bukovci. List zmiňuje překlad výboru z poezie T. Śliwiaka, přiložena je báseň pro antologii polské poezie z českého Těšínska (vyšla pod názvem *Nocny list z Krakowa*, ale překlad básně v ní publikován nebyl) a ještě jedna pro *Życie Literackie*. Zogata také oceňuje pokusy Lecha Przeczek psát literární tvorbu v češtině.²³ Problém vidí jedině s publikováním ukázek jeho děl v literárních časopisech.

8. 8. 1987

Bukovec

Milý Wilku,

Přeložil jsem Śliwiakův výbor; díky za knížku (brzy ji vrátím) a tip. Přišel jsem tomu všemu na chuť, líbí se mi. Jen v několika málo místech si nejsem zcela jist slovem, potřeboval bych to s Tebou konzultovat, máš kdy?

Posílám Ti básničku pro tu antologii o Krakowie a ještě jednu. Snad se už tentokrát v redakci neztratí. Přál bych si zas něco otisknout v *Ž. L.* prosím tě, přelož to a pošli T. Ś. S mými pozdravy.

Tvůj syn lech píše velmi dobře česky. Sem tam, ale velmi málo, drobná chybička je – ve skladbě věty, ale on má na to, aby je vychytil. Jistě se nebude zlobit, když prozradím, že také já si myslím o těchto druhých fantaziích, že jsou úniková literatura, ale je pro to jistě nejeden důvod; literatura to ovšem je, blahopřeju mu, ať se daří! Jen nevím, co s texty. V Brně časopis není, v Ostravě je možností víc. Dám věci přečíst Karlu Blažkovi, autorovi sci-fi, snad poradí. Asi ta Praha, už aby měl textů celou knížku. Nač by měl chodit našimi „křížovými cestami“.

Pozdravuj Jadžu, Leszka, dcerku a B. S. K. Přijed'te. Autem je to blízko i přes Bukovec a přes Hřčavu až na místo. Ještě: Bukovec, Zachrašč, č. p. 014, přes Suš. Jsme tady do 12. 9.

Srdečně zdraví

Jindra Zogata.

P. S. Posílám víc básniček. Vyber si. Jsou z rukopisu *BALADY OVESNÉHO DNE*, napsaného v létě 1986. (Kraków jsem poslal teď.)

Jak již bylo výše zmíněno, korespondence Przeczek se Zogatou, kterou jsme měli k dispozici, není kompletní, neboť další dochovaný list je datován až zářím 1987, tedy o tři roky později než ten, z něhož jsme naposledy citovali. Domníváme se, zajisté oprávněně, že Przeczek během těch let udržoval i nadále s rodákem z Javořinky osobní korespondenci, bohužel se ztratila nebo adresátem nebyla znovuobjevena. Každopádně „listovní příležitosti“ neustávají ani v roce 1987, kdy Przeczek spolupracuje na antologii poezie těšínských básníků, kteří se inspirovali Krakovem, jež pak vyšla až v r. 1990 pod názvem *Nocny list z Krakowa* (editorem byl literární kritik B. S. Kunda). Bohužel se již přesně nedozvíme, proč do této antologie nebyla nakonec zařazena Zogatova báseň *Kraków 1987* v Przeczkově překladu, k němuž měl editor

23 Pravděpodobně mohlo jít o sci-fi povídky, které později vyšly v souboru *Strach z modré trávy* (Český Těšín, 1996).

určité výhrady (můžeme jedině spekulovat, že to bylo onou příčinou). V dopise zmíněná Mirka byla třetí manželkou J. Zogaty, profesí výtvarnice Mirka Fikrová-Zogatová (*1948). Nadále trvá Przewczkova snaha o překlady ze Zogatovy poezie do polštiny, dozvídáme se o spolupráci na překladech polského básníka Tadeusze Śliwiaka (1928–1994) do češtiny.

W Bystrzycy, 7. 9. 1987 r.

Drogi Jindrzichu,

przesyłam pozdrowienia, a zarazem przepraszam w imieniu swoim i Bogusia Kundy, że nie przyszedliśmy na Suś.

Niestety w niedzielę strasznie lało, a Boguś przyjechał już prawie wieczorem, więc nie było się co ruszać do Bukowca. W każdym razie ja zrobiłem, co do mnie należało.

Przetłumaczyłem Twoje piękne wiersze i przesyłam Ci je do korekty. Proszę – zaznacz te miejsca, które Ci się będą wydawały wątpliwe i napisz mi.

Twój wiersz KRAKÓW 1987 oddałem już Bogusiowi do tej antologii poetów, którzy pisali o Krakowie. Bardzo mu się podobał, ale ma pewne zastrzeżenia do tłumaczenia, dałem mu więc również oryginał i pewno wiersz się pojawi w jego tłumaczeniu.

Jest poniedziałek, za chwilę jadę jeszcze na spotkanie z B.S.K. do Czeskiego Cieszyna, bardzo się spieszę. Może zastaniemy Was jeszcze w Cieszynie?

Proszę pozdrów Mirkę, kłaniam się również Tobie. Gdybyśmy się nie spotkali – to napisz, które słowa w tym Śliwiaku nie są jasné i jakoś korespondencyjnie daj to wszystko do kupy.

Twój

Wilhelm Przewczek.

PS Kopie wierszy możesz sobie zostawić, wkrótce się odezwę!²⁴

Zogatův list ze září 1987 informuje bystrického přítele o novinkách po návratu z Bukovce do Brna. Patří k nim i možnost publikování v brněnském přírodovědném časopise Veronika.

Brno, 20. 9. 1987

Milý Wilku,

První chvíle pohody nedělního odpoledne, vlastně je teprve 19. 9. (nebo ne?), po týdnu od příjezdu do Brna, mi dovoluje, abych Ti napsal. Děkuji za Tvé překlady, mám z nich velkou

24 „V Bystřici, 7. 9. 1987. Milý Jindřichu, posílám pozdravy a zároveň se jménem svým i Boguše Kundy omlouvám, že jsme nepřišli na Suś. Bohužel v neděli hrozně pršelo a Boguś přijel skoro až k večeru, takže nemělo smysl jet do Bukovce. V každém případě jsem udělal, co bylo třeba. Přeložil jsem Tvé pěkné básně a posílám Ti je ke korektuře. Prosím, označ ta místa, o nichž budeš mít nějakou pochybnost a napiš mi. Tvou báseň KRAKOV 1987 jsem už odevzdal Bogušovi do antologie básníků, kteří psali o Krakovu. Velmi se mu líbila, ale má určité výhrady k překladu, tak jsem mu dal rovněž originál a báseň se určitě ukáže v jeho překladu. Je pondělí, za chvíli ještě pojedou na setkání s B. S. K. [Bogusławem Sławomirem Kundou; pozn. L. M.] do Českého Těšína, velmi pospíchám. Možná se s vámi ještě potkáme v Těšíně? Prosím, pozdravuj Mirku, zdravím také Tebe. Pokud bychom se nesetkali, napiš, která slova v tom Śliwiakovi nejsou jasná a nějak to korespondenčně dáme všechno dohromady. Tvůj Wilhelm Przewczek. P. S. Kopie básní si můžeš ponechat, zanedlouho se ozvu!“

radost, něco jsem opoznámkoval a ještě ti texty posílám. Přidal jsem také nové, letošní, to víš, ty poslední věci se člověka ještě drží, něco z nich, pokud se Ti také budou zdát „lepší“, bys mohl zpracovat.

Mrzelo mne moc, že jsme se nesetkali, byli jsme předminulý týden ještě do pátku v Bukovcu, ale to jsi asi nevěděl, už nevím.

Mám teď hrůzu osobních nevyřízených věcí i plno zaměstnaneckých záležitostí před koncem vegetačního roku, ale ty překlady T. Š. Určitě do termínu v listopadu, kdy mají být v Praze, udělám. Bylo by to složité dopisováním, o čem jsme mluvili konečně se slovníčkem, není toho mnoho, zvládnu.

Leszkovy prózy dám do časopisu ČSAV, přírodovědeckého, jmenuje se Veronika, vychází, jediný, v Brně a přimluvím se za ně. Dělalí to mí kamarádi, žádají po mně verše, publikoval jsem tam už 2 básničky; nový časopis – vyšla teprve 2 čísla. (Pro literaturu ovšem čtvrtletník není.)

Přeju Ti hodně pohody v tom roce vydobytém k práci podle Tvých představ a držím palce. Přijed' někdy. Pozdravuj doma.

S pozdravy od srdce
Jindra Zogata.

Przeczkův dvoustránkový dopis z října 1987 je naplněn optimismem a chutí do další práce. Przeczek se zúčastnil Varšavského básnického podzimu, kde poznal celou řadu literárních osobností, zanedlouho po návratu byl pozván na Mezinárodní básnický listopad v Poznani. Slibně vypadalo zveřejnění Zogatových básní v polském překladu v časopise *Życie Literackie* (Literární život), kde jako redaktor rubriky poezie působil v letech 1967–1990 polský básník Tadeusz Śliwiak, jehož básně se Przeczek snažil ve spolupráci se Zogatou přeložit do češtiny a někde je zveřejnit. Podobně se rýsovalo vydání překladů Zogatových básní v měsíčníku *Zdanie*, jehož redaktorem byl B. S. Kunda. (V r. 1987 vyšla Śliwiakovi na Slovensku ve Slovenském spisovatelovi sbírka *Znaky prítomnosti* v nákladu šest set kusů a v překladu Vlastimila Kovalčíka.) Dopis obsahuje také zmínku o tom, že ostravský prozaik písící polsky W. A. Berger vydal v ostravském Profilu knihu *Most nad Lucynou* (1987), avšak až poté, kdy se mu podařilo publikovat knižně v Polsku několik svých souborů próz. Slibně se rozvíjela také Prcezkova publicistická součinnost s měsíčníkem *Zwrot* a doufal v další překladatelskou spolupráci s katovickým časopisem *Tak i Nie* (Ano a ne), kam chtěl umístit úryvky Zogatovy prózy *Dvory* (vyšlo v souboru *Stříbrné rybky*, 1985, spolu s B. Solanským a J. Jílkem) a několik básní v překladu do polštiny. Jestli se Prcezkovi podařilo prosadit Zogatovy literární texty k publikování ve Zpravodaji Československého kulturního centra (Informator Ośrodka Kultury Czechosłowackiej) ve Varšavě, pro který měl rovněž připravit překlady dvanácti českých a slovenských básníků, o tom nemáme podrobnější informace. Prcezek se nepochybně mohl těšit i z pozvání na literární besedy s mládeží a dospělými ve svém regionu.

Bystrzyca, 1. 10. 1987 r.

Drogi Jidřichu,

list Twój otrzymałem w czasie, kiedy byłem na Warszawskiej Jesieni Poezji. Siedziałem tam 7 dni i włączyłem się po różnych imprezach, spotkaniach autorskich, zwiedzałem miasto i gadaliśmy z kumplami. W delegacji czechosłowackiej byli Jarda Holoubek, L. Štěpán, Jozef Zbihlej, Ivan Matějka, Emil Havlíček, Marián Servátka, Vlastimil Kovalčík i ja (jako Polonia CSRS). Poza czst. delegacją byli jeszcze Bułgarzy, Cypr, Etiopia, Grecja, Irak, Jugosławia, Kuba, NDR, RFN, Rumunia, Węgry, Wietnam, Włochy i ZSSR.

Ledwo wróciłem, a tu już jest nowe zaproszenie na X Międzynarodowy Festiwal Poezji do Poznania (połowa listopada). W międzyczasie trzeba jednak coś zrobić, bo jak do tej pory jest to tylko tzw. „údržba“. Mam teraz wiele pracy z przygotowaniem ankiety z pisarzami słowackimi dla Zwrotu na rok przyszły.

W sobotę i niedzielę zabiorę się za tłumaczenie Twoich tekstów. Rozmawiałem w Warszawie ze Śliwiakiem na Twój temat. Obiecał, że puści wkrótce Twoje teksty w Życiu Literackim. Mówiłem mu też, że go tłumaczysz. Myślę, że by było dobre wydrukować parę wierszy T. Śliwiaka w Twoim tłumaczeniu. Tylko nie wiem gdzie. W Ośrodku Kultury Czechosłowackiej w Warszawie Holoubek się chwalił, że „Kmen“ ma się przekształcić w samodzielne pismo literackie. No, zobaczymy co z tego wyniknie...

O tym, że byliście w Bukowcu nie wiedziałem! B.S. Kunda twierdzi, że w numerze listopadowym Zdania idą Twoje teksty w jego tłumaczeniu. Ja mam nadzieję, że Twoje wiersze w ŻL pojawią się w listopadzie, bo kolejka jest niestety długa. Twoje notatki uwzględniłem i wprowadziłem jako korektę, ale nie zdążyłem jeszcze przepisać. Prześlę Ci wszystko razem, przy najbliższej okazji. Zwrot zamówił u mnie reportaż z pobytu na Warszawskiej Jesieni Poezji, więc siedzę nad tym i męcę się, bo nie lubię pisać takich rzeczy.

W przyszły piątek jadę na spotkanie autorskie do Ustronia-Jaszowca, a potem w Cieszynie mam spotkanie z młodzieżą szkół średnich. Jestem na początku tego urlopu trochę rozlatany i muszę się skupić, żeby jednak mieć z tego jakąś korzyść twórczą. Napisz mi jak Ci poszło z tymi tłumaczeniami Tádka. Czytałem niedawno korektę tłumaczenia V. Kovalčíka na język czeski i wypadło to bardzo dobrze. Książka Śliwiaka pokazuje się na Słowacji, w Slovenskom spisovatel i nosi tytuł „Znaki obecności“ (Znaky prítomnosti).

Wiesław Adam Berger wydał w Ostrawie (Profil) po 20 latach prób, swoją pierwszą książkę „Most nad Łucyną“. Ale przedtem musiał zaistnieć jako pisarz w Polsce. Wydał tam trzy prozy: „Świerszcze w głowie“ (Wydawnictwo Literackie, Kraków), „Zmysły“ (Wydawnictwo „Śląsk“, Katowice) oraz „Idę. Concorde“ (Ludowa Współdzielnia Wydawnicza, Warszawa). Takie sprawy.

Jindro, jeśli możesz – to prześlij mi tę książkę, którą wydałeś w CSRS i ja z niej przetłumaczę jakiś fragment dla takiej gazety literacko-społecznej „TAK I NIE“, która pokazuje się w Katowicach. Mam tam możliwości szybko załatwić druk Twojej prozy. Zresztą będzie tam także kilka Twoich wierszy.

Jeden Twój tekst pójdzie w przyszłym roku na okładce INFORMATORA Ośrodka Kultury Czechosłowackiej w Warszawie. Dr Pasternak, radca Ambasady, zaprosił mnie do współpracy i mam mu zrobić 12 przekładów czeskich i słowackich poetów na cały przyszły rok.

Pozdrawiam Cię serdecznie, pozdrawiam także Mirkę i życzę Wam wiele dobrego w tej morawskiej metropolii...

Twój

Wilhelm Przewczek.²⁵

K Zogatově dopisu z 5. října 1987 je připojen text jeho prózy *Dvory*. Od účasti na básnických festivalech brněnský kolega Przewczka spíše odrazuje, podle jeho mínění jde o ztrátu času. Není nadšen ani z charakteru soutěže překladatelů, vyhledá proto konzultaci s brněnským překladatelem Ludvíkem Štěpánem. Informuje, že pracuje na rukopisu *Obrázků na skle*, které by snad mohly vyjít v ostravském Profilu (tam pak skutečně vyšly v r. 1990), když už se dokonce líbily redaktorce Evě Sobkové, která ho dokonce poctila svou návštěvou v Brně.

5. 10. 1987

Milý Wilku,

Díky za dopis a potěšující zprávy v něm. Posílám DVORY, myslel jsem, že je máš.

Vykašli se na festivaly, škoda drahocenného času.

Nevím, co se Šliwiakem. Ze soutěže překladatelů se vyklubala jen nějaká honba o ceny. (Poslali mi dispozice.) Budu muset promluvit se Štěpánem. Definitivní překlad má čas

25 „Bystřice, 1. 10. 1987. Milý Jindřichu, Tvůj dopis jsem dostal v době, kdy jsem byl na Varšavském básnickém podzimu. Seděl jsem tam sedm dní a vláčel jsem se po různých oslavách, autorských setkáních, prohlížel jsem si město a debatovali jsme s kamarády. V československé delegaci byli Jarda Holoubek, L. Štěpán, Jozef Zbihlej, Ivan Matějka, Emil Havlíček, Marián Servátka, Vlastimil Kovalčík a já (jako Polonie ČSSR). Kromě čl. delegace tam ještě byli Bulhaři, Kypr, Etiopie, Řecko, Irák, Jugoslávie, Kuba, NDR, SRN, Rumunsko, Maďarsko, Vietnam, Itálie a SSSR. Sotva jsem se vrátil a mám tady novou pozvánku na X. Mezinárodní festival poezie do Poznaně (polovina listopadu). Mezitím je třeba něco udělat, protože doposud je to jenom tzv. »údržba«. Mám teď hodně práce s přípravou ankety se slovenskými spisovateli pro Zwrot na příští rok. V sobotu a neděli se budu věnovat překladům Tvých textů. Hovořil jsem ve Varšavě na Tvé téma se Šliwiakem. Slíbil, že zanedlouho pustí Tvé texty v Literárním životě. Také jsem mu řekl, že ho překládáš. Domnívám se, že by bylo vhodné otisknout několik básní T. Šliwiaka v Tvém překladu. Jenom nevím kde. V Československém kulturním centru ve Varšavě se Holoubek chválil, že se má Kmen přeměnit na samostatný literární časopis. No, uvidíme, co z toho bude... O tom, že jste byli v Bukovci, jsem nevěděl! B. S. Kunda tvrdí, že listopadové číslo Názoru půjdou Tvé texty v jeho překladu. Doufám, že Tvé básně v LŽ se ukážou v listopadu, protože fronta je bohužel dlouhá. Tvé poznámky jsem zohlednil a zanesl do korektury, ale ještě jsem to nestačil přepsat. Pošlu Ti všechno dohromady při nejbližší příležitosti. Zwrot si u mne objednal reportáž z pobytu na Varšavském básnickém podzimu, takže nad tím sedím a trápím se, protože nerad píšu takové věci. Příští pátek pojedu na autorské setkání do Ustroně-Jaszowce a pak mám v Těšíně setkání se středoškolskou mládeží. Jsem na začátku této dovolené trochu rozlítaný a musím se soustředit, abych z toho měl nějaký tvůrčí užitek. Napiš mi, jak se Ti dařilo s těmi překlady Tacka. Nedávno jsem četl korekturu překladu V. Kovalčíka do češtiny a dopadlo to velmi dobře. Šliwiakova knížka vyšla na Slovensku, ve Slovenském spisovatelé a má název Znak přítomnosti (Znamení přítomnosti). Wiesław Adam Berger vydal v Ostravě (v Profilu) po dvaceti letech pokusů svou první knížku Most nad Lučinou. Avšak předtím musel začít existovat jako spisovatel v Polsku. Vydal tam tři prózy: Cvrčci v hlavě (Literární nakladatelství, Krakov), Smysly (Nakladatelství Slezsko, Katovice) a Jdu. Concorde (Lidové nakladatelské družstvo, Varšava). Takové záležitosti. Jindro, pokud můžeš, pošli mi tu knížku, kterou jsi vydal v ČSSR a já z ní přeložím nějaký úryvek pro společensko-literární časopis Ano a Ne, který vychází v Katovicích. Mám tam možnost rychle zařídit otisknutí Tvé prózy. Ostatně bude tam také několik Tvých básní. Jeden Tvůj text bude zveřejněn v příštím roce na obálce Zpravodaje Československého kulturního centra ve Varšavě. Dr. Pasternak, poradce velvyslanectví, mě přizval ke spolupráci a mám pro něj udělat dvanáct překladů českých a slovenských básníků na celý příští rok. Pozdravuji Tě srdečně, pozdravuji také Mirku a přeji Vám hodně dobrého v té moravské metropolii... Tvůj Wilhelm Przewczek.“

do konce listopadu. Kam jednotlivé básně, nevím? Snad ten Kmen, snad; snad tam něco pošlu. Zastrané poměry!

Dokončuji povídky rukopisu OBRÁZKY NA SKLE. Sobkové se velice líbí, byla tady za mnou, tož uvidíme, uslyšíme.

Držím Ti palce a zdravím vás nad Olzou
Jindra Zogata.

Jindřich Zogata zareagoval poměrně rychle na přání svého bystrického přítele, aby mu poslal svou novou knihu, takže Przeczek s díkem odpovídá na zásilku v dopise odeslaném již 7. října 1987. V plánu měl i další propagaci Zogatovy poezie v polských literárních časopisech a těšil se na setkání v Brně, neboť tam měla proběhnout výstava těšínských výtvarníků, na které měly být přečteny také Przeczkovy básně v překladu Ludvíka Štěpána. Naděje na vydání ukázek ze Zogatovy literární tvorby rovněž vkládá do spolupráce s redaktorem varšavského časopisu Kultura Witoldem Nawrockým a redaktorkou nakladatelství Profil Evou Sobkovou.

W Bystrzycy, 7. 10. 1987 r.

Drogi Jindřichu,

właśnie otrzymałem Twoją książkę i jestem uradowany. Zabiorę się za tłumaczenie już jutro i w szybkim tempie wydrukuję w „Tak i Nie“ w Katowicach, a także w Zwrocie! Przynajmniej jedno opowiadanie tam pójdzie, i to zaraz na początku roku 1988! Jeszcze raz Ci dziękuję, bo mam się o co oprzeć.

Resztę Twoich tłumaczeń wierszy zabieram w piątek do Polski i przesyłam do warszawskiej „Literatury“, a jeśli się uda, to też spróbuję w KULTURZE (u W. Nawrockiego, to by był dopiero gol dla tych rafajopodobnych).

Niestety, muszę trochę pobujać po festiwalach, trzeba odnowić byłe kontakty poetyckie i przyjacielskie!

Przyjadę do Brna! Štěpán organizuje wystawę naszych plastyków, na której będą czytali moje wiersze w jego tłumaczeniu. Wernisaż jest 4. 11. 1987... Jeszcze Ci dokładnie napiszę. W tej chwili jest w Brnie Kazek Kaszper, który robi tam tłumacza jakiejś ekipie filmowej, kręcące tam film.

Do „Zwrotu“ dam KONIA... bardzo mi się podoba, ale próbowałem go już dwa razy tłumaczyć i jako się nie udawało, choć tłumaczenia mam. Podejdę jeszcze raz do niego!

Jeśli możesz trochę zaczekać – to o Śliwiaku możemy porozmawiać w czasie mojego pobytu w Brnie, chociaż Štěpán też mógłby Ci pomóc. Byłem z nim w Warszawie na festiwalu, ale o tym Ci już chyba pisałem...

Cieszę się, że Ewa nawiązuje z Tobą kontakt. Byłbym bardzo uradowany, gdyby także w „Profilu“ zaistniała Twoja twórczość, która jest przecież tak bardzo związana z naszym terenem!

W Życiu Literackim będziesz miał już niebawem wiersze, Tadek Śliwiak dał mi już cynka. A także – jak pisze B.S. Kunda – w krakowskim „Zdaniu“.

Odpovídám Ci od razu, bo w piątek jadę na spotkania autorskie do Ustronia-Jaszowca. Jeszcze raz serdecznie dziękuję za książkę, za list, a także za pamieć... Proszę, przekaż moje pozdrowienia, a także Jadzi i Lecha i Lucyny – Twojej Mirce!

Serdecznie Cię ściskam,
Twój –
Wilhelm Przeczek.²⁶

Na počátku prosince 1987 uvádí Zogata na korespondenčním listu zaslaném Przeczkovi několik aktualit o rozpracovaných projektech.

4. 12. 87

Milý Wilku,

Díky za ochotu. Fotosazbu už mám i tady. Přes brněnského ředitele Těšina to nešlo už dřív. Nic by už nemělo stát v cestě a knížka se objeví tak koncem 1. čtvrtletí 88.

Co Ž. L.²⁷ Śliwiakovy verše (do soutěže) jsem v termínu odeslal do Prahy. Jen potřebný výběr. O celé knize jsem jim ovšem psal a čekám příznivou reakci.

Se srdečnými pozdravy
Jindra Z.

Poté Zogata posílá do Bystřice obsáhlejší list, kde uvádí a koriguje údaje ke svému životopisu. Stěžuje si rovněž na poměry v tehdejší překladatelské obci a na zachování se Oldřicha Rafaje vůči jeho osobnosti i dílu. Svěřuje se i s dalšími tvůrčími i edičními plány do budoucna.

26 „V Bystřici, 7. 10. 1987. Milý Jindřichu, právě jsem obdržel Tvoji knížku a mám velkou radost. Už zítra se pustím do překládání, rychle to zveřejním v Ano a Ne v Katovicích a také v Obratu! Alespoň jedna povídka tam půjde a to hned na začátku roku 1988! Ještě jednou Ti děkuji, protože se mám o co opřít. Zbytek Tvých překladů vezmu s sebou v pátek do Polska a pošlu do varšavské Literatury, a pokud se to povede, zkusím to také v Kultuře (u W. Nawrockého, to by byl teprve gól těm rafajipodobným). Bohužel, musím se trochu protáhnout festivaly, abych obnovil dřívější básnické a přátelské kontakty! Přijedu do Brna! Štěpán organizuje výstavu našich výtvarníků, na které budou číst mé básně v jeho překladu. Vernisáž je 4. 11. 1987... Ještě Ti to upřesním. V této době je v Brně Kazek Kaszper, jenž tam tlumočí nějakému filmovému štábu, který tam točí film. Do Zwrotu dám Koně... velmi se mi líbí, i když jsem ho zkoušel dvakrát přeložit a stále se mi to nedařilo, i když překlady mám hotové. Podívám se na to ještě jednou! Pokud můžeš trochu počkat, pak o Śliwiaku můžeme pohovořit během mého pobytu v Brně, i když by Ti Štěpán také mohl pomoci. Byl jsem s ním na festivalu ve Varšavě, ale o tom jsem Ti už asi psal... Mám radost, že s Tebou Eva navazuje kontakty. Měl bych velkou radost, kdyby také se v Profilu objevila Tvé tvorba, která je přece tak velmi spojená s naším terénem! V Literárním životě budeš mít zanedlouho básně, Tadek Śliwiak mě už o tom informoval. A také – jak píše B. S. Kunda – v krakovském Názoru. Odpovídám Ti hned, protože v pátek pojedou na autorské setkání do Ustroně-Jaszowce. Ještě jednou srdečně děkuji za knížku, za dopis a také za paměť... Prosim, vyříd' mé pozdravy a také od Jadi, Lecha a Lucyny Tvé Mirce! Srdečně Tě objímám, Tvůj Wilhelm Przeczek.“

27 Życie Literackie.

12. 12. 1987

Milý Wilku,

Jsem Ti nesmírně vděčný za všechno, co léty našeho přátelství nezapomínáš, vynášíš na světlo a snažíš se uvést na správnou míru. Se zaujetím jsem si přečetl 2x Tvůj text pro TAK I NIE a vybavilo se mi leccos, co hluché roky zasypávají balastem prodejných slov.

Píšu Ti obratem, protože některá fakta a data v textu nesouhlasí. Posud' sám, do jaké míry jsou ty věci pro polského čtenáře podstatné a je-li to ještě možné, pokus se něco opravit.

1) Narodil jsem se r. 1941.

2) Jsem jen vedoucím střediska veřejné zeleně pro MěsNV (ONV) Brno IV, ne ředitelem.

3) Skácel se jmenoval JAN.

4) Mé povídky vyšly v Bloku v r. 1986

5) Jan Jílek ve Stříbrných rybkách není ten pražský herec a psavec her, ale brněnský psycholog.

8) V roce 1988, snad opravdu v prvním čtvrtletí, mi vychází povídková knížka. Básně ještě ne!

Na Vánoce pojedu k matce do Jablunkova jako každý rok. Těším se, že se spolu v Bystřici sejdeme a promluvíme si o všem dalším, včetně překladů T. Š.²⁸

Po tom, co mi oznamuješ zájem O. R.²⁹ o redakci jeho překladů, se stávám pesimistický! I kdyby chtěli použít některý z mých překladů, které jsem jim do sekce překladatelů do soutěže poslal (asi 200 veršů), nemohl bych a nechci na veřejnost vystoupit se jménem tohoto člověka. Má na svědomí i to, že mé knížky, byly v Praze k vydání tehdy 2, nevyšly.

Že M. R.³⁰ zemřel, je mi líto. Byl to asi dobrý člověk, i když spisovatel byl podprůměrný.

Š.³¹ knížku přivezu. Nemám sice překlady ještě dotaženy, ale věřím, že kdyby bylo třeba, ještě mi ji půjčíš. Ledy se hýbou a doufám v rozšíření možností. V Brně se aktivně uvažuje o časopise.

Po Novém roce budu moci odeslat 2 sbírky do nakladatelství a snad se konečně vrátím k poezii. Román, který jsem napsal loni, už je přijatý a v edičním plánu. Také další knížka povídek je na dobré cestě.

Ta fotosazba dopadá zatím dobře (výroba) a po Novém roce by se sazby mohla ujat tiskárna – mám to slíbeno i domluveno.

Ještě jednou: díky za všechno, co pro mne v Polsku podnikáš. Ten Przekrój mě těší snad ze všeho nejvíc, kromě Tvé vlastní esejistické práce.

Zdravím tě, Jadžu
a děti.

Jindra.

P. S. Leszkovy věci jsem odevzdal do bulletinu ČSAV s mnoha doporučeními a věřím, že něco otisknou. Slíbili mi to. Pozdravy ještě od Mirky.

28 Tadeusze Śliwiaka.

29 Oldřicha Rafáje.

30 Miroslav Rafaj (25. 4. 1934 – 5. 12. 1987).

31 Śliwiakovu.

Przeczek se pak ozývá Zogatovi v prosinci 1987. Odesílatel listu píše o svých dojmech z četby Zogatovy povídky *Potulka* a zjišťuje, že na stránkách Kalendarza Śląskiego (Slezského kalendáře) na rok 1988 otiskl podobný text – *Los królíka* (Králíkův osud). Dále se Przeczek svěruje s pozitivní zprávou, že s ním Profil uzavřel smlouvu na vydání sbírky *Przeczenie kształtu* (Předtucha tvaru) – ta pak skutečně vyšla v r. 1989. (Zmínka o pěkné knížce básní I. Šeiner se mohla týkat poemy *Moře*, která vyšla v r. 1987 v grafické úpravě Miloše Poláška, ačkoli dva roky předtím ještě vydal sbírku *Inovace srdečního svalu aneb Šaškův oddechový čas* s ilustracemi známého malíře Miloše Nesvadby, v níž je opravdu málo „poezie“, převažují satirické básničky, epigramy a aforismy, které kritizují maloměšřáctví a životní stereotypy.) Snaží se rovněž uzavřít záležitost překladů z poezie T. Śliwiaka do češtiny. V závěru přeje příjemné prožití Vánočních svátků a hodně tvůrčích sil v roce 1988.

W Bystrzycy, 16. 12. 1987 r.

Drogi Jindro,

dziękuję serdecznie za list i za BIULETYN BLOKU.

Wszystkie te błędy, które wyłapałeś w moim felietonie o Tobie – od razu poprawilem i wysyłam materiał do Katowic. Czekałem z nim, żeby jeszcze mieć go przed wysłaniem autoryzowany.

Podoba mi się bardzo Twoje opowiadanie POTULKA. Ja również na łamach KALENDARZA 88 drukuję coś podobnego – LOS KRÓLIKA. Przy okazji dam Ci przeczytać, przez Świąta, bo nie mam jeszcze autorskiego kalendarza.

Dnia 10.12.87 „Profil“ podpisał ze mną umowę (smlouva) na tomik wierszy „Przeczenie kształtu“ (Předtucha tvaru), który ma się pokazać w 1989. No, zobaczymy. Raz już miałem umowę, a książki mi nie wydali. Grafoman Šeiner wydał sobie wspaniałą książkę wierszy. Tyle tylko, że nie ma w niej poezji...

POTULKĘ będę tłumaczył! Bardzo bym chciał zobaczyć Twoje tłumaczenie Śliwiaka, zabierz je z sobą, jak pojedziesz do Mamy i do nas, dobrze? (Jeśli możesz to zrób parę odbitek xeroxu.) Cieszę się, że się spotkamy! Tymczasem życzę Tobie i Mirce wszystkiego nejlepšího z okazji Świąt Bożego Narodzenia oraz wielu sił twórczych w Nowym Roku 1988!

Ściskam Cię, pozdrawiam Mirkę, Jadzia
i dzieci dołączają się do pozdrowień!

Twój

Wilhelm Przeczek.³²

32 „V Bystřici, 16. 12. 1987. Milý Jindro, srdečně děkuji za dopis a za Bulletin Bloku. Všechny chyby, které jsi našel v mém fejjetonu o Tobě, jsem hned opravil a posílám materiál do Katowic. Čekal jsem s tím, abych ho měl ještě před odesláním autorizovaný. Velmi se mi líbí Tvá povídka *Potulka*. Na stránkách Kalendáře Slezského na rok 1988 otiskují něco podobného – *Králíkův osud*. Příležitostně Ti to dám přečíst během Svátků, protože ještě nemám autorský výtitk Kalendáře. Dne 10. 12. 87 se mnou Profil podepsal smlouvu na sbírku básní *Předtucha tvaru*, která má být vydána v r. 1989. No, uvidíme. Už jednou jsem měl smlouvu, ale knížku mi nevydali. Grafoman Šeiner si vydal krásnou sbírku básní. Akorát že v ní není poezie... Potulku přeložím! Velmi bych chtěl spatřit Tvé překlady Śliwiaka, vezmi je s sebou, až pojeděš za mámou a k nám, dobře? (Jestli můžeš, udělej pár xerokopii.) Jsem rád, že se setkáme! Zatím přeji Tobě a Mirce vše nejlepší u příležitosti blížících se Vánoc a hodně tvůrčích sil v Novém roce 1988! Objímám Tě, pozdravuji Mirku, Jaďa a děti se připojují k pozdravům! Tvůj Wilhelm Przeczek.“

Dopis zasláný hned na druhý den obsahuje optimistickou zprávu, že Przeczek dostal překlady ze své poezie v překladu Ericha Sojky. Nicméně si příteli stěžuje, že již dva měsíce nedostal příspěvek z Českého literárního fondu, takže má zrovna před Vánoci finanční krizi a k tomu jeho dcera Lucyna plánuje na konec prosince 1987 zasnuby.

W Bystrzycy nad Olzą,
dnia 17. XII. 1987 r.

Drogi Jindro,
właśnie mi przesłał Erich SOJKA tłumaczenia moich wierszy. Wybrałem dla Ciebie – jako PF 88 – wiersz „Krainka“ – może Ci się spodoba.

Može to jest już jakies dziwne, že stale piszę, dzień po dniu, ale to taka praca dla zabicia času. Siedzę w domu i stale czekam na decyzję ČLF, bo nie przesyłają mi pieniędzy od 2 miesięcy. Stale korespondujemy, a Jadzia jest już przerażona, bo Święta się zbliżają, a ja jestem jakby na „lodzie“. Jeśli nie prześlą do końca roku – to oddaję sprawę do sądu i kropka. Radziłem się już prawników – sprawa jest wygrana „po právní stránce“, ale co będzie dalej? Nikt tego nie wie!

Jindro, napisz mi jeszcze konkretnie, kiedy będziesz u nas, w Bystrzycy, bo 27. 12. – moja córa Lucyna się zareczy a w tym dniu będę zajęty. Cieszę się już na spotkanie.

Serdecznie Cię pozdrawiam,
kłaniam się Mirce!

Twój –
Wilhelm Przeczek.³³

Libor Martinek

33 „V Bystřici nad Olší, dne 17. XII. 1987. Milý Jindro, právě mi Erich Sojka poslal překlady mých básní. Vybral jsem pro Tebe – jako PF 88 – báseň *Krajinka*, snad se Ti bude líbit. Možná je už divné, že pořád píšu, den za dnem, ale to to je taková práce, abych zabil čas. Sedím doma a pořád čekám na rozhodnutí ČLF, protože mi neposílají už druhý měsíc peníze. Pořád si dopisujeme a Jaďa je už vyčerpáná, protože se blíží Svátky a já jsem jako »na ledu«. Pokud nepošlou do konce roku, pak se obrátím na soud a tečka. Radil jsem se už s právníky – věc je vyhrána »po právní stránce«, ale co bude dál? To nikdo neví! Jindro, napiš mi ještě konkrétně, kdy budeš u nás, v Bystřici, protože 27. 12. má moje dcera Lucyna zasnuby a ten den budu mít povinnosti. Těším se už na setkání. Srdečně Tě pozdravuji, zdravím Mirku! Tvůj Wilhelm Przeczek.“

JUBILEA

Ernst Kuttler a syn – poslední varhanáři rodu Kuttlerů

V roce 1828 se v Opavě narodil Ernst Kuttler, jenž později v sousedních Kateřinkách působil jako varhanář. Toto letošní výročí 190 let od jeho narození není samozřejmě velmi významné, neboť jeho vliv na regionální varhanářství byl malý. Přesto je žádoucí si připomínat i ty méně důležité osobnosti dějin, neboť jen nestranným zkoumáním lze dosáhnout plastičtější a skutečnosti věrnější obraz minulosti – v tomto případě obrys varhanářství českého Slezska konce 19. století.¹

Slezské varhanářství 19. století je silně spjato i s varhanářskou tvorbou Johanna Kuttlera usazeného ve Vidnavě (1769–1832) a jeho syna Karla (1797–1876), který proslul jako opavský varhanář.² Ačkoliv činnost Johanna Kuttlera byla územně velmi rozsáhlá a zahrnovala území Dolního Rakouska, jižní a severní Moravy, českého a polského Slezska, tak se dodnes zachovalo jeho dílo většinou pouze torsálně a v malém rozsahu. U jeho syna Karla se sice územní působnost zmenšila (stranou zájmu zůstalo Rakousko a jižní Morava), na druhou stranu lze však Karla Kuttlera označit jako významného varhanáře českého Slezska, z jehož ruky se do dnešních dob dochoval větší počet dvoumanuálových nástrojů, nežli tomu bylo u jeho souputníků (Franz Rieger, Johann Neusser). Byl to navíc i vyhledávaný varhanář, jehož um a věhlas sahaly daleko za hranice Opavy, jak dokazuje zmínka v dopise z dubna 1842 významného tyrolského varhanáře Jakoba Aloise Schönacha (1811–1899), ve kterém praví, že jako varhanářský a hudebně nástrojářský tovaryš se učil i v Opavě (což bylo nepochybně u Karla Kuttlera).³ Prvorozený syn Karla Kuttlera Ernst se sice stal varhanářem po vzoru svého otce a děda, nicméně jeho varhanářská činnost zůstala po celý čas lokální a poměrně nedůležitá. Zajímavou paralelou je skutečnost, že obdobným vývojem prošly další dvě významné třígenerační dílny severní Moravy a Slezska – Staudingerové a Neusserové. Vždy prostřední člen (tedy Joseph Sebastian Staudinger (1729–1809) resp. Karl Neusser (1844–1925) dosáhl největší proslulosti a rozmachu, byť Karl Neusser na sklonku svého života doplatil na válečné půjčky. Činnost třetí generace (Fabian Sebastian Staudinger a jeho bratři, resp. Franz a Johann Neusserové) byla stejně jako činnost Ernsta Kuttlera jen pouhým stínem činnosti svých otců. V této souvislosti je záhodno zmínit dosud nepublikovanou informaci, že zmíněný Franz Neusser, syn novojičínského varhanáře Karla Neussera je označen v roce 1921 jako varhanář-montér u salzburžské firmy Hans Mertel.⁴ Franz Neusser (* 3. prosince 1870) v českém Slezsku působil pouze okrajově, zatímco novojičínský závod převzal Johann

1 Článek vznikl v rámci výzkumného cíle Národního památkového ústavu: *Výzkum, dokumentace a prezentace movitého kulturního dědictví*, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury pro dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (DKRVO).

2 K nim viz Krátký, Jiří KRÁTKÝ, *Johann Kuttler – varhanář slezského pohraničí*, Časopis Slezského zemského muzea série B – vědy historické 64/2, 2015, s. 129-150; TÝŽ, *K životu a dílu opavského varhanáře Karla Kuttlera (1797-1876)*, Zprávy památkové péče 76, 2016, s. 26-36.

3 Hans NADLER, *Orgelbau in Vorarlberg und Liechtenstein*, Dornbirn 1986, Band IV, nestránkováno, heslo Schönach Jakob Alois.

4 Státní okresní archiv (dále SOKA) Nový Jičín, Okresní úřad (dále OÚ) Nový Jičín, sčítací operát 1921, inv. č. 714, dům č. p 763 na Obertorstraße. V tomto domě se uvádí kromě Franze i jeho otec Karl Neusser.

Neusser (* 14. května 1868), syn stejnojmenného soukeníka.⁵ I když činnost těchto posledních generací varhanářských firem nebyla příliš významná, a to ještě více platí o Ernestu Kuttlerovi nežli o novojičínských varhanářích období I. republiky, přesto má smysl upozornit na poslední opavské varhanáře rodu Kuttlerů, neboť i jejich život a dílo dokresluje dějiny varhanářství v době rozmachu průmyslové revoluce na území českého Slezska a podtrhují skrovný úděl menších varhanářů pod stínem velkých varhanářských závodů, jako byla především firma Gebrüder Rieger v Krnově.

Ernst Heinrich Karl Kuttler se narodil 13. února 1828 jako prvorozený syn opavského varhanáře Karla Kuttlera a jeho ženy Karoliny rozené Hösigové. Narodil se v domě č. 75, který jeho otci patřil od dubna téhož roku 1828 až do jeho smrti v roce 1876. Tam taktéž provozoval Karl Kuttler varhanářskou dílnu, v níž se s největší pravděpodobností vyučil i syn Ernst. V srpnu roku 1864 se Ernst oženil v kostele sv. Ducha v Opavě s Emilií Klammerovou, dcerou již zemřelého statkáře z Raduně Antona Klammra.⁶ Zajímavostí je střídání pobytu u rodiny Ernsta Kuttlera – zatímco před svatbou v roce 1857 bydlel v rodinném domě č. 75, v oddací matrice je jako jeho bydliště uváděn dům č. 109 v Kateřinkách, v roce 1870 se však uvádí s rodinou v domě svého otce č.p. 75 v bytě číslo 1 (byť s poznámkou že se v současnosti nachází spolu s chotí a synem v Kateřinkách). V celém domě o třech bytech na Judengasse č. 75 bylo přihlášeno 28 osob.⁷ V roce 1890 byl pak uváděn jako varhanář-pomocník, jenž je majitelem bytu č. 4 v domě č.p. 120 v Kateřinkách.⁸ Pokud by uvedený údaj odpovídal realitě, je otázkou, u které firmy byl zaměstnán, když v roce 1892 (Zvole) a 1893 (Kateřinky) vystupuje samostatně. V tomtéž domě, leč v bytě č. 5, je uváděna v roce 1900 i rodina již zesnulého Ernsta Kuttlera. Ernst Kuttler zemřel jako příjemce sociální podpory 16. března 1899 na sešlost stářím v domě č. 18 na Otické ulici (Ottendorfgasse).⁹ Jeho žena Emilie zemřela 17. dubna 1914 ve slezské nemocnici.¹⁰ Ernst Kuttler měl 4 syny – Alois, narozený v domě č. 5 v Kateřinkách dne 21. 6. 1865, zemřel po roce 1870, druhorozený Emil Karl žil jen jeden rok (10. 12. 1870–23. 12. 1871).¹¹ Další synové Stephan (* 20. 8. 1873) a Emil (* 4. 5. 1876) zůstali v Opavě až do 20. století, přičemž v roce 1900 je u povolání Stephana uveden hudebník – učitel hudby, Emil pak pracoval jako sloužící v divadle. V dalších letech u sčítacích operátů již mizí jméno Emila Kuttlera, Stephan Kuttler však navázal alespoň částečně na činnost svých předků,

5 Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), Sbirka matrik severomoravského kraje, Farní úřad (dále FÚ) Nový Jičín, matrika narozených 1863–1880, inv. č. 1982. Z toho pramene vysvítá, že jeho dědem byl Karl Neusser, soukeník z Nového Jičína, tudíž se nejednalo o přímého potomka varhanářské rodiny Neusserů. Ve sčítacím operátu roku 1921 je již uveden jako samostatný varhanář firmy *Johann Neusser, Orgelbauwerkstätte in Neutitschein* a majitel domu č. p. 517 na Mühlgasse. Viz: SOKA Nový Jičín, OÚ Nový Jičín, sčítací operát 1921, inv. č. 714, dům č. p. 517.

6 ZAO, Sbirka matrik severomoravského kraje, FÚ Opava – sv. Duch, matrika oddací 1852–1873, inv. č. 67. Svědkové při obřadu byli Klemens Nürnberger, majitel domu v Opavě a Karl Kuttler, varhanář (u něj nejprve bylo uvedeno otec a toto označení bylo následně přeškrtnuto).

7 SOKa Opava, OÚ Opava, sčítací operát, Opava – vnitřní město, inv. č. 1072, dům č. p. 75.

8 SOKa Opava, OÚ Opava, sčítací operát, Kateřinky, inv. č. 1148, dům č.p. 120.

9 Uveden jako *Armenpfründner in Troppau, Sohn des Karl Kuttler Orgelbauer*. ZAO, Sbirka matrik severomoravského kraje, FÚ Opava P. Marie – probošství, inv. č. 48, matrika zemřelých 1898–1906.

10 Sbirka matrik severomoravského kraje, FÚ Opava P. Marie – probošství, inv. č. 8452, matrika zemřelých 1913–1918.

11 ZAO, Sbirka matrik severomoravského kraje, FÚ Kateřinky, matrika křestní 1840–1874, inv. č. 114. ZAO, Sbirka matrik severomoravského kraje, FÚ Kateřinky, matrika zemřelých 1862–1885, inv. č. 118.

neboť v roce 1911 je uváděn jako ladič klavírů, v roce 1914 pak pracoval i jako prodejce klavírů, aby se v roce 1921 vrátil k ladění klavírů.¹² V roce 1908 se pak uvádí, že ladič klavírů Stephan Kuttler daroval městskému opavskému muzeu starou ptáčnici.¹³ S největší pravděpodobností to byl právě Stephan, který byl zamýšlen jako pokračovatel varhanářské tradice rodu.

Zatímco činnost Karla Kuttlera je obsáhlá a o jeho řemeslném umu nebylo pochyb, tak o jeho synu Ernstovi je zpráv podstatně méně, nicméně je pravděpodobné, že k některým dosud autorsky neurčeným opravám, případně i stavbám varhan konce 19. století budou nalezeny archiválie potvrzující činnost Ernsta Kuttlera.

Z roku 1867 pochází Ernstův návrh na překožení měchů, okožení ventilů, zhotovení nových potahů na klávesnicích (manuál z hovězí kosti, pedálnice z buku), záměnu pulpet za průchodky, výměně píšťal Flaut maior a minor od c¹ resp. od c⁰, vyčištění, ladění a další opravy na varhanách s jedenácti rejstříky v Komárově. Tento návrh však realizovaný nebyl.¹⁴

Kostel v Konské (Třinec) disponoval sedmirejstříkovým positivem (Fl. maior 8' a minor 4', Principal 4', Salicional 4', Quint 3', Octav 2' a Mixtur 1' 2x), který v r. 1873 Ernst zvětšil o Portunal 8' a pedálové rejstříky Subbass 16' a Octavbass 8', přistavěl ještě třetí měch a provedl přemístění hracího stolu ze zadní strany do prospektu a celkovou opravu stávajícího nástroje včetně štafírování. Nový pedál měl mít 21 kláves, přičemž velká oktáva měla být krátká (v Kuttlerově návrhu typicky dobově a nesprávně označena jako lomená), nový Portunal měl mít 47 tónů, což odpovídá pravděpodobnému rozsahu C–d³ s krátkou oktávou. Za celkovou přestavbu a opravu žádal 430 zlatých. Velmi pochvalný kolaudační protokol byl podepsán 27. prosince 1873.¹⁵ Již záhy poté – v roce 1877 – se však stav varhan označuje jako zcela špatný, varhany jsou rozladěny, a tak se na základě posouzení těšínského varhanáře Johanna Haukeho navrhuje za 1450 zlatých postavit nástroj nový s tím, že starý nástroj se dá prodat za 150 zlatých. Moderní varhany s kuželkovými vzdušnicemi postavila za 1500 zlatých nakonec v roce 1878 krnovská firma Franze Riegera a synů, o které se v písemnostech zemské vlády v Opavě tvrdilo, že staví solidnější, umělečtější a spolehlivější nástroje. Starý, Kuttlerem opravený nástroj, byl nakonec prodán pouze za 50 zlatých.¹⁶

V letech 1879 a 1892 Ernst Kuttler vyčistil a naladil varhany svého otce ve Zvoli, přičemž při druhém ladění již uvádí o svého syna rozšířený název firmy – *Ernst Kuttler & Sohn Kirchen-Orgelbaumeister in Troppau*.¹⁷

12 SOKa Opava, OÚ Opava, sčítací operát, Kateřinky, inv. č. 1260, dům č. p. 120 (1900). SOKa Opava, OÚ Opava, sčítací operát, Opava – Hradecké předměstí, inv. č. 1411, dům č. p. 91 (1911). SOKa Opava, OÚ Opava, sčítací operát, Opava – vnitřní město, inv. č. 1474, dům č. p. 676 (1921).

13 „*Alte Vogelflinte*“ byla zaevidována pod číslem 4730. *Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens* III, Heft 2-4, 1908, s. 194.

14 SOKa Opava, FÚ Komárov, kart. č. 1, neinventarizováno. SOKa Opava, FÚ Komárov, kart. č. 5, účty 1848–1881, neinventarizováno.

15 ZAO, Zemská vláda slezská, kart. č. 2393. Tam i podrobná nabídka Ernesta Kuttlera z října 1873.

16 ZAO, Zemská vláda slezská, kart. č. 2394.

17 Nápis ve varhanách ve Zvoli u Zábřehu umístěn na vnitřní ploše skříně nad píšťalami I. manuálu na evangelní straně.

*Lukavec u Fulneku, kostel sv. Jana Křtitele. Prospekt varhan.
Foto Jiří Krátký.*

V Dolní Lipové se uvažovalo v r. 1874 o stavbě nových čtrnácti rejstříkových varhan, které měly nahradit staré dvanácti rejstříkové. Rieger požadoval 2460 zlatých, E. Kuttler o 200 zlatých méně. V úředních dokumentech je však zmínka, že kdyby Rieger slevil o 200 zlatých, tak by byl upřednostněn, neboť má lepší renomé. Nakonec byly v roce 1879 Riegerem postaveny jednomanuálové varhany o 9 rejstřících za 1785 zlatých.

Varhany v Dolní Lipové opravoval v roce 1828 děd Ernsta Kuttlera Johann, což mohlo být důvodem oslovení jeho vnuka Ernsta.¹⁸ Stavba varhan menších, nežli byly ty předchozí, byla v poslední čtvrtině 19. století ne zcela výjimečná. Finanční úspory hrály totiž nezanedbatelnou úlohu i v dobách příhodných pro varhanářství, navíc romantické varhany dokázaly i při menším počtu rejstříků dosáhnout plného zvuku.

Roku 1878 E. Kuttler provedl větší opravu varhan a měchu v Palkovicích za 101 zlatých.¹⁹

V r. 1890 opravil za 126 zlatých varhany v Úvalnu, přičemž renovace spočívala ve vyčištění, ladění, opravě píšťal a měchu. Tyto varhany však byly nahrazeny již za pět let novým nástrojem z blízké krnovské továrny Rieger.²⁰

V kostele sv. Jana Křtitele v Lukavci u Fulneku se nachází jednomanuálový nástroj s bočním hracím stolem na evangelní straně, jenž nese některé znaky varhanářské tvorby Karla Kuttlera – jedná se například o velmi podobné manubria (v případě Lukavce s dodatečně odřezanou střední bambulí a nalepenými porcelánovými štítky), podobnou manuálovou klaviaturu (byť má již moderněji zaoblené čela vrchních kláves, pedálnice chybí), taktéž provedení dřevěných píšťal, ventilů ve vzdušnicích, mosazných průchodek, kvadratické lavice a zaoblených konců šavlí rejstříkové traktury svědčí pro příslušnost lukaveckých varhan k opavské dílně Kuttlerů.²¹ Popisy dřevěných píšťal nesou minimálně dvojí rukopis – pedálové píšťaly Subbassu 16' a Octavbassu 8' mají písmo velmi podobné s písmem Ernesta Kuttlera, zatímco popisy Flaut Maior 8' ukazují spíše na jeho otce Karla. Dle ústního podání byly tyto varhany do Lukavce přestěhovány z dosud nezjištěné lokality někdy na začátku 20. století.²² Taktéž skrovné archivní doklady fulnecké farnosti neposkytují žádný jednoznačný doklad. Do r. 1874 chybí v kostelních účtech jakákoliv zmínka o varhanách, od r. 1875 se platí učitelé za varhanickou službu, v roce 1913 pak bylo vyplaceno 24 korun za opravu varhan.²³ Porcelánové popisy rejstříků jsou provedením totožné, jako používala na počátku 20. století novojičínská firma Karla Neussera (Suchdol nad Odrou – evangelický kostel, Nový Jičín – Španělská kaple). Skříň varhan nese rysy rané novogotiky, která se jinak v tvorbě Karla Kuttlera nevyskytuje. Z výše uvedených indicií lze pravděpodobně považovat lukavecké varhany za dílo Karla a Ernesta Kuttlera, které snad mohlo vzniknout v 60. či 70. letech 19. století, přičemž modernější prvky

18 ZAO, Zemská vláda slezská, kart. č. 2396. SOKa Jeseník, FÚ Dolní Lipová, inv. č. 16, farní kronika 1785–1946, s. 10, 12, 36.

19 SOKa Frýdek Místek, FÚ Palkovice, kart. č. 2, inv. č. 65, přílohy ke kostelním účtům.

20 SOKa Bruntál se sídlem v Krnově, FÚ Úvalno, kart. č. 1, inv. č. 66.

21 Karlu Kuttlerovi nástroj přisuzuje i Bohumil PLÁNSKÝ, *Odborný posudek na varhany římskokatolického kostela sv. Jana Křtitele v obci 742 46 Lukavec u Fulneku*, 1999, 7 s., rkp. v archivu autora tohoto příspěvku.

22 Sdělení místního kostelníka p. Václava Davida ze dne 13. září 2016 s odkazem na informaci od jeho babičky Adolfiny Davidové, podle které byly varhany do kostela přemístěny na začátku 20. století. Tento údaj písemné prameny ani nevyvrací, ani nepotvrzují. Na druhou stranu je pozoruhodné, jak prostorově výhodně zapadají varhany na kruchtě kostela (půdorys činí 258 x 146 cm), vzduchové hospodářství s magacínovým měchem se nachází v podvěžní místnosti přístupní z vrchního kůru.

23 SOKa Nový Jičín, FÚ Fulnek, inv. č. 24 a 25, knihy kostelních účtů 1696–1861 resp. 1862–1921.

(výškově posuvatelná dorazová lišta, zaoblení konce kláves dle klavírnických zvyklostí) spíše potvrzují mladší dataci a tím i větší podíl práce Ernesta Kuttlera. Píšťalový fond je poměrně dobře zachován (dvě vypadlé prospektové cínové píšťaly jsou uschovány na hřidelové desce), dřevěné části jsou napadeny dřevokazným hmyzem, varhany se bohužel nepoužívají, jejich restaurování by bylo velmi žádoucí. Předpokládaná obnova by díky kompletní demontáži snad více osvětlila okolnosti vzniku varhan a jejich případného transferu.

*Lukavec u Fulneku, kostel sv. Jana Křtitele. Pohled na klaviaturu a úhelníkovou lištu.
Na boku dorazové lišty viditelné kování pro vertikální posun lišty*

Dispozice:

Flauto major	8'	49 dřevěných krytých píšťal
Portunal	8'	49 dřevěných otevřených píšťal
Octav	4'	49 cínových píšťal, C–f' prospekt
Flauto minor	4'	49 dřevěných otevřených píšťal
Superoctav	2'	49 cínových píšťal
Mixtur	1 $\frac{1}{2}$ '	147 píšťal
Subbass	16'	22 dřevěných krytých píšťal
Octavbass	8'	22 otevřených dřevěných píšťal

Ernst Kuttler se svým synem podal v r. 1893 návrh na novostavbu varhan do své domovské obce Kateřinek. Návrh je velmi pečlivě a úhledně sepsán a obsahuje celou řadu organologicky zajímavých údajů. Navrhuje kuželkové vzdušnice, mechanickou trakturu dle jejich ověřeného hřidelového systému, pneumatickou trakturu staví jen na výslovné přání, nicméně ji rozhodně nedoporučuje. Měch navrhuje dvojitý magacínový, obložení klaviatur buď kostí či celuloidem. Celkový náklad ohodnotil na 1850 zlatých. I tento pečlivě vypracovaný návrh přes ujišťování, že dodá zdařilý stroj, to nejlepší, čeho je varhanářství schopno, však nebyl přijat a do Kateřinek postavila v r. 1894 dvoumanuálový nástroj krnovská firma Gebrüder Rieger.²⁴

Dispozice z návrhu E. Kuttlera:

Principal	8´	(4 dřevo, pak kov poniklovaný a lakovaný, v prospektu 25 píšťal)
Principal Octav	4´	(galvanicky oboustranně poměděný a pak pocínovaný kov)
Lieblich Gedeckt	8´	(42 dřevo, 12 kov)
Viola di Gamba	8´	(povrch viz Octav 4´, smykavé vousy regulované šroubem)
Gemshorn	8´	(povrch viz Octav 4´)
Geigenprincipal	8´	(povrch viz Octav 4´)
Salicional	8´	(povrch viz Octav 4´, ušlechtilý tón)
Flûte harmonique	4´	(od c ¹ přefukující)
Subbass	16´	(smrk)
Cello	8´	(smrk, smykavý váleček)

I/P, II/P, II/I; Forte, Pleno – vše jako šlapky na zaháknutí

Ernestův návrh pro Kateřinky je zajímavý z mnoha důvodů. Jedná se o jediný známý návrh stavby varhan od tohoto varhanáře. Zajímavé jsou i technologické poznámky, ze kterých vysvítá, že kovové píšťaly budou zhotoveny z poniklovaného, resp. pocínovaného kovu, což nasvědčuje naprostou absencí cíno-olověného kovu jako staletými používaného základního materiálu pro výrobu kovových píšťal a implikuje jako základní materiál nezminěný, nicméně tehdy velmi oblíbený zinkový plech. Nutno ovšem dodat, že firma Gebrüder Rieger v 80. letech experimentovala se zinkem jako základním materiálem taktéž, jak dosvědčují kupříkladu varhany v minoritském krnovském kostele Narození Panny Marie z roku 1883.²⁵ V řadě bodů je zjevné, že Ernst Kuttler se snažil navrhnout moderní nástroj, jak dosvědčuje nejen použitý typ kuželkových vzdušnic, ale i navrhovaný potah spodních manuálových kláves z kosti nebo celuloidu (ten začala krnovská firma aplikovat o něco později až na přelomu 19. a 20. století). Navýsost zajímavá zmínka je o možnosti postavit varhany s trakturou pneumatickou, kterou však staví jen na výslovné přání zákazníka a od ní důrazně odrazuje. I v otázce pneumatické

24 SOkA Opava, FÚ Kateřinky, kart. č. 3, neinventarizováno. Riegerův nástroj je zachován do dnešních dnů, nevyhnul se během 20. století nevhodným modernizacím, jež spočívaly v přeintonaci a změně rejstříkové dispozice. V současnosti se plánuje celkové restaurování do původní podoby.

25 K nim Bohumil PLÁNSKÝ, *Krnov – minoritský kostel*, in: Bohumil Plánský a kol. (edd.), *Krnov – město královského nástroje*, Krnov 2007, s. 74–77.

traktury předběhl Ernst Kuttler o něco svého hlavního územního konkurenta – krnovskou firmu Gebrüder Rieger. Ta se totiž přeorientovala na pneumatickou trakturu až na přelomu 19. a 20. století. Z těchto důvodů je jako příloha č. 1 otištěn úplný prepis uvedené nabídky.

Nemožnost postavit nové varhany do kostela své domovské obce musela znamenat pro Kuttlera jistě ponížení, na druhou stranu se podobná situace objevila již dříve v rodišti Franze Riegra – Sosnové. Zde postavil jednomanuálový nástroj na základě nákresu z r. 1888 Riegrův letitý konkurent – Karl Neusser.²⁶

Dosud nalezené archiválie jsou příliš skrovné, neboť řada fondů farních úřadů ještě není zinventarizovaná, nezanedbatelné množství archiválií ještě nebylo předáno státním archivům k deponování. Z dostupných informací však nelze Ernsta Kuttlera hodnotit jako příliš úspěšného varhanáře – některé jím opravené varhany fungovaly pouze několik let, aby byly zakrátko nahrazeny nástrojem novým většinou z dílny krnovského Riegera. Na základě jeho návrhu varhan do Kateřinek jej lze označit za varhanáře používajícího spolehlivé modernější konstrukční systémy a materiály (jako byly kuželkové vzdušnice a celuloid), na druhou stranu jeho odpor k pneumatické traktuře mohl znamenat kromě nedostatku Ernstových zkušeností s touto novinkou i správné odhadnutí negativ tohoto systému. Dá se předpokládat, že servisní činnost Ernsta Kuttlera a jeho syna prodloužila životnost řadě varhan, které se zachovaly do dnešních dnů, jako tomu bylo v případě cenných varhan jeho otce ve Zvoli. Taktéž hudební a klavírnická činnost syna Stephana pozitivně ovlivňovala úroveň hudební kultury Opavy až do 20. století, a tak lze rodinu Kuttlerů považovat za spolutvůrce hudebního klávesového nástrojářství Slezska od sklonku 18. století až do doby první republiky.

Příloha č. 1: Návrh na nové varhany v Kateřinkách, Ernst Kuttler 1893, nerealizováno, SOkA Opava, FÚ Kateřinky, kart. č. 3, neinventarizováno.

Kostenvoranschlag
und Disposition

für eine für die Pfarrkirche zu Katharein zu bauende neue Orgel nach Kegelladensystem, welche aus zwei Manualen (Hauptwerk mit fünf, Oberwerk mit drei Registern) und einem Pedal mit drei Registern bestehen soll.

Disposition.

Hauptwerk 54 Töne von C bis f'''

Preis in fl. ö. W.

I. *Principal 8'* offen, 4 Holz und 50 Metallpfeifen, fein vernikelt und zum Schutze der glänzenden Außenfläche mit einem farblosen Lack gestrichen. 25 Pfeifen stehen in der Front und erhalten aufgetriebene Labien. Intonation: scharfer, sehr voller Grundton. Stimmung mit Percussion

220

²⁶ SOkA Bruntál se sídlem v Krnově, kart. č. 1, inv. č. 61, varhany. Zde uložen nákres i podrobný rozpočet.

II. *Principal-Octav 4'* offen, 54 Metallpfeifen, beiderseits galvanisch verkupfert und dann stark verzinnt. Intonation und Stimmung wie bei *Principal 8'*

70

III. *Lieblich-Gedeckt 8'*. 42 Holz- und 12 Zinnpfeifen. Intonation: lieblich weicher, flötenartiger Grundton

80

IV. *Viola di Gamba 8'*. 54 Metallpfeifen, beiderseits galvanisch verkupfert und dann stark verzinnt; erhält in der tiefen Octave einsteckbare Rundkröpfe, ferner bekommen die Pfeifen am Unterlabium verstellbare Streichbärte, die durch Schrauben genau reguliert werden können. Dies ist der Fall bei allen Orgelstimmen mit streichendem Toncharacter. Intonation: mäßiger, stark streichender Violinenton. Stimmung mit Percussion.

120

V. *Gemshorn 8'*. 54 Metallpfeifen, beiderseits galvanisch verkupfert und dann stark verzinnt. Intonation: ein sanft näselnder schön gesangvoller Ton. Stimmung mit Percussion

100

Oberwerk: 54 Töne von C bis f''

VI. *Geigenprincipal 8'*. offen, mit Streichbärten versehene Metallpfeifen, zuerst beiderseits verkupfert und hierauf stark verzinnt. Intonation: ein starker, gesangvoller, sehr streichender Ton. Stimmung mit Percussion

130

VII. *Salicional 8'* offen. Wird in der tiefen Octave mit einsteckbaren Rundkröpfen geliefert. 54 verkupferte und stark verzinnte Metallpfeifen. Intonation sehr zart und edel, sanft streichender Ton. Stimmung mit Percussion

100

VIII. *Flûte harmonique 4'* enge französische Mensur vom *c'* 30 Töne überblasend. Intonation äußerst kunstvoll; mäßig starker Ton, von einer Flöte nicht zu unterscheiden. Stimmung mit Percussion

90

Pedal 25 Töne von C bis c'

IX. *Subbass 16'*. 25 Holzpfeifen mit Auswärtslabien und ovalem Aufschnitt aus feinem Fichtenholz

110

X. *Cello 8'* aus feinem Fichtenholz und mit einer neuen Labiumconstruction mit excentrischen Rollbärten

90

Collectivpedale: 1 Forte, 2. Pleno, 3. Pedalcoppel zum Hauptwerk, 4. Pedalcoppel zum Oberwerk, 5. Manualcoppel.

Der *Spieltisch* wird von der Orgel aufgestellt (1. Zeichnung), damit der Organist frei zum Altare sehen kann. Praktische, gefällige Form und Anordnung sämtliche Theile gelten als Hauptbedingung. Zu beiden Seiten sind Leuchter angebracht. Claviaturen und Registerzüge können durch eine Rolle abgesperrt werden.

Die *Manualclaviere* werde aus Fichtenholz in hartem, schwarzen Rahmen hergestellt, die Untertasten mit weißem Bein oder Celluloid, die Obertasten mit massivem Ebenholz belegt.

Das *Pedalclaviere* wird in Eichenrahmen mit Plattmessingfedern, hartem Tastenbelag und weicher Fütterung hergestellt. Die Tasten sind ohne Geräusch leicht beweglich.

180

Die *Windladen* aus bestem Eichen- und Kiefernholz mit einschlagenden Kegeln aus Rotbuchenholz. Die Kegel sind befilzt oder beledert à 24 fl.

240

Die *Mechanik* nach unserem bewährten Wellensystem wird solid und praktisch ausgeführt. Sämtliche Theile, die einer mechanischen Reibung unterliegen, werden ausgefilzt oder ausgeledert, damit ein ruhiger, geräuschloser Gang erzielt wird.

80

Nur über ausdrückliches Verlangen wenden wir *Pneumatik* an, wovon wir jedoch entschieden abrathen.

Das *Gebälse* besteht aus einem doppelten Magazin (Scherenbalg mit einem Schöpfbalg). Die Falten werden gut verpflecht, mehrfach beledert und mit einfachen Scheren versehen. Das ganze Gebälse ist zum Zerschrauben eingerichtet. Rechts an der Orgel wird der Blasebalg getreten, wo sich auch ein Pneumometer für den Calcanten befindet.

140

Das *Gehäuse* soll nach beiliegender Zeichnung aus weichen Hölzern angefertigt, in Eichenimitation gestrichen und die in rein architektonischem Stil gehaltenen Façaden geschmackvoll vergoldet werden.

100

Summa fl. 1850

Schreibe: Eintausend acht hundert und fünfzig Gulden ö. W.

Der *Preis* versteht sich inclus. Aufstellung und Staffierung, und erbitten wir aus ein Drittel des Betrages bei Bestellung, ein Drittel nach erfolgter tadelloser Übergabe und den Rest nach Verlauf eines Jahres vom Tage der Aufstellung.

Stimmung. Als Grundlage für die Stimmung wird das im Jahre 1885 gesetzlich bestimmte a' mit 870 einfachen Schwingungen angenommen und die Orgel in gleichschwebender Temperatur eingestimmt werden.

Garantie leisten wir volle 10 Jahre für eventuell nachweisbare Constructionsfehler, oder solche Fehler, die infolge mangelhaften Materials entstehen könnten.

Lieferungsfrist für diese Orgel beträgt 5-6 Monate vom Tage der Herstellung.

Indem die ergebenst Unterzeichneten den Auftrag erbitten, versprechen dieselben, besonders weil es in ihrem Wohnorte ist, ihr Wissen und Können aufs beste zu bethätigen und ein wahrhaft gediegenes Werk zu liefern, das Beste, was im Orgelbausache möglich ist, zu leisten, auf dass selbes zur Ehre Gottes die Andacht fördern und uns weiter empfehlen möge.

Katharein bei Troppau, im Jänner 1893

Hochachtungsvoll

Ernest Kuttler u. Sohn
Kirchen-Orgelbauer.

Jiří Krátký

Andělín Novák a jeho přínos hlučínskému muzejnictví

V letošním roce si připomínáme 140. výročí narození Andělína Nováka, pedagogického pracovníka, okresního školního inspektora, slezského buditele, archiváře a muzejníka, který v historii Hlučínska zaujímá výjimečné místo. O jeho dětství a životě nacházíme informace především ve vzpomínkách sepsaných jeho přítelem a spolupracovníkem Valentinem Valečkem a také v jeho osobních vzpomínkách, které si průběžně zapisoval a které z části vyšly tiskem v odborných časopisech a novinách, například ve Vlastivědných listech, Českém lidu, Věstníku Matice Opavské, Moravském kalendáři nebo Osvětě lidu.

Andělínovo dětství a studijní příležitosti

Andělín Novák, rodným jménem Engelbert Nowak, se narodil 8. listopadu 1878 v Malých Hošticích u Opavy,¹ jako třetí dítě Augustina a Johany, rozené Witečkové. První Andělínova sestra Marie se narodila roku 1872, ale zemřela ještě před jeho narozením. Druhá sestra Aloisie byla o dva roky starší než Andělín. Provdala se za Augustina Hájka, zedníka původem z Kylešovic.²

1878	kyj. n. Hoštice d. 8. Gabriela	kyj. kyj.	Anna kyj. kyj.	Anna kyj. kyj.	Anna a. J. Anna a. J. Anna a. J.
8. 11.	8. 11. 1878 Nové Hoštice u Opavy	10. 11. Nové Hoštice u Opavy	Josef Novák	Engelbert Nowak	Augustin Nowak, z. v. Hošticích u Opavy Johanna geb. Witečková, z. v. Kylešovic

Záznam z matriky o narození Engelberta Nowaka

Rodiče v Malých Hošticích vlastnili menší hospodářství. Otec Augustin byl domkařem a povoláním tesař. Zemřel v době, kdy bylo Andělínovi pouhých jeden a půl roku a veškerá starost o hospodářství a děti připadla jeho matce Johaně pocházející ze selského statku z nedalekých Kateřinek.³ Domek, ve kterém Andělín vyrůstal, měl dvě světnice, které propojovala síň a komora. U domku byl chlév a malá zahrádka a postupně se přistavila ještě stodola.⁴ Andělín chodil do obecné školy v Malých Hošticích a patřil k nadprůměrným žákům,

- 1 Zemský archiv Opava, Matrika Velké Hoštice, Chlebičov, Malé Hoštice, Pusté Jakartice, narození 1876–1901, inv. č. 2689, sig. H XX 5, s. 27.
- 2 Zdeněk KRAVAR, *Andělín Novák – pedagogický pracovník, buditel, správce muzea a archivář*, Hlučínsko: Vlastivědný časopis Muzea Hlučínska 4/2, 2014, s. 8.
- 3 Valentin VALEČEK, *Andělín Novák 1878–1955: Učitel a okresní školní inspektor v Hlučíně*, 1969, nestránkováno.
- 4 Andělín NOVÁK, *Jak jsme žili doma v Hošticích*, Vlastivědné listy 12/1, 1986, s. 31.

sám od dětství říkával, že bude učitelem. Ve škole se samozřejmě vyučovalo německy, ale doma a v kostele se mluvilo především moravsky.⁵ Malé Hoštice byly tehdy součástí pruského Slezska a vazby na Kateřinky, které náležely Slezsku rakouskému, umožnily Andělinovi širší možnosti při výběru jeho dalšího vzdělání. Jelikož si rodina nemohla dovolit studium na gymnáziu v okresním městě Ratiboři,⁶ rozhodla se pro blízkou Opavu. Zaslouhou malohoštického učitele Welze bylo Andělinovi upraveno bydliště a byl přihlášen k příbuzným do Kateřinek.⁷ Ve třinácti letech začal navštěvovat Německou měšťanskou školu na Rybím trhu v Opavě a po třech letech nastoupil na Německý učitelský ústav. Vlivem svého kamaráda se přihlásil na hodiny češtiny a stále více se v něm upevňovalo jeho moravské vědomí, které si přinesl z domova. Po čtyřech letech studia složil úspěšně maturitní zkoušku a získal vysvědčení z učitelské způsobilosti pro německé a české školy. O svém studiu také napsal později podrobné paměti.⁸

Učitelské zkušenosti v Lukavci a Orlové

Andělín Novák si na poměry v Rakousku zvykl natolik, že požádal o přidělení místa na české chlapecké škole v Lukavci u Fulneku. Jeho žádosti u Okresní školské rady v Opavě bylo vyhověno. Od roku 1898 tak v Lukavci získával své první učitelské zkušenosti jako prozatímní učitel v I. a II. třídě základní školy. Aktivně se zapojil do spolkového života, byl mimo jiné členem a později jednatelem Pohorské učitelské jednoty a také velitelem místního hasičského sboru. Roku 1905 se stal tajemníkem okresního starostenského sboru na Bílovecku.⁹

V Lukavci se také seznámil se svou ženou Josefínou Čočkovou, dcerou zdejšího řídicího učitele, se kterou měli dvě děti, syna Jaroboje¹⁰ a dceru Drahomíru, později provdanou za Pavla Strádala.¹¹

Během své pedagogické činnosti ukončil svá studia zkouškou učitelské způsobilosti pro měšťanské školy z předmětů matematika, fyzika, přírodopis a němčina. Vyučování na měšťanských školách přinášelo lepší platové podmínky, a proto Novák hledal umístění na některé z těchto škol. Pracovní místo brzy získal na veřejné chlapecké škole v Orlové, tedy na území s obyvatelstvem tří národností – české, německé a polské. Přestěhoval se do Orlové s celou rodinou a brzy si zde také postavil rodinný domek. I zde se aktivně zapojil do společenského života města a stal se aktivním členem několika českých spolků – Sokola, odboru Slezské Matice osvěty lidové, Hasičského sboru či Učitelské jednoty orlovské, kde pomáhal vydávat časopis pro český lid na Těšínsku s názvem „Obrana Slezska“.

5 Andělín NOVÁK, *Můj domov*, Vlastivědné listy 11/1, 1985, s. 21–23.

6 Jedná se o dnešní město Racibórz v Polsku.

7 Z. KRAVAR, *Andělín Novák – pedagogický pracovník*, s. 9.

8 V. VALEČEK, *Andělín Novák 1878–1955*, nestránkováno.

9 Tamtéž.

10 Jaroboj Novák vystudoval práva a po druhé světové válce pracoval na Okresním národním výboru ve Fryštátě. Zemřel v roce 1948 ve svých 40 letech na infarkt.

11 Pavel Strádál byl v letech 1945–1959 zatímní správce a ředitel Reálného gymnázia v Hlučíně.

Rodinná fotografie Josefíny Novákové se synem Jarobojem a dcerou Drahomírou

Fotografie Andělína a Josefíny Novákových z roku 1915

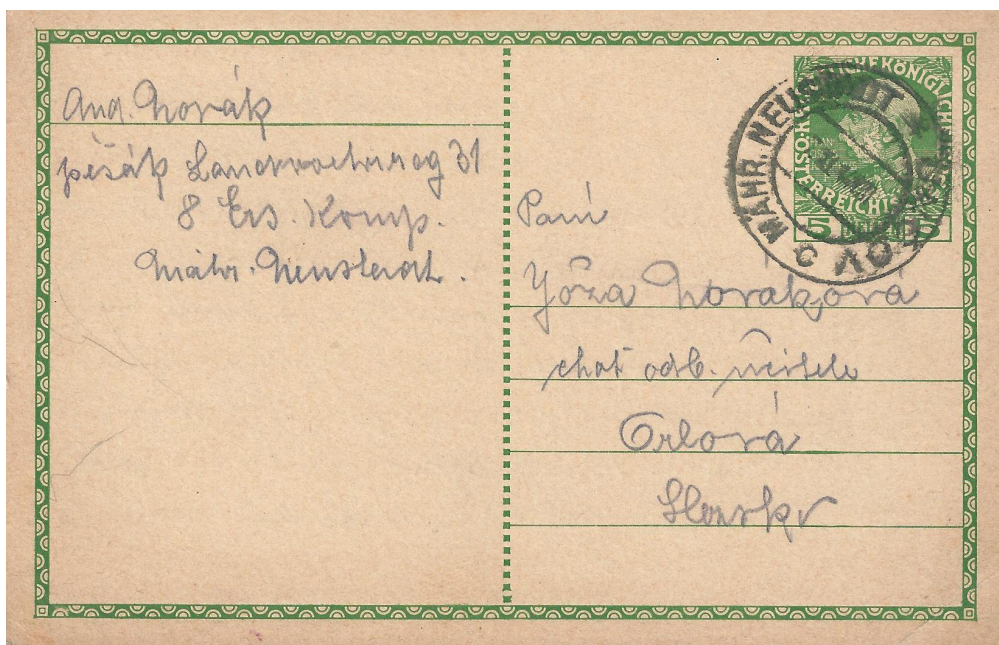
Jeho intenzivní práci ve škole a osvětovou činnost přerušila první světová válka. Bylo mu 36 let, když byl odveden do Uničova (německy Mährisch Neustadt), kde absolvoval důstojnickou školu. Vynikal jako dobrý střelec. Vojenskou přísahu složil v Olomouci a na k. k. Reserveoffiziersschule I. Troppau udělal zkoušky na četaře. Po přestěhování do Olomouce mu byla přidělena četa „jednoráčáků“ a úředníků a stal se z něj kadet. Byl nasazen na východní frontu, ale už po dvou měsících padl do ruského zajetí. Tři roky pracoval v loděnicích ve Volgogradě, kde se také naučil výborně rusky. Z tohoto období se dochovala jeho korespondence s rodinou a deník, který si průběžně psal o svých zážitcích z války.¹²

Po válce se vrátil do Orlové a z pověření Národního výboru začal vykonávat na několika místech republiky přednášky o Těšínsku. Roku 1919 byl ustanoven ředitelem nové měšťanské školy v Petřvaldě.

Inspektor národních státních škol pro hlučínský okres

Po ukončení první světové války, rozpadu Německého císařství a habsburské monarchie, vznikla potřeba nového státoprávního uspořádání středoevropského prostoru. Vznikem Československé republiky vyvstala otázka vymezení nových hranic. Československá vláda

¹² Soukromá sbírka – osobní korespondence Andělína Nováka s rodinou.

Korespondenční lístek Andělína Nováka rodině zasláný z Uničova v roce 1914

na mírové konferenci v Saint Germain vznesla nárok na území, která byla v minulosti součástí českého státu, s obyvatelstvem slovanského původu, které se hlásilo k moravské řeči jako svému mateřskému jazyku. Z části území jižního Ratibořska vznikla oblast zvaná Hlučínsko, přičleněna k Československé republice 4. února 1920.¹³ Vedle řady politických, sociálních a dalších záležitostí, vznikla rovněž nutnost vybudování nového systému českého školství. V řadách českých učitelů se tak hledala osoba, která by nově organizovala školství v této národnostně složité oblasti. Osloven byl právě Andělín Novák, zkušený český pedagog, který byl s Hlučínskem spjat rodinnými vazbami. Vědomí jeho občanské povinnosti pomoci při budování nové republiky na tak zvláštním místě jako bylo Hlučínsko, přivedlo Nováka v březnu 1920 na nové místo školního inspektora do Hlučína. Některé školy na Hlučínsku připadly do státní správy a Novák se stal inspektorem národních státních škol v hlučínském okrese. Jelikož neměl nárok na služební byt, zanechal rodinu prozatím v Orlové. Mimoškolně se ihned začal angažovat například v Okresním osvětovém sboru v Hlučíně, pro který vykonával řadu přednášek a léta byl členem Ústředního výboru Slezské Matice osvěty lidové v Ostravě.¹⁴

Osudového roku 1938 se jeho téměř dvacetiletá práce ze dne na den zhroutila. Dne 30. listopadu jej Ministerstvo školství zprostito funkce školního inspektora a přeložilo do výslužby. Novák opustil rodné Hlučínsko a s rodinou odjel do Dobré v okrese Frýdek. Ani zde však nepřestával být činným ve spolkovém životě. Angažoval se v Sokole, v Matici a spolupracoval s učitelským sborem měšťanské školy v Dobré. Jako dlouholetý veřejný

13 Jednalo se celkem o 36 obcí s 48 000 obyvateli a rozlohou 316 km². Delimitační práce byly na Hlučínsku definitivně dokončeny až v roce 1923, přičleněním obcí Hať a Píšť.

14 V. VALEČEK, *Andělín Novák 1878–1955*, nestránkováno.

činnovník českých společenských organizací se dostal pod dohled německé tajné policie. V říjnu 1941 při sokolské akci ostravského gestapa byl Andělín Novák zatčen. Těžkých šest týdnů prožíval v Brně v Kounicových kolejích. O těchto zážitcích následně sepsal krátké vzpomínky.¹⁵ Za odbojovou činnost byl vězněn na Špilberku i jeho syn Jaroboj. Konec války prožil Andělín Novák v Dobré u Frýdku, kde se zapojil do budování místní samosprávy za sociálně demokratickou stranu a stal se členem místního národního výboru (v roce 1946 také jeho předsedou). Po smrti své ženy Josefy, v červnu 1947, však svůj úřad složil a přestěhoval se z Dobré do Hlučína ke své dceři Drahomíře, provdané za ředitele hlučínského gymnázia Pavla Strádala. O rok později zemřel také Andělínův syn Jaroboj.

Hlučínský kronikář a muzejník

V roce 1948 se stal Andělín Novák kronikářem města Hlučína a také jeho prvním poválečným archivářem. Již jako školní inspektor shromáždil významné listiny a doklady o hlučínské minulosti a některé z nich tak zachránil před zabavením gestapem. Jednalo se například o Jandovu kroniku či Lelkův slabikář.¹⁶ Publikoval zároveň články věnující se historii regionu a pro práci kronikáře měl ty nejlepší předpoklady. Městský archiv byl pod správou Místního národního výboru Hlučín uložen v nevyhovujících sklepních prostorách MNV. Andělín Novák začal archiv postupně obnovovat, když v roce 1949 vyzvedl písemný materiál staršího data a typu a po náležitém očištění a vysušení jej začal zpracovávat. Archiv byl postupně rozšiřován a obohacován o památky a písemný materiál, který sloužil ke studiu dějin Hlučínska.

Po druhé světové válce bylo nutné nastolit také poválečnou obnovu kultury, nastínit její nový vývoj a s tím související reorganizování československého muzejnictví. Muzea měla plnit kulturně-výchovné, vědecké i ochranné úkoly a vedle zpřístupňování hmotných dokladů vývoje přírody a společnosti, se měla podílet také na ideově politické výchově. O tom, že se muzea stávaly součástí celkového pojetí stranické a státní kulturní politiky svědčí i projev Klementa Gottwalda na Sjezdu národní kultury v dubnu 1948: „...*abychom povznegli našeho člověka duchovně i morálně, chceme mu zpřístupnit všechny velké kulturní poklady minulosti a otevřít mu dokořán brány k vědě i kráse*“.¹⁷ Muzea byla zakládána v oblastech, ve kterých byla jejich absence znatelná. Tak tomu bylo i v případě muzea v Hlučíně. Hlučínsko bylo pokládáno za problémové území se složitými národnostními poměry. Po opětovném připojení k Československu po druhé světové válce bylo toto území nutné plnohodnotně začlenit do obnoveného státního útvaru, a to jak po stránce správní, tak i společenské, národnostní a jazykové. Hlučín byl okresním městem, kde byla koncentrace kulturních a školských institucí nejvýraznější. Chyběla zde však zařízení, která by se věnovala zdokumentování tohoto specifického území a dále vědecké a výchovné práci. Zřídit zde muzejní instituci bylo proto ve veřejném i politickém zájmu. Na konci roku 1948 bylo proto Místním národním výborem v Hlučíně odsouhlaseno založení Městského muzea a jeho prvním správcem se stal právě Andělín Novák.

15 Tamtéž.

16 Státní okresní archiv Opava, Fond Okresní a městské muzeum Hlučín.

17 Jiří ŠPĚT, *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985)*, Praha 1988, s. 45.

Portrét Andělína Nováka

Muzeum se nacházelo v přízemí bývalého obchodu na ulici Farní č. 2/280,¹⁸ kde mělo k dispozici dvě provizorní místnosti, zpočátku společně s archivem, než došlo v roce 1953 k jeho odloučení a přesunutí do jiných prostor. O počátcích činnosti muzea se nedochovalo mnoho písemného materiálu. Kusé informace nalézáme ve čtvrtletních výkazech muzea pro Ministerstvo kultury, ve výkazech práce a revizních zprávách pro Místní národní výbor v Hlučíně, případně v korespondenci muzea s jinými institucemi či soukromými osobami. Z těchto zpráv víme, že se Andělín Novák potýkal s nevyhovujícím prostorem muzea, který neumožňoval realizování jakékoliv výstavy a sloužil spíše jako depozitář s pracovním. Andělín se však i přesto plně věnoval akviziční činnosti a významně rozšířil muzejní sbírku o hmotné předměty a listinný materiál věnující se Hlučínsku. Většina akvizic probíhala formou darů získávaných od lidí v okolních hlučínských vesnicích.¹⁹ V muzejní sbírce se objevilo několik menších kusů nábytku, vyřezávané sošky, obrazy, staré zbraně, zemědělské nářadí, součástky lidových krojů, předměty lidového umění a jiné. Součástí byl také listinný materiál, kalendáře, náboženská literatura, literatura o Hlučínsku a další knihy. I přesto, že nebylo možné zrealizovat jakoukoliv výstavu, bylo muzeum pro návštěvníky otevřeno každý čtvrtek od 9–12 a 14–17 hodin. Těšilo se velkému zájmu a například ve III. čtvrtletí roku 1953 jej navštívilo více než 470 osob. Andělín Novák rovněž psal do řady periodik, převážně o historii Hlučínska, jeho pověstech, tradicích, o životě v Malých Hořticích, o školství a mnoho dalšího.

18 Dnes Bochenkova ulice u Mírového náměstí v Hlučíně.

19 Například dne 12. 10. 1950 uskutečnil Novák cestu do Bolatic, kde navštívil paní Marii Burianovou ohledně hlučínského kroje. Statek paní Burianové je dnes využíván jako Skanzen lidových tradic a řemesel.

Změnu ve správě muzea přinesl rok 1954. V některých okresních městech docházelo k rozšiřování působnosti místních muzeí na celý okres. Tak tomu bylo i v Hlučíně, kde se zřízením okresního muzea ve městě konkrétněji zabýval „*Výhledový plán výstavby a práce muzeí do r. 1960 pro kraj Ostrava*“.²⁰ Vybudování okresního muzea v Hlučíně bylo důležité nejen z politicko-osvětových důvodů, ale mělo také ukázat, že i hlučínské území a jeho obyvatelstvo se stalo integrální součástí Československého státu. Od 1. ledna 1954 přešlo Městské muzeum pod správu Okresního národního výboru v Hlučíně a bylo přejmenováno na Okresní vlastivědné muzeum Hlučín. Okresní národní výbor v Hlučíně měl zajistit nové vyhovující prostory a uvolnil Nováka z funkce archiváře, aby se mohl plně věnovat muzejní činnosti. Andělín Novák však zemřel o rok později 21. května 1955 ve věku nedožitých 77 let. Za veliké účasti byl pohřben na hlučínském hřbitově u kostela sv. Markéty.

Budova Okresního vlastivědného muzea v Hlučíně, fotografie z roku 1956

Díky osobnosti Andělína Nováka došlo k položení základu muzejní činnosti na Hlučínsku. Po jeho smrti se ve funkci správců muzea vystřídali Vladimír Vychyta, učitel jedenáctileté střední školy v Hlučíně, dále Drahomír Stanke a Miloslava Růžičková, která tuto funkci vykonávala až do roku 1962, do úplného zrušení muzea.

Jana Nevřelová

20 Dokument byl zpracován na základě zpráv vedoucích pracovníků jednotlivých muzejních institucí ostravského kraje, které shrnovaly jejich činnost. Samotný plán pak doporučoval kroky ke zlepšení muzejní práce, které měly být realizovány v průběhu pěti let.

Místo posledního odpočinku Andělína Nováka na hřbitově u kostela sv. Markéty v Hlučíně

Emeritnímu řediteli Slezského muzea a historikovi Vilému Plačkovi k životnímu jubileu

V sobotu 10. března 2018 tomu bylo právě 90 let, co se v Rovninách, dnešní městské části Hlučína, narodil Vilém Plaček. Po ukončení středoškolského vzdělání na opavské Obchodní akademii byl přijat na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy. Srdce jej však již od mládí táhlo k poznání dějin, a tak nepřekvapí, že zanedlouho přestoupil na Filozofickou fakultu, kde posléze studium historie a filozofie také zdárně dokončil. Svou profesní kariéru zahájil v rodném Hlučíně, kde na epizodní působení v komunální politice navázal v roce 1959 funkcí ředitele hlučinské jedenáctiletky. Školu vedl až do roku 1962, kdy přijal místo vědeckého pracovníka opavského Slezského ústavu Československé akademie věd.¹ Zde se jubilant věnoval výzkumu národnostní problematiky v regionu. Těžištěm jeho zájmu tkvělo jak v objasnění situace na rodném Hlučínsku, tak ve 20. století národnostními konflikty zmiťaném Těšínsku.² Z hlediska dalšího rozvoje kariéry PhDr. Viléma Plačka, CSc. však byl poté podstatný 1. prosinec roku 1970, od nějž zastával post ředitele Slezského muzea. Z této pozice obhajoval zájmy instituce a jejich zaměstnanců po zbytek předlistopadového období, tedy bezmála dvě desetiletí.³ Toto období se vyznačovalo zintenzivněním a všestranným rozvojem odborných a organizačních muzejních činností, v mnohém dalece přesahující rámec, který bychom předpokládali u kulturní instituce normalizační doby.

Považujeme za nezbytné připomenout, že během Plačkova vedení v muzeu našly uplatnění také proskribované osobnosti, odsouzené představiteli tehdejšího režimu k nucenému ústupu z veřejného, vědeckého a akademického života. V osmdesátých letech byl po řadě peripetií na historickém pracovišti Slezského muzea zaměstnán Milan Myška, přední historik novověkých hospodářských a sociálních dějin mezinárodního věhlasu, který byl za své politické postoje po roce 1968 zbaven možnosti dalšího působení na akademické půdě a podroben nelítostné perzekuci. Z nedávno publikovaných pamětí M. Myšky, jež v tomto kontextu můžeme chápat jako mimořádně cenné svědectví „z druhé strany barikády“, na mnoha místech vyplývá Plačkova velkorysá, tolerantní a koherentní osobnost, neomezující se na trpné plnění pokynů nadřazených politických kádrů.⁴ Za cenný přínos V. Plačka můžeme považovat právě hájení onoho volného prostoru pro tvůrčí a vědeckou práci, z nějž vzešla také celá řada podstatných muzejních prezentačních, publikačních a popularizačních počinů, skýtajících jistou alternativu vůči soudobé většinové, ideologicky silně zatížené kulturní a společenskovední produkci. Tuto tvůrčí svobodu, jistěže nutně omezenou nezbytnou mírou politické konformity, dokázala využít řada osobností k všestrannému rozvoji instituce, která se v závěru 80. let 20. století těšila renomé přesahujícím region. Zdůrazněme, že prestiž není vlastní institucím samotným, ať se těší jakkoliv starobylym rodokmenem a zvučným jménem, ale je utvářena zejména osobnostmi, které v té či oné instituci působí. Mnohým odborným pracovníkům Slezského muzea, kteří byli za své aktivity v rámci obrodného společenského hnutí závěru 60. let

1 Erich ŠEVČÍK, *Historik Vilém Plaček sedmdesátiletý*, Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy (dále VLSSM) 24, 1998, s. 35; TÝŽ, *K aktivitám pětasedmdesátíka dr. Viléma Plačka*, VLSSM 29, 2003, s. 39; Jiří NEMINÁŘ, *Historik na Hlučínsku*, Hlučínsko 2, 2012, s. 4–5.

2 Jaromír KALUS, *Bibliografie prací PhDr. Viléma Plačka, CSc.*, Časopis Slezského muzea série B – vědy historické (dále ČSM–B) 37, 1988, s. 78–81.

3 Pavel ŠOPÁK, *Město muzeí (Opava 1814–1989)*, Opava 2016, s. 135.

4 Milan MYŠKA, *Vzpomínání aneb „Tri dni ma naháňali, eště ma nědostali...“*. Edd. Lumír DOKOUPIL, Martin MYŠKA a Markěta MYŠKOVÁ, Ostrava 2018, zejména s. 73–75.

na počátku příští dekády odvolání z řídicích pozic, bylo v muzeu umožněno i nadále setrvat a věnovat se své specializaci. Zde je třeba akcentovat skutečnost, že V. Plaček tak díky svému postoji dokázal ve Slezském muzeu soustředit a efektivně řídit mimořádně produktivní kolektiv odborníků, kteří dané podmínky bezezbytku fruktifikovali.

Vilém Plaček v ředitelně Slezského muzea v roce 1987, foto Josef Solnický (SZM, fotografické pracoviště, inv. č. C341-3.87).

Podotkněme, že během Plačkovy éry pod patronací Slezského muzea vycházela nejen dvojice přírodovědných a jeden společenskovední vědecký časopis, ale od roku 1975 také popularizační periodikum *Vlastivědné listy Severomoravského kraje*, redakčně zaštitěné při muzeu působící *Vlastivědnou společností*. Periodikum obsahově navázalo na vlastivědnou revue *Slezsko*, kterou v období politického uvolnění v závěru 60. let 20. století začal vydávat institucionální nástupce zrušené *Maticy opavské*, nově ustavená *Matice slezská*. Normalizačnímu tlaku neodolala jak *Matice Slezská*, tak její časopis. Poslední vydání čtvrtého ročníku bylo vytištěno v roce 1972. Po třech letech však popularizační vlastivědné periodikum s pozměněnou obsahovou náplní a zejména méně provokativním názvem začalo vycházet ve Slezském muzeu. Ve *Vlastivědných listech Severomoravského kraje* vedle dalších muzejníků popularizační studie publikoval také

V. Plaček.⁵ Obraz neustále se rozšiřujícího spektra muzejních aktivit představují jubilentovy faktograficky bohaté studie, těžící ze soudobých nepublikovaných oficiálních výročních zpráv muzea a dalších statistik.⁶ Hlubší zhodnocení muzea za Plačkovy éry je prozatím velmi obtížné, ne-li nemožné. Zásadní období z hlediska vývoje této instituce ovšem přímo volá po historické reflexi, která může být vhodnou výzvou pro nastupující generaci historiků muzejnictví, oproštěných od bezprostředního prožitku dané doby. Vhodnou pobídkou k bádání v budoucnu jistě bude uspořádání relativně obsáhlého souboru archiválií soustředěného ve fondu Slezské muzeum, který prozatím není odborné veřejnosti běžně přístupný.⁷ Odpověď na obligátní rankeovsky laděný dotaz „jak to vlastně se Slezským muzeem v 70. a 80. letech 20. století bylo“ bude muset hledat teprve budoucí zevrubnější výzkum. Stejně tak prozatím nelze ani mnohé objektivně říci k potřebnému srovnání Slezského muzea v před- a polistopadovém období. Jisté ovšem je, že z četných výdobytků Plačkovy éry a širokého společenského a odborného uznání instituce těžila i v období následujícím po jeho politicky motivovaném penzionování v roce 1990.

Pro regionální vlastivědu pak Plačkův odchod do penze znamenal jednoznačný přínos. Následující dekády jubilentova života se nesly i nadále v duchu neutuchající intelektuální aktivity soustředěné zejména na výzkum dějin rodného Hlučínska. Ze série několika desítek vědeckých studií, popularizačních článků a odborných knih připomeňme alespoň faktograficky obsáhlé dějiny obcí Dolní Benešov a Zábřeh, Ludgeřovice, Šilheřovice, Oldřišov, Markvartovice, Vřesina, Darkovice, Velké Hoštice, Koberčice. Autor při jejich sepisování zužitkoval nejen enormní osobní interest na poznání rodného kraje, ale také svou zevrubnou znalost sbírkových a knihovních fondů Slezského zemského muzea.

Kromě municipálních dějin obcí Hlučínska vzpomeňme také populární *Opavskou kroniku* letopisce 19. století Erasma Kreuzingera, kterou Plaček díky svému překladu do češtiny zpřístupnil také široké vrstvě dnešních zájemců, pro které mohl německý jazyk a písmo představovat bariéru.⁸ Znalost cizích jazyků ostatně Plaček v posledních desetiletích využíval také při přednáškové či pedagogické činnosti. O jubilentově výtečné kondici svědčí, že poslední díl jeho obsáhlé hlučínské trilogie *Prajzáci*, mapující z hlediska syntézy vůbec poprvé dějiny tohoto rázovitého regionu, byl publikován předloni, v roce 2016.⁹ To by jistě nebylo možné bez obětavé pomoci Plačkovy manželky Magdy, která je rovněž spoluautorkou a lektorkou většiny výše zmíněných knih. Tomuto autorskému tandemu vděčíme za skutečnost, že Hlučínsko je patrně v rámci republiky regionem s nejvyšším počtem obcí, které se mohou pyšnit monograficky zpracovanými dějinami. Faktograficky košaté municipální dějiny obcí Hlučínska z pera manželů Plačkových skýtají potenciál pro další interpretaci a komparativní přístup.

5 Pavel ŠOPÁK a kol., *Muzea Českého Slezska. Slovníková příručka*, Opava 2014, s. 108, 122.

6 Vilém PLAČEK, *Slezské muzeum v prvních letech po osvobození (1956–1960)*, ČSM-B 28, 1979, s. 6–24; TÝŽ, *Slezské muzeum na cestě k plnému rozvinutí své činnosti (1956–1960)*, ČSM-B 32, 1983, s. 97–123; TÝŽ, *Slezské muzeum na cestě k podstatnému rozšíření své prestiže (1961–1965)*, ČSM-B 32, 1983, s. 195–225; TÝŽ, *Slezské muzeum v druhé polovině šedesátých let (1966–1970)*, ČSM-B 33, 1984, s. 45–77 a TÝŽ, *Slezské muzeum na cestě konsolidace a dalšího rozvoje (1971–1975)*, ČSM-B 33, 1984, s. 193–220.

7 Zemský archiv v Opavě, neuspořádaný fond Slezské zemské muzeum Opava.

8 Erasmus KREUZINGER, *Opavská kronika staré a nové doby, aneb, Opava a její pozoruhodnosti*, Opava 2002.

9 Zdeněk KRAVAR (rec.), *Vilém Plaček, Prajzáci III aneb k osudům Hlučínska v době nacistické okupace 1938–1945*, Opava 2016, 152 s., in: Slezský sborník 114, 2016, s. 103–104.

O jubilentově elánu a záviděníhodné vitalitě rovněž svědčí, že poslední titul této série – objemná monografie dějin obcí Služovice a Vrbka – byl publikován teprve v loňském roce.¹⁰

Závěrem jubilantovi popřejme do dalších let stejný tvůrčí zápal, pevné zdraví a životní pohodu. Za odbornou i laickou veřejnost potom vyjádřeme naději v další publikační výstupy, které opět rozhojní dosavadní poznání Slezska. Sluší se rovněž vyjádřit dík také za minulé i současné zaměstnance Slezského zemského muzea, kteří své aktivity v muzeu mnohdy stavěli či stavějí na základech, vybudovaných právě za Plačkovy éry. Pane řediteli, děkujeme.

Ondřej Haničák

10 Vilém PLAČEK – Magda PLAČKOVÁ, *Služovice a Vrbka 1349–2016*, Služovice 2017.

Rudolf Kristián (1911–1938) a kultura Opavy a Moravské Ostravy

Při příležitosti výstavy *Neklidné století* (2014) byla připomenuta osobnost Rudolfa Kristiána, ve své době známého kreslíře a karikaturisty, které poprvé – a naposledy – věnoval pozornost Karel Černoهورský (1896–1982) v textu otiskném již v roce 1936.¹ Kristián, opavský rodák (16. září 1911),² se po maturitě na českém gymnáziu v Opavě (1931) neúspěšně pokoušel o studium práv v Praze. Černoهورský zaznamenal, že byl Opavanům znám z veřejných recesistických vystoupení, jež pořádal se svým spolužákem Josefem Hellerem,³ napodobujícíe forbíny Jana Wericha a Jiřího Voskovce. Dobovou situaci postihl takto: „*Vzpomínám si, kdy mne poprvé zaujal, ba přímo – jak se říká – chytl. Počátkem září byly tomu tři roky, co se na opavských nárožích objevil plakát, provedený technikou dvojbarevného linorytu, který se jak svým originelním pojetím, tak také svým skladebným provedením výrazně odlišoval od svých konvenčních sousedů běžné typografické úpravy. Ohlašoval provedení „porcelánové anekdoty o prologu, 6 obrazech a 4 meziobrazech“ nezvyklého názvu Kaolin a majolika, jejíž libreto a zpěvní vložky napsali Heller & Kristian. Oba autoři tento skeč také inscenovali, vedli režijně a vystupovali v něm společně v hlavních úlohách. Tedy: jakási opavská obdoba Voskovce a Wericha, jakých se snad po jiných městech a městečkách československých hrálo dost a dost. Přesto dodnes lituji, že jsem ji neviděl, byl bych dnes zcela nepochybně bohatší o příjemný zážitek veselí opravdu mladého...*“⁴ Dále psal o třech následujících letech „častého, téměř každodenního styku“ s Kristiánem a zejména o jeho vážné nemoci i o tom, že ji překonal. Bohužel ne nadlouho, neboť již 6. ledna 1938 jí podlehl. Oznámení o jeho úmrtí zveřejnily brněnské *Lidové noviny*, pro něž Kristián údajně psal, a opavská periodika *Náš domov* a *Svobodná republika*. Z úmrtní matriky doplníme, že Rudolf Erwin Kristian zemřel na tuberkulózu a jako profese zemřelého je uvedeno, že byl novinářem.⁵

Soudobé hodnocení je ale širší: Kristiánovo vystoupení na veřejnosti v rámci výstavy spolku *Výtvarní umělci Moravská Ostrava* (VUMO) v Domě umění v Moravské Ostravě přineslo mimořádně pozitivní hodnocení ze strany kritiky. Opavský kreslíř a karikaturista byl přiřazen k Vladimíru Kristinovi, Augustinu Handzelovi, Bohumíru Dvorskému a Janu Sládkovi čili k protagonistům moderní výtvarné kultury regionu. Referát na ostravskou výstavu vyznívá v tomto smyslu jednoznačně: „*Ty jmenované čtyři* (tj. Kristina, Handzela, Dvorského a Sládko) *chtěl bych doplnit v pět nejsilnějších zjevů výstavy jménem Rudolfa Kristiana, jenž jako karikaturista zajisté má to, co karikaturistu takovým činí: tragický pocit života, zastíraný úsměvem. Sevřený formát korespondenčních lístků, zasílaných přátelům z cesty za zdravím, ale i kompozice větších rozměrů ovládá Kristianova linie i barva tak dokonale, že je jasné,*

1 Karel ČERNOHORSKÝ, *Ke kresbám R. Kristiana*, Slezský sborník (Věstník Matice opavské) 1 (41), 1936, s. 35–36. Dále viz [Václav Prokůpek], *Za Rudolfem Kristianem*, Svobodná republika, 14. 1. 1938, s. 5.

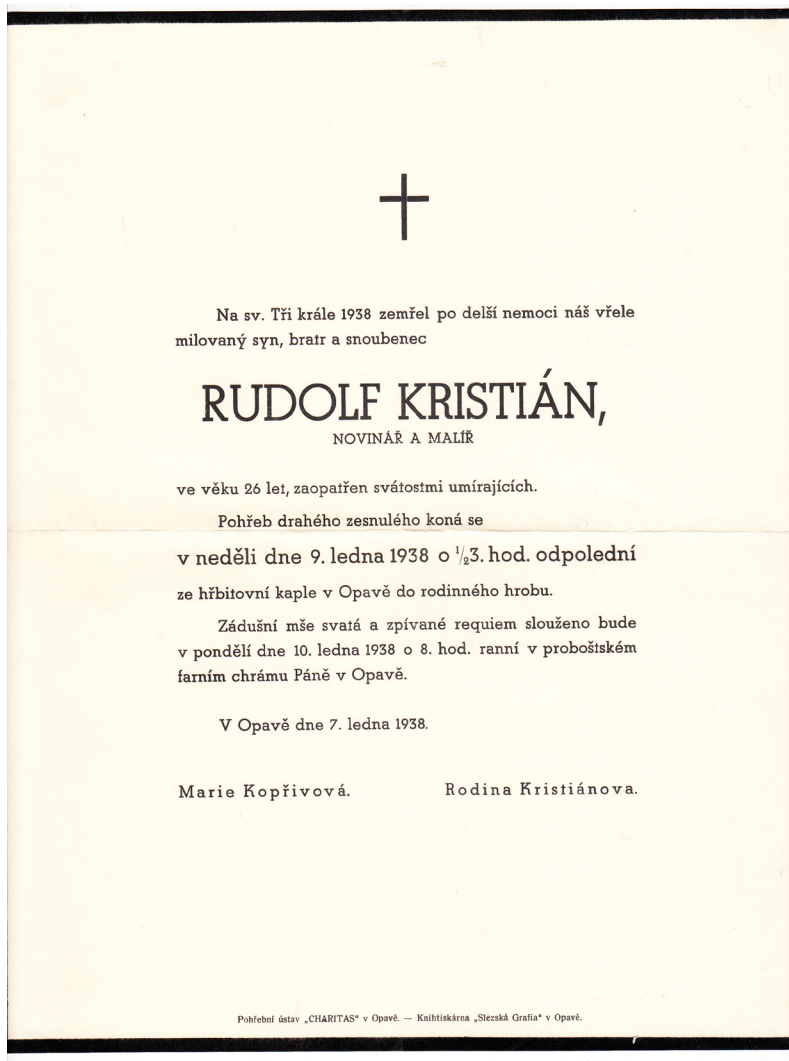
2 Rudolf Erwin Kristián se narodil jako syn Viktora Kristiána, správce nemocnice v Opavě, syna Karla Kristiána, a jeho choti Josefý, dcery Franze Menzela ze Štáblovic, viz Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), sbírka matrik, matrika rodná, Opava – fara u kostela Nanebevzetí Panny Marie, sign. Op–I–63, fol. 168. – Psaní jména kolísá, české texty užívají zkrácené podoby Kristian, matriční zápis kodifikuje jméno jako Kristián, k němuž se v tomto textu přikláníme, pokud se nejedná o citace dobových dokumentů.

3 Ve školním roce 1922/1923 byl Rudolf Kristián v první b třídě reálného gymnázia, Josef Heller byl v té době v druhé b třídě, viz *1883–1923. Památník českého gymnasia v Opavě*, Opava 1923, s. 99.

4 K. ČERNOHORSKÝ, *Ke kresbám*, s. 35.

5 ZAO, sbírka matrik, matrika úmrtní Opava – fara u kostela Nanebevzetí Panny Marie, sign. Op–I–88, fol. 750.

že běží o karikaturistu, jakých je u nás málo.“⁶ Je nepochybné, že Černohorský coby ředitel Zemského muzea umožnil reprízu ostravské výstavy, včetně Kristiánových kreseb v opavském muzeu.⁷ A byl to právě on, jenž umělcovy kresby sbíral, tj. vlastnil je i mnohem později.

6 (šifra) P. O., *Z ostravských výstav VUMO*, Naše Slezsko, 4. 12. 1937, s. 2. – Výstava proběhla ve dnech 17. listopadu až 6. prosince 1937 a účastnili se jí Josef Dobeš, Bohumír Dvorský, Josef Dvořák, Augustin Handzel, Vilém Hlobil, Karel Homola, Josef Hrádek, R. Kristián (kresby a karikatury ze *Slabikáře utrpení*), Vladimír Kristín, Jan Sládek, bratři Šlapetové, Bedřich Vrobel, Vlastimil Lažanský, Jindřich Lenhart, Jan Provazník, Marta Rožánková-Drábková, Helena Salichová. Vladimír HÝL, *Historie Moravskoslezského sdružení výtvarných umělců v Ostravě II, část C (1933–1938)*, s. I., s. d., strojepis, s. 319–320, knihovna Slezského zemského muzea, inv. č. S16726/2c.

7 Výstava proběhla v prosinci 1937, viz *Opava, zemské muzeum*, Lidové noviny, 11. 12. 1937, s. 12.

**Rudolf Kristián, Karikatura Aloise Kudely, 1936,
papír, pero, akvarel a krycí běloba, SOkA Opava.**

Rudolf Kristián, Karikatura s textem Panoptik, interview s velkým a populárním mužem, 1936, papír, pero, akvarel a krycí běloba, SOKA Opava.

Bohužel lze dovozovat, že tato soukromá kolekce vzala později zaslé spolu s dalšími osobními písemnostmi.⁸ Katalog k výstavě *Neklidné století* umožnil publikovat pouze jednu ze tří dosud známých kreseb: karikaturu úředníka okresní nemocenské pojišťovny v Opavě Aloise Kudely, dopisovatele ostravského deníku *Duch času*.⁹ Pohlednicový formát autora neomezil, spíše naopak: vytvořil graficky mimořádně zdařilou kresbu, inspirovanou soudobou vizuální kulturou, decentně doplněnou barevným akordem žluté, modré a červené, monumentální, výtvarně velmi přesvědčivou a dosvědčující vysokou výtvarnou kulturu jejího tvůrce.¹⁰ Na rubové straně čteme následující sdělení datované otiskem razítka pošty ve Štrbském Plese (21. října 1936): „*Pan Alois Kudela, dopisovatel Duchu času, Opava, okresní nemocenská pojišťovna. Milý Lojzo! Dík za ten těsnopis. Dřů, jak se dá, nezlob se, že jsem tak dlouho nepsal. Měl jsem též robotu – ani bys nevěřil. Jinak tuším, že se tu zdržím déle než dva měsíce, ale ještě nevím. Je tu pekelná otrava, v Opavě je prý spousta nového, Prosser bude chovat – totiž jeho paní;*¹¹ *Sejtara budou vššet – [...] tak šlágrů dost. Oni tu maj' tak pitomé korespondenční lístky, tak nemůžu za to.*¹² *Končím a jsem Tvůj Rolf. Příště víc.*“ Kresba se uchovala v písemné pozůstalosti Ing. Josefa Bonharda (1899–1967), profesora české veřejné školy v Opavě a českého kulturního pracovníka třicátých let¹³ spolu s druhou kresbou, označenou v obrazové ploše nápisem *Panoptik – interview s velkým a populárním mužem*. Ta byla opět provedena na papíru pohlednicového formátu na výšku perem a pastelkami byla dodatečně kolorována. Kresbu opět vyznačuje jistota výtvarné zkratky, smysl pro proporce, prostorové řešení, kompoziční um a celková formální vyříbenost. Na rubové straně lístek obsahuje následující sdělení datované otiskem poštovního razítka (21. září 1936): „*Pan Alois Kudela, dopisovatel D[fucha] Času, Opava, okresní nemocenská pojišťovna. Milý Lojzo, kromě tisíce srdečných pozdravů posílám ti uctivě prosbu o ty dvě těsnopisné knížky. Kdybys mi je takhle mohl půjčit, já jsem moje ztratil a rád bych si to zopakoval. Pošli třeba nevyplaceně. S tou nezaměstnaností nezapomínej na p. Koewera. Libá tě Rolf. Budeš-li chtít obrázek zahodit, tak jej dej radši dru. Černohorskému, on je sbírá. N. Smokovec, sanatorium VPÚ. Šlágr seženeš jedině tak, jak je naznačeno na druhé straně – tedy Hip.*“

8 Dopis dcery Karla Černohorského Mileny Černohorské autorovi tohoto příspěvku ze dne 24. března 2006. Milena Černohorská tehdy doslova napsala: „*Leccos dalšího by se dalo vyčíst i z otcovy pečlivě strádané a utříděné korespondence, leč ta – uložena v baráčku v Praze-Lahovicích, kde jsem jeden čas bydlela – odplavala při nedávné celostátní potopě.*“

9 Pavel ŠOPÁK a kol., *Neklidné století. České Slezsko a Ostravsko od první světové války do listopadu '89*, Opava, Slezské zemské muzeum 2015, s. 273.

10 Černohorského článek byl doplněn reprodukcemi šesti kreseb pohlednicového formátu s názvy *U roentgenu* a *Těžká hodina*, reagující na Wolkerovu poezii, dále „*Nezlobte dědečka*“, reagující na název filmu Karla Lamače z roku 1934, „*Vážně odhodláni*“, „*Ten luft je ostrý a trochu mě zmohl!*“ a skupinu mladíka a dívky v krojích s názvem *A přece bude zas dobře!* Tyto kresby byly vybrány „*ze sbírek jeho opavských přátel*“, jak napsal Černohorský ve svém textu.

11 Míneně patrně František Prosser, vrchní oficiál, viz *Adressbuch der Stadt Troppau 1938 – Adresář města Opavy 1938*, s. 404.

12 Pisatel naráží na vyobrazení Oravského hradu v ploše vedle adresy, což jej nutilo psát zčásti do plochy obrázků a zčásti po jeho okraji.

13 Státní okresní archiv Opava, Josef Bonhard, karton 2, nezpracovaný fond.

Rudolf Kristián, Autokarikatura s textem Rolf, tys vrahem, papír, pero, barevné papíry, noviny, 1931, soukromý majetek.

Třetí Kristiánovu kresbu, lišící se oproti předešlým formátem (22,5 x 13,5cm) a technickým provedením (jde o koláž), vlastní PhDr. Jaromír Kalus, jenž byl tak laskav a vyslovil souhlas jejím zveřejněním. Je z trojice nejstarší, signována vpravo dole s vročením (1931) a je karikaturou samotného autora, přičemž nápis *Rolf, tys vrahem* snad odkazuje na nějaké scénické pásmo. Na rubu je nalepena noticka o Kristiánově smrti a pohřbu.¹⁴ Kresbu původně vlastnila učitelka Milena (Miluše) Richterová, která se na konci roku 1969 s odstupem více než třiceti let snažila upozornit na jméno zemřelého přítele z mládí. Tuto kresbu a text, který jí Rudolf Kristián napsal, chovala jako památku na dobu své mladosti strávenou v Opavě, kdy v letech 1930–1932 studovala na zdejším učitelském ústavu. Tehdy se poznala s okruhem mladých lidí z opavského gymnázia a je pozoruhodné a dojemné zároveň, že se po tolika letech snažila, aby veřejnosti připomněla jméno člověka, který dnešku již nic neříká. Richterová měla do školy napsat nějaký slohový úkolů či seminární práci – a Rudolf Kristián jí tento text připravil, jak osvětluje dopis připojený k rukopisu.

Tyto tři památky – dvě pohlednice z Bonhardovy pozůstalosti a rukopis s kresbou z majetku PhDr. Jaromíra Kaluse – doplníme čtvrtým dokumentem, jenž ozřejmuje osobnost Rudolfa Kristiána, jak ji vděčně vystihl jeho přítel Karel Černohorský: textem *Nesrozumitelné obrazy*, zveřejněným v efemérním a dnes zcela zapomenutém periodiku *Pramen*, které vydával v průběhu roku 1937 Zdeněk Vavřík (1906–1964), v té době knihovník České knihovny města Opavy. Periodikum není známo z veřejných knihoven (není k dispozici ani v knihovně Slezského zemského muzea, ani v Zemském archív v Opavě, ani ve Vědecké knihovně v Olomouci); jediné známé číslo je z dubna 1937 a je chováno v soukromém majetku v Opavě.

Třicátá léta jsou dobou střetu mezi různými koncepty moderny ve výtvarném umění a produktem těchto střetů je snaha argumentovat dovnitř polarizované umělecké komunity, vyhraňovat kontrastní názorové pozice a současně snažit se pro svůj program získat širší publikum, které je ale třeba soustředěně vést zájmu o moderní umění, jež není *a priori* zobrazivé povahy. Přetiskujeme zde plné znění Kristiánova textu nejen proto, že je dnes nedostupný, ani snad pro jeho originalitu, nýbrž pro způsob, jímž se Kristián zapojil do kulturního, resp. osvětového úsilí mladé generace opavských a ostravských intelektuálů v době před druhou světovou válkou, generace tragické válečnými událostmi, generace zapomenuté a dodnes nedocenené.¹⁵

Edice

1/ [Rudolf Kristián píše Miladě Richterové]

Praha, listopad 1931

Drahá Mileno!

Dostal jsem dopis a snažím se vyhovět, pokud mi síly a čas stačí. Jsou dvě hodiny v noci

14 *Rudolf Kristian*, Lidové noviny, 10. 1. 1938, s. 2. – Ke karikatuře a Kristiánově rukopisu.

15 Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKRVO, MK000100595), interní grantový projekt SZM č. IGS022/2019.

a já to právě dopisuji a vyhrabuji zbytky z mé kotrby. Víím toho jistě ještě víc, ale nemohu psát jednak pro nedostatek času, za druhé, že by to bylo příliš dlouhé. Chtěl jsem teď ještě napsat kapitolu Barva a šat, ale myslím, že na to už snad stačíte sama. Je to příliš dlouhá kapitola. Zároveň nemohu posloužit výklady psycho – fysio – a fysickými, prostě proto, protože jich znám zatraceně málo. Najděte si to ve fyzice, tělovědě a psychologii, snad se dá něco vytřískat. Nechci Vás nechat úplně ve štychu, ale proto, prosím, uřgujte tuto moji snahu. Kdybych byl to věděl spíš, snad by se bylo dalo víc udělat. Ale jsem teď prací takřka přetížěn (prosím ne študiem, svojí záduchou, že nevím, co dřív a jak na to). Posílám zároveň Vaše poznámky, mohly by Vám ještě v něčem sloužit.¹⁶

S pozdravem na Vlastu a Jarinu

Rolf

Těšíme se na dopis!

2/ Nesrozumitelné obrazy

Průměrný návštěvník malířských výstav zápasí dosud vytrvale s jednou jedinou velkou nesnází: nedovede se podívat na obraz. Totiž, nedovede se na něj podívat tak, aby v něm nehledal pouhou nápodobu skutečnosti, ale projev umělcova intelektu. Oceňuje nezřídka to, co na obraze bez námahy rozpozná, ponecháváje celkem stranou starost, hodnotí-li nepomíjející krásu díla skutečně mistrovského či sladký půvab reklamní nálepky na cikorku. Došlo se v tom ohledu totiž mnohdy už tak daleko, že se i Baťovy plakáty právě se shora uvedených důvodů považovaly za projev moderního uměleckého snažení. Proč se ostatně divit? Průměrný divák, o němž je právě nyní řeč, je zkrátka rád a spokojen, že se i na obraze setkává s věcmi své denní potřeby a styku v jejich nejvěrnější podobě. Naučil se je poznávat a nepoplete si nohy, ruce, obličej, kominíka, domy, stromy, hrnce nebo kočky s něčím jiným, a má pak samozřejmě za to, že tytéž věci musí se na obraze najít s toutéž snadností jako ve skutečnosti. A tu je kámen úrazu. Zpravidla se to nepodaří a není-li mu dopřáno tím nejprostším způsobem s obrazem se spřátelit, je zachvacován nejtěžšími podezřeními, že byl hanebně oklamán. Obraz se mu jeví naprosto nesrozumitelným. Jen málokdy se pokusí malířovy představy vtěsnat do ustálené formy představ svých, že se mu to však nedaří, je nabíledni. Je to konec konců práce zcela zbytečná a marná, právě tak jako chtít uschovat tahací harmoniku v pouzdře od fagotu.

A tu spěchám ujistit diváka, že se skutečně nestává obětí žádného podvodu, naopak, že obraz, jemuž nerozumí, byl vytvořen s toutéž vážností a s tímtež obětavým výtvarným úsilím jako kupříkladu Ženíškův sladkospanilý obraz knížete Oldřicha pradleny Boženy. Nebyl tedy nikdo podveden, ale jen přinucen vyprostit svoji fantazii ze zakletého kruhu svých zkamenělých představ. A to tak důkladně, aby se vrátil aspoň přibližně k nespoutané obraznosti svých dětských střevíčů, kdy uražené ucho od hliněného hrnce mu představovalo krávu – nic víc a nic méně. Pak pochopí celkem snadněni, že konkrétní pojmy není třeba zobrazovat s úzkostlivým lpěním na předloze, a abstrakta že není třeba zobrazovat jako vřavu pomatených ženštin vybavených lyrami, harfami, loutnami nebo jiným divadelním harampádím. Je jasné, že pod pojmy jako: *ovoce, bouře, pochod, koupání* nebo *škátule* může býti ukryto nepřeberné množství představ, jež si umělec přetaví po svém individuálním způsobu, nedávaje se ani v nejmenším

¹⁶ Ty jsou přiloženy na třech lístcích, pro jejich všeobecnost je zde nepřetiskujeme.

ovlivnit předlohou, běžným vkusem nebo vžitou představou. Nemůže být tedy divák ošizen, protože dosud nikdy ve výtvarnictví nebylo tolik upřímnosti jako právě nyní. I staří mistři klamali diváky řemeslnými triky, nad nimiž se nikdo nepohoršoval, protože jich nepostřehl. Arciť, že to nebylo na újmu umění. Naopak museli je provádět, chtěli-li dělat umění a nepropadnout lopotnému napodobování. Osvobodilo-li se dnešní umění do té míry, že není třeba těchto podvůdků, aby skutečné umění se stalo uměním, pak ani není třeba cítit se ošizen. A dráždí-li obraz diváka, tím lépe. Bylo by povážlivé, kdyby ho zanechával vlažným. Za špatnou ilusí, o kterou ho připravil, mu vnutil ilusí tisíckrát lepší, a sázím sto ku jedné, že takový obraz v něm zanechává hlubší a trvalejší dojem než obrazová fotografie, již by krátce po shlédnutí nedovedl ani obstojně popsat.

Obrazy tedy nejsou nesrozumitelné. Nesmíme jim ovšem chtít rozumět jenom rozumem. Tak jako by z pouhého rozumu nikdo nezapískal *Ovčáci, čtveráci*, kdyby náhodou neměl hudebního sluchu.

Rudolf Kristian

Pramen. Časopis české knihovny města Opavy, duben 1937, s. 4-5.

Pavel Šopák

Vzpomínka na Janu Indrovou

Neznám člověka, který by zapůsobil na návštěvníky knihovny Zemského archivu v Opavě (dříve Státního oblastního archivu v Opavě), až do roku 1993 společně s badatelkou, více než Jana Indrová. Z vážné tváře, ze strohé otázky, „co byste rád?“, a pokynu „zde se podepište,“ mohl mít zprvu nesmělý badatel strach; záhy však poznal, že se mu právě dostalo té nejerudovanější pomoci, jakou si vůbec mohl představit. Setkal se se studnicí znalostí knih i archiválií; navíc dokázala rozeznat, zdali se návštěvník s tématem teprve seznamuje, či jde již o zkušeného badatele, hledajícího hlubší informace. Také já jsem patřila do první skupiny návštěvníků archivu, když jsem ji coby studentka poznala. Měla jsem však veliké štěstí v tom, že jsem se od srpna 1994 stala její kolegyní. Protože v době mých archivních začátků již fungovala knihovna a studovna v oddělených prostorách, byla jsem jako nováček nesmírně vděčná za vynález Alexandra Grahama Bella, když jsem zůstala ve studovně s badatelkou sama. Tak mě jednou badatel požádal o předložení inventáře RAUSLa. Oj, jak jsem se zprvu zaradovala, že to bude jednoduché a začala hledat v lístkové kartotéce tematické skupiny XI. – pozůstalosti osobností písmeno R! Když jsem po chvíli zjistila, že tudy cesta nevede a já nevím, kde hledat a procházet tehdy cirká tisíc archivních pomůcek jednu po druhé by bylo vskutku neefektivní, beze studu a strachu, že přijdu o archivní čest, jsem vytočila klapku 245 a dostalo se mi odpovědi, že se jedná o fond *Rodinný archiv a ústřední správa Lichnovských*. Když mi badatel pomůcky vrátil – jednalo se totiž o dva dílčí inventáře – a já měla čas si je prostudovat, zjistila jsem, že Jana Indrová je dokonce autorkou jednoho z nich.¹ Paní Indrová byla sice prioritně knihovnicí, ale i k práci s archiváliemi měla jazykové a odborné znalosti. Ostatně dříve se ani příliš nerozlišovalo pracovní zařazení, protože pořádali všichni odborní pracovníci bez ohledu na to, zda zároveň vyřizovali písemné žádosti, dělali matriční rešerše, vykonávali předarchivní dohled nad podniky či institucemi nebo se starali o badatele ve studovně a v knihovně. A samozřejmě tehdy také stěhovali archiválie v rámci depozitářů. Také při těchto akcích jsem se s vitální paní Indrovou potkávala, neboť v době mého nástupu do archivu se již druhým rokem stěhovaly archiválie z budovy minoritského kláštera na Masarykově ulici, kde dlouhá léta sídlilo zemědělsko-lesnické oddělení archivu.

Myslím, že by nebyla nadšená z toho, že dnes tady o ní píší; pro svou skromnost dovolila napsat pouze k jednomu svému životnímu jubileu krátkou noticku do *Vlastivědných listů*.² Já jsem tento svůj článek původně připravovala jako jubilejní k jejím osmdesátinám, ačkoliv nebyla ani ráda, když ji kolegové k narozeninám přišli gratulovat. Bohužel mě paní Jana „předběhla“ a dne 3. května 2018 v blízkosti svých nejbližších zavřela naposledy své oči.

Abych tedy svůj původní záměr alespoň částečně realizovala, připomenu několik informací o jejím životě. Narodila se jako Jana Dubová dne 24. května 1938 v Kateřinkách, nynější městské části Opavy. Původním povoláním byla zdravotní sestrou; po několikaletém působení ve zdravotnictví se však pustila do dálkového studia na Střední knihovnické škole v Brně (1964–1966). Touto životní etapou se podobala své někdejší spolužačce a celoživotní přítelkyni PhDr. Marii Schenkové, CSc. a jistě i mnoha dalším, jimž padesátá léta 20. století při výběru povolání neskýtala tolik možností profesní realizace či přímo neumožnila naplnění představ.

1 Jana INROVÁ, *Rodinný archiv a ústřední správa Lichnovských, díl II. (1284)1670–1944(1945)*, Opava 1989, strojopis, 29 stran (Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), evid. č. listu NAD 269, archivní pomůcka č. 1118).

2 Jarmila ŠTĚRBOVÁ, *Nad životním jubileem Jany Indrové*, *Vlastivědné listy* 24/1, 1998, s. 40.

Ještě před ukončením studia v červenci 1965 nastoupila jako knihovnice a dokumentátorka na státní zámek Hradec u Opavy (od roku 1970 Hradec nad Moravicí). S tehdejší Státním archivem v Opavě spojila svůj život 1. dubna 1971, kdy nastoupila do jeho knihovny. Svou kvalifikaci si ještě zvýšila absolvováním archivního kurzu na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze (1971–1973). Bylo to spojení osudové – profesní, neboť ji vydrželo nejen do odchodu do penze, ale doslova do posledních dní jejího života, tak i osobní, neboť zde našla svého životního partnera v PhDr. Bohumíru Indrovi (17. října 1912–31. března 2003), archiváři, historiku a v letech 1955–1978 i řediteli tohoto archivu.³ Sňatek uzavřeli v roce 1978 až poté, co odešel do důchodu.

Indrovi. Edova chata 1995.

Již jsem se zmínila o skromnosti a neokázalosti Jany Indrové. Naopak povědomí o svém životním partnerovi a o výsledcích jeho bádání na poli historie rozšiřovala neúnavně. Stejně tak, jak se o něj starala zejména v posledních letech jeho života, kdy mu již nesloužil zrak, avšak zachovával si duševní svěžest, byla mu neúnavnou předčitatelkou knih a pramenů a zapisovatelkou jeho myšlenek. Pomohla mu dokončit *Príspevky k biografickému slovníku*

3 Adolf TUREK, Životní jubileum archiváře a historika, *Vlastivědné listy* 3/2, 1977, s. 44. (šifra) J. Š. [Jarmila Štěrbová], *K životnímu jubileu PhDr. Bohumíra Indry*, *Vlastivědné listy* 13/2, 1987, s. 44; TÁŽ, *PhDr. Bohumír Indra osmdesátníkem*, *Vlastivědné listy* 19/2, 1993, s. 41.

výtvarných umělců na Moravě a ve Slezsku v 16. až 19. století⁴ a po jeho smrti připravila k vydání knihu *Historie hranických domů. Kapitoly z topografie města Hranic*.⁵ Byla autorkou jeho biogramu v *Biografickém slovníku archivářů českých zemí*,⁶ ale především zpracovala jeho pozůstalost a zpřístupnila ji badatelům Zemského archivu v Opavě. Fond obsahuje vedle osobních dokladů a korespondence množství excecí a podkladů k jeho publikovaným článkům.⁷

Knihovnictví se díky ní rozrostlo o regionální bibliografie – soupisy literatury k vybraným tématům. Dnes v době knihovnických elektronických databází se zdají být tyto tištěné bibliografie přežitkem, přitom jsou však stále velmi užitečné. Mladší svazky vytvářela již s pomocí výpočetní techniky, a tu nutno zdůraznit, že když se ve svém pozdním věku dokázala „sprátelit“ s počítačem, což nebylo v její generaci či dokonce v generaci mladší samozřejmostí, byla za to obdivována. Jednak to byla řada *Bibliografií historicko-vlastivědné literatury Severomoravského kraje* (později *severní Moravy a Slezska*), vydávaná archivem,⁸ již navázala na dva svazky pro léta 1945–1965, sestavené kolegy Evou Demčíkovou, Ivem Stratilem, Ladislavem Baletkou a Miroslavou Hoblíkovou, jednak *Bibliografie okresu Opava*, vydaná v rámci série okresních bibliografií.⁹ Především se ale po celá léta svého působení v archivu věnovala zpracování rozsáhlé knihovny, ať již nově získaných titulů, tak již těch, jimiž knihovna disponovala z minulých let a desetiletí.

O Janě Indrové napsal nekrolog již ředitel Zemského archivu v Opavě pro *Archivní časopis*,¹⁰ který je určen zejména pro profesně uzavřenou skupinu čtenářů. Domnívám se však, že je vhodné připomenout Janu Indrovou také na stránkách Časopisu Slezského zemského muzea, série B, neboť ji také znali mnozí muzejníci a regionální vlastivědní badatelé. A také oni, stejně jako archiváři, na ni jistě vděčně vzpomínají.

Marta Šopáková

4 *Príspevky k biografickému slovníku výtvarných umělců na Moravě a ve Slezsku v 16. až 19. století* vycházely na stránkách Časopisu Slezského muzea série B – vědy historické v letech 1992–2000 a byly dovedeny po písmeno J, hesla pod písmeny K–Ž vydaná za pomoci Jany Indrové viz Časopis Slezského zemského muzea série B – vědy historické 51/3, 2002, s. 203–245.

5 Bohumír INDRA, *Historie hranických domů. Kapitoly z topografie města Hranic*, K vydání připravila Jana Indrová, Hranice 2005, 321 stran.

6 Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, Praha 2000, s. 266–267.

7 Jana INDROVÁ, *PhDr. Bohumír Indra 1919–2003*, Opava 2006, strojopis, 129 stran (ZAO, evid. č. listu NAD 2698, archivní pomůcka č. 1556).

8 Jana DUBOVÁ a kol., *Bibliografie historicko-vlastivědné literatury Severomoravského kraje za léta 1966–1970*, Opava 1972, 26 + 546 stran; TÁŽ, *Bibliografie historicko-vlastivědné literatury Severomoravského kraje za léta 1971–1975*, Opava 1976, 709 stran; TÁŽ, *Bibliografie historicko-vlastivědné literatury Severomoravského kraje za léta 1976–1980*, Opava 1981, 844 stran; TÁŽ, *Bibliografie historicko-vlastivědné literatury Severomoravského kraje za léta 1981–1985*, Opava 1987, 753 stran; TÁŽ, *Bibliografie historicko-vlastivědné literatury Severomoravského kraje za léta 1986–1990*, Opava 1992, 748 stran; TÁŽ, *Bibliografie historicko-vlastivědné literatury severní Moravy a Slezska za léta 1991–1995*, Opava 1998, 240 stran; TÁŽ, *Bibliografie historicko-vlastivědné literatury severní Moravy a Slezska za léta 1996–2000*, Opava 2004, 291 stran; TÁŽ, *Bibliografie historicko-vlastivědné literatury severní Moravy a Slezska za léta 2001–2005*, Opava 2008, 373 stran.

9 Jana INDROVÁ – Jiří KOPLÍK, *Bibliografie okresu Opava*, Brno 1999, 484 stran. Publikaci vydaly Státní vědecká knihovna v Olomouci, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně a Zemský archiv v Opavě.

10 Karel MÜLLER, *Za Janou Indrovou*, Archivní časopis 68/4, 2018, s. 411–412.

K padesátému výročí muzikologického pracoviště Slezského zemského muzea (1967-2017) a k osmdesátinám jeho zakladatele. Ad honorem Caroli Boženek.

Není samozřejmé, že významná jubilea vědeckých institucí a odborných pracovišť mají příležitost oslavit také jejich zakladatelé. Pokud ano, je morální povinností zde zainteresovaných pracovníků, zaznamenat v co možná největší šíři doposud neznámá fakta dotýkající se historie dané instituce. Neméně podstatné je zjištěné poznatky verifikovat a poukázat na významné události, které ovlivnily další vývoj dané instituce. Z tohoto pohledu byl významný první zářijový den roku 2017, kdy tomu bylo rovných padesát let, co byla zahájena činnost tehdejšího hudebního oddělení při Slezském muzeu v Opavě. Je třeba podotknout ihned v úvodu, že vznik specializovaného muzikologického pracoviště provázela řada peripetií a nesází. Neméně podstatná je také skutečnost, že jeho zakladatel Karel Boženek je doposud pamětníkem souvisejících událostí, o kterých rovněž pojedná předkládaná studie. Jeho letošní životní jubileum nezůstalo v muzikologické obci bez odezvy. Dlužno by jistě nemělo zůstat ani působiště, s nímž byl Boženek po dvacet let pevně svázán a jemuž věnoval podstatnou část svého profesního života. Hlavním cílem textu je připomenout Boženkovy odborné aktivity, zasadit jeho profesní život do souvislosti činnosti muzikologického pracoviště a poukázat na to, jakým způsobem se tyto dvě roviny prolínaly.

Profesní začátky

K. Boženek se narodil 4. září 1938 ve Valašských Kloboukách. K přesvědčení věnovat se hudbě také profesně došel v době absolvování střední školy ve Valašských Kloboukách. V letech 1956–1960 se stal posluchačem hudební vědy a výchovy v kombinaci s ruským jazykem na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.¹ Mezi jeho mentory a pedagogy, kterých si vážil a se kterými jej později pojilo přátelství, patřili Vladimír Hudec (1929–2003) a Josef Schreiber (1900–1981). Po vysokoškolských studiích a absolvování dvouleté vojenské prezenční služby se začal naplno věnovat svému oboru. Prvním profesním působištěm se mu stala Opava. Zde v roce 1962 navázal spolupráci s operním souborem Slezského divadla v Opavě, a to jako člen umělecké rady, odborný poradce a recenzent operních představení.²

Od roku 1962 byl tajemníkem řídicího výboru Beethovenovy společnosti v ČSSR na zámku Hradec nad Moravicí, tehdejším Slezským kulturním středisku, a byl rovněž vedoucím redaktorem časopisu Československá Beethoveniána.³ Jako odborný pracovník se věnoval rozvoji a udržování zdejších hudebních tradic, například organizaci každoročního hudebního festivalu Beethovenův Hradec či budování zámecké hudebně-historické expozice. Ve vzpomínkách na Miroslava Maluru K. Boženek napsal: „*Měl jsem to štěstí, že jsem se od roku 1962 mohl spolu s ním podílet na rozvoji tehdejší Beethovenovy společnosti*

1 Petr VOJTAL, *PhDr. Karel Boženek*, Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 4, Opava 1999, s. 164.

2 Karel STEINMETZ, *Karel Boženek*, in: Český hudební slovník http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictory&task=record.record_detail&id=1000375, 4. 9. 2018.

3 P. VOJTAL, *PhDr. Karel Boženek*, s. 164.

v ČSSR.⁴⁴ Následujícího roku po M. Malurovi převzal funkci tajemníka Beethovenovy společnosti. Mezi jubilantovy hlavní úkoly patřilo mimo jiné vybudování expozice hudebních nástrojů v zámeckých interiérech, na jejíž tvorbě spolupracoval s Jaroslavem Vanickým (1922–1966), muzikologem a vedoucím hudebního oddělení Národního muzea, který byl od roku 1963 předsedou Beethovenovy společnosti. Z hudebních nástrojů zde byla návštěvníkům prezentována celá řada pozoruhodných exponátů: od nástrojů dechových žesťových, strunných drnkacích přes lovecké, orientální a v neposlední řadě také automatofony.⁵ Po Vanického smrti pak K. Boženek pokračoval v kooperaci s jeho nástupcem, významným muzikologem, skladatelem, archivářem a pedagogem Emilem Hradeckým (1913–1974).⁶ Jak píše ve své diplomové práci Iveta Škapová, výstava zavdala podnět ke statutární změně názvu hradeckého Slezského kulturního střediska v Hradci u Opavy, které napříště neslo pojmenování Zámek Hradec u Opavy – Hudební muzeum a galerie. K této změně došlo 1. června 1964. Na zámku v Hradci u Opavy tehdy byly vytvořeny předpoklady pro vznik centra hudebně-historické práce v tehdejší Severomoravském kraji. Ovšem, „celková koncepce tohoto zařízení ... nedovolovala rozšířit činnost i na širší oblast hudebně muzejní práce“.⁷ Na dokončení a realizaci této myšlenky začal pravděpodobně již od roku 1964 pracovat K. Boženek spolu s Miroslavem Malurou. Oba pracovníci se dočkali podpory tehdejšího ředitele Slezského muzea v Opavě Bohumila Sobotíka. Byl to ovšem právě K. Boženek, kterému se podařilo tento záměr, založením hudebního oddělení při Slezském muzeu v Opavě, úspěšně dokončit.

Muzikologické pracoviště za Boženkova vedení v letech 1967–1987

Dne 1. září 1967 bylo Karlem Boženkem založeno hudební oddělení Slezského muzea v Opavě, jakožto hudebně-historické pracoviště, zaměřené na muzejní dokumentační činnost. Jeho vzorem bylo hudební oddělení pražského Muzea české hudby a brněnské oddělení dějin hudby Moravského muzea.⁸ V takovýchto intencích proponované pracoviště, zčásti navazující na Referát pro hudební vědu při Slezském ústavu Československé akademie věd, převzalo z velké části hudební sbírky ze Slezského hudebního archivu. Zbývající sbírkové předměty této instituce se staly součástí oddělení hudební historie Ostravského muzea.⁹ Základem sbírkového fondu nově ustaveného hudebního oddělení se stal také nabytý notový materiál ze zámku Hradec u Opavy.¹⁰ Z hlediska geneze sbírkového fondu muzikologického pracoviště je důležité

4 René ADÁMEK – Hana HEIDROVÁ-ADÁMKOVÁ (edd.), *Miroslavu Malurovi in memoriam: sborník vzpomínek a statí*, Ostrava 2001, s. 35.

5 Karel BOŽENEK, *K hudebnímu dění na zámku Hradci. Listy z Hradce*, Hradec u Opavy, 1965.

6 R. ADÁMEK – H. HEIDROVÁ-ADÁMKOVÁ (edd.), *Miroslavu Malurovi in memoriam*, s. 35; Gracian ČER-NUŠÁK– Zdenko NOVÁČEK – Bohumír ŠTĚDRŮN, *Československý hudební slovník osob a institucí*, Svazek 1, A–L, Praha 1963, s. 487.

7 Iveta ŠKAPOVÁ, *Vznik, vývoj a stav sbírkových fondů muzikologické podsbírky Slezského zemského muzea Boženek*, Opava 2015, s. 64–65.

8 Vladimír GREGOR – Karel STEINMETZ (edd.), *Hudební kultura na Ostravsku po roce 1945*, Ostrava 1984, s. 232; Markéta WIESNEROVÁ, *Muzikologická podsbírka*, in: *Museum Silesiae*. Opava 2014, s. 166–171.

9 Ivo STOLARÍK, *Život není fráze, Paměti, Šenov u Ostravy 2002*, s. 217.

10 I. ŠKAPOVÁ, *Vznik, vývoj a stav sbírkových fondů muzikologické podsbírky*, s. 67.

zmínit, že se již před jeho vznikem ve sbírce Slezského muzea v Opavě nacházely hudební jednotliviny rozmanité proveniencie. Exemplární jsou například jednotliviny pocházející např. z bývalých opavských muzeí. Ty však byly nabyty zejména bezprostředně po závěru druhé světové války. Vzhledem k dobovému kontextu je zcela pochopitelné, že tyto hudebniny byly zachraňovány náhodně a nesystematicky. V dobových souvislostech tedy pochopitelně není možné hovořit o přístupu či tendencích k vytvoření komplexního hudebně-historického obrazu slezské oblasti. Tato ambice začala být v muzeu naplňována teprve v souvislosti s působením K. Boženka.¹¹

Jubilant si vytyčil jako jeden ze základních badatelských cílů problematiku hudebně-historiografického výzkumu českého Slezska, zejména osvětlení souvislostí s doposud prováděnou hudebně-vědnou činností a plnohodnotného zapojení pracoviště mezi další hudebně-historická pracoviště muzejního typu v tehdejší Československu. Hlavním úkolem bylo vytvoření a využití sbírky hudebně-historického materiálu vztahující se k hudební kultuře Slezska a řešení specificky muzejních problémů spojených právě se sbírkotvornou činností, tezurací a prezentací hudebních sbírek.¹² Připomeňme, že souběžně s konstituováním pracoviště započal K. Boženek s doktorským studiem muzeologie na Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně, které úspěšně ukončil v roce 1970.

Počáteční průzkum v prvním roce činnosti pracoviště zahájil jubilant vzhledem k dobovému kontextu vskutku atypicky – začal provádět průzkum hudebnin uschovaných na kostelních kůrech, zejména u významných církevních institucí a sakrálních staveb na Opavsku.¹³ Právě tato akviziční činnost patřila k nejdůležitějším úkolům pracoviště, jak dokládá noticka v jednom z ročních plánů práce: „*Dominantou se stala centralizace hudebních materiálů archivní povahy. Archivní materiál nehudební se vztahem k hudební historii, který je uložen v okresním a státním archivu, bude zajištěn ve spolupráci s těmito institucemi, bude provedena jeho evidence a odborné zpracování.*“¹⁴

Boženek se rovněž začal zabývat studiem dosavadních výsledků hudebně-historického bádání s orientací na výsledky výzkumů zrušeného hudebního referátu při Slezském ústavu Československé akademie věd. Na tomto základě později sám vypracoval plán výzkumu pro další období. V rámci tohoto studia usiloval o vytvoření bibliografie prací ke zkoumané slezské hudebně-vědné problematice. Díky tomu vznikl soupis nejen českých, ale i zahraničních publikací, časopiseckých studií a článků.¹⁵ O rok později se pracoviště dočkalo instalace první

11 Blíže o tom Markéta WIESNEROVÁ, *Kolekce hudebních nástrojů Městského muzea v Opavě*, in: Jiří Šil (ed.), *Země a její muzeum. Slezské zemské muzeum a muzejní tradice českého Slezska*, edice Slezsko: Lidé a země, svazek IV, Opava 2014, s. 152.

12 I. ŠKAPOVÁ, *Vznik, vývoj a stav sbírkových fondů muzikologické podsírky*, s. 113.

13 Výzkum byl prováděn na kůrech kostelů měst a obcí, jež patřily jak k děkanství Bílovec, Bruntál, Budišov, Hlučín, Hradec u Opavy, Jakartovice, Krnov, Osoblaha, Opava, tak k tehdejší arcikněžstvím Javorník, Jeseník, Vidnava a Zlaté Hory. Na kůrech byly nalezeny skladby chrámových skladatelů běžné skladatelské produkce. Část objevených hudebnin je podle Boženka uložena v Okresním archivu Šumperk – pobočka v Javorníku. Blíže o tom Karel BOŽENEK, *Hudebně-historiografická práce v muzeu. Prolegomena k hudební kultuře Slezska*, Opava 1998, s. 106-108.

14 Jak blíže vyplývá z ročního plánu hudební oddělení na rok 1968 a dále z diplomové práce I. ŠKAPOVÉ, *Vznik, vývoj a stav sbírkových fondů muzikologické podsírky*, s. 68.

15 Karel BOŽENEK, *Výběrová bibliografie k hudební historiografii Slezska*, in: *Opus Musicum* 3/5-6, 1971, s. X-XV. Poslední aktualizovaná bibliografie k problémům slezské hudební historiografie K. BOŽENEK, *Hudebně-historiografická práce v muzeu*, s. 222-329.

hudebně-vědné expozice, která veřejnosti ve výstavní budově Slezského muzea představila osobnost Pavla Křížkovského. První krátkodobou hudebně-vědnou muzejní prezentací byla výstava *150 opavských hudebních střed*.¹⁶ K úkolům kurátora muzikologického pracoviště tehdy patřila také odborně poradenská činnost. V prvních letech existence pracoviště toto poslání naplňovalo například Boženkovovo působení v komisi pro hudební část oslav 100. výročí narození Petra Bezruče, dále pak jeho práce pro hudební sekci aktivu estetické výchovy odboru kultury Okresního národního výboru či kooperace s opavskou pobočkou ostravského Divadla hudby.

Koncem 60. let došlo k vymezení sběrné oblasti pracoviště a sice na Slezsko a Ostravsko, se zvláštním zřetelem na Opavské Slezsko. Započal tak systematický sběr a vědecké zpracování získaného materiálu, v němž figurovaly jak hudební nástroje, tak hudební významnosti a ocenění. Jako příklad uveďme, že roku 1969 byl proveden předběžný průzkum fondů notového materiálu na kůrech v Bílé Vodě, Budišově, Fulneku, Javorníku a ve Vítkově; roku 1970 byl proveden sběr notového materiálu v Novém Jičíně, průzkum v Opavě a Krnově. O rok později se uskutečnil výzkum hudebnin z kůrů v Hradci, Krnově, Vítkově a Opavě, kde byl vytvořen soupis a odborné zpracování fondů hudebního archivu minoritského řádu. Rok na to prováděl K. Boženek výzkum notového materiálu z kůrů dříve významných slezských zámeckých hudebních center v Hošťálkovech, Linhartovech a Slezských Rudolticích. Jubilant zde rovněž systematicky zajišťoval také historicky cenné hudební nástroje, o čemž svědčí i záznamy v přírůstkových knihách pracoviště z konce 60. a ze 70. let 20. století.¹⁷ Díky Boženkově působení na muzikologickém pracovišti začala rovněž spolupráce s Hudebním oddělením Národního muzea v Praze a Hudebním oddělením Slovenského národního muzea v Bratislavě, jejímž plodem bylo významné mezinárodní beethovenovské symposium, jež se na prahu 70. let uskutečnilo v Piešťanech a Hradci u Opavy (27. června – 3. července 1970). Další kooperaci K. Boženek rozvinul s Hudebním oddělením Státní knihovny ČSR, Ústavem dějin hudby Moravského zemského muzea, s operou Slezského divadla Zdeňka Nejedlého, Domem osvěty Petra Bezruče v Opavě, Janáčkovou filharmonií Ostrava, tehdejší ostravskou Státní konzervatoří, Katedrou hudební výchovy Pedagogické fakulty v Ostravě a v neposlední řadě též s Katedrou hudební vědy Filozofické fakulty v Olomouci.¹⁸

Je třeba zdůraznit také další významný počín, kterým byla realizace celostátního symposia *Václav Kálík a jeho místo v české hudební kultuře*, uspořádaného v roce 1971 muzikologickým pracovištěm v rámci XIV. ročníku festivalu *Bezručova Opava*. U příležitosti tohoto symposia byla také K. Boženkem připravena výstava *Václav Kálík – život a dílo*, která veřejnosti představila nově nabytou akvizici nadaného pražského hudebního skladatele opavského původu. Následujícího roku byla v rámci XV. ročníku *Bezručovy Opavy* uspořádána K. Boženkem výstava *Arnošt Rychlý, pokračovatel české kantorské tradice*. Výstava poukázala

16 Boženek se též podílel např. na reinstalaci interiérové expozice hudebních nástrojů na zámku Hradci u Opavy. Podle Ivety Škapové je zajímavé, že Slezské muzeum uspořádalo výstavu s hudební tematikou, na níž spolupracovalo s hudebním oddělením Národního muzea již v 50. letech. Výstava s názvem *Zámecké kapely ve Slezsku v 18. století* měla především přiblížit běžné zastoupení hudebních nástrojů v zámeckých kapelách a posléze se stala součástí expozice hudby na zámku Hradci u Opavy.

17 V letech 1968–1979 jich je v přírůstkových knihách muzikologické podsírkvy Slezského zemského muzea (dále SZM) zaevidováno celkem 142 kusů.

18 Jak vyplývá z hodnocení ročních plánů SZM – muzikologického pracoviště ze 70. let 20. století.

na dalšího opavského rodáka, laureáta Ceny Petra Bezruče.¹⁹ Téhož roku bylo hudební pracoviště přijato za člena Československé skupiny AIBM (Association Internationale des Bibliothèques Musicales – Mezinárodní asociace hudebních knihoven), což odstartovalo následný rozvoj spolupráce na mezinárodním soupisu hudebních pramenů RISM.²⁰ Další symposium *100 let krnovského varhanářství* uspořádal ve dnech 24. – 25. listopadu 1973 K. Boženek ve spolupráci s redakcí časopisu *Opus musicum*. Podnětem k tomuto symposiu bylo jubileum založení závodu Varhany Krnov.²¹ Při této příležitosti byla realizována výstava *Krnovské varhany*, publikován sborník *Varhany Krnov 1873–1973* nebo zorganizován *Festival varhanní hudby*. Během něj zaznělo 40 koncertů, jichž se zúčastnili mimo jiné přední čeští a slovenští varhaníci, mezi nimiž nechyběl Jiří Reinberger, Milan Šlechta, Alena Veselá, Ferdinand Klinda či Irma Skuhrová.²²

Rok 1973 byl přínosný zejména pro rozvoj další mezinárodní spolupráce mezi muzikologickým pracovištěm a Archivem slezské hudební kultury při Vysoké hudební škole v Katovicích. Spolupráce byla uskutečněná nejen z důvodu výskytu značného množství hudebních polonik na českém území a hudebních bohemik na polském, ale také proto, že obě pracoviště spojoval zájem o starší hudební dějiny. Dohoda o stálé, vzájemné spolupráci stanovila aktivity, jež měly těmto pracovištím pomoci v rozvoji jejich dokumentačních aktivit. Jednalo se například o vzájemnou výměnu dokumentačního materiálu, předávání informací o pramenech k dějinám hudby a jejich stavu s důrazem na hudební silesiaka, polonika a bohemika ve sbírkových fondech obou pracovišť. Dále pak šlo o oboustrannou koordinaci výzkumných úkolů, spolupráci v publikační činnosti – publikace výsledků českého bádání v edici *Prace archiwum Śląskiej kultury muzycznej* a polských v *Časopise Slezského muzea – série B*. Spolupráce měla dále směřovat také k výměně mikrofilmů dokumentačního a sbírkového materiálu, nahrávek hudebních silesiak, zavedení a společnému zpracování průběžné bibliografie k hudební historiografii, vzájemné výměně kopií katalogizačních lístků a přednáškové činnosti. V neposlední řadě spolupráce zahrnovala i pořádání mezinárodních česko-polských symposií. První se uskutečnilo 14.–16. března 1974 v Polském Těšíně, přičemž tematicky bylo vzhledem k místu konání příznačně zasvěceno hudební kultuře Těšínského Slezska. K. Boženek zde přednesl referát *Hudební kultura Těšínského Slezska jako předmět bádání československé hudební historiografie*.²³ Další mezinárodní pracovní kontakty jubilant navázal v Berlíně, Bonnu, Frankfurtu nad Mohanem nebo v Lipsku. Z hlediska ochrany a dalšího rozšiřování sbírkového fondu bylo významné stěhování pracoviště, které se v roce 1975 přemístilo z objektu někdejšího ředitelství Slezského muzea na Tyršově ulici do budovy bývalého františkánského kláštera na Ostrožné ulici č. 42.²⁴

K 10. výročí založení muzikologického pracoviště v roce 1977 připravil K. Boženek výstavu s názvem *Minulost a současnost hudební kultury Opavska a Ostravska*, která přiblížila komplexní historický vývoj hudební kultury na Opavsku a Ostravsku a představila veřejnosti

19 K. BOŽENEK, *Hudebně-historiografická práce v muzeu*, s. 35 a 117.

20 Répertoire International des Sources Musicales.

21 Karel BOŽENEK – Jindřich ZÁVODNÝ, *Varhany Krnov: sborník k 100. výročí založení závodu*, Krnov 1973.

22 Plaček (1989), nestránkováno; SZM – muzikologické pracoviště, složka Hudba IV. (I. část), e. č. 152–A 20. Boženek dokonce spolupracoval na scénáři krátkého filmu *Výroba krnovských varhan*.

23 K. BOŽENEK, *Hudebně-historiografická práce v muzeu*, s. 117–118.

24 Vilém PLAČEK, *Slezské muzeum na cestě konsolidace a dalšího rozvoje (1971–1975)*, Časopis Slezského muzea série B – vědy historické (dále ČSM–B) 33/2, 1984, s. 193–220.

také výsledky činnosti pracoviště samotného. Mimořádnost toho počínu potvrdila z dnešního pohledu skutečně nebývale vysoká návštěvnost – za půl roku ji shlédlo 5537 návštěvníků.²⁵

Odborná činnost pracoviště byla i nadále orientována na součinnost s výše uvedenou institucí – Archivem slezské hudební kultury, na členství v AIBM, na zapojení pracoviště do budování Souborného katalogu ČSR. Došlo také k prohloubení spolupráce s podnikem Československé hudební nástroje – závod Varhany Krnov. Cílem byla dokumentace historie a současnosti tohoto světově významného producenta varhan. Tyto aktivity měly vyústit ve vytvoření samostatného dokumentačního organologického centra. K vybudování samostatného Muzea varhan národního podniku Varhany Krnov s restaurátorskou dílnou nakonec bohužel nedošlo. Proponovanou institucí suplovala podniková síň tradic, která byla otevřena v roce 1984.

K. Boženek byl činný i jako hudební organizátor, o čemž mimo jiné svědčí, že se od roku 1977 aktivně podílel nejen na přípravě a organizačním zajištění mezinárodního hudebního festivalu Janáčkův Máj, ale především na pořádání souvisejících muzikologických konferencí – Janáčkian. Výsledky těchto setkání vědeckých pracovníků byly každoročně publikovány v samostatných sbornících. V roce 1980 pak jubilant připravil celostátní opavskou Soutěž mladých varhaníků a soutěž *O cenu Beethovenova Hradce*. V oblasti významných akvizic se Boženkovi mezi léty 1981–1985 povedlo získat čtveřici velmi zdařilých replik historických hudebních nástrojů viol da gamba současného opavského houslaře žijícího v Drážďanech, Radovana Jíry. Na základě takto získaných přírůstků pak při Slezském muzeu K. Boženek inicioval založení souboru *Collegium musicum Musei Silesiae*, jehož členové hráli právě na tyto zdařilé kopie historických hudebních nástrojů.

Cílem hudebního tělesa založeného roku 1983, jež Boženek vedl a v němž také vedle dalších hudebníků sám účinkoval, byla historicky přesná slohová reprodukce děl a interpretace skladeb z vlastních sbírkových fondů. Na kopie viol da gamba hrál Petr Anděl, K. Boženek, Oldřich Jíra, Tomáš Žaloudek, na zobcové flétny Pavel Plánský, zpěvačkou souboru byla Daniela Opravilová. Soubor nahrával skladby jak pro Československý rozhlas, tak pro Československou televizi. Neměli bychom opomenout zmínit také spolupráci s významnou českou cembalistkou Zuzanou Růžičkovou. S touto renomovanou hudebnicí pak soubor vystupoval na různých hudebních festivalech a vernisážích nebo pořádal samostatné koncerty. Soubor ukončil svou činnost v roce 1995.²⁶

Závěrem svého působení ve Slezském muzeu K. Boženek přispěl k dalšímu směřování pracoviště ještě několika zaznamenaníhodnými aktivitami. Předně se v rámci budování fonotéky zasadil o jednání s hudební redakcí Československého rozhlasu v Ostravě a Krajskou pobočkou svazu skladatelů v Ostravě. Pracovišti totiž chybělo technické vybavení a personální obsazení k realizaci autentické zvukové a obrazové dokumentace hudebního dění v tehdejším Severomoravském kraji. Proto bylo roku 1986 dohodnuto, že „v následujícím období při nemožnosti vlastní dokumentace budou pořizovány zvukové kopie nahrávek ostravské hudební redakce a samostatných nahrávek, které provádí Svaz skladatelů při koncertech tvorby současných autorů Severomoravského kraje“.²⁷ V roce 1987 Boženek uspořádal výstavu o historii hudební reprodukce s názvem *Spoutaný zvuk*. Exponáty pocházely nejen z fondů

25 Vilém PLÁČEK, *Slezské muzeum na cestě plánovaného rozvoje (1976–1980)*, Časopis Slezského muzea – série B 33/1, 1984, s. 20.

26 Karel BOŽENEK – Petr HANOUSEK, *Opava hudební*, Opava 2014, s. 124.

27 I. ŠKAPOVÁ, *Vznik, vývoj a stav sbírkových fondů muzikologické podsírkvy*, s.75.

hudební sbírky, ale také ze sbírek šesti dalších odborných institucí z Prahy, Olomouce nebo Litovle. Výstava, kterou zhlédlo necelých 12 000 osob, překročila díky enormnímu zájmu veřejnosti veškerá očekávání. Ve stejném roce nebylo opomenuto ani dvacetileté výročí od vzniku hudebního oddělení výstavou *Od hracího strojeku k modernímu zvukovému záznamu*. Výstava byla realizována ve všech prostorách muzejních síní na ulici Ostrožně č. 42 a následně přejata muzei ve Vsetíně a v Olomouci.²⁸

Na fotografii je zachycen soubor Collegium musicum Musei Silesiae se zpěvačkou Danielou Opravilovou. Karel Boženek je zachycen první zleva, po jeho pravici jsou pak další členové souboru: Tomáš Žaloudek, Pavel Plánský, D. Opravilová a Oldřich Jíra. SZM, fotografické pracoviště, B 34.

Shrnutí dvacetiletého působení ve Slezském muzeu

Šíře Boženkových aktivit na muzikologickém pracovišti byla vskutku rozsáhlá a obdivuhodná. Během svého dvacetiletého působení (1967–1987) z něj vytvořil přední instituci tohoto typu v tehdejší Československu. Při jeho odchodu ze Slezského muzea v roce 1987 bylo v rámci fondů muzikologického pracoviště deponováno více než 38 000 kusů sbírkových předmětů.²⁹

Za prvořadé aktivity v oblasti přírůstků sbírkových předmětů je třeba ocenit akvizici hudebnin

28 Vilém PLAČEK, *Slezské muzeum včera a dnes*, in: Josef Beneš a kol., 175 let Slezského muzea v Opavě 1814–1989, Opava 1989, nestránkováno.

29 SZM, muzikologické pracoviště, přírůstkové knihy z let 1967–1987.

– úctyhodné číslo 3623 cenných rukopisů a prvotisků mluví za vše. Přínosný byl také výzkum, věnovaný působení jednotlivých hudebních osobností na slezském území, např. skladatele Jacoba Galla. Neméně důležitá byla pramenná dokumentace o Jednotě bratrské a jejím vztahu ke školám českých bratří ve Fulneku, Kuníně a Novém Jičíně, na což navazoval také průzkum rozšíření české duchovní písně kněží Jiřího Třanovského nebo Jana Josefa Božana ve Slezsku. K. Boženek věnoval pozornost slezským hudebním fundacím z konce 17. a první poloviny 18. století, dále tvorbě řádových skladatelů a ředitelů kůrů z opavského řádu jezuitů, minoritů, dominikánů, německých rytířů, maltézských rytířů, krnovských minoritů a salvatoriánů, dále augustiniánů, kanovníků a kapucínů ve Fulneku nebo piaristů v Bílé Vodě a Příboře. Výzkum a dokumentace se soustředily i na slezské šlechtické rezidence v 18. století. V tomto kontextu je třeba zmínit i lisztovské a beethovenovské bádání spjaté se zámek Hradec u Opavy, které bylo jubilem reflektováno v řadách studií a promítlo se také do jeho kooperace s Beethovenovou společností. Podstatným způsobem K. Boženek upozorňoval jak na osobnost Leoše Janáčka, tak na jeho učitele Pavla Křížkovského. Jak bylo nastíněno výše, neopomněl ani další místní rodáky – Václava Kálíka a Arnošta Rychlého. K. Boženek zvýšil povědomí o opavské opeře, a to nejen psaním recenzí, ale zejména publikováním několika titulů věnovaným zejména české a německé opeře v Opavě. Zmínku zasluhuje rovněž syntetická práce Divadlo v Opavě 1805–2005. Jako erudovaný znalec houslových nástrojů se K. Boženek začal zabývat historickou organologií s důrazem na dílny houslařů a varhanářů v oblastech Opavska, Ostravska, Místecka, Jesenicka a dalších center výroby hudebních nástrojů. Na okraji zájmu nezůstala ani problematika a evidence varhanářů a varhan Československé hudební nástroje – Varhany Krnov, kde byla provedena evidence veškerého tehdejšího výrobního sortimentu včetně dokumentačního materiálu.

Slezské muzeum jubilat definitivně opustil po dvaceti letech v roce 1987. Po dobu následujících čtyř let se stal (1987–1991) dramaturgem opery a baletu Státního divadla v Ostravě a v období let 1991–1993 byl hlavním dramaturgem mezinárodní umělecké agentury Pragokonzert v Praze.³⁰ Od roku 1993 začal vyučovat muzeologii na Ústavu historie a muzeologie Filozoficko-přírodovědné fakulty Slezské univerzity v Opavě. Díky jeho působení zde došlo k etablování a dalšímu rozvoji tohoto oddělení, které díky svému odbornému zaměření nabízelo v kontextu českého univerzitního školství unikátní příležitost studovat muzeologii ve všech stupních vysokoškolského studia.³¹ Během svého působení na Slezské univerzitě K. Boženek v roce 1999 obhájil na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity disertační práci v oboru Hudební teorie a pedagogika na téma *Hudební muzeum* a o rok později se tamtéž habilitoval díky práci *Opavská opera*. K jeho bohaté odborné praxi patřila také práce znalce hudebních nástrojů pro Krajský soud v Ostravě, jíž vykonával přibližně třicet let.³²

Vědecká činnost K. Boženka byla zaměřena na historickou a sociologickou problematiku vývoje slezské hudební kultury v širokém časovém rozpětí klenoucím se od středověku k současnosti. Kromě toho se také podílel na vědecké činnosti Divadelního ústavu ČSAV, dotýkající se například historického vývoje a společenské funkce operních souborů nebo

30 http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=1000375, 4. 9. 2018.

31 P. VOJTAL, *PhDr. Karel Boženek*, s. 164.

32 http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=1000375, 4. 9. 2018.

vazeb operní dramaturgie a návštěvnosti. Vědecké výstupy prezentoval nejen u nás, ale také v zahraničí. Jako příklad je možné uvést Boženkovy aktivity v Polsku. Z jeho neobvykle bohatých odborných aktivit je třeba zmínit alespoň členství v redakční radě *Časopisu Slezského zemského muzea – série B*, vědecké radě Ministerstva kultury, řídicím výboru mezinárodní soutěže Beethovenova Hradce, celostátní soutěži varhaníků v Opavě nebo spolupráci na redakci *Slovníku české hudební kultury*, pro nějž vypracoval bezmála dvacet slovníkových hesel.³³

V současné době se jubilant těší zájmu odborné veřejnosti. Svou hudebně-vědnou erudici i nadále uplatňuje jako pedagog, vedoucí i oponent doktorských prací., Neutuchá ani jeho publikační činnost: před nedávnem například vydal monografii *Opava hudební*. K. Boženek také nadále velmi aktivně spolupracuje na hudebních pořadech ostravského rozhlasu. Jeho celoživotní zájem neustal ani po jubilantově odchodu do penze, po němž K. Boženek i nadále přispívá k poznání bohaté a v mnohých ohledech nám stále neznámé hudební kultury Slezska, o čemž svědčí poslední připravovaný sborník studií pracovně nazvaný *Rakouské a české Slezsko od středověku do současnosti*. Do dalších let tedy jubilantovi popřejme mnoho zdraví a chuti k další badatelské práci.

Markéta Haničáková

33 Podstatná část bibliografie Karla Boženka je k dispozici na http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_detail&id=1000375, 4. 9. 2018.

Adolf Emil Vašek – intelektuální biografie (k 60. výročí úmrtí)

Byl to Viktor Ficek – strážce národního odkazu českých Slezanů 19. století na bázi kulturní politiky komunistické strany – který v roce 1948 při příležitosti úmrtí Adolfa Emila Vaška na stránkách *Slezského sborníku* zveřejnil hutnou, biograficky cennou studii, jež zůstala pro zájemce jediným zdrojem informací o výjimečné osobnosti.¹ Spolu s biogramem Milana Myšky, vydaném o čtyřicet let později a Vaška správně oceňujícím slovy „*bohatá a zatím nedocenená je Vaškova činnost publicistická, v níž s nadhledem a osobitou interpretací historických fakt se vyjadřoval k aktuálním politickým otázkám,*“² vymezuje údobí, kdy se o Vaškovi mlčelo, aniž by kdy byl zhodnocen a především využit výsledek jeho sběratelské aktivity – legendární *výstřížkový archiv*. Doba po roce 1948 pohřbila Vaškovy naděje: malverzovala úsilí Vaškovy generace, a nakonec malverzovala i původní smysl *Slezského studijního ústavu*. A tak v éře ředitele Josefa Vytisky se Vaškova „pozůstalost“ začala začleňovat do tehdejšího Státního oblastního archivu v Opavě, jako by se věřilo, že původní koncept dokumentace Slezska akademickým pracovištěm je již definitivně minulostí. S tím, jak zanikl Literární archiv Slezského ústavu, aniž by byl včleněn s ostatními písemnými pozůstalostmi do Památníku Petra Bezruče, zanikla vazba tohoto bohatého pramenného zdroje k instituci, na jejíž bázi se od Vaškovy smrti fixovala. Tato malverzace je sice dobově pochopitelná – Vašek nebyl historikem, ale spíše poučeným publicistou, až příliš zainteresovaným na nervózním a kypivém dění své doby – avšak z dnešního pohledu není omluvitelná, vždyť od Listopadu uplynulo třicet let a bylo již dosti příležitostí k revizi pohledu na dvě ústřední témata Vaškova zájmu – téma hornoslezské a téma českých národních tradic jako zdroje identity bohemizovaného regionu československého Slezska ve 20. století – z pohledu života české společnosti ve Slezsku v letech 1918–1948. Jestliže hornoslezské téma ztratilo smysl uzavřením československo-polské smlouvy (1947), jíž můžeme rozumět tak, že pod sovětským patronátem zvítězil proletářský internacionalismus nad lokálními nacionalismy, téma druhé bude přetrvávat zejména Fickovou prací, avšak nebude nosné, protože je bude provázet Fickova autocenzura. Ze Slezského ústavu ČSAV, po roce 1990 spojeném se Slezským zemským muzeem, Vaškova pozůstalost zmizela, jako by se předpokládalo, že v instituci nebude nikdo, kdo se bude tématu věnovat. A přitom záhy na to Listopad resuscitoval slezskou ideu, byť ve Fickově zředěné podobě.

Ale podívejme se na Vaškovu písemnou pozůstalost, jejíž jádro tvoří sbírka utvářená do Vaškovy smrti v roce 1948. Patrně záhy poté se stala součástí *Slezské studijní knihovny*, v níž vytvořila jádro příštího *Literárního archivu Slezského studijního ústavu*, načež jí Viktor Ficek – autor konceptu literárního archivu – vytkl velké poslání: Vaškova sbírka „*má sloužit*

1 Viktor FICEK, *Adolf Emil Vašek*, Slezský sborník 46 (6), 1948, s. 238–250, srv. též Viktor FICEK, *Z rodného kraje*, Ostrava 1977, s. 197–198.

2 Milan MYŠKA, *Adolf Emil Vašek*, in: Lumír Dokoupil – Milan Myška (edd.), *Biografický slovník Slezska a severní Moravy 10*, Ostrava 1998, s. 154–156, op. cit. s. 155. Dále pp [Pavel PEŠTA], *Adolf Emil Vašek*, in: Luboš Merhaut (ed.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce 4/II S–Ž*, Praha 2008, s. 1238–1239, včetně novinových zpráv a starší literatury, dále ještě (šifra) kp, *Historik Adolf E. Vašek šedesátíkem*, Lidové noviny, 14. 7. 1941, s. 7. Heslovitě k spolupráci s moravskými časopisy Jaromír KUBÍČEK, *Dějiny žurnalistiky na Moravě. První století českých časopisů 1848–1948*, ed. Vlastivěda moravská – země a lid, nov. řada, svazek 13, Brno 2016, s. 215, 227 a 229. Pro úplnost též viz Josef GEBAUER, *Osobnosti významné pro minulost Hlučínska – Adolf Emil Vašek a Josef Šrámek*, in: Nina Pavelčíková (ed.), *Hlučínsko v proměnách času. Sborník příspěvků z konference k 75. výročí připojení Hlučínska k Československé republice*, Hlučín 1995, s. 47–49.

průzkumným úkolům Slezského studijního ústavu v Opavě,“ a proto je „uložena ve Slezské studijní knihovně.“³ Ačkoliv počátkem šedesátých let byly pozůstalosti literátů ze Slezského ústavu předány Památníku Petra Bezruče a písemnosti slezských veličin tehdejšímu Státnímu archivu v Opavě, Vaškova sbírka zůstávala v Literárním archivu Slezského ústavu ČSAV.⁴ Do Státního oblastního archivu v Opavě byla Slezským ústavem předána až ke dni 19. února 1980 – šlo o 225 kartonů a 1 balík – a k 31. prosinci 1986, kdy archiv získal další soubor, tvořený 28 kartony, deseti fascikly a třiceti balíky. Postupně byly z fondu vyčleňovány části písemných pozůstalostí osobností, jejichž osobní fondy již archiv evidoval (např. Václav Hauer, Vincenc Prasek, Josef Zukal, Slezská matice osvěty lidové, František Myslivec), ale řada fondů vznikla na bázi Vaškovy sbírky zcela nově (např. Jan Vyhlídal, Antonín Otáhal, František Polášek). Z konvoluty bylo vyčleněno také množství úředních archiválií a dokumentační materiál, například plakáty, jež putovaly do rozličných archivních fondů.⁵

Nehledě na osobní písemnosti Adolfa Emila Vaška, tvořící ucelený soubor – písemnou pozůstalost v pravém smyslu slova, zanikl celek, jenž se sice mohl v očích mladších generací jevit jako produkt zůstavitelova podivínství, avšak který objektivně můžeme ocenit jedine pohledem doby, v němž vznikal. A nutno zdůraznit, že Vaškovo sběratelské úsilí bylo ve své době hodnoceno velmi pozitivně – k již řečenému jinde⁶ připojme citát ze *Svobodných novin*, který při příležitosti Vaškova životního jubilea napsaly: „*Vášnivého sběratele novinářských výstřížků, z nichž si pořídil vedle Arne Laurina⁷ nepochybně největší soukromý novinářský archiv v naší republice, zajímaly nejvíce dějiny novinářství.*“⁸ Ano, a to je skutečně hlavní téma Vaškova celoživotního zájmu: dějiny žurnalistiky. Tak vyznívají jeho texty o Antonínu Vaškovi, o českém kulturním životě ve Slezsku v 19. století – ale Vašek sepsal rovněž samostatné dějiny *Opavského týdeníku*, jevící se jako základ syntetického postižení českého novinářství!⁹

Jedinou osobností, která se v letech 1948–1989 Vaškem zabírala, byl tedy Viktor Fícek. Vaškova osobnost Ficka zajímala jistě hned z několika důvodů: Vašek byl prvním, kdo systematicky studoval problematiku novinářství ve Slezsku – Viktor Fícek studoval *Opavský besedník*; Vašek byl průkopníkem studia o Antonínu Vaškovi. tj. o osobnosti, již Viktor Fícek věnoval mimořádnou pozornost a jejíž poznání završil monografií.¹⁰ A konečně Vašek byl systematick, sběratel roztroušených informací – a to byla rovněž Fickova pracovní metoda!

3 V. FICEK, *Adolf Emil Vašek*, s. 247. – Upozorníme, že v té době se Státní archiv v Opavě nesoustředil na osobní fondy s výjimkami, jakými jsou písemnosti vzešlé z aktivity Franze Tillera a Franze Kopetzského; jedním z nejstarších osobních fondů, získaných v meziválečné době, je pozůstalost Josefa Zukala, zakoupená v roce 1930, ovšem vždy šlo o vazbu písemností ne tak ke Slezsku jako takovému, jako spíše k písemným pramenům a jejich badatelskému využití, viz *D. Sběrka výpisů a literárních pozůstalostí*, in: Kolektiv, *Státní archiv v Opavě*. Průvodce po archivních fondech, Praha 1955, s. 121–123.

4 Zdeňka ZAPLETALOVÁ, *Literární archiv Slezského studijního ústavu ČSAV v Opavě*, in: *Zprávy Slezského ústavu ČSAV v Opavě* č. 151, Opava 1968, s. 11 a 13–14.

5 Jaromíra KNAPÍKOVÁ, *Adolf Emil Vašek. Inventář* [Zemského archivu v Opavě], Opava 2016, s. 10.

6 J. KNAPÍKOVÁ, *Adolf Emil Vašek*, s. 7–9; V. FICEK, *Adolf Emil Vašek*, s. 246.

7 Arne Laurin (1889–1945), redaktor Prager Presse, předal celou svou sbírku Národnímu muzeu v roce 1938, odkud se dostala do Památníku národního písemnictví.

8 (šifra) hjk [Zdeněk HÁJEK], *Šedesát pět let Adolfa E. Vaška, Svobodné noviny*, 14. 7. 1946, s. 5.

9 Adolf Emil VAŠEK, *Z korespondence slezských buditelů hlavně o začátek Opavského týdeníku*, *Věstník Matice opavské* 21, 1913, s. 52–57; TÝŽ, *Z dějin českého novinářství ve Slezsku (1842–1910)*, in: Antonín LHOTSKÝ (ed.), *Vlastivědný sborník slezský*, Opava 1926, s. 121–148.

10 Viktor FICEK, *Antonín Vašek v boji za práva lidu a za vědeckou pravdu*, Ostrava 1964.

Avšak A. E. Vašek, to již nebylo ono opožděné slezské národní obrození Grudovy, Stratilovy nebo Kolofíkovy generace, které Ficek oceňoval; to byla již doba zjištěná vášnivými česko-německými spory – a Viktor Ficek tuto generaci, k níž náležel další slavný hrabyňský rodák – národohospodář Karel Engliš – sice v roce 1948 dovedl trefně charakterizovat slovy, jimiž se snažil charakterizovat Vaškovo úsilí: „*uvědomělý nacionalismus se snažil uvést v soulad s proudy světovými, zvláště s učením Masarykovým*“,¹¹ ovšem v knižním výboru *Z rodného kraje* bychom tuto nebo obdobnou větu hledali marně. Ficek kladl důraz na 19. století, a co daný kontext překračovalo, to se jakoby snažil potlačit. Obdobně si nelze nepovšimnout, jak selektivní je Fickova bibliografie Vaškových prací: sestavovatel se soustředil na národně obrozenecké tendence a potlačoval Vaškovu současnost, jím nejenže reflektovanou, ale především bolestně prožívanou. Pokusme se proto nabídnout Vaškův pozměněný obraz.

Adolf Emil Vašek se narodil v Hrabyni jako syn tamního učitele Jana Vaška. S jeho přeložením ke škole v Komárově se rodina stěhovala – to bylo Adolfu Emilu Vaškovi devět let. Dětství poznamenané ranými zážitky z česko-německého soupeření ukončil vstup na opavské gymnázium – a odtud až do Vaškových posledních dní bude jeho intelektuální svět formován a rozvíjen ve dvou paralelních liniích: v linii profesního utváření a seberealizace v pedagogické činnosti¹² – sem náleží jeho učebnice a didaktické pomůcky, které pro obšírnost a specifickou problematiku ponecháme stranou našich úvah – a v linii historika-publicisty, resp. osvětového pracovníka. Tato druhá linie se vlivem vnějších, zejména politických okolností rozpadá do tří výrazně odlišných časových etap: na období do roku 1918, na meziválečné dvacetiletí a okupaci a na období po roce 1945. Každá z nich byla spojena s jiným záměrem, s jiným nasazením, s jinou perspektivou; a také – a to zdůrazněme – byla provázena také jinak motivovaným zklamáním.

První z trojice etap Vaškovy intelektuální biografie náleží opavskému gymnáziu, jež mělo pro Vaška mimořádný, přímo iniciační význam. Poznal legendární učitele: Josefa Fürsta, Tomáše Svěráka, Františka Nováka, Františka Kahlika, Františka Čáně, Robera Parmu, Václava Hauera, Antonína Karáska a především Vincence Praska, stojícího v čele ústavu; poznal jejich mimořádné organizační, vpravdě buditelské úsilí a to začal napodobovat, formulovav v tercii stanovy studentského literárního sdružení *Vlast*, zaměřeného na slovanské literatury, historii, slezskou tematiku, náboženské otázky, na národopis a archeologii, na sbírání starožitností a odtud na „šíření lásky k vlasti,“ byť by se z ambiciózního záměru uskutečnilo jen půjčování knih.¹³ Z návštěvy Lázní Jeseník vzešla jedna z identifikovaných prvotin – fejeton věnovaný stému výročí narození Vincence Priessnitze, beletristicky zpracovávající jeho život a ohlas a současně postihující podobu lázní, zejména národních pomníků postavených na počest *vodního lékaře*.¹⁴ Vašek zkouší psát prózu – a nedaří se mu to, jelikož posouvá do popředí až příliš osvětový cíl a až příliš dává vyniknout nedostatku literárního talentu. Hledá styl publicistiky, kterou chce jinou, než byla ta dosavadní, a nejde mu to bez dobových alur; s tím, jak mu

11 V. FICEK, *Adolf Emil Vašek*, s. 239.

12 A. E. Vašek učil na německé a posléze české reálce v Olomouci (1906–1909), na reálce v Příboře (1909–1915), reálce ve Velkém Meziříčí (1915–1919) a na reálce v Brně v Legionářské ulici (1919–1925) a nakonec do trvalého penzionování na reálce v Brně v Antonínské ulici (1927–1939).

13 V. FICEK, *Adolf Emil Vašek*, s. 241, pozn. 6.

14 Ladislav BOJAR [Adolf Emil VAŠEK], Čeněk Priessnitz. K jubileu jeho stých narozenin, ke dni 4. října 1899, napsal, *Opavský týdeník*, 4. 10. 1899, s. 1–2; 7. 10. 1899, s. 1–2; 14. 10. 1899, s. 1–2.

ze všech učitelů tane na myslí Vincenc Prasek, při příležitosti jeho šedesátin sepisuje drobnou, secesně stylizovanou, poetickou evokaci, v níž nad kolébkou narozeného dítěte bdí sudička, jejíž – obrazně vzato – gesta i mysl se upíná k minulosti i budoucnosti národa, jemuž narozený chlapec bude oporou.¹⁵ Praskovu inspirativnost bude připomínat i později a nezřídka maně, například když zhodnotil nové číslo *Věstníku Matice opavské*, zavzpomínal takto: „*Je tomu letos patnáct let, co se (...) Vincenc Prasek vřelým apelem obrátil na nás, pražské studenty ze Slezska sdružené v Akademickém spolku Opava, kde mezi jiným toužil i toho, když právě Česká akademie časopisům dává roční stálou podporu, proč by pravidelnou podporu nedávala na Věstník Matice opavské...*“¹⁶ Dodejme, že pro budoucnost reflexe Praskovy osobnosti lze vést linii od Adolfa Emila Vaška ke Karlu Černohorskému a dál až k „praskovské akci“ uskutečněné po druhé světové válce, byť ne bez kritického postřehu Vaškovy generace, jež odhalila prostý fakt, že *Prasek byl víc filolog než historik*.¹⁷

Studentská léta prožitá v Opavě uzavřela maturita, odložená z důvodu zdárného překonání delšího psychického onemocnění na rok 1901. Následovala vysokoškolská studia v Praze a ve Vídni, která Vaškova hodnotovou orientaci, zformovanou na opavském gymnáziu, výrazně obohatila a modernizovala: neustále těkající student si nejprve ve třech semestrech vyzkoušel studium práv a po intermezzu jednoročního dobrovolníka pokračoval ve studiích na univerzitě ve Vídni (1903–1908), kde se vzdělával v historii, geografii, slavistice, germanistice, filosofii a dějinách umění. Z plejády slavných vyučujících vzpomeňme geografa Albrechta Friedricha Karla Pencka (1858–1945), přesněji řečeno, připomněl jej sám Vašek ve své vzpomínce na Františka Kahlika, aby ukázal na kvalitativní rozdíl mezi domácími možnostmi vysokoškolského vzdělávání a mezi cizinou v době svých vlastních studií: „*zeměpis na české universitě v Praze byl dlouho (...) popelkou mezi vědami, kdy všeučený a podivínský dr. Jan Palacký, potrhlý lexikon, jak mu říkali, nedovedl vytvořit školy ani vychovati dorostu. Ten se musil vychovávat ve Vídni u Pencka, v Berlíně a Paříži.*“¹⁸ Aprobace pro působení na středních školách s českým vyučovacím jazykem, již dosáhl v lednu 1908, se jeví skoro jako málo z toho, co mohl pro svou budoucnost vytěžit ze studia na vídeňské univerzitě, obohaceného semináři absolvovanými na *Institutu pro rakouský dějezpýt*.

Vaškova léta učednická, vymezená lety 1892–1908, spadají do jednoho z nejdynamičtějších období ve středoevropském politickém hospodářském a kulturním životě; jsou bohatá na četné intelektuální podněty a je symptomatické, že Vaškova léta putování, resp. jejich první dekádu (1906–1915), významně ovlivnila tematicky, hodnotově i vzrušeným apelem na pokrokovost, kritičnost, vědeckost. Městy, jimiž Vašek prošel a s jejichž českou společností a jejím kulturním úsilím se nejenže sžil, ale také aktivně přispíval k formování jejího intelektuálního profilu, byla města Olomouc (1906–1909) a Příbor (1909–1915). A tu je třeba připomenout, že Vašek patří mezi představitele mladé pokrokové generace spolu s Karlem Judou (1871–1959), Tomášem Stypou (1874–1931), Adolfem Kubisem (1876–1958), Otakarem Skýpalou (1877–1943), Rudolfem Bedřichem Máchou (1881–1960) nebo s Floriánem Zapletalem (1884–1969).

15 (šifra) E. K., *V památný den. Vincenci Praskovi*, Opavský týdeník, 8. 4. 1903, s. 1.

16 Adolf Emil VAŠEK, *Věstník Matice opavské*, Moravskoslezský sborník 1, 1918–1919, s. 33–35.

17 (šifra) Ad. [Alois ADAMUS], *Věstník Matice opavské*, Moravskoslezský sborník 2, 1919–1920, s. 68.

18 Adolf Emil VAŠEK, *Z alba slezských a moravských pracovníků a zasloužilých rodáků*, Moravskoslezský deník, 10. 1. 1921, výstřížek v ZA v Opavě, Adolf Emil Vašek, inv. č. 575, karton 81.

Pro tyto a další představitele mladé české inteligence počátku 20. století – je příznačné, že jde o osobnosti dnes prakticky zapomenuté nebo opomíjené – je signifikantní nacionální a sociální apel, důraz na myšlenkový criticismus, na význam mezinárodních intelektuálních podnětů, na orientaci na projevy evropské moderny a na přijetí jejích protagonistů, na jejich recepci v českém prostředí a současně na poměrování lokálních kulturních výkonů děním v (středoevropských) centrech. Vnější rámec veřejného, zejména publicistického působení této generace vytvářel silný česko-německý antagonismus a rozpad jednotné politické reprezentace do konkurujících si proudů a směrů, s nimiž se musela vyrovnávat. Vlastenectví už pro ni nebylo jediným hodnotově homogenním proudem, syceným přesvědčením o nutnosti služby národu; politika a kultura, obrana národních zájmů a intelektuální aktivita přestala tvořit jednotu, neboť se začala rozvíjet paralelně a často kontradiktoricky ve vazbě k některému z politických směrů – k sociální demokracii, ke klerikálnímu, národně konzervativnímu (národní strana svobodomyšlná), národně sociálnímu nebo pokrokovému směru, byť by „každá (...) ze stran hledala své řečiště, aby kratší cestou dospěla oceánu národního blaha“.¹⁹ Takto chápeme dobové publicistické texty, například *Slezsko* Adolfa Kubise,²⁰ *Slezsko* Františka Pražáka,²¹ *Slezsko* Josefa Lukeše,²² *Ostravsko* Otakara Skýpaly,²³ texty Vojtěcha Martínka, Tomáše Stypy nebo Jana Kaprase;²⁴ takové je i *Slezsko* Aloise Adamuse.²⁵ Tento z velké části nepřehledný tok myšlenek a aktivit ovlivnil život české společnosti a zejména jejích kulturních elit v posledním dvacetiletí rakouského státu na Moravě a ve Slezsku.

Složitou situaci lze nazírat různými prostředky: lze analyzovat texty profesionálních novinářů a redaktorů nebo literárně a publicisticky činných učitelů, zejména profesorů českých středních škol na Moravě a ve Slezsku – a právě to je případ Adolfa Emila Vaška, nebo naopak nazírat na duchovní situaci doby prostřednictvím dobových novin a časopisů, sledovat jejich profil, jejich obsahovou strategii, jejich argumentační razanci i přesvědčivost. Mezi moravskými kulturními periodiky vynikla *Moravskoslezská revue*, vytvářející pro představitele moravské (a slezské) moderny cennou bázi pro publikování textů bohatých na informace a současně polemických nebo i vysloveně kritických. Vašek v ní otiskl studie věnované Antonínu Vaškovi (1829–1880). Právě ten mu vyjadřoval hlavní čtnosti starší generace, shrnuté do dvou slov, jež užil v podtitulu svého pojednání: *buditel a criticismus*²⁶ – a právě ta tvoří program modernistické generace moravských intelektuálů přes Světovou válkou.

V olomouckém období osvědčil Vašek smysl pro *kriticismus* ve *Vlastivědném spolku musejním*. Působil v něm jako kustod archeologických sbírek (od dubna 1907) a od počátku roku 1909 s botanikem Josefem Podpěrou (1878–1954) a páterem Josefem Vyvlečkou (1861–1948) jako člen redakčního komitétu Časopisu Vlasteneckého spolku muzejního

19 Rudolf GUDRICH, *Vznik a vývoj politických stran ve Slezsku (1894–1914)*. Opava 1924, s. 25.

20 Řehoř BORIS [Adolf KUBIS], *Mladé Slezsko. Povšechná úvaha o nových směrech*, *Lidová revue moravskoslezská* 1, 1905, s. 38–40.

21 František PRAŽÁK, *Slezsko*, *Moravskoslezská revue* 9, 1913, s. 120–126.

22 Josef LUKEŠ, *Obraz Slezska v číslech*. Praha 1913.

23 Otakar SKÝPALA, *Ostravsko*, *Polská Ostrava*, nákladem vlastním 1903.

24 Vojtěch MARTÍNEK (ed.), *O Slezsku a Ostravsku. Sborník statí o poměrech zapomínaných oblastí českých*, Praha 1912.

25 Alois ADAMUS, *Naše Slezsko*, Praha 1924.

26 Adolf Emil VAŠEK, *prof. Antonín Vašek, buditel lašského kmene, průkopník českého criticismu*, *Moravskoslezská revue* 7, 1910–1911, č. 5, s. 296–299; č. 6, 329–335; č. 7, 375–380; č. 8, 424–432; č. 9, 461–479.

v Olomouci, bera si za cíl „zavedení vědecktějšího směru v muzejním časopise.“²⁷ O rok později vydal studii o počátcích muzejní společnosti v Olomouci²⁸ a lze se oprávněně domnívat, že jeho reflexe dějin muzea souvisela se soudobým uvažováním o moderním muzejnictví, jehož dokumentem byly materiály z českých sjezdů na ochranu památek. Vašek jako delegát olomouckého muzea navštívil druhý sjezd (27. – 28. září 1908) a o jeho průběhu jakož i o tendencích, jak „naplnit obor věd museálních novým obsahem“ referoval čtenářům *Pozoru*.²⁹ V roce 1911 redakci muzejního časopisu opustil, přenechav ji Jindřichu Steinmannovi (1877–1920).³⁰ Tehdy byl již v Příboře, pohlcen novými tématy, a tak nesplněným desideratem olomouckých let zůstala biografie Jindřicha Wankla, resp. celé Wanklovy rodiny, byť by k ní byl podněcován ještě s odstupem dvaceti let.³¹

Z periodik Vaškových olomouckých let vyniká *Pozor*, jenž mu poskytl prostor k publikování kritických textů. Z nich zaujme kritická reakce na právě vydaný *Věstník Matice opavské*. Z ročníku 1908, obsahujícímu texty Josefa Pospíšila, Josefa Zukala, Václava Hauera, Roberta Parmy a samotného recenzenta,³² zkritizoval Svěrákův text slovy: „Článek prof. Tomáše Svěráka *Naše traviny právě proto, že je populárně se sugestivní prostomilostí psaný, jinou publikaci lidovou (zdůraznil A. E. Vašek – pozn. aut.)* vyplnil by daleko účelněji nežli vědeckou ročenku.“³³ Vašek tedy začal uvažovat o *Věstníku Matice opavské* ne již jako o populárně vědné tiskovině, ale jako o *vědeckém* časopise – plně ve shodě se svou snahou povýšit olomoucký vlastivědný časopis vážností textů na vědeckou revui. Abychom současně věc nezjednodušili tím, že Vaška ztotožníme s *Pozorem* a jeho obsahovou a kulturně-politickou strategií, vždyť jubilejní text o olomouckém muzeu, sepsaný při příležitosti jeho zprovoznění v nových prostorách, vyšel v katolickém *Našinci*!³⁴ Ovšem zde šlo o přímou vazbu tohoto periodika a jeho zakladatelky a vydavatelky Josefíny Černochové (1840–1902) k muzeu, naopak pro *Pozor* napsal článek sice na shodné téma, ale stylizovaný odlišně: jeho leitmotivem je věda, vědeckost či zvědecktění.³⁵ Tento rozkyv mezi konkurenční media by neměl překvapit, neboť v meziválečné době čteme Vaškovy texty jak v *Lidových novinách*, tak i v *Moravské orlici*; jak v národně socialistickém *Bezručově kraji*, tak v agrárním *Venkově*.

Olomouc znamenala pro Vaška víc než jen muzeum a publikační možnosti v periodicích; šlo také o intelektuální kontakty se soudobou Prahou, zejména o výstavy a přednášky. A byla to *Občanská beseda* v Olomouci, jež uspořádala cyklus přednášek o literatuře a umění,

27 V. FICEK, *Adolf Emil Vašek*, s. 242.

28 Adolf Emil VAŠEK, *Počátky vlasteneckého muzea v Olomouci*, Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci 27, 1910, s. 16–28, též separátně.

29 (šifra) vk. [Adolf Emil VAŠEK], *Z Prahy. Sjezd na ochranu památek v Praze 1908*, *Pozor*, 28. 9. 1908, s. 1–2; (šifra) –všk– [Adolf Emil VAŠEK], *K třetímu sjezdu na ochranu památek v Praze 1908*, *Pozor*, 3. 10. 1908, s. 2; 8. 10. 1908, s. 2–3.

30 Milan TICHÁK, *Čtení o Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci 1883–2003*, Olomouc 2003, s. 23.

31 V. FICEK, *Adolf Emil Vašek*, s. 242. Odkazem na text Arna NOVÁKA, *Babička moravského národopisu*, *Lidové noviny*, 18. 12. 1937, s. 1–2.

32 Adolf Emil VAŠEK, *Len na Opavsku*, *Věstník Matice opavské* 16, 1908, s. 59–60.

33 (šifra) všk. [Adolf Emil VAŠEK], *Vědecká literární činnost českého Slezska*, *Pozor*, 7. 4. 1908, s. 1–2.

34 Adolf Emil VAŠEK, *Jak bylo založeno Vlastenecké museum. K otevření „Vlasteneckého muzea“ v nových místnostech*, *Našinec*, 28. 5. 1909, s. 1; 2. 6. 1909, s. 2; 4. 6. 1909, s. 1–2; 10. 6. 1909, s. 1–2; 4. 7. 1909, s. 2.

35 Adolf Emil VAŠEK, *Vlastenecký spolek muzejní v Olomouci a jeho vědecká činnost za první čtvrtstoletí (1883–1908)*, *Pozor*, 22. 5. 1909, s. 3–4.

jejichž dějištěm se stala velká dvorana Národního domu, kde s přednáškou o Henriku Ibsenovi vystoupil charismatický František Xaver Šalda.³⁶

Vystřídáv v září 1909 Příbor za Olomouc,³⁷ odešel sice z centra na periferii, ale nadále udržoval kontakty jak s Olomoucí, tak s Opavou. Z místních intelektuálů jej pokrokové myšlení spojovalo s Karlem Judou, známým svou averzí vůči klerikalismu. Ostatně i Vaškovo pojednání o Antonínu Vaškovi i hutný přehled dějin *Opavského týdeníku*, vydaný na stránkách *Lidových novin* – neoficiálního tiskového orgánu národní strany svobodomyšlné – mělo společný leitmotiv: neglizování byť skrytého klerikalismu, nebo – jak napsal dobový komentátor – poskytnutí důkazů, „*jak už tehdy klerikálové (páter Gruda) pracovali jen pro své zájmy.*“³⁸ Stálo by jistě za to podívat se na osobnosti Karla Judy a Adolfa Emila Vaška podrobněji; podrobněji prostudovat také příborské *milieu* v letech před světovou válkou a kontakty mezi jednotlivými osobnostmi.³⁹

Období první republiky lze v životě a literární práci Adolfa Emila Vaška rozdělit na dvě nestejně dlouhé etapy: na krátké poválečné intermezzo těsně po první světové válce (1918–1920) a na údobí let 1920–1938, kdy byl Vašek trvale připoután k Brnu, kde v letech 1919–1939 s přestávkou let 1925–1927 učil na reálce.⁴⁰

S tím, jak léta 1918–1920 vyznačuje euforie ze vzniku samostatného státu a z perspektivy jeho politického, ekonomického a kulturního rozvoje, se ve Vaškově publicistice rozvinulo *hornoslezské téma*, tj. požadavek připojení území ležících v pruském Slezsku a osídlených tzv. Moravci k Československé republice. Takto vyznívají zejména informativní *Hlasy Bezručovy země*, resp. edice *Knihovna Bezručovy země*⁴¹ a dále o politické aktuality psané pro *Národní listy*, brněnské *Lidové noviny*⁴² a noviny národních socialistů *Bezručův kraj*.⁴³ Tento zájem vyplýval z pocitu trpkosti nad ztrátou Slezska v roce 1742 a z tematizace existence Čechů v Pruském Slezsku u dalších buditelských osobností (Jan Vyhlídál),⁴⁴ jednak z reálné možnosti nápravy historické křivdy. Nepřekvapí, že se Vašek stal expertem pro záležitosti

36 (šifra) všk. [Adolf Emil VAŠEK], *F. X. Šalda – Henrik Ibsen a moderní drama*, Pozor, 9. 12. 1907, s. 1–4.

37 „*Profesor české reálky v Olomouci p. Ad. Vašek (...) přijal místo na české reálce v Příboře*“, viz *Osobní*, Ostravan, 19. 9. 1909, s. 2.

38 (šifra) K. O., *Rozhledy. Slezsko*, Naše doba 20, 1912–1913, s. 776.

39 Srv. (šifra) Em. K–ov, *Návštěvy u českých spisovatelů na Moravě. U Karla Judy*, Pozor, 2. 1. 1912, s. 1.

40 Jako vlastivědného spisovatele, etnografa, obecního radu s bydlištěm Brno, Kotlářská č. 7, jej charakterizuje Antonín DOLENSKÝ (ed.), *Kulturní adresář ČSR. Biografický slovník žijících kulturních pracovníků a pracovníc*, Praha 1934, s. 480.

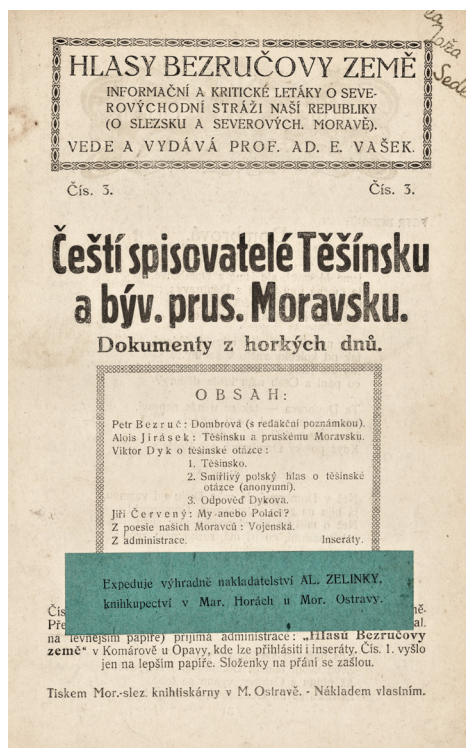
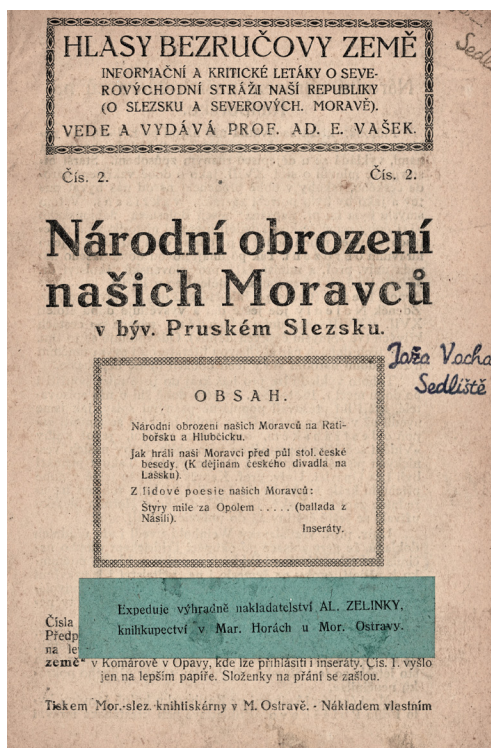
41 V rámci edice *Knihovna Bezručovy země* vyšlo jako č. 1: *Hraničné kameny. Povídka z dob násilné anexe českého Pruska a našich Moravců Pruskem roku 1742.* – V rámci řady *Hlasy Bezručovy země. Informační a kritické letáky po severovýchodní strážní naší republiky (o Slezsku)* jako č. 1: *O Ratibořsku*; č. 2: *Národní obrození našich Moravců v býv. Pruském Slezsku*; č. 3: *Čestí spisovatelé Těšínsku a býv. prus. Moravsku. Dokumenty z horkých dnů (s texty Petra Bezruče, Aloise Jiráska, Viktora Dyka a Jiřího Červeného)*; č. 4: *Písň našich Moravců za Opavici, dějiny jich sběru a jejich význam pro nás* (s Emilem Vrchoveckým); č. 5–8: *Poznejte Ratibořsko! Místopisný průvodce po moravském Ratibořsku.* Z referátů *Národní listy*, 25. 2. 1920, s. 4; *Venkov*, 4. 11. 1919, s. 6.

42 Adolf Emil VAŠEK, *Pišť, Hat', Ovsíště*, *Lidové noviny*, 10. 10. 1920, s. 1; *TÝŽ, Kalendář našeho osvobození. 1–3. ledna 1920*, *Národní listy*, 5. 1. 1921, s. 4; *TÝŽ, Kalendář našeho osvobození. 4. února 1920*, *Národní listy*, 10. 2. 1921, s. 4.

43 Adolf Emil VAŠEK, *Hlučinsko a česká reformace*, *Bezručův kraj* 2/50, 1919–1920, s. 2; 2/52, 1919–1920, s. 2; 2/56, 1919–1920, s. 2.

44 Takto psal již před Světovou válkou, viz Adolf Emil VAŠEK, *Jak jsme pozbyli Slezska*, *Pozor*, 8. 2. 1912, s. 2.

Moravců v Pruském Slezsku, autorem memoranda o národně politických poměrech, sepsaného na Masarykovu výzvu v únoru až dubnu 1919, a členem a krátce také předsedou Komise pro přípravu kulturní práce na Ratibořsku (1919–1920).⁴⁵

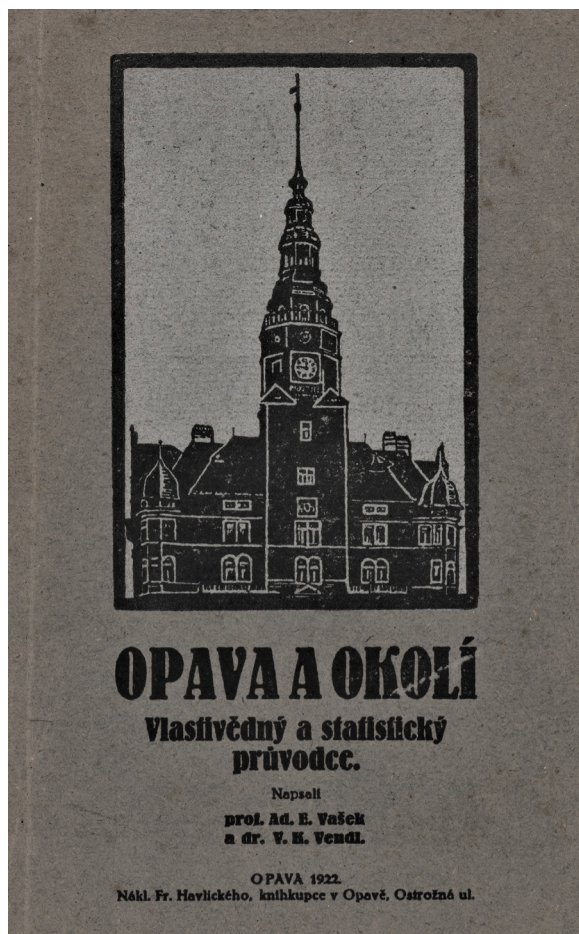

K této Vaškově publicistické a organizační aktivitě náleží i spolupráce s Martínkovým *Moravskoslezským sborníkem*. Revue vycházela od 1. dubna 1918 a zanikla o dva roky později; udržovala si nadregionální zaměření, integrovala zájmy přispěvatelů z řad protagonistů moravské literatury, spojovala literární a naukovou sféru a zveřejnila řadu programních textů, týkajících se různých kulturních a hospodářských otázek současnosti, včetně revize hranic s Německem, resp. s Pruským Slezskem. Na stránkách revue, do níž přispívali Jan Kapras, Karel Juda, Jaroslav Volenec, Alois Adamus a mnozí další, Vašek plédoval jednak pro integritu státu, resp. pro historicky zdůvodněné vazby regionů osídlených slovanským obyvatelstvem a ležících za hranic českého státu, jednak pro připojení těchto území historicky spjatých s českým státem (město Vladislav a okolí) k novému Československu.⁴⁶ Paralelně s tímto úsilím upozorňoval

45 M. MYŠKA, *Adolf Emil Vašek*, s. 155.

46 Adolf Emil VAŠEK, *O Vladislavsko*, *Moravskoslezský sborník* 1/11, 1918–1919, s. 409–419.

na vztahy českých Slezanů k Praze v 19. století.⁴⁷ Po definitivním nezdaru integračních snah – což neopomněl kriticky komentovat v celostátním tisku a glosovat v regionálních periodících⁴⁸ – se k hornoslezské tematice přestal vyjadřovat, resp. vrátil se k ní až v nové politické situaci po druhé světové válce. Za pomyslný epilog této krátké poválečné etapy publicistiky, zaměřené na problém *bohemizace* československého Slezska a na rekodifikaci jeho kulturní identity, lze považovat drobnou publikaci *Opava a okolí. Vlastivědný a statistický průvodce* (1922), mající za cíl informovat české návštěvníky Slezska o přírodních krásách a památkách Opavy a celého regionu.

47 Adolf Emil VAŠEK, *K dějinám státoprávního zápasu Opavska*, Moravskoslezský sborník 1/6–7, 1918–1919, s. 234–249; TÝŽ, *České Slezsko a idea Národního divadla v Praze v letech 1861–1868*, Moravskoslezský sborník 1/4–5, 1918–1919, s. 159–164; TÝŽ, C. Lelkuv „*Opis Sléška*“ z r. 1846, Moravskoslezská revue 2, 1919–1920, s. 246–256. Srv. František PRAŽÁK, *Hlídky časopisecká*, Národní listy, 12. 2. 1920, s. 2.

48 Adolf Emil VAŠEK, *Zkomolené pruské Moravsko*, Národní listy, 28. 8. 1919, s. 9; TÝŽ, *1821–1921. K postupu polského nacionalismu v Horním Slezsku*, Moravskoslezská revue 15, 1920–1921, s. 51–53; TÝŽ, *Bavorovský ostrov „Moravců“ podél Pštiny*, Bezručův kraj 3/40, 1921, s. 2; TÝŽ, *Nedokonané národní obrození. K otázce hornoslezské*, Bezručův kraj 3/46, 1921, s. 1–2.

K údobí 1918–1920 připojme ještě následující poznámku: Vojtěch Martínek vyzval Vaška, aby napsal referát o *Slezských konfiskacích* Josefa Zukala, načež Adolf Vašek mu odvětil, že by chtěl o Zukalovi napsat obširnější práci, jak se dovídáme z Vaškova dopisu Zukalovi. Mimo *curriculum vitae* jej v něm požádal o sdělení týkajícího se „poměru k buditelům, například k Ant. Vaškovi, Lepařovi, Praskovi, Svobodovi atd. Prosím také o laskavé sdělení všeho, co máte na srdci, ale o čem sám byste nerad psal, ač věci jsou důležité (například poměr Praskův k Vám)...“ a pokračoval: „Pracuji soustavně o probuzení národním ve Slezsku“ a tázal se Zukala na informace týkající se rodiny Antonína Vaška a vztahu k Petru Bezručovi.⁴⁹ Zukalovský esej nevznikl; Vašek Martínkovi dodal text vycházející obsahově ze Zukalovy fundamentální práce o pobělohorské situaci, a nikoliv biografické pojednání⁵⁰ – a k Josefu Zukalovi se vrátil až s nekrologem.⁵¹ Josef Zukal náleží k pomyslné genealogii slezského kulturního života, jejíž počátky nutno spatřovat již v polovici 19. století – a tak sestupem proti toku času se Adolf Emil Vašek dostal také k dalším jménům české kultury v regionu, zejména k Pavlu Křížkovskému a Cypriánu Lelkovi.⁵²

Brněnskou etapu Vaškova profesního a osobního života vyznačuje široká osvětová aktivita na stránkách *Moravskoslezského deníku*, *Moravských novin*, *Moravské orlice*, osvětového časopisu Kulturní rady pro širší Ostravsko *Černá země* nebo dokonce *Časopisu českých lékařů*;⁵³ publicistický charakter má práce *V Brně za převratu* (1934), osvětový zřetel nepostrádá ani edice *Cesty Slováků ku bratrům slavenským na Moravě a v Čechách r. 1839* od Josefa Miloslava Hurbana (1929), ani knížka *V paměť generála Františka Alexandra Zacha* (1927) – poslední dva tituly se týkají česko-slovenského porozumění a národně osvobozenecých bojů v 19. století.⁵⁴ Knižně vydané práce doplňoval publicistickými texty, resp. zprávami nebo notickami.⁵⁵ Pro Vaškovo myšlení je příznačný důraz na osobnost a osobnostní přístup k problému modernosti, aktuálnosti či přímo pokrokovosti v politice, v hospodářství nebo v kultuře. Při znalosti Vaškových preferencí a zájmů nepřekvapí, že i v meziválečné době psal o Cypriánu Lelkovi, Ignátu Wurmovi, Františku Slámovi, Františku Vahalíkovi, Janu Nerudovi, Vincenci Praskovi nebo Petru Bezručovi, avšak jistý podiv vzbuzují jeho články o Josefu Maria Olbrichovi nebo Karlu Rokitanském, byť by i u nich byla klíčová výjimečnost, jedinečnost osobností a současně jejich osobitý vklad do kulturního pokroku českých zemí a střední Evropy. Tento hodnotový aspekt je pro Vaškovu publicistiku příznačný a týká se zejména reflexe Antonína Vaška a Leoše Janáčka.

49 Zemský archiv v Opavě, Josef Zukal, kart. č. 3, inv. č. 150, Adolf Vašek Josefu Zukalovi, 5. dubna 1918.

50 Adolf Emil VAŠEK, *Opavsko a Bílá hora. Druhý exkurs k Zukalovým Slezským konfiskacím*, Moravskoslezský sborník 1, 1918–1919, s. 299–305 a 336–338.

51 Adolf Emil VAŠEK, *prof. Josef Zukal – slezský Zikmund Winter*, Národní listy, 12. 5. 1929, s. 10. – Srv. též František HRUBÝ, *Slezský buditel Josef Zukal zemřel*, Lidové noviny, 11. 5. 1929, s. 6.

52 Adolf Emil VAŠEK, *Pavel Křížkovský*, Moravskoslezský sborník 2, 1919–1920, s. 400–401; TÝŽ, *Lašská píseň u Sušila 2, 1919–1920*, s. 95–100.

53 Například Adolf Emil VAŠEK, *Emanuel Purkyně šedesát let mrtev*, Časopis lékařů českých 81, 1942, s. 750–751.

54 Srv. referát o edici Hurbanova cestopisu v Moravské orlici, 18. 8. 1929, s. 4.

55 Například Adolf Emil VAŠEK, *Slovenská politika generála Fr. A. Zacha v Srbsku*, Národní listy, 8. 5. 1927, s. 11. – Zdůrazněme, že o generálu Zachovi prvně psal již Antonín GLOS, *Z kulturní minulosti Olomouce*, Moravskoslezská revue 9, 1912–1913, s. 7.

Poznání Antonína Vaška, které postupně vrstvil a prohluboval, publikovav porůznu různé zajímavosti,⁵⁶ shrnul v jubilejní publikaci vydané k stému výročí narození a k desátému výročí úmrtí, jakkoliv koncepce trojího obrození (jazykové, politické, hospodářské) je přítomna již v obšírné studii otištěné v *Moravskoslezské revui*.⁵⁷ Vaškovu osobnost popularizoval také přednáškami, například 10. listopadu 1929 v opavské dívčí škole Vesna.⁵⁸ Reakcí na text, v němž se pisatel soustředil na formování české žurnalistiky ve Slezsku, bylo více;⁵⁹ z nich ale zajmou především slova Aloise Adamuse (1878–1964), generačně sprízněné osobnosti, vůči Vaškovi kritické – a tu zdůrazněme, že obdobně, jak tomu bylo u dvojice Juda – Vašek, by bylo zajímavé sledovat paralely mezi Vaškem a Adamusem: Adamus upozornil, že než Krameriovy pražské novin byla pro *Opavský besedník* bližším vzorem *Gwiazdka Cieszyńska* Pavla Stalmacha, vydávaná od roku 1848, a dále: „*Vašek chtěl lid vychovávat pomocí novin politicky, hospodářsky a národně (...), ale příliš se nesmí jeho práce zveličovat, výsledek jeho pětileté novinářské práce nebyl tak velký (...)*“, nadto „*nebyl to sám Vašek, ale byla to celá řada jiných vlastenců, která se zasloužila o moravský lid na Opavsku.*“⁶⁰

Periodický tisk sehrál klíčovou roli i v publikaci o nejvýznamnějším moravském hudebním skladateli Leoši Janáčkoví (1854–1928), neboť právě ten Vaškovi poskytl základ pro její sepsání. Ve výsledku nepovedený pokus o umělcovu biografii sice muzikolog Vladimír Helfert ocenil s upozorněním, že ve výsledku to „*je první česká knižní práce o Janáčkoví a v tom zůstane vždy její význam,*“⁶¹ ale v obšírnější recenzi v Časopise Matice moravské šel dál za chválu, kterou i zde o Vaškově pili a pracovitosti vyslovil: „*jednak mu nepřímou vytkl „oddaný obdiv k velkému spolurodáku, dokonce obdiv se silným lokálním zabarvením“*, jednak – a to především – fakt, že „*Vašek příliš věří novinám jako historickému prameni a tím se ocitá na půdě metodicky velice nejisté, ba pochybené.*“⁶² A tu je nápadný rozpor: kriticismus, Vaškově generaci vlastní díky kvalitnímu vysokoškolskému vzdělání, se jakoby pod dojmem silných emocí vytrácel – a to, že ne vše, co bylo v textu Vaškem uvedeno, bylo poučeným čtenářem také akceptováno, je vlastně už jen nedůležitý dovětek.⁶³

Tematicky se Vaškova meziválečná publicistika rozpadá na dva komplementární směry: na historii vnímanou prostřednictvím prezentace výjimečných osobností a na současnou politiku, sledovanou prizmatem zlomových událostí. K druhému směru náležejí dnes

56 Emil KALDUNOV [Adolf Emil VAŠEK], *Volební provolání prof. Antonína Vaška ke Slezanům*, Ostravský deník 28/258, 1925; Adolf Emil VAŠEK, *Rozletité poznámky k životopisu prof. Ant. Vaška*, Bezručův kraj 3/1, 1920, s. 6; 3/5, s. 3–4; 3/9, s. 5; TÝŽ, *Práce Antonína Vaška (sic!) pro selský lid ve Slezsku*, Venkov, 13. 12. 1930, s. 3.

57 Referát (šifra) sh, *Profesor Antonín Vašek*, Lidové noviny, 1. 5. 1930, s. 9.

58 *Buditel slezského lidu*, Venkov, 5. 11. 1929, s. 5.

59 Přehled referátů viz P. PEŠTA, *Adolf Emil Vašek*, s. 1239, dále například Jaroslav Šulc, *Slezský Havlíček*, Venkov, 12. 11. 1930, s. 7.

60 Alois ADAMUS, *Z krajové literatury, Rok lidovýchovné práce v širším Ostravsku 1929–1930*, Ostrava 1930, s. 55.

61 Cit. dle recenzi rubriky v Indexu 3/1, 12. 2. 1931, s. 12.

62 Vladimír HELFERT, *Adolf E. Vašek – Po stopách dra Leoše Janáčka. Kapitoly a dokumenty k jeho životu a dílu*, Časopis Matice moravské 55, 1931, s. 544–555.

63 Jan Kunc přetiskl kritické glosy vdovy po Leoši Janáčkoví, které si vepsala do exempláře Vaškovy brožury. Po její smrti je přetiskl v *Lidových novinách*, viz Jan KUNC, *Pravda o Janáčkoví. Jak o ni dbala jeho choť*, Lidové noviny, 14. 8. 1938, s. 5, k tomu Vaškova reakce viz *Pravda o Janáčkoví*, Lidové noviny, 23. 8. 1938, s. 17.

pozapomenuté informativní texty otištěné v *Těšínském kalendáři*, jejichž intence je zjevná: Vašek chtěl slezským krajanům srozumitelně vysvětlit peripetie současného evropského politického dění. Z článků cítíme napětí, drama času, snahu o vzrušený, panoramatický pohled na situaci Československa v Evropě a v celém světě a pisatelovy obavy z budoucnosti: „*Celý svět v době moderní jest jeden jediný živoucí a citlivý, na všechny změny reagující organismus, jehož každá vážnější porucha, ať je kdekoli, se cítí i v ostatních částech planety.*“⁶⁴ Současně se vrací k polskému nacionalismu a poměru k Československu („*spíše řadou incidentů na Těšínsku i vypovídáním Čechoslováků z Polska poměr k naší republice – a nikoliv naší vinou – se zakalil*“),⁶⁵ jenž zesílil v druhé polovině let třicátých, a reaguje na důsledky hospodářské krize a další krizové jevy současnosti. Pro Vaškovu generaci a pro něj samotného byla kruciólní otázkou integrita českého státu, a tak když Vašek-historik nemohl odpovídat jen polemikou se současností, volil historické příklady, jak učinil vzpomínkou bitvy u Kolína.⁶⁶

Samostatnou skupinu publicistických textů z let mezi světovými válkami tvoří střípky z novodobých dějin Brna. Ty psal ještě na počátku okupace, protože se s městem šzil a zůstal mu věren i po odchodu do penze.⁶⁷ Po Mnichovu se však krátce zaměřil na problematiku mimořádně choulostivou – na židovství na Moravě, jehož zpracování údajně proponoval jako historický exkurs k připravovaným zákonům věnovaným židovské otázce.⁶⁸ Antisemitismus je integrální součástí myšlenkového světa Vaškovy generace, ale v textech z jara 1939 jde o něco jiného než o přitakání soudobému trendu: jde spíše o resuscitaci starého antisemitismu 19. století, čemuž odpovídá výběr historických příkladů, soudě alespoň podle fragmentů nevydané studie, které byly zveřejněny – důsledně pod šiframi nebo anonymně – na stránkách novin.⁶⁹ K tomuto směru úvah patří i vypjatý nacionalismus, jenž vyznačuje Vaškovy texty té doby, obecně charakteristický pro období druhé republiky a pro první léta Protektorátu, který zaznívá kupříkladu v nekrologu Vlasty Havelkové: „*umírá (...) ve chvíli, která ji dává plnou satisfakci za přehlížení jejich zásluh i celé rodiny, kdy pod údery osudu národ opičící se nekriticky po cizině, najednou pod nánosem cizích kultur (...) hledá svou českou duši.*“⁷⁰ S protektorátním národovectvím konvenuje téma malíře Joži Uprky, který v závěru svého života koketoval se fašismem.⁷¹ Národovecká nota rezonuje také v dalších Vaškových textech – a vzpomeňme jich ve chvíli, kdy po válce bude psát články, jakými je text *Sovětská a naše věda o národnostním rázu velkého Slezska* (1946)!

64 Adolf Emil VAŠEK, *Hlavní rysy ve vývoji světa za léta 1929–1933*, Těšínský kalendář na rok 1934, Český Těšín, 1933, s. 199.

65 Adolf Emil VAŠEK, *Základní rysy mezistátní evropské politiky v roce 1934*, Těšínský kalendář pro rok 1936, Český Těšín 1935, s. 136–140.

66 Emil KALDUNOV [Adolf Emil VAŠEK], *Vzpomínka na bitvu u Kolína před 175 lety. Jak byly českému státu roku 1757 zachráněny severovýchodní Čechy*, Národní listy, 24. 6. 1932, příloha Národní večerník, s. 3.

67 Adolf Emil VAŠEK, *Jak se v Brně zrodil před 70 lety první tramvajový podnik*, Moravská orlice, 13. 8. 1939, s. 11.

68 J. KNAPÍKOVÁ, *Adolf Emil Vašek*, s. 7.

69 [Adolf Emil VAŠEK], *Židé na Moravě. Jak židé alkoholizovali český lid*, Moravská orlice, 17. 5. 1939, s. 2; (šifra) –ae–, *Židé na Moravě*, Moravská orlice, 19. 4. 1939, s. 2.

70 Adolf Emil VAŠEK, *V paměť pani Vlasty Havelkové*, Moravská orlice, 25. 6. 1939, s. 12.

71 Adolf Emil VAŠEK, *Jak pomáhal Machar Jožovi Uprkovi do světa*, Lidové noviny, 12. 4. 1942, s. 2; TÝŽ, *Brněnská výstava Joži Uprky před půlstoletím*, Lidové noviny, 19. 10. 1942, s. 4.

Obdobně jako léta okupace, která na samotném počátku Vaškovi přinesla penzionování (1939), tragicky zahrocovalo Vaškovu veřejnou aktivitu poválečné období, v němž se Vašek odhodlaně pustil do řešení hornoslezské otázky, oproti letům 1918–1920 nyní syceného euforií z konečného účtování s německým panstvím ve Slezsku. Máloco dosvědčuje nečasovost jeho úvah o inkorporování hornoslezských regionů k Československu, jakkoliv historicky oprávněných a plně kompatibilních s mohutným proudem soudobé nekomunistické publicistiky a spolkové aktivity, jako názory – a nároky – snesené do publikace *K našim nárokům na Horní Slezsko* (1947)⁷² a do interního nebo spíše důvěrného tisku *Velké Slezsko – nové pohledy, doplňky a korektury k historiografii* (1948),⁷³ byť by k nim existovaly komplementární práce exponentů *Slezské národní rady* Leopolda Peřicha (*Slezsko. Přehled národnostního vývoje*, 1945) a Joži Vochaly (*Slezsko jako české země*, 1947). Co se týče dobové publicistiky, Vašek mířil do nitra českého Slezska a současně k základům duchovní identity, utvářející se v průběhu druhé polovice 19. století, ostatně byla to obnovená Matice opavská, jež vydala jeho biografický přehled *Pan farář Böhms* (1947) – publikaci, v níž pisatel „vykreslil samorostlou osobnost pastýře svého lidu zdařilým reliéfem,“⁷⁴ s odstupem času se jevící jako neutrální.⁷⁵ Studie o Janu Böhmovi napříště zastíní Vaškovu ostatní publicistiku, v níž pisatel sledoval dvě témata: hornoslezské téma a české tradice slezského regionu. Svými texty oslovoval poměrně široké spektrum poválečných periodik cíleně, a tak o češtině jako o úředním jazyku ve Slezsku nebo o genealogii Vladimíra Vaška – Petra Bezruče psal do olomouckého *Našince*, naopak o problematice úpravy severních hranic a o inkorporování území z někdejšího Pruského Slezska do jesenického *Hraničáře*⁷⁶ a to ještě stačil obesílat *Lidovou demokracii* a další periodika.⁷⁷ Vztah k někdejšímu *Věstníku Matice opavské*, v polovině třicátých let zreformovanému ve *Slezský sborník*, osvědčil analýzou seznamu členů spolku, by připomenul „mladší i nejmladší generaci tyto milé postavy z doby probuzení ve Slezsku,“ neboť „kdo by nevzhlížel s pietou i k jmenům, jež náležela do společenstva národní organizace, nám všem rovněž tak drahé, jako je Matice opavská!“⁷⁸

Vaškova smrt v roce 1948 uzavřela peripetie jeho myšlenkového světa. Dnes již není jeho aktér inspirativní, ale určitě není nezajímavý. Jinak řečeno, Adolf Emil Vašek by měl být předmětem leptavé analýzy ne snad pro ni samotnou, nýbrž pro poučení, jež z ní může vzejít včetně námětů k dalšímu studiu celé Vaškovy modernistické generace. Jistě bychom si potvrdili skutečnost, již nyní nápadnou, že Masarykův vlivný příklad aktualizovat dějiny pro pochopení současnosti a nastolení určitého kulturního a politického, národně emancipačního programu bylo možné uplatňovat v bezproblémové době, hodnotově pevně ukotvené, jakou byla – vzor neustále připomínané krizovosti – doba před rokem 1918. Avšak počínaje rokem

72 Vydal Slezský kulturní ústav; vyšlo v Brně 1947.

73 Vydáný pro vládní účely v roce 1948, tj. až po uzavření československo-polské smlouvy, v počtu 20 kusů.

74 V. FICEK, *Adolf Emil Vašek*, s. 244.

75 Srv. „...nacházíme zmínku o vlastivědném pracovníku Adolfu Vaškovi, životopisci hrabyňského faráře P. Jana Böhma...“, cit. dle Hjalmar Ludvík KOPŘIVA, *Viktor Ficek – Z rodného kraje*, *Vlastivědný věstník moravský* 31/1, 1979, s. 123.

76 Adolf Emil VAŠEK, *Nedostatky našich hranic na úseku nisském a hornoslezském*, *Hraničář*. Protifašistický list okresu Frývaldova, 28. 6. 1946, s. 138; TÝŽ, *K národnostnímu vývoji ve starém Slezsku*, *Hraničář*. Protifašistický list okresu Frývaldova, 5. 7. 1946, s. 138.

77 Adolf Emil VAŠEK, *Z historie Slezska*, *Lidová demokracie*, 8. 6. 1946, s. 4.

78 Adolf Emil VAŠEK, *Nad prvním seznamem členstva Matice opavské*, *Slezský sborník* 45/1, 1947, s. 3.

1918 všechny aktualizace historických událostí a jevů ve prospěch současnosti a budoucnosti jsou nanejvýš pochybené, příliš účelové, povrchní a nevěrohodné, zvláště když zaznívají v novinářské zkratce. A pro pozorovatele majícího časový odstup Vaškovy argumenty ústí do zmatenosti: jak si třeba vysvětlit to, že v druhé půli třicátých let o Sovětském svazu napsal: „...s jejich olbřímím plánem pětiletok, kde z „úspěchu“ pětiletky první, ale i z jejich těžkých stínů se Stalinovi – abych užil jeho vlastních slov – zatočila hlava“⁷⁹, když o deset let dospěl k obrazu Ruska, jehož „velká pěticipá hvězda se teprve rodila z chaosu, aby svou nehynoucí září pravého lidství osvětlila svět.“⁸⁰ Vlastně by nás šokující rozpornost neměla šokovat, uvědomíme-li si, že k Vaškově generaci náležela i jiná osobnost rozporností přímo vynikající – vynikající estetik, muzikolog a historik Zdeněk Nejedlý.

Pavel Šopák

79 A. E. VAŠEK, *Hlavní rysy ve vývoji světa za léta 1929–1933*, s. 199.

80 Adolf Emil VAŠEK, *Vzorné typy imperialistických válek. Na okraj norimberského procesu*, Hraničář. Protifašistický list okresu Frývaldova, 23. 8. 1946, s. 187.

Jubileum PhDr. Karla Müllera

Jsou jubilea, připomínaná jako pomyslná tlustá čára za životem, jenž se profesně uzavřel mnohem dříve než jubilantův život sám; jsou naopak taková, jež ani nepostřehneme, neboť jubilant je součástí kypivé současnosti, jíž přináší dnes a denně nové podněty, nové výzvy, v níž uskutečňuje své záměry. Životní jubileum PhDr. Karla Müllera, které připadlo na 13. duben 2018, je samozřejmě jubileem onoho druhého typu – a to tak tak nesamozřejmým ve své zaokrouhlenosti pro ty, s nimiž se Karel Müller denně setkává soukromě i pracovně, že jenom povinnost historika velí více pro budoucnost než pro současnost, která je stále neuzavřená, příliš čerstvá a měnivá, tuto skutečnost vůbec připomenout: ano, dne 13. dubna letošního roku historik a archivář, heraldik a sfragistik, organizátor, editor a člen redakční rady našeho časopisu oslavil své šedesátiny!

Karlovi přátelé, kolegové a spolupracovníci připravili již dva jubilejní sborníky: k padesátinám v roce 2008 vyšel svazek nazvaný *Vážně i nevázně o víně. Sborník k padesátým narozeninám Karla Müllera* (edd. Petr Tesař, Irena Moravcová, Olga Gebauerová), letošní jubileum připomněl sborník nadepsaný *Ad fontes – sborník k 60. narozeninám PhDr. Karla Müllera* (edd. Petr Tesař a kolektiv). Už to vypovídá o sympatiích, které Karel Müller mezi svými vrstevníky i mladšími kolegy měl a má: sborníky totiž povstaly spontánně, jako akt úcty a vážnosti jistě nikoliv povinné. Neznám v řídicí funkci mnoho lidí – a upřímně, je jich stále čím dál tím méně – kteří mají takovou přirozenou autoritu u lidí, s nimiž se profesně setkává, který má současně takovou míru empatie a pochopení vůči lidem, jejich potřebám, schopnostem i slabostem, který dokáže dennodenně spojovat svou odbornost, organizační talent a um s lidskostí tak, jak tomu je u Karla Müllera.

Nechce se věřit, že je to letos osmadvacet let, kdy stanul v čele nynějšího Zemského archivu se sídlem v Opavě. Za tu dobu vybudoval z instituce, do té doby před lidmi maximálně uzavřené a doslova policejně střežené, místo otevřené zájemcům o historii, ohnisko setkávání historiků z domova i ze zahraničí, pomyslný střed publikačních aktivit – vzpomeňme na sérii konferencí a k nim vydaných publikací *Opava – sborník k dějinám města* (1998–2014, celkem 8 svazků), četných výstavních projektů (vzpomínám – již jako pamětník – na výstavu zemských desk v gotické síni minoritského kláštera v Opavě); jeho pracovní v archivu byla svědkem přípravy dějin Opavy vydaných nakladatelstvím Lidové noviny, edice věnované Leopoldu Peřichovi (se ziskem Peřichovy pozůstalosti), přípravy sborníku ke stému výročí archivu (2001) a mnoha dalších edičních výstupů, zejména pak z oblasti heraldiky komunální i šlechtické. Takovýchto publikací bychom našli bezpočet – a dost i těch, u nichž je Karel Müller uveden jako spoluautor nebo spolueditor. Budiž poprávu pro budoucnost připomenuto, že to byl především a hlavně on, který za tou, kterou knihou či za tím kterým záměrem stál!

Absolvent studia odborné historie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci se archivářem Státního oblastního archivu v Opavě stal v roce 1982. Opava se mu tak stala domovem i tématem, jak dosvědčuje spolupráce na výstavách se Slezským zemským muzeem nebo s Opavskou kulturní organizací. Karel Müller – člen podvýboru pro heraldiku a vexilologii Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR – je znám Opavanům z přednášek, vernisáží i diskusních večerů; znají jej studenti Filozoficko-přírodovědné fakulty Slezské univerzity v Opavě.

Jeho názorů si váží členové památkových a muzejních rad v Ostravě, Olomouci, Českém Těšíně; nebýt jej, nebyl by dnes časopis *Jesenicko* nebo *Vlastivědný sborník Novojičínska*.

Přejme tedy letošnímu jubilantovi Karlovi Müllerovi především energii a vitalitu; přejme vědeckým a kulturním institucím našeho Slezska, aby se ještě dlouho mohly těšit jeho zájmu a přízně.

Pavel Šopák

Erwin Weiser – k půlstoletí od úmrtí

Erwin Weiser patří ke generaci dnes již téměř zapomenutých německých vlastivědných pracovníků přelomu 19. a 20. století, do jejichž tvorby i osobního života výrazně zasáhlo několik změn politických režimů. Narodil se 30. dubna 1879 ve Vídni jako syn Johanna a Kunigundy rozené Bregarové. Jeho život je však neodmyslitelně spjat s Bruntálem.

O mládí a soukromém životě význačného vlastivědného pracovníka víme relativně málo. Biogram od Franze Meiera ve *Freudenthaler Ländchen* vydaný k Weiserovým šedesátinám je spíše výčtem zásluh aktéra, životopisných údajů však obsahuje poskrovnu. Dle životopisu od neznámého autora vydaného roku 1962 v *Troppauer Heimat-Chronik* Weiser přišel do Bruntálu ve čtrnácti letech jako tiskařský učeň. Sám Weiser se v roce 1945 při výslechu příslušníky SNB charakterizoval jako evangelík, profesí redaktor. Podle záznamů ze sčítání lidu roku 1921 Weiser žil od r. 1907 v bytě na adrese Pfortelberg č. 174 spolu s manželkou Marií (nar. 1884) a později i s dvěma dcerami narozenými v letech 1908 a 1915. V závěru druhé světové války bydlel s manželkou v bruntálské ulici Viktora Heegera č. 24. Podle vlastních slov se do roku 1938 nikdy neangažoval v žádné politické straně.

Ve své poválečné výpovědi Weiser uvedl, že od roku 1910 pracoval v redakci *Freudenthaler Zeitung*. Již dříve ovšem příležitostně přispíval do různých novin zprávami, které svědčí o jeho zapojení do spolkových struktur. Například v listopadu 1907 publikoval v *Deutsches Nordmährerblatt* noticku o účetnictví *Bund der Deutschen Nordmährens*. Samotná práce redaktora však na obživu nejspíše nestačila, jelikož roku 1911 je Weiser zmiňován jako příručí v knihtiskárně.

Ačkoliv výslechový protokol SNB z června 1945 Weisera označuje za nevojáka, dochoval se jeho portrét v rakousko-uherské uniformě z období první světové války. Z toho lze usuzovat, že dotyčný nejen sloužil v armádě, ale navíc si na této etapě svého života nejspíše dost zakládal. Pro Weiserovu účast v bojích svědčí také článek v časopise *Der Tiroler* o hrdinské smrti nadporučíka Othmara Michalka, bankovního úředníka z Bruntálu, během nasazení „útočného praporu“ 25. července 1917, signovaný Weiserem „na jihozápadní frontě“. Ač v tomto ani dalších Michalkových nekrolozích není přesně identifikován útvar, z kontextu lze předpokládat, že Michalek a nejspíše i Weiser mohli sloužit u 1. praporu opavského pěšího pluku č. 1 „Kaiser“.

„Zlatá éra“ Weiserovy badatelské a publicistické aktivity nastala mezi světovými válkami. Od roku 1921 redigoval vlastivědný časopis *Freudenthaler Ländchen* s podtitulem *Geschichts – und Sittenbilder aus alter und neuer Zeit zur Vertiefung der Heimatliebe und für Heimatkunst*. Stránky prvních čísel plnil hlavně vlastními články, brzy si však vytvořil kvalitní okruh přispěvatelů. Mezi ty patřili např. opavský pedagog a historik Josef Zukal, penzionovaný ředitel školy v Andělské Hoře Julius Stanzel a další. K roku 1923 je Weiser připomínán jako zapisovatel letopisecké komise, kam byl nominován za německou nacionálně socialistickou stranu a živnostnickou stranu. Již následujícího roku se sám Weiser stal bruntálským kronikářem. Mimo to přispíval články o moderním a lidovém umění také do řady německých novin a časopisů, mimo jiné *Neues Tagblatt für Schlesien und Nordmähren* či *Morgenpost: deutsches unparteiisches Tagblatt*. Vedle novinářské práce vydal také několik drobných průvodců po pamětihodnostech Slezska a vlastivědných kalendářů. Jako dlouholetý správce městského muzea si Weiser získal jisté renomé a kontakty v zahraničí, jak dokládá jeho dochovaná korespondence s britskými či řeckými vědci uložená v Muzeu v Bruntále.

Ve své publikační činnosti se Weiser věnoval široké škále témat, ať již šlo o vývoj bruntálského městského znaku, dílo herečky Theresie Krones, malby Fritze Quidena a mnohé další. Jeden z posledních Weiserových textů psaných ještě v Bruntále vyšel v *Morgenpost* 25. ledna 1945 a byl věnován 120. výročí narození hudebního skladatele Eduarda Schön Engelsberga. V době, kdy list jinak informoval hlavně o průběhu bojů, již šlo o kuriózní anachronismus. Po skončení druhé světové války byl Weiser postaven před Mimořádný lidový soud v Opavě pro propagaci nacismu. Kromě členství v NSDAP mu uškodil fakt, že v roce 1939 vydal několik článků o „osvobození“ Sudet nacistickým Německem a o událostech roku 1938 na Bruntálsku. Přitěžujícím faktorem se stal rovněž oslavný článek k Weiserovým šedesátinám, v němž jej jeho přítel Franz Meier vylíčil jako oddaného zastávce velkoněmecké myšlenky. V neposlední řadě pak Weiser přiznal, že si před příchodem fronty z muzea „vypůjčil“ revolver pro osobní ochranu. Soud Weisera potrestal deseti lety vězení, roku 1950 však bylo s ohledem na jeho věk a rakouský původ od výkonu trestu upuštěno a Weiser byl vystěhován do Rakouska.

Po vysídlení udržoval čilé kontakty se sudetoněmeckými vysídlenými spolky a příležitostně publikoval ve *Freudenthaler Ländchen*, vydávaném v Memmingenu, a v *Troppauer Heimat-Chronik* v Bamberku. Vesměš šlo o jubilejní laudatia či nekrology bývalých spolupracovníků z řad slezských německých umělců a pedagogů. Zemřel 24. dubna 1968, necelý týden před 89. narozeninami.

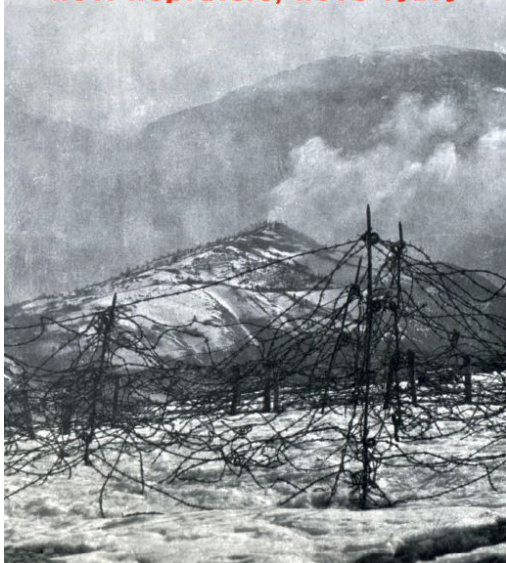
Erwin Weiser byl nesporně německým nacionalistou, jak dokládá jeho členství v *Bund der Deutschen Nordmährens*, hrdost na vojenskou službu v c. k. armádě i pozdější příklon k nacistické straně. Na druhou stranu není známo, že by Weiser nějak aktivně vystupoval vůči ČSR, a jeho spolupráce s Josefem Zukalem naznačuje, že se nejednalo o národoveckého radikála. Především pak šlo o čínorodého žurnalistu a vlastivědce, který svým významem a kontakty přesáhl rámec regionu.

Ondřej Kolář

RECENZE

Jaroslav LÁNÍK – Tomáš KYKAL a kol. (edd.), *Léta do pole okovaná 1915. Svazek II. Noví nepřátelé, nové výzvy*, Praha 2015, 720 s.
ISBN 978-80-7278-715-9

**Léta do pole okovaná
1914 1915 1916 1917 1918
noví nepřátelé, nové výzvy**

720 stránek a editorům nelze upřít kvalitně a profesionálně dovedenou práci. Nechybí celkový seznam literatury a pramenů, jmenný rejstřík, medailonky autorů i seznam vyobrazení. V tak rozsáhlém sborníku, obsahujícím na 39 studií, čtenáři tyto „služby“ náležitě ocení. Myslím, že editoři svazku podtitulem naprosto přesně vystihli atmosféru, která je patrná nejen z velké části příspěvků, ale je jí také schopen vnímat každý, kdo se první světovou válkou alespoň minimálně zaobírá. Právě rok 1915, který tvoří onen středobod, jednoznačně prokázal, že probíhající konflikt se bude zásadně a fatálně lišit od všech konfliktů předchozích. Jen škoda, že ne všichni autoři pochopili motto „noví nepřátelé, nové výzvy“ v oné metaforické rovině. A to je jen jeden z mnoha postřehů, nebo spíše kritických hlasů na adresu některých příspěvků. V takto velkoryse pojatém sborníku je bohužel nutné zlo, že ne všechny příspěvky splňují formální strukturu a formu, kterou lze očekávat od vědeckého textu. K odstranění tohoto nešvaru by však byl zapotřebí nejen mnohem větší časový prostor pro editory, ale i hlubší a dlouhodobější spolupráce a vzájemné konzultace všech autorů (a samozřejmě jejich případná selekce), což v daných podmínkách nejen nebylo prakticky

možné, ale domnívám se, že ani zamýšlené. Výsledkem je tak „pouhý“ kaleidoskop příspěvků nejrůznějších kvalit a zejména nejrůznějších přístupů, což nutně nemusí být na škodu, pokud nebudete ke sborníku přistupovat jako k jednolitému dílu, ale budete jej vnímat jako určitou „samoobsluhu“, jejíž výhody oceníme v plné míře až s kompletací všech plánovaných pěti svazků.

Pouhý výčet, byť jen názvů a autorů všech příspěvků, by přesáhl rozsah stanovený pro tuto recenzi, zaměřím se proto pouze na ty příspěvky, které se vymykají, ať už svojí kvalitou případně rozporností nebo jsou vysloveným zklamáním. Do první skupiny budou bezpochyby patřit úvodní studie rakouských autorů, kteří patří již téměř ke koryfejům daného oboru. Vyzdvihovat kvality textů Lothara Höbelta lze považovat možná až za zbytečné, nicméně jeho příspěvek o vstupu Itálie do války názorně ukazuje, jak lze klasické diplomatické dějiny chápat, pojímat, a hlavně psát mnohem šířeji a plastičtěji. Příspěvek Richarda Stojara pak otevírá téma v českém prostředí relativně nezpracované balkánské fronty. Majestátní studie Zdeňka Jindry pojednávající o tématu dobové recepce konceptu Mitteleuropu zrcadlí neuvěřitelnou autorovu erudici v tématu. Sehraná dvojice autorů Eduard Kubů – Jirí Šouša tentokrát překvapila zvoleným tématem. S potěšením lze konstatovat, že se jim komparativně-analytická studie o žánru válečných reportáží více než vydařila a patří k tomu nejlepšímu, co sborník nabízí. Podobně svěže působí kratší text Thomase Schneidera o válečné literatuře a válečných reportážích. Další texty etablovaných českých historiků jsou sice kvalitní, ale nijak nevystupují ze stínu jejich ostatních prací, drží si svůj tradiční standardu nejen formální, ale místy bohužel i obsahový. Slabším dojmem pak působí příspěvek s názvem „Střet vojenské a civilní moci v Čechách“ Jana Galandauera, jde o první z jeho textů, který v recenzentovi nezanechal hlubší zážitek. Historicko-demografický příspěvek Ludmily Fialové otevírá řadu lepších či horších příspěvků, které se v různé míře týkají velmi zajímavého tématu, a sice děti za války. Právě při četbě těchto textů nejvíce rezonoval onen zdařilý podtitul celého sborníku. Pozornost upoutá zejména text Mileny Lenderové, který ji společně s dalšími jejími pracemi na dané téma pasuje do role jakési české Christy Hämmerle. Z dalších příspěvků zamrzí příliš krátký rozsah jindy výborného Lukáše Dulíčka, který tentokrát zpracoval své oblíbené téma dějin pěšího pluku č. 18 na definované ploše roku 1915. Příspěvek Radima Kapavíka pak dokazuje, že práce s výkazy ztrát nemusí být nudná a bezúčelná. Do dalšího bloku textů zahraničních autorů s kolísavou kvalitou (tradičně výborný Adam D. Ligety, naproti tomu méně výrazný Christian Stachlbeck) se vklíní text Jiřího Hutečky, „komety“ českých vojenských dějin, pojednávající o autoritě a morálce českých vojáků. Následuje soubor textů zabývajících se pohřbíváním a válečnými hroby (Kamil Ruszała; Alexander Querengässer; Damjana Fortunar-Černilogar; Petra Testen – Tadej Koren). Ke kvalitě Hutečkova textu se tradičně přibližuje Dalibor Vácha se svojí statí o každodennosti v ruských zajateckých táborech a pozadu nezůstává se svým textem ani dvojice Ondřej Kolář – Tomáš Rusek, které tímto vyzývám k rozpracování jejich příspěvku do šířeji pojatého textu. Sborník je tradičně zakončen dvěma bloky textů, a sice archeologickými a „explikačními“ (např. prezentace digitální studovny MO ČR). V recenzi nezmiňované texty rozhodně nepředstavují soubor a priori označený jako méně kvalitní, jde spíše o nutnou redukci a výběr. Svě čtenáře si zajisté najdou.

Recenzovaný sborník je skutečně obřímím dílem, jehož největší přednosti získají kontury až s vydáním zbývajících svazků, na které se upřímně těším nejen jako fanoušek vojenských dějin a tématu Velké války. Finální řada může sloužit i jako jakýsi kaleidoskop s dílčími

tematickými „příhrádkami“, kam může badatel sahat, kdykoli bude chtít otevřít v podstatě libovolné téma či přístup k dějinám prvního světového konfliktu. O to více zamrzí, že jsou sborníky (alespoň v případě dvou dosavadních svazků) neprodejné. Na druhou stranu se stávají mezi nadšenci vyhledávaným artefaktem, až relikvií, a žijí si svým vlastním životem.

Vojtěch Kessler

Lenka RYCHTÁŘOVÁ, *Bezručovi sláva. Historie bezručovských oslav a výročí ve světle dochovaných uměleckých památek*, Opava 2017, 196 s.

ISBN 978-80-87789-49-0

Pokud bych měl svou recenzi nějak nadepsat, zvolil bych název Veřejný Bezruč. Autor *Slezských písní* se stal uznávanou osobností brzy po publikování podstatné části svých veršů. Veřejnost projevovala zájem nejen o jeho tvorbu, ale také o jeho osobu. Právě na tento fenomén – vznik a proměny kultu Petra Bezruče v průběhu let – se soustředí monografie Lenky Rychtářové.

Pátrání po autorovi anonymních veršů začalo již roku 1899. Prozrazení jeho identity roku 1910 odstartovalo uctívání a oslavování jeho osoby. Rychtářová ovšem poukazuje na zajímavý paradox: velebení Petra Bezruče zakrývalo skutečného člověka

Vladimíra Vaška. Veřejnost nevnímala realitu, nýbrž konstrukt, neviděla lidskou bytost, jen její obraz pokřivený sebestylizací, zrcadlem tvorby a jejího ohlasu, vůlí publika i mocenskými manipulacemi. Tento fakt Vaškovi do jisté míry vyhovoval. Pokud to bylo možné, oslav se stranil, ba prchal před nimi, slavností se neúčastnil.

V knize *Bezručovi sláva* můžeme básníkův kult sledovat v různých souvislostech. Zmiňováno je, jak byly jeho kryptonymem pojmenovávány ulice, školy a jiná místa, jak se obytná sídla pokoušela získat povolení změnit si název, tak aby odkazoval k Bezručovi, jak byl Vaškovi udělen čestný doktorát, které pomníky a pamětní desky byly Bezručovi odhaleny, kde se konaly jaké slavnosti a mnoho dalších témat. Vzhledem ke specializaci autorky se monografie pochopitelně soustředí obzvláště na výtvarné umění.

Její kompozice je velmi dobře rozvržená. Základ tvoří chronologie. Převážně jsou sudé kapitoly věnovány jednotlivých výročním rokům, liché desetiletím mezi nimi. Kapitola třináctá zahrnuje celé období 1968–2017, tedy od prvního výročí Vaškova narození po jeho smrti do současnosti. (Poněkud nepřesné je označení – nikoli obsah – kapitoly první „1867–1916“: kult Petra Bezruče samozřejmě nevznikl v roce narození Vladimíra Vaška.) Kniha tedy může být čtena jako příběh; také si v ní však lze vyhledávat,

co čtenáře právě zajímá. V tom mu pomohou rovněž rejstříky, nejen jmenný, ale i místní. Výklad je přehledný a přesný, nenacházíme v něm závažnější nedostatky. Jeho relativní celistvost je umožněna mimo jiné i prací s doposud nezveřejněnými archivními materiály. Vhodně ho pak doplňuje řada fotografií míst, děl, předmětů a událostí, o nichž je pojednáváno.

Řada pasáží v knize zaujme nejen laika, ale i odborníka. K důvodům růstu Bezručova kultu ve 30. letech, které jsou obecně známé, připojuje Rychtářová dva méně zřejmé: rozvoj bibliofilského hnutí a fakt, že se mohlo soustředit na vydávání Bezručových básní, neboť autor přestal bránit jejich publikování mimo *Slezské písně*, protože po odchodu do důchodu měl více času na korektury tisků.

I v této cenné knize nalezneme některé drobné nedostatky. Jako ryze amatérský, a tudíž nepřesvědčivý psychologický postřeh působí domněnka, že Vašek odpovídal na všechny dopisy, „jelikož si coby poštovní úředník velice cenil listovních zásilek“ (s. 20). Tvrzení ze strany pět, že básník „napsal verše o malé slezské zemi, která do té doby nikoho nezajímala,“ představuje novinářskou zkratku. Pomíjí, že rakouské Slezsko není celé Slezsko a že *Slezské písně* pojednávají i o řadě jiných regionů, nemluvě o tom, že například Jana Neruda tato země zajímala. Na straně sto čtyři překvapí tvrzení, že jsou Bezručovy básně spojovány s totalitním režimem „bohužel neoprávněně“. Dá se však pochopit, že autorka takto uklouzla ve věcech, které jsou vzhledem k tématu její knihy nepodstatné.

Monografie představuje vítanou sondu do problematiky Bezručova kultu. K jejímu celkovému zhodnocení by samozřejmě byl nutný multioborový přístup, a to nikoli jen jako soubor nezávislých studií, ale jako souhrn textů, které si jejich autoři navzájem kriticky čtou a hodnotí a ve vzájemné diskusi je upravují. Museli by se zapojit odborníci na literaturu, hudbu, obecnou historii, lingvistiku, žurnalistiku, sociologii a mnoho dalších. Je ovšem otázka, zda dnes vůbec lze takový tým vytvořit.

Já sám bych v knize coby literární historik některá tvrzení korigoval. Kupříkladu je na straně čtyřicet čtyři nepřesně citována báseň Já. Tvrzení ze strany padesát tři, že se v době okupace Bezručovy knihy nesměly vydávat ani distribuovat, je zjednodušené. *Slezské písně* sice nevyšly, F. Pokorný však vydal roku 1940 *Studie z Café Lustig* a o dva roky později *Křivý úsměv ještěřský*, nemluvě o porůznu tištěných bibliofilích. Bezruč nebyl zcela zakázán ani pro školní četbu a výuku (viz *V obecném zájmu*, Praha 2015, s. 917). Na straně sto třicet osm je zmíněna konference o textu *Slezských písní*, schází však odkaz na knihu *Konference o textu Slezských písní v Opavě 10. a 11. září 1963*, již vydal Památník Petra Bezruče a která obsahuje diskusní příspěvky.

Čtení knihy ztěžuje použitý font. Neustálé hledání bezpatkových písmen slabého duktu na stránce unavuje oči, byť je kompenzováno zvětšeným řádkovým prokladem. Estetický dojem zde byl povýšen nad pohodlí čtenáře.

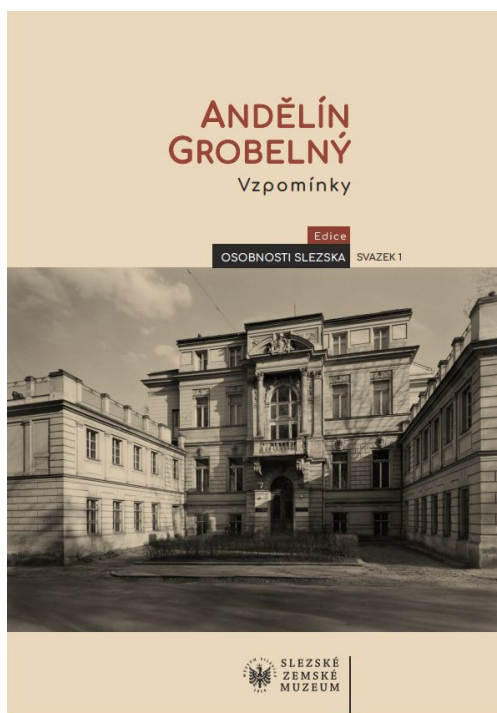
Monografie Lenky Rychtářové dává jasné obrysy fenoménu, který je zatím znám více na úrovni obecného povědomí než odborné reflexe. Musíme doufat, že na ni bude navázáno.

Zdeněk Smolka

Pavel ŠOPÁK (ed.), *Andělín Grobelný: vzpomínky*, Opava 2017, 183 s.
ISBN 978-80-87789-45-2

Motto: *Andělín Grobelný „patřil ke spolutvůrcům moderně orientované historiografie Slezska a jeho díla patří k základnímu fondu prací o historii Slezska.“*

Milan Myška

Vzpomínky Andělína Grobelného byly vydány jako 1. svazek edice *Osobnosti Slezska* opavským Slezským zemským muzeem v roce 2017. Knihu k vydání připravil, úvodem i poznámkami opatřil Pavel Šopák, rejstříky a obsáhlou bibliografií sestavili Marta a Pavel Šopákové, německé resumé vytvořila Eva Ciešlarová.

Editor svazku Pavel Šopák (*1970) se badatelsky zabývá historickou muzeologií, dějinami památkové péče a uměním a kulturou 19. a 20. století ve střední Evropě. Působí jako docent na katedře dějin umění FF UP v Olomouci a na oddělení historického výzkumu Slezského zemského muzea. Je autorem následujících monografií: *Klasicistní architektura Opavy let 1780-1850* (2003), *Koliba* (2004), *Edmund Wilhelm Braun* (2008), *Výtvarná kultura a dějepis umění v českém Slezsku a na Ostravsku do roku 1970* (2011), *Vzdálené ohlasy. Moderní architektura českého Slezska ve střeoevropském kontextu 1* (2014), *Vzdálené ohlasy. Moderní architektura českého Slezska ve střeoevropském kontextu 2* (2014), *Město muzeí. Opava 1814-1989* (2016), *Prostor pro umění. Výtvarné umění na Moravě a v českém Slezsku do roku 1914 jako téma historické muzeologie* (2016) a *Tvořit město. Opava a Moravská Ostrava 1850-1950: architektura a urbanismus* (2017).

P. Šopák v předmluvě ke *Vzpomínkám Andělína Grobelného* (1922-1992), českého historika, vědeckého pracovníka ČSAV, pedagoga, redaktora a vlastivědného pracovníka, poznamenává, že opavské muzeum uchovává tři identické strojopisy Grobelného pamětí z roku 1988 „opatřených titulem *Cesta za vědeckým a vlastivědným uplatněním a podtitulem Vzpomínky na odbornou práci ve Slezském studijním ústavu a ve Slezském ústavu Československé akademie věd v Opavě*“ a čtenář má tak jedinečnou možnost se blíže seznámit s životními osudy a badatelskými aktivitami Andělína Grobelného od 40. do konce 50. let 20. století. Pisatelovy vzpomínky mají deskriptivní charakter, z jejich stránek výrazně vystupují dvě klíčové tematické roviny celého textu. První je úzce spojena s vědeckými institucemi, ústavy a periodiky nejen

v regionu Slezska a severovýchodní Moravy, druhá pak s významnými osobnostmi vědy a kultury, které měly značný vliv na osobnost A. Grobelného. Ona dvě témata nestojí samovolně vedle sebe, ale vzájemně se ovlivňují a doplňují a recipient pak poznává nejen celistvý obraz pisatelovy osobnosti, ale také obraz vědeckého bádání v regionu Slezska ve 2. polovině 20. století.

V první části knihy se seznamujeme s Grobelného studiem bohemistiky a historie na FF MU v Brně, zejména se silným vlivem profesorů Jana Vilikovského, Franka Wollmana, Antonína Grunda a Josefa Macůrka. Posledně jmenovaný nasměřoval Antonína Grobelného na česko-polskou problematiku. Proto v období let 1947-1948 mohl Grobelný studovat na Jagellonské univerzitě v Krakově a díky profesorovi Macůrkovi se začal zabývat problematikou Horního Slezska v 17. století. Autor reminiscenčních textů rovněž reflektuje závěr svých vysokoškolských studií, své pedagogické působení na střední škole v Dolní Suché a počátek spolupráce s redakcí Slezského sborníku. Čtenář se také dozvídá o roce 1952, kdy Andělín Grobelný začal spolupracovat se Slezským studijním ústavem v Opavě díky Milanu Kudělkovi a Drahomíru Šajtarovi a současně obrátil svou badatelskou pozornost na problematiku školství a vzdělanosti na Těšínsku do konce 17. století.

V druhé části vzpomínkových textů reflektuje A. Grobelný první rok svého působení ve Slezském studijním ústavu a spolupráci s významnými badateli tohoto pracoviště. Filolog Grobelný připomíná klíčová periodika vydávána Slezským studijním ústavem – *Slezský sborník*, *Radostná země* a *Přírodovědecký časopis Ostravského kraje*. Je vzpomenu Kudělkovo a Šajtarovo úsilí o to, aby se ze Slezského sborníku stal vědecký časopis a ze Slezského ústavu ústav vědecký. Andělín Grobelný také vzpomíná na svůj pobyt v Sedlišťích na Frýdecku, kde studoval matriky od 17. století do roku 1941 s cílem získat „materiál zaměřený na přirozenou obměnu obyvatelstva, příčiny úmrtnosti, početnost rodin...“ Pro Grobelného, jak poznáváme z jeho textů, bylo velmi přínosné bezručovské bádání v ústavu a pracovní setkávání s bezručology, jakými byli Drahomír Šajtar, Viktor Ficek, Oldřich Králík a Artur Závodský. Pisatel vzpomínek dále připomíná rok 1953, rok, kdy se stal spoluredaktorem Slezského sborníku, který řídili Milan Kudělka a Bohumil Sobotík. V tomto období se Grobelný badatelsky zabýval demografií obcí Sedlišť, Žermanice a Kaňovice. Čtenář se dozvídá, že v roce 1952 Společnost Petra Bezruče splynula se Slezským studijním ústavem, kterou vedl D. Šajtar, historické oddělení Bohumil Sobotík, etnografii a hudební vědu Hana Dymarová-Podešvová, literární vědu a folkloristiku měl na starost Viktor Ficek, jazykovědu Stanislav Králík, výtvarné umění pak Jaroslav Svoboda. Od roku 1953 se Andělín Grobelný stal vědeckým pracovníkem ČSAV brněnské pobočky Slovanského ústavu.

Třetí část Grobelného vzpomínkových textů „Neobvyklé období v ústavu (1953-1958)“ je nejrozsáhlejší. Pisatel reflektuje přátelství a spolupráci se slezskými malíři, historiky a literárními vědci i knižní vydání *Bibliografie polských silesiak*. Ve sledovaném období Josef Macůrek věnoval velkou pozornost studiu života Valachů na Těšínsku, probíhal komplexní národopisný výzkum Těšínska (Karvinska a Třinecka), vedený Drahomírou Stránskou a Oldřichem Sirovátkou. Muzikologii reflektoval Ivo Stolařík (výzkum Hřčavy), výtvarnou kulturu Jaroslav Svoboda, jazyková specifika slezské oblasti důkladně popsali Stanislav Králík a Adolf Kellner. Dle A. Grobelného navazují badatelé Slezského studijního ústavu kontakty s dalšími vědeckými pracovišti v Praze a v Brně. Literární historici věnovali zvýšenou pozornost nejenom dílu Petra Bezruče, ale také Františka Slámy, Vincence Praska, Čechoslava

Ostravického, Cypriána Leleka a velké produkci kramářských tisků. Díla těchto tvůrců byla kriticky hodnocena, vznikaly první literárněvědné syntézy, a současně pozůstalosti oněch literárních tvůrců byly shromažďovány a ukládány v Literárním archivu Slezského studijního ústavu. Rovněž vznikal bohatý archiv lidových písní z Těšínska, Hlučínska, Frenštátska a Opavska.

Vznikaly také dějiny obcí na Opavsku, Andělín Grobelný společně s Bohumilem Sobotíkem redigovali svazek *Opava. Sborník k 10. výročí osvobození města* (1956). Životní jubileum historika B. Sobotíka bylo připomenuto sborníkem *Bohumilu Sobotíkovi k padesátinám* redigovaným Drahomírem Šajtarem v roce 1955. Téhož roku navštívil Opavu Vladimír I. Čičerov, významný sovětský folklorista a literární vědec. Současně se rozrůstala ediční činnost Slezského studijního ústavu (*Zprávy Slezského studijního ústavu, Zprávy pro členy Československé biologické společnosti, Listy Památníku Petra Bezruče*). Rok 1956 byl pro Andělína Grobelného badatelsky přínosný. Pod jeho editorským vedením vyšel sborník *K otázkám dějin Slezska* a dvě samostatné monografie: *Jiří Třanovský. Materiály k životopisu a Ohlas ruské revoluce 1905-1907 na Ostravsku*. V roce následujícím byla Grobelnému vydána práce *Polská literatura o Slezsku a Ostravsku. Bibliografický soupis*, roku 1958 pak rozsáhlý text *Češi a Poláci ve Slezsku v letech 1848-1867. Přípravné studie z dějin národního a dělnického hnutí*. V témže roce se Andělín Grobelný stal kandidátem historických věd a současně reflektuje svou cestu do Polska za účelem studia česko – polských vztahů v 19. století.

Z poslední části Grobelného Vzpomínek se recipient seznamuje s tím, že A. Grobelný společně Janem Brodou připravili k vydání knihu *Stonava. Prameny k dějinám obce* (1958). V témže roce se stal Vladimír Mariánek ředitelem Slezského ústavu ČSAV. Andělín Grobelný v tomto období připravoval koncepci celého ústavu a navrhl zaměření historického výzkumu na léta 1959-1963. Tvůrce ve svém textu rovněž reflektuje organizační strukturu ústavu (oddělení společenských věd, oddělení přírodních věd, knihovna). Památník Petra Bezruče byl delimitován ke Slezskému muzeu.

Druhá tematická rovina Grobelného Vzpomínek je rovněž velmi přínosná. Poznáváme klíčové osobnosti vědy a kultury Slezska, jejich badatelské zaměření a vliv na osobnost autora vzpomínkových textů, tak, jak jsme vzpomenuli výše. Z *odborných historiků* jsou to například Jaroslav Böhms, Bohumír Indra, Leopold Peřich, Josef Polišenský, Bohumil Sobotík, Antonín Šnejdárek, Adolf Turek, Josef Výtiska, Václav Žáček, z významných *lingvistů* vystupují do popředí zejména Jaromír Bělič, Adolf Kellner, Alois Knop, Stanislav Králík, Václav Křístek, Arnošt Lamprecht, Frank Wollman, Slavomír Wollman, z *literárních vědců a folkloristů* např. Julius Dolanský, Viktor Ficek, Oldřich Králík, Antonín Satke, Oldřich Sirovátka, Gabriela Sokolová, Drahomír Šajtar, Artur Závodský, ze *spisovatelů* jsou opakovaně připomínáni Petr Bezruč, Cyprián Lelek, Vincenc Prasek, Jan Rohel, Fran Směja, z *malířů a sochařů* pak Valentin Držkovič, Ferdiš Duša, Ota Holas, Jaroslava Lukešová, Jindřich Otipka, Josef Šrámek a Vilém Wünsche.

Vzpomínky Andělína Grobelného jsou jedinečným a výborným pramenem pro poznání dějin Slezska 2. poloviny 20. století. Jsou přínosné nejen pro vysokoškolské pedagogy a studenty historie, ale i pro učitele historie a bohemistiky na středních školách i pro laickou veřejnost, která se chce seznámit s jedinečnou osobností Slezska. O Andělínu Grobelném plně platí slova, která o něm napsal Pavel Šopák: „*Andělína Grobelného vyznačuje mimořádná pracovitost,*

hluboký ponor do problematiky, již se věnoval, ať už šlo o práci badatelskou, o rozsáhlou redakční činnost, o vedení redakce Slezského sborníku a Těšínska, jež spoluzaložil, o přípravu nejrůznějších písemných podkladů, včetně recenzí prací, o organizaci vědeckých konferencí. Ona pracovitost je konstitutivním rysem Grobelného badatelského a lidského typu a snoubí se s jeho lidskou ušlechtilostí a noblesou“.

Lukáš Průša

Radim JEŽ – David PINDUR a kol., *Dům, palác a zámek v hmotné kultuře Slezska / Dom, pałac i zamek w kulturze materialnej Śląska*, Cieszyńskie Studia Muzealne /Těšínský muzejní sborník 6, Český Těšín 2018, 608 s.

ISBN 978-80-86696-47-8

Když v roce 2005 vyšla publikace Mariusze Makowského *Šlechtická sídla* na těšínském Slezsku (Regio, Český Těšín), byla to pro širokou veřejnost snad první příležitost seznámit se v přehledové formě s památkovým fondem daného typu v regionu. Nejedna ze čtenářů byl zaskočen až nečekaně velkým počtem rezidencí a sídel. V knize jich autor představil 47, a to se do výběru nedostaly všechny stavby, kterým označení zámek přináleželo. Chyběly kupříkladu Dolní Suchá, Horní Bludovice, Horní Těrlicko, Prostřední Suchá či Starý Bohumín. Pravda, zdejší aristokratická sídla mají či měly s ohledem na periferní polohu regionu a ekonomické možnosti stavebníků jen výjimečně náročnější formu a punc výpravné architektury. Velikosti tradičních rezidencí se mohla přiblížit jen malá část z nich, neboť většina představovala jen jednoduché stavení, jež bylo centrem správy velkostatku. Nic to však neubírá

na důležitosti tématu, které je pro historiky či historiky umění znova přitažlivé, neboť bílých míst u mnoha z těchto zapomenutých či tzv. druhořadých památek je víc než dost. Ostatně ani výše zmíněná Makowského kniha si nekladla vědecké ambice a atraktivita obrazového materiálu rozhodně převýšila informační hodnotu knihy. Do jaké míry se za uplynulých čtrnáct let proměnil stav poznání některých z památek, může doložit recenzovaná publikace.

Vychází jako šestý svazek česko-polského muzejního sborníku, který je podobně jako minulý díl z roku 2013 monotematicky zaměřený, tentokrát na obytnou a rezidenční architekturu (těšínské) Slezska. Jedná se o jeden z výstupů dvouletého vědeckého projektu *Hmotná*

a duchovní kultura (2017–2018), jehož součástí byla také mezinárodní vědecká konference, konaná ve dnech 26.–27. dubna 2017 v Římském sále Laryšova paláce v Těšíně. Tyto příspěvky, doplněné ještě o několik tematicky souvisejících studií, tvoří jádro obsáhlé publikace o více jak šesti stu stranách.

Editoři sborníku uspořádali 26 článků do pěti tematických kategorií. První, zaměřená na vývoj hradní a zámecké architektury, má přehledový charakter (vývoj dispozic slezských hradů od Małgorzaty Chorowské je jediným příspěvkem věnujícím se období středověku, dále výběrový nástin architektury a typologie vývoje zámků Těšínského Slezska od Romany Rosové), ale studii Jiřího Brňovjána *Šlechtická společnost Rakouského Slezska a poznámky k její sídelní strategii (1740–1918)* lze vnímat jako klíčový příspěvek k problematice.

Druhý oddíl, věnující se hmotnému vybavení domácností elit, jejich bytové kultuře a životnímu stylu v 17. a 18., vychází ze studia závětí a inventářů. Po obecněji pojatých, avšak z hlediska heuristiky a metodologie důležitých studiích Wacława Gojniczka a Haliny Dudały, následují mikrohistorické sondy či takřka materiálové studie Radima Ježe, Davida Pindura, Jana Saheba a Lenky Novákové přesně naplňující vytyčené téma kapitoly. Z té se svým obsahem mírně vymyká článek Martina Krůla *Formy „kvartýrování“ vojáků v raném novověku na příkladu Těšínska*, řešící způsoby ubytování vojsk za třicetileté války i v druhé polovině 17. století formou roztroušeného, a ze strany postižených velmi nelibě neseného kvartýrování, a následného zřizování kasáren, zvláště na Jablunkovských šancích.

Ve třetím oddílu, nazvaného Rozkvět a úpadek šlechtických sídel, se čtenář setká jak se studii, které podrobně líčí stavební vývoj a formy využití jednotlivých objektů v celé jejich historii (Petra Kaniová, Dana Kouřilová a Markéta Kouřilová se věnují Blücherově paláci v Opavě, Lucie Augustinková zámku v Rychvaldu a Pavel Kufa zámku ve Fryštátě), tak články analyzující vývoj pro roce 1945, což je badatelské téma mladé, ale velmi potřebné. Alespoň v nástinu popisuje konfiskace a roztroušení cenného mobiliáře zámků na Těšínsku příspěvek Pavliny Badurové a Ilony Pavelkové. Karel Müller informuje o pramenné bázi k problematice, jež je součástí fondu Krajského národního výboru v Ostravě. Článek Marty Dąbrowské rekapituluje poválečný osud sídel v polské části Těšínska a seznamuje s jejich novým, resp. současným využitím. V přehledu se jedná o 37 staveb.

V titulku sborníku figuruje ale na prvním místě Dům, a proto je architektuře městské zástavby tematicky vymezena čtvrtá část publikace. Omezuje se ovšem pouze na prostor Těšína. Oddíl otevírá příspěvek Ondřeje Haničáka o jezuitském konviktu. Podrobnou analýzou budovy a komparacemi s dalšími příklady v regionu se mu podařilo upravit její datování do poloviny 17. století. Stavebnímu vývoji původem renesančního domu Konczakowských na těšínském rynku se věnuje Irena Kwaśny, zatímco Irena French se soustředí na poetickou složku architektury, a to na nápisy a citáty na fasádách těšínských vil a veřejných staveb přelomu 19. a 20. století.

Závěrečný pátý oddíl je vymezen dvojím způsobem, tematicky na sběratelství a formy sebeprezentace se zvláštním poukazem na architekturu, a lokálně na oblast Bílska, resp. pohraničí Těšínska a Malopolska. Sběratelství rodu Sułkowských (artefakty uměleckého řemesla), několika podnikatelských rodin (zaměřené především na reprezentační portrét) či Bruna Koczakowského (militaria) se věnují články Grzegorza Madeje, Teresy Dudek Bujarek a Krzysztofa J. Czyżewského. Příspěvek Jana Pawła Borowského je materiálovou studií rakve baronky Alžběty Patroczy uložené v evangelickém kostele v Drahomyšli. Studie Ewy Janoszek,

Justyny Weroniky Łabądź a Ireny Kontny jsou věnovány vilové architektuře a rezidencím v Bílsku, zvláště v období gründerké éry a secese, kdy se městu i pro reprezentativní charakter zástavby přezdívalo malá Vídeň.

Jako appendix jsou připojeny zprávy z činnosti obou muzeí a v seriálu Portréty těšínských muzejníků představila Veronika Chmelařová národopisce Jaroslava Zahradníka. V samém závěru jsou připojeny nezbytné součásti moderní vědecké publikace jako kompletní bibliografie a soupis pramenů, abstrakty jednotlivých studií, soupisy vyobrazení a jmenný rejstřík.

Jak bývá u Těšínského muzejního sborníku chvályhodnou tradicí, představuje i tento svazek další důležitý příspěvek vysoké informační a vědecké hodnoty přesahující regionální rámec Těšínska. Editorům se podařilo logicky uspořádat kvalitativně vyrovnaný celek a na škodu není ani fakt, že některé příspěvky s geografickou oblastí Těšínska souvisí pouze okrajově či v rámci širších kulturních vztahů (Chorowska, Kaniová – Kouřilová – Kouřilová). S ohledem na sborníkový charakter a souvislost s uspořádanou konferencí bohužel nelze dosáhnout ideálního stavu, kdy příspěvek pro českou část Těšínska bude mít adekvátní pandán z Polska. Tato absence ale může druhotně fungovat jako inspirace pro další badatele a podnítit výzkum, jak v oblasti městské a vilové architektury 19. a 20. století, jež stále nabízí mnoho atraktivních námětů, tak ve sběratelství a uměleckém mecenátu v téže době na českém území, což je téma badatelsky opomíjené. Představený svazek etablovaného sborníku dosáhl znova pověsti mimořádně kvalitního periodika, jež atraktivitou svého obsahového zaměření najde čtenáře nejen mezi odborníky, ale i mezi poučenou veřejností.

Jiří Jung

Ondřej KOLÁŘ a kol., *Slezsko a Ostravsko 1918–1938*, Opava 2018, 171 s.
ISBN 978-80-87789-50-6

Katalog k výstavě Slezsko a Ostravsko 1918–1938 uspořádané Slezským zemským muzeem v Opavě patří k jedněm z výstupů, jimiž si opavská instituce připomíná 100. výročí vzniku Československa. Jednotlivá katalogová hesla zpracoval kolektiv autorů, většinou muzejních odborných pracovníků, pod vedením Ondřeje Koláře, který se sledovaným obdobím, a zvláště vojenským záležitostem dlouhodobě zabývá. Účelem publikace, jak zmiňuje editor ve svém úvodním slově, je „přiblížit širší veřejnosti hlavní aspekty meziválečné situace v regionu, ilustrované příběhy konkrétních předmětů“.

Jak vyplývá z názvu, katalog zahrnuje oblast československého Slezska a přilehlého průmyslového Ostravska, avšak primárně je největší pozornost věnována území Opavska, což vyplývá z okruhu vědeckého zájmu vydávající instituce a autorů.

Po úvodním slovu ředitelky SZM a editora následují jednotlivé tematické celky ve dvou hlavních oddílech. Každá tematická kapitola je uvedena stručným vhladem do sledované problematiky. Tato charakteristika je následně rozšiřována v obsáhlých popiskách vztahujících se k prezentovaným předmětům, tiskovinám či fotografiím. Texty jsou opatřeny odkazy na citovanou literaturu. První, hlavní část katalogu tvoří kapitoly, které se snaží obsáhnout prakticky všechny oblasti života společnosti: politika, správa a veřejný život, hranice, sociální poměry a život pracujících, věda a vzdělávání, výtvarná kultura, armáda, bezpečnost a kriminalita

a volný čas. Druhý, rozsahově mnohem menší, je oddíl věnovaný opavskému legionářskému muzeu v Opavě založenému v roce 1928, jehož osudy mapuje textová část v katalogu. Bohužel se z jeho činnosti nedochovalo mnoho předmětů, většina byla ztracena během druhé světové války

V jednotlivých tematických kapitolách je počet zobrazených exponátů zastoupen nerovnoměrně. Kapitola zaměřená na politiku, správu a veřejný život přibližuje problematiku na 21 exponátech. Mezi nejzajímavější lze zmínit osobní předměty významných postav spjatých s vymezeným územím v čele s trojnásobným ministrem financí Karlem Englišem nebo Josefem Lukešem, aktivním účastníkem řešení sporu o Těšínsko. Nejobsáhlejší kapitola prezentuje výtvarnou kulturu, ve které jsou zastoupená sochařská a zejména výtvarná díla českých a německých autorů.

Naproti tomu kapitola věnovaná problematice ustavování a bojů o hranice je zde ilustrována na pěti tiskovinách nebo fotografiích. Podobně následující kapitola zaměřená na život pracujících a sociální poměry ilustruje tuto složitou a obsáhlou problematiku na příběhu šesti exponátů (z toho tři knihy, jedna fotografie a dva předměty), na nichž se pokouší přiblížit život průmyslových a částečně i zemědělských pracovníků.

Katalog je z velké části postaven na prezentaci dvojrozměrných předmětů (publikace, tiskoviny, fotografie). K výběru exponátů snad jen poznámku, že mohl být více využit potenciál trojrozměrných předmětů ze sbírkových fondů. Jednotlivé texty k tématům se musely na malém prostoru vypořádat s postižením složité problematiky v regionech s historicky odlišným vývojem (Opavsko, Hlučínsko, Těšínsko, Ostravsko), což se ve většině případů zdařilo (například v kapitole Věda a vzdělávání však chybí zmínky o polském školství na Těšínsku, představitele kulturního a politického života zde zastupuje publikace kněze Józefa Londzina o dřevěných kostelích). Množství podrobných informací lze nalézt v obsáhlých popiscích u exponátů, které se vztahují k prezentovaným osobnostem.

Z technického a redakčního hlediska se jedná o zdařilý počín. Vytknout se dá nedostatečná tisková kvalita u některých fotografií, zvláště u těch velkoformátových (s. 38, 56, 154–155) nebo prázdná místa pod ilustracemi (např. s. 30, 31, 106, prázdná s. 101). To a několik technických přehlednutí (s. 169 místo místního uvedeno jmenný soupis, shodná ilustrace na s. 125 a 149) však nijak výrazně neubírají na celkově dobrém dojmu publikace.

Obecně je v současné historické produkci vydávání katalogů věnovaná malá pozornost, což je na škodu zejména pro popularizování sbírkového potenciálu paměťových institucí, kdy „příběh“ konkrétních předmětů mnohdy dokáže nezavěšenému čtenáři přiblížit a představit

dobové události snazším způsobem. Rozsáhlý tematický záběr v dynamicky se rozvíjejícím meziválečném období kladl na publikaci náročný úkol provedení vhodné selekce nejen v rámci jednotlivých témat, ale i exponátů, s čímž se publikace dobře vypořádala. Tím splnila svůj proklamovaný cíl a představuje dobrý počín pro poznání historie našeho regionu v širších geografických a tematických souvislostech v meziválečném období.

Martin Krůl

KRONIKA

Náhodný nález kopí z doby bronzové v Kyjovicích, okr. Opava Kyjovice, 2017

V létě roku 2017 byla na katastru Kyjovic v okrese Opava náhodně nalezena spodní partie bronzového hrotu kopí nebo oštěpu. Naleziště je situováno v nadmořské výšce 416 m n. m. Zbraň byla objevena na poli u vodárny v hloubce do 20 cm. Hrot byl odevzdán do Ostravského muzea a jako majetek kraje bude dále předán Muzeu Novojičinska.

Předmět se dochoval jen ve spodní partii, větší část hrotu i se špicí je odlomena. Nález je odlit z bronzu ve dvoudílném kadlubu. Tulejka kopí se směrem ke špičce pravidelně kónicky zužuje a v místě lomu má plný průřez. Tulejka je na linii spoje po obou stranách opatřena otvorem určeným k přichycení násady. List kopí nese stopy jednoduché profilace, sledující okraj čepele. Spodní část listu je na jedné straně odlomena. Tulejka je na povrchu lokálně poškozena (záseky).

Rozměry: dochovaná délka = 74 mm, max. šířka listu = 29 mm, průměr tulejky = 19 mm, hmotnost = 35,22 g.

Kovové hroty kopí se začínají výrazněji užívat od rozhraní střední a mladší doby bronzové¹ a následný relativně četný výskyt naznačuje jejich plnohodnotné zastoupení v soudobé válečnické výzbroji.

Hroty kopí v daném časovém a kulturním prostředí popelnicových polí nepředstavují až na výjimky chronologicky citlivé předměty.² Nález z Kyjovic ve Slezsku je možné zřejmě přiřadit k typu s hladkou tulejí a profilovaným listem, který např. v moravských depotech představuje nejhojněji se vyskytující hrot kopí. Rozšíření této varianty je poměrně široké – oblast Karpatské kotliny, střední Podunají a Čechy. Na celém tomto teritoriu se vyskytuje od mladšího mohylového stupně do středního stupně popelnicových polí s těžištěm výskytu v časném až starším stupni, tj. BD až HA1.³ Uvedené relativní časové zařazení plně zapadá do prozatím zjištěné situace na Opavsku, kdy všechny další nálezy kopí z okolí (viz níže) je možné chronologicky vymezit stupni BD-HA. Je třeba vést v patrnosti, že na polské straně hranice se v oblasti Horního Slezska obecně mají hroty kopí objevovat od stupně HA1 a přetrvávat do konce pozdní doby bronzové, kdy jich má být nejvíc.⁴

Hrot kopí z Kyjovic byl nalezen v areálu působení kultury lužických popelnicových polí, s širokým časovým záběrem 1350/1300–450 př. n. l., konkrétně hlubčické podskupiny.

1 Milan SALAŠ, *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku I*, Brno, 2005, s. 70.

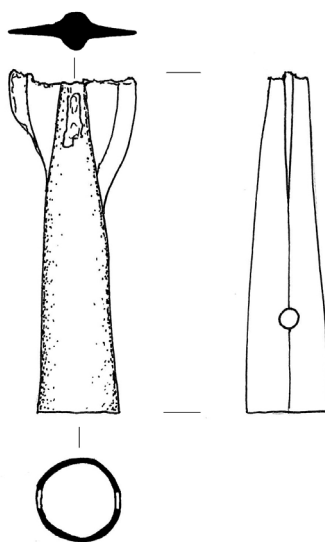
2 Marek GEDL, *Die Lanzenspitzen in Polen*, *Prähistorische Bronzefunde*, Abt. 5, Bd. 3. Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur 2009; Jiří ŘÍHOVSKÝ, *Die Lanzen, Speer – und Pfeilspitzen in Mähren*, *Prähistorische Bronzefunde*, Abteilung V, Band 2, Stuttgart 1996; M. SALAŠ, *Bronzové*, s. 70.

3 J. ŘÍHOVSKÝ, *Die Lanzen*, s. 73-86; M. SALAŠ, *Bronzové*, s. 70-71.

4 Jiří JUCHELKA, *Lužická kultura v českém Slezsku*, *Spisy archeologického ústavu AV ČR 47*, Brno 2014, s. 139 dle Marek GEDL, *Kultura lužycka na Górnym Śląsku*, *Prace Komisji Archeologicznej*, nr. 3, Wrocław 1962, s. 67 a Wojciech BLAJER, *Skarby przedmiotów metalowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na ziemiach polskich*, Kraków 2001, s. 137-141; mapy 44-46.

**Fotografie kopí z Kyjovic
(okr. Opava), foto Z. Moravec**

**Kresebná dokumentace
kopí z Kyjovic (okr. Opava),
kresba Z. Moravec**

V prostředí českého Slezska souhrnně zpracoval mimo jiné i nálezy kopí J. Juchelka.⁵ Celkově odtud uvádí na sedm těchto artefaktů (bronzový hrot z Opavy – Vávrovic je dnes nezvěstný).⁶ K tomuto počtu je možné přičíst ještě hrot osmý, náhodně nalezený na katastru Mokřých Lazců.⁷ Ani jeden z registrovaných artefaktů (včetně toho z Kyjovic) nebyl získán z hrobového celku, případně sídlištní lokality, ale buď se jednalo o náhodné nálezy (5-6 kusů) anebo o součást depotů (3-4 kusy). Rovněž lze konstatovat, že v prostředí českého Slezska se časově zařaditelná kopí prozatím objevují výlučně v lužické fázi tedy ve stupních BD až HA1 (1300 až 1155 př. n. l.)⁸ a zároveň se s nimi (v rámci okresu Opava) setkáváme na pravobřeží Opavy.⁹ Je pozoruhodné, že časová vázanost nálezů kopí na výše uvedené stupně se kryje s dokumentovaným výskytem určité formy vojenské nobility (výlučná skupina profesionálních bojovníků?), která je v tomto časovém období reprezentována bohatými hroby ketřského typu

5 J. JUCHELKA, *Lužická kultura*, s. 137-140.

6 Tamtéž, s. 137.

7 Zbyněk MORAVEC, *Nález z doby bronzové z okolí Hrabyně*, *Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy* 38/2, 2012, s. 6.

8 J. JUCHELKA, *Lužická kultura*, s. 140.

9 Z. MORAVEC, *Nález*, s. 6.

a po níž mizí stopy v následné slezské fázi místního vývoje kultury lužických popelnicových polí.¹⁰

Výskyt dvou posledně nalezených kopí (Mokrý Lazce, Kyjovice) ve vyšších polohách, na případně i za hranicí sídlištní oikumeny v povodí Opavy budí určitou pozornost. Není vyloučeno, že náhodné objevy kopí sledují možné lokální komunikace spojující Poodří s dnešním Opavskem.

Ať byl nalezený předmět transportován do prostoru dnešních Kyjovic z jakéhokoliv důvodu, rozšiřuje pramennou základnu kovové industrie doby bronzové českého Slezska a poutá pozornost i na místo, které na mapě nalezišť doby bronzové doposud chybělo.

Zbyněk Moravec

Mistrovství Evropy preparátorů 2018 v rakouském Salzburgu

Salzburg, 18.–25. února 2018

V rámci Mistrovství Evropy preparátorů (ETC), konaného ve dnech 18.–25. února 2018 v rakouském Salzburgu, byly veřejnosti představeny mimořádné ukázky preparátorského umění (v letech 2008 a 2012 byl Salzburg dějištěm Mistrovství světa preparátorů). Pracovníci oddělení ochrany sbírkových předmětů SZM Mgr. Pavel Petr a Michal Jakubec navštívili veletržní centrum v rakouském Salzburgu dne 23. února 2018. Nejen že zde obdivovali nejnovější výtvořivé světové preparátorské špičky, současně navštívili mezinárodní veletrh „Die Hohe Jagd & Fischerei“, jehož konání bylo v letošním roce mimořádně spojeno s Mistrovstvím. Již první Mistrovství, konané v roce 2008 v Salzburgu, bylo velkou senzací a přilákalo více než čtyřicet dva tisíc návštěvníků. Ani letošní ročník nebyl výjimkou, salcburské veletržní centrum bylo doslova v obležení návštěvníků. Mistrovství se aktivně účastnilo 253 preparátorů z 34 států. Porota posuzovala 408 preparátů z velké části ve třech stěžejních kategoriích: mistr, profesionál a nováček. Novými evropskými mistry se stali vítězové jednotlivých sekcí v rámci hlavní „mistrovské“ kategorie. Evropské mistři se umístili v následujících soutěžních sekcích: preparace ptáků (Zsombor Pünkösti z Maďarska – jeřáb panenský), savců (Daniel Salzer z Německa – chápan hnědohlavý), ryb (Haraldur Olafsson z Islandu – pstruh obecný), plazů/obojživelníků (Jan Panninger z Německa – kajman šíronosý), technologie vědeckých modelů (Bo Wessman ze Švédska – jeseter hvězdnatý) a osteologická preparace (Krisztián Albert z Maďarska – káň lesní). V rámci Mistrovství bojovali také dva čeští preparátoři, z nichž Pavel Višňák z Velvar získal 1. místo za preparát sluky lesní v „profesionální“ kategorii v rámci soutěžní sekce „středně velcí ptáci“. Velkou pozornost veřejnosti vzbudil mj. preparát rysa ostrovida v kompozici se zajícem bělákem (viz. doprovodná fotografie) z dílny litevského preparátora Janise Granatse, který získal dvě ocenění nejen v kategorii profesionálů (soutěžní sekce středních a velkých savců), ale i zvláštní cenu Asociace finských preparátorů. Kromě prvotřídních zoologických preparátů se návštěvníci veletržního centra seznámili s dalším pozoruhodným rozměrem preparátorského umění – s uměleckořemeslnou tvorbou podstavců. Za tímto účelem jsou využívány nejmodernější technologie ve spojení s tradiční

10 Marek GEDL, *Wczesnołuzyckie groby z konstrukcjami drewnianymi*. Prace Komisji Archeologicznej, PAN. Oddz. w Krakowie; Nr. 22. Wrocław 1984, s. 60; J. JUCHELKA, *Lužická kultura*, s. 66, 69-70.

rukodělnou zručností. Takto se i v parném létě rodí dokonalá iluze zimní krajiny a mnoho dalších typů prostředí. Hlavním cílem akcí tohoto typu je vzdělávání v oboru a samozřejmě také letošní Mistrovství nebylo výjimkou. V průběhu Mistrovství byl návštěvníkům salzburžského veletržního centra nabídnut program celkem se čtrnácti semináři, jež vedli specialisté z celého světa (velký ohlas měl např. seminář Travise de Villierse z Jihoafrické republiky, v jehož rámci byla prezentována technika preparace sibiřského tygra). Dále byl na místě realizován prodej preparátorských přípravků, materiálů a pomůcek, v neposlední řadě zde byly přímo před zraky veřejnosti předváděny náročné techniky tvorby dermoplastických preparátů. Mimořádnou podívanou na fantastické exponáty, k jejichž popisu již netřeba dalších slov, vhodně doplnil veletrh s loveckou tematikou „Die Hohe Jagd & Fischerei“. Akce se účastnilo několik stovek vystavovatelů.

Pavel Petr

Workshop Problematika sanační konzervace-restaurování

Olomouc, 8. března 2018

Ve čtvrtek 8. března 2018 se v Radeckého sálu Vlastivědného muzea v Olomouci konal již druhý ročník workshopu nazvaného Problematika sanační konzervace-restaurování. Pořadatelem akce bylo Vlastivědné muzeum v Olomouci a letošní ročník se konal pod záštitou hejtmána Olomouckého kraje Ladislava Okleščka.

Úvodní slovo patřilo náměstkovi hejtmána Olomouckého kraje Mgr. Františku Jurovi, řediteli Vlastivědného muzea v Olomouci Ing. Břetislavu Holáskovi a konzervátorce Vlastivědného muzea v Olomouci Mgr. Lucii Janusové, hlavní organizátorce workshopu.

Dopolední program sestával ze dvou bloků přednášek zaměřených většinou na prezentaci konkrétních konzervátorsko-restaurátorských zásahů. První blok moderovala již zmíněná Mgr. Lucie Janusová a byl otevřen přednáškou Lenky Kosové z Archaia Brno o. p. s., která referovala o konzervaci archeologického dřeva pomocí postupné dehydratace v lihu. Další příspěvek, tentokrát o rekonzervaci středověkých šipek z hrádku Zítkov u Chocně, přednesla Mgr. Ivana Vostrovská z Univerzity Palackého v Olomouci. O možnostech konzervace a restaurování různých typů keramiky pak přednášela Eliška Janderová, DiS. z Moravského zemského muzea. Poslední příspěvek prvního bloku měl David Lejsek, DiS. ze Severočeského muzea v Liberci, který zúčastněně seznámil se svým restaurátorským zásahem na nábytkovém zámku krytém obdélnou kazetou. Po prvním bloku proběhlo hromadné focení účastníků workshopu na nádvoří budovy. Ve druhém bloku převzal moderátorskou štafetu výše zmíněný David Lejsek. Prvním přednášejícím druhého bloku byl soukromý restaurátor Mgr. Filip Dvořák, který všechny přítomné obeznámil s akcí, při které bylo kompletně restaurováno barokní sousoší kalvárie v Libině. Na něj navázala další soukromá restaurátorka Mgr. Alžběta Čechová se svým příspěvkem o restaurování polychromované drevořezby typu Pražského Jezulátka. O výrobě replik oděvů pak přednášela Ing. Ludmila Březinová z Muzea Těšínska. Jako poslední zazněl příspěvek od Mgr. art. Elišky Sklenářové z Arcidiecézního muzea v Kroměříži o acidifikaci jakožto degradačním procesu textilní podložky závěsných obrazů. Z důvodu nemoci bohužel nezazněl poslední plánovaný příspěvek nazvaný Význam pasparty nejen jako estetického rámování, který měla přednést PhDr. BcA. Veronika K. Wanková z Muzea umění v Olomouci.

Odpolední program byl zasvěcen především odborné exkurzi na konzervátorském pracovišti Vlastivědného muzea v Olomouci, kde se zároveň konala i předváděcí akce produktů firmy Prestige technology s.r.o. Mezi předváděnými pomůckami užitečnými pro konzervaci a restaurování nechyběly mikrobrusky, ultrazvukové jehly, mikroskopy, náhlavní lupy apod. Ocenit lze především možnost praktického vyzkoušení všech zmíněných nástrojů. Kromě odborné exkurze bylo možno navštívit i expozici Vlastivědného muzea v Olomouci a na závěr se zúčastnit neformálního posezení s kolegy.

Celý workshop měl nesporný přínos pro všechny jeho účastníky. Inspirativní byla nejen většina přednesených příspěvků a navazující plodná diskuze, ale také exkurze s prezentací přístrojového vybavení.

Oldřich Schejbal

Foto: Pavel Rozsival, Vlastivědné muzeum v Olomouci.

Helena Zápalková, Malíř sběratel. Kresba a grafika ze sbírky Miloslava Holého, ed. Poklady ze sbírek Muzea Olomouc
Olomouc, 8. března – 10. června 2018.

Dramaturgický záměr pořádat krátkodobé výstavy kreseb, grafik, resp. „prací na papíře“, které z důvodu ochrany artefaktů není možné dlouhodobě vystavovat, je sám o sobě výborný nápad, který pracovníci Muzea umění měli. Ale ve výstavě Heleny Zápalkové, k níž vyšel drobný katalog s texty, soupisem exponátů, dokumentárními snímky a reprodukcemi několika významných děl, jde ještě o víc: o hodnoty či vztahy mezi artefakty, které vlastnil vynikající český malíř a pedagog Miloslav Holý (1897–1974), jedna z důležitých osobností české výtvarné kultury první poloviny 20. století. Jde tedy o soukromou sbírku kreseb a grafik výtvarníka; o odhalení hodnotových preferencí, které jinak – snad s výjimkou privátních textů – nezjistíme; o doplnění jeho malířského díla o hodnotové souvislosti, jistě limitované možností nabídky pražských antikvářů, jak se o nich s odkazem na Holého nevydané konfese píše v úvodních pasážích.

Chronologicky vzato, výběr začíná dvěma drobnými kresbami Josefa Navrátila a krajinným motivem Julia Mařáka, které – vzdor modernímu charakteru těchto výtvarných záznamů – můžeme chápat jako projev Holého piety k velkým představitelům českého umění 19. století, jehož tradici – chtěl nechtěl – rozvíjel. Ač je kresba Jana Preislera (u něž Miloslav Holý studoval na pražské Akademii) vskutku virtuózní, zastihují ji – po mém soudu – dvě práce Jindřicha

Pruchy, pozoruhodně dotvářející profil tohoto umělce, reagujícího v letech přes Světovou válkou na dílo Edvarda Muncha. Následují dva antipody: dvojice formově proustěných jakoby empirově jasných kreseb Rudolfa Kremličky a kresby Josefa Mařatky, zachycující po způsobu jeho učitele Auguste Rodina pohybujiící se model soustavou zběžně kreslených vlnivých čar.

Uzavřenou skupinu děl – a zdůrazněme, že mimořádně pozoruhodnou skupinu – tvoří drobné lepty Maxe Liebermanna (z let 1899, 1908 a 1913), Bohumila Kubišty (1907), Waltera Ernsta Zeisinga (1913) a zejména Lovise Corintha. Corinthova *Matka s dítětem* je uhrančivou prací „experimentálností“ struktury, nenuceně spojující preciznost docela konformní kompozice s plošným strukturami, maně připomínajícími mnohem mladší informel – a nutno zdůraznit, že sama autorka výstavy si výjimečnosti tohoto díla byla vědoma, neboť jistě není náhodou, že mimo reprodukci uvnitř katalogu se obrázek objevuje také na zadní straně obálky. Naproti tomu kresby či grafiky Emanuela Frinty, Pravoslava Kotíka, Jana Bacha nebo Zdeňka Buriana jsou spíše dokumentem kontaktů Miloslava Holého se současníky. Litografický portrét Almy Mahlerové od Oskara Kokoschky a akty Geoga Karse a bulharsko-amerického malíře kreslíře Julese Pascina náležejí tématu, který Miloslav Holý po celou tvůrčí dráhu sledoval: tématu ženy, ležící ženské postavy, portrétu, aktu – a současně nenápadně potvrzují kosmopolitní zakotvení modernismu Miloslava Holého, jenž byl dosavadní reflexí prezentován jako reprezentant autenticky českého modernismu 20. století.

Citace z deníků Miloslava Holého a zařazení několika olejomalb ze soukromého majetku dotvářejí drobnou publikaci k výstavě, která nejenže ukázala přívětivý svět malíře Miloslava Holého jakožto citlivého, bytostného ctitele umění, ale také intelektuální potenciál Muzea umění a jeho odborných pracovníků. Shrňme závěrem, že *Malíř sběratel* byla jednou z nejpovedenějších výstav olomouckého muzea za poslední léta a neměla by být pro budoucnost zapomenuta.

Pavel Šopák

Na okraj dvou jubilejních výstav v Muzeu města Brna

Brno, 3. května – 31. prosince 2018 a 22. srpna – 18. listopadu 2018

Rok 2018 se nesl ve znamení rozsáhlé komemorace „osmičkových“ výročí. Pozornost médií i většiny paměťových institucí se soustředila především na stoleté jubileum vzniku Československé republiky a na půlstoletí od okupace země vojsky Varšavské smlouvy. Poněkud upozaděna zůstala výročí událostí let 1938 a zejména 1948, stejně jako starší a méně známé „osmičky“ tuzemských i světových dějin. Až překvapivě málo prostoru se dostalo revoluci roku 1848 (připomenuté především Muzeem hlavního města Prahy), krucíálním momentu pro formování (proto)moderní občanské společnosti.

Konceptu dvou „velkých“ výročí se drželo také Muzeum města Brna, jež jubilea přiblížilo dvěma výstavami konanými v expozičním areálu na Špilberku. První z nich nesla slibný název „*Rok 1918 – co nám válka vzala a dala*“. Autoři se zaměřili především na prezentaci vojenské výstroje a výzbroje zúčastněných armád. Představili také tehdejší panovníky bojujících zemí. Vhodné a atraktivní „zlidštění“ převážně obecné roviny představovaly medailonky „obyčejných

mužů“ z Brněnska, kteří prošli Velkou válkou, stejně jako krátký exkurz do válečné historie špilberské pevnosti. Řada návštěvníků také jistě ocenila možnost vyzkoušet si manipulaci s replikami nejznámějších dobových ručních zbraní. Dvě závěrečné části výstavy popsaly události podzimu 1918 v Brně a nastínily společenský vývoj v počáteční éře nové republiky.

Zevrubnější odpověď na otázku obsaženou v podtitulu však výstava nepřináší, v podstatě ji ani nehledá. Závěr výstavy se omezuje na konstatování, že se po válce uplatnily nové umělecké směry a rozvíjely se sportovní a jiné volnočasové aktivity. V zásadě tak jde o upevnění tradičního národního narativu, podle něhož konec Velké války přinesl nejen státní samostatnost, ale také „zlatou éru“ elegantů v buřinkách, němých filmů a charlestonu. Četné sociální i nacionální tenze prvních mírových let se z tohoto pohledu patrně nejeví jako podstatné. Ostatně je příznačné, že německou komunitu Brna, resp. obecně jižní Moravy, výstava téměř nereflektuje.

Výrazně odlišnou formu zvolili autoři druhé výstavy, nazvané „*Rok 1968 – očima cenzora*“. Podtitul je i v tomto případě poněkud klamavý, o cenzuře se v textech výstavy hovoří jen okrajově. Na relativně malém prostoru je – převážně přehledovou formou – vyličen společenský vývoj českých zemí v 60. letech, ilustrovaný řadou artefaktů, stejně jako dramatické události let 1968 a 1969 v Brně a okolí. Doprovodné texty působí pro potřeby laického návštěvníka místy až příliš obsáhle a odborně, jejich „stravitelnější“ alternativu pro méně pozorné publikum představují dotyková obrazovka s digitální mapou a televizní projekce dokumentů a pamětnických výpovědí. Zvláštní pozornost pak zasluhuje samotný závěr výstavy, věnovaný politickému, mediálnímu a propagandistickému využívání a zneužívání tématu roku 1968 v posledních letech. Tímto pojetím se tak brněnská výstava k půlstoletí invaze řadí k nemnoha „osmičkovým“ počínům, jež kromě piety či komemorace zároveň plní další, společensky ještě potřebnější, funkci – totiž aktualizuje prezentovanou látku ve vztahu k dnešní realitě a vybízí k úvaze či diskuzi.

Ondřej Kolář

Konference Textil v muzeu

Brno, 12.–13. června 2018

Letošní ročník konference Textil v muzeu proběhl ve dnech 12. – 13. června 2018. Účastníci převážně z řad vysokoškolských pedagogů, pracovníků muzeí, galerií, památkových ústavů a dalších odborných pracovišť věnující se textilní problematice se tradičně sešli v přednáškovém sále Technického muzea v Brně. Ústřední téma čtrnáctého ročníku konference bylo věnováno problematice „Textilní tvorba pod vlivem vzniku Československé republiky“. Prezentované příspěvky byly zaměřeny nejen na osudy prvorepublikových textilních podniků a jejich majitelů, ale také na významné osobnosti z tohoto období. Samozřejmě nechyběly prezentace představující aktuální či již proběhlé výstavy a projekty zaměřené na zmíněné téma a také konzervátorsko-restaurátorské zásahy.

První blok přednášek byl zahájen příspěvkem o probíhajícím projektu studentů Ateliéru textilního designu VŠUP v Praze, který představila Jitka Škopová z Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze. Úkolem projektu bylo zmapování osudů významných

podnikatelských rodin stojících u zrodu založení první republiky a následně je propojit se současnou uměleckou tvorbou v oblasti textilního designu. Teoretickému přehledu vývoje československého textilního průmyslu v období mezi první a druhou světovou válkou se věnoval druhý příspěvek od Petry Mertové. Velice poučnou byla také přednáška Aleše Brožka působícího v Severočeské vědecké knihovně v Ústí nad Labem a v České vexilologické společnosti v Praze. Jeho příspěvek s názvem „Od bíločervené k bíločervenomodré“ pojednával o návrzích podoby státní vlajky Československa a o variantách, které byly užívány před rokem 1920. Dnes známá varianta bíločervené vlajky s modrým klínem byla zavedena až zákonem č. 252 dne 30. března 1920. Následné příspěvky se zabývaly dobovou módou či osobnostmi, které svým působením či významem módu do určité míry ovlivňovaly. Několik prezentací bylo také zaměřeno na problematiku krojů, jejichž výroba ani vznikem republiky neustala. Poslední blok prvního dne byl započat přednáškou Jana Hoška. Autor vylíčil pohnutý osud brněnské továrny na vlněné látky, kterou nechal v roce 1920 vybudovat jeho dědeček. Navazující příspěvek pak připomněl největší pletářský kombinát v ČSSR, a to Jitex Písek.

Také letošní ročník byl obohacen o příspěvky zaměřující se na aktuální dění v českých muzeích. Účastníkům byla představena výstava s názvem Konzervovaná minulost, kterou na rok 2018 připravilo Muzeum hlavního města Prahy. Úkolem výstavy bylo přiblížit návštěvníkům práci muzejních konzervátorů a představit některé postupy konzervování keramiky, kovu, papíru, textilu a dřeva. Další příspěvek kolegyně z Muzea hlavního města Prahy byl zaměřený na prezentaci oděvů 19. století. Přednáška pojednávala o nutnosti prezentování historických oděvů na vhodných figurínách. Současné komerčně dostupné figuríny jsou především pro dámské oděvy pocházející z období před počátkem 20. století zcela nevhodné kvůli svým disproporcím. Jako nejvhodnějším řešením tohoto problému se jeví výroba vlastních figurín přesně padnoucí na konkrétní oděv. Figuríny „na míru“ jsou tak účelnou podporou historické textilie, která respektuje dobovou linii daného oděvu. Následující příspěvek připomněl akci, která se konala v průběhu loňského roku ve Slezském zemském muzeu. Jednalo se o veřejnou sbírku oděvů a módních doplňků pocházející z období 20. století. Sběrka byla vyhlášena především pro připravovanou výstavu Móda osmiček: Trendy let 1918–1988, která se v tomto roce konala u příležitosti 100. výročí vzniku Československé republiky. Výzva byla veřejností přijata s velkým zájmem a díky tomu byla podsbírka novodobých dějin SZM rozšířena o velké množství cenných předmětů pocházejících zejména z 1. poloviny 20. století. Příspěvek se snažil poukázat na smysl obdobných akcí a zejména pak na právě vhodnou dobu, která těmto akcím přeje. Přednáška kolektivu z Vysoké školy chemicko-technologické v Praze pojednávala o možnosti využití redukčního bělení k odstranění zašednutí vláken, případně skvrn po mikrobiologickém napadení. Následné přednášky byly opět spíše teoretického charakteru. Posluchačům byl jednak přednesen přehled historie textilního výzkumu v Československu a jednak také přehled činností Výzkumného ústavu vlnářského sídlícího v Brně, který se zabýval hledáním nové podoby moderních textilií pro oděvný průmysl. Tento příspěvek byl zaměřen především na zahájení výroby netkaných textilií. Na závěr konference představila brněnská výtvarnice Hana Langová Vepřeková unikátní techniku Art protis. Součástí přednášky byla také praktická ukázka materiálů i hotových výrobků.

Po oficiálním ukončení konference byla pro zájemce připravena prohlídka rodinné vily brněnských textilních podnikatelů, rodiny Stiassni. Vila majitelů vlnářského podniku byla vystavena v Brně Pisárkách mezi lety 1927–1929 známým architektem Ernstem Wiesnerem. Prohlídka vily se uskutečnila s průvodkyní, která představila nejen vilu jako architektonickou památku, ale také vylíčila osudy majitelů před vypuknutím druhé světové války i život rodiny v exilu.

Martina Polomíková

Elegie moderny v Památníku Petra Bezruče (úvodní slovo k zahájení výstavy 21. srpna 2018)

Jsou data, která jsou připomínána jako počátek nové kvality v pozitivním smyslu slova; jsou naopak ta, jež se připomínají jako konec určité epochy. Letošní osmičkový rok přišel s celou plejádou výročí – byť by se oficiálně připomínala jen ta „státní“, vztahující se k letopočtům 1918, 1938, 1968 – avšak je jich mnohem, mnohem více. Každopádně jsou to všechno jubilea dvou kontrastních typů: jubilea počátků i konců. Do druhé skupiny náleží srpnové padesátiletí, jež je možné připomenout dvěma způsoby: v jeho fatalitě, zdokumentované černobílými snímky okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy, nebo naopak opačným způsobem. Jestliže ten první, snadnější způsob si vyvolili organizátoři všemožných výstav po celé zemi, my jsme se snažili jít způsobem opačným: připomenout šedesátá léta jako epochu vyhraněnou, specifickou literární a výtvarné kultury, epochu, která se – symbolicky – 21. srpnem 1968 uzavřela.

Naše výstava potřebuje ale ještě podrobnější komentář. Připomenu známá fakta: Před šedesáti lety v roce 1958 uspěla československá podoba moderní výtvarné kultury, zahrnující architekturu, umělecké řemeslo i film, na světové výstavě EXPO v Bruselu. Slovo *úspěch* je vlastně slabé: byl to *triumf* všeho, co bylo z Československa v Bruselu tehdy k vidění, počínaje pavilonem, přes šperky z českého granátu, polyekrán proslulého scénografa Josefa Svobody, laternu magiku, restauraci až po film Karla Zemana *Vynález zkázy*. Byl to opravdu světový triumf nota bene na první světové výstavě uskutečněné po druhé světové válce. Symboličnost tohoto triumfu není třeba rozebírat – je ale nezbytné připomenout politické souvislosti.

Vyděme z teze, že historii Československa druhé poloviny 20. století ovlivnily politické představy, zájmy a strategie sovětských vůdců. Stalinismus těžko si představíme bez Josefa Stalina, stejně jako perestrojku druhé poloviny osmdesátých let bez Michaila Gorbačova. Stalinova smrt, Chrušovovo demaskování kultu osobnosti a určitá vstřícnost vůči západu, to vše se promítlo do zoficializování československé moderny, která triumfovala v Bruselu jako reprezentace socialistického způsobu života, jenž ob stojí před západní konkurencí. Nezapomínejme ani na okamžik, že to byl socialismus, zde představený jako světový řád umožňující plně rozvinout lidskou kreativitu! Do tohoto bodu je vše v pořádku, leč došlo k tragické – a překvapivě málo připomínané události, přitom kauzálně vztažitelné k 21. srpnu: v říjnu 1964 byl Chruščov politickou klikou, cítící ohrožení z jeho neustálých změn, odstaven a na jeho místo dosazen Leonid Iljič Brežněv. V Československu patrně nikoho nenapadlo, že zúčtování s padesátými lety a celý demokratizační a liberalizační proces může být „pouhou“ výměnou sovětského vůdce ohrožen, leč nutně a zákonitě se tak stalo. Československo bylo

vskutku jen kolonií, neustálá slova o socialismu, o socialistické kultuře, o vedoucí úloze strany, to vše bylo málo; vůle lidu nikoho nezajímala. Onoho 21. srpna 1968 se to vše potvrdilo.

Moderna má svou romantickou tvář; idea tvůrčí a osobní svobody, která je s ní bezprostředně spojená, svádí k lyrizaci a dramatizaci dějin. 21. srpen 1968 můžeme v intencích této lyrizace a dramatizace dějin vidět jako střet individuální svobody a nesvobody, totiž jak Pražské jaro je likvidováno akatem cizích armád. Zdá se však, že přitakat pouze romantice by bylo chybou: okupaci lze vyložit daleko pragmatičtěji a bohužel i cyničtěji, totiž Pražské jaro posloužilo pouze jako záminka k uskutečnění staršího strategického plánu dosadit do chybějící mozaiky pozemní obrany Sovětského svazu z jeho západní strany sovětské vojáky pro případ nastalé války, o níž se po celá šedesátá léta neustále mluvilo a snad dokonce i vážně uvažovalo. Chruščovova éra je přece obdobím eskalace studené války, jak ji symbolizuje stavba berlínského zdi a karibská krize, neboť i to patří k oněm „zlatým šedesátým“.

Slovo *elegie* v názvu naší výstavy se netýká jen onoho tragického zahrocení desetiletí československé kultury a života československé společnosti, jež vymezují letopočty 1958 a 1968; signalizuje konec modernismu, jak se generoval od poloviny 18. století v západoevropských zemích v ideovém proudu osvícenství – s nahlas vyslovovaným přesvědčením, že nepřivilegované vrstvy mají nárok na kulturní statky tak jako na něj doposavad měly vrstvy privilegované. Současně si intelektuální elity – ať to byli představitelé českého národního obrození v 19. století nebo osvětoví pracovníci v době první Československé republiky a Protektorátu – kladly za cíl kultivaci těchto nepřivilegovaných vrstev; tohoto – jak se po staru říkalo – proletariátu. Naše výstava přesně odhaluje právě tento rys utopismu moderny: nevystavujeme díla exkluzivní, drahá, obtížně dostupná, ale záměrně jsme zvolili literaturu cenově dostupnou, běžnou, kterou měl nebo alespoň mohl mít opravdu každý. Vždyť knihy v socialistickém Československu vycházely v desetitisícových nebo dokonce statisícových nákladech (byť vystavované exempláře jsou uloženy ve Slezském zemském muzeu v knihovně nebo ve sbírce knižní kultury). A tu nutno zdůraznit, že elegické, „žalozpěvné“ vyznění naší výstavy míří dovnitř této emancipující se společnosti: představa, sdílená celými generacemi evropských intelektuálů od poloviny 18. století, že osvobození lidí z jařma nevědomosti a otevření zřidel kultury samo o sobě učiní tyto lidi ne snad šťastnějšími, ale rozhodně lepšími, kultivovanějšími, tak tato představa se nenaplnila. Šlo vskutku o pouhou utopii, kterou odhalila právě šedesátá léta, vyznačující se v celé Evropě – té kapitalistické i oné socialistické – rysem, s nímž nepočítali ani kulturní činitelé Západu, ani komunističtí ideologové Východu: že dělnická třída, ona vzývaná avantgarda lepšího světa, propadne konzumerismu západního typu. Koneckonců šedesátá léta přece nejsou jen obrazy a náročné filmy; jsou to i všemožné projevy popkultury. A tak by nemělo překvapit ani to, že řada z našich exponátů – knihy typograficky krásně vypravené, s texty literárně vytříbenými – zůstaly dodnes neotevřeny; nečteny.

Bylo snahou nás, kteří jsme tuto výstavu připravili, situovat ji do Památníku Petra Bezruče, protože on sám svými interiéry z roku 1967 je jedinečným, unikátním produktem onoho mimořádného kulturního vzepětí konce šedesátých let; je symbolem vztahu mezi vysokou kulturou a širokou společností; symbolizuje duchovní obrození, jež přinesla ona doba také našemu regionu. Pohlížejme na tento interiér právě s vědomím toho, že máme co dočinení s výjimečným expozičním prostorem a přijměme jej jako symbol mimořádně úspěšné, plodné a dodnes inspirativní – a žel v mnohém nepřekonané – éry šedesátých let přímo tady, v tehdejší Slezském muzeu. Neboť i o tomto muzeu tak jako o celé české kultuře, vědě a umění platí

slava, která jsem si shodou okolností přečetl ve včerejších novinách v komentáři věnovaném 21. srpnu 1968 a jež si zde dovoluji ocitovat jako závěr svého vystoupení: „Československo alespoň načas procitlo a z říše Šípkové Růženky se vyloupl organismus v řadě ohledů pulzující více než dnes.“

Pavel Šopák

Z instalace výstavy Elegie moderny v Památníku Petra Bezruče, foto Andrzej Ciešlar

Vzpomínka na minulost: Alois Bauch (1867–1938) ve Vidnavě

Vidnava, 25.–31. srpna 2018

Historické centrum Vidnavy je jedinečné – vzdor socialistickému Panellandu, jenž se v tomto památném slezském městě prosazoval stejně jako všude jinde. Byl utilitární odpovědí na racionální požadavek bytů a občanské vybavenosti pro lidi, kteří v místě našli obživu a požadovali jisté zázemí. Zastavení výroby ve zdejší továrně na zpracování kaolinu v roce 1991, jež se změnila – eufemisticky řečeno – v jeden z mnoha pomníků nezdařené polistopadové ekonomické transformace, vedla ve Vidnavě k prudkému nárůstu nezaměstnanosti, k pauperizaci obyvatelstva a k rušení prostor, kde bylo možné předtím nakupovat: nyní nebylo těch, kteří by nakupovali, ani těch, kteří by byli ochotni v naddimenzovaných obchodních

prostorách něco prodávat. Panelák, vévodící náměstí s mariánským sloupem, sochou svatého Jana Nepomuckého a s dominantou v podobě věže neogotické radnice, měl kdysi v parteru právě takovou rozlehlou prodejnu. Dlouho opuštěna, změnila se v městskou galerii, nazvanou po někdejším provozovateli *Jednota* (sic!). V nečleněném prostoru, prosvětleném velkými plochami výkladů a pro prezentační činnost vlastně ideálním, probíhají časové výstavy. Prostředí zpříjemňuje navazující kavárna, takže je možné posedět a současně se procházet mezi obrazy. Ve dnech 25. května – 31. srpna 2018 patřila *galerie Jednota* vidnavskému malíři náboženských obrazů Aloisi Bauchovi (1867–1938).

Bauch vzešel z dílny svého otce, malíře Josefa Baucha, kterou převzal roku 1892 a vedl do své smrti, což z nadregionálního hlediska představuje samotný epilog staleté tradice malířského řemesla, děděného z otce na syna, jak ji v českém Slezsku 19. a počátku 20. století reprezentují díla několika osvědčených ateliérů, označovaných *Kirchenatelier*, signovaná Assmann (Opava), Berger (Nový Jičín), Heinz (Odry). Postihnout tuto produkci je velkým metodickým problémem, jelikož dosavadní literatura řadila díla těchto malířů *vedle* těch, jejichž obrazy – nezřídka i s náboženskou tematikou – sledovaly primárně estetickou intenci a vyznačovaly se afinitou k určitému stylu (Adolf Zdrázila). Bauchova výstava v tomto směru odhalila mnoho, jakkoliv to vůbec nezamýšlela: díky šťastné náhodě, že se Bauchovo dědictví dochovalo mezi potomky do dnešní doby – zejména jde o cenné fotografie a obrazy

se soukromou motivací a privátním určením – je zjevné, že to, co nese – či dokonce ani to ne – signaturu *Bauch*, je z velké části produkcí dílny. Tu snad připomíná fotografie, která byla na výstavě představena s jinými ze soukromého majetku a kterou zde přetiskujeme. Kvalitativní nevyrovnanost vystaveného souboru – jde o rozměrnou křížovou cestu, o obrazy s náboženskou tematikou, zčásti nesoucí rysy konkrétních osob, o střelecké terče a o obraz císaře Františka Josefa I. – je natolik markantní, že díla nemohla vzejít z jedněch rukou. Obrazy ze soukromého majetku jsou bezesporu díly Aloise Baucha: vynikají nejen precizností, ale současně živostí podání vzdor estetické konvenci, kterou lze odvodit z nazarenismu poloviny 19. století a z malířovy snahy neodchýlit se od vizuální konvence starých mistrů, co se týče kompozice, barevného řešení, celkového aranžmá i uměřeného traktamentu. Oproti těmto obrazům, z nichž vyniká obraz svaté Cecílie, na němž spatřujeme tváře umělcovy choti a dcer, působí střelecké terče vyloženě neuměle, rustikálně. Co je dílo hodno galerie – a co dílo jako historický dokument? Také tuto zkušenost si mohli diváci odnést z výstavy Aloise Baucha, a to zdaleka nejen laičtí diváci, ale také odborníci.

Mezi obrazy, jejichž kvality jsou pochybné, náleží velkoformátový obraz císaře Františka Josefa I. Dílo, původně určené pro muzeum ve Vidnavě, na jehož vzniku a činnosti se Bauch podílel a které po roce 1945 zaniklo, stvrzuje v kulturně politickém smyslu slova mocnářovu autoritu pro svět Aloise Baucha a jeho současníků, jenž se ani se vznikem Československa hodnotově nezměnil. Současně jde o dokument pracovní součinnosti; dílenské praxe: tvář, příliš tvrdá, postrádající přesvědčivost privátních děl, vévodí výpravnému aranžmá, jehož dominantou je panovníkův oděv coby velmistra Řádu zlatého rouna, které však jako celek působí víc jako divadelní kulisa než jako obraz. Píšeme to navzdory skutečnosti, že dílo, dnes v majetku Vlastivědného muzea v Jeseníku, je často vystavováno. A stalo se tak i nyní: v *galerii Jednota* na vidnavském náměstí. Tato poslední prezentace vyznívá nechtě jako *performance*: obraz, opřeny o zeď v prázdné *sámošce*, působí jako ironický a sarkastický komentář k našim novodobým dějinám, jež se na Vidnavě tak krutě podepsaly. Berme i toto poučení z výstavy Aloise Baucha v jeho rodném městě jako cenný zisk, jenž si vnímavý divák mohl odnést.

Pavel Šopák

Obnova varhan kostela sv. Valentina v Příboře

Příbor, 30. září 2018

Bývalá piaristická kolej v Příboře s přilehlým kostelem sv. Valentina si připomíná v roce 2018 několik výročí. Před 220 lety roku 1798 v Příboře zemřel nejslavnější piaristický skladatel našeho území P. Antonín Jan Nepomuk Brosmann (Damasus a Sancto Hieronymo), jenž v letech 1788–1798 vykonával funkci rektora koleje. Na počátku téhož roku 1798 byla mezi piaristickou kolejí v Příboře a andělskohorským varhanářem Josephem Sebastianem Staudingerem uzavřena smlouva na stavbu nových varhan. Z těch zůstaly po roce 1920 pouze skříňe, v roce 2018 pak byla dokončena rekonstrukce Staudingerova nástroje, a tak je letošní rok nejen rokem jubilejním, ale i rokem, kdy Příbor znovu obdržel varhany, jež svým významem

a kvalitou navazují na slavnou a bohatou hudební minulost Příbora spojenou nejen s piaristy Antonínem Mašátem a zmíněným Antonínem Brosmannem.¹

Dějiny varhan příborských kostelů jsou velmi obsáhlé a zajímavé, což platí i pro kostel sv. Valentina. Příspěvek navazuje na práce Jiřího Sehnala, které se zabývaly zejména staršími dějinami varhan piaristického kostela.²

V roce 1710 polský varhanář Lorenc Smarzewski zvětšil dosavadní positiv kostela sv. Valentina o dvourejstříkový pedál a další manuál s Kopulami. Za tyto práce si účtoval 70 zlatých. V roce 1748, v souvislosti se stavbou nových velkých varhan do farního kostela olomouckým varhanářem Johannem Weningerem, byly jím za 75 zlatých důkladně opraveny i varhany v piaristickém kostele. Dne 1. ledna 1798 pak byla mezi rektorem (jímž byl P. Brosmann) a zmíněným Josephem Sebastianem Staudingerem uzavřena smlouva na stavbu nových varhan. V poměrně stručné smlouvě se praví, že raménka, osy, pera budou zhotoveny z mosazi, že varhany budou napájeny trojicí klínových měchů o rozměru 8' x 4'. Poměrně zajímavá zmínka je o jedné klaviatuře *Ein Claviatur in landesüblicher Stimmung*.³ Za tuto práci požadoval Joseph Staudinger 800 zlatých, což byla poměrně vysoká částka (kupř. dvoumanuálové varhany téhož stavitele ze stejného roku 1798 pro kostel Nejsvětější Trojice v Janově 7-4-3 stály 645 zl., je však nutné poznamenat, že neměly drahý Principál 8', na druhou stranu měly i Violonbass 16' v pedálu).⁴ Je však velkou otázkou, zda varhany měly skutečně jeden manuál. Prameny z II. poloviny 19. století totiž zmiňují už dvojici manuálů, přičemž positiv měl zjevně barokní dispozici (8', 4', 2', 1 1/2'). Možné řešení této otázky poskytl podrobný průzkum varhan v souvislosti se stavbou nynějšího nástroje. Skříň positivu v zábradlí kruchty měla otvor pro přístup do ventilové komory nelogicky z čelní části, což znamenalo, že jakýkoliv servisní úkon v této komoře musel varhanář provádět z vysokého žebříku či lešení postaveného na podlaze chrámu. Toto zjevně nepraktické řešení mohlo být zdůvodněno dřívějším umístěním positivu u hracího stolu na kruchtě kostela, přičemž s tímto řešením se setkáváme u několika dochovaných nástrojů piaristických chrámů naší vlasti (Mikulov, Slaný). Tento positiv pak mohl být použit ze starších varhan (proto se neobjevují rejstříky ve smlouvě, byť tato skutečnost a údaj o jedné klaviatuře jsou poněkud neobvyklé). Pravděpodobně v průběhu 19. století byl pak positiv přenesen do poprsné kruchty.

V roce 1881 podává podrobný rozpočet na opravu valentinských varhan varhanář Karl Neusser.⁵ Varhany již popisuje jako dvoumanuálové s šestnácti rejstříky, z textu vysvítá, že varhany měly krátkou oktávu (tedy nikoliv lomenou, jak se vyskytuje občas v literatuře) a zamýšlí vyměnit tři rejstříky: z Rauschquinty udělat Gemshorn 4', Gambu 8' udělat zcela novou (tedy od G, zbývající čtyři basové píšťaly byly společné s Portunalem) a místo zcela červotočivé Minor 4' zhotovit novou Rohrflöte 8' ze dřeva s dvojitými labiemi. Za celkovou opravu si dle zevrubného rozpočtu žádal částku 487 zl. 75 kr. S největší pravděpodobností

1 Příspěvek vznikl v rámci výzkumného cíle Národního památkového ústavu: *Výzkum, dokumentace a prezentace movitého kulturního dědictví*, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury pro dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (DKRVO). Navazuje na studii: Jiří KRÁTKÝ, *K dílu varhanářů Staudingerů z Andělské Hory*, Časopis Slezského zemského muzea série B – vědy historické 66/1–2, 2017, s. 105–126.

2 Jiří SEHNAL, *Hudba u piaristů v Příboře*, in: Karel Chobot (ed.), *Piaristé v Příboře*, Sborník příspěvků z odborného symposia 300 let piaristického gymnázia v Příboře, konaného 1.–3. června 1994, Nový Jičín 1995, s. 177–193; Jiří SEHNAL, *Varhanářství na Moravě, II. varhany*, Brno 2004, s. 190 a 250.

3 Zemský archiv v Opavě, Piaristé Příbor, kart. 6, inv. č. 138.

4 Státní okresní archiv (dále SOKA) Bruntál se sídlem v Krnově, Farní úřad (dále FÚ) Janov, inv. č. 164, kart. 1.

5 SOKA Nový Jičín, FÚ Příbor, inv. č. 237, varhany. Zde i popisy varhan z doby I. a II. světové války.

však oprava nebyla provedena, protože o tři roky později se varhany označují jako zničené a ohodnocují na částku 20 zlatých. V roce 1891 byly varhany opraveny nákladem 400 zl., účetní doklad však zatím nebyl nalezen.⁶ V roce 1902 byly varhany nalakovány a zlaceny.⁷ V roce 1910 byl stav varhan označen za špatný a na varhany již nemohl být doprovázen ani zpěv lidu. V tomto čase pak byly vyžádány nabídky rozličných firem na opravu (Bohuslav Hrabovský ze Štramberka) či rovnou na stavbu varhan nových (dispoziční návrhy od c.k. učitele hudby Františka Schäfera, ředitele kůru Rudolfa Sklenovského a návrhy varhanáře Františka Čápka z Křemže).⁸ Nový nástroj však postaven nebyl a staré varhany byly postiženy válečnou rekvizicí, jež zapříčinila nucené odevzdání prospektových píšťal. Z té doby se zachovaly cenné záznamy o místních nástrojích od tehdejšího ředitele kůru v Příboře Rudolfa Sklenovského.⁹

Dne 21. 1. 1918 bylo odevzdáno 48 píšťal Principalu 8' a 6 píšťal Octavy 4', což odpovídá všem píšťalám stojícím na prospektové římsě v obou skříních hlavního stroje.¹⁰ V inventáři se sice uvádí v letech 1918/1919: *varhany opravené od J. Neussera z Nového Jičína, sešlé, píšťaly requierovány*, nicméně již v roce 1919 bylo jednáno o přesunu varhan z učitelského ústavu (bývalý piaristický klášter) právě do naproti stojícího kostela sv. Valentina.¹¹ Přesun a oprava realizované v roce 1920 stály dohromady i s vedlejšími pracemi (povrchová úprava skříně) 7068 korun. Varhanářské práce opět vykonal Jan Neusser z Nového Jičína. Nejspíše v té době zanikl i starý pozdně barokní nástroj, z něhož zůstala zachována pouze trojdílná varhanní skříň.

Kvůli umístění transferovaných varhan byly stávající pozdně barokní skříň ve střední části lokálně uřezány a na uprázdněné místo byl vložen nástroj v neorenesanční skříně. Taktéž jeho prospektové píšťaly byly pouhými dřevěnými atrapami. Varhany původně postavila firma Max Zachystal a Fr. Čapek z Krems an der Donau v r. 1891 pro příborský učitelský ústav.¹² Varhany však měly pouze čtveřici manuálových rejstříků a pedálový Subbass 16', vzdušnice kuželkové, trakturu mechanickou. V období první republiky byly doplněny na zvláštní vzdušnici další rejstříky. Nekoncepční zvětšování bylo vynuceno nutností ozvučit velký chrámový prostor, nicméně technicky a zvukově se jednalo o zcela nevyhovující řešení. Již v dotazníku z druhé světové války uvedená dispozice je až na chybějící Oktávu 4' totožná s rejstříkovým vybavením varhan, jímž nástroj disponoval až do 21. století.¹³

6 SOkA Nový Jičín, FÚ Příbor, inv. č. 26, kniha kostelních účtů 1880–1892.

7 SOkA Nový Jičín, FÚ Příbor, inv. č. 27, kniha kostelních účtů 1893–1916.

8 SOkA Nový Jičín, AM Příbor, kart 459, inv. č. 1033.

9 SOkA Nový Jičín, FÚ Příbor, inv. č. 237, varhany.

10 SOkA Nový Jičín, AM Příbor, kart 449, inv. č. 1031, sign. IV.

11 Svolení moravské zemské školské rady v Brně ze dne 11. XI. 1919 – viz SOkA Nový Jičín, AM Příbor, kart 459, inv. č. 1033.

12 Zdeněk FRIDRICH, *Die Orgelbauerfamilie Čapek*, in: Dulce melos organorum. Ed. Roland Behrens, Christoph Grohmann, Metlach 2005, s. 169–189.

13 SOkA Nový Jičín, FÚ Příbor, inv. č. 237, varhany. Oktáva 4' však v nástroji pravděpodobně byla – šlo nejspíše o opomenutí pisatele.

Manuál, C-f³, 54 kláves

Flauta temná	8'
Salicionál	8'
Oktáva	4'
Gemshorn	4'
+ Principál	8'
+ Superoktáva	2'
+ Kvinta	2 2/3'
+ Pikolo	1'

Pedál, C-d¹, 27 kláves

Subbass 16' spojka pedálová, piano, forte.

V roce 1934 přeladil varhany a intonoval čtyři rejstříky Matěj Strmiska.¹⁴ Další opravy provedl v roce 1996 Alois Kostera ze Slavkova u Opavy.

Vzhledem k povážlivému stavu Čápkovských varhan vlivem působení červotoče a zejména kvůli pochybným řemeslným a zvukovým kvalitám tohoto zvětšovaného nástroje bylo v roce 2014 rozhodnuto postavit varhany nové. Pisatel tohoto příspěvku jako diecézní organolog navrhl zhotovit do pozdně barokních varhanních skříní rekonstrukci Staudingerova nástroje v té podobě, jak byla zachována dle smlouvy z roku 1798 a dle popisu Rudolfa Sklenovského z roku 1917, pouze klávesové rozsahy byly zvoleny širší, aby bylo možné reprodukovat větší množství varhanní literatury. Restaurátorskou rekonstrukci provedla v letech 2016–2018 s velmi dobrým výsledkem varhanářská dílna Petra Dlabala a Borise Mettlera z Bílska u Litovle, přičemž menzury píšťal a tvary celé řady částí byly vzaty ze Staudingerovských varhan ve Starých Těchanovicích, Kružberku, Nových Lublicích a ve Švábenicích. Varhanní skříně restauroval akad. mal. Peter Stirber z Prahy. Varhanářská dílna zhotovila jako svůj dar i rejstřík Fugara 4', který se v původních varhanách nevyskytoval a který značně obohacuje zvukové možnosti nástroje. Píšťaly byly intonovány Zdeňkem Henychem a Borisem Mettlerem, přičemž spoluprací přispěl i německý varhaník Martin Sturm, jenž v neděli 30. září 2018 provedl inaugurační varhanní koncert. Celý projekt byl umožněn zejména díky velkorysému daru tří miliónů korun, který poskytlo Družstvo Katolický spolkový dům v Příboře. Paní Marii Mátlové ze zmíněného Družstva a příbořskému varhaníku panu Martinu Monsportovi, jenž se zasloužil o další finanční zdroje, je zapotřebí vyslovit velké poděkování, neboť díky jejich úsilí byl postaven v Příboře varhanní nástroj, který se zvukově i řemeslně inspiruje tvorbou nejvýznamnějšího varhanáře českého Slezska 18. století – Josepha Sebastiana Staudingera. Vznikly tak mimořádné varhany, jež oživily zvukem monumentální varhanní skříně tohoto varhanáře z Andělské Hory, navazují na bohatou tradici varhan v příbořských chrámech a zároveň představují značné obohacení hudebního života severní Moravy.

¹⁴ SOKA Nový Jičín, FÚ Příbor, inv. č. 246, kart 12, kniha kostelních účtů 1923–1934.

Dispozice nově postavených varhan, Dlabal & Mettler, 2018

Principal	8'	cín, prospekt
Viola gamba	8'	cín
Portunal	8'	dřevo, otevřené
Octav	4'	cín
Flautraver	4'	dřevo, otevřené
Quinta	3'	cín
Octav	2'	cín
Rauschquinta	1½'	2x, cín
Mixtur	1'	4x, cín
Flauta maior	8'	dřevo, kryté
Fugara	4'	kov, otevřený
Flauta minor	4'	dřevo, kryté
Principal	2'	cín, prospekt
Quinta	1½'	cín
Subbass	16'	dřevo, kryté
Octavbass	8'	dřevo, otevřené
Quintbass	6'	dřevo, kryté
Superoctav	4'	kov, otevřený

Spojka II/I, I/P

Repagulum: ovládá zásuvku, nad níž stojí všechny principálové hlasy hlavního stroje s výjimkou Principalu 8'.

Jiří Krátký

AUTOŘI / AUTHORS

Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D. (kolar@szm.cz)
Slezské zemské muzeum

doc. PhDr. Marie Gawrecká, CSc. (marie.gawrecka@fpf.slu.cz)
Ústav historických věd Filozoficko – přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě

Mgr. Pavel Žídek (zida92@seznam.cz)
Doktorand Ústavu historických věd Filozoficko – přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě

Mgr. Eva Vojkovská (e.vojkovska@fm.archives.cz)
Státní okresní archiv Frýdek-Místek

Mgr. Květoslav Growka (k.growka@je.archives.cz)
Státní okresní archiv Jeseník

doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D. (sopak@szm.cz)
Slezské zemské muzeum

PhDr. Michael Rataj, Ph.D. (michael.rataj@outlook.com)

Mgr. Marta Šopáková (m.sopakova@zao.archives.cz)
Zemský archiv v Opavě

prof. PhDr. Svatava Urbanová, CSc. (svatava.urbanova@osu.cz)
Katedra české literatury a literární vědy Filozofické fakulty Ostravské univerzity

doc. PhDr. Libor Martinek, Ph.D. (libor.martinek@fpf.slu.cz)
Ústav bohemistiky a knihovnictví Filozoficko – přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě

STUDIE

Ondřej K o l á ř, První mezi rovnými: Sebe prezentace pěšího pluku č. 1 „Kaiser und König Franz Joseph I.” 1914–1918 / First Among Equals: Self-Presentation of Infantry Regiment No. 1 "Kaiser und König Franz Joseph I." 1914–1918 3–12

Marie G a w r e c k á, Slezsko a vznik Československé republiky v roce 1918 / Silesia and the Establishment of the Czechoslovak Republic in 1918 13–26

Pavel Ž í d e k, Změny v Obchodní a živnostenské komoře v Opavě v době vzniku Československé republiky / Changes in the Chamber of Commerce and Trade in Opava at the Time of Establishment of the Czechoslovak Republic 27–43

Eva V o j k o v s k á, Bývalé arcivévodské statky Těšínské komory za nucené správy československého státu v letech 1918–1923 ve světle některých pramenů Zemského archivu v Opavě / Former archducal estates of the Těšín Chamber under the forced administration by the Czechoslovak state between 1918 and 1923 in the light of some sources from the Land Archive in Opava 45–59

Květoslav G r o w k a, Diskrepance mezi lety 1918 a 1938 na Jesenicku z pohledu faleristiky / The Discrepancy between 1918 and 1938 in the Jeseník Region from the Perspective of Phaleristics 61–72

Pavel Š o p á k, Československé zemědělské museum 1918–1938 a jeho pobočka v Opavě / The Czechoslovak Agricultural Museum 1918–1938 and its Branch in Opava 73–94

Michael R a t a j, Dopady „osmašedesátého” na profilaci okresního týdeníku Nové Opavsko / The Impact of "1968" on the Profiling of the District Weekly called Nové Opavsko 95–125

Marta Š o p á k o v á, škody způsobené okupačními vojsky podniku Státní lesy (Severomoravské státní lesy) v Krnově v roce 1968 a v letech následujících / Damage caused by the occupation troops to the company “Státní lesy” (State Forests) / Severomoravské státní lesy (North-Moravian State Forests) in Krnov in 1968 and in the following years 127–146

Svatava U r b a n o v á, Paměť českého Slezska v trojúhelníku folkloritistiky – umělecké literatury – historiografie / The Memory of Czech Silesia in a Triangle of Literary Folklore – Artistic Literature – Historiography 147–165

MATERIÁLIE

Libor M a r t i n e k, Korespondence Wilhelma Przczka s Jindřichem Zogatou z let 1981–1992, I. část 167–192

JUBILEA

Ernst Kuttler a syn – poslední varhanáři rodu Kuttlerů (*Jiří Krátký*) 193–203

Andělín Novák a jeho přínos hlučínskému muzejnictví (*Jana Nevřelová*) 204–211

Emeritnímu řediteli Slezského muzea a historikovi Vilému Plačkoví k životnímu jubileu (*Ondřej Haničák*) 212–215